

AL LIAMM 66

AL LIAMM

Tir na n-òg

NIVERENN 66

Genver - C'hwevrer 1958

14 ved BLOAVEZH

PROFOU

1955 : 121.770 lur

1957 : 153.500

1957 : 213.073

KOUMANANTERIEN :

1953 : 385

1954 : 456

1955 : 465

1956 : 487

1957 : 503

TAOLENN

Priz Al Liamm	3
Un devezh hañv, gant Youenn Olier	4
Marvailhoù Gab Milin	8
Troioù Kamm Kemenerien Pont-n'-Abad, gant Reun Menez Keldreg	18
Gerioù berr diwar-benn Anatol ar Bras, gant R. Broudig	35
Kontouriezh, gant Jakez Konan	41
Meven Mordiern ha Yann-Ber Kalloc'h (lizhiri lakaet e brezhoneg gant an Dr Lean Palaux)	51
Istor Ober (Notennoù-klokaat), gant Per Denez	56
Kontadenn-bobl	60
Al Levrioù	62
Notennoù	65
Pajenn ar re Yaouank	75

PRIZ AL LIAMM

Emañ an holl gelaouennoù o kreskiñ o frizioù pa n' o deus ket graet e-kerz ar bloaz tremenet. An holl a oar pegement o deus kresket an prizioù. Niverenn diwezhañ « Al Liamm » he deus koustet tost da 140.000 lur. D' ar mare-se 6 niverenn a ra 840.000 lur hag evel ma 'z eus 500 koumananter da 1.000 lur n' eo ket diaes jediñ pegement a arc'hant e kasont.

Ret e vo deomp kreskiñ hor priz ivez eta. Koulskoude e c'hortozimp un nebeut mizioù, ur seurt prof eo e reomp ivez d'hon lennerien feal. Goulenn a reomp digante avat hon sikour e-pad an amzer-se gant o holl nerzh da lavarout eo klask, dreist-holl, koumananterien nevez.

O fediñ a reomp ivez da deurel pled ouzh ar striv hon eus graet warlene. Roet hon eus dezhe 620 pajenn brezhoneg evit 1.000 lur gant ar mizoù-kas. Splann eo hon eus gellet ober kement-se gant sikour hor mignoned a zo bet ken brokus er bloaz-mañ. Trugarez dezhe holl.

UN DEVEZH HAÑV

gant Youenn OLIER

Erru e oan e penn ar c'hrao. Pouez krec'h a oa gant an hent ken em boa ranket diskenn diwar va marc'h-houarn. Troiellat a rae ar boultrenn ruz en-dro din ; betek strad an draonienn en em lede ar gwiniegi hag i heñvel ouzh follennoù kaier gant karrezennoù. Lugerniñ a rae ar Mozel a ziwar wel etre Luksembourk ha rannvro ar Sar : lavaret e vije bet ul lietenn zir ; war-du ar c'hreisteiz e ruze kammdro ar stêr e-harzh tolzenn serzh ha krin ar Stromberg ; e-skoaz d' an dorgenn-se en em astenne sapregi teñval an Altenberg, kildraoñ ganto, ha tostoc'h din, gwez kerez ar C'hirschberg : e-kreiz ar bantenn e oa souchet bourc'h Rustorf, moredet e gor an hañv. En hanternoz e c'houweled diabelloù glas dereziet an eil a-us d' eben hag en diaz, tost d' ar Mozel, bourc'hioù louet tamolodet e-tal ar gwiniegi. Tennañ a ris un analadenn hir : start e oa bet krapat ha vad a rae diskuizhañ.

Tremen a ris damc'houde dirak an ti-maltouterezh kozh. Merglet e oa ar skritell « Zoll » a-us d' an nor-dall. Bugale a oa o c'hoari nepell alese : lezel a raent o c'harrigelloù peder-rodek da zevalañ gant an dinaou ; degouezhet etal ar winieg e harzent anezho krenn en ur dreiñ ar rodoù a-raok e-kreiz hopadennoù levnez o c'henseurted.

- E pelec'h emañ o chom an Aotrou G... ? a c'houlennis en alamaneg ouzh ur paotrig a oa chomet da sellout a-bell ouzh e gamaladed hag eñ harpet ouzh moger an ti-maltouterezh, ar c'halvez, a ziskleriis pa ziskoueze chom hep gouzout.

An avrelod a zispourbellas ouzhin daoulagad souezhet hag aonik. Prederiet e oa e zoare ; hep pauez e frote e vragoù ler kramennet gant e zorn.

- N'ouzon ket emezañ en diwezh en ur vesteodiñ.

- Perak ne c'hoariez ket gant ar re all, a c'houlennis. Sevel a reas adarre war-du ennon daoulagad gell-du ha feuls, ha treiñ kein ouzhin e-giz pa vije het o vouzhat.

5

Hedañ a raen pelloc'h ur straed pavezet ha digompez, riblennet a bep tu gant ur voger hanter dizalbadet : gwerjezioù a oa adreñv dezho : gwez kerez a astenne o barroù karget a frouezh ruz ha taraset o delioù gant an uloc'h ; damwelout a raed toenn ledan ur c'henkiz dreist da gribenn ar voger.

Emañ an hañv o tont, a soñjis. Poent e oa din difraeañ a-benn ur pemzektez bennak e krogje an ehan-skol ha fellout a rae din kaout ar pezh-arrebeuri am boa gourc'hemennet e ti ar c'halvez G. kent distreiñ da Vreizh. Skoliad e oa e vab ganin en eil klas ha deut e oa e dad d' am c'havout e derou miz Mae : neuze em boa goulennet digantañ aozañ din astelloù-levrioù.

Un tolpad bras a dud a oa o fourgasiñ war ar blasenn vras e-tal an iliz. Sul a oa anezhi : ur bagad paotred yaouank deut da vale war varc'h-houarn a oa azezet war-c'horre derezioù ar skalier a gase d' an iliz. Gwisket e oant gant rochedoù moulet warno skeudennoù flamm liesliv. Unan anezho a sone gant an akordeoñs ; diskanañ a rae ar re all a-gevret. Blenierion ar c'hirri-tan a rae gant ar c'horn-evezh a-benn kas an dud diwar o zro. Dasseniñ a rae ar c'hleier brallet war-laez : fin a oa d' ar gousperoù ha dont a rae ar vugale d' an traoñ, o fistilhat, seder.

- Marteze ne gavin ket anezhañ er gêr, a soñjis, hegaset, dleet am befe reiñ da c'houzout em boa dezo da zont.

Gwrizias e oa bepred an heol, skuizh e oan ha da e voe din repuiñ evit ur pennad e-barzh ar chapelig savet e-kichen an iliz en enor d' ur sant eus ar vro, Sant Quirinus, ha gouestlet da eñvor an dud lazhet er brezel. Murlivadurioù kaer a oa bet fardet war ar mogerioù : kalz a gizidigezh e gwirionez a ziskouezent hag i o taolennañ poanioù ar soudarded o vervel pell diouzh o bro, anken ar re a oa ouzh o gortoz er gêr ha reuzeudigezh ar repuidi o tec'hout dindan ar bombezadegoù.

Kounañ a ris e oa bet ar c'halvez soudard e-doug seizh vloaz e-pad ar brezel diwezhañ. Kement-se en doa displeget din p' en doa bet tro d' am gwelout er miz a-raok. Brezelekadennoù Polonia, Bro-C'hall ha Rusia en doa graet. Gloazet e oa bet e 1944 da vare kiladegoù an armeoù alaman er reter : kleizhenn ur gouli kozh a oa splann e diaz e gilpenn. Neuz un den kadarn a oa warnañ ; liv an nerzh a oa en e gerc'henn, kalet ha skoelf e oa e zaoulagad zoken. Daoust hag e welet em boa biskoazh o vousec'hoarzhin ? Ne gave ket din.

6

Dres pa oan o tont er-maez eus ar chapel e verzis anezhañ pa oa war-nes en em doueziañ en engroez. Bez e c'hellis tapout anezhañ evelato. Stardañ a reas din va dorn, yen a-walc'h.

- Deuit d' ar gêr, emezañ. Bez e c'hellfen gwelout penaos edo kont, a zisklerias.

Ur c'henkiz e penn all ar vourc'h en devoa ar c'halvez. Tremen a rejomp dirak ar skol vicherel evit ar merc'hed, war hent Merzig. Edo e di ouzh krec'h. Uheloc'h e oa gronnet kern an dorgenn gant ur goadeg teñval. En hanternoz, e-harz ar pantennoù glasvezhus, e weleve bepred ar Mozel.

« Deuit tre en ti, » eme ar wreg e toull an nor. A oad gant an ozhac'h e oa ar vaouez, a gave din, war-dro daou-ugent vloaz. Gwelout a raen dirazon ur vaouez korfet moan ha dister, dezhi ur pennad blev du-pod ha daoulagad pers ; morlivet e oa he dremm, koeñvet he divoc'h, lent he doare, melkonius ivez he sell ha na bare nepred da vat warnoc'h. Derc'hel a rae an ti e ratre avat : poultrenn ebet war ar glustraj. Lufrañ a rae an daol ledan ha pounner e-kreiz ar sal-vas ; al listri a bare adreñv gwer ar ganastell, splann ha kann. Ouzh ar mogerioù sklaer e oa stag sternioù, enno gwerzennoù e lizherennoù gotek e-giz an dornskridoù kozh. Re nebeut a faltazi a oa en urzh-se, avat.

Goude bezañ aet da deurel ur sell ouzh ar pezh-arrebeuri am boa gourc'hemennet e teuis en-dro er sal-vas.

- Azezit, eme ar c'halvez. Kemer a ris ur gador ha mont em c'hoazez e-tal an nor.

Ne glaske ket an ozhac'h toullañ kaoz.

- Hag ho pugale, emeve, penaos emañ ar bed ganto ?

Ar gaozeal a reas ar vamm. Aet e oa Wolfgang, ar mab henañ, an hini a oa ganin er skol, da bourmen gant mignoned. Daoust ha labourat a rae mat, a c'houlennas.

Asuriñ a ris e oa Wolfgang unan eus va gwellañ skolidi. « Marteze e tremeno ar vachelouriezh er bloaz a zeu. »

Ne raje ket, a eilgerias an tad, o kemer perzh en diviz. Galleg a-walc'h en doa desket e vab. Er bloaz goude e vije skoliet e Trewer. Dav e oa dezhañ kaout arnodennoù alaman evit gounit e vara.

Tevel a ris e-pad ur frapadig. Faezh e oan gant ar wrez. Aet e oa an heol da guzhat adrek ur vargedenn arc'hant trellus ha gwashoc'h e oa ar broutac'h er pezh bac'h, serr an holl brenester ennañ. Frond ar jenoflez mouk e-kreiz an daol a roe droug-penn din. Ne gleved nemet safron trist ur wespedenn o nijellat en-

dro d' ar bleunioù. Ar vaouez a savas en he sav hag a zichouas anezhi.

7

D' ar c'houlz-se e antreas ur plac'h yaouank. Heñvel tre e oa ouzh ar vamm : nemet e oa iziloc'h ha blinoc'h marteze, evel ul lestr bresk hag hedorr. Mont a reas e-biou din hep ober van hag hi d' azezañ war ur gadorvrec'h e-tal ar preneustr. Pegan a reas en ur c'horn eus ar stign mousilin ha bresañ anezhañ etre he daouarn en ur lakaat he zal a-stok ouzh ar werenn.

- Bertha, eme ar vamm, it en ho kambr. Ruziet he doa en un taol ha besteodiñ a rae.

Goustadik e troas ar plac'h yaouank he fenn. Teñval ha bras e oa he daoulagad, di-evezh avat. Paouez a reas a vezat ar stign etre he bizied. Ha neuze e troas he fenn en-dro hag e adkrogas da sellout war an hent, hep pal. Aet e oa an tad er-maez eus ar sal. Chom a rae ar vamm, difiñv, juntet he daouarn ganti a-us d' an daol ha stardet he diweuz.

En un taol e stagas da zezrevell din : dasprezek a rae ha poan am boa d' hec'h intent. Un nebeut mizioù 'oa e oa klañvet o merc'h gant un danijenn-empenn « Gehirnentzündung » a adlavare bepred an vaouez en ur hejañ he fenn war-du Bertha. Graet e oa bet pep tra a-benn yac'haat anezhi. Pa oa deut ar pare dezhi avat e oa kollet he skiant ganti.

- E-giz ur c'hrouadur pevar bloaz ez eo bremañ, a huanadas ar vamm.

Gwaskañ a reas war un difronkadenn. Reiñ a reas peoc'h e-pad ur pennad.

- He zad a gar anezhi kement atav, a hirvoudas ar vamm adarre. « Sie ist so brav, sie ist so brav... »

Me a selle ouzh Bertha. Ne verzen nemet trolinenn gaer he dremm didroc'het en amc'houloù, troet war-du ar maezioù, e-tal ar stign mousilin gwenn. Gwech a vez e eeune he biz etrezek un dra bennak a wele ; fiñval a rae he muzelloù ; son ebet ne zeue diouto avat. Serret e oa en he sederni vut.

Pa zeuis en-dro e kêr edo an douristed dalc'hmat o tousmac'hat war leurgêr an iliz. Tremen a ris adreñv an ti-post evit dont er-maez abretoc'h eus ar fourgas. Pellaat a ris, mall warnon. War vevenn ar gwiniégi e adkavis ar peoc'h : du-hont, en traoñ, diegus hag habask, e gwrez an hañv, e kammigelle bepred seizhenn arc'hant ar stêr.

Roazhon, Mezheven 1957.

MARVAILHOU GAB MILIN

Pa varvas Gab Milin e 1895 e klaskas e wreg, berr an arc'hant ganti, tennañ gounid eus ar paperoù bet lezet gant he fried. Brud en devoa Milin da vezañ ur skrivagner dispar hag ur yezhoniour gouiziek. Eus ar c'haieroù a chome, Vallée a brenas un toullad. En o zouez oa notennoù yezhoniezh diouzh labourioù bras an 19-vet kantved, nemet ur wech an amzer notennoù folklorik a chom dudius o lenn, krennlavarioù a blije dezhañ sevel e-stumm ar re bet embannet gantañ e Furnez ar Geiz, pe reoù all bet kavet e-touez an dud. Hogen Vallée, lemm e skiant, a sammas kentoc'h ar c'haieroù hag ar follennoù skrivet warno kontadennoù. Gouzout a rae diwar ar pezh en devoa embannet Milin er *Marvailler Brezounek* e 1870 pebezh talvoudegezh a c'hellent kaout.

Goude maro Vallée ar paperoù-se a zo deut em c'herz, dre vadelezh an Tad Godu e oa bet legadet anezho dezhañ.

Enno e kaver dindan skritur Milin kement a zo aet d' ober ar *Marvailler Brezounek* : ger evit ger emaint aze, holl, kement ha ken bihan m' en em c'houlenner pehini c'hell bezañ c'hoazh lodenn ar C'horonal Troude en deus koulskoude sinet al levr zoken dirak Milin, rak setu anv al levr penn-da-benn : **Ar Marvailler brezounek pe marvailloù brezounek dastumet gant ar C'horonal A. Troude ha G. Milin.** N' hellan ket mirout a soñjal eoa ar c'horonal brabañser un tamm ha n' en deus graet nemet paeañ ar mouladur d' ar paour-kaezh Milin a zo bet a-viskoazh da viken diarc'hant. Hag-en eo bet ken bras all lodenn-labour Milin el levrioù all sinet Troude ha Milin ? Hen krediñ a ran a-walc'h : **Jezuz Krist, skouer ar Gristenien,** e seblant Milin bezañ skrivet anezhañ eus al linenn gentañ betek an hini diwezhañ. Er geriadurioù zoken e c'hell lodenn ar skrivagner-konter bezañ brasoc'h eget dister...

9

Ouzhpenn ar c'hontadennoù endalc'het er *Marvailler brezounek*, menegomp en deus Milin embannet c'hoazh un dra bennak e levrennoù ar **Société Académique de Brest**, un nebeut marvailhoù ha gwerzioù, gant ar roll eus ar c'hontadennoù en devoa dastumet d' ar c'houlz-se (1). Ha ma tigoromp geriadurioù Troude e kavomp enno daou varvailh da vihanañ da lakaat war gont Milin : **Benedisite** er geriadur gallek-brezhonek, p. 912-918, hag er geriadur brezhonek-gallek, **Ar Paotr Laouik**, p. 431-441.

Diwar ar c'haieroù-se en deus Vallée e-unan embannet e 1924, **Gwechall-goz e oa**, pevar marvailh hepken. Kentskrid al levrig a gemenne e teufe reoù all war o lerc'h. N' int ket deuet. Aes eo kompren perak.

Vallée n' en deus gallet adskrivañ nemet ar re sklaerañ da lenn, e lizherennoù bras a-walc'h. Met peurliesañ kontadennoù Milin a zo brouilhedoù anezho, en ur skritur bihan, a-wechoù bihan-tre, a c'houlenn mil pasianted evit dont a-benn anezhañ. Pik ebet pe dost, virgulenn ebet, lizherenn vras ebet ; gerioù kenstag e-leizh ; ur skritur diaes-tre.

Dre forzh poanial koulskoude e teuer a-benn da gustumiñ. Ar re a vo kavet amañ embannet tamm-ha-tamm gant « Al Liamm » a zo bet diskrivet, darn gant an Tad Godu, darn ganin. A-wechoù eo bet ret martezeañ ur ger bennak : spi hon eus n' hon eus ket lennet a-dreuz.

N' int ket holl kontadennoù peurechu : a-wechoù un hevelep marvailh en em ziskouez dindan meur a stumm a-hed ar c'haieroù : notennoù berr kemeret e-pad displegadenn ar c'honter, goude-se brouilhed ar gontadenn adveret gant Milin, a-wechoù un trede stumm labouret muioc'h c'hoazh.

Anvioù ar gonterien a gavomp ur wech an amzer : Fer, devezhour e kevrenn gentañ an Ti-dastum bras, eus Lokmaria Berrien ; Anton Abaotret, eus Kersant-

Plabenneg, en ivez devezhour er gevrenn gentañ ; Lorañs Kosker, eus Gwenac'h ; Ugen, eus Gwiseni ; Erwan Abiven ; Kerler (?). Tud eus pep korn eus Breizh pe dost. Fer dreist-holl a seblant bezañ kontet kalz a draoù, e anv a zistro aliesoc'h.

Lavaromp eta en deus Milin dastumet al lodenn vrasañ eus e varvailhoù diwar vuzelloù labourerien an Arsanailh, e-pad an amzer m' eo bet eno evel skrivagner-konter. Met follennoù all a zo a ziskouez ur skritur yaouankoc'h. Marteze buan a-walc'h eo bet troet e spered da notennañ eñvorennoù ar bobl.

(1) « Société Académique de Brest », levrenn 3, 1862-63, p. 382-400 ; levrenn 4, 1864-65, p. 90-127 ; levrenn 5, 1868-69, p. 385-403.

10

E-kichen un dastumadeg vras evel hini an Uhel n' eo ket didalvoud kaieroù Milin evit anavezout kultur poblek ar bobl e Breizh e penn kentañ an 19vet kantved. Komzet kalz eo bet hag e vez diwar-benn kultur ar bobl e Breizh : a-benn ar fin nebeut a dra sirius a zo bet graet, ha dreist-holl a vez graet bremañ evit anavezout anezhañ. *Intelligentia Baris* n' he deus nemet dispriz evit traoù seurt-se. Koulskoude hengounioù a bep seurt a gaver e folklor hor pobl. Lavaret e vez a-walc'h e oa Breizh betek an hent-houarn, ur vro serret, hep darempredoù gant an diavaez, hep darempredoù kulturel da vihanañ. N' on ket sur tamm ebet eus an dra-se : pe e vefe studiet ar gwerzioù hag ar sonioù, pe ar marvailhoù, e kaver enno alies temoù deuet eus a bell, eus Bro-C'hall, Bro-Alamagn, danvez heñvel ouzh ar pezh a gaver amañ hag ahont dre Europa. Anat eo se evit ar c'hontadennoù dastumet gant Milin.

Neuze nebeut a dra a vije enno keltiek rik ? Ne lavaran ket se. N' ouzomp ket da gentañ petra c'hell bezañ keltiek pe nann-geltiek en hengounioù ha marvailhoù Europa. Ha taolit pled : ur gontadenn evel « Kalvez Landevenneg » heñvel ouzh **Cendrillon**, hag-en n' eo ket adwelet gant ur faltazi breizhat ? Ha « Selma, priñsez an Nubi », ken heñvel ouzh **Gwenn-erc'h**, hag-en n' hon laka ket d' en em c'houlenn eus pelec'h e teu Gwenn-erc'h hec'h-unan : eus broioù ar Reter da varn diouzh anv ar marvailh brezhonek ? Moarvat evit anavezout da vat folklor Europa e vije bet ret studiañ muioc'h hini Breizh. Rak hor bro a seblant bezañ bet levezonet a-viskoazh gant kulturioù a bep seurt, zoken ar re bellañ.

Evel skrivagner, petra dalv Gab Milin ? rak a-benn ar fin eo brezhoneg Milin a vo kavet amañ : stumm e frazennoù, e droioù-lavar a zo dispar peurliesañ, saourus-kenañ. Met n' en deus ket desket reiñ ur frammadur start d' ur gontadenn, en em lezel a ra da vont evel ma ra tud ar bobl, hep lakaat da splannañ ur munud skeudennus pe fromus. Tu a vije gant an hevelep danvez d' ober labourioù skedusoc'h. Met n' eo ket amañ hor pal. O rein a reomp evel m' int deut gant Milin, tost a-walc'h moarvat da zoare ar bobl ha da hengounioù hon Tadoù.

MAODEZ GLANNDOUR.

SELMA, PRINSEZ AN NUBI

Gwechall-gozh e oa ur rouanez en Nubi hag he devoa ur verc'h kaer evel an deiz. Hi hec'h-unan a oa kaer-meurbet ivez, ha krediñ a rae n' oa ket un all evelti.

Un devezh 'ta maz edo ouzh taol gant ar pennoù bras eus he rouantelezh, e lavaras dirazo m' he divije gouezet e vije en Nubi ur vaouez kaeroc'h egeti, he divije lakaet anezhi d' ar marv.

- Diwallit, eme unan eus ar pennoù bras, ouzh ar pezh a livirit, rouanez ; kaer oc'h, evit gwir, evelato e c'hell bezañ kaeroc'h egedoc'h ; ha c'hwi 'zo deut war an oad, e-lec'h ho merc'h Selma a zo yaouank, ha dre se koantoc'h eget ned oc'h.

Ar rouanez ne lavaras ger neuze. Antronoz avat e c'halvas he daou vevel hag e lavaras dezho e rankent lazhañ ar briñsez Selma diouzh an noz, evit pep a bemp kant skoed.

Unan eus an daou vevel, Job, a lavaras :

- Perak e lazhfemp-ni anezhi ? Biskoazh droug n' he deus graet deomp. Gwelloc'h e ve deomp, un tamm brav, he saveteiñ.

- Me, eme an eil, Fañch, 'zo gwell ganin gounit pemp kant skoed ha lazhañ ar briñsez pa lavar he mamm.

Mont a reont o daou diouzh an noz gant Selma. Diskenn a reont dindan an douar, alc'houezioù ganto, ul letern gant Job hag ur c'hi war o lerc'h. Gant Fañch edo ar gontell-lazh.

Goude bale ur pennad dindan an douar, ec'h en em gavjont er c'hoad. Ha Fañch a lavar d' ar briñsez :

- Gra da bedennoù ! Rak da vamm he deus hon digaset amañ da lazhañ ac'hanout, ha goude e rankomp kas da galon dezhi.

- Pec'hed eo, eme Job, lazhañ ur verc'h ker koant. Ne vo lazhet biken pe me 'welo.

Egile, rankout dezhañ enebañ ouzh Job, a oa un tamm brav kreñvoc'h egetañ, a gilas neuze.

- Petra 'raimp-ni 'ta, emezañ, evit m' hor bezo hor pemp kant skoed. Rak mar chom bev ar briñsez-mañ, e vezo kavet abred pe ziwezhat.

- Arabat deoc'h kaout aon rak an dra-se, eme ar briñsez. Me 'yelo er c'hoad, ha n' en em ziskouezin mui da zen.

- Neuze, eme Job, n' hon eus ken da ober nemet lazhañ ar c'hi ha kas e galon d' ar rouanez.

12

- Mat eo an dra-se, eme Fañch. Evelato, gant aon na zistroje ar briñsez, e lavaras dezhi touiñ.

- Neuze, deomp dirak al loar o parañ, ha koulz hag emañ Doue ouzh hor selaou, ne deuot ken dirak an dud.

Ma touas ar briñsez ha ma lazhas ar re-mañ ar c'hi evit kas e galon d' ar rouanez.

Houmañ, pa welas kalon he merc'h, a lavaras :

- Perak oc'h-hu bet kriz a-walc'h evit digas din kalon va merc'h ? Ma voe paket an daou-mañ ha plantet en toull.

Deomp bremañ war-lerc'h Selma. Houmañ a oa aet er c'hoad ne ouie pelec'h mont. Gourvez a ra dindan ur wezenn da gousket. Antronoz e savas ac'hano evit mont da glask ur lojeiz bennak all a-benn an noz da zont. Aon he devoa rak al loened gouez. Deut an noz warni adarre, n' he devoa kavet netra, pa wel ur gouloù er c'hoad. Mont a ra etrezek ennañ da welet.

Ahont, emezi, e rank bezañ un ti.

Ha ne oa ket gaou, rak p' en em gavas eno, e welas un ti-taouarc'h ha gouloù e-barzh. Sellet a reas en ti, ha gwelet a reas ur pod war an tan, ha den en ti. Neuze ez eas e-barzh diouzhtu, hag e welas ugent skudellad vara troc'het war an daol :

- Pell 'zo, emezi, n' em eus debret tamm, naon am eus.

Hag hi neuze ha trempañ unan, ha debriñ anezhi. Neuze e tennas ar c'hig eus ar pod, e troc'has un tamm bara ha kig goude he soubenn. O vont da zebriñ edo pa glevas trouz er-maez. Neuze e savas, aon ganti, hag ez eas da guzhat er-maez a-dre an taouarc'h.

Ar gwaz a oa bet er-maez, pa zeuas en ti, a wel ar c'hig war an daol hag ur skudellad vara debret dezhañ, a lavaras :

- Unan bennak a zo bet amañ.

Sada hag hon den aon dezhañ :

- Ul laer bennak a dlee bezañ war-dro eno. Hardiz 'oa dont da laerezh e ti al laeron o-unan.

Rak ar re-mañ a oa ugent laer hep ar mestr. Hag en noz eo ez aent d' ober o zroiou.

- Amañ, a lavare al laer keginer d' ar re all pa oant deut d' ar gêr, e rank bezañ bet un diaoul bennak oc'h ober freuzh.

- Arabat dit kaout aon, eme unan eus ar re all, me 'chomo everr da noz ; ha mar teu, me 'denno warnañ.

13

Al laer-mañ, p' oa tost d' an deiz, a rankas mont er-maez ivez da gerc'hat keuneud. Selma, neuze, a rikl en ti, a zebr soubenn, a denn ar c'hig, ha pa glev anezhañ o tostaat, a dec'h kuit evel en-dro gentañ. Al laer ne welas ket anezhi adarre. Sada m' en devoe hemañ kement a aon hag ar c'hentañ. Lavaret a reas d' ar re all pa zistrojont. Ha neuze ar mestr a lavaras :

- Me 'chomo hirie da welet petra 'zo dre amañ.

Kerc'hat a eure pep tra en doa ezhommm da ober ar gegin. Evelato e savas, ezhommm gantañ da vont er-maez, hag eñ ha mont. Selma a ya en ti e-pad maz edo o leuskel e vanne dour, ha pa zistroas e pakas anezhi o tebriñ ur skudellad soubenn.

- Eus a belec'h oc'h-hu ? Emezañ.

- Me, emezi, a zo bet kollet diwar va hent ; o servijañ en ti va eontr edon. Hag o vezañ m' am boa naon, am eus debret tri devezh 'zo amañ an tammoù

boued a gaven, paz ae an dud eus an ti. N' ouzon mui da belec'h mont.

- Mar kirit e chomot ganeomp-ni amañ. Ni 'zo ugent breur. Laeron omp ha mar chomit ganeomp, n' ho pezo droug ebet ; n' ho pezo nemet aozañ boued deomp ha dresañ hon dilhad dre ma freuzhint.

Sada Selma kontant, a chom eno gant ar re-mañ. Ar mestr pa voe distro ar re all d' ar gêr, a lavaras dezho :

- Setu an diaoul koant en deus graet aon deoc'h. Chom a raio ganeomp, hag hor c'hoar e vezo. Ha mar klevan-me lavaret e ve bet unan bennak hardis a-walc'h da lavaret netra fall dezhi, gwazh a se e vezo dezhañ, rak m' her lazho evel ur c'hi.

Sada Selma bremañ gant al laeron-mañ, hag eürus hervez he dere.

A-benn ur pennad goude, deut ar mare ma ra al laboused bihan o neizhioù, houmañ p' he deveze amzer, a yae da glask neizhioù. Un devezh a oa, e kavas war he hent ur vaouez kozh o klask keuneud er c'hoad. Goulenn a reas outi ha pell oa eno diouzh ur gêr bennak :

- N' emaoimp ket gwall bell, eme an hini gozh.

- Ober a rafec'h ur gefridi evidon, eme Selma.

- Ya da, eme ar wrac'h.

- Mat, deuit warc'hoazh neuze ha me 'roio deoc'h ul lizher da gas d' ar rouanez. Arabat eo avat ec'h oufe e pelec'h emeon.

Selma, e-pad an noz, a skrivas ul lizher da gas d' he mamm, hag a roas anezhañ d' an hini gozh da gas d' ar rouanez. Reiñ a reas ul loiz aour dezhi evit ober he c'hefridi.

14

Ar rouanez, goude lenn al lizher, a c'houlennas ouzh an hini gozh digant piv he devoa bet anezhañ :

-Digant ur plac'h yaouank, emezi, a oa o vale war an hent.

- Da belec'h ez ae, eme ar rouanez.

- N' ouzon ket, eme an hini gozh.

- Mat, eme ar rouanez, mar gellit he gwelet, setu ur voest du da reiñ dezhi.

An hini gozh a gemeras ar voestig ha kuit. Hag an eil antronoz ha kaout Selma ha reiñ ar voestig-se dezhi a-berzh ar rouanez. Selma a lakaas ar voest en he godell, hag an noz war-lerc'h, e-pad maz oa aet al laeron pep hini en e du, Selma a zigor he boest hag a gav enni ur re vanegoù du. Sellet a ra outo, ha gwiskañ a ra unan, ha diouzhtu e kouezhas evel semplet. Dont a reas enni hec'h-unan a-benn ur pennad, hag e lakaas an eil vaneg. Neuze e kouezhas evel marv.

P' en em gavas ar re all er gêr, e voent mantret o welet Selma astennet eno war al leur-di.

- Marv eo, a leveront holl.

- Ret eo, eme unan, he lakaat en douar en tu bennak aze, evit na ouezo den.

- Ha ma lakafemp-ni anezhi war ar menez a zo aze tost d' an ti en un

arched plom ha gwer warnezañ, eme un all.

- An dra-se a zo gwelloc'h, rak ur santez eo.

- Ya da, eme an holl, ha neuze ez aimp pep mintin pa savo an heol da bediñ eno dirazi. Houmañ a zo bet mat evidomp, ha ret eo e vemp mat eviti ivez.

Sada ma voe lakaet eno evel a lavarent, ha bemdez-c'houlou e teuent di da bediñ dirazi war o daoulin.

KALVEZ LANDEVENNEG

Gwechall-gozh ur c'halvez a Landevenneg a oa marv e wreg digantañ. Ur verc'h koant en doa, a raed Tereza anezhi.

Dont a ra c'hoant d' ar c'halvez da zimeziñ a nevez, hag ober a ra. Lezvamm Tereza ne gar ket anezhi. Genel a ra ur verc'h a zo ken iskiz ha ken divalo ha maz eo koant Tereza. Ha neuze al lezvamm n' eo ken evit gouzañv he lezverc'h dirazi. Reiñ a ra dezhi pep labour diaesañ a zo : mont d' ar c'hoad da ziwall ar saout gant un tamm bara sec'h hag ul lodenn vat a stamm d' ober. Tereza avat a zo laouen atav. Ha kaer he deus he lezvamm, ne gav tro d' he gourdrouz nemet dre abeg fall.

Ar verc'hig paour dilezet gant an holl a oa en em lakaet dindan warez Sant Gwenole, ermid Menez C'hom. Hennezh e-unan a gomze outi ouzh he c'helenn zoken dre he c'houk.

Rak tad Tereza, ret mat dezhañ mont da labourat eus ar gêr, a ranke lezel e verc'h paour etre daouarn he lezvamm.

Un devezh maz oa aet da ziwall he saout er parkeier a zo a-hed koad Landevenneg anvet Koad ar Roue, Tereza a ouele leizh he daoulagad, hag he daerou a gouezhe puilh war an tamm bara du ha kalet a zebre en ur soñjal e kement he devoa da c'houzañv a-berzh he lezvamm. Pa zistroaz enni hec'h-unan, kaer he doa sellout, ne wele ken he saout a oa aet er c'hoad unan amañ, unan a-hont. Neuze e sav ac'hano evit mont d' o c'hask en ur leñvañ gwashoc'h gwazh. Kaer he deus gervel he saout, ne glev nemet heklek he mouezh. Neuze sant Gwenole gant truez outi a gas d' he c'haout ur vandenn gorraged a lamm eus an douar en-dro dezhi en ur ganañ : « Koant out ha koant e vezi ! »

- Perak e ouelez-te, Terezaig ?

- Va saout a zo kollet hag emberr e vezin kannet gant va mamm. Ha va stamm a zo chomet a-dreuz.

- Arabat dit gouelañ. Deport anezho !

Hag unan neuze a grog en he stamm, a ya da azezañ dindan ur wezenn, hag aze ec'h echu he loer penn-da-benn dezhi.

Daou all a ya da glask he saout en ur ganañ : « Koant out ha koant e vezi ! » Ha n' eus ket bet pell ma tistroont.

- C'hoari bremañ, Terezaig. Koant out ha koant e vezi ! Pell 'zo emamp o teurel evezh ouzhit gant aon n' az pe droug : kemenn hon eus bet da se. N' az pezh ket aon eta.

Pa voe deut ar pardaez ha pred distreiñ d' ar gêr, Tereza a yeas gant he saout. He zad a oa en em gavet a-raok hag en doa goulennet e pelec'h edo Tereza o tiwall ar saout. Neuze an tad a glevas ur c'han hag un ton nevez graet gant Tereza en ur ziwall he saout.

Deut d' an ti, c'hoar Tereza a c'houlenn he stamm, hag o welout n' eo ket evit ober koulz hag hi, e c'houlennas kaout gloan ha mont antronoz da ziwall ar saout. Mont a reas : nemet ne c'hellas nag ober stamm na diwall he saout. Ar re-mañ a voe kaset unan amañ, unan a-hont gant ar Gorriganed. Setu int kollet, ha c'hoar Tereza d' ar gêr da gaout he mamm da lavarout petra a oa c'hoarvezet

ganti.

Neuze e voe kaset Tereza d' o c'h'hlask ha gourdrouzet da vezañ kannet ha da chom er-maez da lojañ ma n' o c'h'avje ket. Kentañ ma c'halvas e teuas he buoc'h gwenn d' he c'haout, hag houmañ en ur vlejal a c'halvas ar re all a deuas ivez.

Antronoz e voe kaset adarre gant ar saout, ha roet ur pennad stamm brasoc'h dezhi da ober. Diouzhtu e teuas he mignoned d' he c'haout. Ar re-mañ a reas he stamm dezhi hag a ziwallas he saout.

En deiz-se unan eus ar Gorriganed a lavaras dezhi :

- Da lezvamm fall a oar e karez ar vuoc'h wenn hag a ray he lazhañ arc'hoazh. Pa vezo lazhet e kavi e-touez he stripoù ur re votoù aour ne c'hellou den nemedout-te lakaat anezho. Taol evezh na vefes gwelet gant da lezvamm pa 'z i d' o gwalc'hiñ d' ar c'houer.

Tereza a reas evel en doa lavaret he mignon korrigan dezhi. Mont a eure d' ar stêr da walc'hiñ ar stripoù ha kaout a eure unan eus ar re votoù. Ne c'hellas ket avat kaout egile, rak n' he doa ket a-walc'h a nerzh evit pakañ anezhañ kouezhet en dour : hemañ a yeas ac'hano ne ouie ket da belec'h.

Ur pesketaer yaouank a gavas en e roued ar votez kollet gant Tereza. Hemañ a yeas, ha pres warnañ, da gas anezhi d' ar roue Gralon e Kêr Iz. Lavarout a reas en doa kavet anezhi er stêr, hag en doa gwelet ur verc'h kaer dirazañ er mare ma tenne anezhi eus e roued.

Neuze ar Roue Gralon a lakaas embann dre ar vro e tlee bezañ ur votez aour heñvel ouzh houmañ, en ur bediñ he ferc'henn da zont d' e gaout ganti, ha mar d-oa ur plac'h yaouank e timezje gant e vab.

17

Lezvamm Tereza o vezañ kavet ar votez aour en hec'h armel a gemeras anezhi evit he reiñ d' he merc'h. Kaer he doe avat klask lakaat he merc'h da wiskañ ar votez, re vras oa he zreid ha ned aent ket e-barzh. Graet oant bet evit treid Tereza.

Ar Roue Gralon o welout ne deue ket a-benn da gaout parez ar votez aour, a gasas tud da vont da c'houlenn dre ar vro. Lezvamm Tereza, pa glevas, a guzhas houmañ en un armel, hag a droc'has bizied treid he merc'h evit gallout lakaat dezhi ar votez aour. Neuze e wiskas anezhi kaerañ ma c'hellas, hag evelato merc'h al Lezvamm a oa iskisoc'h ha divalooc'h eget Tereza e-touez he zruilhoù.

Dont a reas tud ar Roue : diskouezet e voe dezho ar votez aour gant al lezvamm, ma lavarjont e ranke ar verc'h dont ganto da gaout ar roue Gralon. Pignet war dalier marc'h unan anezho ez ejont ac'hano en hent.

N' oant ket aet pell ma sav dirak tud ar Roue ar Gorriganed eus an douar. Lammat a reont en ur ganañ :

- Divalo out, divalo e vezi. N' eo ket houmañ eo Tereza, Tereza a zo kaer, dezhi eo ar votez aour-mañ. Tereza a zo duze kuzhet en un armel gant he lezvamm. Tereza a zo kaer ha kaer e vezo !

Tud ar Roue souezhet o klevout petra a gan ar Gorriganed a zistro ganto en-dro. Mont a reont d' an armel ha tennañ Tereza ac'hano. Gwiskañ a reont dezhi an dilhad kaer a oa gant merc'h al lezvamm, ha goude diskenn houmañ diwar gein he marc'h, e pignont Tereza en he lec'h, hag ez eont gant tud ar Roue d' he heul en ur ganañ :

- Kaer out ha kaer e vezi !

An dud en em gavet e lez Gralon gant Tereza, ar votez aour en he zroad, ar Roue a zigor un armel hag a zegas eben dezhi en ur lavarout :

- Te 'zo kaer ha fur a glevan. Bez' e vezi va merc'h. Ne voe ket pell ma voe graet an eured ha dimezet gant mab ar Roue Gralon e Kêr Iz.

gant REUN MENEZ KELDREG

Kejañ gant ur c'henvroad e korn pe gorn eus ar bed n' eo mui un dra souezhus evit ur Breizhad.

Warlene am boa an tu da weladenniñ kerent un den yaouank o doa goulennet ganin va ali war n' ouzon mui petra da dalvezout d' o mab. Aet e oan 'ta en ur heuliañ ar stêr Liger, ken plijus da welout etre Angers ha Saumur, betek ur vourc'hadenn kluchet e-touez gwez pupli war vevenn ar stêr, hag anavezet dindan an anv plijus a Sant-Jorj-ar-Seizh-Hent, lec'h ma choment.

Edomp en ti, o tivizout abaoe ur pennadig, pa zegouezhas e toull an nor ur vaouezig kozh o seblantout kaout war-dro pemzek vloaz ha tri-ugent. Ar vestrez a reas dezhi un degemer dereat-tre en ur zemata dindan an anv a Itron Gerneiz.

Souezhet e oan o klevout an anv-se, - daoust d' ar Vretoned bezañ niverus en Anjou -, amañ en ur vourc'hadennig kollet e-kreiz an douaroù. Chom a reas ur pennadig ganeomp, amzer din ober hec'h anaoudegezh.

A-raok hor c'huitaat e pedas ac'hanon da gaout ar vadelezh da vont betek he zi. He gwaz, a lavaras din, o vezañ dalc'het er gambr gant ar remm abaoe daou pe dri devezh, a vefe laouen-tre gwelout ac'hanon rak n' en doa ket alies ar blijadur da gomz gant tud eus ar Vro.

Setu ar pezh a ris a-raok mont kuit.

19

Kavet am boa an denig 'tal ur fornigell en ur gambr kempennet a-zoare. Evel just ar gaoz a redas etrezomp war ar Vro. Lavarout a reas din e oa ganet e Pont-'n-Abad ha penaos e tremenas du-se bloavezhioù e yaouankiz hag ur pennad mat eus e oad gour betek ar brezel pevarzek. Labourat a reas pell amzer war linenn houarn tren bihan ar Gelveneg betek bezañ galvet da vont da heul ar re all da ginnig toullañ e damm kroc'hen etre ar Somm ha Verdun. Distro eus ar brezel hag eñ paotr yaouank kozh, e fellas dezhañ bale bro. Graet e sac'h, setu en da Bariz. Gallet en doa du-se bezañ degemeret er Metro, ha bremañ o vevañ war e leve e tremene e vloavezhioù a gozhni er vro-mañ, bro e wreg, o c'hortoz, vel ma lavare, ar « ramm » diwezhañ.

Asantiñ a ris a galon vat dont d' e welout a-nevez pa lavaras din :

- Deuit en-dro d' an hañv. 'Benn neuze me vo adarre skañv va zroad ha ni yelo da besketa d' ar stêr. Plijadur am befe o tremen ur penndevzh e kompagnunezh va c'henvroiz, rak kazi-sur n' hellin mui distreiñ da Bont-'n-Abad. Prometet am boa eta dibab un devezh evitañ, hag a-bell n' am eus ket keuz bezañ graet ar veaj a-nevez.

Da gentañ en doa paret em spered ar soñj rentañ kont eus ar weladenn-se e kelaouenn Bretoned an Anjou. Plijadur en dije graet kement-se dezhañ ha kemend-all d' hor mignoned a gar kalz kaout keloù eus hor c'henvroiz o vevañ dre amañ.

Siwazh louzet am eus teir pe beder follenn baper, met chomet on berr gant va menoz, ne zivere tra ebet eus beg va fluenn. E galleg e oa ret din skrivañ abalamour d' ar paour-kaezh « bougred » harluet amañ, moanik-tre an niver anezho gouest da lenn brezhoneg hag un druez eo gwelout pegen divlaz e teu da vezañ troioù kamm kemenerien Pont-'n-Abad kontet e galleg.

- Brallañ kleier n' eo ket ur vicher, a c'hrozmolas an Ao. Person o tont d' e bresbital goude bezañ graet un Anjeluz-noz divalav.

- Deuet eo ganeoc'h, Aotrou Person, a lavaras dezhañ diseven Mari-Gatell, e garabasenn, en ur dorchañ he dorn ouzh korn he zavañcher, war laez diri he c'hegin. Nemet un tammig ton ar c'hilaz a oa ganti.

20

- Marteze 'vat, a respontas an Ao. Person. Kollet am eus an dorn, Mari-Gatell. Gwir eo 'z eus dija daou-ugent vloaz m' am eus kuitaet Kloerdi Kemper. Gwelloc'h 'vo din, me 'gred, goulenn gant va c'hure yaouank kemerout penn ar gordenn m' en em gav va faour-kaezh sakrist er memes stad warc'hoazh... Dre e faot eo un disterañ ar pezh a zo c'hoarvezet.

* * *

- Yaouank hoc'h eus kuitaet ar Vro, va mignon ? a c'houlennas ganin an Aotrou Kerneiz.

- N' am boa nemet daouzek vloaz, a respontis.

- Ya ! Yaouankik e gwirionez. 'M eus aon n' hoc'h eus ket bet an tu da vlasa 'vel m' eo ret yezh hon hendadoù. Dont a ra bravik ar brezhoneg ganeoc'h, se 'zo sur ; koulskoude me 'gred, e failho mel hor yezh pell-amzer d' ar re kondaonet ken yaouank da vevañ e galleg...

...Daoust d' hoc'h oad tener, soñj hoc'h eus marteze eus boazioù hor bro : 'vel kest an Aotrou Person hag hini e sakrist ? Ne dlee ket bezañ kement se a gemm war ar poent-se etre Plozeved ha Pont-'n-Abad.

- Ya ! a eilgeris, soñj mat am eus bezañ gwelet ar c'hestoù-se bep bloaz.

- E P. A., e rae an Aotrou Person e gest da zerou miz Gwengolo. Ur sizhun 'oa dav dezhañ kemerout evit ober tro e barrez... Div sulvezh a-raok e dro, e lavare an Aotrou Person eus laez ar gador-brezeg peseurt tiez a vizitafe an deiz-mañ-deiz, hag e c'halve dre o anv ar fabriker dibabet d' ober ambroug dezhañ. Ar c'hustum a oa evel-mañ : unan a ginnige e varc'h, hag egile e garr. An devezh war-lerc'h e kemere daou all o flas... Pemzek deiz goude e oa tro ar sakrist. Un devezh e pade tro hemañ. Kalz berroc'h 'vel ma welit eget hini an Aotrou Person. Hemañ a dremene e pep ti ; met n' eo ket evel un dastumer dineroù e tremene an Aotrou Person en e barrez : evel un tad ne lavaran ket, o rentañ bizit d' e vugale ur wech ar bloaz. Goulenn a rae keloù eus yec'hed an holl, penaos e tremen buhez ar mab, martolod pe soudard, kuzuliañ a rae ar merc'hed yaouank da vezañ fur, ar baotredigoù da vont ingal d' ar c'hatekiz ; kinnig a rae d' an tad kozh dont d' e welout da ouel an Anaon ; hetañ a rae chañs vat d' an ozhac'h ha d' e hanter-diegezh. Ha goude bet diskarget dezhañ un tamouezad ed gwinizh pe segal, e lavare kenavo.

21

Merourion pe vistri, ez ae da welout an holl. Ne oa evitañ na paour na pinvidik, ha meur a wech, am eus klevet, en deus bet disoñjet ar sac'had diskennet eus e garr, a-dreñv dor un intañvez leun he zi a vugale...

Tro ar sakrist a yae kalz buanoc'h : ne rente bizit nemet d' an dud pinvidik.

* * *

Ar bloavezh ma komzan dioutañ, e oa degouezhet e P. A. ur c'hure yaouank. Pep kure yaouank a zo atav anvet, hen gouzout a rit, ar c'hure bihan, ha bez' en defe tost d' e zaou vetr a vent. Kure bihan P. A. ne oa ket bet pell-amzer e kêr a-raok bezañ doujet gant an holl. Bez' e oa un den seven-tre, atav prest da deurel er gaoz pouez e spered lemm evit berramzer an holl, kozh ha yaouank, a gomze gantañ.

Ar sulvezh-se, sulvezh war-lerc'h kest an Aotrou Person, e oa tro ar

c'hure bihan da brezeg. A-raok e brezegenn e krogas gant an alioù merket war levr an Aotrou Person evit urzh vat ar barrez. Da echuiñ en devoa da lavarout anvioù an daou fabrik bet choazet evit ambroug ar sakrist d' e gest. Pa c'halvas Per Larnikol eus ar Rest, ha Jakez ar Follgwaz eus Pennlaouig, e chomas souezhet an holl gristenion bodet en iliz : ne oa ket ar re-mañ fabriked.

- Dont a ra kozh an Aotrou Person, a lavaras lod outo o-unan. Poent eo d' an Aotrou 'n Eskob lakaat anezhañ e-touesk e chaloniad en Iliz-Veur Gemper. Fraziañ a rae ar re-se, rak ne oa ket ken kozh-se o ferson. Heñ a lavare an oferenn-bred ; ha du-se en e gador-vrec'h, e save e benn, souezhet, hag un tammig feuket : n' eo ket an anvioù-se en devoa skrivet war e gaier.

- Petra 'ta, a lavaras outañ e-unan, a c'hoarvez gant va c'hure yaouank ?

Er memes amzer e paras e selloù war ar gristenion bodet en-dro dezhañ, en iliz. Mousc'hoarzhoù e-leizh a welas o paran war o muzelloù ; lod zoken a heje o divskoaz gant ar c'hoant c'hoarzhin, a vougant, en desped d' al lec'h santel ma oant.

Komprenet en doa an Aotrou Person. E selloù a bare brema war e sakrist azezet dirazañ war ur skabell, e-kichen an harmoniom. Ruz e zivjod. Heñ ivez en doa komprenet... Ur mousc'hoarzh tanav-tanav a baras neuze war vuzelloù an Aotrou Person. Ne oa ket da lavarout, ur c'hure bihan farsus en doa kaset dezhañ an Aotrou 'n Eskob...

22

* * *

- Perak 'ta, Ao. Kerneiz, e kemere kement a blijadur parrezianiz P. A., ar sulvezh-se ?

- 'Maon 'vont da zisplegañ deoc'h, va niz, a eilgerias an denig... Per Al Larnikol ha Jakez ar Follgwaz 'oa an daou vrasañ kristen eus P. A., ha kê-sur, eus ar Vro-Vigoudenn a-bezh. Ur metr ha pemzek ha pevar-ugent bennak o doa, ha ledan evel ma teree ouzh o ment... Ar sakrist, eñ, en doa disoñjet brasaat. Met neuze, disoñjet-krenn. D' ar yaou, pa zeue da seniñ an anjeluz-kreisteiz ec'h en em gave alies e-touesk bugaligoù ar c'hatekiz : da welout ne oa nemet krennarded war blasenn Garmez...

Ya ! disoñjet en doa brasaat ; gwashoc'h, me 'gred zoken en doa berraet kalz abaoe e ugent vloaz.

Bezañ sakrist, e P. A. pe e lec'h all 'michañs, n' eo ket a-walc'h evit degas profoù d' ar gêr da leuniañ bemdez ar gaoter ; ret eo ouzhpenn ober ur vicher bennak. Hemañ 'oa... kemener. Ha gant ar vicher-se e oa deuet e zivesker da vezañ krommet 'vel kelc'hioù-barrikenn. Abalamour da se e oa bet lesanvet gant e genseurte « rahouenn aotoù » pe c'hoazh « ar rampar bihan ». Ne oa ket e-unan o kaout ul lesanv ; an daou all o doa ivez o hini ; bez' e oant daou gantolor : kantolor ar Rest ha kantolor Pennlaouig.

Setu piv en devoa choazet ar c'hure bihan evit an diwezhañ kest er barrez. Ha plijadur o devoa, ar sulvezh-se, tud P. A. pa soñjent er sakrist azezet etre daou beul war bank ar charabañ.

* * *

- Da greisteiz ouzh taol, e lavaras an Aotrou Person d' e gure bihan : Aotrou Kemere, koshaat a ran 'm eus aon, rak n' em eus ket mui a soñj bezañ skrivet war va c'haier-iliz anvioù al Larnikol hag ar Follgwaz evit ambroug hor sakrist.

23

- Feiz, Aotrou Person, ar wirionez 'zo ganeoc'h ! Bez' e oan o vont dillo d' an iliz p' am eus kavet e-kichen an nor-dal, Lui Jentrig ha Lan an Tirili. Ouzh va gortoz e oant. Lavaret o deus din o-daou o doa klevet gant Herri ar

Beskont en doa hoc'h ambrouget evit ho tiwezhañ devezh-kest, e oant da vezañ galvet da vont gant ar sakrist. Kalz re a labour o deus o-daou bremañ, hervezo, ha goulennet o deus ganin gervel daou all, en o lec'h. Dalc'het 'vel on bet ganto, em eus lavaret dezho e oan re ziwezhat evit goulenn hoc'h ali, rak e traoñ an aoter e oac'h dija. O-daou o deus lavaret din neuze, e vije laouen al Larnikol hag ar Follgwaz o vont da heuliañ ar c'hloc'her. Skrivet am eus diouzhtu o anvioù war va c'harnedig. Ha setu...

- Ha setu, a eilgerias an Aotrou Person.

- Amen, a lavaras ar c'hure bras.

* * *

- Distreiñ a rit ur wech ar mare da Blozeved ? a c'houlennas neuze ganin va mignon kozh.

- Ya, emezon, bep bloaz pe dost.

- Mat ! Gouzout a rit neuze penaos e vez degemeret ar gerent pa zistroont da welout o zud. Anavezout a ran meur a hini ha n' o devez mui nemet ur c'hoant, ur wech tremenet ganto eizh dervezh er Vro : distreiñ buanañ mar gallont d' o zi, e Pariz, pe e lec'h all, evit kaout un disterañ peoc'h d' o stomok... Soñjit : pa zegouezhit en ti, goude bouchadoù tro-dro, ez eo dav teurel pouez. Ar re vihan a skarzho o galochoù diwar al leurdi evit mont da c'hervel an tad. Ar gaoz a ya endro. Erruet ar mestr, eo dav kemerout ur bannac'h hini kreñv da gomañs. E-pad an amzer-se, e teu ar vestrez e penn an daol gant ur bern asiedoù : unan anezho, didrouz, a gavit dindan ho fri. Kaer ho po lavarout n' hoc'h eus ket amzer, pe ne fell ket deoc'h direnkañ den, tra d'ober. 'Mañ dija ar fourmaj war an daol, fourmaj rouz evel just, hag ur voestad sardin dre 'n eoul, hag ar c'hig-sall, hag an amanenn. Koll oc'h, ha dav e vo deoc'h plegañ ha... debriñ. Ha ma ne fell ket deoc'h bezañ paket evit mat, gwelloc'h e vo deoc'h sailhañ war an dorzh-vara evit troc'hañ ur bastellenn pe neuze e kouezho war hoc'h asied ur mell flapenn a bouezo brav hec'h hanter-lur, bet troc'het evidoc'h gant ar vestrez didruez.

Ha sistr da heul. Ha gwin. Hini Aljeri 13°.

Da echuiñ ho pezo ur volennad kafe gant lagout 'vel bannac'h mont d' ar gêr.

24

Krennit, mar kirit, ar vizit-se, hervez an amzer ; lakaomp ouzhpenn ne voe ket ken fonnus e pep ti an evaj hag ar boued (ha c'hoazh, evit ar boued ez on a-du ganeoc'h, met an evaj a ziskenn atav), ha lakait tregont pe zaou-ugent ti evel-se en eil war-lerc'h egile, ha c'hwi 'welo e pe stad e vijec'h bet, an nozvezh-se ma vijec'h bet c'hwi sakrist P. A. oc'h ober ho kest gant ho taou kantolor.

* * *

Er gompagnunezh hag a dremene an deiz-se dre hentoù don maezioù P. A. o kanañ a-bouez-penn d' an abardaez-noz, ne oa nemet ur c'hrouadur a gement en devoa dalc'het e zaoulagad digor, o c'houzout an hent 'vel c'hwi hini ho chakod, hag o kas tri istrogell betek ar vourc'h hep dezho soursial : Pichar marc'h stalon ar Rest.

Fichet brav-tre e oa bet evit an drovezh-se. Sternaj ler nevez gant boukloù kouevr a oa bet taolet warnañ ; 'n e voue troc'het-berr e oa seizennoù liesliv. E ganfard en doa graet a-hed an deiz, o c'hwirinat 'n ur sevel e benn a-us d' ar c'hleuzioù, war-lerc'h ar javed stag ouzh an alar er gwaremmoù. Met baleañ 'pad an deiz a zeu da vezañ skuizhus, hag e walc'h en devoa en e zivesker, deut an noz. Mall 'oa warnañ distreiñ d' e varchosi ; setu perak e skrabe gant e votez leur Lommig Gadona, pe ostaleri an Ti-Toull.

Ar boaz a oa evel-se. Ar Gadona a lakae e sac'h ar sakrist an diwezhañ tamouezad gwinizh. Goude ma veze laset an diwezhañ sac'had, e tiskenne an holl da evañ an diwezhañ bannac'h.

Met amañ ar sakrist eo a bae, rak ma oa kouer ar Gadona, Marjann e wreg a zalc'he ostaleri. Ha bep bloaz un dousenn c'hourlañchennoù frank a zeue da di Lommig evit gwelout e pe stad e oa ar sakrist o tont eus e gest, rak bewech e veze reut 'vel ur voulienn c'hoari kilhoù.

Lakaet e oa dezhañ an taol-mañ e trofe an traoù gantañ da fall. Marjann a c'hortoze a-dreñv ar c'hontouer.

- 'Maint o tont, a lavaras hi d' an everion, kemenerion ar peurvuiañ anezho. Skarzhit ho kwerennoù, mar plij, ma lakain deoc'h bannac'h ar c'hloc'her.

Ur voutailhad rom-plouz he doa kemeret war ar stal ha leuniañ 'rae ar renkadenn werennoù 'leizh ar c'hontouer, hep kontañ zoken, rak gouzout a rae e teufe meur a hini c'hoazh a-raok ma vije echu an abadenn. D' an ampoent e teue an daou gantolor en ti, etrezo un tamm bidoc'hig, ruz e glipenn. Strizh an nor, rak brañsigellat a raent o-zri... Tostaat e rejont ouzh ar c'hontouer ha kregiñ da skarzhañ o diwezhañ gwerennad.

25

An daou vras a zeuas a-benn bravik a-walc'h ; met ar paourkaezh sakrist en ur sevel e zorn davet e werenn, a gouezhas en e boull, brevet. Ne oa mui anezhañ, nemet ur bern war al leurdi. C'hoarzhadeg gant an holl. Daou pe dri eus al lonkerion hag a oa aze, a sailhas warnañ evit e lakaat en e sav. Tra d' ober. Frekañ a rae war e zivesker.

Peogwir ne chome ket 'n e sav, e voe astennet a-hed e gorf war al leurdi.

- Un torch glep, Marjann, a lavaras unan hag hastit buan, merc'h !

An torch a drempas-hi er bodezad dour fresk a servije dezhi da walc'hiñ ar gwer. Daou vell taol a roas an den d' ar sakrist. Ne zigoras ket zoken ul lagad.

- O va Jezuz, a lavare Marjann, 'mañ o vont da dremen.

- 'Mañ ket, a respontas unan bennak. Grit dezhañ dislonkañ. Aesoc'h a se e vo dezhañ.

Marjann a dapas ur pochad holen war ar stal. Gouzout a rit : an ostalerioù du-mañ, a werzh ivez ispisiri - hag a lakaas ur mell loaïad en ur werennad-dour.

Ne fiñve mui hor c'hemener a sakrist. Koulskoude, roc'hellañ a rae c'hoazh ur wech ar mare.

- Deut amañ din ul loa, Marjann, a lavaras unan eus ar re a oa stouet en e gichen. Fellout a rae d' an den lakaat pav al loa etre dent ar c'hemener, met risklañ a rae. Dija e tiwade kig ar javedoù. Nervennek ez ae ar paotr. Ar c'hemener a roc'helle atav. 'Benn ar fin, pav al loa a zeuas a-benn da luiañ. An den a blantas un hanter tro enni : setu ma oa digor e veg.

Ur wech digoret an toull, ne oa mui nemet teurel ar werennad-dour e-barzh. Da sutal ! Ur veradenn bennak a yeas en toull, kemend-all er fri, hag ar peurrest a gouezhas war an douar.

- O gast ! gast ar c'hast ! a lavaras Marzhin, hor c'hemener a anavezomp, o teguezh en ti. E pe stad emañ ganeoc'h ? Petra 'maoc'h oc'h ober dezhañ ?

- 'Maomp 'klask hel lakaat da evañ dour gant holen, 'vit ma tisonko ! Lez-eñ ganin. Dalc'h digor e c'henou gant da loa. Marjann, deus amañ din da founilh !

Dres d' ar poent-se e tegouezhas Gaid gwreg ar sakrist. Plac'hig Marjann, un eizh vloaz bennak dezhi, spontet o welout ar c'hemener o kouezhañ he doa redet betek he zi, nepell diouzh an Ti-Toull.

26

Ha Gaid he doa lezet he stamm hag a zeue bremañ war he fouezig gant an hini vihan a gonte dezhi ar pezh a oa c'hoarvezet.

Gouzout a rae Gaid en dije graet he gwaz e revriad 'n ur zont d' ar gêr. Bep bloaz 'oa ar memes tra, ha n' en em chaleket re. Droug-blev 'pad daou pe dri devezh. Met na furaio tamm evit ken nebeut, ha 'benn bloaz 'vo 'darre ar memes tra.

Met pa zegouezhas en ostaleri, e chomas sabatuet : digor e oa he beg, ne gave netra da lavarout. He c'halon a rae ta-ploum, ta-ploum.

He gwaz astennet aze war leurdi un ostaleri, hag al lavagnoned-se en-dro dezhañ.

- O va Salver benniget, a hopas d' ar fin, pa welas ar founilh. Kristenion 'oc'h pe voc'h ? N' hoc'h eus ket mezh ? Ne gav ket deoc'h en deus evet a-walc'h, pa fell deoc'h c'hoazh hen peurluniañ gant ur founilh ?

* * *

Setu perak antronoz vintin ne glevas ket Pont-'n-Abadiz a Anjeluz, na da greisteiz kennebeut. Da noz an Aotrou Person e-unan a roas un tamm anjeluz kamm-digamm.

Met an devezh war-lerc'h, kleier Itron Varia Garmez a vrallas adarre sklint ha drant : divezvet 'oa ar sakrist.

HEMOLC'H HOUIDI

Edomp o tisheoliañ dindan ur wezenn-haleg, pa c'houlennas ganin va mignon :

- Chaseour 'oc'h ?

- Nann ! tamm ebet, a respontis.

- Me 'gare kalz hemolc'hiñ gwechall. Bremañ siwazh, ez eo deut re bonner va divesker. Redet em eus ar vro, war-lerc'h. n' eus forzh peseurt loened : gedon, konikled, moc'h-gouez, lern pe vroc'hed, du-se e koadeier Sant-Jermen, pe e reoù maner Giligivin, e Landudeg. Hag o c'hedal an houidi, ar c'hefeleged, ar gioc'hed pe ar gerc'heiz am eus tremenet meur a eurvezh war vord Loc'h Tregenneg... An hemolc'h houidi 'zo un dra dioutañ e-unan. N' eo ket heñvel tamm ebet ouzh an hemolc'h gedon, da skouer.

27

An hemolc'herion c'hedon a zo tud hag a verv en o c'hreiz un tan spontus, a ra dezho kerzhout a-hed an deiz, hep santout na skuizhder na sec'hed na naon. O chas a ra mil dro, o fri a-rez an douar, o lipat du-mañ du-se ur bannac'h dour en ur poullig bennak ; hag ar chaseourion a ra war o lerc'h mil dro all, lor a bri, roget o dilhad hag o c'hroc'hen gant an drez, ur biz bepred war bluenn o fuzuilh prest da lazhañ kentañ tra a fiñvo. An avel a c'hell c'hwitellat, ar glav kouezhañ, an douar bezañ distroet pe droet da vouilhenn, ar geot glep-par-teil, se ne ra netra. Na kleuz, na pourrent, na garzh, na bod ne ra dezho kilañ. Ha pa zistroont d' ar gêr, da noz, e kouezhont war ur skabell, brevet, laouen pe get gant o hemolc'hadenn, atav laouen gant o devezh.

Chaseal an houidi a zo un afer all. Mintin mat e renker sevel evit degouezhout er goudor, a-raok tremenadeg al laboused. Pasianted ur chaseour houidi a zo un dra iskis.... Gwelet am eus meur a hini hanter-skornet, treid ha bizied riellet, o fri o tiverañ, an dour en o daoulagad, oc'h ober ged eurvezhioù-pad.

Tremenit e-kichen ur chaseour o redek war roudoù ur c'had. A-boan ma taolo evezh ouzhoc'h ; met garv e sello ur chaseour houidi kluchet a-dreñv e vodenn-lann. Aze emañ, e lagad o parañ war an neñv, o klask e korn pe gorn ar poent du a zo evitañ an houad o tont a-denn-askell, eus penn pellañ bed yen an hanternoz, davet beg e fuzuilh... Bezit souezhet goude-se, ma kas ac'hanoc'h gant e zaoulagad - pa n' eo ket gant e deod - d' an diaoul ruz, ma tremenit en e gichen.

* * *

Tri mignon eus P. A. n' eo ket dav menegiñ o anvioù, rak n' emaint ket eus ar bed-mañ abaoe pell-amzer - gouezit koulskoude e oa aze ur miliner, ur marc'hadour gwin, hag unan all, dibrer eus e vicher me 'gred - o doa divizet mont da chaseal an houidi da Loc'h Tregenneg.

N' emañ ket gwall bell Loc'h Tregenneg diouzh P. A. div lev bennak marteze en ur gemer ar gwenodennoù a gas dre al lanneier hag ar parkeier, ur valeadenn da dud boazet d' ober war droad hent Kemper, ouzhpenn ur wech ar bloaz. Brudet eo bet atav al Loc'h evit bezañ darempredet-kaer d' ar goañv gant houidi, kefeleged, yer-dour ha nouspet loen-plu all.

28

Hon tri den a oa engortoz da gaout ur bern plijadur. Bez' e oant chaseourion brudet-tre, ar re vrudetañ e P. A., ha tapout houidi 'vel just, a oa o menoz.

N'ouzon ket penaos e tegouezhas ar c'heloù gant Marzhin. Ur praktik bennak o tonet eus ar vilin en em lakaas sur a-walc'h d' ober an tabouliner e kêr. P' en doa klevet kement-se, e lavaras Marzhin d' e vignoned bodet en ti da vroudañ :

- Sellit, paotred, me 'yafe a-walc'h ganto. Trist e vije d' ur gêr evel P. A. lezel chaseourion evel ar re-se da vont d' ober ur seurt kerzhadenn hep bezañ ambrouget gant mevelion... Lavar 'ta, Visant, ha lakaat a rafemp hon anv ?

- Memes tra, Marzhin, a eilgerias hemañ.

- A zo mat, eme Varzhin. N' emañ ket pell Loc'h Tregenneg diouzh amañ, met koulskoude ne zere ouzh daou sammañ bec'h tri... Ha te, Lomm, dont a rafes ganeomp, ma vije kinniget dit gant ar juloded ?

- War ruz-revr, paotr, gant ma vo da evañ, a c'hrozmolas al lonker brein !

- Dreist, paotred. Evidomp, setu renket ar jeu. Lezit ac'hanon, me 'gaso keloù deoc'h.

* * *

D' ar gwener da noz e teuas ar miliner da gaout Marzhin. Buan e nij ar c'heleier en ur gêrig evel P. A., ha klevet en doa hemañ e vije laouen ar c'hemener o vont ganto. Ne oa ket un dra fall. Ouzhpenn dougen ar paneroù, ec'h anaveze ar c'hemener an hentoù bihan a gas a gêr da gêr betek al Loc'h, peogwir e oa genidik eus an tu-se.

Ya, sur, ec'h anaveze Marzhin al Loc'h, met ne ouie, sañset, nemet damdost an hent a gase di :

- Mar kerez, emezañ, e c'houlennin digant Visant Plouzenneg dont ivez.

Hennezh a zo eus Sant-Yann - kaoc'h saout a zo c'hoazh stag ouzh e votoù.

- Ma kerez, eme ar miliner. Bezañ daou pe dri muioc'h, petra 'rafe se ?

- O ! m' ac'h eus bolontez vat da zegemer unan all en ho kompagnunezh, n' eus nemet pediñ Lomm Pich-Kazh. Eus an tu all da Dronoen ez eo ; hag hennezh neuze a gasfe ac'hanomp en ur serriñ e zaoulagad tre betek al Loc'h. Ne lavarar ket ez eo tenn-tenn evit unan kas boued hag evaj 'pevar pe bemp den, met peogwir emaooc'h tri, netra ne zlefe difenn ouzhomp bezañ tri ivez. Paotred a gompagnunezh vat ez omp, ha, va Doue, brudet a-walc'h evit gouzout ar mod da lakaat an dud da gaout berr o amzer.

29

- Mat. Gwelet e vo. Deuit atav ho-tri mintin mat betek ar vilin a-benn disul. Me a welo kent neuze an amezeien, ma ne vije ken nemet evit lavarout dezho ober un tamm muioc'h a bouez d' o sac'h... Ma vez kemmet un dra bennak en ho keñver c'hwi ho-tri, e tistroin betek amañ.

Ne zistroas ket. Ha setu penaos e perak ec'h en em gavas c'hwec'h den e kambr-malañ ar vilin da sul vintin.

Amzer skubañ ur bannac'h kafe, hag e voulc'hent an hent... Pep hini a zouge e samm : daou gemener seier-martolod boued. enno, hag egile an trede sac'h ar gwin. Gant Marzhin e oa hemañ. Disoursi e touge ar juloded o fuzuילו, skeud ur mousc'hoarzh war gorn o muzelloù, laouen o kaout mevelion evit an devezh.

Mevelion pe get, ne oa ket chalet an tri lakez - pell ac'hano ! Reut e oa ar seier. Da welout, na oa ket bet pizh ar mestrezed.

* * *

A-boan ma oa savet an deiz. Seizh eur hanter marteze. « Benn div eur amañ, eme ar Pich, e vo tour Tregenneg en dremmwel. »

Yen-sklas an amzer abaoe penn ar sizhun all. Un avel lemm da droc'hañ an alan, a c'hwezhe, ha ma tispake an heol e lagad un tammig, ne ginnige d' an douar nemet ur sklerijenn divalav ha dinerzh. Un amzer dispar da gantreal dre ar maezioù, ar fri kollet en un dro-c'houzougenn, don an daouarn er godelloù. Ar botoù-choukenn a rae trouz sklaer war an douar skornet. Fustañ a rae an avel an divjod, ha koulskoude e rae vad d' ar c'horf o lakaat ar gwad da lammat primoc'h dre ar gwazhied.

Un devezh yac'h da dud yac'h.

Foetañ a raent hent abaoe tri-c'hardeur marteze ; tremenet o devoa dirak chapelig an Treminoù a verk harzoù Sant-Yann ha P. A. war an tu-se. Ar paotr Lomm en devoa kemeret hardizh penn ar bagad hag a gase anezhañ dre un hent-karr evit troc'hañ berroc'h.

- « Meot » ne zlefe ket bezañ pell, a lavare 'n ur c'hoarzhin ar miliner d' an dibrer a gerzhe en e gichen. Dav din goulenn gant Marzhin ha Visant hag-eñ ez afe ganto ur skudellad soubenn ar rouz, ken evit gwelout o mourennoù...

30

- Lavar 'ta, Marzhin, emezañ. N' ac'h eus ket anoued ?

- Betek-hen ne c'hwezan ket, a respontas Marzhin.

- Ne rafe ket droug un dra bennak tomm, me 'gred.

- Nann, sur. Met it da glask un ostaleri er vro-mañ. Ne weler nemet brini er parkeier.

- Ha ma 'z afemp da rentañ bizit da Dudina Veot ? Te 'z po un degemer mat, rak mignoned oc'h ho-taou, a gav din. Nemet, paotr, un ali, beilhomp war ar c'hastelodenoù.

- Un ali mat eo, miliner, a respontas Marzhin. Met taolit evezh hoc'h unan, rak n' eo ket atav e strad ur chidhouarn e kaver ar c'heuz.

C'hoarzhin a reas ar miliner, met glas un tammig. Gwelloc'h e vije bet dezhañ tevel, me 'gred. Met, it da c'houlenn digant ur spare sac'h-bleud chom hep malañ pa 'z eus avel. Brav, re vrav, en devoa kavet an tu da flemmañ ar c'hemener. « Te 'z po keuz, poch-kerc'h, » a lavare Marzhin etre e zent.

* * *

Gant Marzhin edo sac'h an evaj... Ur pennadig goude, e kemeras didrouz ar c'hentañ porched er c'hentañ kleuz. Ha ma vijec'h bet aze, ho pije hen klevet o tiskrognal. Buan ez eas e sac'h d' an traoñ ; prim e oa ar gontell er-maez eus e chakod. Ne oa ket dav dibab pe geñveriañ ar boutailhoù : holl e oant bet choazet gant evezh ar marc'hadour-gwin. Setu perak e pakas ken prim he stal an hini gentañ tennet gentañ eus ar sac'h... Diwiskañ anezhi eus he mantell-blouz, sankañ tro en e zivonter, ha kerkent hag ar bont er-maez edo hor c'hemener o c'hoari trompilh : « O gast ! O gast ! Voulouz ! » a lavare en ur dennañ e alan. « Ma vijent tout evel-se. O tribidie ! Neuze 'ta pebezh kofad ! »

Un taol-lagad a reas evit muzuliñ e lodenn - an drederenn - ur frapadennig all c'hoazh evit ingaliñ pep tra, ha floup, ar bont a yaes en e blas.

- Ma ! paotred, emezañ, deomp da c'hoari las.

Ar voutailh a yeas er sac'h, ar sac'h a voe sammet, ha d' ar piltrot war-lerc'h ar baotred all.

- O tizourañ 'oas, paotr ? eme Visant dezhañ pa zegouezhas en e gichen.

- Hag a oan, a eilgerias Marzhin. Ar c'hafe-laezh brein-se hag am eus kemeret er mintin-mañ a ra dija e efed.

Un taol-ilin, ur serr-lagad a reas da Visant kompren ar barabolenn.

31

- Dispar eo, loen tougn, te 'welo, a silas Marzhin e skouarn egile. Gant e elgez e tiskoueze dezhañ ar park. Dalc'h da brezegenn ganit a respontas hemañ ; 'oan o c'hortoz !

Ar seier a cheñchas perc'henn ha nebeut goude setu Visant er park.

* * *

Tizh a oa war an holl ha daoust d' ar yenijenn e teue tomm dezho. Nikun ne gave hir an hent, rak n' eo ket kaoz a vanke dezho... E-pad an amzer-se, bep a dammig, e tostae Tregenneg.

E-pad an amzer-se ivez, e kendalc'he her c'hemenerien da lammat dreist ar c'hleuzioù. Goapaus, ar juloded a c'hoarzh e :

- Ar c'hafe-laezh ? Ar yenijenn ? Ya, marteze, a lavare an dibrer. Restachoù o diwezhañ kofad-gwin ne lavaran ket !

- Kemerit kouraj, paotred, a eilgerias ar marc'hadour-gwin. Bremaik e raimp ul lein vihan reut a-raok kregiñ da chaseal. Trawalc'h 'zo er seier da stankañ ar pezh a zo distanket. Ha goude un tenn-fuzuilh bennak e vo tost maremerenn.

War-wel edo tour iliz Tregenneg abaoe ur pennadig ha nebeut goude e tegouezhent a-gevret dirak al lenn gant he c'horz hag he broenn o lintrañ dindan bann-heol dinerzh miz Genver.

Analañ kreñv a reas an holl ouzh en em zisammañ. Seier, fuzuilhoù,

gourizadoù-bolodoù a gouezhas war an douar.

- Taolit amañ ho fuzuilhoù, a lavaras Marzhin d' ar juloded, hag it d' ober un droig da welout e pe stad emañ al Loc'h. Ni 'zo o vont da ledañ pep tra evit ar pred kentañ.

Unan eus ar Juloded - ar miliner a gav 'din - a glaskas ur vodenn-lann evit dizourañ. C'hwi 'oar, n' eo ket gwail chalet unan war ar maez, gant reolennoù strizh ar sevenadur, dreist-holl p' emeur etre gwazed. Hemañ 'ta a gemere e frankiz, ha didrabas e vramme - ur blijadur evitañ ken e c'hoarzhe !

- Añ ! tourc'h, a lavaras Marzhin. Muzik a fell deoc'h ober ? Gortozit ma roin deoc'h an ton !

Er memes amzer e sailhe war ur fuzuilh, ha kentañ tra a glevas ar chaseourion war vord al Loc'h, e oa daou denn gant o fuzuilhoù. Diouzhtu e kargas ar c'hemener e venveg en-dro, hag e lakaas anezhañ dindan e doull-kazel ha dao ! dao ! war-du ar miliner adarre.

32

Ar paour-kaezh miliner, sebezet da gentañ, strafuilhet goude, troc'het dezhañ pep c'hoant, staot ha bramm, a gile war-du e genseurted en ur lasañ e vragoù, ha Marzhin o kerzhout war e lerc'h.

Gwashoc'h ! an daou oustilh all o devoa kemeret pep a fuzuilh, ha bremañ, o genou faoutet gant ur mell c'hoarzh, a ambrouge oc'hamalad.

- Ar gemenerien droch-se a gav n' eus forzh pelec'h, an tu d' ober o inosanted, eme an dibrer. Met buan e teuzas o minc'hoarzh war o muzelloù, rak ar plomm a c'hwitelle en-dro dezho.

- Hola ! paotred, a lavaras an dibrer, an dra-mañ n' eo ket mui farsal ! Lezel a reot ar fuzuilhoù-se ?

Bouzar avat, e kendalc'he ar gemenerion da gerzhout daveto ha da dennañ. Dav e oa d' ar juloded kilañ hag a-benn ar fin en em guzhañ.

- Kozh lorgnez ! a lavaras c'hoazh an dibrer. Davet 'omp ganto, paotred. Al lavagnoned-se o deus lipet hor gwin a-hed an hent. Lezomp anezho d' ober o reuz betek bezañ skuizh. Tremen a raio dezho an taol araj-se. Boaz ez int d' ober o dioded e kement lec'h ma 'z eont.

Edo al « lavagnoned » o tistreiñ davet ar seier. Ur wech degouezhet eno e oa bet un abadenn all. Diskarget o devoa pep tra dirazo hag o-zri, azezet e goudor ur vodenn-lann en em lakaas d' ober enor d' ur pred kaer, a galon digor.

An tri all, droug enno, a selle outo eus adreñv ar c'hleuz a rae bod dezho.

- Kant kurun, a lavaras an dibrer. N' eo ket emichañs an tammoù teil-se a raio deomp tennañ hon teod, e-pad ma vint o frikotañ gant traoù a zo deomp. Deuit ganin, paotred ! Trawalc'h evel-se. Tremen poent eo echuiñ an abadenn-se, pe me 'welo. Re sot on bet o kaout aon.

Hag int o-zri tizh warno davet ar gemenerion. Ar re-mañ o lezas da dostaat, ha pa voent erru un hanter-kant paz bennak diouto, e lammjont hag e sailhjont evel tri « jan-blev » war ar fuzuilhoù ha bec'h d' an tennoù. Ur penn a-dreñv bennak a gemeras sur drajez, ha ma oa tizh war ar juloded o tont davet ar gemenerion, e hastent kalz muioc'h en ur vont war o c'hiz.

- Tra d'ober, eme an dibrer. Mezv ez int.

Ar miliner a fellas dezhañ prezeg ha prezeg kreñv.

33

- Te sac'h-bleud, a respontas dezhañ Marzhin en ur hopal, lavaret am eus dit ne oa ket atav e strad ur chidhouarn e vez kavet ar c'heuz. Ken fonnus ez eo, me 'gred, e seier ur miliner... Setu eta un ali : it da welout dre va ferzh va mignonez Tudina Veot. Kontit dezhi torfed diwezhañ kemenerion B. A. Ur galon tener-meurbet he deus honnezh, ha me 'zo sur ec'h aozo deoc'h ho-tri ur soubenn-ar-rouz dispar...

Ha pif ha paf.. Pif, paf ! ar fuzuilhoù da chalpat a-nevez e-pad ma tirolle an tri lavagnon da c'hoarzhin.

* * *

Pediñ ? Gourdrout ? Sevel mouezh ? Gwelout a rae an tri all n' o devoa mui tra d' ober. Bouzar e chomfent. Bez' e oant da vat o kas traoù d' an traoñ. Meuzioù dispar o devoa kavet er seier : yer rostet, formaj-gad, vioù, morzhed-houc'h, kouignoù ha me 'oar. Ar valeadenn hir graet diouzh ar mintin, an amzer yen, ar gwin evet en hent o devoa lemmet o goust. Pebezh friko, tud paour ! N' eo ket bemdeiz e vez gwelet traoù ken saourus war daol ur c'hemener ret dezhañ gonit e voued gant e nadoz - pezh na vije ket marteze re ziaes, ma ne vije ket ar sec'hed brein-se atav o c'houlenn digantañ glebiañ e staon.

Chom a reas ar re all un hanter-eur bennak c'hoazh marteze o c'hortoz m' o dije ar gemenerion truez outo, rak mezha eo ober seurt troioù d' ar vignoned. Siwazh ! Seul-vui ez aent war ar boued ha war an evaj, seul voanoc'h ez ae spi ar re all da gaout zoken un tamm askorn da lipat. Chom aze evit dastum an traoù goullonderet ? A nann ! Gwelloc'h mont diouzhtu d' ar gêr. Setu pezh a rejont.

Ouzh o gwelout o treiñ kein, e troas ar gemenerion ar fuzuilhoù war-du enno d' ober dezho un ambroug a enor.

- Mezhekadenn ! a lavare ar marc'hadour-gwin, gwelout traoù ken mat o vont gant seurt lorgnez.

Goude ur sell diwezhañ a gonnar e voent kuzhet gant pleg an hent. An avel a gase dezho c'hoarzhadeg an istrogelled bremañ tost mezhv-dall, atav oc'h ober chervad.

* * *

N' em eus bet keloù ebet eus o distro d' ar gêr.

- Hag ar re all, a c'houlennis digant va mignon kozh.

34

- Mod pe vod ez echujont o devezh, ha degouezhet 'oant e P. A. en noz teñval. Netra ne chomas war o lerc'h, na fuzuilhoù, na gourizoù, na seier, na zoken boutailhoù goullou. Hag antronoz vintin pep perc'henn a gavas e sac'h a-ispilh ouzh dorn e zor-dal.

Gerioù berr diwarbenn Anafol ar Bras

gant Roparzh BROUDIG

Ar Bras a voe barzh
E galleg siwazh
Ar barzh a voe bras
Nemet brasoc'h c'hoazh
Ar Bras vije bet
E yezh hon tadoù
M' hen dije skrivet
E zanevelloù.

Ne soñj ket din amañ sevel ur skrivarnerezh diwar oberenn Anatol ar Bras, nag addisplegañ kennebeut e vuhez en he fezh. C'hoant em eus hepken damzigeriñ dor e yaouankiz a zo chomet prenet betek-hen, hag evit hen ober, ho lakaat da ober anaoudegezh gant e familh.

Evel a ouzer, Anatol a voe ganet e parrez Sant-Servez, e-lec'h ma oa e dad d' an ampoent evel skolaer, a-raok dont diwezhatoc'h da Berwenan. Nikolaz ar Bras e oa anv e dad. Hemañ, un den bihan anezhañ, ledan, barvek ha tev war un dro, un den hegarat, goapaer un tammig, ha fentus ma voe. Boaz e oa da lavarout evit farsal :

Paz oan bihan bihanik
E veze graet diouzhin Kolaïg,
Ha bremañ paz on bras Bras
E vez graet diouzhin Nikolas !...

Hep mar ebet, temz-spered e dad en doa kemeret un tammig Anatol bihan. Rak an daneveller dispar m' eo deut da vezañ (en galleg siwazh !) en doa kroget abred en e vugaleaj gant danvez rimadelloù. Setu penaos e c'hoarvezas gantañ sevel e werzioù kentañ, daoust dezhañ da vezañ oadet a eizh vloaz nemetken.
36

Gwechall, ar gouarnamant a roas urzh d' ar skolaerien lik, evit diskar ar yezh, mirout ouzh ar vugale da gomz brezhoneg kenetrezo. Diouzh ar beure, ar skoliad kentañ a veze tapet gant ar mestr, oc'h ober gant ar brezhoneg, a veze roet dezhañ ar « symbole ».

Ne oa ar « symbole »-se, nemet un tamm koad pe un arouez bennak a veze tremenet eus unan d' egile a-hed an devezh-skol; ken alies e veze tapet unan all o komz an « trefodaj difennet ». A-raok mont d' ar ger, an hini diwezhañ en doa ar « symbole » en e berc'henn, a ranke chom war-lerc'h ar re all, hag a veze kastizet.

Anatol bihan avat, na gave ket reizh an dra-se, moarvat peogwir e veze kastizet re alies ! Blaz ar geusterenn ne blije ket dezhañ a dra sur.

Neuze e savas drouk ennañ - hag un avel a reveulzi a c'hwezhas war ar skolidi.

Un devezh, e-kreiz al leur-c'hoari, e rejont ur bezh gant douar pri - ur groaz aozet gant daou skourr hag ur vleunienn bennak war e c'horre. Ha setu hon barzh yaouank awenet a daol-trumm kemer a reas ur maen sklent hag e skrivas war-benn :

« Ci-git le « symbole »
Nous parlons
Breton
A l'école
Anatole. »

Ur c'hoar en doa Anatol : Mari hec'h anv. Yaouank ez oant o daou pa varvas o mamm. O zad, Nikolas ar Bras, a addimezas neuze gant Philomena, merc'h Y. Mari ar Rouz hag Annañ Kerguntuilh. Homañ he doe triwec'h bugel ma voe Philomena an teirvet anezhe ha Theophil, tad-kozh va gwreg, an triwec'hvet. Abalamour da-se ec'h ouzon pezh a ouzon e sigur familh ar barzh. En amzer ma oan-me o chom e Bulien, meur a wech em eus klevet Mari Kabell, mamm-gozh va fried, o kontañ kaozioù diwar-benn Anatol. E korn an oaled, e-pad an nozvezhioù-goañv, en ur zibluskañ kistin pe n' ur zidilhañ kanab, tra ma lipe an tan revr ar gaoter a-istribilh ouzh an drezenn, ar vamm-gozh, gant koun an amzer dremenet, a lakae evidomp an ti da dregerniñ gant mouezhioù familh Anatol. Ken alies e prezege Mari Kabell diouto, ma hañvale deomp bezañ o anavezet.

37

Philomena ar Rouz, dimezet gant Nikolas ar Bras da c'houde ma oa chomet intañv gant e vugale Anatol ha Mari, he doe bet war-lerc'h pemp krouadur - Emil, Charlez, Annañ-Mari, Mathild ha Chann.

Hon zud kozh, Theophil ar Rouz ha Mari Kabell, a yae gant o div blac'h, ur wech an amzer, dreist-holl e-pad an hañv, da welout Nikolas ha Philomena da Berwenan. D' o zro, ar re all a zeue ivez da Vulien. D' ar c'houlz-se ez ae ar c'hezeg 'war-raok !

Kement a dud en ti a rae ur cholori spontus, hag ar vugale a veze kaset da bourmen peurliesañ.

Paz oant e Bulien ez aent da redek da Geriel war ribl ar stêr pe d' ar vilin, pa ne grapent ket ouzh diribin Kastell Koad-Freg. Paz oant e Berwenan ez aent da Borzh-Gwenn e-lec'h m' en deus savet Anatol un ti diwezhatoc'h, hag eno e oant en o bleud war an aod pe er mor.

Pa voe koshoc'h, Anatol hag a gare Bulien ne c'hwhite ket da zont, bep tro ma c'halle, da welout e gerent « gizh ar vro ». Plijout a rae dezhañ sal an ostaleri : un daol vras hepken gant daou skaoñ dirak ar prenestr, ur gwele-kloz, hini Mari Kabell, etre an oaled hag an estajerennoù, ur pezh gabared derv, un horolaj hag ur fornigell. Setu ar pezh a oa. Bremañ c'hoazh, an arrebeuri a zo chomet dres evel-hen. Netra n' en deus kemmet - netra - nemet ez eo marv hon tad-kozh Theophil ar Rouz hag hor mamm-gozh Mari Kabell. Ar groaz, war ar siminal, a astenn bepred he divrec'h poultrennek gant he skoultrig beuz, e-kreiz ar filtr-kafe hag ar podoù pri. N' eus mui a dan en oaled du. An drezenn a zo merglet. Ar gwele-kloz ne lufre ken gant ar c'hoar, hag e c'holc'hed pell a zo deut da vezañ rouantelezh al logod. Trinkenoù zo c'hoazh ouzh an treustoù, hogen n' eus mui na gig-sail na bloneg e-pign diouto. N' eus mui a voutailhoù war an estajerennoù. Ti kozh Bulien a zo marv da vat, daoust dezhañ da vezañ c'hoazh en e sav.

Ar pezh a blije da Anatol gwechall, en ostaleri e voereb, a oa trouz mouezhioù ar gouerien, c'hwez kreñv ar sistr mesket gant hini an dilhadoù boulouz hag hini ar soubenn domm war an daol, ha diouzh an noz, an unvaniezh start a zastume an holl, en-dro dezhañ. Rak arabat ankounac'haat e komze hemañ brezhoneg ken flour ha ken reizh hag e c'halleg ! Pa ne veze ket o tennañ komzoù diouzh ar re gozh, eñ a vije o kontañ dezho. Hervez hor mamm-gozh, e veze klevet ar c'helien o tarnijal pa brege Anatol. Bez' e oa un daneveller dispar. Nozvezhioù-pad e vije chomet da zibuniñ an traoù marzhus a zeue brav gantañ. Kelc'hiañ a rae an dud, kozh ha yaouank. Hag an holl a oa darbet chom gouestlet gant e gomzoù, pa ne vije bet Mari Kabell da lakaat an dud er-maez war-dro an hanternoz.

38

Un dra hag em eus kavet souezhus a-walc'h, eo penaos ar barzh, hag en deus klasket ha dastumet e Breizh a-bezh danevelloù ha sorc'henoù a bep seurt a-zivout ar marv hag an teuzioù, n' en deus morse kontet ar pezh a zo bet c'hoarvezet gant Annañ Kerguntuilh, mamm e lez-vamm.

Homañ a oa erru war an oad, pevar-ugent vloaz dezhi, da vare beuzadeg

Landreger - ur gwallzarvoud hag a zo bet dezrevellet en e goulz d' ar bed a-bezh dre ar c'hazetennoù. Deut e oa Annañ da chom e ti he mab yaouankañ Theophil, e Bulien, dres en hevelep ti lec'h e oan me e-pad ar brezel diwezhañ.

E-kreiz an hañv e voe. Evel boaz d' ar mare-se, deuet eus a bep tu, en em vode holl diegezh Nikolas ar Bras e Bro-Dreger.

Divizet e voe ganto ober ur bourmenadenn d' ar Jentilez gant ur vag-pesketa. Ma ne oa ket gwall vras ar vag, an amzer a oa kaer, ha setu perak ez ejont memestra. Pevarzek e oant gant ar vatezh vihan. Homañ avat, n' he doa ket c'hoant kaer da vont, hogen kement a c'hoap a veze graet outi gant ar re all, ma asantas en diwezh, da gaout peoc'h.

Penaos ez eo c'hoarvezet an dra ?... Ne ouzer ket mat. Anat ez oant gwall ziwezhat o tistreiñ. Deut e oa noz - pa stradas ar vag, etre ar Roc'h-Melen ha Landreger.

Tud a voe war an aod hag a glevas garmoù ha youc'hadennoù o tonet eus ar stêr. Hogen, en amzer-se, goude an abardaez-noz, ez oa c'hoazh er vro kalz a dud aonik, hag ar re-mañ a soñje dezho e oa ar pezh a glevent garmoù « Yannig an aod ». Spontet gant kement-se, ez ejont da guzhat en o ziez. Biken n' o dije kredet e oa d' ar c'houlz-se tud oc'h en em veuziñ.

D' an ampoent, e Bulien, Annañ Kerguntuilh a zihunas a daol-trumm, gwasket he c'halon dezhi. Gervel a reas he mab Theophil. Hemañ, pa erruas er gambr, ur gouloù lutik en e zorn, a gavas e vamm en he c'hoazh er gwele-kloz, daeroù puilh o tiverañ eus he daoulagad.

39

- Petra 'zo, mamm, a c'houlennas eñ ?

- Nag a druez, va mab ! Va bugale vihan, holl, a zo beuzet...

- Penaos eta, mamm, c'hwi a zo oc'h huñvreal !

- Allas, nann, va faotig, dihun krenn e oan p' am eus gwelet, aze war ar bank-tosel, un den gwisket en du, ha, daoust ma oa noz ha teñval, e welout a raen, dres evel ma vije bet sklerijennet dre an diabarzh. Spontet on bet, a c'hellez krediñ, p' en deus lavaret din evelse, teir gwech :

Beuzet.

Beuzet.

Beuzet int holl...

Theophil ha na grede ket seurt koñchennoù, a voe nec'het koulskoude.

A-benn an deiz war-lerc'h avat, war-dro kreisteiz, e teue war he dreid matezh mamm Mari Kabell eus Langoad, da gas ar c'heloù : Korfoù marv familh ar Bras, kaset ha degaset gant ar froud, a veze kavet war ribl an aod.

An holl, en ostaleri, n' ur glevout kement-se, a voe abafet war an taol.

Ne voe lavaret grik ebet da Annañ Kerguntuilh eus an darvoud. Homañ ne c'houvezas morse, daoust dezhi bezañ marvet trizek vloaz da c'houde oadet a drizek vloaz ha pevarugent, penaos he doa kollet en hevelep devezh ar peurrest eus he familh...

Anatol a oa pell ac'hane pa c'hoarvezas beuzadegoù Landreger. Dre-se e voe rannet muioc'h e galon. Kollet en doa a-gevret, dek eus e gerent : e dad Nikolas ar Bras ; e c'hoar Mari ; e lez-vamm Philomena ar Rouz ; e hanter-c'hoar Annañ-Mari gant he mabig en he divrec'h, hag he fried, ar skolaer Gwiomarc'h, hag en em laoskas da vont d' ar strad a-gevret ganto ; e hanter-c'hoar dizimez Mathild, daou vloaz warn-ugent dezhi, a oa war-nes bezañ kelenner e Fontenay-aux-Roses ; e hanter-c'hoar Chann, plac'h yaouank a driwec'h vloaz, merc'h e vreur Emil ar Bras, hag he fried an Ao. Marillier, kelenner er Sorbonne. Hemañ na voe ket marvet diouzhtu ; kaset e voe da Bariz hag eno e tremenas raktal.

A-hend-all, Emil ar Bras a voe lazhet en ur gouezhañ diouzh ur skeul pa oa oc'h ingalin an tredan e ti un amezeg.

E hanter-vreur all Charlez, hag a oa louzaouer, a varvas e 1925 en ur bareañ e vab penn-hêr gwallgaset gant an derzhienn domm.

40

Anatol, hag a voe intañv abred, a addimezas gant un amerikanez hag a varvas ivez. Kemer a reas c'hoazh da bried, evit an teirvet gwech ma eureuje, un amerikanez all. Bugel n' en doe morse.

Chom a reas da vevañ ur pennad amzer en Amerika. Hogen, dont a reas en-dro da Vreizh, da vezañ douaret e bro e galon.

E vez a zo e « Koad ar Beleg » war diribin ar roz ha ribl ar stêr, nepell diouzh kêr Landreger. A dra sur, e veno a oa bezañ an tostañ 'r gwellañ, da c'houde e varv, ouzh al lec'h ma oa bet beuzet e familh.

En ur gejañ koun ha karantez, e distro e vered, ar barzh a dle klevout c'hoazh en avel-vor, garmoù mesket gant trouz al lano war an traezh ha gant stlakerezh mouk roeñvier ar « vag noz » war ar stêr.

Mar deo beziet e gorf e Koad ar Beleg, e ene a red dalc'hmat, gant ar gwelinier war ar mor, gant « Yannig an Aod » war ar bili etre Porzh-Gwenn ha Plougoukant, gant ar c'hornandoned war ar menez Mikel, hag a-us da veler ar stankoù gant ar c'hannerezed-noz. Dont a ra da ziskuizhañ war trebez an oaled en ti kozh Bulien, a-raok mont da gousket dre-holl, dindan ar vrug hag e-touesk ar balan aour, e Breizh a-bezh, en deus karet ha kanet e-pad e vuhez.

Dalc'homp soñj eta, eus gwerzioù a skrivas Anatol ar Bras e brezhoneg :

Bennoz ar re varo n'allan ket da c'houlenn,
Rac calz a galônou contristed a rafenn ;
Gwell ez eo eur beden d'an Anaon désédet
Evit n'ê ho bennoz pa n'e mant war ar bed.
Dré-zé m'ho ped oll da laret ganin-me
Ar psalm deuz an Iliz en repoz d'o ine.
De profundis

KONTOURIEZH

gant JAKEZ KONAN

Savet eo bet ar rollad gerioù-konterezh amañ war-lerc'h an eeunañ ma 'z eus bet gallet.

Pevar seurt gerioù ha troioù-lavar a zo aet d' hen ober :

Da gentañ : Gerioù-pemdez yezh ar bobl, e Treger dreist-holl. Da skouer : Truaj, truaj diwar va c'horf, skodenn, reiñ e penn-kont, arvailh, gwaz (liester : gwizien) , redet, mank, disvankañ, merk, ober merk ouzh, spleit, delienn-baper, renabl, prest, amprest, paeamant, eeunañ, ampled, ampledus, skrivagner, kargañ, prenañ (liester : prenañioù) .

Holl e reer ganto e korn-bro Perroz, nemet daou : spleit (Kernev-Uhel) hag arvailh (Plouvouskant).

Da eil : Anvioù stummet diwar skouer yezhoù estren (saozneg dreist-holl) evel : taolenn-gempouez (Balance Sheet) , dibriziatur (Depreciation), liammadurioù (Liabilities) , h.a., dre ma taolennont resis an dra a zisplegont.

Da drede : Gerioù boutin anavezet a-viskoazh gant an holl pe deuet e boaz dre al levrioù : mererezh, jediñ, chekenn, kenwerzh, kef, koust, bann, niveriñ, eilskrid, dleour, diskont, termen, dale, rannañ, dastumad, follenn, h.a.

Da bevare : Gerioù nevez, ijinet an eeunañ 'r gwellañ diouzh ezhommoù ar gontouriezh : madenn, talvoudenn, furmenn, urzhiad, gourlevr, levr-stroll, kredekaat, dleekaat, arc'hantaouiñ, h.a.

Ret teurel evezh ouzhpenn ez eo bet kemmet o anvioù da zaou eus pevar jedadur pennañ an niveroniezh :

2 + 2 = 4 a zo ur « muiadur »
 3 - 1 = 2 a zo ul « lamadur »
 4 : 2 = 2 a zo ur « rannadur »
 4 X 2 = 8 a zo ul « liesadur »

Arouez ar muiadur eo + (mui) . Ac'hano anv an taolniveriñ-se. Evit al lamadur ez eo bet kavet e klote reishoc'h e anv ouzh an ober (lemel) eget « distrolladur » ha « distrollañ», dezho ur ster heñvel ouzh ar ger gallek « décomposer ».

42

Pa 'z implijor ar c'heriaoueg-konterezh e vo ret teurel pled e c'hell meur a anv kaout tri stumm : « enskrivad », « enskrivadenn », « enskrivadur ». Er gontouriezh en devez pep stumm e dalvoudegezh-eñ.

Da skouer, mar merk « lakadur » an ober graet, er ger « lakad » avat ez eo spisoc'h an dalvoudegezh konterezhel (en arc'hant) : an dra laket an hini ez eo.

Ouzh ar roll-gerioù ez eus staget ivez div daolenn-gontoù, kement ha diskouez penaos e c'heller sevel e brezhoneg n' eus forzh peseurt labour konterezh-kenwerzh. Eveljust, an niveroù implijet enno ne dint nemet faltazi. Tra pe dra a c'hell bezañ amreizh e-keñver lezennaoueg Vro-C'hall, boazetoc'h ma 'z eo an aozer anezho ouzh doare ar c'honterezh amerikan.

Ne vern. Fiziañs en deus evelato e vezo talvoudus e damm labour da zifraostañ un dachenn peuz-divoulc'h e park ar brezhoneg.

* * *

Achat : Prenañ (g.), prenaenn (gg.), prenadur (g.).
Acheteur : Prener (g.) .
Acompte: Darn-bae (gg.) ; Penn-kont (g.).
donner en acompte : reiñ e penn-kont.
Actif (l') : Ar c'haoudoù (g. l.).
Action : Kenlodenn (gg.) .
Actionnaire : Kenlodennour (g.).
Addition : Muiadur (g.).
Additionner : Muiaat.
Administration : Mererezh (g.).
Agios : Mizoù-bank.
Amortir (s') : Dibriziañ; didalvoudekaat.
Amortissement : Dibriziadur (g.), didalvoudekadur Kaoud (g.).
Avoir (un) : Kaoud (g.).
Balance : Taolenn-gempouez (gg.) ; Kempouezadur (g.).
balance de vérification : Taolenn-wiriekaat.
Balancer : Kempouezañ.
Banque : Bank (g.) ; Ti-bank (g.) ; Arc'hantti (g.).
Bénéfice : Gonid (g.).
Bilan : Taolenn - gempouez (gg.), (c'hwec'hmiziek, bloaziek, h.a.).
43
Bon (du trésor, etc...) : Madenn (gg.).
Bordereau : Roll-pezhioù (g.).
Bourse : Yalc'hdi (g.) ; Yalc'h (gg.); Eskemmdi (g.).
Boutique : Stal (gg.).
Brut : A-vas; dre-vas.
bénéfice brut : Bras-C'honid (g.).
Caisse : Kef (g.) .
Calculer : Jediñ ; niveriñ ; riñvañ.
Capital : Penn-danvez (g.).
Centraliser (des écritures) : Strollañ; kenstrollañ.
Charge : Karg (gg.).
Chèque : Chekenn (gg.) .
Chiffre : Niverenn (gg.).
Client : Kustumad (liester : Kustumidi) ; Arvailh (liester : Arvailhen) (1)
;Gwaz (liester : Gwizien).
Clientèle : Pratikoù (g. l.) ; Gwizien (g. l.) .
Colonne (de livre) : Bann (g.).
Commande : Urzhiad (gg.) ; urzh-prenañ (gg.).
Commander : Urzhiadañ.
Commerce : Kenwerzh (gg.) .
Commission : Gopr diwar werzh (g.) ; Dregantad (g.).
Comptabilité : Konterezh (g.) ; Kontouriezh (gg.) .
comptabilité en partie simple : Konterezh untuek.
comptabilité en partie double : Konterezh daouduiek.
Comptant : (Paeet) war an taol, raktal.
Compte : Kont (gg.).
Comptes à payer : Kontoù da baeañ.
Comptes à recevoir : Kontoù da gaout.
Copie : Adskrid (g.) ; eilskrid (g.) ; adskridenn (gg.) ; eilskridenn (gg.).
Corriger : Disvankañ ; difaziañ.
Coupon : Trouc'henn (gg.).
Couru : Redet.
Coût : Koust (g.).
Créance douteuse : Kont-dle diasur.
Crédit : Kred (g.).
un crédit : ur c'hredad ; ur c'hredadur (g.).
le crédit : an tu-kred.
à crédit : war zle, war dermen.
faire crédit : reiñ termen.
Créditer : Kredekaat.
Créditeur : Kredour (g.) ; kredek (anv-gwan).

Débit : Dle (g.).
 un débit : un dlead ; un dleadur (g.).
 le débit : an tu-dle.
 Débiter : Dleekaet.
 44
 Débiteur : Dleour (g.) ; dleek (anv-gwan).
 Débours : Digefiad (g.) ; digefiadur (g.).
 Débourser : Digefiañ.
 Décompte : Digont (gg.).
 Décompter : Digontañ.
 Déficit : Mank (g.) ; diouer (g.).
 Délai : Dale (g.) ; termen (g.).
 Dépense : Dispign (g.).
 dépenses diverses : Dispignoù liesdoare, dispignoù bihan.
 Déposer : Lakaat war.
 Dépôt : Lakad (g.) ; lakadur (g.).
 déposer de l'argent à un compte bancaire : Lakaat arc'hant war un gont er bank.
 Différé : Daleet.
 Disponibilités : Arc'hant diere (g.) , Madoù diere (g. l.).
 valeurs disponibles : Diliammadurioù (g. l.) ; diereadurioù (g. l.).
 Diviser : Rannañ.
 Division : Rannadur (g.).
 Document comptable : Pezh-konterezh (g.) , diell-gonterezh (gg.).
 Dossier : Diellleg (gg.) ; paperenneg (gg.).
 Duplicata : Eilskrid (g.) ; eilskrivadur (g.) ; eilskridenn (gg.) ;
 eilskrivadenn (gg.).
 Ecriture : Skrivadur (g.) ; skritur (gg.).
 Effet : Paper-kenwerzh (g.).
 Emprunt : Amprest (g.) ; amprestad (g.) ; amprestadenn (gg.).
 Encaisser : Enkefiañ ; yalc'hañ.
 Engagement : Engouestl (g.) ; engouestlad (g.) ; engouestladenn (gg.) ; merk
 (g.).
 Enregistrer : Enlevriañ.
 Entrée : Enskrivad (g.) ; enskrivadur (g.) ; enskrivadenn (gg.).
 Entrer : Enskrivañ, enlevriañ, levriañ.
 Epargner : Erbediñ ; arboellañ ; espern.
 Escompte : Diskont (g.) .
 Etat : Stad (gg.) ; taolenn (gg.).
 état financier : stad an arc'hanterezh.
 Exempleaire : Skouerenn (gg.) ; pezh (g.).
 Exigibilités (valeurs exigibles) : Liammadurioù (g. l.) ereadurioù (g. l.).
 Expert-Comptable : Mestr-kontour (g.).
 Exploitation : Spleit (g.) ; spleitadur (g.) ; spleiterezh (g.).
 Exploiter (un commerce) : Ren ; lakaat da spleitañ.
 Facture : Lizher-dle (g.) ; dlelizher (g.).
 45
 Feuille : Follenn (gg.) ; delienn-baper (gg.) (liester : deliennoù-paper).
 Fiche (de classement) : Renkadell (gg.)
 Financer : Arc'hantaouiñ.
 Finances : Arc'hanterezh (g.).
 Foncier : (Impôt) war c'hlad.
 les biens fonciers : ar glad (g.).
 Fonds de commerce : Roll-kenwerzh (g.).
 Formule (papier imprimé) : Furmenn (gg.).
 Gage (salaire fixe) : Koumanant (gg.) pe (g.).
 Gain : Gonid (g.) ; gonidegezh (gg.).
 Garantie : Gwarant (g.) ; gwarantadur (g.) ; Gwarantad (g.) ; Kredoniezh (gg.)
 Général : Meur (anv-gwan).
 Grand-Livre : Gourlevr (g.).
 Hypothèque : Gouestl (diwar) (g.)
 Hypothéqué : Dle (diwar) (g.), Gouestl warnañ (pe warni), Dle warnañ (pe warni,
) hervez ar ster
 Honoraires : Gopr (g.) ; dic'haoù (g.).
 Immobilisations (valeurs immobilisées) : Glad hag annez.

Impôt : Truaj (g.).
 Intérêt : Mad (diwar) (g.) ; Kampi (g.) ; interest (g.).
 Inventaire : Renabl (g.) ; ivantor (g.) .
 Journal : Deizlevr (ar c'hef, ar bank) (g.).
 Journal général : Levr-stroll (g.) ; levr-kenstroll (g.).
 Livre : Levr (g.).
 Livre auxiliaire : Adlevr (g.) ; levr-skoazell (g.).
 Marchandise (s) : Marc'hadourezh(ioù) (gg. -l.) ;
 Mobilier : Arrebeuri (g. l.) ;Annez (g.).
 impôt mobilier : Truaj diwar an annez
 Moins : Nemet ; maes (-)
 Montant : Savad (g.).
 Monter (se monter à) : Sevel da.
 Multiplication : Liesadur (g.).
 Multiplier : Liesaat.
 Net : Krenn (anv-gwan).
 Nombre : Niver (g.).
 Numéro : Niverenn (gg.).
 Numéroter : Niverenniñ.
 46
 Obligation (bourse) : Merk-leve (g.).
 Opération de calcul : Taol-jed (g.) ; jedadur (g.) ; jedadenn (gg.).
 Opération commerciale : Marc'had (g.) ; taol-kenwerzh (g.).
 Opération comptable : Taol-konterezh (g.) .
 Page : Enebenn (gg.).
 Paiement : Paeamant (g.) ; paeadur (g.).
 paiement final : peurbaeamant (g.) ;skodenn diwezhañ.
 Passif (le) : An dleoudoù (g. l.).
 Personnel : Hiniel.
 mes taxes (ou impôts) personnelles . An truajoù diwar va c'horf.
 Perte : Koll (g.) .
 Pièce (comptable) : Pezh-konterezh (g.).
 Placement : Postadur (g.) ; postad (g.) ; postadenn (gg.).
 Placer (de l'argent) : Postañ ; lakaat war vad.
 Plus : Mui, ha (+) .
 Pour cent : Dre gant.
 Pourcentage : Dregantad (g.) .
 Prélever : Sevel diwar ; tennañ eus.
 Prêt : Prest (g.) ; prestad .(g.) ; prestadenn (gg)
 Prime (annuelle) : Skodenn-vloaz (gg.).
 Profit : Spleitad (g.).
 Quittance : Paper-diskarg (g.) ; Diskarg (gg.).
 Rabais : Rabat (g.) ; diskenn-priz (g.) ; diskarpriz ; digresk (g.).
 Recette : Degouezhad (g.) (er c'hef) ; Degemerad (g.).
 Reconnaissance (de dette) : Merk (g.).
 signer une reconnaissance de dette : Ober merk (ouzh unan bennak).
 Recouvrer (faire des recouvrements) : Sevel arc'hant.
 Rectifier : Reizhañ ; reishaat.
 Reçu : Skrid-degemer (g.).
 Régler (un compte) : Eeunañ (ur gont) ; peurbaeañ.
 Régulariser : Eeunañ ; reishaat.
 Relevé de compte : Stad-kont (gg.) ; danevell-gont (gg.).
 Rembourser : Daskoriñ.
 Remplir : Leuniañ, kargañ.
 Rendement : Ampled (g.).
 Rentable : Ampledus (anv-gwan).
 Report : Dougad (g.), addougad (g.) ; dougadur (g.) ; addougadur (g.) ;
 dougadenn (gg.) ; addougadenn (gg.) .
 Reporter : Addougen.
 47
 Réservé : Tuad (g.) ; tuadur (g.).
 Résultat : Disouc'h (g.) ; disouc'had (g.).
 Revenu : Leve (g.)
 Salaire : Gopr (g.).

Salarié : Gopread (g.).
 Solde (d'un compte) : Kempouezad (g.).
 Solder : Peureeunañ ; peurbaeañ.
 Somme : Samm-arc'hant (g.).
 Soustraction : Lamadur (g.).
 Soustraire : Lemel
 Taxe : Tell (gg.).
 Teneur de livres : Dalc'her-kontoù ; skrivagner.
 Terme : Termen (g.).
 à terme : war dermen.
 Titre : Teul (g.).
 Total : Hollad (g.).
 au total : Etre holl.
 Traite : Lizher-paeañ (g.), paelizher
 Valeur : Talvoudegezh (gg.) .
 Valeur en bourse : Talvoudenn (gg.).
 Vente : Gwerzh (gg.).
 Vérifier : Gwiriekaat.
 Versement : Skodenn (gg.) .
 faire un versement : reiñ ur skodenn. :
 Virement : Treuzdougadur (g.) ; treuzdougad (g.) ; Treuzdougadenn (gg.).
 Virer : Treuzdougen ; dougen diwar un gont war unan all.

(1) Vallée, gant reizh moarvat, a skriv : Arval, liester : Arvalien.

48

TAOLENN-GEMPOUEZ EVIT AR BLOAVEZHIAD-KENWERZH 1957

KAOUDOU

Arc'hant diere

Kef 12.750,00
 Bank 56.820,00

69.570,00

Kontoù da gaout 302.000,00

Staliad varc'hadourezh 88.400,00

459.970,00

Postadurioù

60.000,00

Glad hag Annez

Koust - Pourvedadur evitan dibriziañ -Talvoudegezh krenn d'an 31-12-57

Savadurioù 6.000.000,00 1.909.940,00 4.090.060,00

Tachenn-zouar 500.000,00 - 500.000,00

Arrebeuri-Kenwerzh 2.000.000,00 770.000,00 1.230.000,00

Mekanikoù 1.200.000,00 180.000,00 1.020.000,00

Kirri-dredan 1.500.000,00 940.000,00 560.000,0

11.200.000,00 3.799.940,00

7.400.060,00

Mizoù daleet

Asurañsoù (kretadurioù) paeet en a-raok

6.730,00

Hollad ar c'haoudoù

7.926.760,00

DLEOUDOU

Ereadurioù

War verr-dermen :

Pourvezerien 248.600,00

Kontoù all 96.900,00

345.500,00

War hir-dermen :

Dle diwar veikanikoù 48.700,00

Amprest digant K. 100.000,00

148.700,00

494.200,00

Penn-danvez

Savad d' an lañ a viz Genver 1957	7.389.685,00
Mui : Gonid evit ar bloavezhiaid 1957	450.875,00
Nemet : Arc'hant tennet gant ar perc'henn	408.000,00
	42.875,00
	7.432.560,00
Hollad an dleoudoù	7.926.760,00

KONT AR SPLEITAÑ HA TAOLENN AR C'HOUST-HA-GONID EVIT AR BLOAVEZHIAID-KENWERZH 1957

Gwerzhioù		3.845.825,00
Prenañioù		1.916.800,00
Mui : Renabl ar varc'hadourezh d' ar lañ a viz Genver 1957	92.000,00	
		2.008.800,00
Nemet : Renabl ar varc'hadourezh d' an 31 a viz Kerzu 1957	88.400,00	
		1.920.400,00
Bras-c'honid		1.925.425,00
Degouezhadoù all :		
Mad diwar verkoù-leve ar C'houarnamant		2.400,00
		1.927.825,00
Dispignoù-mererezh		
Goprou an implijidi	732.000,00	
Kargoù kevredigezhel	72.600,00	
Tredan (gouloù ha nerzh)	20.150,00	
Pellgomzadennoù	11.600,00	
Embannerezh, Bruderezh, Stantilhonoù	4.200,00	
Dresañ ar savadurioù	27.000,00	
Dispignoù kirri-dre-dan ha charreat	90.500,00	
Asurañsoù	111.300,00	
Dispignoù burev (paper, goloioù-lizheroù, h.a.)	3.800,00	
Mizoù bank	1.550,00	
Interest paeet diwar an amprest	9.000,00	
Gopr ar mestr-kontour	2.500,00	
Dispignoù bihan (liesdoare)	1.750,00	
		1.087.950,00
Gonid a-raok an dibriziadurioù		839.875,00
Dibriziadurioù evit ar bloavezhiaid 1957		
Savadurioù	105.300,00	
Arrebeuri-kenwerzh	50.800,00	
Mekanikoù	92.900,00	
Kirri-dre-dan	140.000,00	
		389.000,00
Gonid krenn evit ar bloavezhiaid 1957		450.875,00

MEVEN MORDIERN HA YANN-BER KALLOC'H

LIZHIRI LAKAET E BREZHONEG GANT AN Dr LEON PALAUX

E derou miz Gwengolo 1912 p' edon e Pariz o studiañ ar vezegiezh, Y. B. Kalloc'h, o tiskuih en e enezenn Groe, a gasas din lies lizher taol ha taol : « Ne zistroan mui da Vesnières, dic'hallus eo din en em glevout gant ar rener (1). Me az ped da welout hag eñ ez eus c'hoazh ur garg dibourvez e Skol-Veur ar C'henwerzh, ha lak ac'hanon war ar renk evel mestr-studi. Respont diouzhtu ! Mall eo ganin. Hasta buan ! »

Mont a ris raktal da gaout an isrener, ar rener o vezañ er-maez, da ziskouez va c'houlenn dezhañ.

War va ali, hag hep gwelout Kalloc'h, ec'h asantas. E-pad nevez-amzer 1913 ha goañv 1912 ez a p' en devez tu da heuliañ kentelioù ar Sorbonne evit bezañ deiz pe zeiz aotreeg war an istor, pe ez a da deurel ur sell war voestoù ar werzherien levrioù kozh. Peurliesañ koulskoude e chom en e gambr da lenn pe da skrivañ pezhioù barzhoniezh e brezhoneg.

(1) War-lerc'h e vloaz soudard e Vitré e chomas Kalloc'h, e-pad meur a vloavezh, evel mestr-studi e kelenndi Mesnières (Sen-Izelañ) gant ur gopr goapaus, hag hep frankiz ebet da studiañ, ar rener o vezañ torret e c'her.

52

E-doug nevez-amzer 1913 eo en deus graet Y. B. Kalloc'h anaoudegezh gant Meven Mordiern (René Le Roux) dre hanterourez Moris an Dault, levrier e Pariz ha rener « Ar Furcher Breizek .» Neuze e chome ar Rouz gant e vamm, 88, boulouard La Tour-Maubourg. Ken alies ma c'helle ez ae Bleimor, pe d' ar Yaou pe d' ar Sul da gomz gantañ.

Kavet am eus ur gronnad lizhiri skrivet da Vleimor gant Meven Mordiern, em c'hambr goude ar brezel all. Talvoudus e c'hellfent bezañ a gav din d' an neb a fell dezhañ deskiñ mat istor hor yezh hag al lennegezh.

Deiziad kentañ lizher Meven Mordiern a zo an 29 a viz Here 1913.

Léon PALAUX.

* * *

Pariz d' an 29-10-1913.

Aotrou ker,

Lennet am eus levr Renel « Kredennou Galia kent ar Gristeniezh ». Ar pezh a gerrot a c'hellit ober anezhañ. Karout a rafen anaout ho menoz diwar-benn an daou romant keltiek « Ar c'hopr soudard », gant Cahun, hag « Gwalenn Caesar », gant Rambaud. Talvezout a reont hini Augey ma komz Diberder anezhañ e « Brittia ». Un daolenn mat-tre eus doare-bevañ ar soudarded gresian ha roman eo labour Cahun. Un tammig gwan eo ar pezh a sell ouzh ar geltiegezh. Ur sorc'henn eo avat reiñ un anv krennvrezhonek « Cleiziad ar c'hreff » d' un den meur kelt o vevañ en trede kantved kent donedigezh hor Salver. Diskouez a ra n' anavez ket ar skrivagner ar c'hemm a zo etre an hengeltieg hag ar brezhoneg.

Bez ez eus ivez traoù diwirheñvel e romant Rambaud. Penaos lakaat da wir o doa miret tud « Roc'h an Avanked » koun eus pikoloù viled ar pevare hoalad. An

henamzer keltiek n' eo ket an amzerioù kentañ. Etrezo e zeus da vihanañ tri milved. Talvoudegezh ebet n' he deus istor Hu ar Galloudek : ur marvailh kembraek eus ar c'hrenn-amzer eo, roet dezho un oad hag ur pouez direizh gant ar vrizh-geltiegourien, ha war o lerc'h Amédée Thierry hag Herri Martin. Koulskoude e kaver en daou levr-se meur a dra dedennus. Unan bennak donezonet mat hag akuit war ar studioù keltiek a c'hellfe ober gwelloc'h.

53

Bez ez eus ivez diskleriadurioù diwar-benn azeulerezh ar feunteunioù e levr Bertrand : « Kredenn ar Galianed ». Mat eo ganin prestañ al levrioù-se deoc'h.

A galon,

R. ar Rouz.

* * *

24-12-1913.

Aotrou ker,

Mar deuit disul d' am gwelout degasit din va steudadoù gerioù diwar-benn ar steredoniezh, an douaroniezh, h.a. Fañch Vallée a garfe embann da heul geriadur e « Notennoù » un dibab gerioù nevez. Sed amañ ar pezh a skriv en e lizher eus an 12 a viz Kerzu : « War va meno e vije mat moulañ war un dro gant an Eveziadennoù diwar-benn furmadur ar gerioù nevez (gant Ernault) geriadur an Notennoù hag un teskad gerioù nevez da skouer ».

Ouzhpenn-se emañ Jaffrennou, evel ma ouzoc'h, o prientiñ moulañ ur geriadur a vo ur vez evit ar yezh hag a raio kalz a zroug, nemet dizarbennet e vefe gant ul labour a-bouez.

Kaset en deus Vallée din un toullad gerioù nevez kavet gantañ. Merket am eus ivez kalz re all e « Keleier Kroaz ar Vretoned », roud e zorn warnezo. Emaon o renkañ anezho ha n' em eus ket amzer da skrivañ d' an Diberder. Pa gavot an tu da skrivañ dezhañ, lavarit emañ dreist-bec'hiet gant al labour.

Ha graet hoc'h eus anaoudegezh gant « Homo Europeus » (Lapouge) . En oberenn-se ez eus taolennadurioù kaer-tre. N' eus nemet un deskadurezh skiantel ec'hon, ur ouiziegezh uhel ha don a c'hell reiñ d' an doare-skrivañ hevelep gwirionez, hevelep sked, hevelep flourded. Da skouer ar pennad X, anvet « Ar Mammouth ». Ur bennoberenn eo, gant ur bajennad bennak dister e-mesk ur bern re all souezhus o gwirionez hag ar vuhez a zo enne. Ar vreudeur Rosny o deus savet div oberenn all heñvel « Erimah », romant ragistorel hag ar « Xipehuz », ur marvailh ragistorel ivez. O reiñ a rin deoc'h ma fell deoc'h o lenn.

Ha lennet hoc'h eus « Ar Zaez zu », romant istorel gant Stevenson (krenn-amzer Bro-Saoz) , « Sant Youenn » gant an hevelep skrivagner (amzer an Dispac'h) , « Kim » gant Rudyard Kipling (Bro-Indez a-vremañ) . Ezhomm-bras hor befe a oberennoù ken talvoudus-se e brezhoneg da lakaat e-skoaz re Loeiz ar Floc'h hag Eflamm an Henoret.

Deoc'h a wir galon,

R ar Rouz.

54

* * *

4-1-1914.

Aotrou ker,

Dalc'het em gwele gant ur boan gouzoug kriz; n' am eus ket gellet mont da selaou kentel an aotrou Loth.

Amañ e kavot ul lizher gant Vallée. An dilinennad diwezhañ a sell ouzhoc'h.

D' am soñj, n' eo ket kalz en deus Vallée d' ober, met kement 'zo. Warnañ eo, anat deoc'h, e kouez labour « Ar Gevrenn Vrezhonek » a-bezh, hag hini « Breuriez Veur ar Brezhoneg » dre ma 'z eo ar sekretour-levraoueger anezhi dre ma ne felle da zen ebet kemer ar garg-se, an hini nemeti a c'houlenne ul labour aketus. War ar marc'had ez eo ret dezhañ plediñ gant « Kroaz ar Vretoned » daoust d' e yec'hed a ya war washaat.

D' ar 15 a viz Du diwezhañ e skrive din : « Gant fall m' eo va yec'hed e vezo diaes din dont a-benn eus va labour (troidigezh an Notennoù) ». D' ar 17 a viz Kerzu : « Gwall skuizh en em gavan en deizioù-mañ hag em eus ranket lezel troidigezh ar pennad unnek, ne chom nemet un nebeut pajennoù evit e beurrechuiñ. Prest e vo er miz a zeu mar gellan ».

Goulenn a ran diganeoc'h mirout lizher Vallée gant kalz a evezh. Mirout a ran an holl lizhiri am eus bet diwar-benn an « Emsav Breizhek ». An istorourien da zont a gavo marteze da bennaouiñ en eskemm-lizhiri-se boulc'het er bloaz 1901.

Ha lennet hoc'h eus al levrioù prestet deoc'h ? Setu ar pezh a rankfemp kaout en hol lennegezh vrezhonek evit he lakaat da c'honit : romantoù registorel evel re ar vreudeur Rosny, keltiek evel « Gopr-soudarded » gant Cahun, « Gwalenn Caesar » gant Rambdaud, « Al Zaez zu » gant Stevenson, pe kontadennoù berr evel « Saverien pontoù », romantoù bourdus evel « Kim » gant Rudyard Kipling.

55

Mankout a ra, a dra sur, al lennerien. Hogen, siwazh, va mignon ker, dibaot e vint bepred ma chom hol lennegezh er stumm a-vremañ. Ne zesker ket ur yezh evit lenn marvailhoù pe kontadennoùigoù mat, d' an nebeutañ d' ar vugale ; ha pa ouzer anezhi, ma ne ginnig nemet traoù dister e vo dilezet hag ankounac'haet buan. Arouet am eus va unan kement-se. M' am bije kavet gwechall ul lennegezh e yezh-plaen liesdoare am bije gwellaet va brezhoneg e berr amzer ha miret am bije aesoc'h ar pezh am eus desket.

Diverrus e c'hell bezañ, pep marevezh eus hon istor, pe hor registour ma 'z eo donezonet mat ar romanter ha ma anavez mat-tre an darvoudoù ma komz anezho. Eno, end-eeun en em gav diaester ar romant istorel. N' eo ket trawalc'h avat an donezon-natur, ret eo kaout ar skiant.

Bez ez eus traoù n' ijiner ket hogen mar dint anavezet ha lakaet da dalvezout e roont d' an istor un nerzh n' he defe ket hep an dra-se. A-hend-all mar dle bezañ bras skiant ar romantour, n' eo ket ret dezhi bezañ re spis.

Aesoc'h e vefe ober romantoù diwar darvoudoù a c'hoarvezfe e Breizh a-vremañ. Skrivañ a c'hellfer oberennoù kaer evel « Kapiten kalonek » gant Kipling, pe « War vourzh ha war zouar », evel re Lucia Harding, re F. Cooper pe romantoù kristen evel re Elisabeth Weitherel « Ar Bed ec'hon », « Queechy ». Hoc'h aliañ a ran da lenn romantoù saoznek hag amerikan o vezañ ma kredan ez int patromoù evidomp. Ret eo deomp treiñ war an tu-se, rak n' hell al lennegezh gallek kinnig deomp peurliesañ nemet loustoni.

Deoc'h a greiz kalon,
R. ar Roux.

Goulenn a ra diganin An Diberder prestañ deoc'h levrioù Gustave Le Bon hag ar « Réforme Sociale » gant Le Play. A galon vat. Hag ho tiduellañ a raint ? N' hellan ket lavarout e karan kalz ho mennad da sevel ur romant e galleg (1). Bez ez eus kement-ha-kement anezhe. Bep miz e kresk o niver d' un tregont bennak da vihanañ. Gwell eo deoc'h mirout ho nerzhioù evit ar paour-kaezh brezhoneg.

(1) Staget en doa J. P. Kalloc'h da skrivañ ur romant e galleg anvet « Les trois marins de Groix », dilezet goude ar c'hentañ pennad.

(da genderc'hel.)

ISTOR OBER

Notennoù-klokaat gant Per DENEZ

Abaoe m' eo bet savet ar pennad embannet war Al Liamm (niv. 65) ez eus bet kaset din dihelloù talvoudus : skeudennoù ha skridoù. Un nebeut skeudennoù, e-touez ar re dalvoudusañ ha diembann, a zo lakaat en niverenn-mañ war ur bajenn all. Ha setu amañ da heul tammoù eus ar skridoù kaset din.

Digant Roperzh Steven em eus klevet n' eo ket 30 skoliad a zo bet gantañ e Skol an Trec'h Kentañ, met 40 (adkavet eo bet gantañ e rolloù) . Skrivañ a ra :

« Daou vloaz demdost eo bet ar skol ganin - lakomp diouzh miz Du 1942 da viz Mae 1944. Kroget em boa ivez gant ur « Skol Gembraek » nebeut a-raok miz Mae 1944. Jos Youinou a oa bet va c'henstudier kentañ e miz Eost 1942 : un taol-esañ e oa.

« Skol an T. K., graet ar c'hentelioù (follennoù glas) gant D. K. Kongar, a oa evit ar re o doa heuliet ha kaset da benn Skol Izel OBER, hag evit ar re a ouie dija komz brezhoneg met na oant ket gouest da skrivañ. Gant ar rumm diwezhañ em eus desket ur bern traoù : holl edont diouzh Bro-Dreger pe Ouelav. Du-hont ez eus e gwirionez un hengoun lennegel bev c'hoazh e-touesk an dud (ar rummad koshoc'h da vihanañ).

« Kentelioù an T. K. am eus klasket ober e Kelc'h Keltiek Roazhon. Ar re a zeue (gwall dizingal) a ziskrive ar follennoù, ar pennad-skrid, hag ar goulennnoù. Ur boelladenn-diskrivañ e oa evel-se. Ha goude e veze difaziet ar gentel o doa graet er gêr. Klasket e veze komz dreist-holl. Hini ebet ne zeskas komz na distagañ ar brezhoneg, daoust ma pouezen kalz war gudenn an distagadur. A-hend-all, lod a zeske mat-tre skrivañ ar brezhoneg ha sevel zoken pennadoù a-zoare.

Kentañ Skol-Hañv Vrezhonek an Amzer-Vremañ

E Sant Wazeg : Dll Guieysse, Andouard, Keravel, an Helloko, Kerlann, Job Gwengan, Mordrel, Kervella, Henaff.

56

E prespital an Ao. Saout. A gleiz da zehou : an Helloko, Keravel, Henaff, an Ao. Saout, Andouard, Kerlann.

Dirak : div niverenn eus Gwalarn ha Prometheus Ereet.

57

« An darn vuiañ eus va skolidi dre lizher, re Bro-Dreger ha Bro-Ouelo, am eus kejet ganto e Kendalc'h Rannvroel ar Framm Keltiek, e Gwengamp, e miz Gwengolo 1943. Tud plijus-tre, a ouie komz ha distagañ Brezhoneg. Ne gaver ket a dud evel-se e Kernev hag e Leon, n' ouzon dare perak. N' em eus ket soñj bezañ bet er skol skolidi eus Rannvro Wened. Met kejet em eus gant un nebeut Gwenedegerien wirion : distagadur ar Gwenedeg n' eo tamm ebet hini ar Galleg...

« Skol an T. K. a zo bet talvoudus-kenañ din. Gwelout a raen piv a anaveze mat ar brezhoneg komzet. Goulenn a raen ganto a bep seurt diskleriadurioù war ar gomzenn-mañ-komzenn, h.a.

« Evel-se e ris ur bern enklaskoùigoù o deus disoc'het da ziazezañ start em spered e vez heñvel-souezhus an holl Vrezhonegoù komzet. N' em boa ket bet a skolidi a rannvro Wened, met bewech m' am eus kejet gant Gwenedegourien wirion - ret pouezañ war ar « gwirion » - em eus merzet emañ ar Gwenedeg komzet heñvel-tre ouzh Brezhoneg komzet rannvroioù Leon, Treger ha Kernev.

« Tud a zo a c'houlennno diskredik : « Perak neuze ez eus rannyezhoù disheñvel ? » Setu va respont. Gant betek re a c'hoant diskouez personelezh dibar o rannvroig, o devez skrivagnerien « rannvroel » a zo klasket reiñ luc'h d' ar pep dibarañ a vez kavet en o rannyezh, ha tizhet eo bet ganto lakaat da wel ar pep disheñvelañ diouzh ar Brezhonegoù all. N' eo ket se un dra fall, e mod ebet, rak pinvidikaat ar yezh ne ra ken. Ar fazi a zo bet e barnedigezh ur bern tud o devez lavaret goude sellout ouzh ar skridoù-se, ken disheñvel a-ratozh ar yezh enno : « Na disheñvel ar Brezhonegoù ! »

« An distagadur avat a zo disheñvel, met n' emañ ket an traoù tre evel ma soñj d' an darn vuiañ. »

Menegiñ a ra ivez R. Steven en e skrid ur bagadig anvet Strollad Brezhonegerien Yaouank Roazhon. Setu e notenn :

« E 1943-44 ez eus bet e Roazhon ur bagad tud yaouank, micherourien ha studierien, a 'n em vode bep sul e Kelc'h Keltiek Roazhon da ziv eur da vont da bourmen asamblez. Pal ar re-se a oa komz brezhoneg nemetken. Dont a rae brezhonegerien emskiantek met ivez re all na ouient nemet komz o rannyezh. Hini koshañ ar bagad a oa Jos Youinou.

« Ur wech, soñj am eus, o tont en-dro eus ur bourmenadenn holl asamblez, e klevjomp ur micherour yaouank er straed o lavarout deomp : « O, c'hwi 'gomz Brezhoneg. Me 'zo brezhoneger met ne gavan den ebet da gomz ganin amañ e kêr ». Dont a reas goude-se ganeomp ; eus Kernev-Uhel e oa. »

58

Digant Kerlann em eus degemeret notennoù talvoudus-tre da glokaat poentoù zo :

« E Kemper eo, straed Sant-Vazhev (Sant Vao) e ti Kervella-Kernu, ha war ginnig hemañ, e voe divizet e 1931 (edon neuze e Sant-Filbarz, parrez Tregon) kaout ur Sizhun Vreizhek, ar gentañ Skol-Hañv, e Sant-Wazeg e ti an Ao. Saout. Lojet he bev et e voemp en e brespital eno.

« Bez' e oa eno : Kerlann, Keravel, Andouard, an dimezell Guieysse (na zeuas nemet un devezh) an Helloko, an Henaff, Olier Mordrel (deuet eus Kemper), ivez Job Gwennegan eus Lanhouarne (ha na reas nemet tremen) , Remont Delaporte a zeue eus Kastellnevez-ar-Faou...

« N' ouzon dare perak ne voe ket a skol-hañv e 1932. Me 'gred e oa unan da vezañ, e maner an Higolenneg, Lokmaria-Berrien (ma ne fazian ket ?) . Me 'gred strakadenn ar 7 a viz Eost a harzas...

« Niverenn gentañ **Ober** a zo bet « tennet » gant Keravel ha me e ti Koig, straed Sant-Vao (un ti-debriñ) . Ne zeue ket mat war Nardigraphe Keravel, setu Kongar a gemeras ar garg d' e vizskriavañ. N' ouzon ket perak n' eas ket pelloc'h eget an niverenn 20... »

Reiñ a ra Kerlann danvez an arnodenn vrezhonek kentañ, bet dalc'het en avel e Kastell Trevarez, nepell diouzh Sant-Wazeg : ret e oa treiñ e brezhoneg ur pennad tennet eus levr Gourvil « En Bretagne », treiñ e galleg ur pennad tennet eus Istor ar Bed Meven Mordiern diwar-benn... dizanvezelidigezh an Danvezenn !, skrivañ diwar glevout ur pennad tennet eus Roc'h Toull Jakez Kerrien hag en diwezh sevel ur pennad-skrid diwar-benn « Petra a gredit hoc'h eus gounezet o tont da Skol-Hañv Sant Wazeg ? » Ul lodenn-dre-gomz a oa ivez d' an arnodenn.

Diwar-benn ar mare kozh-se e skriv Kerlann : « A dra sur ne oa ket an emsav el lagenn evel m' emañ bremañ hag e oa gred ha fo gant an dud. Ne oamp ket rannet kennebeut war dachenn an dazont evit Breizh : emrenerien e oamp holl, kuit a dabutal war se... holl e oamp breudeur ha c'hoarezed o c'hortoz dieubidigezh Breizh... a-benn un nebeut bloavezhioù. Siwazh Doue !... »

Ha Tad ar C'hampoù Breizhat, diouzh e du, a skriv din :

« Kerkent ha degouezhet Al Liamm ganin em eus kroget da lenn ho studiadenn, am eus kavet ken gwirion, ha talvoudus-tre, war grouidigezh **Ober** hag an traoù na oant nemet stagadennoù eus an oberenn-se a zo bet ur souezh en emsav. Un dlead eo e-keñver ar vro sevel danevelloù evel-se a vare da vare a-raok na dafe da get eñvorioù ar re o deus bet nerzh-kalon da oberiañ... Hervez diskleriadur an It. de Bellaing n' he defe ket bet an nerzh-kalon da adkrouiñ ar skolioù-hañv abaoe 1947 ma ne vefe ket bet deuet da Vilin Penfoull e 1937... Liammet ez omp an eil ouzh egile : ma ne vefe ket bet Ober na Gwalarn na Simbolidi na Feiz ha Breizh, na Taldir, h.a., e pelec'h e vefemp bet bremañ ! Gant ma vo kavet atav ur rummad yaouankiz da gemer lec'h ar re varv, lec'h ar re gozh, e c'heller krediñ n' eo ket kollet pep tra. »

KORN AR GWENEDEG

Kontadenn-bobl

Skuizh-marv e oa goude e zevezh labour. Monet a reas d' e wele diouzhtu goude koan hag amzer dezhañ da soñjal e teue Job Simon da droc'hañ lann e Lann Kerdraoñ an deiz arlec'h e voe o tiroc'hal...

Skoet e voe war an nor.

- Ya ! emezañ en e gousk.

E vamm a oa war dreuzoù e gambr.

- Loui ! Job Simon a zo en diaz. Laret a ra emañ marv hag e karehe ma 'z afec'h d' e gas betek ar baradoz !

- Job Simon a zo marv ? met en enderv-mañ em eus komzet gantañ ha laret en doa e vefe bet deuet da droc'hañ lann arc'hoazh.

- Ma ! ma faotr ! marv eo !

- Laret dezhañ e tiskennan diouzhtu.

En ur vazailhat e savas, gwiskañ 'reas e zilhad hag e tiskennas an diri. An troc'hour-lann kozh a oa er-maez harpet war ur penn-bazh ouzh e c'hortoz.

- Ho tirenkañ a ran, Loui, d' an eur-mañ ag an noz ! Met marv on un hanter-eur 'zo ha soñjal a raen ho pehe bet gellet marse ma c'has gant ho kwetur betek dor ar baradoz.

- Ya sur, Job. Ar servij-se a rentin deoc'h. Ezh an da stagañ ar jav.

Er marchosi ar roñsed a selle ouzh o mestr : « Petra zo henozh enta ? » a soñjent. Dibab a reas, Lisette - an hini buanañ hag an hini dousañ.

Pemp munud goude e oant azezet o daou war ar memes bank er wetur, ur ballenn war o daoulin. Hep ur ger e treuzjont ar vourc'h ha meur a gêrig all. En ur dostaat da Bont-ar-Pach e verzjont e splanne an amzer.

61

- An deiz o tonet, eme Job.

Met o sevel o fennoù e welont ur c'harr en ebr. Daou jav gwenn o tennañ warnezhañ hag un ael ouzh lerennoù.

- O ! eme Loui. Ar jav a oa dija a sav.

- Hemañ a zo marv, a zisplegas Loui, ha me a zo deuet d' e ambroug un tammig.

- Stagit ho jav ouzh an davarn, eme an ael, ha deuit ho taou ganin.

- Me n' on ket marv

- Nann, nann, gwelout a ran. Ho kas a rin en-dro pa vo echu an traoù.

- Deuit ganin, Loui, a aspedas Job. Kollet e vin e-mesk ar Sent !

(da genderc'hel.)

AL LEVRIOU

WYTHNOS YNG NGHYMURU FYDD, nofel gan Islwyn Flowc Ellis, embannet gant Plaid Cymru ; 8/6.

Ar romant lec'hiet en amzer da zont a vez alies un oberenn a abostolerezh ; un oberenn e servij ur menoz kevredigezhel, politikel, pe vuhezgouriel : diskouez a reer ar bed, pe ur c'horn eus ar bed, evel ma vo ma teu ar menoz-mañ-menez da drec'hiñ. Ha talvoudus e tle bezañ ar seurt doare prezegenniñ pa weler nag a dud, donezonet, o deus graet gantañ : Aldous Huxley gant e **Brave New World**, George Orwell gant **1984**, Barjavel gant **Ravaje** - ha, tostoc'h, Roparz Hemon gant **An Aotrou Bimbochet** ha Langleiz gant **Enez ar Rod**. Anzav a ran e kavan iskis muioc'h eget fromus **Enez ar Rod** ; re bell en dazont emañ amzeriet, ha re zisheñvel diouzhomp ar meni-tud a ziskouez. Ne c'hell ket an dud bezañ ankeniet gant an tonkadur a skoio ar bed a-benn daou vil bloaz.

N' eo ket souezhus neuze en dije dibabet ur strolled politikel evel Plaid Cymru embann ur romant - pa 'z eo ur romant o tremen e Kembre an dazont, e 2033 da vezañ resis. Un oberenn a abostolerezh n' eo ken. Ar pezh n' eo ket lavarout un oberenn hep arz hag hep dudi. Er c'hontrol. Rak brav eo skrivet **Wythnos Yng Nghymru Fydd**, ha lennet e vez gant kalz a blijadur.

Peurliesañ, ar bed a vez rakwelet gant ar skrivagnerien a zo ur bed a spont. Aes e vez dezho neuze dedennañ ha fromañ al lenner : rak atav e chom en henezh ur paotr bihan a gar krenañ o klevout, e korn ar siminal-goañv, istorioù tasmantoù. Ul labour na oa ket hep skoilhoù en doa dibabet Islwyn Flowc Elis neuze, o klask taolenniñ Kembre Dieub : rak petra zo divlasoc'h da lenn eget istor an dud evurus ? Ha, koulskoude, deut eo mat a-benn eus e daol : plijet omp o c'houzout e peseurt doare eo evurus Kembreiz ar XXIañ kantved - zoken ma 'z omp souezhet un disterig o welout al lec'h kemeret gant ar c'hoarioù mell-droad, an divyezhezh hag an debrerezh-louzoù. Ha bez e c'hellomp, ni Breizhiz, kenlaouenaat gant al lenner kembreat : rak un Unvaniezh ar Broioù Kelt Dieub a zo.

Lavaret em eus endev e vez atav goular istor an dud evurus. Met neuze ez eus Mair. Ha, ma Doue, kompren a reer mat en defe bet c'hoant den-meur ar romant, Ifan Powell, mont en-dro da Gembre ar XXIañ kantved goude bezañ anavezet Mair ennañ ha bezañ bet e karantez ganti : forzh piv all en e lec'h en dije bet an hevelep c'hoant ! (Ret eo din displegañ e oa bet kaset Ifan Powell d' an dazont, a-hed ar bevare ment, gant ur gouizieg alaman en doa kavet an tu da lakaat an dud da veajiñ a-hed ar vent-se.) Pa ya hor mignon kembreat un eil gwech d' an dazont, en em gav avat en ur Gembre saoznekaet : ne oa an dazont gwelet gantañ ar wech kentañ nemet unan eus an dazontoù gallus. Un taol-ijin a-berzh ar skrivagner eo bet an eil beaj-se : tennañ a ra digant al levr an doare « re-vrav », « re-vat », en doa bet betek-hen. Dizeriañ a ra an dud neuze dindan un diktatorelezh saoz re bar d' an hini diouganet gant George Orwell, marv eo ar c'hembraeg er pezh a zo anvet Kornog Bro-Saoz, ha skarzhet eo bet kuit an darn vrasañ eus Kembreiz. War e zistro eus an eil beaj-se e teu Ifan Powell da vezañ broadelour kembreat.

63

Sed ar gras a zo bet hetet gant an embannerien d' al lenner, ivez. Laouen on neuze o c'houzout e vez lennet kalz. E aliañ a ran d' ar Vretoned a zo o teskiñ ar c'hembraeg : aes eo ar skrid da heuliañ, daoust da saoznekadurioù zo. Ha chañs dezho da garout, evel ma karas Ifan Powell ar goantenn anvet Mair, Kevredigezh Broioù Kelt Dieub an dazont. Ha da gaout c'hoant d' hec'h anavezout, evito o-unan hag evit o bugale.

Per DENEZ.

PREDER, niverenn 1. « Ar c'heal a emrenezh psikologek ». -

Un dra vray eo gwelout ar vrezhonegerien o sevel kelaouennoù, hag int liesskrivet, gouestlet da dachennoù strishoc'h-strishañ : diskouez a ra kement-se ez eus buhez en hon emsav hag intrudu gant hor mignoned. Setu bremañ neuze 'ta ur gelaouenn nevez - PREDER - gouestlet d' ar brederouriezh a-vremañ. Lod, gouzout a ouzon, a c'hoarzo. Prederouriezh, hag a-vremañ war ar marc'had, e brezhoneg ! Me avat e stlak va daouarn.

Da betra e tle servijout ar brezhoneg ? Dedennet eo Abanna gant ar brederouriezh. E studioù a zo studioù a enevzegiezh (ra zigarezo ar ger-mañ na blijo ket dezhañ). E labour a zo ul labour medisin ar spered. Diskouez a ra e zoujañs ouzh ar yezh hag e fiziañs en hec'h amzer-da-zont dre ober ganti evit ar pezh a zo labour e vuhez ha preder bras e spered. Ma ne vefe aotreet ar brezhoneg - dezhañ evel d' ar re all - nemet evit komz eus an amzer vray hag eus an amzer fall pe evit sevel rimadelloù, neuze e vefe koulz dezhañ - ha d' ar re all - dilezel ar brezhoneg, diouzhtu hag a-grenn.

Ne lavarint ket ez eo disi e vrezhoneg : gwellaet e c'hell bezañ e meur a geñver hag e vezo. Met ur goulenn a ran : perak ne skriv ket an dud a oar brezhoneg ken mat all diwar-benn danvezioù evel an hini dibabet gant Abanna ? Krediñ a ran e c'hellan ober, ouzhpenn ar goulenn, ar respont : peogwir n'eo ket gouest ar brezhoneg mat a anavezont - ken mat - da zisplegañ seurt danvezioù. Ret eo da Abanna sevel ur yezh nevez : ur wech c'hoazh, anzav a ran e c'hellfe a-wechoù bezañ gwelloc'h, daoust ma ouzon ne vo ket pell o c'hounit ampartiz. Met n' emañ ket e yezh muioc'h estren d' ar brezhoneg-bemdez eget ne deo galleg al levrioù prederouriezh d' ar galleg-bemdez. Neb a nac'ho n' en deus ken goulenn gant Abanna ul levr o tennañ d' e vicher da lenn.

Gouestlet eo kaier kentañ PREDER d' ar « c'heal a emrenezh psikologek » - iche ! emrenezh ! ! - Talvoudus eo an danvez, talvoudus ar skrid. Lennet e vo - setu aze burzhud ar brezhoneg - gant tud n' o dije ket roet ur gwenneg pe ur vunutenn evit e lenn e galleg. Lennet e vo gant tud a fell dezho kaout ur brezhoneg gouest da zisplegañ pep tra.

64

Dibabet en deus Abanna gerioù zo, krouet gerioù all (n' on ket a-du gant etrevroadelaat betek re hor geriaoueg skiantel : perak gerioù evel fizik pe kimiezh ?) : mat pe fall ar gerioù, avat, lavaret en deus e soñj e brezhoneg. Ha sed ar pezh a gont : e vije bet krouet gerioù a zo tu, ganto, da zisplegañ kudennoù diaesañ ar brederouriezh skiantel.

Gwelet em eus, a c'hellan lavarout, PREDER o c'henel : souezhet on bet gant niver ar goumananterien a zo deut diouzhtu, souezhet muioc'h c'hoazh gant niver an dud o kinnig kenlabourat. Piv en dije kredet e vije bet tu d' ur gelaouenn evel-se kaout skridoù a-walc'h da vezañ embannet peder gwech ar bloaz ? Ha, koulskoude, setu ar wirionez : muioc'h a skridoù he deus PREDER eget ne c'hell embann e peder gwech ar bloaz. Un arouez a vuhez, neketa ; hag un arouez, na petra 'ta, n' eo ket klozet pep dazont ouzh hor yezh pa stag bremañ ar skiant hag ar bremanelezh - pe ar modernelezh ma kavit gwelloc'h ! - da gomz enni.

Per Denez.

Burev Breizhat an Ergerzh
An Naoned 7

Izili, hed-buhez 10.000 lur
Izili bloaz 2.500 lur
Koumanant-bloaz da « Arvor » hepken 500 lur

Embannadurioù ARVOR a ziskouez d' ar bed dremm wirion Breizh hag he fobl. Ober

hag Abostolerezh, espernel, sevenadurel, ergerzhataerel, diouzh spered ar vro.
Darempredoù war eeun ouzh pep bro. Paeamantoù dre chekennoù-bank pe baperoù-
post: Skrivañ da : Monsieur le Président de l'Office Breton du Tourisme, Nantes
7 (Bretagne).

Savet e 1949. Penzileuriad : Julian-Per Coraud.

Kenlizherierien a-youl-vat (digollet eus o mizoù) a zo klask dezho en Breizh hag
e lec'h all.

NOTENNOU

HOR MIGNONED. -

Eured Glaodig Le Cossec ha Kristina Queffelou a zo bet lidet d' an 21 a viz Kerzu 1957, en Iliz St-Jermen e Pariz.

An Ao. Goasdoue eus an Naoned a zo laouen da gemenn eured e vab Gilles gant Annick Desvaux, e Naoned, d' an 9 a viz Genver.

Mari-Annaig, Ewan, Herve, Rozenn ha Mikael Olier a gemenn deoc'h ho deus bet ur breur bihan a zo bet anvet Gwenael, e Roazhon, d' an 21 a viz Genver.

Gweltas hag Anna Ar C'hinio a zo laouen da gemenn deoc'h ganedigezh o c'hoar vihan Gwenn, e Plouigneo, d' an 13 a viz C'hwevrer.

HOR C'HEF EVIT AR BLOAZ 1957

FREJOU	lurioù
Moulañ	765.583
Mizoù-post	29.039
Profoù	4.000
Bruderezh	2.000
En holl	800.622

ENKEFIADURIOU	lurioù
Koumanantoù	461.784
Niverennoù gwerzhet	21.246
Profoù	213.073
Bruderezh	5.300
Deiziadur 57	1 608
Kef an embannadurioù	15.000
En holl	718.011

66

STAD AR C'HEF	lurioù
Koll ar bloavezhioù all	116.445
Koll 1957	82.611
En holl	199.056

O sellout ouzh taolenn ar c'hef e c'heller ober an evezhiadennoù-mañ :

- Kresket eo priz ar moulañ : 765.583 lur (529.356 lur warlene). Gwir eo hon eus embannet e niverennoù 1958 620 pajenn (103 pajenn well-wazh dre niverenn).
- Kollet hon eus c'hoazh 82.611 lur er bloaz-mañ ; an toull er c'hef a zo bremañ a 199.056 lur. Ha se daoust da brofoù niverus hor mignoned (213.073 lur). Ha se daoust d' hor strivoù evit kaout koumanantoù - hag adkoumanantoù : 138 kartenn-baeañ (cartes-postales remboursement) hon eus ranket kas er bloaz-mañ ; da lavarout eo ar palevarzh eus hor c'houmananterien ne gasont ket o 1.000 lur 2 viz goude bezañ bet pedet ganeomp d' hen ober. Iskisaat « gouenn » hini ar Vretoned !

Ret eo deomp neuze kreskiñ priz ar c'houmanant-bloaz. Lakaet e vo da 1.200 lur adalek ar lañ a viz Gouhere.

Ret eo ivez kavout koumananterien nevez. Hor skoazellit evit se.

E-pad 4 miz c'hoazh ne gousto nemet 1.000 lur ar c'houmanant.

Bec'h dezhi !

Abaoe miz Mezheven diwezhañ ez eo chomet heñvel niver ar goumananterien : 503 e-lec'h 505. E gwirionez hon eus gounezet un 30 bennak a goumananterien nevez ha kollet un 30 all e-touez ar re gozh pe goshoc'h.

Lod anezhe a zo ar re a goller bep bloaz, ur 15 bennak a zo bet kollet da heul ar stourm renet a-enep d' Al Liamm gant tud 'zo.

PROFOU.

- Setu roll ar profoù degouezhet ganimp e-korf an daou viz diwezhañ :

KERZU 1957 :

O. Mac Uillis, 500 lur ; R. Tassel, 5.000 ; P. Aoustin, 200 P. Laurent, 1.000 ;
Brigid Ni Dhochartaigh, 1.163 ; Y. ar Beg, 10.000.

War un dro : 17.863 lur.

GENVER 1958 :

F. Kemener, 1.000 lur ; E. Koroller, 500 ; F. Elies, 1.000 ; F. Even, 1.000 ; J.
Abarnou, ; G. Mahe, 3.500 ; Y. ar Beg, 10.000 ; B. Assicot, 200 ; Chaloni Tangi,
200 ; H. Tardy, 500 ; It. a Vellaing, 1.000 ; A. Gwilhou, 4.800.

War un dro : 17.700 lur.

Profoù 1957 o deus tizhet 213.073 lur ha biskoazh er bloavezhioù tremenet
n' hor boa bet kement a arc'hant profet. Ne vo morse trugarekaet a-walc'h ar
brofourien ; d' ar strad e vije aet AL LIAMM pell 'zo paneveto.

PROFOU EVIT AN EMBANNADURIOU. -

P. Lemoine, 20.000 lur evit levrioù e brezhoneg eeun. An Itron de Rohan-Chabot,
10.000 lur evit levrioù bugale.

67

LIZHIRI. -

« Gourc'hemennoù evit niverenn diwezhañ « Al Liamm ». Pennad Israel a oa
gantañ blaz ar per trilonk. N' on dare hag eñ e plijo d' an holl. Skrivet e oa
en un doare dispar. Priel a zo ur skrivagner bras. » Y, B.

Unan eus an niverennoù gwellañ biskoazh embannet (niv. 66), e-keñver
lennegezh da vihanañ. Un niverenn ivez, enni pennadoù a bep seurt, a zo sur da
blijout d' an holl. »
Roparz Hemon.

« Dedennet eo bet va evezh gant ul lizher bet embannet e niverenn 64 « Al
Liamm » ha skrivet gant an Aotrou R. S.

El lizher-se e klemm R. S. gant ma ne vez ket roet ul lec'h bras-walc'h da
draoù o tennañ d' ar seksualerezh er c'hontadennoù berr a lennomp holl el Liamm
gant kalz a zudi.

N' am eus ket lennet holl niverennoù « Al Liamm » met damsur on ez eus un
diskouezig e seksualerezh a vare da vare dindan pluenn ur skrivagner pe un all,
dres evel ma vez e lennegezhioù an holl yezhoù. Merkañ resis « lec'h ar
seksualerezh » el lennegezh Vrezhonek a vefe un destenn a skridvarnerezh. Perak
ne stagfe ket R. S. gant al labour ?

Kavout a rafe emichañs e vez elevezekoc'h war ar poent-se ar skrivagnerien
vrezhonek eget, lakomp, ar C'hallegerien pe ar C'hermanegerien vodern. « Mez-
fur » a raer eus un hevelep emzalc'h-diavaez e Brezhoneg komzet. Disheñvel e oa
marteze Bretoned ar Grennamzer, rak traoù garv a-walc'h a zeue a-wechoù gant
skrivagnerien ar C'hrennvrezhoneg, e mister Sant Gwenole da skouer, hag e lec'h
all.

Ouzhpenn, klemm a ra ivez an Aotrou R.S. gant ma chom atav an Aotrou
Person kentañ personaj al lennegezh Vrezhonek. Peogwir emichañs e vez kreizennet
meur a zanevell verr en-dro da vuhez iliz ur barrez bennak. Padal, penaos ober
a-hend-all e Breizh, pa chom atav ken don levezon an Iliz ha galloudus, ha pa
vez an iliz-parrez ur wir greizenn-vuhez d' ur bern tud ? Rak, en istorioù berr
e klask alies ar skrivagner taolenniñ darvoudoù eus ar vuhez e Breizh-Izel. A-se
e vez rediet peurvuiañ da ijinañ tud o devez un emzalc'h-diavaez elevezek -
peogwir emañ an dud evel-se - ha da greizennañ lies gwech ar gontadenn war buhez
an iliz-parrez p' emañ-hi e gwirionez kreizenn-vuhez da lod eus an dud a vev e
Breizh. Gwirion e klask ar skrivagner ober. War-lerc'h al « liv lec'hel » emañ.
Ne glask ket ober abostolerezh.

Nann ne soñj ket din e klasker meuliñ a-ratozh an Aotronez Personed
(c'hoazh ma vijent a-du-tre evit ar Brezhoneg !) Na ne glasker ket ivez
kadarnaat an emzalc'h-diavaez elevezek... »

Un R. S. all (Roparzh Steven).

« Graet em eus anaoudegezh gant ho kelaouenn. Dudius-tre hag aes-tre da lenn eo ar gelaouenn-mañ ha laouen on da gas deoc'h va c'homanant... »

J. H. (Maroc).

68

« Emañ « Al Liamm » oc'h araokaat e meur a geñver. Ur gelc'hgelaouenn ledan a spered, talvoudus ha plijus eo. Ar wellañ hini e Breizh a-vremañ. Pennadoù evel « Hortus Mangarevensis » pe « An doare kontañ dre zek » a brou e c'hell ar brezhoneg bezañ ur yezh modern implijet e pep skiant hag o klotañ gant ezhommoù hon amzer.

Gourc'hemenoù evit ho labour. A galon. »

Y. P.

« Setu amañ ur chekenn-bost evit « Al Liamm » ar blijusañ gelaouenn a zo e brezhoneg. »

Serjent-Major C. (A.F.N.)

« Plijadurus ha plijus-tre em eus kavet niverennoù diwezhañ. « Al Liamm » : krediñ a ran ez eo un doare mat da dremen diouzh an holl, embann ul lodenn aes da lenn hag ul lodenn muioc'h «lennegel » pe « skiantel » en hevelep niverenn.

A-hend-all, stad a zo ennomp o welout ez eo krog Breizh (Breizh-Izel dreist-holl) da fiñval. Krediñ a ran e talc'ho hiviziken an traoù da vont war-raok. Se 'zo kiriek ez on sur ez ay « Al Liamm » war greskiñ ha da drec'hiñ, ar pezh a vo, evit ar poan a gemerit gantañ, ur gopr gonezet mat. A-benn bremañ dija e c'hallit bezañ sur eus anaoudegezh an holl vrezhonegerien hag a harp Al Liamm. »

J. K. (Kanada).

Sed amañ lodennoù eus ul lizher kaset deomp eus Afrika :

« An Niverenn diwar-benn Hungaria

Meuleudi deoc'h evit an niverenn-se, dudius e pep keñver, goude an niverennoù all gouestlet da Gembre, Bro-Friz hag Israel. (Peur e vo embannet an hini diwar-benn Euskadi a oa bet meneg anezhi ?) (1).

Pennadoù Poupinot a zo eus ar gwellañ.

Un evezhiadenn : Podkarpatika Rus (Rutenia Iskarpatek)

Y. Poupinot, en e bennad « Div gudenn hungariat », a lavar eo bet kemeret digant Hungaria e 1929 rannvroioù 'zo a oa ha zra, ha Rutenia en o zouez. Gwir, skrapet eo bet, ha staget ouzh ar broioù amezek-rannvroioù 'zo ma oa hungariat an darn vras eus ar boblañs enno, ne met ne c'heller ket komz eus Rutenia evel ur rannvro « a zo tra Hungariat », nemet e lodenn kreisteiz ar vro, an dud a gomz ur rannyezh kar d' an oukrainek hag ar relijion a zo (a oa) an Iliz Oukrasiat Unvanet ; gwir ivez e oa gwan meurbet an emskiant broadel (pa oa anezhañ) evel ma c'hoarveze er Mazurenland, e Silezia (hag e Breizh, na petra 'ta !). Met tamm-ha-tamm en em sile ar vroadelouriezh oukrasiat e-touez ar re yaouank, dre ar vistri-skol ha beleien an Iliz Unvanet, ha pa 'z eo bet daskoret Rutenia da Hungariz e miz Meurzh 1939 paotred yaouank ar Sitch o deus skuilhet o gwad evit herzel ouzh soudarded an A... ?

69

Iwerzhon

Talvoudus ha bev ar pennadoù kaset gant Heussaff ha pennad Denez diwar-benn ar votadegoù. Reiñ a ra diskleriadurioù n' am eus kavet e kelaouenn c'hallek ebet, evel m' hen laka anat e unan. Hevelep tra evit ar votadegoù lodennek e Kembre ; « Le Monde » a zisklerie dichek e oa ar mouezioù aet d' ar vroadelour kembreat gounezet war ar mouezioù mirourel !

Troidigezhioù

Un dra am eus goulennet ouzhoc'h dija : pa embannit un droidigezh bennak, reiñ un nebeut diskleriadurioù, un nebeut linenoù e traoñ ar bajenn, diwar-benn aozer an oberenn. Da skouer : Youenn Drezen a dro kontadennoù graet gant skrivagnerien Yougoslavia. Plijet e vijen o c'houzout un dra bennak war divout an dud-se. En niverenn war Hungaria e vefe bet mat ivez lavarout tra pe dra diwar-benn ar skrivagnerien troet. Tibor Dery a zo bet abaoe hag a-raok an

Dispac'h meur a wech e anv war ar c'helaouennoù.

Breizh hag ar bed a-vremañ

Laouen o welout er gelaouenn, e-kichen lodenn al lennegezh, pennadoù war ar bed a-vremañ, pe gentoc'h diwar-benn Breizh e-tal ar Bed a-vremañ. Pennadoù Heussaff ha Jil Ewan a zo talvoudus evit an Emsav, daoust ma c'heller evel just kavout abeg e tra pe dra enno. Ne c'hell ken an Emsav bevañ gant menozioù stummet ouzh marevezh 1919-1939. Al labour-se a vez graet e galleg gant Yann Fouere ha Y. Poupinot, ret eo ma vefe prederiet e brezhoneg war ar gudennoù-se. Ne lavarint ket muioc'h war ar poent-se, rak barnet eo bet mat-tre war ar Bed Keltiek. Hetiñ a ran hepken ma vo muioc'h mui a bennadoù awenet gant an hevelep spered, ha kerse eo ganin chom hep bezañ lennet diwezh studiaden P. Rolland-Gwalc'h « Hon Dispac'h hag hon Istor ». Karout a rafenn lenn ivez pennadoù sinet Tim O'Shenco.

An Notennoù

An dra gentañ a lennan er gelaouenn, plijet e vefe zoken ma vefent fonnusoc'h. Ar pennadoù levr-lennadurezh a zo dudius-tre, bev ha skrivet mat ha kerse eo ganin pa n' en deus ket kendalc'het da embann « chroniques » : Breizh hag ar Bed. Hevelep tra evit ar pladennoù Breizhat. Bremañ pa 'z eus kalzik anezhe e vefe mat embann ur wech an amzer ur rentañ-kont eus ar re nevez deut er-maez. Ha darn a dalvez meuleudi bras, da skouer sonerezh marzhus Jef Penven war « Ganenn Dahud » ha « Kleierigoù va c'halon », evit heñvel ur bladenn am eus prenet nevez 'zo. Ha piv a c'hello reiñ deomp diskleriadennoù war bladennoù keltiek tramor, penaos o frenañ, h.a...

A-raok echuiñ e fell din lavarout em eus doujañs evit al labour hoc'h eus graet abaoe dek vloaz evit derc'hel « Al Liamm » war sav, ober dezhañ mont war-raok hag embann skridoù a bep seurt, reiñ hoc'h arc'hant hag hoc'h amzer. Hag al lennerion o deus bet ar blijadur da welout ar gelaouenn o wellaat hag o kreskiñ, al levnez da welout niver ar goumananterion o kreskiñ ivez. Niver ho koumananterion a zo tost bremañ d' an hini a oa gant « De Tsjerne », ar gelaouenn frizek (528 hervez « Skol ») - en ur vro ma vez lennet kalz muioc'h er yezh vroadel eget e Breizh - ha brasoc'h eget niver koumananterien « Gwalarn » e 1944 (440, am eus lennet gwechall). Un nevezenti fall a zo o tont siwazh, priz ar moulañ a gresko sur a-walc'h e-doug ar bloaz a zeu. Ret e vo da vignoned « Al Liamm » kreskiñ ar profoù. »

P. V.

(1) Klasket hon eus hen ober hogen n' omp ket deut a-benn da gaout ar pennadoù ret evit sevel an niverenn.

Notenn. - Pediñ a reomp al lennerien ne fell ket dezhe e vije embannet o lizhiri hen lavarout deomp dizaon hag evelse e vo aesoc'h deomp ivez kuit da dermal.

70

A TRUGAREZ. -

Trugarekaat a reomp ar gelaouenn « La Bretagne » evit ar vruderezh he deus graet evit levr Langleiz hag ar meneg graet eus « Al Liamm ».

AR C'HONTAÑ DRE ZEK. -

« Gouzout a raen ne anavezen ket pep tra diwar-benn ar brezhoneg na zoken diwar-benn an traoù bet skrivet a-zivout hon doare-kontañ. Gant plijadur am eus lennet, sinet gant Roparz Hemon er « Bed Keltiek, » en doa kinniget e 1929 e « Gwalarn » ur reizhadenn d' hon doare re luziet. N' am eus ket taolet pled e oa skrivet ivez « eitek » e Yezhadur Kervella, pajenn 266, nemet goude lenn evezhiaden G. P., n' am eus graet eta nemet digeriñ un nor damzigor. Evelato, daoust din chom hep bout studier na skiantour, krediñ a ran anavezout ar brezhoneg boutin madig a-walc'h ; ma yezh pemdeziek er c'henwerzh eo zoken ; ha morse n' am eus gwelet skrivet neblec'h e pennad ebet, na klevet gant den estreget bugale vihan, an anv eitek evit 18. Gwell a se mar deo reizh hervez hon hengoun, ne vije nemet aesoc'h e implij. A-hend-all n' am eus klasket tamm ebet bout tad doare niveriñ ebet. Evel den a vicher hepken em eus labouret evit micherourion evelton, hor skiantourion a vije diskuizhusoc'h dezhe kontañ dre zek e lec'h en hon tri doare boutin.

Koulskoude n' am eus soñjet tamm ebet er vugale ha nebeutoc'h c'hoazh en o mistri, evel ma seblant da Arzel Even krediñ, oc'h ijinañ ma doare niveriñ.

Kontour a vicher on ha boazet da dremen an deiz-pad, a-wechoù gant sifrennoù. Un tammig disheñvel eus an implij dister e sifrennoù a vez graet er skolioù, zoken gant studi ur gudenn Revelloniezh. Anat a-walc'h am eus kinniget ma doare, evit labourioù resis-tre : konterezh-micher, revelloniezh uhel, ha n' eo ket evit an implij boutin er c'hontoù bihan. D' am meno e vefe mat e zeskiñ da grennarded deut da vezañ barrek war ar revell. A-hend-all ar pezh a zo mat a-walc'h e galleg, yezh meur e-keñver niver an dud a ra ganti, e vefe fall e brezhoneg, yezh nebeut komzet ha gwall-gaset, hag a rank bout aes ma vennomp he mirout. N' eo ket e doare dreist-luziet ar c'hembraeg e vefe, fur mont da gemer skouer forzh penaos ; ha diaes e vefe laret ez eo luziet doare niveriñ ar Saozon, kuit a bep kudenn muzuliañ eveljust, an doare eeunañ a anavezan eo, evel ma vije bet reizhet gant ur revelloniour a vicher.

Bennozh d' ar re o deus studiet ar gudenn, desket am eus dre o evezhiadennoù. Keuz am eus evelato n' eus bet respont na kontour na jedour ebet gouez din, o respontoù a vije bet an talvoudusañ koulskoude. Daoust ha ma unan e vefen evel kontour e-touez lennerien « Al Liamm » (1) .

71

Embannet eo bet ma fennad hep hel laret din, anez-se am bije kemmet gerioù 'zo, lakaet revell e-lec'h jediñ da skouer, ha ne vije ket bet treuzskrivet ma anv hep ma asant. Ne fell ket din randaelañ, evel micherour am eus kinniget un doare « ardivink », evel brezhonegour e kav din kaout ar gwir da zibab stummoù yezhadur a blij din. Ar yezhadur n' eo ket un dra difiñv, stummet eo bet diehan gant ar remziadoù tremenet, den ebet n' hello miret e vo kemmet c'hoazh a-hed an amzerioù. »

Y. Craff.

(1) Da vihanañ ez eus Jakez Konan (Kaneda) hag a ginnig en niverenn-mañ ur studiadenn war ar memes kudenn, ar gonterezh.

KUZUL AR BREZHONEG. Doujañs da Vreizh. -

Savet ez eus bet gant Renerien ar C'hevredadoù meneget emañ war-lerc'h « UR C'HUZUL AR BREZHONEG ».

Pal ar C'huzul a vo harpañ e pep feson al labour graet evit ar yezh : bruderezh, dastum arc'hant, ha difenn gwirioù ar Brezhoneg Unvan.

1. - Skourr Breizh ar C'hendalc'h Keltiek.
2. - Al Liamm.
3. - Kevredigezh ar Skrivagnerion.
4. - Ar Vro.
5. - Barr-Heol.
6. - Ar Bedenn evit ar Vro.
7. - Skol.
8. - Hor Yezh.
9. - Skol Ober.
10. - Mouladurioù ar Bibl.
11. - Kamp ar Vrezhonegerion.

Tud pe strolladoù all a c'hello bezañ degemeret e-barzh ar C'huzul diwar o goulenn... Kargañ a ra ar C'huzul, an Aotrou Klerg da ziazezañ ur Burev. Graet e Gwengamp d' an 2 a viz Du 1957. Teñzorer (ha karget eus ar bruderezh) : Louis Morvezen fils, 6, avenue de la Gare, Concarneau. - C.C.P. Nantes 1316-63.

PREZEGENN. -

D' ar gwener 14 a viz C'hwevrer en deus hor mignon Maodez Glanndour graet ur brezegenn diwar-benn ar gwerzioù ha sonioù en deus dastumet e Bro-Dreger. Ar brezegenn anvet « Pinvidigezh ar Sevenadurezh pobl » a oa aozet gant an Studierien Vreizhat, e ti « Ar Studierien », 14, rue Saint-Yves, Roazhon.

YOUENN VRAS HAG E LEUE gant Youenn Drezen. -

Embannet e 1947, gant Skrid ha Skeudenn, « Youenn vras hag e leue », oberenn diwezhañ Youenn Drezen, a rank bezañ lennet gant an holl. Un dastumadenn 5 pezh-c'hoari leun a vuhez hag a laouenidigezh. Ul levr tev 168 pajenn, ment 185 X 240, gant ur golo e liv. Priz al levr a zo 600 lur + 70 lur mizoù-kas. Hep mizoù adalek 5 skouerenn.

Goulenn digant an Dll Anne Albert, 9, rue Georges-Guynemer, Nantes. - C.C.P. 2248-70 Nantes.

BRUDEREZH. -

An ti kenwerzh Roc Armor, 30, straed St-Roch, Paris (lee), en deus prenet digant A. L. diabarzh an deiziadur godell evit ober bruderezh hag un toullad a dud a zo deut d' ar stal en ur venegiñ ar bruderezh-se.

LEVRIOU EVIT AR VUGALE. -

Tri levr evit ar vugale a zo deut er-maez nevez zo : Luduennig, Gwenn-Erc'h hag ar seizh korrig, Kabellig Ruz. Skeudennaouet int, evel ar re all moulet en a-raok, hag ar skeudennoù (12 pajenn e meur a liv) a zo kaer-tre. Kempennet eo bet ar mouladur, evel a-raok, gant Per Denez. Da sevel ar skridoù brezhonek ez eus bet labouret gant F. Kervella, Andreu Gelleg, an Ao. Klerg ha Per Denez. 150 lur a goust pep levrig, da vezañ goulennet digant P. Bodenan, 3, Chemin des Potiers, Ergué-Armel, Quimper - C.C.P. 212-23 Rennes. Spi hon eus e vo gwerzhet mat al levrioù-se. Dek levr evit ar vugale a zo bet moulet en holl betek-hen.

LEVRIOU BREZHONEK GWERZHET. -

Trugarekaat a reomp an It. Kemere da vezañ kaset deomp, evel bep bloaz, roll al levrioù a werzh en he stal, bali Kergelen, e Kemper. E 1957 he deus gwerzhet 526 levr (488 e 1956) : anezho 391 levr da zeskiñ ar yezh (369 e 1956) ha 135 da lenn (119 e 1956). Setu emañ roll al levrioù a zo bet gwerzhet muioc'h eget ur skouerenn diouto : Breton par l'Image, Seité, 118 ; Cours Élémentaire, Roparz Hemon, 87 ; Grammaire, R. Hemon, 76 ; Mots Usuels, R. Hemon, 55 ; Geriadur Gallek-Brezhonek, R. Hemon, 30 ; Geriadur Brezhonek-Gallek, R. Hemon, 25 ; Geotenn ar Werc'hez (mouladur Al Liamm) , 12 ; Amañ hag Ahont, 5 ; Istor ar Lennegezh Vrezhonek, 5 ; An Ti a Drizek Siminal, 4 ; Kleier Eured, 3 ; Kanenn Hini Langenau, 3 ; Istor Breizh (e brezhoneg), 3 ; Va Zammig Buhez, 5 ; Alanig al Louarn, 7 ; Rimadelloù ar Gloud, 4 ; Nomenoe-Oe, 3 ; Va Buhez e Rusia, 2 ; En ur Rambreal, 2 ; Komzoù Bev, 3 ; Telenn Arvor, 2 ; Evit Ket ha Netra, 2 ; Istor Breizh Toutouig, 2 ; Ar C'horf dindan dreid va Zad-Kozh, 2 ; Niverennoù kozh Gwalarn, 5 ; Evel ma pardonomp, 2 ; Biskoaz kemend-all, 2 ; Niverennoù kozh Sterenn, 7. Gourc'hemennoù d' an It. Kemere. Nag aesoc'h e vefe buhez an embannerien vrezhonek ma vefe dek stal evel hec'h hini e Breizh

KLASK A REER. -

Unan eus hol lennerezed a glask pelec'h e vez graet ha gwerzhet goloioù-lizher a zo merket en diabarzh anezho « Ar Gwella Gwen ». Laouen e vimp, evit sikour ar re a vrud ar brezhoneg, oc'h embann ar chomlec'h ma vez kaset deomp.

TEANGADOIR a zo er mare-mañ ar gelc'hgelaouenn nemeti o reiñ ul lec'h d' an holl yezhoù keltiek, hogen kavout a reer dreist-holl enni pennadoù en iwerzhoneg. An niverenn diwezhañ, stumm ur c'harnedig ganti (niv. 26), a embann ur pennad e galleg diwar-benn ar gwerzhaouañ e brezhoneg tennet eus levr Emil Ernod « Petite grammaire bretonne, avec des notes sur l'histoire de la langue et la versification ». - TEANGADOIR, Pdraig O Broin, 52 Derwyn Road, Toronto 6, Canada.

PREDER. -

Deut eo er-maez niverenn gentañ ur gelaouenn brederouriezh anvet « Preder » ha renet gant hor c'henlabourer Abanna. En niverenn gentañ e vo ur pennad dedennus diwar-benn psikologiezh an anevaled. Koumanant : 1.000 lur peder skouerenn ; 300 lur un niverenn. G. Etienne, « Maen ar Ya », Chateaulin. C.C.P.

MARIE DROUART, L'AIEULE A LA MULTIPLE COIFFE,

levrenn 1, liesskrivet gant H. Le Mée, 32, rue du Père-Bourdon, Rennes ; 800 lur. - Pa vez komzet eus Breizh, dreist-holl e-keñver sevenadur, e vez re alies soñjet Breizh-Izel : setu perak on bet laouen o welout levr an It. Droüart, a bled gant hor Breizh-Uhel ken dianavezet. Bez' ez eo an It. Droüart unan eus an dud hag a oar, hiziv an deiz, ar muiañ traoù diwar-benn gwerinoniezh Breizh-Uhel, ha bez' e c'heller bezañ sur, pa weler hec'h anv war ul levr diwar-benn an danvez-se, e vo skrivet al levr-se gant ampartiz ha gouiziegezh.

Al levr-mañ n' eo nemet al lodenn gentañ eus ul labour brasoc'h. Gouestlet eo da gofoù ha dilhad merc'hed broioù Sant-Malo ha Penteur - laouen on bet o welout ennañ skeudenn ar c'hoef a zo bet douget he buhez-pad gant unan eus va mammoù-kozh. Reiñ a ra al levr notennoù istorel diwar-benn ar gwiskamant ha neuze skeudennoù e-leizh : 85 en holl, liesskrivet brav-tre. 58 pajenn a zo el levr hag, ouzhpenn, div gartenn vras. An doare m' eo liesskrivet a ra enor da stal-labour Herve Ar Mee.

RESEVET HON EUS :

- « Barr-Heol », renet gant an Ao. Klerg.
- « L'Evangile en Bretagne », kelaouenn brotestant a embann bepred brezhoneg.
- « Ar Bed Keltiek ».
- « Dispac'h », 11 follenn liesskrivet, politikerezh.
- « La Bretagne Réelle », liesskrivet, politikerezh.
- « Ar Falz », moulet, folklorel.
- « L'Avenir », kelaouenn voulet, politikel.
- « Yaouankiz », kelaouenn ar re yaouank, liesskrivet ha renet gant E. Evennou.
- « An Trede Diskuliadur », relijiel.
- « Argoad », politikel.
- « Ar Bedenn evit ar Vro », katolik.
- « Bleun-Brug », relijiel.
- « An Lef Kernevek », kelaouennig liesskrivet e kerneveg, 16 Trevu rd. Camborne, Bro-Saoz.
- « Europa Ethnica », kelaouenn Kevredigezh ar Broioù bihan e saozneg, galleg hag alamaneg. W. Braumüller, Universitäts Verlagsbuchhandlung Ges. m. b. H, Wien IX-/66.

TENNET EUS AR GELAOUENN « DISPAC'H ». - G. Toublanc, 88, avenue des Ternes, Paris (17e).

« Dans notre Bretagne, où la droite est plus conservatrice qu'ailleurs, bien que, sauf dans le monde des affaires, socialement désintéressée, la gauche plus compromise avec le nationalisme (français), avec la Résistance, la percée des jeunes fidèles à un pur idéal est plus brimée qu'ailleurs... »

74

Sed amañ ur pennad all, e brezhoneg hemañ tennet eus Dispac'h : « Lizher da neb a garo. « Dispac'h » a blij din, dre ma 'z eo yaouank, dre ma hej an traoù hag an dud. Piv ne vefe ket dispac'her, dispac'her touet o welout e peseurt roull lagenn eo kouezhet hor paour-kaezh bro, hag hon emsav... broadel (! ?) . Sachet-disachet amañ hag ahont, tu-mañ tu-hont, karr an emsav breizhat a yae war-raok bepred, goustadik goustadik met da vihanañ, mil gurun ! mont a rae war-raok koulskoude.

Ha bremañ ? Bremañ eo sac'het mik. Ar rodoù a ya donoc'h-don er fank hag el lec'hid. Pouez traoù a vez a-dreñv ar c'harr. Foued d' al lost ! Diskrogit, kenvroiz diheñchet o lakaat pouez da garr an emsav. Ma kav deoc'h ez eer d' ar C'hallaoued gant ur bistolenn karget en dorn - hag an dorn-se o krenañ, o krenañ...

Dalc'hit da lavarout d' ar C'hallaoued : « Ar brezhoneg er skolioù ! » hag e-keit-se, astennit ho pennoù-a-dreñv evit degemer o zaolioù-troad stank (n' hoc'h ket aet skuizh c'hoazh abaoe an amzer a rit ?)

Ur chiboud all war ho lost - unan ouzhpenn, muioc'h pe nebeutoc'h, petra vern.

Ha lavarit mat d' ar C'hallaoued e fell deoc'h chom feal dezho : Hon fistolenn n' eo nemet unan evit c'hoari, goulenn a reomp diganeoc'h met - karget ha ma 'z eo - ma ne rit netra, evit reiñ deomp hor mennad (ar brezhoneg anavezet ha desket en hor skolioù), ne dennimp ket. Hon fistolenn n' eo nemet ur c'hoariell, hag ar brezhoneg ivez ur c'hoariell evidomp, un tremen-amzer. Sellit ha n' eo ket gwir e komz hor bugale er gêr yezh an holl, ar galleg - ha ni ivez, etrezomp. Ha n' omp ket Gallaoued vat ?

Pa lavaren deoc'h eo sac'het karr an emsav er poullou. »

Yann Vreizh.

PAJENN AR RE YAOUANK

Du - Kerzu 1957

Genver - Chwevrer 1958

Niverennoù 7 ha 8

Unvaniezh a ra nerzh.

UR SKOUER

Ur Gall yaouank eo. Ganet eo en inizi Hebridez-Nevez, an enezeg gouez 'lec'h ez eus c'hoazh morianed debrerien-dud o vevañ : ar Big-Nambaed.

Daniel de Gaillande 'zo o paouez tremen e eil vachelouriezh asamblez ganin. Ur paotr troet war-du ar skiantoù 'eo. An holl drama a sell ouzh ar skiant a blij dezhañ : steredoniezh, nerzh atomek, h.a. N' eus tamm ebet a spered lennegel ennañ ha koulskoude...

... Koulskoude, Daniel de Gaillande a zesk brezhoneg !

Pa vezer fur bremañ e komprenner pegen pouezus eo, evit ar mare ma 'z omp, anaout kalz a yezhoù : saozneg, ruseg, spagnoleg, galleg, h.a... Sed aze ar yezhoù hag a zesker ha nann yezhoù evel hon hini. Ur milion a dud hepken a gomz anezhi, 'dalvez ket ar boan. Ar yezhoù-se a zo mat evit ar furcherien paperoù, sodet gant an trama kozh !

Ha koulskoude, va mignon hebridat a zesk yezh Kalloc'h !

E vamm-gozh a zo Breizhadez. Yaouank-tre 'oa pa 'z erruas er Mor-Habask. N' anaveze nemet brezhoneg. Bremañ avat, gant ar c'hozh ez eo, he deus ankounac'haet. Pegen don avat eo chomet sanket en he c'halon karantez he bro-c'henidik !

Breizh, evit he mab bihan, a zo deuet da vezañ, gwelet dre he c'homzoù, un douar ispisial, disheñvel-mik diouzh holl vroioù all ar bed.

Ha setu perak, evit ober plijadur d' e vamm-gozh, hag evit anaout muioc'h ene keltiek hor bro, e studi Daniel de Gaillande ar brezhoneg.

Soñjet em eus e talvez ar boan ar skouer-se bezañ anavezet ganeoc'h. Re a Vreizh-izeliz yaouank a weler oc'h en em leuskel da vont d' al laoskentez ha d' al leziregezh speredel. N' o deus ket trawalc'h a youl evit studiañ yezh o bro-o-unan. En Emsav ivez e weler ar seurt tud-se.

Ar mare-mañ a zo unan a leziregezh speredel, gwir eo. An dud a ya da gerc'hat o boued er fiñvskeudenndioù hag er « romantoù du ». Stourm ar pobloù bihan evit o yezh a zo un doere da zifenn an Den ouzh al leziregezh speredel ! Ha, mil gurun, p' en devezer ugent vloaz ha pa vezer Breton war ar marc'had ez eo ret kemer perzh er stourm-se !

Trugarez, Daniel de Gaillande ; trugarez evit ar skouer ac'h eus roet deomp-ni, mibien Keltia.

Derc'hel a raimp soñj e K. A. V. Y. Ha c'hwi, Bretoned yaouank, studierien, labourerien douar ha martoloded, oberourien, c'hwi ma breudeur, savit evit sevenadurezh ho pro en arvar.

« O deus, va c'hamarad, na chom ket d' arvestiñ
Ouzh kened ar merc'hed...

...Deus ganin, kamarad, da gemer perzh er gouel
En emgann didruez ; da c'hoarzh ra darzho flour,
Ma vi gant ar Gedern e-tal an Atlantel
Evelato kreñv ha yac'h, ha gourel : brezelour. »

(Per Denez)

Yann-Berr PIRIOU.

DAN BREEN

E 1914, en Iwerzhon, e klask ar Saozon enrolliñ en o arme an Iwerzhoniz evit difenn, war o menoz, gwirioù ar broadelezhioù bihan.

Dan Breen, deut d' ar « Sinn Fein » (1) er bloavezh-se, en deus dalc'het start d' e venozioù keltiek en desped da « tam-tam » hoalus ar Saozon.

Deut da vezañ soudard eus an I. R. A. (2) n' en doa aon diouzh netra, prest e oa bepred da reiñ e vuhez evit e vro ; darbet eo bet dezhañ, lies a-

walc'h, bezañ tapet gant ar Saozon, bep taol ez eo en em dennet gant e zoare diseblant ha seder, pe e vibinder.

Ne gasae ket e enebourien, ha prest e oa da anavezout o ferzhioù mat. Hogen karout a rae dreist-holl e vamm, e vro hag e gamaladed ; hen diskouezet en deus un devezh ma oa bet tapet gant ar Saozon Sean Hogan, soudard a 18 vloaz eus an I. R. A. Diouzhtu, Dan Breen a reas e venoz tennañ anezhañ diouzh skilfoù an enebourien, met penaos ?... Ar prizoniad a dlee bezañ kaset eus Thurles da Gork gant an treñ a harzfe e-pad ur vunutenn e ti-henthouarn Knocklong, e-lec'h na oa soudard saoz ebet. Lakaat a reas unan eus an I. R. A. da bignat e Thurles evit gouzout e peseurt vagon edo ar prizoniad. Degouezhet an treñ e Knocklong, Dan Breen a lammas er vagon gant pemp soudard all eus an I. R. A. war-lerc'h. E kompartimant ar prizoniad e oa un ofiser ha tri soudard ; unan anezho, e bistolenn troet etrezek penn Sean Hogan, a oa prest da dennañ d' an disterañ fiñvadenn. Un tenn... hag e oa marv. Ur soudard all, spontet, a lammas kuit en ur skrijal. An daou all en em gannas ouzh an I. R. A. betek ma voe lazhet an ofiser. Dan Breen a guitaas Knocklong hanter-varv e-unan, met Hogan a oa dieub...

(1) Sinn Fein : ni hon-unan (anv a'n em rae ar vroadelourien iwerzhonat).

(2) I. R. A. : Irish Republican Army = Arme Republikan Iwerzhonat. E bal a oa, hag a zo bet bepred, lakaat an Iwerzhoniz mistri war Iwerzhon a-bezh. Gwenael MAZE.

« GLANIDIGEZH » HOR BRO

N' emañ ket e pal hor c'hevredigezh ober « politikerezh ».

Difenn a reomp da gentañ holl ur yezh, ar brezhoneg. Hogen mat eo, a gredan, anavezout a-wechoù ar wirionez diwar-benn an diaesterioù he deus bet hor yezh evit bevañ, ha kement-se n' eus ket pell.

A-viskoazh, en deus pouezet warni mac'homerezh ur gouarnamant a gred eo ar brezhoneg ur bec'h a zale araokadenn lennegel Bro-C'hall. Hag, e fin 1944, e kredas ar stad c'hall e oa deuet a-benn eus hor yezh. Setu penaos :

Douaret o doa ar « gevredidi » e Bro-Normandi. Dieubidigezh Bro-C'hall a oa war an hent mat. Erfin ar frankiz, a soñje an holl dud ! Mat e oa ar mare, a soñjas ar gouarnamant, evit skeiñ un taol bras gant pennoù kalet ar vrezhonegerion. Allard, un ofiser kaset e Breizh gant ar gouarnamant, a grogas gant al labour.

E gefridi :

Prizoniañ ha kondaoniñ pep Breizhad en doa kenlabouret gant an Alamaned e-pad ar brezel.

Evit bezañ kenlabouret gant an Alamaned, e oa trawalc'h evit Allard bezañ difennet gant kalon ar vro hag ar yezh. Eeun e voe : kement tra a selle a-nes ouzh Breizh a voe gwelet evel treitouriezh e-keñver Bro-C'hall !

Bras e voe oberiantiz an polis e-doug 1944 ha 1945. Gant kasoni ha displealded e voe renet an enklaskoù a-zivout ar g- « Kollabos », pe war a lavared « kollabos ». E-pad ar mare-se ez anavezaz kantadoù ha kantadoù a Vreizhiz furchadegoù an archerien en o ziez.

Daou rummad bras a Vretoned a voe bac'het :

1) Ar skrivagnerien :

Strolladoù skrivagnerion kelaouennoù evel « Gwalarn », « Olôlé » a voe sellet outo a-gostez. Lod a voe kraouiet (hep bezañ barnet) evel Abeozen (F. Eliès), lod all a dec'has kuit diouzh Breizh ha Bro-C'hall evel R. Hemon. Un arzour evel James Bouillé, ken eeun avat, a voe gwelet evel « disfizius » gant an polis ha toullbac'het (1).

2) Ar vrogarourien :

Eveljust, ar vrogarourion, paotred Breizh Atav pe ar P. N. B., eo a voe argadet hag heskinet ar muiañ. Kalz anezho a voe taolet en toull-bac'h, pe gaset d' ar c'hamp kreizennadur, heñvel ouzh re an Alamaned, savet e-kichen Châteaubriant. Roet e voe dezho an enor da zougen ar memes kastiz.

« Skoet gant ar vezh vroadel. »

A dra sur tud a oa o doa kenlabouret ez-gwir e-touez ar vrogarourien gant an Alamaned. Hogen an darn vuiañ anezho o doa graet hepken an torfed da vezañ karet gant re a galon o bro. Peurc'hlan e oant.

Hogen lezel a ran ar plas d' ur pennad, tennet eus renta-kont ur veaj

graet e Breizh gant ur c'hannaderezh kembreat, hor breudeur keltiek :

« Klasket en deus ar gouarnamant gall, war zigarez kenlabourerezh wirion un nebeut tud gant an Alamaned, teurel an dismegañs war an Emsav Breizhat en e bezh.

« Spi en doa evel-se distagañ un taol marvus da bep stumm oberiantiz evit Breizh. »

N' eo ket aet, gwell a se, ar maout gant ar gouarnamant. Hogen tud 'zo a gred alies e kendalc'ho hor yezh da vezañ gant sikour nikun, pezh a zo fall evel kredenn. Ar brezhoneg ne vevo nemet gant youl start ar vrezhonegerien da zifenn anezhañ. Emañ buhez, ha planedenn hor yezh en ho taouarn, dalc'hit soñj !
Alan TORAVEL.

(1) Un nebeut mizioù goude bezañ lezet da vont e varve.

PETRA EO AN HENVEZHONEG ?

An henvrezhoneg eo perzh hol lennegezh en em astenn abaoe douaridigezh hon tadoù e Breizh er VIIvet kantved betek war-dro an XIvet ha XIIvet kantved. Disheñvel a-walc'h eo an henvrezhoneg diouzh brezhoneg an amzer-vremañ a dra sur, dreist-holl evit ar geriadur ha stummoù 'zo a yezhadur. Komzet e oa gant ar bobl. Yezh an uhelidi a oa al latineg. Dibaot-kenañ e vez ar skridoù en henvrezhoneg a chom deomp. N' eus nemet daou seurt levrioù ma kaver enno an henvrezhoneg skrivet. J. Loth eo en deus dastumet an hini kentañ gerioù ar skridoù-se en e c'h- « Geriaoueg henvrezhonek » hag en g- « Krestomathie ».

1) Ar spisc'heriadurioù (« gloses » e galleg) pe notennoù enskrivet war vevenn pajennoù levrioù pe gaidoù skrivet e latineg. Graet e vezent gant kloer. O vezañ ma oa dianav ar moulerezh en amzer-hont, e oa ret dezho adskrivañ gant an dorn en o fezh ar skridoù kozh a felle dezho mirout pe lieskementiñ. E-pad ma adskrive ar c'hloareg e bennad, e lakae a vare da vare dre faltazi war vevenn ar bajenn un notenn en henvrezhoneg, e yezh voutin. E-giz-se eo deut betek ac'hanomp un nebeut gerioù ha zoken gwerzennoù, o deus a-hend-all kalz a gaerder.

2) An dielloù (« chartes » e galleg). En abatioù, e veze savet gant ar venec'h roll anvioù an dud a veve war ar c'horn-bro dindan veli ar manati. Anvioù an dud-se pe an tiegezhioù-se a oa moarvat anvioù brezhonek. Gallout a reomp evel-se anavezout an anvioù brezhonek implijet er c'hantvedoù-se, pezh a zo talvoudus. Da skouer hon eus : levr dielloù Redon, levr dielloù Landevenneg (XIVvet kantved).

Diaes-tre eo barn al lennegezh skrivet en henvrezhoneg, rak pep oberenn a lennegezh a oa savet e latineg. N' hellomp nemet anavezout danvez ar skridoù latineg-se, hag, ac'halese, temz-spered an dud e-pad ar mareoù-se.

Oberenn a zeolieg eo dreist-holl, skrivet gant menec'h evit an darn vrasañ. An abati a oa ur greizenn a vuhez lennegel ha speredel e-touez ar bobl. Levezon lennegezh Bro-Gembre a zo bet pouezus-meurbet, rak kalz menec'h a zeue eus Bro-Gembre.

En o skridoù e vez kavet un aergelc'h a gevrin hag a varzh kemmesket gant kentelioù feiz gristen.

Aesaet eo bet labour ar venec'h o tont eus Bro-Gembre gant pezh a oa dija en a-raok e Breizh-Vihan. Skolioù drouized a oa da skouer. Deut int da vezañ abatioù. Kelennadurezh an Drouized a oa ec'hon-meurbet : steredoniezh, barzhoniezh, sonouriezh, h.a. (dre gomz e oa nemetken avat).

Ar venec'h o deus kemeret plas ha levezon an drouized ha kendalc'het gant an hevelep hent egeto.

N' eo nemet tamm-ha-tamm en deus kemmet an henvrezhoneg betek dont da vezañ ar c'hrennvrezhoneg pe vrezhoneg ar Grennamzer, war-dro an XIIIvet kantved.

Alan TORAVEL

KONTADENN

AN DAOLAGAD HAG AR FRI

War zremm pep den ez eus daou brenestr a anvomp daoulagad, hag etrezo o-daou, un dorgenn vihan a anvomp fri. N' eo ket roet avat d' an holl zaoulagad bezañ ker sklaer ha ker sklaer, hag ar frioù ivez a vez alies kalz kemm etre o ment.

Ha Kaourintin Blerez, ret eo hen anzav, daoust dezhañ bezañ gward-maeziou Gurunhuel, en doa bet digant Doue ur re zaoulagad dister a-walc'h : berrwel e oa. Hag ouzhpenn-se, e tivere dalc'hmat e zaou brenestr, bihan an digor anezho ; en doare ma ne wele a-wechoù koulz lavarout berad !

Kaer e voe ar vuhez evit bigrierien Gurunhuel dindan ren Kaourintin Blerez, me lavar deoc'h !

En eskemm, en doa bet ur fri... ur fri ha ne oa alar ebet er vro a vije gouest da vezañ lakaet e kemm gantañ unan eus ar frioù-se a anver « mouger-gouloù » hag a c'hell disc'hleviñ, disheoliañ ha goudoriñ an neb en em gav en o c'hichen.

Perc'henn ar fri eveljust, a gemeras abred lunedoù evit gallout kas da benn e labour en un doare efedus. Lakaet e voe al lunedoù , a-c'haoliad war an dorgenn etre an daou brenestr. Ar fri avat, foughe ma oa ennañ gant e vent, dre ma krede start e oa da vezañ sellet gant an holl hag e tlee bezañ gwelet an hin kentañ e pep lec'h, a yeas kounnar ennañ hag a lavaras en ur streviañ evel un talm kurun :

- A â â â... tchoum ! Petra, me eo bremañ mevel an daoulagad ? Ret e vo din dougen samm an daou bikouzenn-se ? mar n' int ket evit ober o labour o-unan, mar o deus ezhomm a sikour digant unan bennak, bezent lakaet e-lec'h ma karint. Evidon-me, ne vin ket o servijer, ha bras a-walc'h ekav din ez on evit ober va stal va unan !

War gement se, e strevias ar fri c'hoazh ur wech, ma krenas holl brenestroù ar bourk, ha ma voe strinket d' an douar al lunedoù.

Hogen ar paour-kaezh Kaourintin en em gavas neuze nec'het a-walc'h : deuet da vezañ hogozik dall, ne ouie mui pelec'h edo. C'hoarvezout a reas an dra-se e-kreiz plasenn ar gêriadenn. Kentañ kammedoù a reas ez eas war-eeun da stekiñ e benn ouzh moger ti ar baraer, hag o vezañ ma lakae e fri a-raok e veg atav, e voe tougnet ar fri. Hag an holl en-dro Kaourintin da zirollañ da c'hoarziñ mezv-dall e oa ar gward-maeziou !

Gant poan, e c'hellas Kaourintin adkavout e di, dindan c'hoapadennoù ar vugale. Rak eno e oa saveteet, war a grede : lunedoù all en doa, kuzhet e kanastell ar gegin. Siwazh, e nac'has groñs ar fri da zougen anezho ; hag adarre kaset d' an traoñ ! Diouzh an noz, en devoe ar fri ur stokad all, gwashoc'h c'hoazh, er skalier o kas d' ar solier ! ar wech-mañ, e voe gouliet ar fri en un doare ma vije bet lavaret e oa krog ar c'hriagn-bev ennañ, ouzh e welout. Abaoe ar c'houlz-se, eo aet kuit al lorc'h diouzh ar fri, ha zoken en deus pedet e berc'henn da gemer lunedoù adarre, en ur douiñ en em gargo d' o dougen keit ha ma karo Kaourintin Blerez, lesanvet adal neuze e Gurunhuel « Gward maeziou-dall ».

Alan TORAVEL.

Ti-Moulerezh «AR SKREV. - Bali ar Marichal de-Lattre-de-Tassigny - AR BAOL
Diskleriet hervez lezenn : lañ trimiziad 1958 - Niverenn er voulerez : 16023
Ar merour : P. AR BIHAN

AL LIAMM 67

AL LIAMM
Tir na n-òg

NIVERENN 67

Meurzh – Ebrel 1958

TAOLENN

Menez Al Liamm gant Ronan Huon	83
Son ar Gemenerien	85
Son Soudard	87
O sellout ouzh ar mor, gant Jorj Le Cler	88
Dibab, gant A. Heussaff	89
An intañv, gant Jan Priel	91
Tumporell an Ankou, gant Fanch Elies	103
An dornad Plouz, gant Roparz Hemon	108
Tomás O Criofain	135
Darvoudoù Iwerzhon, gant A. Heussaff	138
Meven Mordiern ha Yann-Ber Kalloc'h (lizhiri lakaet e brezhoneg gant an Dr Léon Palaux - kendalc'h)	141
Korn ar Gwenedeg (kendalc'h)	146
Filmoù, gant Jil Ewan	148
Notennoù	151
Pajenn ar re yaouank	156

MENNOZ AL LIAMM

War-lerc'h pennadoù-tamall bet embannet nevez 'zo dindan anv ar « Gevredigezh Emgleo Breiz », e vije marteze mat resisaat petra eo menoz Al Liamm peogwir ez eo bet kaoz anezhañ.

Ne respontin ket d' an tamalloù diboell. Menoz Al Liamm n' eo tamm ebet diskar an dra-mañ, tamall an dra-se. Kement-se n' eo ket ur menoz, ha soñjoù ur c'henlabourer a zo soñjoù dezhañ e unan hag ez eo kiriek anezhe evel m' eo bet displeget endeo e-barzh Al Liamm.

Un dra splann avat eo e fell d' Al Liamm bezañ ur gelaouenn brogar ha servij hor bro hag hor yezh en un doare dieub ha dic'hopr.

Arabat e vo da bolitikerien 'zo dont da lavarout dimp e reomp politikerezh : an hini difennet nemeti d' an dud onest ha d' ar vourc'hizien vat evel hon doare-skrivañ. Ne reomp ket a bolitikerezh, servij ha karout a reomp hor bro. Gout a ran e ra ar gelaouenn Brud « mojennoù brizh ha kredennoù froudennus » eus kement-se.

Evel just n' eomp ket da huchal evel merour Brud e Karaez e miz Kerzu diwezhañ : « An enebourien n' emaint ket er-maez a Vreizh ! Hel lavaret o deus kazetennoù Pariz dimp ! Diwallit, setu m' o deus en em vodet en Oriant (ar M.O. B.). Diwallit e Breizh emaint ! »

84

Evel ma weler, trawalc'h eo eta klask adsevel ar vro, ha soursial ouzh kudennoù hor buhez evit bezañ enebourien tud 'zo.

Moarvat, evit bezañ gwelet mat gant an aotrounez-se, e rankfemp en em lakaat da veuliñ a-dro-jouez taolioù-ijin ar gouarnamantoù a ren an eil war-lerc'h egile ha gwech ha gwech all kas prouennoù nevez hor fealded en ur werzhañ hor breudeur.

Ne fell ket dimp kennebeut tevel war an droug a reer da Vreizh pe e vefemp tud digalon. Ur golc'hed c'hwek e c'hell bezañ an digasted e-keñver ar c'hudennoù arboellerezh pe renerezh-bro, n' eo tamm ebet an hini e tle un Den dibab.

Derc'hel a reomp da soñjal hon eus da stourm evit gwellaat, n' eo ket hepken stad hor yezh met ivez buhez speredel ha danvezel hor pobl.

E pep bro a glask sevel eo bet ret addihuniñ an dud bet lakaet da gousket gant gwaskerien pe fals-profeted.

Ronan HUON

SON AR GEMENERIEN

Daou guemener a barous Prat
 Voa deut d'om zi da labourat.
 Ti ron li re, ti ron la re,
 Tra la la la la la.

Pa voant arriet bars en ti
 Deus goulennet ho dijuni.

Pa voant aseet war ho sorchon
 Deus remerket eur variken.

Setu amañ eur variken gistr mad
 Hag a rei d'emp pep a gofad.

Pa voa sonnet dec heur en Runan
 Voa laket ar yond voar an tan.

Leiz ar goter betec han errien
 Deus debret ar guemenerien.

Pa voa sonnet div heur en Runan
 Voa laket ar gleurc'h voar an tan.

Peder grampoen peder doussen
 Deus debret ar guemenerrien.

Neuze ha ar vreg en ker
 Da gerc'hat bara d'ar c'hemener.

Sam eun azen a vara guoen
 Deus debret ar guemenerien.

86

Evet dimp eur variken gistr
 Se a ra dimp eun after trist.

Neuze lar an oac'h d'ar vrecg
 Ni a so hirie glac'haret.

Neuze he lar ar vrecg d'an oac'h
 Vit eun devez santfomp ket c'hoas.

Unan n'he sonne ar music
 Egile ha gouske toupit.

Unan vruie gant he noade
 Foure n'he c'hlin ken na c'harme.

Hag egile ho troc'han mézer
 Droc'he he vis dre han hanter.

Adalec ar beure betec koan
 Ho ober pep a goef bihan.

Ha c'hoas pa voant et da voellet
 Voa pep a vonet defoa gret.

Neuze lar an oac'h d'ar vrecg
 Kemer arc'hant ha pae ane.

Kemer arc'hant ha pae ane
Lez anê er ger goude.

L. M. BERLAVENEZ (Brelevenez)

Kavet e paperoù Vallée.

Sell. ouzh Soniou an Uhel, levrenn II, p. 238, hag ouzh Recueil de Mélodies bretonnes recueillies par Guillerm et Herrieu, p. 8.

87

SON SOUDARD

Ebarz ar bloavez mil eiz kant pevar hag hanter kant
Ebarz parrez ar Vouster zo, ti la la la la, la la la la la,
Ti la la, la la la, la la, Pevar zoudard yaouank.

Ebarz parrez ar Vouster zo pevar zoudard yaouank
Pere zo c'hortoz monet, ar zoudarded yaouank.

Unan ane zo Pol Prijan eus a Geruzeran
Unan 'ne zo Pol Prijan hag ar c'hoader bihan.

Setu aze pevar soudard pere o deus tennet
Hag a rank kwitat o bro, kerent ha mignoned.

Hag a rank kwitat o bro, kerent ha mignoned,
Ne ket eur glac'har vihan hini ar zoudarded.

Dastumet gant Yvon KROG.
Kavet e paperoù F. Vallée.

88

O sellout ouzh ar mor

gant Jorj LE CLER

« Gant un dornad fru-mor em eus gwalc'het diwar va dremm holl preder
ar bloavezh. »

Ronan Huon (Aod) .

O sellout ouzh ar mor, 'tal ar c'herreg blevek
e trido va c'halon gant al levenez.

Anken va spered, deizioù kriz ar vuhez

It da get

Gant an avel flour, mantell at mor divent.

O sellout ouzh ar mor em eus soñjet

perak - en aner - em eus gouzañvet,

Met bremañ, houlennoù arc'hlas ha spoumek

Deuit

Da freskaat va muzelloù dizouret.

O sellout ouzh ar mor em eus gwelet ur vag

a rede etrezek ar pal

divaskell ruz-ruz o nijal

e pellder ar meurvor
skeudenn va imor.
O sellout ouzh ar mor em eus miret fiziañs
'vel an tarzhioù foll dirollet hep ehan.
Kerzh 'ta, kerzh 'ta, da vuhez zo dirazout.
Perak lenvañ ? Netra n' ac'h eus da lavarout
O sellout ouzh ar mor a lusko da soñjoù.

89

DIBAB

gant A. HEUSSAFF

Hon hent a denn war eeun dirazomp
Etre div rezad hir a wez.
A-uhel diouzh bolz ar bleñchoù
E kouezh goustad delioù melenet
En diavel plaen-ha-plaen
Ur patrom kemm-digemm
War skramm gwall-splann
An abardaez e penn an hent.

Morennet eo ar maezioù,
Liñvet en ur sklerijenn
Na zeu ket diouzh an heol
aet izel
Na diouzh al loar, morlivet
er gevred.
An traoù a daol o skeudenn
Tanav-diheverzus
War-du ar mervent.
A-dreñv hor c'hein e par,
Ni a oar,
Ul loarell espar,
Ramzel, estlammus,
Ha luc'h melen an tredemarzh
A zalc'h pep tra en entremar.

Ma trec'himp d' an diegi
A venn morzañ hon divesker !
Atav war-raok trema 'r c'hornog,
Hep mui daleañ gant an ardigell.
Ar garilhon a zo ganin
A riskl a dre ma daouarn
Ha ruilhañ war zinaou
90
Ha kornigellañ war he c'hant
Kent chom divi war ribl an hent,
He dremm wenn dispourbellet
Ha reut he bizied treut.

Red an amzer
Ne vern amañ.

Ur wenodenn gamm-gourgamm
A bignomp ganti er gwaremmoù.
E lec'hioù 'zo e krap ken serzh
Ma rankomp kregiñ a-daol-trumm
E bodoù ganas, skodoù kruget,
Ha ni, daoubleget dindan hot samm,
Bec'h warnomp o kerzhout.

Ma c'hoar yaouank a zo drant,
Un arnod n' eo ken d' he nerzh.
Hogen Mamm a ya berr anal,
Ma n' ehanomp e vagano.
Ur frapad c'hoazh koulskoude
E vefemp e penn an duchenn
E welfemp a-greiz ar gilvid
A-bell hor c'hêr c'henidik.

19-3-1958.

NOTENN.

Tennañ a ra ar barzhoneg-mañ d' ar stourm evit Breizh, ha d' an harlu ma vev ennañ hiziv kalz a Vretoned.

Mont war-du ar gêr, al lec'h ma vezer en diogel, en e dra. Evidomp : adkavout Breizh, startaat ar sichenn ma c'hellimp en em ziorren warni. D' ar mare dianeostel-mañ en istor er C'huzh-heol. Met ar c'hask a dle kenderc'hel, n' eus forzh petra a c'hoarvez er-maez. Zoken pa vann Rusiz hag... Amerikaned o loarelloù en oabl. Arabat bezañ boemet pe spouronet. Deomp da herzel ouzh galloud ha hud ar mekanikoù ; ha da seveniñ ar pezh a zo lakaet deomp da ober hag a zo war un dro hon dibab.

Mar deo hor c'hoar dizamant, ha ken gwan hor mamm(vro) ma n' heller mont re vuan ganti, dalc'homp d' ar mennad : me = youl da ober ar pezh a zo dilennet.

GERIOU : **Gwall-splann** : abalamour ma teu ar sklerijenn diouzh al loaren. - **Ni a oar** : dre « zeduktadur ». - **Loarell** : an dibenn **-ell** a verk un ardivink, un dra graet gant an den (loarigell a c'hellfed lavarout ivez). - Al liv **melen** : menoz an diskar. - **Karilhon** (gwregel) : e Sant-Ivi = réveille-matin, alarm-clock (abalamour d' an trouz a ra). - **vaganiñ** (e Sant-Ivi e lavarar faganiñ). N' eo ket gwenedek hepken.

AN INTANV

gant Jarl PRIEL

Sed amañ ur pennad ouzhpenn eus va romant « Tud ar Honeymoon », tonket moarvat da chom diembann. Hogen, dre hir amzer e teurvezo marteze renet « Al Liamm » e voulañ a-dammoù. Evelse bezet graet !

J. P.

* * *

*Go fetch to me a pint o' wine
An' fill it in a silver tassie
That I may drink before I go
A service to my bonnie lassie... (1)*

- (1) Kae da gerc'hat din ur pintad gwin
Ha diskenn anezhañ en ur c'hib arc'hant
Ma c'hellin evañ kent mont kuit
Da yec'hed ar goantenn a garan.

Dindan bolz an neñvoù leun kouch a stered e skare lark-kaer ar brig « Honeymoon » en donvor da Vakao. En o gourvez war dalbenn strad vras a-dreñv, e vouskane gant kalon ar sribourzhidi ar werz skosek-se, eilet gant akordeoñs Bunny Bird, ar c'heginer du, kluchet war dreuzoù e siklud. Un tammig pelloc'h, e ilinoù harpet gantañ war speurenn at lestr, e rae al levier Percy Rutherford skouarn vouzar da safar ar ganerien, en ur sellout pizh ouzh ar mor, heñvel ouzh ur voulouzenn deñval ma treluc'he warni a-vil-vern spilhennoù aour, skeud-diskeud ar stered diniver.

92

Ar martolod-mañ, ur gwaz kreñv anezhañ dezhañ izili dishual meurbet, ne blege ket da c'hoarzhin nemet ur ral a veze. Goude ar pred dindan an tilher a-raok, kerkent ha ma teue al levenez da vont war gresk, e tec'he kuit raktal, ha den n' en divije kredet goulenn digantañ perak e sache e skasoù e-giz-se. A-wechoù, ha zoken alies a-walc'h e strive da chom e-unan penn. Echu gantañ e labour, e kenderc'he e-pad e amzer vak da vale a-hed hag a-dreuz ar pont hep mont en gwasked daoust d' ar glav, d' an avel pe d' an tommder, hep debriñ nag evañ ur begad, hep serriñ lagad koulz en noz ha war greiz an deiz. Ha tanfoeltr hini, nag e vignoned nesañ, n' en divije kemeret warnañ tostaat ouzh al levier adal ma kouezhe warnañ ar seurt loariad. Darn o tremen nepell dioutañ e-kerz ar baleadennoù iskis-se, a grede dezho ne baoueze ket da gomz outañ e-unan, gwech a vouezh izel, ha gwech uheloc'h, evel pa vije bet o tabutal gant unan bennak all, met eñ an hini eo a rae ar goulennoù hag ar respontoù. Mar dicheañse d' al lestr douariñ e porzh-mañ-porz e-keit ma veze skoet Rutherford gant e froudenn, ez ae bemnoz en kêr, dalc'hmat e-unan hag en em deurel a rae da lonkañ hep rannañ grik en un davern dizarempred bennak, ha pa veze diwezhat anezhi e pigne war vourzh, mezv-dall met ken reut hag ur peul evel un den o vransigellat gant evezh etre an oabl hag ar mor war veg un delez, ha netra, na zoken e zaoulagad dilufr, ne veve en e dalfas ken gwenn hag ur goarenn.

Eus o gwellañ e kane bepred an sribourzhidi :

*But it's not the roar o' sea or shore
Wad make me langer wish to tarry,
Nor shout o'war that's heard afar*

It's leaving Thee, my bonnie Mary... (1)

(1) Met n' eo ket yud ar mor pe an aod
A gresk va c'hoant da chom amañ pelloc'h,
Na blej an argad o trouzal e pellder,
Da zilezel a renkan, va dousig, Mary...

Tapet gantañ e goan, edo neuze ar c'habiten Clarke o vale war e bouezig a-
hed ar pont ha pa welas Rutherford e-unanik, daoubleget a-us d' ar speurenn
stribourzh, e kerzhas goustadig davetañ.

- Bez 'az po ur segalenn, Percy ?

- Trugarez, kabiten, met gant ho krad vat he mirout a rin da chaokat e-
keit ma vin ouzh rod ar stur an noz-mañ.

En em c'houzout a raent mat-tre bloavezhioù 'oa, rak alies o devoa merdeet
o daou a-gevret d' ar c'houlz ne oa Clarke nemet eil-gabiten.

- Ha war betra emaut o prederiañ ?

- War netra a dalvoudegezh, Aotrou. O sellout ouzh ar stered a oan.

93

- Dal 'ta ! ha me a grede din e oa paret da selloù war al lestr-treizer-se
difourchet du-hont e pennig an dremmwel, ur saoz bennak moarvat pe ur japanad.
Ar stered, emezout ? daoust ha troet out war-du ar varzhoniezh gant kaniri da
genseurted ?

- Van ebet ne ran ouzh ar ganfarded hirlañchennet-se ; evit va c'heloù e
c'hellont disec'hañ o skevent dre vlejal gant ma chomfe o zeod foeret ouzh o
staon, rak na deiz na noz n'am bez tamm peoc'h ebet diouzh o genou.

- Ha petra 'glaskez er stered ?

- Hervez darn 'zo, bez' eus stered hag a zo marv kantvedoù 'zo hag o
sklerijenn skignet etrezek an douar n' eo ket bet spurmantet betek-hen gant mab-
den. Ma 'z eus tud o vevañ warno, daoust ha ken c'hwerv e vefe o lod hag hon
hini ?

*Nor shout o'war that's heard afar,
It's leaving Thee, my bonnie Mary...*

En ur vouskanañ d' e dro gwerzennoù diwezhañ ar sonenn, e sellas pizh ar
c'habiten ouzh al levier en e gichen, ouzh e zremm garv ha rec'het, ouzh e
grabannoù skalfet o taboulinañ war goad ar speurenn.

- Klev 'ta, Percy, emezañ, laosk ar stered e-lec'h m' emaint ha lavar din
abalamour da betra e chomez dalc'hmat ken dic'hoarzh, ken dilaouen ha pa vefes o
paouez kas d' ar bez mamm-gaer an diaoul.

Marteze e oa ar gwaz war-nes mougañ gant ar c'hevrin a genderc'he d' e
grignat ez-vev, marteze bennozh d' un noz ken kaer ha ken sioul en em gave tuet
da zigeriñ e galon, pe gomz a rae Clarke gant kement a gengarantez ma vije bet
pec'hed e gas da sotal, n' ouzon ket, met a-daol-trumm e stagas Rutherford da
ziskargañ dirak e ofiser ar samm a boueze warnañ abaoe ken pell amzer.

- Ac'hañ 'ta mat, Aotrou, emezañ, sed amañ hep gwe fazi penaos emañ an
traoù ganin.

« Un daou vloaz war-nugent 'zo e oan martolod war vourzh ar « Sea Duck »,
ul lestrig sturier e porzh Philadelphia e Pennsylvania. Nevez zimezet e oan ;
ya, ur veleganez, ur goantenn durgnet eus ar c'hentañ, met ken mistr, ken bresk
m' am beze aon rak he c'hloazañ pe he breviñ bep gwech ma felle din he briata,

he devoa teurvezet mont da lakaat hec'h anv gant ar reorek a zo amañ dirazoc'h... Peogwir e teuen d' ar gêr hogos bemnoz en em gaven em ched hag em bleud rak pep tra diouzh va c'hoant am boa ha ret e vije bet mont gwall bell da glask un drask na devoa ket nebeutoc'h da glemm war e blanedenn. D' ar c'houlz-se e oan laouen, gant liv al levenez dalc'hmat em c'herc'henn, hael, leun a fiziañs, hag eürus 'ta, va Doue !

94

« D' am meno e oa Pearl, va gwreg, heñvel buhez ouzh ur voudig, un ael diskennet d' am bete diouzh an neñvoù, pe mar deo gwelloc'h ganeoc'h, unan eus ar merc'hed dispar a weler war skramm ar fiñvskeudennoù pe ma komzer diouto er romantoù. Dirak kemend-all a goantiz, kemend-all a c'hlanded, n' ouzon ket penaos en em viren a-wechoù da zaoulinañ ha da bokat da vevenn he sae. Ac'hañ 'ta, an ael-se a dremenas lost al leue dre va genou...

« Ne dalv ket ar boan diskleriañ penaos ha digant piv e klevis ne oan nemet un dogan gaezh - ar seurt traoù ne chomer ket gwall bell hep o zaboulinañ. Mar divije da vihanañ karet en gwirionez ur c'hwil bennak all, gant ur « garantez n' hellfee maouez ebet stourm outi » evel ma teu gant kanfarded ar romantoù hag ar sinema, den a-walc'h a oan da leuskel pep tra da vont evel kent ha goude. Un toullad komzoù flour, ur barr gouelañ gant he blev alaouret stok ouzh va jod, ha setu diverket da viken ar gwall-zarvoud-se a-ziwar va spered. Sed aze peseurt abostol a oan me er pred-se !...

« Met nann, c'hoariet he devoa he zro-gamm hep an disterañ abeg pe zigarez, marteze kement ha kas buanoc'h an amzer en dro, ha piv 'oar, marteze e rampas evel ur strakell diaviz krenn, en ur grediñ e oa kement-se un dra na denne ket da vras, ken aes d' ober ha mont da skouer da brenañ ur billig nevez pe da deurel ur votez toull war ar bern teil. Graet he devoa marteze he zaol dre zievezh, met petra 'vern, un taol graet 'oa bepred ! Ya, kabiten, an hini ma raen diouti un ael a ziskoueze bezañ un drutell he fenn skañv, hepmuiken !... »

- Paour-kaezh Percy, glac'haret e voes moarvat diwar-se ?

- Va feiz ya, Aotrou, ha zoken en tu all da gement e c'hellfec'h krediñ, glac'haret evel n' eus forzh petore arc'h-genaouek paket gantañ ar seurt pesk ebrel. Yaouank e oan, kwita, didroidell, direbech hag all, ha dre brederiañ noz-deiz war va eürusted aet ken prim da ludu e sankis don-don ar soñj-mañ em spered : « Neuze 'ta, n' eus er bed-mañ nemet treitourien washoc'h eget paotr ar yalc'h er Basion ! »

- Ha penaos e voe kastizet ganit ar vaouez-se ?

95

- Meur a hini moarvat a vije aet da sod-nay dre vale war vein marc'h Hamon ; gant darn all e vije bet gwall domm d' he c'hrev rak kig pe groc'hen o divije diframmet diouti. Me 'vat am boa dibabet ur stumm diouzhin va-unan d' ober gwall ouzh gwall. Na garm, na rebech ne glevas diganin, met diwar an deiz-se e teuis da vezañ ken mut hag ur maen, ynoc'h eget ar skorn, ken lirzhin hag ur bez. Hogen an dud a-ziavaez ne wele kemm ebet em doareoù ; chom a raen dirazo ken sart, ken hegarat, ken seven hag a-ziagent en he c'heñver. « Va muiañ karet », e lavaren en ur vouc'hoarzhin, pa « Va zeñzor bihan », ha strivañ a raen da lakaat va mouezh da zaskrenañ dre denerigezh. Pa zeue mignoned d' hor gweladenniñ, pa vezemp pedet da goaniañ e ti un amezeg bennak e c'hoariet ken brav va c'hazh gleb, va furlukin, ma krogen a-wechoù da vezañ mezhek gant ar meuleudi a save en-dro din : « Ma ! Itron Rutherford, eme ar merc'hed, pelec'h 'ta hoc'h eus kavet ar pried-mañ, gwir batrom an ezhec'h garantezus, rak manet eo ken tener hag en deiz kentañ e eured ! »

« Met adal ma veze Pearl tal-ouzh-tal ganin, kenavo d' ar c'homzoù c'hwek, d' an ardoù ha d' ar c'hamambre ! digant he fried dispar ne gleve adarre na grik na grak, na rak na perak, nemet ha ret-holl e veze din eilgeriañ, ha neuze e ranke va gwreg tremen gant ya, pe nann, ha zoken ur hej-skoaz. Hag, evelse d' ar sul ha war ar pemdeiz, sizhun goude sizhun, miz war-lerc'h miz, a-hed ur bloaz hanter pe dost...

- Perak 'ta ne dec'he ket ar c'haezh Doue diouzh an toull ifern-se ?

- Ha da belec'h mont, Aotrou ? Kollet he devoa tad ha mamm ; evit din da c'houzout ne vane dezhi na kar, na par, na yar ; ne oa ket ur blank war hec'h anv ha ne ouie ober tra gant he bizied rak micher ebet n' he devoa desket. Penaos 'ta e vije deut hec'h unan a-benn da levial he bag ? Gout 'ouie he devoa poazhet he biz, intent a rae bremañ pebezh gaou he devoa graet ouzhin ; hervez ma krede dezhi he devoa dedennet ar c'hastiz-se war he fenn ha kerse bras 'oa ganti, met spi he deveze bepred d' ober din plegañ a-dammoù dre zoujañ din ha bale moan dirazon. Ret eo din lavarout ar wirionez ; er mare-se ne voe neblec'h, en nep bro, un ozhac'h ken lubanet, ken moumoutet ha me.

« Met petra bennak ma rae brav din ar gwellikoc'hikañ m' helle, e kolle ganin poan hag amzer ; bep gwech e c'hoarie gant tro an diaoul, ne baoueze ket he bleud da dreiñ da vrenn, ha bep gwech ivez ez ae he c'halon war vihanaat. A-benn ar fin, pa zeuas da verzout e kenderc'he d' ober tro wenn kaer he deveze poanial, e kavas dezhi ne vane netra well d' ober eget en em lazhañ, ha kerkent all e krogas d' en em gemer diouzh-se.

96

« Diskleriañ a reas din he menoz, ha zoken dre lizher, ul lizher hir-hir, gant n' ouzon ken pet pajenn, met o lenn a ris ouzh taol hep paouez war zigarez-se d' evañ va banne bier ha da beurlipat an traoù mat aozet ganti da goan... Goude m' am boa peurlennet al lizher e jogis ar baperenn-se ha ganti e tanis war ar flaen ur c'hornedad hep teurel ur sell war va gwreg en he c'hoazez dirazon hag he fenn stouet ganti en tu all d' an daol. Hag un dro bennak, setu m' en em gemeras da vont d' en em grougañ, dirak va daoulagad, koulz eo lavarout...

- Arsa, un tamm pellik evelkent ez is ganti ; perak n' az poa ket herzet outi d' ober kement-se ?

- Ha dre be abeg, Aotrou ? Daoust ha ne sellen ket dija outi evel ouzh ur c'horf marv ? Mont a ris d' am labour d' an eur merket. Ur gredenn am boa koulskoude ne raje nemet ober sin ; d' ober am eus, emezon, gant gourdrouz ur vaouez kollet ganti hec'h holl spi. Van ebet ne ris 'ta pa grogas da staliañ dirazon war daol ar gegin ur morzhol, ur pennad kordenn gant ur skoulm-red warnañ hag ur pikol tach dibabet ganti. Ya, mont a ris evel boaz d' am labour, ken dinec'h, ha tra, en ur c'whitellat a bouez penn. Hogen, d'abardaez-noz e vanis va genou balc'h, rak ne oan ket peurerru er gêr pa glevis e oa bet kavet Pearl ouzh ar groug er gegin. Graet he devoa 'ta diouzh he c'hoant ha n' eo ket o c'hoari e oa goude merenn gant he zach, he morzhol hag... he c'hordenn...

Tevel a reas ul lajadig evel p' en divije bet diegi da vont pelloc'h.

- Diredet e oa du-mañ ar polis, paotred ar c'helaouennoù, un troñsad tud pa lavarant, hep komz eus ar saverien o fri o c'henaouata dirak an ti. Kelc'hiet e voen raktal em sal-debriñ gant un enseller hag e skoazellerien, pep a dog meloñs peget gante war o c'hokenn hag i o c'houlennata ar primañ m'hellent, gwech a bep eil ha gwech a-gevret, rak tagañ a raent gant ar c'hoant kas d' ar red ar « muntrer » d' an toull. Met hopala ! n' eo ket un test, met dek hag ouzhpenn am boa, holl en tailh da douiñ dirak n' eus forzh petore barner an tanfoeltr n' am boa ket diskroget ur vunutenn diouzh va labour war vourzh a-hed an hanterzevezh. Un nozvezh pad e voen boureviet koulskoude gant ar fardilhoned-se ha tremen sklaer e oa anezhi pa deurvezjont mont kuit pep hini el lec'h ma ouie ha gwall izel o c'hribenn, rak ret e voe dezhe degemer da wir he devoa graet va gwreg he zaol e-keit ne oan ket er gêr. Tabut 'vat a savas e-touez an amezeien, rak klask a raent gouzout abalamour da betra e oa aet kuit e-giz-se an Itron Rutherford, ur vaouez mat ar stal ganti, ken sioul ha ken...

97

- ...ha ken eürus, kwita, o vevañ gant ur c'haredig evel-dout-te ?

- Ar peurliesañ, Aotrou, ne selle an dud nemet ouzh an diavaez ; frank-tre e oa an traoù ganimp, o vezañ ma plije da Bearl c'hoari he c'hrak-Itron n' he deveze darempred nemet ar pep retañ gant ar re o chom damdost dimp, ha kentoc'h

bezañ drailhet munut evel ur penn kignen eget mont da glemm da di un estren diwar-benn traoù na sellent ouzh den ebet nemet ouzhimp hon daou. A wir galon 'ta o devoa keuz dezhi an amezeien hag ar varc'hadourien war-dro, hag iskisat tra ! truez o devoa ivez ouzhin.

« Ne ouelen ket, anat deoc'h, d' an hini aet da anaon, met prenet am boa ur gurunenn da lakaat war hec'h arched, kaerañ kurunenn am boa kavet, gant ur seizhenn wenn ledanoc'h eget va dorn, ma lenned warni e lizherennoù aour : D' am gwreg garet, ra vezo ganti ar peoc'h ! » ...Ur fent neketa, peadra da lakaat an diaoul da fregañ e vouzelloù. Er vered, o vezañ ne vere takenn ebet diouzh va daoulagad, e kleven ar re dostañ ouzhin o huanadiñ en ul lavarout an eil d'egile : « N' eo ket ar paour kaezh paotr evit gouelañ, ha se 'zo ar gwashañ, rak kalz vat a ra evelkent an daeroù d' un den. Va Doue ! betek ne rafe ket d' e dro evel e wreg !... » Nann, e soñjen-me, nann nann, tudigoù dener, diwallit d' ober gwad fall diwar-benn se !

- Ha goude, Percy ?

- Va feiz, Aotrou, goude an obidoù e krede din en ur vont d' ar gêr e krogje buan va gouli da zrouskenniñ ha spi am boa da dremen plaen ha brav ur c'heit all eus va buhez em zi. Met allas n' eo ket evelse e c'hoarvezas, ar c'hontrol bev an hini eo. Adal ma tigoris an nor, e chomis sebezet war an treuzoù : e-keit ma 'z oa bev ne rae ket Pearl nemeur a drouz du-mañ, mont ha dont a rae, pe gentoc'h en em silañ a rae ken sioul hag ur skeudenn. Ac'hanta, ar skeudenn-se a rae diouer din ; aon am boa ha krenañ a raen un nebeudig en desped din. Goude ma ouien e oa va gwreg pell-pell, ledet du-hont en he bez, gwech ebet ne voe ken tost ouzhin hag au noz kentañ-se. « Mat ! emezon, en em ober a rin diouzh ar c'hlaouenn-se peogwir e teuer da gustumiñ ouzh kement tra 'zo ! »

98

« Nann da ! trec'h eo bet din, kaer am beze stourm outi hag a-wechoù e kroge ennon ar c'hoant difindaoniñ kement tra 'oa en dro din, met digludet on bet ganti en doare ma rankis troñsañ prim-ha-prim va stal ha zoken pellaat diouzh ar vro. Ur sul ar beure... met kentoc'h eget ho skuizhañ dre randoniñ e-giz-se, e tlefen, Aotrou, toullañ kaoz war ur c'hraf all bennak...

- Nann, nann, Percy, kenderc'h da vont gant honnezh, mar plij.

- Ur sul ar beure 'ta, a-greiz lemel va barv er gegin e paris va selloù war ar pikol tach sanket a-daolioù morzhol gant va gwreg en un treust damdost d' an nor, ha kerkent, hep menel da chipotal, e ris krak ha berr va menoz. A-vec'h din ober un tamm divastrouilh d' am daouarn ha d' am beg, skrapat a-diz va faperoù hag an nebeut arc'hant manet ganin - rak gwall ger e koust un interamant war an ton bras - ha me d' ober gardenn evel ma oan e oan, diskabell, e korf va roched, hag em zreid ur votez a bep parez, ha war a gredan ne serris ket zoken war va lerc'h dor hol lojeiz...

- Ha da belec'h e redjout gant kemend-all a herr warnout ?

-Da New York e voen degaset gant an tren ma lammis ennañ, hag eno e stagis da c'hwilostat war gae Brooklyn o klask tu da vezañ engouestlet war vourzh ul lestr bennak. Bez 'oa du-hont ur c'hozh lestr-karg hag a dlee mont da Vro-Spagn, da Vigo, m' am eus soñj mat, ha hep poan na trubuilh setu ma voe skrivet va anv war e roll. Ar c'habiten, un den war e ziskar, a oa ur penn chatal, un heug sellout outañ hag ivez e glevout adal ma kroge da sakreal : e strollad, un druilh had kanfarded a well forzh, lonkerien touet, laer pe laeroc'h, dalc'hmat gouest d' en em gannañ, ha hini en o mesk ne ouie petra eo ar vezh.

« Met e-touez ar ribitailh-se en em gaven d' an diwezh va-unan penn, evel e pep lec'h a-c'houdevezh, ha zoken amañ war ar « Honeymoon », petra bennak n' eus en dro din nemet martoloded a feson. Fall daonet e veze tinell an touzer laou ma komzan dioutañ ha biskoazh em buhez n' am eus gwelet kemend-all a razhed ha war ar gozh votez-se ken toull hag ur ridell, rak dre vurz hud hepken e teuas betek ar porzh ma tlee douariñ ennañ. Hogen, nag evit se ! da vihanañ ne veze

du-hont tasmant ebet ouzh va gedal war ar pont, er werniadur pe dindan an tilher a-raok. Diwar neuze, n' am eus ket paouezet da redek ar bed eus an eil penn d' egile, ha gwall denn e vez bep gwech an distro d' am bro. Evit ar pezh a sell ouzh va zec'hadenn, n' int ket bet pell moarvat tud ar straed ma veven enni o kavout penn ha lost d' ar gudenn-se : « N' am boa ket lavaret deoc'h ? emezo. Trec'het eo bet gant ar glac'har ha graet en deus ivez e daol, beuzet en tu bennak e stêr Delaware. Pebezh truez ! un ozhac'h ken karantezus ha ne oa netra da damall dezhañ, rak tremen a rae hep kouchañ banne war vanne he n' ae ket da jalodiñ war-lerc'h ar merc'hed... » hag ac'han, hag alesont, ahahahahaha ! »

99

A-greiz ma vrizc'hoarzhe e teuas goustadig Broubrousk, kazh bihan du-peg ar « Honeymoon » da viaoual ha da dortañ e gein ouzh bragezennoù Rutherford ; ken prim all e taoublegas al levier da dapout al loenig hag eñ d' e vezurat ha d'ober kaezhig d' e benn en ur vouskanañ. Souezhet meurbet gant ar seurt tenerigezh e c'houlennas raktal ar c'habiten :

- Ha bugel ebet n' az poa ?

- Hini ebet, a-drugarez Doue. Hirie an deiz e vije bet va bugale en oad d' intent penaos ha perak ha petra am bije respontet m' o divije klasket gouzout petra 'c'hoarvezas gant o mamm ? Nann, diwallet on bet diouzh ar walenn-se.

- Arsa, Percy, an amzer a gas pep tra d' he heul ; daoust ha kasoni ac'h eus breped ouzh da wreg, eviti da vezañ aet da anaon ?

- Kasoni, e lavarit 'hu ?... Perak derc'hel droug ouzh ar vaouez a zibikouzas va daoulagad ? Ar skiant-prenañ, Aotrou, a goust un dailhenn.

- E berr komzoù, ne vagez fiziañs en den ebet ?

- Nebeut a-walc'h, kabiten ; ne din ket da lavarout n' eus ket er bed-mañ ur bern tud hag a dalv kant ha mil gwech muioc'h egedon, rak kement hag anzav ar wirionez n' on me nemet netra e-kreiz netra. Hogen, pa welan unan bennak o tont en arbenn din, evitañ d' ober e c'hogez, strivañ da vezañ erru mat ganin, e stagan bep tro d' en em c'houlenn : « Petra an diaoul a zo kuzhet dindan ar seurt ardoù ? »

- Sed aze da soñj diwar-benn ar merc'hed ?

- Van ebet ne ran ouzh ar merc'hed ; d' am meno, n' int ket tud, met traoù hep talvoudegezh, hep neuz, na stumm, na liv. Ar re goant koulz hag ar re zivalav da lazhañ, pa gejan ganto, holl e vezont treuzet gant va selloù evel pa vefent ur werenn, pe ul latar moan-moan. Met sed aze va soñj, Aotrou, diwar-benn ar wazed, dreist-holl ar c'hodiserien, ar re a vez atav o skrignal hag o kanañ : hervez 'gredan, heñvel eo o levenez ouzh ar ruz-plom ma liver gantañ an hernach evit e virout da verglañ. Hogen, da be vat rambreal evelse dirazoc'h, kabiten, un den ken kalon vat, ken eürus ?

100

- Piv 'oar, Rutherford ? Krog on ivez marteze da verglañ.

- A-hend-all, Aotrou, n' hoc'h eus ket patouilhet er c'hrenegell m' on bet sac'het enni ; gant se n' oc'h ket evit va intent, ha gwell a se deoc'h ! Daoust da se, e sell on da zibuniñ va c'hudenn penn-da-benn, ha ra vo tavet goude war gement-se. Ya, marteze e oa ar wirionez gant va amezeien e Philadelphia, frealzet e vez un den dre skuilh daeroù, rak seul vui ma komzan eus va amzer dremenet, e santan evelkent un tammig didorr d' am anken. Ro peoc'h 'ta, Broubrousk, c'hoari da vitaouig war goubl va brec'h ha dibun da bater evelseig, rak n' ouzout ket pegen eürus out o vezañ n' ac'h eus da blediñ nemet gant da vicher gazh... Devezhioù 'vez, kabiten, e stagan da soñjal : « Arsa, n' eus ket da lavarout nann, he c'harout a ran 'ta betek-hen, pe geuz am befe dezhi, pe betra ? »

- Trubuilhet out moarvat gant ar morc'hed...

- N' ouzon dare... Alies e tegouezh din gouzañv ur boan iskis em c'hreiz, amañ, sellit, e poull va c'halon, evel pa vefe unan bennak o strivañ da doullañ va bruched gant ul lavnenn dogn, ur minaoued e veg torret ha n' hell ket treuziñ ar c'hroc'hen, met ra vin daonet, nag a boan a ra din an dra-se ! Bep gwech e rankan ober va seizh gwellañ evit herzel ouzhin da yudal evel ur bleiz skoet d' ar marv hag o koll e ziwezhañ berad gwad. Neuze, pa vez ar barr en e washañ, mar dicheañ d' ur gwaz, estren pe vignon, n' eus forzh, stagañ da gomz ouzhin, n' ouzon ket penaos e teuan a-benn da drec'hiñ va c'hoant da lammat warnañ ha da skeiñ gantañ en ur vlejal :

« Serr da c'henou, babouzeg brein, ha va lez en anv Doue va-unan da c'houzañv ! »

- Ya, Aotrou, gant ar morc'hed e rankan bezañ suilhet. Lavaret ha skrivet he devoa Pearl petra 'oa e sell d' ober, ledet he devoa zoken dirazon an traoù ma felle dezhi en em grougañ gante, ha van ebet n' am boa graet, o vezañ m' am boa ur galon e koad beuz, dre ne oan nemet ul loen gouez, ur poufer c'hwezhet gant al lorc'h. Setu eno, kabiten !

- Ya, Percy, gwall druezus eo ar stad m' emaut enni rak ur vuhez gi a dle bezañ da hini.

- Dre se ne dremenan ket hep bezañ broudet gant ar c'hoant en em strinkañ er mor hep gouzout da zen, un nor teñval bennak, ha kenavo d' an holl vagad !
101

- Diwall na rafes kement-se, va faotr ! eme ar c'habiten en un dapout krog e brec'h e wellañ levier.

- Bezit dinec'h, Aotrou, kalz re aon am eus.

- Aon, Percy ? ha rak petra ?

- N' on ket koulskoude ur yar c'hleb ; adal ma kouezh war al lestr ur gwall skourrad amzer, pa vez galvet tud d' ober ul labour diaes-tre, en arvar da goll o buhez, daoust ha ne vezan ket e penn kentañ ar c'halonekañ re ? « Marteze emezon, ne ri ket tro wenn ar wech-mañ ; peogwir ne gredes ket lammat dreist ar speurenn, gra da vihanañ un dra bennak evit da genseurtered ha ra vo neuze ar marv ar gopr gounezet ganit d' ar peurziwezh ! » Met aner e vez din ; dalc'hmat e kil an Ankou dirazon ha goude holl, gwell a se din !

Tostaat a reas an intañv ouzh an Aotrou Clarke hag e pleg e skouarn e lavaras dezhañ kement-mañ :

- Mil aon em eus rak va gwreg baour ; ouzh va gortoz emañ du-hont er bed all, hag un dro bennak e c'houlenno diganin piv en devoa roet din aotre da vezañ ken garv, ken kriz en he c'heñver. Rak gaou bras am eus graet outi, neketa, ur gaou n' hell ket bezañ distaoret ; un amprevan on, kwita, un torfedour, ur muntre ?... Ac'hanta, ya pe nann, d' ho meno ?

- Taol pled, Percy, anez se e kigni va dorn gant da ivinoù !

- Ho tigarez, kabiten... Met ur vaouez ken yaouank, ken skañv he fenn, hep an disterañ begad skiant, ne ouie ket a dra sur petra he devoa graet. Ha neuze, ha neuze, daoust ha bez 'oa he fried ur gwaz ken direbech, ken peurvat ma c'helle kemer warnañ chom mut ha dall, ha bouzar ha didruez ?

Troc'het e voe dezhañ e gomz gant piltrot un toulladig treid diarc'hen : ar sribourzhidi o tiredek da sellout ouzh al lestr-treizer bremañ a-wel d' ar brig. E lomberioù a lugerne krec'h-traoñ a-hed e gof teñval ; ur wech an amzer e tarnije evel ur steredenn-red un elfenn-dan a-us d' e siminaloù, ha dañsal a rae moarvat an treizidi er sal vras, rak evel un heklev e tegase an avel betek ar « Honeymoon » hirvoudoù heson ar violoñsoù ha boubou ar c'houevrennoù.

- Ur gredenn am eus, e lavaras gant gwarizi ur martolod, du-hont ne gavont

ket hir an amzer.

- Na petra 'ta ! eme Rutherford, evel e pep lec'h ez eus war al lestr-se doganed ha gisti sofkont.

- Allo 'ta, Percy ! eme ar c'habiten... Met diwezhat eo anezhi, ha poent eo din mont d' ober toutouig. Sellit, paotred, a-du ganimp emañ an avel ha keloù a zo ganti da badout. Nozvezh vat deoc'h holl !

102

- Ha deoc'h ivez, kabiten !

Al loar nevez a c'houreme gant neud arc'hant bevenn ur regennad koumoul munut ha boull ; er werniadur, bep tro ma c'hwezhe an aezenn glouar war ar gouelioù tennoc'h-tenn e kroge ar rabankoù da hejañ outo a bep eil gant un drouzig melkonius evel pa vefe bet ur bern taboulinerien o c'hwistañ war o benveg e pellder. Ha Broubrousk, kazh yaouank ar brig, tamolodet e divrec'h an intañv, a savas a-greiz-holl e bennig trigornek etrezek ar stered ha gant ar stad 'oa ennañ e laoskas ur viaouadenn hir-hir heñvel a-walc'h ouzh garm ur c'hrouadur o paouez dihuniñ en e gavell.

TUMPORELL AN ANKOU

gant Fañch ELIES

- Pegement an taol ? eme Ber ar C'harduner da Vari Roparz, plac'h ostaliri an Tangi, er penn all da straed Siam, stok ouzh ar Pont-Meur.

- Pemp skoed, eme ar vatezh gant ur mousc'hoarzh hegarat ouzh an Amerikan yaouank. Pelec'h hoc'h eus c'hwi kavet amzer da zeskiñ brezhoneg ?

- Ur gerig bennak a ouien a-raok treuziñ ar mor da zont da Vrest. Tregont vloaz bennak 'zo m' eo deut va zud eus Lambaol d' ar C'hanada. Me, d' am zriwec'h vloaz, a zo deut da labourat er Stadoù, e Detroit. Ar saozneg hag ar galleg a gomzan a-vihanik n' o deus ket kaset kuit va zammig brezhoneg, hag, abaoe c'hwec'h miz m' emeon e Pontanezen, em eus kavet tro d' ober gantañ bemdez, koulz lavarout.

- Bravik zoken e teu ganeoc'h, eme Vari. Sellit ! ...c'hoazh un interamant ! ...un druez eo an dud a varv gant ar « grip spagn » !... Eus ar pemp kant a vartoloded yaouank deut da Vrest daou viz 'zo, ne chom ket ur c'hant hanter zoken... Hag e-touez an Amerikaned, n' hoc'h eus ket a dud klañv ?

Du e benn en un taol kont, e selle Per ouzh an engroez o tremen da heul ar C'harr-Kañv. Avel yen froudennus miz Meurzh a redie ar merc'hed da zerc'hel un dorn war o zog. Liv ar c'hazarc'h 'oa war an oabl.

- Eo, emezañ goude ur pennad, war gresk ez a niver ar glañvourien en hon touez abaoe ur sizhun ha mervel a ra unan war zaou pe dost. Aon am eus na drofe an traoù da fall ganeomp dizale. Tud dibalamour eo an Amerikaned, avat. Ne dint ket gwall chalet gant ar re a varv. Prim e vez kaset ar c'horfoù d' ar vered, ha peoc'h d' ar re vev da vont d'o labour ha d' o flijadur pemdeziek. Me, avat, a zo un tammig heñveloc'h ouzh tud ar vro-mañ. Feuket e vezan alies gant spered diseblant ar re-mañ.

104

Hag e tiskoueze gant ur sell e zaou gamalad o c'hoarzhin leizh o genou, lipet ganto o banne kognak.

Tanet ganto pep a sigaretenn, e teujont en o sav ha dav er-maez.

- Kenavo en deizioù-mañ, eme Ber.

- Kenavo, eme Vari en ur zistaliañ ar gwer diwar an daol vihan.

* * *

1918. - Krog 'oa ar brezel en e bempvet bloavezh. Aet skuizh ar soudarded, ken pell e oa m' edont o vreinañ er fozioù-difenn. Aet skuizh an dud o c'hortoz er gêr, ha niver ar c'hañvoù o kreskiñ bemdez. An aferioù, avat, ne daent ket fall evit se. Ker e veze gwerzhet an traozoù rouez hag e Brest an Amerikaned o doa roet ul lusk ouzhpenn d' ar c'henwerzh ha lakaet war un dro lod kaer eus ar merc'hed da goll o zammig furnezh. Pa zeue soudarded yaouank ar vro e permission, ez em c'houlennent, diaes o fenn, ha tro o defe un deiz da lakaat o soñj en ur plac'h na ve ket anezhi dilerc'h ur morian pe ur c'hanfard gwennroc'henek arall-vro. Da glozañ an abadenn ur c'hleñved-red iskis a oa deut da ober e reuz e-touez ar boblañs dinerzhet. Ar « grip spagn » a veze graet anezhañ dre ma oa deut, war a seblant, a Vro-Spagn. Ken trumm, avat, e varve an dud gantañ ma teue lod da soñjal n' oa tamm ebet ar c'hleñved-se ur grip, hogen ur vosenn, - ur medisin en doa distaget ar **ger** -, unan eus ar gwalinier steuziet abaoe kantvedoù

hag oc'h adkavout nerzh e-kreiz meskadek an dud a bep liv, degaset en Europa gant ar brezel.

* * *

105

C'hwec'h miz 'oa m' oa dilestret Per ar C'harduner e Brest gant ur strollad tumporelloù-dre-dan. Blenier e oa war unan anezho ha bemdez-Doue e tezouge pourveziou a bep seurt eus Porzh-Trein da Bontanezen ha d' ar c'hampoù all tro-dro da Vrest. En em blijout a-walc'h a rae Per dre amañ. Breizhad a orin evel m' edo n' oa ket kement-se un dra souezhus. Kemm a gave evel-just etre ar penntir-mañ, krenn pep tra warnañ, hag Amerika, gant he maeziou ec'hon hag he c'hêriou o skraberioù-oabl ramzel. Du-hont e vezer kollet evel ur vilienn en traezh, e-lec'h amañ e weler da bep unan ha da bep kornig-bro un neuz dezho o-unan. Kuitaet en doa daou vloaz kentoc'h ar vereuri vras dalc'het e stad Alberta gant e dud hag o seizh a vugale. Tabut a oa savet etrezañ hag e vreur henañ. Diwar daerijenn en doa skoet d' ar Stadoù ha deut e oa da labouradegoù Ford. Plijet a-walc'h e oa eno, hag ouzhpenn, evel ma lavarar, e-lec'h ma vez staget ar vuoc'h eo ret dezhi peuriñ. Padal, pa voe goulennet tud yaouank evit mont d' ar brezel en Europa ouzh an Alamaned, Per en doa emouestlet en arme Pershing hep nemeur a geuz. C'hoant a oa savet dezhañ da redek bro ha da zont da weladenniñ douar genidik e dud. Dihabask e oa e demz-spered, aes da fromañ ha buan a-walc'h e teue da inouiñ en ul lec'h. Piv a ouie ? Marteze n' en doa graet nemet e vad eus ar « jeu », savet etrezañ hag e vreur Jakez. Dre amañ e oa asur ne chomfe ket pell-pell, nemet mont a rafe da sellout ouzh beg an tour en ur vered bennak. Bete vremañ ne gave ket hir e amzer. Diouzh an noz, e-lec'h dont ingal da Vrest da lipat banneoù ha da verc'heta, ez ae aliesik da dremen un eurvezh pe ziv e ti ar Rognant, stok ouzh kamp Pontanezen. Butun a zegase da vestr an ti, kafe, te, sukr ha madigoù d' ar merc'hed ha d' ar vugale. Ezhomm ebet da lavarout e oa deut mat gant an holl. Berroc'h-berr e teued da vezañ gant an traouachoù-se dre ma pade ar brezel. Betek ar vamm-gozh a oa stad enni o toullañ kaoz gantañ, dre ma komprenne propik ar brezhoneg ha ma teue da vezañ barrekoc'h bemdez da respont dezhi. Marvailhat a raent a-wechoù e-tal an tan. A-wechoù all e tibune an hini gozh d' ar re vihan kontadennoù farsus pe skrijus, meneg enno eus an Ankou hag e garrigell, eus spesoù ha kornandoned. Seblantout a rae neuze da Ber e tistroe d' e amzer-vugel. Gant ar c'hleñved red iskis o c'hounit tachenn e teue teñvaloc'h liv da varvailhoù ar vamm-gozh hag aonikoc'h e save ar c'hoarzh diwar o fenn.

* * *

106

Ul lun abardaez, pa zeuas Per d' an ti d' ober un ehan e oa skuizhoc'h ha prederietoc'h eget boaz. Da vat e rae ar « grip » e reuz e-touez an Amerikaned hag e ranked bremañ kas an archedoù a dumporelladoù eus an ospital da vered veur Lambezellek.

- Un droiad am eus graet bremaik, emezañ d' ar vammgozh, ha warc'hoazh e rankin mont adarre. Setu-me deut da vezañ blenier tumporell an Ankou.

Hag e c'hoarzh glas.

- Na pebezh gwalleur ! emezi. Ha ne gemerit ket zoken amzer d' ober un interamant gant ar baour-kaezh kristenien se ?

- N' eo ket kizidik an armeoù e nep lec'h, mamm-gozh, eme Ber. En hon touez-ni n' eus ket nemeur a zoujañs evit an Anaon. Ken spegus, ivez, ar c'hleñved, m' eo fur plantañ ar c'horfoù marv an abretañ ar gwellañ en archedoù hag an archedoù en douar. Nemet tro pe dro e c'hoarvezo ganen, aon am eus, kas d' ar vered ur c'hlañavour na vo ket marv-mik.

- Skrijus ar pezh a larez, va faotr-me. Peadra d' un den da chom digousk en noz-mañ.

- Peadra a zo da folliñ, ya, mamm-gozh.

Hag ez eas Per ar C'harduner en e roud.

* * *

Antronoz n' eo ket un droiad hepken a reas Per, teir lerc'h-ouzh-lerc'h ne lavaran ket.

Heuget-krenn e oa gant ar vicher en dro-mañ. Noziñ a rae endeo pa dremene e-biou da Gerinou gant e gargad ziwezhañ. Tommet e oa un tammik d' e benn gant ar rom en doa evet evit kas kuit e zoñjer. Diouzh ur c'hafedi e tilammas trumm un Amerikan, c'hoant dezhañ distreiñ didrabas da Bontanezen. Hep rannañ grik, e tapas ar soudard krog e lost an tumporell hag e savas ennañ a-bouez e zivrec'h. Ken disoursi ha tra ez eas an den en e azez war un arched. Pa voe deut tostik da Lambezellig, e soñjas dezhañ e oa deut ar poent da ziskenn evit skeiñ war-droad etrezek ar c'hamp. Re a dizh a oa, avat, gant ar c'harr-dre-dan hag eñ a stagañ da hopal war ar blenier da hemañ da c'horrekaat un tamm war e lañs.

- Hullo ! boy, emezañ a-bouez-penn...

N' en doe ket amzer da lavarout hiroc'h. Seizet-trumm o klevout ar vouezh-se a-dreñv e gein, e troas Per ar C'harduner e benn. Pa welas un den en e savsonn e-kreiz an archedoù, e kredas da Ber e oa unan eus e dreizhidi, sebeliet re abred, o paouez sevel eus e arched.

107

Diskiantet gant ar spont, e waskas trumm war e lañs, nann evit lezel egile da ziskenn, met evit diskregiñ e-unan diouzh e rod-vleniañ, ober ul lamm er foz, ha redek war dec'h a-dreuz ar parkeier hep treiñ e benn.

Ar soudard en doa graet ul lamm ivez. Mont a reas an tumporell da dourtal ar c'hleuz e korn-tro kentañ an hent bras hag e kendalc'he e rodoù a-dreñv da dreiñ en ur doullañ ar chaoser tamm-ha-tamm.

Sabatuet, ar soudard a chomas da sellout ouzh Per o c'haoliañ e-kreiz ar c'haol-saoud. Un hej a reas d' e zivskoaz ha mont da lakaat harz war geflusker an tumporell.

Penaos ivez, a gred deoc'h, en dije komprenet pe evit abeg en doa Per ar C'harduner kollet e skiant diwar vleniañ tumporell an Ankou ?

Sul 10 a Vezheven 1945.

AN DORNAD PLOUZ

pe
evit nebeut a dra tud a zo bet salvet

gant ROPARZ HEMON

Pezh-c'hoari e daou arvest da vezañ c'hoariet gant bugale pe dud yaouank

NOTENN. - E pep bro e welomp bremañ ur c'hoariva-pobl, heñvel pe zamheñvel ouzh c'hoariva-pobl ar Grennamzer, oc'h adsevel. Breizh, he deus bet gwechall unan eus buhezekañ ha pinvidikañ c'hoarivaoù-pobl Europa, a dle kemer perzh en emsav-se.

Gwelloc'h dimp, evit ar mare, kaout pezhioù berr, a c'hell bezañ displeget aes gant bugale ar skolioù pe gant krennarded ar c'helc'hioù.

Ar marvailh a ra danvez ar pezh-c'hoari-mañ a vez kontet e meur a stumm hag e meur a vro. Tennet eo bet ganin dionzh ur « sarmon » a gaver e diwezh Trajedienn Sant Gwilherm. Ar frazenn « evit nebeut a dra tud a zo bet salvet » a zo unan eus gwerzennoù ar sarmon-se.

C'hoarierien :

AR WREG	AN AEL MAT
AR GWAZ	LUSIFER
DAOU GABUSIN	BELZEBUT
SANT FRANSEZ	ASTAROT

ARVEST I

Diwezhat en noz. Ur gambr en un ti war ar maez. A-gleiz, ar siminal. E-kreiz ar voger, e don al leurenn, un nor o tigeriñ war an hent. Ur prenestrig e-kichen, hag un horolaj. A-zehou, un nor all, o tigeriñ war ar porzh. Un daol gant ul lamp war elum. Kadorioù.

Pa sav ar ouel, e weler ar wreg o fichañ an tan. Bee e klever trouz ar glav hag an avel.

Ar wreg a labour ur pennadig hep rannañ ger. Neuze ez a da sellout dre ar prenestrig. Distreiñ a ra e-kreiz ar gambr ha mont d'an daoulin.

AR WREG

Jezuz, a-greiz kalon, m' ho ped,
Ha Mari, Gwerc'hez vinniget,
En nozvezh-mañ da gaout truez
Ouzh an dud paour a zo er-maez,
En deñvalijenn o kantren,
Er glav, hep toenn war o fenn.
Ha, m' ho ped c'hoazh, taolit ur sell
Ouzh ar re zo prest da vervel,
Ha na welint ket ar beure.
Digorit frank da bep ene
A guitay an douar fenozh
Dor lugernus ho paradoz.

Sevel a ra.

An noz zo yen, ha n' ouzon ket
Perak em eus aon. Ya, me gred
N' eo ket evel an nozioù all.
Ne ran netra nemet soñjal
E traoù iskis. N' ouzon penaos
E teuan, e-giz ur wrac'h kozh,
Da gaozeal etre va dent
Ouzhin va-unan. Se zo fent
Petra lavarfe va fried ?

110

Sellout a ra ouzh an horolaj.

Jezuz ! Unnek eur tremenet !
Hag hennezh ne deu ket d' ar gêr !
...Evel kustum ! ...Pebezh mizer !

*Mont a ra da azezañ war ur gador, o stardañ he chal en-dro dezhi. Chom a
ra dilavar, o huanadiñ gwech an amzer. Trouz ar glav hag an avel a ya war
greñvaat.*

*Taolioù a skoer war an nor e don al leurenn. Ar wreg a skrij ha ne sav
ket. Skeiñ a reer adarre.*

Piv zo aze ?... Den ne respont...
Piv zo aze ?

Skeiñ a reer c'hoazh.

Koulz eo din mont
Da welout.

Sevel a ra ha mont goustadik betek an nor. Ne skoer mui.

N' eus den marteze.

UR VOUEZH

Digorit dimp en anv Doue !

*A-boan he deus lakaet he dorn war ar c'hliked ma tigor frank an nor,
poulzet gant an avel. Bez' e weler daou gabusin, kougoulioù war o fennoù.*

AR WREG

Petra fell deoc'h ? Ha piv oc'h-c'hwi ?

KENTAÑ KABUSIN

Hol lezit da vont en ho ti,
Mar plij, gwreg vat. Ni zo menec'h,
Ha ne deus ket un neudenn sec'h
Warnomp, gant an amzer a ra.

AR WREG

Me c'hell reiñ deoc'h un tamm bara,
M' hoc'h eus ezhom. Ne gredan ket
Ho lezel da zont... Va fried...

111

KENTAÑ KABUSIN

Ni zo skuizh-divi. Hag hemañ,
Sellit, a zo tost da semplañ.

*Kregiñ a ra e brec'h e geneil da virout outañ da gouezhañ. Ar wreg a gil
hag a lez anezho da antren.*

AR WREG

It-hu aze, war ar gador.
Difenn ouzhin da reiñ digor
Da zen, war zigarez ebet,
Gant va fried a zo bet graet.
N' emañ ket er gêr, nemet dont
A ray dizale. Gant ar spont
E krenan.

Mont a ra da serriñ an nor, goude bezañ sellet er-maez.

KENTAÑ KABUSIN

N' eus ket un ti all
E-kichen ?

AR WREG

N' eus ket.

KENTAÑ KABUSIN

Se zo fall.
Hemañ n' eo ket evit lakaat,
Hag eñ faezh ha skornet, un troad
Dirak egile. Me ivez
A zo brevet. Ho pet truez.

AR WREG

Truez a-walc'h am eus ouzhoc'h,
Ha ne c'houlennfen gwelloc'h
Eget ho tegemer amañ.

KENTAÑ KABUSIN

Ho trugarez ! Da vihanañ,
Ur pennadig e c'hellomp chom ?

AR WREG

Dalit ur banne kafe tomm.
C'hwi wel, me ra pezh a c'hellan,
Ma vefen amañ va-unan,
Ho pefe ivez gweleoù.

112

KENTAÑ KABUSIN

Gweleoù, 'mit-hu ! Korn ur c'hraou
A ve trawalc'h dimp ! Ni a zo
Kustum da vale dre ar vro.
Va c'hredit, n' eo ket alies
E kavomp bod en ur palez.
Ha meur a wech hon eus kousket
En ur park, dindan ar stered.
Met, gant an amzer-se, ur c'hi

A gavfe gras kavout un ti.

AR WREG

Ur c'hi ? Ya, gant tud all, me gred,
Ur c'hi ne ve ket refuzet.
Met va gwaz zo kriz. Aotrounez,
Ne ouzoc'h ket peseurt buhez
Am eus gantañ.

EIL KABUSIN (*o sellout outi evit ar wech kentañ*).

Ho kwaz zo fall ?

AR WREG

Ne oa ket evel-se gwechall.
Me oar, ur wreg ne dlefe ket
Lavarout droug eus he fried.
Met, dre c'houzañv hep rannañ ger
En diwezh e teu un amzer
Ma ne bader mui. Meur a vloaz
Em eus-me padet ! Gwazh-ouzh-gwazh
Ez a bepred... Petra oa se ?

Skrijañ a ra ha sellout ouzh an nor.

KENTAÑ KABUSIN

Netra.

EIL KABUSIN

Trouz ar glav.

AR WREG

Me grede.
Em boa klevet va gwaz o tont
E-tal an nor.

113

KENTAÑ KABUSIN

E fin ar gont,
Ni vo ret dimp mont en hor roud,
Dre greiz ar barrad da gerzhout.
Ho tirenkañ pelloc'h, gwreg vat,
Ne raimp ket. Ho trugarekaat
A reomp, padal, a-greiz kalon.

EIL KABUSIN

Ya, bennozh Doue deoc'h, itron.

Klask a ra sevel, hogen adkouezhañ a ra war e gador.

AR WREG

Siwazh Doue ! Petra rin-me ?
Aotrounez, c'hwi a lavare
N' oac'h ket figus ha ne raec'h forzh
Pelec'h kousket. E traoñ ar porzh,
Aze, ez eus ur c'hraou-deñved.

Goullo eo. An nor zo torret.
An doenn zo toull. Ar voger
A zo frailhet...

KENTAÑ KABUSIN

Pebezh afer ?
Torret an nor, toull an doenn,
Frailhet ar voger, netra ken ?
Un hanter re vat evidomp !
Diskouezit dimp an hent, ha deomp
Davit hor c'h lud hep mui gortoz.
Ur c'hraou-deñved ! Ur baradoz !

EIL KABUSIN

Gant ma c'hellin gourvez, ne vern !

AR WREG

Ret din elumiñ al letern.

Mont a ra da elumiñ ul letern a zo war al leur e-tal ar siminal.

Moarvat ez eus ur bernig plouz.
N' ouzon ket. Na rit ket a drouz,
Hag it kuit a-raok ar mintin,
Dreist ar voger. Un diribin
Zo en tu all. Aes eo diskenn
Betek ar foenneg, ha tremen
War an hent. Va gwaz ne ouezo
Netra, sur-mat. Pa zeuy en-dro,
M' en deus lipet ur banne re,
Ez aio diouzhtu d' e wele.
Evit ur wech, ne ve ket fall
E teufe d' ar gêr mezo-dall.

144

Kemer a ra al letern. Mont a reont er-maez o-zri, dre an nor en tu dehou,
an eil kabusin harp war vrec'h egile.

Ar wreg a zistro buan gant al letern, atav war elum.

An nor e don al leurenn a zigor trumm, hag ar gwaz a zeu tre. Sellout a ra
ouzh e wreg, teñval e benn. Anat eo n'eo ket mezv.

AR GWAZ

Petra rez-te, o tont en ti,
Gant da zilhad gleb, leun a bri ?
Perak al letern elumet
Ez torn ganit ? Pelec'h out bet ?

AR WREG

Er porzh hepken.

AR GWAZ

D'ober petra ?

AR WREG

D' ober un dro.

AR GWAZ

Peseurt tro ?

AR WREG

Ma !

An dud a-wechoù o devez
Ezhomm d' ober un dro er-maez.

AR GWAZ

Ha ret e oa dit kaout gouloù !

*Ar wreg a laka al letern war al leur hag a stou evit treiñ ar rodig da
vougañ ar flamm.*

Lez al letern-se war enaou !

Ar wreg a sent.

115

AR WREG

Naon ac'h eus ?

AR GWAZ

Nann, me 'm eus sec'hed !

Azezañ a ra dirak an oaled ha tanañ e gorn-butun.

N' ouzout ket pezh am eus klevet
En davarn ?

AR WREG

Penaos oufen-me ?

AR GWAZ

Me a gave din ez pije
Klevet ar c'heloù.

AR WREG

Me, amañ ?

AR GWAZ

Er barrez, te zo ar wellañ
Evit gouzout ar c'heleier,
Atav da fri e pep afer
A sell ouzhit, pe na ra ket.
Ma ! Sed ar pezh am eus klevet :
Daou vanac'h zo bet o tremen
Dre ar vourc'h.

AR WREG

Daou vanac'h ?

AR GWAZ

Ouzhpenn,
Gwelet o vale etrezek
Amañ. Lavar din : pet gwenneg,

Diodez ma 'z out, ac'h eus-te
Roet d' an daou zidalvez-se ?

AR WREG

N' em eus roet gweneg ebet
Da zen, na...

116

AR GWAZ

Te ne ouzout ket
Livañ gevier. Sell, te ne rez
Nemet krenañ !

AR WREG

Yen eo.

AR GWAZ

Da vouezh
A zo cheñchet. Goulenn a ran :
Ha bet int amañ ? Ya pe nann ?

AR WREG

Bet int amañ. Skuizh-bras e oant.
N' o deus ket goulennet arc'hant.

AR GWAZ

Na petra neuze ?

AR WREG

Kaout goudor..
Me am boa digoret an nor...
Deut int tre.

AR GWAZ

Hep bezañ pedet ?

AR WREG

Ya. Me n' em eus ket lavaret
Ur ger. Met unan oa ken gwan
Ma n' helle mui bale. A-boan
En em stlejañ.

AR GWAZ

Te oar ervat
An urzh ac'h eus bet : arabat
Lezel korkerien da zont tre,
Na den all ebet.

AR WREG

Ar re-se
A oa menec'h.

117

AR GWAZ

Ar gwashañ-holl !
Tud divergont ha tud diroll,
Kailhed, hailhoned ha laeron !

AR WREG

N' ez pije ket bet ar galon
D' o chaseal, ma vijes bet
Amañ, ha ma 'z pije gwelet
Anezho.

AR GWAZ

Mat ! Petra 'c'h eus graet ?
Servijet dezho, me bari,
Kement tra vat a oa en ti ?

AR WREG

Kafe a oa er greg.

AR GWAZ

A ! a!
C'hwi a zo bet o kafeta !
Ha da deod a zo aet en-dro !
Ha te ac'h eus kontet dezho,
Dichipot, droug diwar va fenn !

AR WREG

Chomet int ur munud hepken.

AR GWAZ

Ha goude ?

AR WREG

Goude int aet kuit.

AR GWAZ

Kaset int bet er-maez ganit ?

AR WREG

Aet int kuit, me lavar.

AR GWAZ

Pell 'zo ?

Ar wreg a ra « nann » gant he fenn.

118

Se zo iskis, evelato,
Ha me war an hent, n' em bije
Gwelet tra ! Te oar koulz ha me,
A-hed an hent e weler mat
An ti. Ha me oa va lagad
War ar prenestr. Ma vije bet,
Koulz pe goulz, an nor digoret,

Sur em bije taolet evezh,
Ha gwelet tud o vont er-maez.

Ar wreg a chom dilavar.

Mat-tre ! Me zo o vont d' ober
Un dro er porzh. E seurt amzer,
Ne vije ket gwall denn d' al lern
Mont war ar yer. Dal al letern
Din.

AR WREG (*hep fiñval*).

N' eus den er porzh !

AR GWAZ (*o kemer al letern*).

Marteze
Gwelloc'h bezañ sur koulskoude.
Piv oar ? E-barzh ar c'hraou-deñved
E kavin ur c'houbl laboused,
Gant o fenn e pleg o askell.
Ne goust netra ober ur sell !

*Mont a ra er porzh. Ar wreg, chomet hec'h-unan, en em strink d' an
daoulin, juntet he daouarn ganti. A-benn ur pennad, ar gwaz a zistro hep al
letern. Mont a ra da gemer ur forc'h a zo harp ouzh ar voger e-tal an horolaj.
Ar wreg a sav, spontet.*

AR WREG

Nann ! Nann ! Lez ar forc'h ! Me hepken
Zo da damall. Torr din va fenn,
Mar karez ! An daou-se, m' hen tou,
Zo direbech !

AR GWAZ (*sioul-tre*).

Serr da c'henou !
Mar don fall, n' em eus ket ar brud
C'hoazh, emichañs, da lazhañ tud.
Ha bremañ, pign d' ar c'halatrez.

119

E wreg a sell outañ, souezhet. Mont a ra-hi en tu all d' ar siminal, ma 'z
eus ur skeul na weler ket. Ar gwaz a van ur pennad e-kreiz ar gambr, harpet e
zaouarn war ar forc'h, hag a gomz evel ennañ e-unan.

E-barzh ar c'hraou-se, daou baour kaezh,
Astennet-mik war al leur noazh
Hag ar vein, en avel yen-sklas,
Saeoù moan gleb-teil war o zro,
Pleget o divhar dindano,
Skuizh o dremm, kroaziet o divrec'h,
O zreid tost diarc'hen. Menec'h !
Ya, menec'h ! An dud a iliz
Ne blijont ket din. Giz pe c'hiz,
Padal, e santen va c'halon
StrafUILhet-holl. Se zo eston !
SebeZus-bras ! Ouzh o gwelout,
Ne don ket bet evit mirout
Da drueziñ outo. Va gwreg
Oa ar gwir ganti. Kalonek Int.
Mat ! Me ne dan ket

D' o argas ! Betek ar mintin
E c'hellont chom. Ha me fell din
Ober un dra all. Warnezho
E strewin un dornad kolo,
Hep o dihuniñ. (O hopal d' e wreg.) E ! Pelec'h
Out-te ?

AR WREG (*eus ar c'halatrez*).

Amañ ouzh krec'h !

AR GWAZ

Taol plouz d' an traoñ, un troñsad mat.
Ha na chom ket da zaoulagad
Digor war nav eur. Hast afo !
Petra c'hortozez ?

AR WREG (*o teurel plouz*)

A-walc'h zo ?

AR GWAZ

A-walc'h ! Ha te gred dit, va flac'h,
Evit keloù da zaou vanac'h
Em eus c'hoant bezañ rivinet,
Ha mont da werzhañ va roched ?

120

Dibradañ a ra plouz gant e forc'h ha mont er porzh. Ar wreg a zeu er gambr.

AR WREG

Va Doue, deoc'h e rentan gras.
C'hwi hoc'h eus graet ur burzhud bras !

*O welout ez eus chomet plouz war al leur, e tastum anezho en he zavañjer
ha mont d' o dougen d' ar c'hraou.*

*An daou bried a zistro. Ar wreg a zalc'h al letern. Mougañ a ra ar flamm.
Ar gwaz a azez e-kichen an daol.*

AR GWAZ

Sec'hed am eus.

AR WREG

Sell 'ta, da dal !
C'hweziñ rez ! N' out ket klañv ? Diwall
Da bakañ riv.

AR GWAZ (*o tremen e zorn war e dal*).

Bo !

*Ar wreg a zo aet da gemer e vantell, a oa bet stlapet gantañ war ur gador
o tont en ti.*

AR WREG

Da vantell
Zo gleb-mantrus. Gwerc'hez santel !

Na pounner eo ! Gortoz. Ez an
D' hec'h astenn brav dirak an tan.

Astenn a ra ar vantell.

AR GWAZ

N' ec'h eus ket ul lomm odivi
Da reiñ din ?

AR WREG

Te oar ne chom mui.
Me zo vont d' ober ur banne
Kafe mat dit.

AR GWAZ

Kafe, kafe !
Atav kafe gant ar merc'hed !

121

*Helmoñ a ra war an daol, e benn en e zaouarn. Ar wreg, stouet o labourat
dirak ar siminal, ne wel ket anezhañ.*

AR WREG

Ma ! Ne ra droug da zen ebet !

Kemer a ra ar greg.

Bez' ez eus a-walc'h amañ c'hoazh.
Kafe astommet zo divlaz.
Met diwezhat eo. N' hel lezin
Ket da virviñ. 'Warc'hoazh vintin
E rin kafe fresk. Koulz dit-te
Mont da gousket hep dale re.
Bremañ eo tremen hanternoz
Arabat e ve dit gortoz
Re bell... Te oar, an daou vanac'h,
En o c'hraou yen, a gouske yac'h.
Truez vras am boa, a dra sur,
Ouzh o gwelout, met plijadur
Am boa ivez... Pa zihunint,
Ha te gav dit e tivinint
Piv en deus lakaet plouz warno ?...
Ar re-se n'int ket eus ar vro.
Morse c'hoazh n' int bet er barrez,
A gredan. Menec'h sant Frañsez,
Kabusined ! Pebezh micher !
Rankout bale, e pep amzer,
A di da di, d' ober ar gest !
Me lavar !... Da gafe zo prest.

*E-keit-se, ar gwaz a zo chomet da gentañ evel ma oa. Goude, avat, ez eo
aet en e sav. Graet en deus un nebeut kammedoù. En un taol trumm, e kouezh a-
c'hwen e gein war al leur e-kreiz ar gambr. E wreg a red davetañ.*

Doue Jezuz ! Petra c'hoarvez
Ganit-te ?... Va c'hlevout a rez ?
O, nag iskis eo da selloù !
Respont, va den

Mont a ra pennfollet er porzh da c'hervel.

Tadoù ! Tadoù !
Dihunit ! Me ne ouzon ket
Petra zo amañ ! Va fried
A zo kouezhet !

122

Distreiñ a ra davet he gwaz.

Petra ober ?
Va faotr paour !... Lavar din ur ger...
Te gompren ?... Pelec'h ec'h eus poan ?...
N' eo ket kalz a dra... Ne vo mann...

Ar c'hentañ kabusin a zeu tre. Stouiñ a ra da sellout.

N' ouzon petra eo... Un taol-gwad ?...
Petra a soñjit-hu, va Zad ?

Ar manac'h a hej e benn hag a sav.

KENTAÑ KABUSIN

N' eus netra d' ober, am eus aon.
Ho pried a zo marv, itron.

Pediñ a ra ha reiñ e vennozh. Ar wreg a sell mantret ouzh korf he gwaz.

Ni hen kaso war e wele,
Ha neuze gortoz ar beure.

Ar wreg a sav.

AR WREG (*lentik*).

Va Zad, penaos e lavarfen ?
Va gwaz ne oa ket ur c'hristen
Eus ar re wellañ. C'hwi a gred
E ve posupl e ve salvet ?

KENTAÑ KABUSIN

Nikun ne oar nemet Doue.
Pediñ a c'hellomp koulskoude
Jezuz, ar Werc'hez hag ar sent.
E vadelezh a zo divent.

An eil kabusin a zeu tre. Kerzhout a ra goustadik, evel pa ne vefe ket c'hoazh dihunet-mat.

AR WREG (*o vont davetañ*).

Tad !

Ar c'hentañ kabusin a ra sin dezhi da devel.

EIL KABUSIN

123

Ahont, dirak an Dreinded,
Perzhier an Neñv zo digoret.
Luc'hed a strak er c'houlmoul du.
Hag an Douar, liv al ludu,
Puchet a-is, evel ul loen
Spouronet, a hej hag a gren.

Me wel ur goulm o tarnijal,
Brini war he lerc'h o koagal.
Darnijal a ra, koulmig kaezh.
Bep tro ma klask sevel, e kouezh
Izeloc'h. Ar c'houmoul a serr
Atav war he fenn. Gwall bounner
He divaskell ! Ha pounneraat
A reont bepred. Bepred, avat,
E klask he hent. Ur steredenn
A luc'h emberr he sklerijenn
A-dreuz ar c'houmoul, hag emberr
E vez kuzhet. An holl amzer,
E striv ar goulmig daveti,
Du-mañ, du-hont, hep koll ar spi.
Koulmig, ha te c'hellou biken
Pignat dre greiz ar gorventann,
Gant ar steredenn dialaez,
Betek Porzh ar Silvidigezh

*Chom a ra a-sav e-kreiz ar gambr, e-kichen an den marv, hag e sell outañ,
evel o tont er-maez eus e huñvre.*

Ar wreg, daoulinet, a zifronk, e-pad ma kouezh ar ouel.

ARVEST II

Dirak dor ar Baradoz. Sklaer-tre eo al leurenn. En don, ur valañs vras,
uhel, a dle bezañ gwelet fraez gant an holl arvesterien. N' eus netra all, nemet
en tu kleiz, un nebeut pazennoù ma c'heller azezañ warno. Kinkladur ebet, nemet
stignoù gwenn ha glas.

Al leurenn a ro goull pa sav ar ouel. Neuze e teu tri diaoul oc'h ober
lamm-maout an en war gein egile.

LUSIFER

Me, unan !

BELZEBUT

Me, daou !

124

ASTAROT

Ha me, tri !

LUSIFER

Degouezhet omp, ha setu ni
Er Baradoz !

BELZEBUT

Pe e-kichen
Da vihanañ.

ASTAROT

Ûl lamm ouzhpenn,
Hag e vefemp e-barzh !

LUSIFER

Siwazh,
Al lamm-se, n' eo ket hiziv c'hoazh
E vo graet ganimp.

BELZEBUT

Petra vern ?
Plas a-walc'h a zo en ifern,
Plas a-walc'h ivez war ar bed,
Dimp-ni da c'hoari hon diaouled.

ASTAROT

Me gav din ez omp deut e poent.

LUSIFER

Nann, n' omp ket diwezhat.

BELZEBUT (*o sellout etrezek ar Baradoz*).

Ar sent,
Moarvat, n' int ket c'hoazh dihunet.

ASTAROT

Ar re-se a gav brav kousket.
N' eo ket souezh. Dre forzh kanañ
Kantikou, e ranker skuizhañ.
Gwelit an dud en un iliz,
Pet a gousk e-pad an ofis !

LUSIFER

An dud hag ar sent a ra daou.
(Da Velzebut.) Petra rez ?

125

BELZEBUT

Edon o selaou
Un dra bennak. An nor, me gred,
O tigeriñ.

ASTAROT

Ya, digoret Eo bremañ.

LUSIFER

N' eo ket digor-bras.

BELZEBUT

Te spont anezho gant da fas
Kramennek.

ASTAROT

N' eo ket c'hoazh ken lous
Ha da hini.

BELZEBUT

Peoc'h ! Gant ho trouz
An ifern, ne glever netra !
N' hoc'h eus ket a vezh ? Se a ra
Brud fall evidomp adarre.
Sellit ! Ar c'hozh vanac'h aze,
O selaou.

Sant Frañsez a zo deuet er-maez eus ar Baradoz hag a sell ouzh an
diaoulou.

LUSIFER

Demat, sant Frañsez !

SANT FRANSEZ

Demat !

BELZEBUT

Petra zo a nevez
Ganeoc'h, paotred ar Baradoz ?

SANT FRANSEZ

Perak oc'h deut ?

126

ASTAROT

Evit gortoz
Ur mignon dimp a zo o tont.
Me lavar deoc'h eo mat e gont.
Ur gwall ibil, un istrogell,
Marvet, du-hont e Breizh-Izel,
En noz-mañ.

LUSIFER

Ne zaleo ket. E wele a zo dija graet
Ganimp en ifern evitañ.
Ha c'hwi, petra rit-hu amañ ?

SANT FRANSEZ

Evel doc'h, gortoz.

BELZEBUT

Sant Frañsez
A zo fin, va breudeur. Hennezh
A oar an istor koulz ha ni.
Lakaat e aked hag e spi,
Evel kustum, a fell dezhañ
Da laerezh ha da ziframmañ
Hor preizh diganimp. Met tro wenn
A ray ar wech-mañ. E higenn
A chomo goulllo. Ar beked
A yelo e-biou. En hor roued
E vo paket. En hor c'haoter,
Bervet. Ha sant Frañsez, emberr,
A vezo gwelet o retorn,
Kouezhet e veudig en e zorn,
D' ar Baradoz.

ASTAROT

O, sellit-hu
En tu-mañ ! Hon den zo erru !

LUSIFER

Ne deu ket prim. Stlejañ e droad
A ra. Aes kompren !

BELZEBUT

E Ael mat
Zo gantañ, kazel-ha-kazel.

127

ASTAROT

Nebaon, se ne bado ket pell !

LUSIFER (*d' an Ael mat*).

Ael mat, ne dalv deoc'h da netra
Derc'hel hennezh. Diskrogit 'ta !
Hag it da vezañ skandalet
Gant an tri, Tad, Mab ha Spered,
Evit ho labour fall. Esper
Am eus e tamanto ho ler.

ASTAROT (*d' an Ael mat*).

Se vo graet mat ! An aelez-se
Zo karget o c'hof a fouge.

BELZEBUT

Diskregiñ reot, pe ne reot ket ?
Hastit afo, ma vo sammet
War va choug. (D'an daou all.) Dalit ar gordenn,
C'hwi ho-taou, evit e eren.

LUSIFER

Plas dimp, Ael mat ! Klevout a rit ?

BELZEBUT

Plas dimp, ni lavar !

SANT FRANSEZ

Gortozit !
E-giz-se n' emañ ket ar gont !
Speredoù hudur divergont
C'hwi a oar e vez graet difenn
Ouzhoc'h kas d' an ifern un den
A-raok e varn.

ASTAROT

Gant ho koñje,
Mar plij, pa vez war un ene
Bec'h ar seizh pec'hed kapital,
Hep kontañ nouspet pec'hed all,

Me lavar eo daonet, aotrou.

LUSIFER

Ha soñjit ivez, ni diaouloù,
N' hon eus ket evel doc'h amzer.
Ni a rank ober hor micher.
Ne vezomp lezet e renoz
Gant tud ar bed, na deiz na noz.

128

BELZEBUT

Ya, sant Frañsez, ret eo dimp-ni
Poaniañ kalet hag a-zevri,
Redek ha diredek dre-holl.
N' hon eus ket ur munud da goll.

SANT FRANSEZ

Pe e plij deoc'h, pe ne blij ket,
An ene-mañ a vo barnet.
Er valañs, hervez al lezenn,
Vo pouezet kement oberenn
En deus graet a-hed e vuhez,
Pouezet-rik, hag hep trucherezh.
An droug vo lakaet diouzh un tu,
Diouzh an tu all ar mad. Setu !

LUSIFER

Me gred eo ober dizoujañs
Ouzh Doue, uzañ e valañs
Evit barn ar c'hozh lakepod.

BELZEBUT

Gwir a-walc'h ! Met te zo diot,
Va mignon paour, klask reiñ kuzul
D' ur sant pennek evel ur mul.

ASTAROT

Pennek pe get, petra ra se ?
Pouezet e vezo dizale,
Ha lamet buan ganimp-ni
Hon oristal, a-zirak fri
Sant Frañsez hag an holl aeled,
An holl sent hag ar santezed.
Ar valañs-mañ ne lavar gaou
Morse. Deomp da glask ar pouezioù !

LUSIFER

Deomp da glask pouezioù, da zastum
Mein ha bili, evel kustum
Ar re bounnerañ a gavimp.
Alo, paotred, an trec'h vo dimp !

129

*Ar gwaz a zeu tre, skuizh-bras, bleniet gant e Ael mat.
An tri diaoul a dosta ouzh skudell gleiz ar valañs. An den, bleniet atav
gant e Ael mat, a ya da azezañ war ur bazenn, o treiñ kein d' an arvesterien.
Chom a raio, stouet e benn, hogos hep fiñval.*

BELZEBUT

Ar valañs-mañ n' eo ket gwall vras.
Ne ouzon ket hag e vo plas
Er skudell evit pep pec'hed.

ASTAROT

Se ne ra forzh. Klaskomp bepred.

Dont a reont gant mein. Bep pec'hed a vo meneget, e vo lakaet ur maen war ar skudell.

LUSIFER

Ar maen-mañ zo an diegi.

BELZEBUT

Hag ar pikol-mañ, an avi.

ASTAROT

Me lak ar valis e-kichen.

LUSIFER

Ha me lak ar gounnar ouzhpenn.

BELZEBUT

Hag amañ, unan a-zoare
Evit al lorc'h hag ar fouge.

ASTAROT

Hag hemañ zo evit bezañ
Bet kriz e-keñver e nesañ.

LUSIFER

Ha nac'het reiñ an aluzen,
Pa c'helle ober, d' ar beorien.

BELZEBUT

Bezañ bet ur mab kriz ha fall,
Kaset e dad d' an ospital.

ASTAROT

Gwashoc'h c'hoazh ! kaset e vamm gaezh,
Gant an hirvoud hag an enkrez,
D' ar vered, a-raok hec'h amzer.
Daerou ur vamm a zo pounner !

130

LUSIFER

Roet skouer fall d' e vugel !
Ar maen-mañ yelo er skudell !

BELZEBUT

Lonker, mezhvier, frip e zrouin,
Piler an davarn, sac'h ar gwin !

ASTAROT

Pec'hiñ, mallozhiñ, sakreal,
Touiñ-Doue, tonerdeal !

LUSIFER

Klask pakañ neb en doa afer
Outañ, tromplañ, livañ gevier !

BELZEBUT

Klask kaout mui eget e lodenn,
Ha reiñ unnek evit dousenn !

ASTAROT

Ha goude laerezh, ribodal,
Rouliñ, heuliañ buhezioù fall !

LUSIFER,

Bevañ direol en e frankiz.
Tregont vloaz hep mont d' an iliz !

BELZEBUT

Ouzhpenn tregont vloaz hep morse
Lavarout Pater nag Ave.

ASTAROT

Ha war ar Feiz, hep nep doujañs,
Ober a bep seurt dismegañs.

LUSIFER (*o chom a-sav*)

A-walc'h zo bremañ, a gredan.
O nann ! ar pec'hedoù bihan !

BELZEBUT (*o tegas un dornad bili*).

Eus ar re-se ez eus e-leizh !
Setu, ma vezo pouezet reizh !

131

ASTAROT (*o tegas un dornad all*).

Holl, bihan ha bras, a rank mont,
E-giz-se e vo just ar gont !

SANT FRANSEZ

Echu ho labour ?

LUSIFER

Ya, echu !
Sellit !

BELZEBUT

Petra lavarit-hu
Bremañ, sant Frañsez ? Karget-brav
Hor skudell ! C'hwi a gred atav
E c'hellot en Neñv reiñ goudor
Da hennezh ?

ASTAROT

Feiz ! Ar Purgator
Zoken zo re gaer da reiñ bod
Ha tinell d' e seurt lakepod !

SANT FRANSEZ

A-walc'h, diaouled ! Serrit ho peg !
Ael mat, deuit-hu etrezek
Ar valañs, mar plij, da deurel
Pezh a c'helot en ho skudell.

An Ael mat a chom difiñv, stouet e benn.

Ar vad en deus graet an den-se
A-hed e vuhez, abaoe
Ma oa bugel betek ar pred
Ma varvas, ra vo dastumet.

An Ael mat a ra un huanad.

N' eus nikun, amzer pe amzer,
Na ra vad.

An Ael mat a huanad adarre.

Ne lavarit ger ?

AN AEL MAT

Siwazh !

132

LUSIFER

Breudeur, ar paotr zo dimp !

BELZEBUT

Buan, ar gordenn, m' hen pakimp !

ASTAROT (d' an den).

Arsa, hailhon, deus ganimp-ni !

LUSIFER

Hag hast afo ! Ni zo mistri !

An Ael mat a ya betek ar valañs.

SANT FRANSEZ

Tavit, diaouled ! Ret eo klevout
Ar pezh en deus da lavarout

An Ael mat.

AN AEL MAT

Aotrou sant Frañsez,
N' em eus mann, mann da ober pouez
Nemet un draig ken bihan
Ken dister... A-boan ma kredan
E ziskouez.

AN TRI DIAOUL (*o c'hoarzhin goap*).

A!

SANT FRANSEZ

Lezit ho trouz,
Diaouled !

(*D' an Ael mat.*)

Petra ?

An-Ael mat a stou d' an douar da zastum un dra bennak.

AN AEL MAT

Un dornad plouz.

Chom a ra dilavar ur pennad, o tiskouez an dornad plouz. An tri diaoul a c'hoarzh goap adarre hag a ya a-dreñv an den, prest da lammat warnañ.

133

E ti an den-mañ eo aet dec'h,
Sant Frañsez, daou eus ho menec'h.
Noz oa. Kalz a hent o doa graet.
E-barzh ar c'hraou int bet lakaet
Gant ar wreg, dre aon na vijent
Kavet gant he gwaz. Evelkent,
O c'havet en deus. Dre druez,
N' en deus ket o c'haset er-maez.
Ha taolet warno, er c'hontrol,
An dornad plouz-mañ. Setu holl
Ar vad en deus graet kent mervel.

SANT FRANSEZ

Ael mat, lakait eñ er skudell.

An Ael mat a sent. Ar skudell gant an dornad plouz a ziskenn kerkent d' an traoñ.

LUSIFER

Trucherezh !

BELZEBUT

C'hoari yud !

ASTAROT

Ardoù !

SANT FRANSEZ

Ar valañs-mañ ne lavar gaou
Morse. E anzav hoc'h eus graet
Hoc'h-unan. An den zo barnet,
Ar setañs roet, fraez ha sklaer.
Bremañ, diaouled, skampit d' ar gêr !

Ober a ra sin ar groaz, hag an tri diaoul a dec'h en ur yudal. Sant Frañsez a dro ouzh an den.

C'hwi, va mab, gwalc'het hoc'h ene,
Kerzhit dizaon davet Doue.

An den a sav hag a gerzh gant e Ael mat etrezek ar Baradoz. Sant Frañsez a ya d' an daoulin.

134

Treinded santel, n' eo ket hepken,
Me a oar ervat, va fedenn
Hoc'h eus selaouet, nag hini
An tri den-hont, e-barzh an ti,
O veilhañ war gorf ar pec'her.
Ho youl, Treinded, dreist d' an amzer,
A ya donoc'h eget spered
An dud, ar sent hag an aeled.
Ha n' eus nemedoc'h a oar lenn,
Difazi, dre deñvalijenn
Hag hentoù dall un ene paour.
Ar bed a gav mein, c'hwi gav aour
En ur galon vil, mastaret,
Brein a bell 'zo gant ar pec'hed.
C'hwi oar barn. Ho krouadurien
Ne c'hellont mann nemet goulenn,
Petra zo brasoc'h, ho furnezh,
Ho kalloud, pe ho madelezh.

Tomás O Criofain

Emañ ar Post Iwerzhonat o paouez embann un timbr en eñvor d' ar skrivagner Tomás O Criofain (dist. krifin pe krihin). Marteze e plijo d' al lennerien vreizhat gouzout un dra bennak eus istor an den-se.

Bez' e oa o vevañ e Dulenn, war-dro 1920, ur studier yaouank, Liam O Cealla, ur paotr gouiziek-tre, na zaremprede ket nemeur a dud, met a blije dezhañ mont da gantren dre ar vro, ha dre ar broioù, e-unan-penn. Da wellaat e iwerzhoneg, e tegouezhas da Liam O Cealla mont da dremen ur pennad-amzer en Blascaod Mór, un enezenn distro e-tal un aod gouez heñvel a-walc'h ouzh Beg ar Raz. Hag eno e teuas da vezañ mignon gant Tomás O Criofain.

E 1920 e oa Tomás un den kozh endeo. Anavezet en doa kalzik estrenien - en o zouez an Ao. Kelenner Marstrander, eus Oslo, hag a zo bev c'hoazh - ha skoazellet en doa anezho gant o iwerzhoneg. Ne ouie Tomás ger saoznek ebet, heñvel er feur-se ouzh ar c'hant hanter bennak a dud all a oa o chom en enezenn. Desket en doa lenn ha, diwezhatoc'hik, skrivañ, ha soñj am eus bezañ gwelet en e di, war ar mester a-us d' e siminal, ur renkennad brav a levrioù iwerzhonek. Ha pezh a zeuas Liam O Cealla a-benn d' ober eo kement-mañ : lakaat a reas Tomás da gompren e vefe dedennet bras an dud gant e zanevelloù hag e eñvorennoù, en ur ger berr gant istor e vuhez. Ne oa ket bet aes. Rete oa bet dezhañ treiñ evit Tomás pennadoù eus an Eñvorennoù ha Deizlevrioù brudetañ. Ha, p' en doe Tomás kroget da skrivañ, e rankas Liam O Cealla pourveziñ anezhañ mat gant paper ha liv, kas dibaouez lizheroù dezhañ ha mont alies d' an enezenn : a-benn ar fin ez erruas testenn « an tOileánach » (An Enezour) , dornskrivet kaer, gant An Seabhac, a gempennas anezhañ evit ar moulañ. Berz a reas al levr : istor ur strolladig-tud disrannet diouzh ar bed bras, gant eñvorennoù o tennañ d' ar c'hant bloavezh a-raok, enno mesk-ha-mesk enkreiz ha fent, kernez ha puilhentez, eeunded an amzerioù kozh ha prederouriezh-don - ha kement-se displeget en un iwerzhoneg klasel eus ar c'haerañ, re binvidik zoken evit lod ac'hanomp hiziv an deiz. Un iwerzhoneg a zegas da soñj din brezhoneg pinvidik hor mignon mat Jarl Priel.

136

Tomás O Criofain a savas levrioù all goude-se, en o zouez « Allagar na h-Inse » - Divizoù an enezenn -, un dastumadenn berr a zanevelloù kaer, ha poblañs munut ar Blascaod Mór a roas deomp, da heul ar mestr, tri skrivagner all.

Liam O Cealla en deus graet mat e labour. Soñj am eus bezañ e anavezet pa oa studier e Dulenn. E-pad mizvezhioù ne veze ket mui gwelet, pa zeue en-dro e ouiemp e oa bet e Skandinavia pe e Bro-Spagn, ha neuze ez ae kuit adarre. Mervel a reas, bloavezhioù goude, e Iougo-Slavia.

Hiziv n' eus mui den ebet o chom er Blascaod Mór. Eus an douar bras ez a tud eno da bakañ grilhed (a werzhont goude-se d' ar c'henwerzhour breizhat a zeu ur wech ar sizhun), pe d' ober war-dro o deñved, pe da gonikleta. A dud avat, n' eus ket mui en enezenn. Klozet eo da vat unan eus pennadoù istor Kevredigezhel Iwerzhon.

Oscar MAC UILIS.

Setu amañ da heul, troet e brezhoneg, ar pennad-digeriñ embannet en Irish Press (dé Sathairn, Samhain, 2, 1957 - da lavarout eo Sadorn 2 a viz Du) dindan an anv « **A Voice from the Blaskets** » :

« An delwenn kizellet gant Leomus Murphy en enor d' an den meur kozh eus An Blascaod a savo hepdale e Dunquin, war an douar-bras, troet war-du an

enezennoù distro-se a zo bet skrivet evito « An tOileánach », un danevell-kañv hag a zo deut da vezañ lod eus pinvidigezh lennegel Europa. Warc'hoazh e vo tennet ar ouel diwar an delwenn gant An Seabhac.

An den meur kozh, ken oc'h eñvoriñ e yaouankiz, ken oc'h eñvoriñ buhez eeun ha kalonek eneziz, en deus krouet ul levr hag a zo a dalvoudegezh dreist evit studi hon istor.

E dud a oañ tud paour, tavantek, hag a c'houneze gant poan o boued dre besketa gant o « curraghoù » dister war ar morioù gouez ha dre labourat parkeier treut enket etre mein ha kerreg.

137

Kêrioù bras ar bed ne anavezent ket dre Zulenn pe London, met kentoc'h dre Chikago, New-York, Boston - hag o doa kemeret, en o istorioù-gwerin, ur seurt talvoudegezh henvojennel.

O buhezioù, avat, a oa urzhiet evel en amzerioù kentañ hor sevenadur, hag ar sioulder anezho a oa laouenaet gant kanaouennoù ha barzhoniezh ha mojennoù, gant ur feiz eeun ha birvidik. Kement-se a zo bet diwallet gant Tomás O Criomhthain en Istor e Vuhez.

Tavet eo bremañ pep trouz denel war an Blascaod ha yen eo an oaledoù a azeze en-dro dezho, en nozioù goañv, da glevout istorioù ken kozh ha ken brav ha re Homer, tud O Criomhthain. E levr avat, hag e zelwenn e Dunquin, a zegas da soñj deomp, en oadvezh-mañ a skiant hag a loarennoù kempennet gant mab-den, ez eo en urzh hag er feiz e kavo an den e wir evurusted, e joaioù eeun an douar, ar mor, ar c'hala-hañv hag ar c'hala-goañv.

En anv e enezennig dizarempred hag avelet, hag en anv lwerzhon ivez, setu ar pezhig en deus degaset O Criomhthain da deñzor ar sevenadur. »

(lakaeet e brezhoneg gant P. D. war c'houlenn O. LOYER.)

Darvoudoù Iwerzhon

gant Alan HEUSSAFF

Oglaigh na-hEвреann (e saozneg IRA) a gendalc'h da skeiñ taolioù ouzh polis ar C'hwec'h Kontelezh, hag ouzh ar soudarded saoz, en desped d' an eveshaerezh en daou du d' ar « Speurenn ». Bep ar mare e vez dizoloet armoù kuzhet. D' ar 17-3 e voe kavet ur bern anezho e-kichen Doire ; da heul ez eus bet harzet 27 den, hag a zo aet da gaout ur 140 all e toulloù-bac'h Béil Féirste. Ur rummad prizonidi, eno, a gouezhas gwarded warno, hag i oc'h ober un hent-kev dindan ur voger evit tec'hout. Pa voent bodet, evit o furchal, ec'h argadjont ar warded, hag e savas kann.

D' ar 16-2, demnes goude hanternoz, e voe taget ur c'hamp soudarded e Blanford, Dorset, Bro-Saoz, gant seizh paotr eus an IRA. Kemer a rejont ar post-gward goude dinerzhañ ar c'hedourien, ha derc'hel anezhañ e-pad 40 mn. Pedal, ur saoz bennak, o welout ne zistroe ket un ofisour d' un eil postgward, a c'halvas d' an evezh. An argadourien en em dennas, hep bout gallet skrapañ tamm armoù. Met hini anezho ne voe paket, daoust d' ar c'hemenoù kaset diouzhtu da bep lec'h.

Un dilennadeg a vo a-benn an 20-3 evit Kambr Kannaded ar C'hwec'h Kontelezh. An traoù a zo aozet e seurt doare ma 'z eus 25 kombod-dilenn, a-douez an 52 en holl, e-lec'h ma n' eus danvez-kannad ebet oc'h en em ginnig a-enep an Unanourien. Ha pep danvez-kannad a rank touiñ ec'h anzav da lezennadur-diazezh ar 6-Kontelezh, pezh a dalv kement hag anzav ez eo lezennel rannidigezh Iwerzhon. Tud Sinn Féin o deus diskuilhet ar vroadelourien a bleg d' ur seurt eneplavar, hag o deus divizet aozañ un dilennadeg dre guzh. Diaes eo diawelout disoc'h houmañ, peogwir n'hellont ket ober bodadegoù ha prezegennoù foran, evel ar re all. Hag ar bilhedoù taolet a-du ganto a vo kontet evel « foeltret », peogwir ne viront ket al « lezenn ». Feal d' o sturienoù, o deus divizet paotred Sinn Féin evelkent kinnig un danvez-kannad e pep kombod-dilenn, ne vern pegen dister o chañsoù.

139

E Kambr ar Gannaded e Dulenn ez eo bet goulennet gant N. Browne, kannad dizalc'h, hag eñ e rafe ar gouarnamant ur vouezhiadeg-bobl evit gouzout pegement a dud a zo a-du gant deskiñ iwerzhoneg er skolioù. Goulenn Browne a c'hoarvez e-kreiz ar rendael a zo savet, e kelaouenoù 'zo, abaoe prezegen ar c'helenner O Doherty a-enep kenteliañ ar vugale-skol dre an iwerzhoneg. (E gwirionez, nebeut-tre a skolioù e vez kenteliet pep tra enno dre ar yezh-mañ. Met ar pezh a vez graet a-du gant ledañ tachenn an iwerzhoneg a anoaz ar rummad tud na soñjont nemet e kenwerzh ha danvez.) De Valera en deus respontet ez eo dlead ar Gouarnamant reiñ an tu da bep Iwerzhonad da zivizout evitañ e-unan, pa vo deut d' an oad a skiant, ma ray gant an iwerzhoneg pe nann. Ret eo neuze reiñ tro dezhañ da zeskiñ ar yezh. Poellek a-walc'h eur eta da chom hep isurzhiañ amzer-da-zont yezh nouspet remziad tud da aezamant ur rummad pe zaou. Evel ma c'houlenn ar gelaouenn ROSC : « Ha gwelet ez eus bet biskoazh ur ouenn dud vriek o treiñ a-ratozh-kaer da brederiañ, hag eñ e tlefent teurel kuit o broadelezh, evit mont da vevañ-bevaik, evel ur gwiskad laou, diwar goust ur c'horf estren divi ? » Ar gouarnamant en deus gouestlet e rafed un enklask a-zivout penaos gwellaat an doareoù da zeskiñ iwerzhoneg. Ar ouezelegourien a zo a-du gant ar mennad-se, gant ma vo er strollad-enklask tud hag a zo anavezet evit o c'harantez evit ar yezh. Ar brasañ skoilhoù a c'hellfe dont a-berzh kargidi, diazezet en o roudenn, lezirek pa vez anv a gemmañ o boazamantoù.

Klevet hoc'h eus anv eus « GAEL-LINN », ar gevredigezh a zastum arc'hant dre ur c'hrogn-sport evit - a-douez traoù all - ober filmoù berr en iwerzhoneg. D' ar perc'henned fiñvskeudenndioù a ziskouez ar re-mañ e vez roet distaol war o

zailhoù, un distaol hag a vez diouzh hed an diskouez (1) . Arse, paotred fin a zo ha n' int ket bet pell o tennañ o mad eus ar reoliadur-se. Ar fiñvskeudenndioù a zigor da 5 1/2 eur p. m., met seizh eur e vez a-raok ma teu an arvesterien gentañ. Netra aesoc'h eget dibunañ ar filmoù iwerzhoneg, ken alies ha mar kar, peogwir ez int berr, dirak salioù goullo. Lezennel eo, na petra 'ta ! Gouezet eo bet e c'hoarveze an dra-se e 15 ti da vihanañ. Klemm a zo savet a-berzh Gael-Linn, ha fulor er ouezelegourien ! Moarvat e vo stanket an toull el lezenn (2). Da c'hortoz ez eo bet graet ar jobig gant an iwerzhoneg, brav-tre. C'hwi 'gav deoc'h e vije bet veizh kastizañ ar floderien ?

140

Abaoc'h pemp vloaz, e reer ur gouel bep nevez-amzer en Iwerzhon, **an Tóstal**, evit dedennañ gweladennourien a-raok mare an ehanoù-labour. Ar pal eo diskouez traoù na vezont ket gwelet e lec'h all : redadegoù-korac'hoù, abadennoù koroll ha sonerezh « hengounel », danevellañ en doare hengounel ivez, ha drama. Warlene e tivizas poellgor **an Tóstal** e Dulenn diskouez pezh Tennessee Williams, « The rose tattoo ». Netra iwerzhonat koulskoude. Met c'hoant a oa da sevel Dulenn endro da renk ur gêrbenn ar c'hoariva. Ar c'hoari a voe lakaet difenn warnañ, hag an diskouezour harzet, peogwir e kavas d' ar polis kaset da evezhiañ ec'h atize d' an orged.

Hevlene e oa dibabet ur pezh-c'hoari gant S. O' Casey, « Taboulinoù an Tad Ned » hag ur c'henaoc'h eus « Ulysses » James Joyce, anvet « Bloomsday », graet da zereout evit al leurenn. Tri fezhig c'hoari-drevez gant Samuel Beckett a oa da vezañ diskouezet ivez. Skridoù Beckett a vefe aroueziet gant un doare dic'hoanag na wel ster ebet er vuhez. (Ret din anzav n' em eus lennet nemet « O c'hortoz Godot ») . Ulysses a zo difenn d' e werzhañ e stalioù-levrioù Iwerzhon ar C'hreistez, re hudur e vez kavet, pe re zizouj. O' Casey a zo anavezet evit bout enepkloer. An Tad Ned a dle bezañ ur beleg re zouget da c'hoari e vestr.

Arc'heskob Dulenn en deus diskleriet e nac'hfe aotre da lavarout un oferenn da geñver digor an Tóstal, ma vije diskouezet pezh O' Casey ha « Bloomsday ». Aze emañ bet gwalldapet poellgor Dulenn. O' Casey en deus nac'het kemm tra : eñ eo ar skrivagner, neket ar poellgor. Neuze en deus lamet an aotre da c'hoari. Bloomsday a zo bet distaoret gant ar poellgor. Ha Beckett, evit reiñ skoaz d' e genseurter, en deus nac'het an aotre da c'hoari e « zrevezoù ».

Setu diskaret pep tra, goude kalz a zispignoù ; ha re ziwezhat eo, a soñj darn, evit bezañ e-tailh da brientiñ c'hoarioù bras all. Ar poellgor a dlefe bezañ bet furoc'h.

19-3-1958.

(1) Hevelep distaol a vez roet evit diskouez filmoù e galleg, alamaneg, h.a.

(2) Dres hiziv (20-3) e teu ar c'heloù emeur o vont da reizhañ ar reoliadur evit mirout na vije graet droukimplij anezhi.

MEVEN MORDIERN HA YANN-BER KALLOC'H

LIZHIRI LAKAET E BREZHONEG GANT AN Dr LEON PALAUX

(KENDALC'H)

9-1-1914.

Aotrou ker,

Daoust hag e anavezit an daou c'han brezhoneg o kregiñ evelhen :

(an hini kentañ.)

Hor Sent kozh a ra d' hor bro-ni
'Vel ur gurunenn.
Ur gurunenn a zo ganti
Sked mil steredenn !

(an eil.)

Telenn ar barzh
Un tredemarzh !
Pebezh teñzor
Pa vez diantek
Hag izelek
An telenor !

N' am eus biskoazh lennet hiroc'h ha c'hoant bras am befe da c'houzout an dilerc'h. Goulennet am eus digant Vallée o krediñ anaout e zoare, hogen n' en deus ket respontet.

142

Ur vezh vras evit hor yezh ez eo geriadur Jaffrennou :

1° Tevel a ra war un niver bras a c'herioù mat-dreist hag a zo brezhonek ha keltiek-rik evit lakaat en o lerc'h gerioù kemeret e-barzh an trefodach galleg a blij dezhañ skignañ ha difenn. Ar gerioù brezhonek-rik a vez c'hoazh implijet en hor rannyezhioù pe meneget e geriadurioù an tri c'hantved diwezhañ (Le Pelletier, Grégoire, Le Gonidec, Troude).

2° Tevel a ra war lodenn vrasañ ar gerioù nevez aozet gant Vallée, evit stankañ toulloù hor yezh. Ar gerioù nevez-se hag a zo bet implijet gant Vallée p' en doa ezhomm e Kroaz ar Vretoned a zo mat-tre peurvuiañ. Ar re ijinet gant Jaffrennou avat e vez fall-daonet peurvuiañ. Da skouer ar ger « individualisme » troet gantañ « unanbennagiez » eus unan bennak.

3° Degemer a ra a-dreuz hag a-hed gerioù kembraeg, da skouer *enebester* (galleg : contresens). Ar ger kembraeg **ystyr**, avat, a dalvez ster e brezhoneg hag implijet e vez e Bro-Dreger (ne welan ster ebet e kement-se). Perak eta kemer e kembraeg ur ger a zo anezhañ e brezhoneg, dindan ur stumm brezhoneg-rik. Anat eo n' en deus an den-se nemet ur vrizh-ouiziegezh eus ar brezhoneg.

Emañ ho lizher o paouez degouezhout ganin. Trugarez evit ho hetoù mat. Deoc'h e kasan ivez va re. Brav-tre ho pezh-barzhoniezh. Dreist eo, a gav din, ho menoz. Arc'hoazh kentañ e skrivin hiroc'h deoc'h.

Ar pezh a lavarit din eus **Kim** a zegas da soñj din komzoù skridvarnourien c'hallek « Les longueurs insipides des romans anglo-saxons ». A adskrivan ger evit ger o vezañ lennet ar frazenn-se daouzek gwech da vihanañ. N' eo ket alies e vezan feuket gant an tech-se, ha tamm ebet e « Kim ». Marteze dre ma 'z eus, eus tu va mamm, gourdadoù Saoz pe Amerikan ?

Digarezit al lizher-mañ skrivet buan ha buan.

Deoc'h a wir galon.

R. ar Rouz.

* * *

11-1-1914.

Aotrou ker,

143

Prederiet am eus war ho menoz. Da gentañ ez on bet dedennet gantañ ha goude em eus kavet da lavarout warnañ.

Arvarus eo ur galvadenn evit dastum arc'hant. N' am eus ket kalz a fiziañs enni. Gallout a ra degas evel ma lavarit meur a gant lur (gant ma vefe gwir !). Hogen aon am eus ne zegasfe nemet ur skoed bennak. Ha ma c'hell degas kalz a arc'hant ur bloavezh e c'hellfemp kaout gwall nebeut ar bloavezh warlerc'h. Kement ha kemer ar boan, daoust ha ne vefe gwell diazezañ un dra bennak start ha padus ? Ul leve diarvar, zoken ma 'z eo dister, a roio tu da « Vreuriezoù ar Brezhoneg » da vont war-raok. Tizhout a rafemp ar pal-se en ur sevel ur gevredigezh evit deskiñ brezhoneg d' ar vugale. An izili a rofe o ger da reiñ bep bloaz, e-pad tri bloaz da vihanañ ur c'hementad arc'hant a servijfe hepken da harpañ ar skolioù a zeskfe lenn ha skrivañ brezhoneg d' ar vugale. Ne vije na kannadig, na kendalc'h, na banvez, na gouel ebet hag a vez dispignet kalz arc'hant evite hep mat ebet evit ar yezh. Ne vefe nemet ur c'helc'hlizher kaset gant ar poellgor evit reiñ da anaout an arc'hant degemeret ha penaos eo bet lodennet.

Me gred e talv gwelloc'h deomp skoazellañ « Breuriezoù ar brezhoneg ». Ar Gevredigezhioù all ma komzit anezhe a zo talvoudus a dra sur, met arabat eo klask ober re. Ar c'hentañ tra a zo d' ober eo deskiñ o yezh da vugale Vreizh, rak int hepken eo a c'hell he saveteiñ. Abred pe ziwezhat e vezo lonket ha kollet evit hor broadelezh divroidi St Denis pe ar re a zo aet da labourat e kêrioù bras all. Dre-se e kredan ez eo didalvez dispign evite arc'hant a c'hell bezañ implijet e Breizh gant gounid. E-lec'h kemer poan gant ar re o deus kuitaet o bro da vat, gwell eo ober war-dro ar re a zo war-nes mont kuit, evit o distreiñ gant poell ha furnezh war-zu rannvroioù ar c'huzh-heol a zeu da vezañ goullo a-nebeudigoù, an Normandi, da skouer. Eno, war ar maez, e c'hellfed, gantañ amzer ha gant evezh sevel trevadennoù breizhek ha birvidik a virfe o yezh hag a greskfe tamm-ha-tamm. Evelse o deus al labourerien douar bulgarek aloubet en un doare peoc'hus an Tras ha Makedonia. Evelse ivez ez eo en em strewet Albaniz e Serbia Kozh hag ar Roumaned e Transylvania.

An anvioù a ginnigit evit ar poellgor a zo mat-tre : Loth, Vallée, Ernault, De Rougé.

« Mirer » : se mirer, melezoura (Grégoire, Ar Gonideg).

Degasit din mar plij, disul, gant lizher Vallée, va notennoù diwar-benn an douarouriezh. Marteze ez eus ar ger bennak da bennaouiñ evit ar geriadur goulennet.

R. ar Rouz.

* * *

144

21-1-1914.

Aotrou ker,

Evit treiñ e brezhoneg « possible » hag « impossible » e c'hellfed ober gant « gallus » ha « dic'hallus », roet gant ar Gonideg. Implijet eo bet ar ger

diwezhañ-mañ gant Brizeug e « Furnez Breiz » :
« Kompeza Brasparts
Diradenna Berrien
Diveina Plouie
Tri zra dic'hallus da Zoue. »

Gwir eo, ur bloaz bennak 'zo en deus Vallée graet gant « sturiabl » (aerlestr sturiabl) en e geleier eus ar Bed holl ha nevez 'zo war « Groaz ar Vretoned » hag en Notennoù gant « teuzus », « dideuzus », « treuzus », « didreuzus » kentoc'h eget « teuzabl », « dideuzabl », « treuzabl », « didreuzabl ».

En ur ger krediñ a ran ez eo gwelloc'h diwall da astenn re an dibenn-ger « abl » ha n' eo ket brezhonek. Lezomp anezhañ da Jaffrennou ha d' e drevezerien. Ret e vefe klask er c'hrennvrezhoneg ur gourfenger kevatal.

Dre ma n' anavezan nemet nebeut a c'hrennvrezhoneg n' hellan ket reiñ diskleriadurioù deoc'h war gement-se. Goulennit o menoz digant Loth pe Ernault. A-wechoù e c'hellfer ober gant ar rak-ger « her » (mat), **hu** en henvrezhoneg, ha **su** e keltiek. Evel-se, kavout a rafen gwelloc'h, ha Vallée ivez, « hervel », « herann », gant ar genou diverret « hervelder », « herannder » eget « gwelus », « rannus » dibabet gant ar Gonideg.

Ha staget hoc'h eus da lenn Le Play ? Erbediñ a ran deoc'h dreist-holl al lodenn diwar-benn an tiegezh hag ar frankiz testamantel. Emañ ar gwir gantañ pa lavar ez eo al lodennañ-ret ha lezennoù all an Dispac'h penn-kaoz digresk ar c'hannedigezhioù e Bro-C'hall. « La Réforme Sociale » gant Le Play a zo ur benn-oberenn, lennet ha studiet gant re nebeut a dud, siwazh. Ha daoust ma n' eo ket Le Bon un den a feiz, e oberennoù a glokan hag a harp ar pezh en deus lavaret Le Play. Hevelep oberennoù a dalv kant gwech muioc'h eget an holl romantoù a-vremañ dreist-holl pa 'z omp gronnet evel bremañ gant diaesterioù ha dañjerioù a bep seurt. E-keñver ar brezhoneg zoken e c'heller tennañ dioute un niver a gentelioù a-bouez bras.

Kerkent hag ho pezo lennet va levrioù hag, o degaset en-dro din e roin deoc'h re all.

145

Daoust din da c'houzout emaoe'h evezhiek-tre e c'houlennin diganeoc'h teurel evezh dreist-holl ouzh Le Play, al levr nemetañ eo a zeu eus va zad ha staget bras on dezhañ kalz a briz a stagan outañ.

A wir galon,

R. ar Rouz.

KORN AR GWENEDEG

Kontadenn-bobl

(KENDALC'H)

- Mat, deomp neuze.

Hag int o daou gant an ael. Ar c'harr a yae 'el un tenn. E-korf daou vunut e oant 'tal an nor vras.

- Ar Baradoz, eme an ael.

Job a reas sin ar Groaz. Kentizh digoret an nor e krogas Sant Per da furchal en e baperiou.

- Job Simon, Simon S..., S..., S..., ah ! setu. C'hwi 'eve bannigoù mat a gredan ?

- Evet a raen sur a-walc'h, pas muioc'h evit an dud all.

- Nag ho pedennoù ? Me gred e ankoehc'h lies erwalc'h o laret ? Muioc'h e touec'h eget ne bedec'h... hag amañ petra welan ? C'hwi 'vazhatae ho maouez ?

- Aotrou Sant Per, fari a rit sur. Me m' eus...

- Tatata, tout hoc'h memestra. Pa erruit amañ, an hini fallañ ac'hanoc'h a zeu da vout un ael. Met a-raok ! Kit, er-maez.

A-boan ma oa war an treuzoù ma welas an diaoul o plantañ e gernier dindan bandoù lavreg an troc'hour lann ha gant ur c'hoarzh skrijus en e daolas war e gein.

Spontet, Loui a chomas ur herrad dilavar.

- Aotrou Sant Per, emezañ an dousañ ma helle goude bout prederiet un tammig. Ur Job Simon all a zo er Genkiz. Hennezh a zo evour, hennezh a zo un touer, hennezh a zo fall ouzh e vaouez. Met an arall, an hini a zo aet gant an diaoul a zo Job Simon ar Gozh-kêr, ur paotr yaouank kozh, direbech e pep keñver. E anaout a ran a bell zo.

147

- Hañ ? Petra 'larit ? hag eñ da gemer e levr en-dro. S..., S..., S..., Simon, Job ag ar Gozh-kêr. Ha, met ya, met ya, ganet er bloaz 70. Fariet am eus. Sant Mikael, kerzhit diouzhtu d' an Ifern da glask Job Simon em eus laosket da vonet gant an diaoul pemp munut 'zo.

- Me hell mont ivez, a c'houlennas Loui.

- Ya, ha grit fonapl, ar paour-kaezh !

A-bell e welent sklerijenn ruz a-dreist an Ifern. Sant Mikael a stokas ouzh an nor gant e gleze hag homañ a zigoras frank. Poan en doe Loui o tigeriñ e zaoulagad. Ne oa ket tu da harzh gant ar gwrez a save ag an tan.

Job a oa aze war ar glaou ha huchal a rae ur spont gant an droug. Anaout a reas tud eus ar c'hornad, marv a-bell 'zo, hag a oa aze o rostein. Ur pakad merc'hed yaouank kozh a oa o brochiñ Job gant ferc'hier ruz.

- Biskoazh kemend-all, eme ar paour-kaezh en ur zont er-maez, Loui, n' ankouezin biken ar pezh ac'h eus graet evidon. Hepzoc'h e vehen c'hoazh aze o

loskiñ. Ha bremañ gras deoc'h ez an d' ar baradoz, kenavo ha trugarez a-greiz kalon.

An ael a oa en e garr o c'hortoz Loui. Diskenn a reont dousik betek Pont-ar-Pach ha goude bout bet laret kenavo d' an ael e tistagas Lisette a oa atav staget ouzh an davarn ha hei ! d' ar ger.

Trouz houarnoù ar jav war an hent skornet e zihunas. Houarnoù e jav ? Nann, avat. Trouz botoù-koat an troc'hour lann er-maez kentoc'h. Hañv ha goañv ec'h errue en e labour a-raok ar splann.

- N' en deus den savet en ti-mañ c'hoazh ?

- Geo, geo Job.

Hag e kontas dezhañ ar pezh en doa huñvreet.

- Amoed, eme an troc'hour lann en ur sammañ e varr war war e skoaz.

L. M.

FILMOU

AN HINI A RANK MERVEL, savet diwar levr ar skrivagner gresianek Nikoz Kasantzaki dindan an anv « Ar C'hrist adstaget ouzh ar groaz ».

Ur film talvoudus e pep stumm, war dachenn an arz hag ar c'hoari, koulz hag e keñver ar politikerezh hag ar menozioù kristen ha kevredadel.

An danvez, a vefe, hervez klevet, diazezet war un darvoud degouezhet d' ar mare ma ranke ar C'hresianed soublañ dindan yev an Durked, Ha setu ar gentel bolitikel da dennañ, evidomp Breizhiz diouzh ar film : abred pe ziwedhat e tarzha brezel diabarzh e-mesk gwellañ bugale ur vro bennak, pa vez gwasket homañ gant ur c'halloud estren o stlejañ war he lerc'h menozioù pe gredennoù kontrol-bev da re ar bobl sujet.

Dres evel Poñs Pilat gwechall, Agha Turk n' eus en e galon nemet dispriz c'hwerv e-keñver ar C'hresianed hag i kristenion sentus-kaer ouzh ar « bobed », o fersoned.

C'hoantegezh diroll Mahometiz o klask ar blijadur en hudurniezh hag e madoù ar c'horf, hag o strivañ e ne vern peseurt stumm, da ziazezañ war an douar ar baradoz fetis a gendalc'ho, hervez ar Profed, war-lerc'h ar marv, sed aze ur c'hoari dispar hag aes da bakañ e roued ar mac'homer kristenien laosk, dre ma 'z int pinvidik evel Patriarcheas ha gwashañ pezh a zo beleion evel ar pob Grigoris...

Ret e vo eveljust peurvreinañ ar vro o reiñ tu d' ur c'hast da zerc'hel en he c'hrabanoù ar gristenion dibreder-mañ, ha setu roll Katerina, eil Mari-Vadalen Lycovrissi, ar gêriadenn ma c'hoarvez enni an darvoudoù.

* * *

Hervez kustum ar vro, deut eo ar mare da c'hoari ar Basion eno. Daoust pegen meurdeus, santel ha displeget ivez eus ar c'hentañ e hañval bezañ an daolenn lec'h ma weler ar pob Grigoris oc'h ingalañ rolloù tud ar Basion, bep ma tibun an darvoudoù e weler fraezh koulskoude n' eo nemet pilpouserezh emzalc'h renerion gristen ar gêriadenn : peurvreinnet int, dres evel m' edo mistri ar Juzevion dirak ar Romaned, pa oa ar C'hrist o tont.

* * *

E Lycovrissi e teu ivez ar C'hrist, neket avat d' ar c'houlz merket gant Doue en ur mare resis eus istor an denelezh, hogen gant an darvoudoù a c'hoarvez dre ar vro, en abeg da waskerezh an Durked, diouzh un tu, ha da fallagriezh tud badezet, diouzh an tu all. Diwanañ a ray ar C'hrist amañ koulz lavaret, diwar reuzeudigezh ur gêriadenn bet tangwallet gant an enebour hag hec'h annezidi o kantreal dre ar menezioù, skuizh-marv hag o tont da c'houlenn dor digor ouzh « kristenion » Lycovrissi.

En hon amzerioù modern e par evelse ar C'hrist en oberoù an den-mañ-den gwech ha gwechall, ha n' heller ket tremen hep soñjal er Grenn-Amzer ma oa kement-se tra voas, da vare ar gwalennoù bras ma vez diskennet mab-den gant ar reuz hag ar freuzh, betek renk ar chatal hag izeloc'h a-wechoù. Ha setu war un dro, ar gentel gevredigezh ha kristen hervez ster gwirion an Aviel, hon eus da dennañ diouzh ar film.

Pa zegouez, war blasenn Lycovrissi ar Pob santel Fotis, e penn «prosesion » hir truezus ha fromus e barrezianiz deut da c'houlenn bod ha labour, ez eo gwall-nec'het kristenion binvidik ar gêriadenn hag int koulskoude o vont da « c'hoari » ar Basion !...

Evelkent ! Daoust ha n' eo ket Gresianed ivez ar paour-kaezh repuidi ? Eo, met pa ne vez mui karantez Doue o vleuniañ, e stumm pe stumm, e kalon mab-den, e vez diaes dezhañ santout zoken galv e vro... Argaset eo ar gantreerion baour eta gant o c'henvroiz fallakr, war ar falz digarez ez int taget gant ar c'holera, ken na rankont mont da zizec'hañ dindan an heol grizias, hep ti nag aoz, war dosennoù meinek ha kras ar Sarakina, dres a-us da Lycovrissi, lec'h ma red an dour hag ar mel... a drugarez, moarvat, da bedennoù ar « pob mat » Grigoris...

* * *

Arabat ankounaat e vezer o paouez ingalañ rolloù ar Basion e-touez an dud e Lycovrissi. Ha daoust m' emañ ar gristenion dibabet evit an arvest sakr evel m' emaint, tudigoù diseblant, evel m' emaint emaint. An Ebestel, kennebeut, ha Jezuz koulskoude bemdez war o zro, ne oant ket kaeroc'h. Evel ma oant, e oant, avat, hag an avel o c'houezhañ diwar an Aviel, e ve tenn herzel outañ, hiziv kouls ha dec'h : Avel Walarn en amzer hor Salver, avel reter en hon amzer...

Dre ma rankont c'hoari, hemañ Manolios, roll Jezuz, hemañ, Yannakos, roll Per, hemañ Michelis, mab ar mondian Patriarcheas, roll Yann, an diskibl tostañ da galon ar Mestr, setu ma tigor o daoulagad da dud ar Basion. Dont a reont da gompren ervat, ster don an Aviel dirak poanioù ha dienez divent ar reuzeudion-hont o tizeriañ war dosennoù ar Sarakina hag i dinerzhet ha digalonekaet o welout o bugale o vervel gant an naon hag o re gozh oc'h astenn o c'horfoù kabac'h, e toulloù kleuziet gante d' ober o c'houk diwezhañ, e-ser tammoù relegoù diwar an hendadoù, priziusañ teñzorioù o deus darn gallet saveteiñ en o gwalleur, p' o deus ranket kilañ dirak an tan lakaet warne.

150

Raktal e wel splann tud ar Basion e tleont saveteiñ ar « bariaed » kaezh, divarrek da stourm pelloc'h ouzh garventez ar vuhez a reerdezhe. Michelis, mab Patriarcheas pinvidik, a ra e venoz, war-lerc'h marv trumm a-walc'h e dad, legadiñ e vadoù da reuzeudion ar Sarakina. Harzet eo outañ, avat, gant kuzul Lycovrissi ha diskleriet ar paotr evel un den sot... N' hall ket an arc'hant dirouestlañ pep kudenn war an douar hag amañ e par ur wirionez : n' eus nemet doare ar C'hrist gant e boanioù hag e varv evit e vreudeur a gement a ve gouest da zegas ar silvidigezh d' an dud gwasket. Honnezh a vo kefridi Manolios, ar Mesaer dister ha besteod, deut dezhañ koulskoude ar gomz reizh, dre c'hras Doue, un deiz ma troas en e benn ober ur brezegenn evit kendrec'hiñ e genvroiz aheurtet, pobl disoursi Lycovrissi oc'h ebatall hag o kargañ kof e-kerzh ur gouel...

Sentus e chomo bepred Manolios ouzh e vistri ha trugarezus e-keñver an holl, nemet pa vo sonet Eur E Galvar. Neuze e stourmo hag e vo paket ha merzheriet gant an Durked ha gant un darn ivez eus e genvroiz, tud c'hoantek hag emgar o « kenlabourat » gant mac'homerien ar vro.

Mervel a ra ar Mesaer Mat, o tiskleriañ da Gatrina, savet enni gwir garantez evitañ : « Lavar dezhe e vin gante hepdale ». N' eo ket ar C'hrist eta o c'hrataat ar baradoz arc'hoazh d' e genseurted feal, hogen ur C'hrist aet e korf un denig a netra oc'h embann e talv e varv santel Hiziv da zegas an trec'h Arc'hoazh da stourmerion Reizh ur brezel Ret hag a zo krog d' ober e reuz gant tennoù fuzuilh etre an div gostezenn : emgann gwadek etre tud pinvidik ha fallakr ha reoù baour met leal hag onest.

O treuzlec'hiañ an darvoudoù-mañ war dachenn an Emsav Breizhek n' heller ket tremen hep soñjal e darn eus hon harozed diwezhañ, tud heñvel-mik ouzh Manolios, mesaerion vat eveltañ, marvet e stad a c'hras, hep ket a var, ha gouest o aberzh dre se da dostaat ouzhimp-ni, bremañ o vevañ, eur ar frankiz. Manolios, avat, n' eo ket echu e gefridi, a gredan. Tro piv a vo da c'hoari e roll e Breizh ?

Diaes eo, hep mar, kaout ur film hag a rofe tro d' an arvester da sanailhañ en e spered hag en e galon kentelioù ken niverus ha ken den, war gement tachenn 'zo.

Jil EWAN.

NOTENNOU

HOR MIGNONED. -

Laouen eo an Aotrou hag an Itron Yann Sicard da gemenn deoc'h ganedigezh o mab Ronan, d' ar 26 a viz Meurzh, e Kerfeunteun.

An Itron L. Moreau de Bellaing, an Aotrou hag an Itron Jakez Moreau de Bellaing a zo laouen o kemenn deoc'h dimezñ o merc'h-vihan ha merc'h Hoela gant Alan-Mikael de Briançon, e Gwengamp, d' an 21 a viz Ebrel.
Hor gwellañ gourc'hemennoù.

KAÑVOU. -

Klevet hon eus gant keuz e oa marv e Bourdel, d' an 28 a viz Here 1957, an Ao. Loeiz Beranger. Ganet e oa bet an Ao. Beranger en Naoned, d' ar 15 a Vezheven 1871 ha daoust m' en doa tremenet an darn vrasañ eus e vuhez er-maez eus ar vro - er Roc'hell en deus renet ur burev lezennel e-pad 48 bloaz - e oa chomet atav feal da Vreizh : desket en doa brezhoneg ha skrivet ur skrid prederouriezhel a n' eo ket didalvoud, An Amzer hag an Ec'honder. Bez e oa an Ao. Beranger, « Drouiz TalHouarn », dean ar Gorsedd.
D' e intañvez e kinnigomp hor gourc'hemennoù a gengañv.

Gouezet hon eus ivez e oa aet da anaon, e miz Meurzh, mamm hor c'heneil ha koumananter Jon Mirande. An Ao. Jon Mirande, anezhañ un Euskarad, en deus desket brezhoneg, hag a skriv anezhañ, pe a gomz anezhañ mat-tre.

Gant tristidigezh hon eus kevet ivez keloù marv Evelyne Delamare, gwreg hor c'heneil Yann Koailh, d' ar 14 a viz Ebrel. Douaret eo bet e Yerres d' an 18 a viz Ebrel. Klañv abaoe pell he doa koulskoude kendalc'het d' ober brud evit he bro betek ar mizioù diwezhañ er Sana m' edo herberc'hiet. Koll a ra Breizh unan eus he servijerezed mat.
Kinnig a reomp d' an holl hor gourc'hemennoù a gengañv.

Klevet hon eus ivez keloù marv Gab Jaffres, e Pariz, d' ar 14 a viz Ebrel 1958 ; douaret eo bet e bered Ploueskad. Unan eus renerien « ar Vretoned dieub » e oa ha labour mat en doa graet evit ar menoz breizhat e-touez Bretoned an tu kleiz rannvro Bariz. D' an Itron Jaffres, e wreg, skoazellerez vat « Al Liamm » ; ha d' e diegezh, e kinnigomp hor gourc'hemennoù a gengañv.

Marv eo ivez an Ao. Larboulette, koumananter kozh d' « Al Liamm », en Hennebont ; person e oa bet e Langoelan. Kinnig a reomp d' e familh ha d' e vignoned hor gourc'hemennoù a gengañv.

150

PROFOU. -

Setu roll ar profoù hon eus bet e korf an daou viz diwezhañ :

153

C'HWEVRER.

- F. ar C'haloneg, 100 lur ; Dll M. Gourlaouen, 1.000 ; Yann Thomas, 1.000 ; A. Gwilcher, 4.000 ; Dll M. J. Marot, 1.000.

War un dro, 7.100 lur.

MEURZH.

- J. Konan, 1.000 lur ; P. Peneg, 5.000 ; L. Bihannig, 4.000 ; C. Le Mercier d'Erm, 600 ; Dr A. Rousseau, 1.000 ; Dr G. Etienne, 500 ; Dll O. Chevillotte, 1.000 ; Dr H. Delaporte, 500 ; Y. Bouessel du Bourg, 600 ; Y. E. Cormerais, 600.

- War un dro, 14.800 lur.

Abaoe derou ar bloaz hon eus degemeret 39.600 lur a brofoù. Bennozh Doue d' an donezonerien galonek.

LIZHIRI. -

« Evit an niverenn 65, war va meno ez eo unan eus ar gwellañ re bet

embannet abaoe krouidigezh ar gelaouenn ha ne welan pe bismiger a c'hellfe kavout abeg enni. »

J. K.

« Soñj am eus bezañ lennet war « The Celtic Time » gwechall pennadoù e saozneg diwar-benn ar « Irish », da lavaret eo ur yezh eeunoc'h hag aesoc'h tennet eus Gouezeleg Iwerzhon. Petra eo deut da vezañ ? Diaes e vefe laret rak n' eus bet pennad ebet e kelaouennoù Breizh diwar he fenn. »

J. C.

« En ur deurel ur sell war gontoù « Al Liamm » em eus gwelet e oa bet kaset, e 1957, 1.600 lur danvez lenn da bep koumananter. Ez leal e tlean 600 lur d' ar gelaouenn peogwir n' am boa paeet nemet ur c'houmanant 1.000 lur. Kas a ran deoc'h dre ar chekenn-mañ ar 600 lur-se a dleen d' ar c'hef. »

E. C.

(Trugarez d' hor c'houmananter evit bezañ roet ar skouer brav-se.)

« Keneil,

Dit-te ar rebech ar wech-mañ. Bennozh Doue memes tra evit bezañ kemennet ganedigezh « Preder ».

Perak lentañ kement da greskiñ priz Al Liamm ? An emsaver n' eo ket evit dioueriñ 200 lur bep miz d' ar gelaouenn dereat nemeti a zo e Breizh eo koll amzer goulenn tra gantañ (lakaet er-maez ar studierion, soudarded, klañvourion, tud kozh war o leve pe zileve, tud en toull-bac'h, evel-just). Ur jed fall eo kontañ war ar profoù : mezhus eo ober un ezhommeg eus ar brezhoneg, rak un truant ne zellez tamm fiziañs. Ar spered kestañ a zo a-enep krenn d' ar spered-emsevel. Pa zifenner un dra a dalv ar boan, eo kemenn groñs d' an dud, komz rok outo ; neuze ez eus un doare komz rok hag a c'honez ar speredoù. Petra soñjfes eus an ofiser war an dachenn-emgann a yafe d' e dud e-giz-mañ : « Hor mammvro ken mat a zo en arvar. Ho pet truez outi. Ho torn, mar plij, Aotrou, me ho ped. Ma roit skoazell d' hon ober, e vo lakaet hoc'h anv war roll ar brofourion galonek ». Un amzer a voe e oa un ene-soudard e paotred an Emsav... Seurt emzoujañs a redie an dud da zougen. Bremañ avat piv hon lazhe en arbenn ma 'z omp broadelourion ?

Mat-tre ha talvoudus eo pennad Jakez Konan war ar c'honterezh, nemet e oa e lec'h war « Hor Yezh » pe un embannadur arbennek all. Lennegezh vat danevellig Youenn Olier.

A galon vat ganit. »

Abanna.

153

DISKOUEZADEG VREZHONEK. -

Bep bloaz e ra an It. Kemere un diskouezadeg vrezhonek en he stal, bali Kergelen, e Kemper. Er bloaz-mañ eo bet an diskouezadeg diwar-benn ar bagou. Setu emañ ar pezh a skrive nevez zo :

« An dervezh all pe oac'h deut er stal ne oa ket c'hoazh renket da vat an diskouezadeg. Adaozet eo bet en-dro antronoz en ur reiñ muioc'h a lec'h da bep tra : lakaet eo bet ar wern hag ar ouel war ar vagig, hag ivez an driv, ar stur, ar roeñv, h.a. War an traezh ledet en-dro d' ar vag ez eus bet taolet teureug, mein, bezhin, un eor. Ha war bep tra ha pep lodenn eus ar vag, ez eus ur skritellig, gant an anv e brezhoneg hervez enklask R. Steven. Kavet eo bet c'hoazh ul lec'h evit an daolenn-zu, gant warni anvioù eus traoù ha n' heller ket gwelout war « Fri-Tougn », ar vagig diskouezet. War ur skritell e kinniger bemdez 15 anv da zibab evit ur vag : 300 anv en holl e-pad an diskouezadeg.

« Aon am boa na vije ket bet dedennet an dud gant an diskouezadegig-mañ, rak an holl n' anavezont ket traoù ar mor pe n' int ket chalet ganto. Hag e gwirionez ne vez ket gwelet 15 den bodet dirak ar rakstal evel evit diskouezadeg al laboused, pe hini an anvioù-tud (hervez labour Kerlann), met muioc'h a dud a vez gwelet marteze eget warlene evit diskouezadeg « Breizh Santel », ken talvoudus koulskoude gant an 300 luc'hskeudenn tennet gant an Dr. An Thomas eus hon teñzorioù dianav. Perak an dra-se ? Ar vagig da gentañ a zedenn daoulagad an dud abalamour d' he ment, d' he stumm dezhi hec'h-unan ha n' eo ket bet gwelet morse betek-hen, peogwir eo ur vag stumm-nevez ijinnet ha graet gant E... Setu, dic'hortoz evel m' emañ, e lak an dud da chom da sellout ha neuze, da heul, da

lenn ar gerioù brezhonek skrivet warni. Abaoe pell zo e oan e soñj ober an diskouezadeg-se ha dilezet em boa ar menoz dre ma ne gaven nemet gerioù gallek brezhonekaet evit an traoù a selle ouzh ar bigi. N' eo bet posubl bremañ nemet abalamour da enklaskoù R. S. »

Hor gourc'hemennoù gwellañ d' an It. Kemere evit he labour kaer,

SKOL. -

An niverenn-mañ eus « Skol » a zo gouestlet penn-da-benn da Skol Sant-Erwan, ar skol divyezhek gentañ savet e Breizh abaoe fin ar brezel. Ar 7-vet niverenn eo hemañ e gwirionez. Kregiñ a ra ar gelaouenn gant un eil erv o vezañ ma'z eo bet digoret ar skol d' an 18 a viz Gwengolo 1957. En niverenn e ro ar rener da c'houzout penaos en deus klasket seveniñ e vennad, petra a fell dezhañ ober ha petra a ra.

An niverennoù kozh a zo c'hoazh e gwerzh. Setu an danvez a gaver enne :
Skol I : Penaos kelenn ar brezhoneg evel eil yezh. Ar c'hembraeg e skolioù Kembre.

Skol II : Kelennadur ar Frizeg.

Skol III : Douaroniezh Vreizh.

Skol IV : Rimadelloù hag unangomzoù.

Skol V : Kudennoù ar skolioù er Slesvig.

Koumanant : 800 lur. Abbé Le Calvez, Rundavid, Plouezec (Côtes-du-Nord). C. C. P. 1911-06 Rennes.

154

ARGOAD. -

Lennet hon eus war niverenn 3 ar follennoù-mañ (8 follenn vras roneoskrivet) pennadoù dedennus-tre en o zouez « Emglev Breizh ou Semeur de discordes Bretonnes ».

EIL KAIER FEEDER. -

Eil kaier « Preder » en deus 58 pajenn, diwar-benn « Moneadur an Anevaled » hervez F. J. J. Buytendijk, kelenner war an eneoniezh hollek e Skol-Veur Utrecht..

Koumanant : 1.000 lur. Dr. G. Etienne, Maen ar Ya, Châteaulin (Finistère). C.C.P. 16.093-13 Paris.

KELAOUENNOU ALL :

Dispac'h : G. Toublanc, 88, avenue des Ternes, Paris (17°).

Ar Bed Keltiek. - Kemenn a ra ez eo bet dalc'het Kendalc'h 1958 en Enez Vanav, etre an 8 hag ar 14 a viz Ebrel. An danvez dibabet evit ar prezegennoù saoznek a oa « Gwirioù ar broadoù bihan en oadvezh atomek ».

Teñzorer : Ao. G. Dubourg, Penker, Vieux-Marché (Côtes-du-Nord). C.C.P. 1831-74 Rennes.

BRIZEUG A VARVE KANT VLOAZ 'ZO. -

Kant vloaz a vo d' an 3 a viz Mae e varve Brizeug. Da geñver ar c'hantved-se en deus Job de Roince skrivet ul levrig o tanevellañ buhez ar barzh « Les deux amours de Brizeux ». Al levr a zo e gwerzh e ti an oberour : J. de Roince, 50, avenue du Mail, Rennes. - 290 lur franco. - C.C.P. 76-995 Rennes.

GWIRIOU AR BROADOU SUJET. -

D' an 22 a viz Ebrel 1958 ez eo bet kaset gant sekretour an FUEN (Federal Union of European Nationalities) ul lizher evit tennañ evezh Ministred Aferioù Estren ar Stadoù izili eus Kuzul Europa war ar broadoù dindan o galloud.

An FUEN a c'houlenn e vije staget ouzh Gwirioù an Den an divizoù-diazez o deus savet e Kendalc'h 1956 diwar-benn ar broadoù sujet.

Sed amañ Reolennoù-Diazez Gwirioù ar Broadoù. (Degemeret d' an 20 a viz Mae 1956 gant c'hwec'hvet Kendalc'h Unvaniezh Kevredel ar Broadou Europat.)

1) Pep broad he deus ar gwir didorrus ha diestrenaüs da vezañ gwarezet ha da vezañ miret dezhi he stummoù dibar.

2) Pep den en deus ar gwir da gemer ur vroadelezh. Ar gwir-se ne c'hell bezañ na nac'het, na roet hepken goude enklask.

3) Ar gwirioù keodedel ha politikel a rank bezañ roet da holl geodediz hep ma vefe dalc'het kont eus o broadelezh.

4) Pep ezel eus ur vroad en deus ar gwir da implijout e pep frankiz, dre skrid ha dre gomz, ha da virout e yezh - n' eo ket hepken er skolioù hag en ilizoù. Pep stad a zo ranket dezhi anavezout ha gwareziñ ar gwir-se eus ar vroad.

5) Pep ezel eus ur vroad a zlefe kaout ar gwir, er c'hornbroioù divyezhel, da gaout darempred gant ar gargidi hag ar bodadegoù a-berzh stad en e yezh e-unan war-eeun.

155

6) Pep broad he deus ar gwir d' en em ziskleriañ evel personelezh e-keñver lezenn, hag ivez ar gwir da gaout an emrenerezh sevenadurel: Ar broadoù a rank degemer ul lodenn gevatal eus arc'hant-ar-stad.

7) Ar boblañs o chom en ur c'horn-bro poblet dreist-holl gant tud eus ur vroad hepken a zlefe bezañ roet dezhi an emrenerezh war he zachenn-douar.

8) Pep broad he deus ar gwir da gaout un niver dileuridi diouzh he foblañs er Breujoù-Bras, hag er bodadegoù emren ha lec'hel.

Izili ur vroad a zo arabat dezhe - ma 'z int kargidi dindan ar gouarnamant - bezañ kaset hep o asant eus tachenn-vro o broad d' un dachenn all disheñvel e-keñver broadelezh.

9) Pep broad a zo lakaet he gwirioù en arvar gant ar stad a c'hell goulenn sikour ha gwarez dre sevel klemm dirak ul lez-varn Europat pe Etrevroadel. Stad ebet ne c'hell krennañ ar gwir-se da sevel klemm dre c'hourdrouz kastizañ.

10) Pep den en deus ar gwir da veajiñ ha d' ober e annez e lec'h mar kar, evel m' en deus ar gwir da chom en e vro pe en e gorn-bro.

Ar Stadoù a rank, e koustiañs, aozañ o arboellerezh e seurt doare ma c'hello tud o holl vroadoù kavout labour pep hini en e gorn-bro hep bezañ rediet ez-arboellerezhel da vont d' ur c'horn-bro all eus ar stad a-benn tizhout gounit ur vuhez dereat.

GOULENN A REER. -

Ur mignon deomp a glask an niverennoù 34-35 ha 104-105 eus « Gwalarn ». Skrivañ da R. Huon.

AR GORSEDD. -

Kemenn a reer deomp en em vodo ar Varzhed e Mur de Bretagne, d' an 12 ha 13 a viz Gouere.

C'HOARIVA. -

Diazezet eo bet e Pariz ur gevredigezh « Arvest » hec'h anv. Savet eo bet evit aozañ abadennoù c'hoariva a c'hello bezañ displeget adalek an diskar-amzer. Pep c'hoarier, displeger, kaner, soner a vo degemeret mat er strollad nevez. Goulennit diskleriadurioù digant : Sekretourva C'HOARIVA (Co Kenwerzh) 23, straed Etienne-Marcel, Pariz (1añ), Pellgomz CEN. 08-63.

DIWAR-BENN REIZHSKRIVADUR AR BREZHONEG. -

Emañ o paouez dont er-maez ul levrenn anvet **Au sujet de l'orthographe bretonne, aide-mémoire**, aozet gant Per Denez. Ar studiadenñ-mañ kinniget gant Kuzul ar Brezhoneg a zo ennañ teir lodenn : 1. - Reizhskrivadur an Ao. Falc'hun ; 2. - Notennoù war istor ar reizhskrivadur ; 3. - Klozadur ha menozioù « Ar Falz ». Da vezañ lennet gant an holl.

Priz : 400 lur franko. Abbé Le Clerc, recteur de Buhulien (Côtes-du-Nord). - C.C.P. 917-64, Rennes.

Ti-Meulerezh AR SKREV. - Bali ar Marichal de-Lattre-de-Tassigny - AR BAOL
Diskleriet hervez lezenn : 2' trimiziad 1958 - Niverenn er voulerez : 16210
Ar merour : P. AR BIHAN

PAJENN AR RE YAOUANK

Meurzh - Ebrel Niverenn 9

Unvaniezh a ra nerzh

IWERZHON.

DREMM IWERZHON

Bez' eo bet keñveriet alies Iwerzhon ouzh ur wervaen sterniet en ur gurunenn-menezioù teñval. Dre vras eo gwir an daolenn-se. En-dro d' ur gompezenn greiz dindan beurlan ha koadier, e sav war an aod menezioù rust hag uhel (1.040 m. an uhelañ). Evelato n' eo ket ken plaen-se ar gompezenn. Digompez a-walc'h eo kentoc'h, gant lennoù diniver dalc'het etre asplegoù an torgennoù (lennoù korn-bro Killarney, da skouer). Rak kalz a zour a zo en Iwerzhon, koulz o kouezhan eus an oabl koumoulennek hag o tiverañ puilh etrezek an diabarzh eus krec'h ar menezioù. Sterioù a zo avat a red war-du ar mor. Bras-meurbet e vez a-wechoù o genou : aber ar Shannon, dezhi 80 km a led. Setu perak eo ken dantelezh trolinenn an enezenn.

Div wech hanter e c'hellfe bezañ lakaet Breizh e diabarzh Iwerzhon. Perzh dieub an enezenn, Eire, a zo div wech brasoc'h eget hor bro, evit an hevelep poblañs (68.900 km² - 3 milion a dud). Digenvez pe dost eo hanternoz ar vro, Donegal, warnañ o peuriñ greioù meot diniver. Ijinerezh ar gloan a ra berzh en Iwerzhon. E kalz tiez eus ar maez, e vez gwelet aliezik a-walc'h sternioù-gwiad (ar pezh a oa un arvest boutin e Breizh ur c'hantved 'zo). Dont a ra dreist-holl pinvidigezh Iwerzhon eus ar magañ-loened : kezeg, meot moarvat, oc'hen ha moc'h. Goloet eo kankrenn ar vro gant peurvanoù, gounezet alies war lanneier ha douaroù paour a c'holo c'hoazh bremañ kard an enezenn. Gounezet e vez an douar e kornog Iwerzhon dreist-holl, en-dro da Limerick (Luinmeach), kêr goshañ ar vro ha marc'had bras an edeier. Muioc'h-mui en em astenn ar gounidigezh douar, rak ma 'z eus kig e-leizh, e rae diouer an edeier n' eus ket pell c'hoazh evit respont da holl ezhommoù ar boblañs.

Kêr vrasañ Eire a zo Dulenn (Baile Atha Cliath) gant 510.000 annezad. Bev-buhezek-tre eo ar gêr-mañ, gant he forzh (Dun Loaghaire), he skol-veur, ha dreist-holl gant ijinerezh ar bier (ar bier « Guinness » ; en abeg da se e vez Dulenn kêrbenn ar bier evit bed). Goude Dulenn e kavomp Kork (Corcgaigh) a zeu a-bell a-dreñv kêrbenn Eire, gant 76.000 annezad. Ur porzh eo, a chom e kreisteiz an enezenn, e-kreiz ur vro a denn un tamm ouzh « Côte d'Azur » Bro-C'hall, dre guñvder he zenz-amzer. Menegomp ivez ur c'kornad-bro dedennus-tre a chom e gwalarn Iwerzhon, Konnemara. Unan eus plijusañ kornioù touristikel an enezenn eo. Eno e vez komzet kalz c'hoazh iwerzhoneg gant ar bobl, a zo chomet staget leal ouzh hengounioù Iwerzhon.

Un ijinerezh gwirion eo a ra diouer da Eire. Chom a ra hemañ en Ulster, perzh miret gant ar Saozon. Ur mank eo eta ar « partition » a zisrann an enezenn e div vro a c'hellfe en em genskoazeliañ ma oa diskoulmet da vat ar gudenn-se. Abalamour da se e wel Eire he zud o vont kuit evit klask labour e Bro-Saoz. Ha ni Breizhiz a oar muioc'h eget pepini pebez gwallleur eo an divroadenn evit ur vro.

Alan TORAVEL.

BERRDAOLENN AL LENNEGEZH IWERZHONEK

Lennegezh Iwerzhon a zo unan eus re goshañ en Europa. Danevellet eo, da skouer, distruj kêr-Dindriugh en IIIvet kantved a-raok H. S. Ul lennegezh dre gomz eo bet dreist-holl. An henañ skridoù a zo bet skrivet er VIIvet kantved (goude H. S.) hepken. N' eo nemet adalek an XIvet kantved e kaver skridoù gwirion e-leizh. Ar varzhed, pe « fili », a save hag a zisplege war un dro o

fennadoù en ur ganañ hag en ur lakaat un delenn da seniñ. Un tammig eo evel rederien-vro gwechall a yae eus kêriadenn da gêriadenn e Breizh-Izel, en ur zibunañ o c'hontadennoù. Hogen bez' ez eus ur c'hemm bras etre ar « fili » hag hor rederien-vro. Ar fili o doa ur garg uhel e stad Iwerzhon. Galloudus-kenañ e oant, ha doujet kalz gant ar bobl. Ha ne oa ket fili pephini a gare. Skolioù a oa evit se, ha bez' e ranked tremen arnodennoù diaes.

Rannet eo al lennegezh e daou rann bras :

1) An dezrevell-veur.

N' heller ket pa gomzer eus al lennegezh iwerzhonek ober an diforc'h a reer dre vras etre yezh-plaen ha gwerzaouriezh. Kemmesk ez int el lennegezh-se. An dezrevell-veur a zo un dastumad danevelloù, kontadennoù, kanaouennoù, rannet e kelc'hdezrevelloù. En-dro d' un haroz, d' ur roue, d' un emgann, eo bet savet evel-se kelc'hdezrevelloù a gane nerzh, kalon ha taolioù-kaer an haroz, ar roue, bet graet e-doug an emgann... hag all. Ur gelc'hdezrevell a c'hell bezañ skrivet gant skrivagnerion diniver e genaot, a-ziwar an hevelep danvez-orin, hervez o ijin-spered, diwar-benn an haroz, ar roue... hag all. Da skouer eo bet staget gant kelc'hdezrevell an Ulaziz en eil kantved goude H. S. Er XVvet kantved, e kaver c'hoazh sonioù (seurt barzhonegoù kanet) a gan an Ulaziz, annezidi ur rannvro iwerzhonat, Ulster.

E kelc'hdezrevell an Ulaziz, da skouer, e vez studiet, danevellet (ha kaeraet ivez) gizioù hag istor an Ulaziz ha buhez o brasañ haroz : Kûc'hulenn. Kûc'hulenn a zo ur seurt doue, kreñv-meurbet, a ra ur bern taolioù-kaer evit dieubiñ e vro diouzh he mac'homerien. Ha n' eo ket an harozed hepken, a vez kanmeulet hogen an natur ivez, ar gwez, ar c'hoadeier, an eien, leuniet gant arc'houereed boemus lesanvet « Sidh » (hor c'Horriganed vreizhat).

2) Ar varzhoniezh.

Bleuñvus eo bet ivez ar varzhoniezh, a denn c'hoazh d' an dezrevell veur, hogen bihanoc'h ha berroc'h eget ar gelc'hdezrevelloù. Hag e vez komzet enni eus pep tra, hep danvez-orin spis-tre. Sentiñ a ra ar varzhoniezh ouzh reolennoù strizh-kenañ ha luziet-tre. Bez' e oa hogozik ur ouieziegezh anezhi ha n' eo ket un arz, evel e tle bezañ dre voas. Abalamour da se e oa derezioù-enor etre ar fili. An hini uhelañ a zo an Ollamh. An hini izelañ a zo an Obler. Evit aesaat o labour, o doa ijinnet troioù-kounadurezh niverus. Priziet e oa talvoudegezh ur fili diouzh an niver a zanevelloù a ouie (350 evit an ollamh !).

Menegomp evel skouer a varzhoneg ar flemmgan. N' eo ket implijet ar flemmgan evit ober goap ouzh un den bennak hepken, hogen ivez evit pismigañ ha zoken teurel ur strobinnell war donkadur an den-se.

Heuliet he deus al lennegezh iwerzhonek planedenn ar vro : pinvidik ha bleuñvus pa oa galloudus Iwerzhon, dister ha rouez pa veze Iwerzhon en argoll. Netra souezhus en dra-se. Tost-tre e oa ar fili ouzh renerien ar vro. Pa veze kaset ar re-se d' an Anaon ne veze fili ebet na lennegezh ebet.

Koulskoude eo pinvidik-mor al lennegezh-se, en un doare ken brav ma 'z eo an traoù un tamm re fetis ha luziet. Klasket em eus gant va fennad diskouezhañ al linennoù bras. Ankounac'haet, pe lezet a-gostez em eus - gwazh a se ! - kalz traoù. Evit ur wechall e vo.

Alan TORAVEL.

Genou diaes :

- Dezrevell-veur : récit épique.
- Klec'hdezrevell : cycle épique.
- Arc'houere : esprit, fantôme.
- Tro-gounadurezh : tour mnémotechnique (e galleg boutin : truc pour se rappeler).
- Flemmgan : satire.

PAJENN AR RE YAOUANK, aozet gant KEVREDIGEZH AR
VREZHONEGERIEN YAOUANK. - Renerezh : E. EVENNOU, 10,
rue Perrault, Lotissement de La Croix-du-Mont, Fontenay-le-Fleury
(Seine-et-Oise).

NEVEZ EMBANNET GANT AL LIAMM

ROPARZ HEMON

DAFAR GERIADUR ISTOREL AR BREZHONEG

levrenn 1 : A

Ar brasañ geriadur brezhoneg o tont er-maez

Boutin 1.000 lur

Paper kaer 1.200 lur

LANGLEIZ

TRISTAN HAG IZOLD

(200 pajenn - 25 skeudenn)

war baper kaer-tre 1.800 lur

war Offset 1.200 lur

war baper boutin 850 lur (+ 100 lur)

P. BODENAN, 3, Chemin des Potiers, Ergué-Armel, Quimper. - C.C.P. 212-23 Rennes.

AL LIAMM 68

AL LIAMM Tir na n-òg

NIVERENN 68

Mae – Mezheven 1958

TAOLENN

Kinnig, gant Roeland Raes	161
Hirson, gant Joris de Bruyne	163
Amzere, gant Guido Gezelle	164
Pedet hoc'h eus hoc'h-unan..., gant Guido Gezelle	165
Bevañ, gant Guido Gezelle	166
Va Bugel, gant Julia Tulkens	167
Goude un nozvezh c'hoazh, gant Jan Vercammen	168
Emsav Bro-Flandrez, gant Roeland Raes	169
De Volksunie, gant Frañs Van der Elst	184
Kudennoù arboellerezh ha kevredigezh e Flandrez a-vremañ, gant Jef Maton	187
Kevredelouriezh Flamank, gant Staf Verrept	191
Ar Studierion Flandrezat, gant Karel Van den Bossche	195
Pirc'hirinaj Tour an Ijzer, gant Cl. de Landtsheer	199
Flandrez e Frañs, gant C. Asseman	202
Flamanked eus Frañs, gant ur Flandrezad	209
Flandreziz dindan Kroaz ar Suz, gant Jeanne De Bruyn	212
Kanaouenn Vroadel Flandrez	215
An diskouezadeg-bed e Brussel, gant Roeland Raes	217
Ar C'han Broadel Flandrezek, gant Maurits Wagemans	219
Jeroom Leuridan, gant Arthur De Bruyne	222
Cyriel Verschaeve, gant Joris Dedeurwaerder	227
Ar C'helenner Daels, gant Roeland Raes	230
Notennoù	234
Pajenn ar re Yaouank	243

An niverenn-mañ diwar-benn Bro-Flandrez a zo bet aozet gant Roeland Raes ha Per Denez ;

gant kenlabour :

Frans Van der Elst, alvokad e Brussel, Kannad er Gambr, rener ar strollad Volksunie ; Maurits Wagemans, sekretour an Algemeen Nederlands Zangverbond ; Clemens de Landsheer, sekretour an Ijzerbedevaartkomitee ; Karel van den Bossche, rener ar studierien gatolik flamank ; Jeanne de Bruyn, skridvarnerez, romantourez, renerez **De Schakel** ; Staf Verrept, romantour, rener an Heelnederlandse beweging, rener **Het Pennoen** ; Jef Maton, eikelenner e Skol-Veur Gent ; C. Asseman ;

ha gant kenlabour c'hoazh :

Abanna, Benead, Kerlann, Kervella, Klerg, F. Elies, Y. Ezel, M. Glanndour, A. Pollard.

An Ao. Roeland Raes a zo sekretour an Algemeen Vlaams Dokumentatie Centrum.

Kinnig

Dit nummer van « AL LIAMM » werd gewijd aan Vlaanderen.

Bretagne en Vlaanderen hebben veel gemeen : eeuwenlang reeds streven zij hetzelfde doel na ; eeuwenlang betrijden zij dezelfde vijanden. Het is dus noodzakelijk dat bewuste Vlamingen en Bretoenen elkaar beter leren kennen.

Voor en tijdens de oorlog bestonden er tussen Bretagne en Vlaanderen nauwe betrekkingen : herhaaldelijk traden de Bretoense voormannen in Vlaanderen op, terwijl Vlaams-nationale leiders Bretagne bezochten.

Wij zijn er trots op, met deze uitgave stevige banden te helpen smeden tussen twee volkeren die vastberaden blijven kampen voor hetzelfde ideaal.

ROELAND RAES.

An niverenn-mañ eus « AL LIAMM » a zo gouestlet da Vro-Flandrez.

Breizh ha Flandrez o deus kalz traoù boutin etrezo : anavezet o deus, en hon amzer, an hevelep poanioù hag an hevelep goanagoù, o stourm a-enep d' an hevelep galloud. Ret eo dezhe neuze en em gompren mat evit en em sikour gwelloc'h.

162

An darempredoù etre Breizh ha Flandrez a zo bet strizh a-walc'h a-raok hag e-pad ar brezel. Meur a wech eo aet ar renerien vreizhat da Flandrez, ha meur a wech o deus bet ar renerien flandrezat gweladennet Breizh. Lorc'h a zo ennomp ma c'hellomp, gant an niverenn-mañ, skoulmañ en-dro liammoù start, al liammoù a zle bezañ etre div bobl a ya war-du an hevelep pal hag a stourm evit an hevelep trec'h.

HIRSON

Me 'fell din merat sklaerder da gorf
gant va izili dir
evel ma oar ar pober merañ an toaz ;
me 'fell din lakaat da gellidañ ennout
stumm ha spered
va hendadoù pell.

Me 'fell din mentañ da venozioù soutilañ,
me 'fell din mont ez askre an donañ,
e-giz ma 'z a ar sabr er frouezh ;
ennout ne vezo mui kevrin,
na poan, na karantez, na spi na spont,
na c'hoarzh na kan, na klemm na huanad.

Ni 'vezo daou fun gwiet gant ar vuhez
en un neudenn hepken
ha ma rankfen mont kuit araozout
e ouzon, eus don an nozioù gwenn
ma vezi gourvezet, na 'z pezo mui ken c'hoant
'met dont buan da heul
da vout ganin en-dro.

JORIS DE BRUYNE.

AMZERE

Ar pezh na roan ket
eo dre n' em eus ket,
piv biskoazh a gredfe va zamall ?
Va oberoù, va feiz,
va c'homzoù, va c'halon,
evel m' o gwelit-c'hwi
evel-se int e gwir :
dibourc'h emaint e palv va dorn.
Ra skarzho kuit neuze,
ar yezh n' eo ket din,
marmouzerzh menozioù estren-kaer
Amzere oc'h ; netra
n' am bount d' ho tegemer :
ar pezh a zo em c'hreiz, sede holl
a zo din :
amezere, kerzh kuit... da bourmen !

GUIDO GEZELLE.

PEDET HOC'H EUS HOC'H-UNAN...

Pedet hoc'h eus hoc'h-unan
ha ne gavan, o Jezuz, menez ebet
da grimpat uhel a-walc'h
d' ho kavout hoc'h-unan :
atav e vez ar bed war va lerc'h

emen ez a va zreid,
emen e chomont a-sav,
emen e sell va lagad ;
ken paour ha me n' eus ket,
n' eus den ebet
ha n' hellfe, gwalleurus, hen huchal,
marnaoniet, klask e voued,
pe merzheriet, kontañ
ar boan en deus !
O, desket din, foll ma 'z on,
penaos 'hellan pediñ !

GUIDO GEZELLE.

166

BEVAÑ

Bevañ eo kas war-raok
Ur banniel a vrezel,
en deizioù mat pe fall
dougen ez-kalonek
louset, roget, pe hogos diskaret
ar banniel a vrezel.

Gwechoù e streboter,
e vezer gouliet,
e taper gloazioù don... paotr kalonek
ne dec'h na ne bleg
ha pa ve dirak ar maro.

Bevañ eo... tamm peoc'h ebet amañ !
Ne, c'houlter ket arsav-brezel ;
bevañ eo dougen banniel ar groaz
tre betek e daouarn Doue.

GUIDO GEZELLE.

167

VA BUGEL

Va bugel,
a rankan c'hoazh genel
a-raok ma vezi « hor » bugel,
te hag a vev eus va anal, a dalm ennout va gwad,
te, kuzhet ha ma 'z out em c'hreizson,
hag a ro d' am sell ul lintr ken entanet,

n' out ket c'hoazh ur bugel eus ar bed-mañ
met ennon e vleuniez evit va flijadur ;
nag ez on perc'henn dit, p' az santan o fiñval,
tra ma sav d' am c'halon luskoù ur gwad laouen.

Santout ' ran da vuhez em bale ken gorrek,
santout ' ran da vuhez em brennid aet ken skuizh,
o, va bugel, biken n' em bezo da biaouet,
biken ne vo bet va c'horf kement-se dit
ha ma 'z eo bremañ pa glaskez, mall warnout, bevañ ganet.

GOUDE UN NOZVEZH C'HOAZH..

Goude un nozvezh c'hoazh a huñvreoù klouar,
goude ur mintin c'hoazh a bedenn skuizh met glan,
eo deut an den digomz, gantañ ur serj bihan,
hag ul lutig, d' o lak' 'tal da gavell.

Ar verc'hig 'deus kaset da c'houbenner glas,
da wele oa graet gant gloanad gwenn,
neuze 'termas an den - petra goulenn ?
- ponner oa e zorn gant melre ha glac'har,

p' en deus da gemeret ha da lakaet, goustad :
bolz gorrek o reiñ an tremen d' ur pont skañv ;
ha pa 'z out bet da-un en tu all anezhañ
da vamm ha da dad, mantret, 'deus da c'halvet.

JAN VERCAMMEN.

EMSAV BRO-FLANDREZ

Gant Roeland RAES

Pennderou ar « gudenn flandrezat »

Da vont da gaout pennabegoù kentañ ar gudenn flandrezat hag ivez re an Emsav broadel eo ret distreiñ pell a-walc'h war hor c'hiz en tremened. En amzer ar Franked o fontañ mestr hag ar meuriadoù german o ren e tu an hanternoz eus ar vro a reomp Belgia diouti bremañ, e keit ha ma oa o tiazezañ, en traoñ, ar yezh hag ar sevenadurezh latinek, e voe krouet ken abred-all ur vevenn yezhoù disheñvel a-dreuz ar vro-se. Seurt bevenn, o redek a-blaen-kaer eus Duinkerken (Dukark) da Eupen, a lez diouzh tu an hanternoz ar vro flandrezek, da lavarout eo peder rannvro belgiat : West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen, Antwerpen, Limburg gant un tamm all eus rannvro Brabant. Diouzh tu kreisteiz emañ ar vro wallon, peder rannvro ivez : Hainaut, Liège, Namur ha Luksembourg, hag ar pep all eus rannvro Brabant. Brussel en em gave gwechall uheloc'hik en nec'h d' ar vevenn, er rann flandrezek. Hiziv an deiz n' eus ken anezhi nemet un enezenn div-yezhek ha gallekoc'h-gallek.

Ret eo deomp displegañ berr-ha-berr, rak-se e krogint gant ar bloaz 1815. Echu eo gant Napoleon kentañ, hag impalaeriezh hemañ a ya e tammoù. Ar « rannvroioù aostriat hanternoz » (Belgia an amzer-vremañ en he fezh pe-dost) a zo staget ouzh rouantelezh ar Broioù-Izel diwar urzh ar vistri nevez bodet e Kendalc'h Wien. Bremañ ez eont d' ober rouantelezh nevez an Izelvroioù Unan (Neerlandes Unies pe : *Koninkrijk der verenigde provinciën*) a bado adalek 1815 betek 1830.

170

Pemzek vloavezh berr a binvidigezh eürus, ya laouen, hep dale pell avat e save tabut gwashoc'h-gwazh : protestant e oa ar roue nevez Willem Kentañ, pezh a drabase pennoù-bras ar veleien intret c'hoazh o speredoù gant ar menozioù eus araok ar Reveulzi Vras. Ur roue groñs e oa anezhañ, pezh a zisplije d' al liberaled touet hag ouzhpenn-se c'hoazh e felle dezhañ lakaat an izelvroeg pe nederlandeg da ren e pep lec'h holl, pezh a lakae Walloniz da winkañ hag ivez ar Flamanked galleg ganto. E 1830 e krozas dispac'h ; ne badas ket pell ha nebeut a wad a voe lakaet da redek ; ar soudarded hollandat a sachas o skasoù ha porzh-mor Antwerpen, ar c'hreñvlec'h hollandat diwezhañ a voe kemeret a-etre o daouarn e 1831 gant arme-skoazell gall ar marichal Gérard. E 1831, Belgia a voe graet anezhi ur rouantelezh distag lakaet dezhi da roue kentañ Leopold de Saksen-Coburg, priñs alaman. Digeflusk a-walc'h e oa chomet e-keit-se darn vrasañ tud ar bobl nemet un toullad freuzherien hag astud ar c'hêrioù bras. Dizesk-kaer, hep mistri pe vlenierien flandrezeg o yezh, e oa chomet ar bobl en ur stad truezus, hep nep deskadurezh.

Diwar e lañs kentañ, sed aze ur stad gall, ar galleg e yezh, gall ar sevenadurezh, gall a-grenn an dro-spered. En arme, ur yezh hepken : ar galleg, er skolioù krenn koulz hag er skolioù uhel, galleg, ha gallek ar melestrerezh. Gant an diouer a gannaded, a speredegourion anat dezho e oant flamank, Flandreziz a chom dilavar, mut.

An enebadenn : ganidigezh Emsav Flandrez

Bountet gant Jan Frans Willems (1793-1848), gwir dad an emsav flandrezat, ha gant ur bochad « oranjisted » yaouank (a-du bepred, a-c'houde 1830, gant stad an Izelvroioù Unan) bodet en-dro da hemañ, tud 'zo, yezhoniourien hag arzourien a glask dihuniñ er re all karantez ouzh yezh hag amzer dremenet Bro-Flandrez. Saverien romantoù ha barzhed evel **Prudens Van Duyse** (1804-1859) ha **Karel**

Ledeganck (1805-1847) a ziskouez ez eo bev c'hoazh ar yezh hag al lennegezh. Brudetañ penn-den ar rummad-se eo ar romantour **Hendrik Conscience** (1812-1883) , gall e dad ha flamank e vamm. Gellet eo bet lavarout diwar e benn : « desket en deus d' e bobl lenn ». Mare ar romantelezh flandrezek n' en deus ket uheloc'h den egetañ. Ennañ eo kreizennet holl mennadoù e bobl dispaket en un oberenn bev-buhezek mennet da dizhout ar faltazi kerkoulz hag ar galon. Ar romant anavezetañ diwar e bluenn a zo « **De Leeuw van Vlaanderen** » (Leon Bro-Flandrez), gwir zanevell-veur o plediñ gant stourmadeg ar c'humunou flamank enep ar roue gall Fulub Kaer (Philippe le Bel) tre betek emgann brudet « ar C'hentrou Aour » e Kortrijk (1302).

171

E-keit-se e kroge emsav Bro-Flandrez da en em astenn war dachenn ar politikerezh. E 1840 ouzhpenn kant mil den a sinas ul lizher o c'houlenn groñs evit pobl Bro-Flandrez ar gwir da vezañ kelennet, renet ha barnet en he yezh. Adalek neuze avat e stourmer taeroc'h-taerañ a bep tu. Kuit a lakaat an traoù dre ar munud, setu amañ ar palioù tizhet : e 1856 ar gouarnamant a gemer warnañ bodañ tud a vezo karget da sellout pizh ouzh klemmoù Flandreziz. Ampellet hag ampellet atav dre wall ar re o terc'hel penn ar vazh, ar skrid-danevell a zeuas er-maez dindan stumm un embannadur e 1859. Neuze avat kement-se a roas ul lusk nevez d' ar stourmerien.

Ar maread etre 1870 ha 1890 : al lezennoù a-du gant ar yezh

El lezioù-barn eo, er penn kentañ, e venne ar bobl e vije kemm ha diouzhtu. C'hoarvezout a rae da Flandreziz bezañ barnet gant barnerien dic'houzvez-kaer eus ar yezh a gomze ar re varnet, evel en afer Coucke-Goethals pa voe gwilhotinet daou vicherour ne oant ket gouest d' en em zifenn dre ma ne gomprenent ket an tamall kouezhet warno. Diwezhatoc'h e voe kavet an daou forban kablus, re ziwezhat siwazh ! An afer-mañ ken doanius a dennas an evezh war ar stad direizh o ren. Kannaded 'zo eus an daou du politik : an tu katolik hag an tu liberal a glaskas en aner a-hed bloavezhioù ha bloavezhioù lakaat kemm en traoù. E 1873 hepken eo e voe tizhet lakaat dont er-maez ur c'hozh tammig lezenn a voe ret distreiñ warni meur a wech da aotren implij ar flandrezeg en tiez-barn. Goude-se, e 1878 e voe aotreet ar yezh e dielloù ar mererezh, ha neuze e 1883 e voe graet toull dezhi er skolioù krenn. Ha c'hoazh al lezennoù-se ne dalvezent nemet evit Bro-Flandrez.

E 1892 e voe roet d' an holl ar gwir da votañ. E-keit-se tamm-ha-tamm e oa aet donoc'h-don ar menoz broadel er bobl : strolladoù tud brasoc'h-brasañ a zeuas da gompren ar ret a oa kas war-raok diskoulm kudenn ar yezh flandrezek.

172

Lezenn 1898 eo a lakaas an div yezh vroadel war an hevelep pazenn. Ar Walloned avat a stourmas start enep al lezennoù nevez, hag ivez ar « frañskilhoned », da lavarout eo Flandreziz aet da c'hallegerien, anezho noblañsoù, kargidi uhel an Iliz ha darn vrasañ al labourerien-spered hag ivez ar varc'hadourien vras hag ar vererien arc'hant.

Ar sevenadur flamank o splannaat

Daoust d' ar skoilhoù o ren, unan anezho an diouer krenn a zeskadurezh flandrezek er skolioù uhel, tamm-ha-tamm e kemere ar sevenadur flandrezek lañs-krec'h. Er penn kentañ tro al lennegezh. War-lerc'h rummad ar romantelourien e oa deuet hini ar wirvoudelerien, hag e-touez ar re-mañ e voe kavet skrivagnerien a dalvoudegezh koulskoude. Dreist dezho holl avat e savas ar beleg-barzh Guido Gezelle (1830-1899) gant e zoare barzhoniezh digemmesk-meurbet, naturel-kenañ ha padal lusket-dibar e-keñver ar vent hag ar geriou. Flandrezegour gounezet anezhañ, lent avat ha nebeut techet da vont war-raok, eñ a ouezas koulskoude stummañ diskibien evel **Hugo Verriest** (1840-1922) person-kanton diwar ar maez eñ ivez met ouzhpenn-se bruder helavar ar vroadelezh flamank, blenier digor e spered war an dachenn europat. Verriest a stummas d' e dro **Albrecht Rodenbach**

(1856-1880) un den danvez ennañ, unan eus brasañ pennoù-tud an emsav flandrezat, marvet siwazh d' an oad a bevar bloaz warn-ugent. Ur c'horn-tro a voe merket gantañ en istor an emsav. Betek-hen ne gonted nemet tud desket hag emgannerien gant o fluenn e goudor ur gambr-studi bennak pe er parlamant. Dister ar yaouankizoù a yae en emsav. Cheñchet e voe penn d' an traoù avat pa grouas Rodenbach, en e ugent vloaz, an A. K. V. S. (**Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond**), kevredigezh o vodañ ar re wellañ a-douez ar yaouankizoù katolik flandrezek. Kenderc'hel a reas gant e oberenn hag eñ e Skol-Veur Leuven ha pa varvas, er bloaz 1880, lod kaer eus ar yaouankiz desket a Vro-Flandrez a oa gounezet. Rodenbach ne oa ket nemet barzh ha skrivagner pezhioù-c'hoari, bez' e oa ur c'hrouer dreist pep tra : silañ a reas en emsav flandrezat ha n' en doa bet da gefridi betek neuze nemet kas war-raok ar yezh hag ar sevenadur, ur mennad dibar, un doare da veizañ ar vuhez, ur brederouriezk a-du gant an dlead da seveniñ kousto a gousto. Romantelezh ? marteze... Koulskoude e vezo levezonet don gantañ, e-pad ouzhpenn ur c'hantved ar pep gwellañ eus ar yaouankiz brogar.

173

War dachennoù all e kroge ar sevenadur flandrezek da doullañ. Da skouer evit ar sonerezh : goude sonaozourien lies-son an Adc'hanedigezh, ne oa bet den koulz lavaret, o tennan an evezh. E tro fin ar c'hantved avat e wellaas an traoù pa voe tizhet tamm-ha-tamm kelc'hioù songar Bro-Flandrez gant an doare-sonerezh romantel. Mestr anat ar Skolva gentañ a sonerezh-se a voe **Peter Benoit** (1830-1901) a lezas war e lerc'h oberoù stank ha lies-doare, en o zouez : pedennganoù, sinfoniannoù, c'hoariganoù, hag all... Nes outañ, menegomp anvioù evel **Edgar Tinel** (1864-1912), **Jan Blockx**, ha reoù all.

War an tachennoù all ken arzel ken sevenadurel (livouriezh, skultouriezh, tisavouriezh), Bro-Flandrez, e-kerzh ar bloavezhioù-se, a adaptas ul lec'h enorus, dellezek eus hec'h amzer-dremenet skedus.

Emsav Flandrez o vont war-raok : 1890-1914

War-dro 1880 e teu war wel ur gostezenn nevez, hag a reas berzh kerkent : tu ar Sosialisted. Koulskoude ar re-mañ ne daoljont nemet nemeur a evezh ouzh kudenn ar broadelezhioù e Bro-Velgia (eo, hiniannoù a reas, evel Emil Moyson). Ar muiañ anezho a lavare da heul unan eus o mistri : « Bifstekoù da gentañ, gwelet e vo goude ! »

Padal ez ae an emgann evit ar yezh war-raok ingal hag ingal. Ur beleg eus Aalst (Alost) **Adolf Daens** (1839-1907) a savas an emsav « demokrat-ha-kristen ». Kaset d' ar Gambr evel kannad e tifennas start e venozioù betek e varv e 1907 pa gemeras e vreur **Pieter** ar plas lezet gantañ. Evit ar wech kentañ e c'helled ober meneg eus ur strollad niverus a vicherourien flandrezat.

E-keit-se e oa ur strollad flandrezat-rik o klask e hent gant tud evel ar c'hannad **Cooremans**, hag an alvokaded **Maurits Josson** ha **Frans Reinhard**, daou Vrusselad. Arabat eo tremen hep ober anv eus ensavadurioù skignañ ar yezh hag an deskadurezh e-mesk ar bobl : ar « **Willemsfonds** » hag an « **Dauidsfonds** ». An daou-mañ a reas ur pezh labour.

War-lerc'h 1900 e voe pleustret war kudennoù resis-mat. **Lodewijk De Raet** (1870-1914) abostol an arboellerezh ha Julius Mac Leod (+ 1919) kelenner e Skol-Veur Gent - Skosad e oa dre c'hanedigezh - kaser war-raok ur Skol-veur flandrezek-rik ha ganto **August Borms** (1878-1946) a zihunas an dud e Bro-Flandrez a-bezh.

174

Kantadoù a vodadegoù a voe dalc'het, dekmiliadoù a sinadurioù a voe dastumet tra ma kase 500 parrez ha 2.700 a ziplomidi flandrezat ur c'houlennadeg dre skrid d' ar Parlamant da gaout ur Skol-Veur hollflandrezek. E 1914 e oa barr ar muzul ha neuze un toullad kannaded flandrezat a ginnigas d' ar Parlamant ur rak-lezenn evit flandrezekaat pazenn ha Skol-Veur. Siwazh, al labour-se a voe krennet trumm gant ar brezel bras.

Ar Brezel-Bed Kentañ hag an « Aktivism »

Pa zisklerias ar brezel Bro-Alamagn a dennas warni kasoni Flandreziz chomet disrann diouzh an Alamaned en amzer a beoc'h. An doktor **August Borms** a skrivas ur pennad-skrid a oa ennañ kement-mañ : « Flandreziz, diskouezet ho talvoudegezh war an dachenn-emgann hag e pep lec'h holl betek ma anzavo ar gouarnamant : Ar bobl-mañ lorc'hus ha kadarn a zo dleet dezhi he gwirioù penn-da-benn. Evel-se e vezo roet deoc'h gant Belgia ar Skol-Veur flandrezek a zle bezañ hoc'h hini ». Kazetennoù flandrezek, sizhuniek, a grogas da zont er-maez « De Vlaamse Stem » (Mouezh Flandrez) embannet gant un toulladig Flandreziz tec'het da Vro-Holland. En holl gelaouennoù-se ne voe foz ebet etre ar garantez ouzh Flandrez hag ar garantez ouzh Belgia. E-keit-se ur gelaouenn « velgiat » bennak a zeue d' ar gouloù gant Walloned ha « frañskilhoned » o louzañ an emsav flandrezat, ouzh hen livañ a-du gant un Alamagn vras, Flandrez e-barzh. Goude ar brezel e vije graet o stal da Flandreziz, dreist-holl d' ar re daerañ. « Ger flamankek ebet ken ne vezo komzet, emezont, e Bro-Velgia. » Maurice Maeterlinck e-unan, a zisprize ar yezh en doa komzet a-vihanik gant e vamm, « un jargon vaseux » hervezañ.

Adalek dibenn 1914 e weler o sevel e Gent ur strolladig broadelourien, lod anezho yaouank-flamm, en-dro d' ur rener, ar pastor protestant **Dominee Jan Domela Nieuwenhuis Nyegaard** (1872-1955). Betek deiz e varv e levezonas an den iskis-se an diskibien dastumet war e dro. **Domela** hag e vignoned (daou anezho ur romanter **Antoon Thiry** (+ 1954) ha **Reimond Kimpe** ul livour brudet), a embann ur gelaouenn « De Vlaamse Post ». Warni e lenner eo ret diskar Belgia, krouiñ ur rouantelezh flandrezat (piv da roue ?) e stern ur gengevredigezh germanek.

175

Bremañ eo anv « aktivisted » (oberiantourion) eo a vezo graet eus ar Flandreziz a fell dezho ober, keit ha ma c'hortoz ar « pasivisted » (gouzañvantourion) dichal al lanv alamanek.

Addigoret e voe Skol-Veur Gent, flandrezekaet penn-da-benn war urzh an Alamaned. E 1917 e voe rannet ar mererezh etre daou : ur ministrerezh e Namur (Wallonia) hag unan all e Brussel evit Bro-Flandrez. D' an 11 a viz Du 1918, echu ganto, e rankas an emrenerien tec'hout da Vro-Holland ha da Vro-Alamagn. An Dr August Borms a voe barnet d' ar marv.

« Emsav an talbenn » ha « Kostezenn an talbenn »

A-hed ar brezel e oa chomet diac'hub darn eus Bro-Velgia : kornad bro West-Vlaanderen etre ar mor hag an Ijzer. Eno e oa an arme velgiat kelc'hiet, anezhi Flandreziz renet gant ofiserien wallon pe « frañskilhoned » ouzh o derc'hel dindan gazel-ge. Ken abred ha 1915-1916 Flandreziz a galon a enebas. O mestr speredel a oa **Cyriel Verschaeve**, ur beleg, barzh ha prederour awenet. Stummañ a reas ur bodad tud yaouank entanet gant ar menoz broadel, a yeas davet o c'heneiled war an talbenn-brezel. Krouet e oa neuze ar « Frontbeweging » (emsav an talbenn), kaset e voe ganto ul lizher d' ar roue Alberzh Kentañ, da glemm diwar-benn stad Flandreziz en arme velgiat. Lizheroù digor all a voe daveet : unan d' ar C'hardinal Mercier, unan all d' ar Pab, ar pezh a dennas war bennoù an emsavididi kastiz ha reuz : **Renaat De Rudder**, 19 vloaz a gouezhas lazhet gant ur vilienn laosket eus al linenn-dan velgiat ! E-tro an nevez-amzer 1918 e toujer ur reveulzi. Ne zeuas ket : paket e voe ar rener **Adiel Debeuckelaere**, alvokad e penn an emsav. Neuze e teuas trec'h ar Re-Unanet ha kudennoù Flandrez a gouezhas er blotoù.

Bloavezhioù kentañ ar Peoc'h : 1919-1924

E 1919 e voe gwelet stourmerien an amzer a-vrezel unanet en ur strollad broadel flamank anvet ar « Vlaamse Front » (Talbenn flamank) o kas kannaded da Gambr an Deputeed. Ur skolaer eus rannvro Vrabant a zo e penn ar strollad : **Staf Declercq**. Prezegour poblek anezhañ, ha labourer didorr e-keñver urzhiañ an

traoù, e kreñvaas e gostezenn pa adembannas en Antwerpen ar gelaouenn a reas berzh er foziou-difenn, dre anv « Ons Vaderland ». Diwezhatoc'h e teuas « De Schelde » da gemer lec'h houmañ.

176

Stourmet e voe da vat evit flandrezekaet ar skolioù-meur, hag e Leuven (Louvain) , hag e Gent (Gand) . E-pad dek vloaz ne ehaner ket da c'houlenn ma vo didamallet stourmerien evel **Borms**, a chomas en toull-bac'h betek 1929. E 1921, mouezhiadegoù adarre. Koll a reas ar vroadelourien ur gador er Gambr, dre ziouer a skoazell evel ma oa bet en dro gentañ a-unan gant an Daensidi (bagad Daens) . Daoust da se e talc'h ar menoz broadel da silañ e hent ha da greñvaat tamm-ha-tamm.

Ar menoz broadel flandrezat o kas d' ar menoz « tiat »

Nebeut amzer war-lerc'h ar brezel e voe adlakaet en he sav AKVS kozh Rodenbach. « De Blauwvoet » (Ar Skrev) a oa ar gelaouenn embannet gantañ. « Gudrun » a oa neuze un embannadenn evit ar merc'hed. Tadoù speredel ar re-mañ a voe : **Lodewijk Dostel**, divac'het e 1921, marvet e 1925, **Cyriel Verschaeve**, ar beleg meur, brasoc'h-bras e levezon bemdez, ha neuze an den yaouank **Ernest Van Der Hallen** (1898-1948) , saver romantou ha kelaouer war un dro. A-drugarez d' ar wazed-mañ, a-drugarez ivez d' ur bagad Izelvroiz hag aktivisted repuget e Bro-Holland e voe ganet er bloavezhioù-se ar menoz **tiat**, ar spered broadel **tiat**. Astennet e voe ar vro **diat** (Dietsland) betek harzoù pellañ an izelvroeg : Flandrez, an Izelvroioù ha tu Bro-C'hall kontelezh kozh Flandrez bet aloubet gant soudarded Loeiz XIV.

Er rannvro-mañ e tihun Flandreziz dindan lusk an Aotrou beleg **J. M. Gantois** a embann « Le Lion de Flandre » e galleg, gant « De Torrewachter » follenn-stag e flandrezeg penn-da-benn. Ar « *Vlaams verbond voor Frankrijk* » pe : Kevredigezh flandrezat tu Bro-C'hall a zalc'h bep bloaz kendalc'hioù o tedennañ muioc'h-mui a dud.

An emgann flandrezat etre 1925 ha 1930

E 1925 evit an trede gwech e kas ar « Vlaams front » kannaded d' ar Gambr : 6 kannad anvet, e-lec'h 4 a-gent. **Joris Van Severen** (1894-1940) a zo unan eus ar re vrudetañ, anezhañ un Tiad-rik, enep-belgiat krenn. Marv **Lodewijk Dosfel** e 1925 a skoas un taol kriz ouzh an emsav. Goude 1918 e voe gwelet ar re enep-flamank o ren. E-mesk ar sosialisted, **Camiel Huysmans**, bourc'hmestr Antwerpen, hag **Aogust Vermeylen** a zo koulskoude Flandreziz klouar anezho. Ar c'homunist **Jet Van Extergem** a voe ur Flandrezad aktivist taer. Distank ar gumunourien er vro, stank er c'hontrol an tu katolik dreist-holl e Flandrez, en o fenn an **Dr Van De Perre** hag ar politiker touet gantañ komzoù re helavar, **Van Cauwelaert** dre e anv. Pezh a gont eo e rank ar c'hostezennoù, a-benn ober berzh, diskouez ez int a-du gant Flandrez. Evel-se eo e c'hellas bezañ diframmet un nebeut lezennoù a-du gant ar yezh.

177

E-tro 1930 e voe flandrezekaet da gentañ Leuven, ha neuze Gent. Skol-Veur Leuven avat a voe e-pad ur mare rannet etre daou : ur rann flandrezek, ur rann all gallek.

An eil pal a voe dieubiñ an aktivisted. Se a voe graet e-tro 1925. An Dr Borms avat, a chome er c'harc'har. E miz C'hwevrer 1928 ur c'houlennadeg a voe kaset d' ar gouarnamant belgiat sinet gant 200 den a-bouez en o mesk Saozon evel John Galsworthy, H. G. Wells, Gallaoued evel Georges Duhamel, Romain Rolland, Iwerzhoniz evel Yeats, George Russell. Ar gouarnamant belgiat avat ne fiñvas tamm evit pardonñ da Aogust Borms. Bloaz goude, avat, en ur vouezhiadeg en Antwerpen e tape Borms 83.000 mouezh enep 40.000 o vont d' e genvezer. Neuze e voe digarc'hariet Borms. Un trec'h all a c'houezas ar vroadelourien pa anvjont unnek kannad ha tri senedour er Parlamant belgiat.

Enkadenn 1930, an DINASO (Diets Nationaal Solidarisme) hag ar V. N. V. (Vlaams Nationaal Verbond)

E dibenn 1930 e voe savet an DINASO gant **Joris Van Severen** hag ar barzh broadelour **Wies Moens**, kostezenn diat hag enep-belgiat rik, 6.000 ezel enni, oc'h embann ur gelaouenn vizek « Hier Dinaso ». Diwezhatoc'hik avat e voe rannet adarre ar vroadelourien, darn o vont war an tu dehou, darn all gant ar sosialisted. E 1932 ne voe mui er Parlamant nemet eizh kannad hag ur senedour. E 1933, ar V. N. V. kostezenn dehou a zo flandrezat dreist-holl. A-du emañ gant Belgia stad kevredel. Ar rener a zo **Staf Declercq**. « Strijd » (Emgann) a zo kelaouenn sizhuniek ar V. N. V. gant ur gelaouenn all « De Schelde ». Pelloc'h e voe embannet ivez « Volk en Staat » (Pobl ha Stad). Bep bloaz ivez e weler engroezioù Flamanked o tout niverusoc'h-niverus, stankoc'h-stank da birc'hirinañ e Diksmuide dirak savadur brudet an Ijzer echuet e sevel e 1930. Ar c'helenner Daels, an aotrou beleg Verschaeve, an doktor Goossenaerts a zo ar vlenierien.

178

Krouet e voe e 1932 ar « Vlaams Nationaal Zangverbond » (Kevredigezh flandrezat broadel ar c'han) a vodas Flandreziz e gouelioù hag abadennoù-kanañ, ouzh o lakaat da dridal dre Flandrez a-bezh.

An **Dauidsfonds**, ar **Willemsfonds**, Skolioù-meur ar Bobl, kendalc'hioù skiantel a reas ivez pep hini war he zachenn, bloaz war-lerc'h bloaz, ul labour eus ar gwellañ.

Ret eo menegiñ V. O. S. (Brezelourion gozh Flandrez) renet gant **Jermen Lefever** ha **Karel De Feyter**, a vrudas ivez ar menoz broadel e pep parrez ar vro. Etre 1927 ha 1937 e voe a-bouez levezon ur gelaouenn diat sizhuniek « Jong Dietsland ».

Pennadurezhioù an iliz avat a glaskas stourm ouzh ar yaouankizoù kristen tiat bodet en A. K. V. S., dreist-holl pa voe krouet an « Action Catholique ». Rannet e tri : A. K. V. S. (a gollas izili) , Jong Dinaso ha A. V. N. J. e vir koulskoude ar yaouankiz flandrezat an uhelskouer hag an hent toullet e 1933.

Ar bloavezhioù diwezañ kent 1940

Etre 1934 ha 1940 e kresk ingal an emsav flamank, betek dont da vezañ un nerzh pouezus.

E-keit ha ma voe rannet an Dinaso e 1934, Van Severen o lakaat war sav ur roll-mennadoù nevez : peurlonkañ Walloniz, Luksembourgiz, ar stad belgiat en e bezh en ur stad vras tiat, pezh a lakaas **Wies Moens** hag e vignoned d' en em zispartiañ dioutañ, lañs a voe avat gant ar V. N. V. E 1936 e voe kaset 16 kannad ha 9 senedour d' ar parlamant, en o zouez **Hendrik Elias**, an istorour hag ar mestr bruder an Doktor **Reimond Tollenaere**. Sindikadoù broadel, kevredigezhioù kenskoazell en em vod hag e teir rannvro flamank war bemp evel e meur a guzul kumun e rank ar gostezenn gatolik kenunaniñ gant ar vroadelourien a-benn kaout ar muiañ a vouezhioù. E 1936 e voe kengreizet ar « Vlaams Nationaal Verbond » hag ar rann flandrezat eus ar gostezenn gatolik belgiat. Siwazh ne badas ket betek derou ar brezel.

179

Ouzhpenn an **Ijzerbedevaarten** (pirc'hirinajoù Diksmuide) hag ar gouelioù kaniri ret eo komz ivez diwar-benn labour **Grammens**. An den-mañ a raskl e pep lec'h ar galleg a zo o c'holeiñ mogerioù straedoù Flandrez. Ur broust lakaat raz en e zorn, eñ hag un nebeut diskibien a lak ar gouarnamant da sentiñ ouzh al lezenn : flamankeg e Bro-Flandrez !

Anvet eo **Grammens** er Gambr e 1939 evel kannad « broadelour distag ». Hiviziken e konter er parlamant belgiat 17 kannad ha 12 senedour.

Ar brezel : 1940-1944

D' an 10 a viz Mae 1940 eo aloubet Belgia gant an armeoù german. Belgiz trec'het a baouez da stourm d' an 28. An triwec'h devezh-se a zo a-walc'h da heskinañ ar vroadelourien, d' o fakañ, d' o c'has dre an hent-houarn da vezañ bac'het e Bro-C'hall. Labour ar ministrerezh belgiat. **Joris Van Severen** a zo muntret en Abbeville hag e ward feal **Jan Ryckoort** kemend-all. Darn all a chomo er bac'h e Bro-Saoz, hed-ha-hed ar brezel.

Pe zarempredoù a skoulmas ar vroadelourien gant an Alamaned er vro ? Ar re yaouank dreist-holl a yeas a-du gant menozioù nevez ar C'hermaned, kalzik pe nebeut. Re all avat o devoa aon en em servijfe ar vistri estren eus an emsav evit o mad o-unan.

Arc'hant ha skoazell a gavas an « Algemeene S. S. » nevez bodet dindan renerezh **René Lagrou**, dister an niver a dud ennañ, trouzus avat. War an tu all ar V. N. V. a soñjas e rafe mat klask tennañ gounid evit Bro-Flandrez eus stad nevez an traoù.

E 1941, ar peurrest eus an Dinaso gant ar c'homandant **François** da rener abaoe marv **Van Severen** a ya d' en em stagañ ouzh ar V. N. V. (nemet un niverig a izili a nac'has kenlabourat). Broadelourien distag betek-hen : ar c'helenner **Daels**, ar barzh **Wies Moens** hag ur bagad sosialisted da heul **Edgar Delvo** a zeu en « emsav unanet ». An tri rummad yaouankiz a en em deuz en unan hepken an N. S. J. V. (Kevredigezh yaouankiz broadel-ha-sosialist).

180

E 1941 ivez e vez savet ur « Bagad-Stourm Flandrezat » da vont da ober brezel war talbenn ar Reter. Eno, nebeut amzer goude-se e kouezh **Reimond Tollenaere**, unan eus ar vlenierien vrudetañ. An emsav broadel nevez avat, daoust d'ar bruderezh a vras a rae ne rae ket berzh. An taol diwezhañ, skoet e voe gant ar genlabourerien flamank-alaman bodet en D.V.L.A.G. (**Deutsch-flamische Arbeits Gemeinschaft**) bleniet gant an Doktor **Jef Van De Wiele**, gounezet ganto skoazell Alamaned galloudek o levezon ha sikour an S. S. dreist pep tra. Kelaouennoù evel « De Vlag » (Ar Banniel) ha « Balming » a embanne menozioù ar strollad-mañ. Enep-broadelour, enep-tiat, setu ar pezh a oa, hag a-du krenn gant an Alamaned. Ar V. N. V. flandrezat-rik a c'houzañvas, ken na voe ret d' ar V. N. V. kemer evit e gont kalz arouezioù, kalzig a c'herioù-stur digant ar re-hont. Kement-se a gleuzas ur foz etre ar V. N. V. hag ar bobl levezonet bemdez gant bruderezh ar gouarnamant belgiat aet da ober e annez e Londrez. Izili tiat ar V. N. V. hag ar gatoliked a oa er strollad a stourme drouklaouen ouzh politikerezh german-holl ar gostezenn.

Marvet **Staf Declercq** (1942) an Doktor **Hendrik Elias** blenier war e lerc'h a gollas ar stur. E 1943 broadelourien anavezet evel **Wies Moens**, an Dominikan Tad **Calewaert**, ar c'helenner **Daels** a roas o dilez evel poellgoriz ar V. N. V.

An darn vuiañ eus ar re yaouank en em zistagas hag a yeas da sevel ur gevredigezh nevez ar yaouankizoù broadel flamank, tiat ha katolik, a voe anvet : **Dietse Blauwoetvendels**. Flandreziz deredet e-leizh anezho da dalbenn ar Reter (8.000 lazhet ken er bagad-stourm flamank hag er bagad-stourm wallonat) a gavas dezho e oant bet c'hoariet, touellet, e oant bet komprenet a-dreuz gant o mistri alaman, sparlet e-keñver o santadurioù-kalon kristen ha flandrezek.

En hañv 1944 eta, e oa ar stal evel-hen : diouzh un tu an « DVLAG » enni dreist-holl nevezidi hag un den brudet, an aotrou beleg **Verschaeve** deuet e-kerzh ar bloavezhioù-se dindan levezon ar menozioù hollec'herman ; diouzh an tu all ar « VNV » en un enkadenn strishoc'h-strizh, en ur stad diaesoc'h-diaez, neuze c'hoazh ar vroadelourien rik divod, da welout da vihanañ, o treiñ da enebourien d' an Alamaned muioc'h-mui. An emsav a yae war zisleberaat ha trumm e voe sac'het pa renkas an alouberien mont war o c'hiz.

1944... ha gwaskerezh

Ar skrev flandrezat war bannieloù an Ijzer
Skritell-bruderezh evit pirc'hirinaj an Ijzer
Displegadur istorel dirak Kroaz an Ijzer

Gant miz Gwengolo 1944 e voe lakaet Flandreziz da destoù d' ur maread kriz petra bennak ma ne voe ket ken gwazh hag e kornioù-zo eus Bro-C'hall, sur-mat. « Ar re zu », setu an anv lakaet d' ar Flandreziz kar-o-bro, d' ar re alamangar, d' ar genlabourerien war dachenn an arboellerezh, d' ar spierien hag all... E pep kêr, er c'hêriadennoù amañ hag ahont e voe harzet ha gwallgaset miliadoù a dud tamallet. Bac'het e voent bern war vern er prizonioù, er stalioù-labour, er c'hazarnioù, pe e kampoù. Berr a-walc'h e padas ar gwaskerezh. Dre labour barnerien enep-flamank e voe distrujet pennadurezhioù flandrezek zoken an darn anezho chomet hep kaout darempred gant an Alamaned. Kelennerien, tud a lennegezh, arzourien, sonaozourien hag all, holl e voent kondaonet d' ar galeoù a-hed bloavezhioù ha bloavezhioù, torret diouzh o c'harg, lakaet da « zizellezek » o buhez-pad. Setu ar gwirioù a oa tennet digant lod : ar gwir da vagañ pichoned, pe da gaout ur c'hont-red post, ar gwir da vezañ alvokad, kenwerzhour, skolaer, ar gwir da voulañ levrioù, da skrivañ sonerezh, ar gwir da vezañ kulator, ezel eus ur juri, rener ur c'hclub sportel bennak hag all, hag all...

Klasket e voe, a-dreuz ar c'henlabourerezh, tizhout an holl re a soñje e oa o dlead bezañ flamank ha chom feal d' o fobl, en ur ger berr, klasket e voe peurziskar an emsav flamank. 476 den a gonter a voe lazhet e Belgia, fuzuilhet ouzh ar peul. **Aogust Borms** a varvas evel-se o youc'hal « Dietsland Houzee ! » (Bro Diat, dalc'hmat !). **Karel De Feyter** sekretour ar vrezelidi-gozh ivez ha bourc'hmestr **Ronse Leo Vindevogel** ha ne voe bet morse na broadelour nag a-du gant an Alamaned.

An darn vuiañ avat a voe lakaet da vervel er prizonioù evel **Dom Modest Van Assche**, ur sant ma voe unan, ar prezegour **Jeroom Leuridan**, rener ar vroadelourien diat **Ernest Van Der Hallen**, ar romantour **Feliks Timmermans**, ha re all c'hoazh ! Miliadoù Flandreziz a zo bet bac'het e-pad 7, 8, 9 bloaz ha bremañ c'hoazh **Hendrik Elias** ha **Jef Van De Viele** a zo e-barzh bepred.

Kalzik Flandreziz all o deus dibabet mont d' an estrenvro : **Cyriel Verschaeve** a varvas en Tirol (1949) . Bev eo bepred ar c'helenner **Daels**, 76 vloaz, eus Genev e heuilh an emsav flandrezat stag-mat ouzh e galon. E Bro-Suis ivez, e Lusern emañ **Albert Servaes**, al livour kozh brudet, o vevañ. Ar barzh **Wies Moens** a zo aet d' ober e annez e Bro-Holland. Niverus-tre ar Flandreziz tec'het da Amerika an Traoñ. O c'helaouenn du-hont a zo anvet « De Schakel » (Al Liamm) .

E gwirionez e 1945 e oa tu da grediñ e oa echu evit mat gant an emsav flandrezat.

An emsav o tont bev adarre (1946-1953)

Adkroget e voe gant al labour gant Flamanked chomet er-maez ar c'henlabourerezh. E 1946 ec'h embannjont bep sizhun « Rommelpot ». E 1947 ec'h adsavas ar strollad yaouankiz vroadel « Jeugdverbond der Lage Landen ». Enebet e voe eveljust, en aner, ha gant tud ar gouarnamant ha gant unaniezhoù belgiat rik.

E 1949 ne vez mui embannet « Rommelpot », met setu ar gelaouenn sizhuniek « Opstanding » (Dasorc'hidigezh) , renet gant broadelourien. Ar « Vlaamse concentratie », savet gant an ijinour **F. Donckerwolcke** a vod neuze ar vroadelourien flamank.

E 1950 e weler o sevel an « Algemenn diets Jeugd Ver-bond » kevredigezh ar yaouankiz tiat, hag an « Heel-Nederlandse Beweging » gant ar gelaouenn viziek « Het Pennoen » (Ar Banniel) .

E 1946 e voe lakaet kroaz vras Diksmuide da darzhañ. Gant piv ? Gant enebourien da Flandrez, anat. Un efed dic'horthozh e doe an darzhadenn : adkroget e voe gant ar pirc'hinajoù gant un engroez tud stankoc'h-stank bep bloaz.

Adalek 1948 « Ons Verbond » (Hor c'hevredigezh) kelaouenn studierien gatolik ar Skolioù-meur a zeue da vezañ flandrezekoc'h-flandrezek, dreist-holl e Gent.

Diouzh o zu Gouelioù ar C'han a voe kaset en-dro adarre gant Kevredigezh ar C'han Izelvroek (Algemeen nederlands Zangverbond) .

E 1952 ar Strollad Broadel, evit ar wech kentañ abaoe 1939, a anvas daou gannad er mouezhiadegoù-kumun un tu bennak e-kichen Antwerpen. Er bloaz-se ivez e voe skoulmet darempredoù, graet emglevioù etre renerien Komite Flamank a-du gant ar Gevredelezh en o fenn **Walter Couvreur** ha **Frans Van der Elst**, ha kevredelerien Wallonia.

A-hed 1953 ez a ar Strollad Broadel war greskiñ. Startoc'h-startañ, hag e-touez an dud disheñvelañ e c'houlenner dre-holl an Amnistiezh.

Ar Vroadelouriezh oc'h adc'hounit tachenn tamm-ha-tamm (1954-1957)

E 1954 ar « Volksunie » (Unaniezh poblek) a dap 114.000 mouezh er mouezhiadegoù. An alvokad **Herman Wagemans** eus Antwerpen a vez kaset d' ar Gambr ha 6 broadelour a ya er c'huzulioù rannvro. Setu ar « Volksunie » o vont da gostezenn bolitik dindan renerezh ar c'helenner **Couvreur** ha, bloaz war-lerc'h dindan hini **Frans Van Der Elst**, gant **Wim Jorissen** da Sekretour-meur. Etre 1955 ha 1957, urzhiet mat er 17 pastell-vro flamank ec'h adkemer ar « Volksunie » an holl dachenn a oa bet kollet.

183

E Diksmuide emeur oc'h adsevel ur Groaz an Ijzer brasoc'h c'hoazh eget an hini bet diskaret. Bep bloaz e tered tud eno da adc'houlenn an Amnistiezh hag an Emrenerezh.

En Antwerpen e teu re vihan Palez ar Sportoù (brasañ sal toet Bro-Flandrez) da zerc'hel an engroez deredet bloaz warlerc'h bloaz da Ouelioù broadel ar C'han.

Levezonet eo ar Gatoliked, ha broadel-rik e teu da vezañ ar Skouted bleniet gant **Maurits Coppieters**. An holl gostezennoù (katolik, broadelour, socialist, distag) e Azezenn **Lodewijk De Raet** gant **Maurits Van Haegendoren** a zo bodet da zivizout a-gevret diwar-benn kudennoù Flandrez hag hec'h amzer-da-zont.

E-keit-se ar « Vlaamse Volksbeweging » renet gant **M. Coppieters** a glask silañ ar menoz flamank er bobl.

Ar bloaz 1958 a welo daou zegouezh a-bouez evit ar vro da gentañ an Diskouezadeg Hollvedel e Brussel, da eil, mouezhiadegoù mezheven da envel kannaded er parlamant hag er c'huzulioù-rannvro. Krog eo ar « Volksunie » da aozañ ar mouezhiadegoù-mañ.

Ha bremañ ? Re abred eo bet lavaret e oa aet ar vroadelouriezh da anaon. Bemdez avat e welomp ar broadelezhioù o trec'hiñ, en Azia, en Afrika. En Europa ivez, e Flandrez, e Breizh, en Iwerzhon, e Tirol an Traoñ hag e lec'h all c'hoazh ec'h advev an emsavioù broadel.

Ene Bro-Flandrez ivez a fell dezhañ bevañ. He fobl a venn padout, kreskiñ, kemer he flas e pep tu ha labourat he fark he daouarn krog en alar !

Ar pal da dizhout a zo splann dirazomp, uhel hor mennad hag hon treid stok-mat ouzh hon douar. Evel en amzer dremenet hor ger-stur evit an amzer da zont a chom an hini a zeskas deomp **Willem van Oranje**, tad ar bobl tiat :

N' eo tamm ret ebet esperout kent evit kregiñ
Nag ober berzh evit derc'hel ganti.

DE VOLKSUNIE

Gant FRANS VAN DER ELST

E 1830 ez eo bet savet Belgia, ha roet dezhi, dindan levezon Bro-C'hall, stumm ur vro unvanet ha kreizennet-strizh. Heñvel ouzh ar stad ez eo bet ar strolladoù politikel - kreizennet hag unvanet - dinac'het ganto-holl daouelezh gouennel ha sevenadurel ar vro : na gant an eil na gant ar re all n' eo bet morse anzavet e oa div bobl e gwirionez o chom e Belgia. M' o dije graet e vije bet diouzhtu luziet ar strolladoù politikel e diaesterioù hag e tabutoù a gavent gwelloc'h tec'hout diouto dre zinac'h ar c'hudennoù broadelezh.

Buan o deus komprenet Flandreziz emskiantek e oa ret terriñ pep darempred gant ar strolladoù unvan belgiat ha krouiñ ur strollad broadel flandrezat. E-pad an XIXvet kantved avat ne voe ket tu da gas ar menoz-se da benn : ne oa nemet ar vourc'hizien gallekaet hag o doa ar gwir da votañ, ha mestroniet e oa o nerzh gant daou strollad, ar strollad katolik hag ar strollad frankizour. Meur a wech e voe klasket sevel ar strollad broadel a oa ezhomm anezhañ, ha c'hwitet. Goude ar brezel bed kentañ avat e oa deut aesoc'h an traoù : d' an holl e oa bet roet ar gwir da votañ, un trede strollad - unvanour evel ar re all da lavarout gwir - a oa bet krouet, ar strollad socialist, ha deut e oaan emsav flandrezat da vezañ taeroc'h. Hag adalek 1919 betek 1940 ez eus bet er Gambr Velgiat kannaded broadelour flandrezat 5 e 1919 ha 17 e 1940, gant 12 Senedour. E kelc'hioù zo ez ae 28 % eus ar mouezhioù gant ar vroadelourien. Bez e oa ar strollad broadel un nerzh politikel a-bouez. E Flandrez e strolle un niver a dud leun a dan hag a intrudu.

185

Goude an eil brezel bed e voe heskinet spontus ar strollad broadel flandrezat : an holl gannaded a zo bet toullbac'het ; lod a zo marv er c'hampoù-bac'h ; unan a zo c'hoazh, trizek bloaz goude, er galeoù, an Dr. Hendrik Elias, rener ar strollad. Hag eñ bet lakaet dija en toull-bac'h, peogwir e oa broadelour, gant an Alamanted ! Holl izili ar strollad a zo bet tennet diganto o gwirioù keodediz. Berzet eo bet ar strollad. Graet o deus ar strolladoù belgiat o mad eus an darvoudoù evit en em zigoll eus ar gevezerezh en doa graet dezho ar strollad flandrezat. E 1946 ne voe broadelour ebet oc'h en em ginnig er mouezhiadegoù. E 1949 avat e reas ar vroadelourien ur striv bras evit bezañ war an dachenn : ouzhpenn 100.000 mouezh o doe, met den ebet anvet. E 1950, en abeg da gudenn ar Roueelezh, e chomas ar vroadelourien hep kinnig roll ebet, hag a-drugarez d' an dra-se eo e c'hellas ar Strollad Katolik kaout ar muiañ izili en div Gambr ha ren ar vro, e-pad pevar bloaz, hep kaout ezhomm eus sikour all ebet. Kerseet bras e voe Flandreziz, avat, hag heskinidi ar goude-brezel gant ar Strollad Katolik. E 1954 neuze e kinnige adarre ar vroadelourien rolloù en holl gelc'hioù-votañ : 114.000 mouezh o devoe, hag ur c'hannad anvet. Ha kement-se gounezet hep strollad ebet da ren ar stourm, hep stern politikel ebet, hep burevrierezh ebet. Rak n' eo nemet goude ar mouezhiadegoù, e dibenn 1954, e voe savet ar Strollad Broadel **Volksunie**.

Ur remziad tud nevez en deus peget bremañ er stur : an darn vrasañ eus renerien ha frammataerien ar strollad a zo ganet goude brezel 14 ha n' o deus c'hoariet roll politikel ebet nag a-raok nag e-pad an eil brezel-bed. Yaouankizoù eo a weler ar muiañ er c'hendalc'hoù. Ken-se ez eo ar Volksunie ur strollad yaouank ha nevez, met n' eo ket ur strollad hep hengoun. Rak ennañ emañ kreizennet hengoun broadelour an emsav flandrezat : bez ez eo an arouez eus youl-bevañ ur bobl hag a zalc'h ul lec'h dezhi hec'h-unan en Europa hag er bed.

Goulennoù ar Volksunie n' int na dispac'hel na diroll: fellout a ra dezhañ hepken gwareziñ buhez ar bobl flandrezat. Goulenn a ra da gentañ un adaozadur eus Bro-Velgia - ma vo graet diouti ur stad kevredet. Mat eo merkañ ez eus bet gounezet kalz Walloniz da venoz ar gevredelouriezh : e 1953 ez eus bet 33 Wallon

(war 212 kannad er Gambr) o vouezhiañ a-du ganti. Deut eo zoken Flandreziz ha Walloniz zo a-benn d' en em glevout diwar-benn ur raktres evit neveziñ reolennadur-diazez Bro-Velgia.

Ar vroadelouriezh flandrezat a stourm a-du gant menoz kumunel ar bobl : difenn a ra buhez ar bobl flandrezat a-enep un etrevroadelezh diwar-c'horre na zoujfe nag ar pobloù nag, ar sevenadurioù. N' emañ ket a-enep menoz Europa unvanet, pell ac'hane, gant ma vo an Europa-se ur c'hevredad eus an holl bobloù ha n' eo ket ur stad bras-divent o klask divroadelaat ar pobloù ha teuziñ anezho en ur meskaj euzhus.

186

Ar Volksunie a zifenn gwirioù ar bobl flandrezat ; difenn a ra broadelezh nederlandat ar bobl-se. Gantañ - strollad bihan met urzhiet-mat - emañ diskouezet youl Flandreziz da chom bev.

Kudennoù Arboellerezh ha Kevredigezh e Flandrez a-vremañ

gant Jef MATON

A-raok 1940 e oa tuet Emsav Flandrez da bouezañ dreist-holl war speredegezh ha sevenadur ar bobl. Abaoe un toullad bloavezhioù e tenn an evezh muioc'h-mui war an doareoù kevredigezhel evit lakaat da wellaat doare bevañ Flandreziz.

KUDENN AL LABOUR

Abaoe kant vloaz 'zo hag ouzhpenn ez eo bet Flandrez ur vengleuz labourerien dre ma oa uhel niver ar ganedigezhioù er vro.

Ar pep brasañ eus an dud a oa dalc'het gant al labour-douar, petra bennak ma oa koulskoude korniadoù 'zo a greskas enno an ijinerezh, evel ar gwiaderezh a-hed ar stêr Leie pe e Gent.

Gant an ezhommoù o kreskiñ e tivroas ul lodenn vat eus ar boblañs evit mont da glask fred e norzh Bro-C'hall, e Bro-Holland pe e Wallonia. Fall baeet e oa an dud-se, divicher, ha kentañ re e oant da vezañ skarzhet kuit pa 'z ae an aferioù a-dreuz. Ha bremañ e kaver war-dro daou-ugent mil « *grensarbeider* » o treuziñ bemdez an harzoù da vont da Vro-C'hall pe d' an Holland, daouzek mil « *seizoenwerker* » hag a ya evit ur pennad bloaz en diavaez dreist-holl war-dro ar beterabez e Bro-C'hall, hag int o tistreiñ d' ar gêr da dremen ar goañv, ha c'hoazh ouzhpenn kant mil « *mobil* », labourerien a Vro-Flandrez, int, hag a vez kaset bep mintin da c'hlaouegoù pe da labouradegoù houarn Wallonia, tud hag a vez meur a hini anezho er-maez eus ar gêr pemzek pe seitek eur bemdez !

188

Ha bez' ez eus pasteiloù bro hag a zivroas dek dre gant eus an dud anezho etre 1947 ha 1956. Danvez gwellañ ar vro, anat eo, a vez sunet evel-se er-maez.

STAD AL LABOUR-DOUAR

Ne deo ket eus ar c'hennerzhusañ, siwazh. N' en deus ket al labour-douar gallet reizhekaat e zoareoù, na kreizennañ, o vezañ ma ne oa ket a blas (re emaint) evit bugale ar maezioù da vezañ degemeret en ijinerezh. Muioc'h-mui e vez didammet an atantoù ha diaesoc'h-diaes e vez ober war o zro. Ha dre ar berr m' eo an douaroù ez a koulz ar pren hag ar feurm anezho war greskiñ dizehan.

Hag ar gounid diwar an trevadoù a vez bihan dre ma fell d'un niver re vras a goñversanted kemer pep hini e c'hounidegezh diwar an dra da werzhañ. War gant lur paeet gant ar prener diwezhañ ez a dek lur ha tri-ugent d' ar c'houer e Bro-Holland ha daou-ugent lur hepken e Belgia. Dizesk mantrus eo al labourerien douar e Flandrez. Daoust d' an harp roet a bep tu, ne zeuer ket a-benn gant ar « *ruilverkaveling* » pe eskemm lodennoù douar evit kreizennañ danvez pep hini.

STAD AN IJINEREZH

Da gentañ holl : re nebeut a implij evit an dud. D' an eil, ken e-keñver kementad, ken e-keñver talvoudegezh, ez eo gwanik an ijinerezh.

An darn vrasañ eus ijinerezh Flandrez a zo da vezañ renket er rummadoù-mañ : gwiaderezh, saverezh ha neuze labourerezh danvezioù al labour-douar.

Gwall gizidik e-keñver stad an aferioù ez eo ar gwiaderezh, hag adalek ma 'z aje an traoù a-dreuz e klozfe Bro-C'hall an harzoù ouzh ar « *grensarbeider* »

-ien ha Wallonia a roje o c'hoñje d' ar vobiled. Ha neuze ? Dilabour evit an darn vrasañ.

N' eus ket kalz a « ijinerezh ponner » er vro hag Antwerpen hepken a zo ur greizenn vras evit ar c'hoñvers hag an ijinerezh.

Adal m' eo bet lakaet da dalvezout gaouegoù Kempenland, e biz ar vro, da lavarout eo a-c'houde 1914, e vije bet kredet e vije diwanet eno ijinerezh ponner evel forniou kok-glaou ha labouradegoù danvez strilh. Pep tra a zo war al lec'h : labourerien forzh pegement, taer war al labour ha marc'had-mat, glaou eus an dibab hag ul lec'hiadur eus ar c'hentañ, tost d' an teir stêr Schelde, Maas ha Roen. Nann avat. Berniet e vez al labourerien e kamionoù evit bezañ charreet da Wallonia tra m' emañ Flandrez o tizeriañ.

189

Hag an danvezioù diazez a vez douget ivez da Wallonia da vezañ oberiet eno. Da ger spontus e teu an doare-ober-se hag arc'hant a-vernioù a vez foranet evit delc'her en o sav labouradegoù kozh ha gaouegoù o vont da hesk.

Doare-ober diboell ma 'z eus unan !

Ha ne deo ket holl. An nebeut ijinerezhoù bras a zo e Flandrez a zo etre daouarn kapitalourien Wallonia, Flandreziz galleger pe... Gallaoued.

Un nebeut skouerioù :

1) Glaouegoù Beringen, e-kreiz Kempenland. Prezidant : ur Gall ; daou eilbrezidant : ur Gall, ur Brusselad galleger ; merour rener-meur : ur Gall ; merourien ha komiserien : eizh Gall, ur Wallonad, seizh Brusselad, gallegerien holl anezho sur a-walc'h.

2) Glaouegoù Winterslag. Prezidant : ur Wallonad ; merour dileuriad : ur Brusselad galleger ; merourien ha komiserien : seizh Gall, pemp Brusselad galleger, ur Flandrezad galleger.

Ac'hano : an arc'hant gounezet e Flandrez ne deo ket evit mad Flandrez. Ar renerien-se « ijinerezh flandrezat » a soñj hag a ra evel Frañsizien.

UR SELL WAR-RAOK

Penaos e c'hell bezañ troet an traoù evel-se, emezoc'h-c'hwi ha daoust ha pell amzer ez aint c'hoazh evel-se ? Kemm a raint moarvat, met diaesterioù bras a vo war an hent.

Emskiant vroadel hag oberiantiz ur rummadig kevredigezhourien hag arboellourien, en o zouez an den meur Lodewijk DE RAET o deus lakaet meur a ensavadur rannvroel pe greiz-ar-vro da welout « e ranker ober un dra bennak ». Koulz a-berzh ar c'hreizennoù ofisiel avat hag a-berzh an diavaez e vez eneberezh.

Stern ar stad velgiat ha framm ar strolladoù politikel a vir outo ren politikerezh « flandrezat » pe « wallonat ». Ha bez' ez eus ivez eneberezh an holdingoù hag an trustoù ; bez' emañ an ijinerezh ponner etre daouarn un toullad kapitalourien, enebourien douet Flandrez war vetek nebeut, hag int o kaout kalz levezon war an tri strollad politikel bras. Diazezet ma 'z int war ijinerezh Wallonia, ec'h enebont ouzh diazez labouradegoù nevez er vro flandrezek. Skouerioù digredus a vije da reiñ !...

190

Petra ' c'hellomp gortoz ? Kontañ a reomp war emskiant vroadel wirion hor pobl ha reizhded hon doareoù gwelout. An holl gevredigezhioù a glask muioc'h-mui lakaat an dud da welout sklaer e pe stad truezus eo bet lakaet pobl Flandrez gant stad Velgia.

Ret e vo gwelout gant an dud e karg penaos dont a-benn eus ar gudenn-se ken luziet.

Hag harpet gant ur gwir emsav broadel e vimp erfin ar re greñvañ.

Dor vras ar peoc'h (graet gant dismantrou an tour distrujet)

KEVREDELOURIEZH FLAMANK

gant Staf VERREPT

Houmañ eo kentel an Istor... Ur Stad Velgiat frammet evel ur bloc'h ha savet-holl war ar c'hreizenniñ, setu an douar ma kellidas ennañ greunenn an emrenouriezh flamank.

Gwriziennoù-all a zo d' an emsav kevredel, anezho an tri rummad-tud diforc'h ma 'z eo Flandreziz, Walloned ha Brusseliz. Flandreziz en em gav bepred en ur pleg izeloc'h eget ar Walloned, endra ma tro bremañ Brusseliz da vezañ un « trede nerzh » e diabarzh Belgia. Ac'hano eta an dazlamm ma 'z eo an Emsav Flamank hag en deus douget Flandreziz emskiantek da heuliañ menozioù groñs ha divarc'had...

Ar re a anver « Tadoù an Emsav Flamank » (Jan-Frans Willems, ar Chaloni David hag ar re all) hag a voulc'has an erv, n' o doa ken preder nemet saveteiñ ar yezh nederlandek e Belgia. Gant ar yezh e felle dezho mirout ar sevenadurezh a-bezh. Gwall-bismiget eo bet an Tadoù-se gant stourmerien an hantergantved tremenet ; ha re marteze. Rak, anat eo bremañ, ar yezhourien, an « *taelminnaren* » (karourien ar yezh) , o deus sanket diazezoù start evit un emsav broadel na raje mui war-dro ar yezh nemetken, hogen a bledfe ivez gant ar politikerezh, ar vuhez sosial, an arboellerezh.

Ez reizh, ar re daerañ eus an Emsav Flamank, o vezañ m' o doa graet o soñj diskoulmañ da vat kement kudenn vroadel a oa, o dije dleet, a-benn an diwezh, en em dreiñ war-du ar gevredelouriezh. Ur Wallon eo koulskoude, ar Socialist Jules Destrée, a zresas linennoù kentañ (dispis ha didaer a-walc'h) ur stad gevredel. Brudet eo e « Lizher d' ar Roue », a gasas 'da Albert lañ e 1912, e-lec'h ma tispiele e venozioù, krenn-ha-krak, evel-hen : « Aotrou Roue, n' eus ket a Velgiz. N' eus nemet Flamanked ha Walloned ! » Dañjerus ha dispac'hus komzennoù seurt-se, er mare-hont da vihanañ... N' ouzomp ket hag-eñ e roas al lizher-se ul lañs bennak d' ar gevredelouriezh flamank. Kement-mañ avat a zo sur : meur a stourmer a zo bet dihonet gant ar jestr en doa graet Destrée.

192

Etre 1914 ha 1918 emañ Bro-Flandrez e dalc'h an Alamaned. Stourmerien avat, hag int a bep kostezenn, a gendalc'h aketus gant o labour. E 1917 e tiskleriont ne dalvez mui netra an anv « Belgia », hag ez eo emren Bro-Flandrez. Gwallarvarus ha re abred ez eo. Ar Bobl n' eo ket darev c'hoazh da reiñ he asant da zivizadoù ken taer, hag ar stourmerien a zo tamallet dezho labourat evit an Alamaned. E gwirionez an darn vuiañ eus Flandreziz ne gomprenont ket petra 'fell d' an emrenerien kaout, ha nac'h a reont mont a-du ganto.

Koulskoude, a-dreñv talva an Ijzer n' eo ket kont evel-se. Eno e komprenas Flandreziz, mezhekaet ha kastizet, « petra dalvez bezañ ur Flamank e Belgia... »

O vezañ m' en doa prometet ar roue e vije dalc'het kont goude ar brezel eus klemmoù reizh ar Flamanked, « Emsav an Talva » - harpet war ar bromesa-se ha kelennadurezh W. Wilson a-zivout ar gwir o devez ar broioù bihan d' en em ren o-unan - a zibabas da zanvez pennañ e roll-labour : « Rejimantoù Flandrezat » hag « Emreneriezh ». War-raok e kerzhas neuze, goude ar brezel, an emsav kevredel. War-greñvaat ez ae ar vrogarourien flandrezat.

A zo muioc'h : d' an 8 a viz Kerzu 1936 e voe skoulmet un emglev etre pennoù ar V. N. V. (Broadelourien Flandrezat) hag ar K. V. V. (Kevrenn Flandrezat ar Strollad Katolik). Kregiñ tamm-ha-tamm gant an emrenadur wallon-ha-flandrezat a oa unan eus poentoù an emglev-se. Neuze 'ta, e 1936, an darn vuiañ eus ar voterien e Flandrez a roe o mouezh d' unan eus an daou strollad a-du gant ar gevredelouriezh.

Ha setu ma tarzhas brezel 1940-45. Tavet e voe d' ar mare war venoz ur gevredelezh, prederiet ma 'z oa ar vrogarourien. gant menozioù nevez, an hollc'hermanelezh hag all...

Gant ar peoc'h o tont, ec'h adkrogas ar remziad nevez en alar. Hag un nebeut bloavezhioù 'zo, ec'h en em glevas brogarourien flamank ha brogarourien wallon da sevel ar « C'huzul Flamank-ha-Wallon », anezhañ un doare parlamant bihan e-lec'h m' en em vod dek Flandrezad ha dek Wallon, evit plediñ gant ar c'hudennoù a rankor dirouestlañ e Belgia (gevredel ?) an amzer-da-zont.

193

Evidomp-ni, emrenezh ha kevredelezh a vale dorn-ouzh-dorn. Ar gevredelouriezh flamank (anezhi ur stumm eus an emrenouriezh) a fell dezhi adframmata ur Velgia re-unanus, da ober ganti ur Stad nevez e-lec'h ma vezo Flandrez ha Wallonia div eil-stad emren. Er renerezh-kreiz koulskoude e vefe fiziet an arboellerezh, an arme, politikerezh an diavaez. Gant Flamanked avat e vefe meret kement a sell ouzh Bro-Flandrez hec'h-unan. **Lodewijk Dosfel** eo en deus savet rolldiazez hor c'hevredelouriezh :

- 1) Breujoù flamank evit Bro-Flandrez ;
- 2) Breujoù wallon evit Wallonia ;
- 3) « Bondsparlement » (Breujoù kevredel) evit Belgia a-bezh ;
- 4) Kêr-Vrussel he defe he statud dezhi hec'h-unan.

Ar C'huzul flamank evit ar gevredelouriezh, dindan renerezh ar C'helenner Walter Couvreur, eus Skol-Veur Gent, en deus pleustret war ar roll-se da verkañ spisoc'h doareoù ar stourm.

Peseurt planedenn a zo tonket d' ar gevredelouriezh ? Daoust ma 'z eo dister evit bremañ framm an emsav e Flandrez, eo ret anzav ez eo bev ar menoz. Berzh a ra an emrenouriezh ; emañ dalc'hmat oc'h en em ledañ, dreist-holl er breuriezhoù sevenadurel hag e lod eus an emsavioù tud yaouank. An diskoulm roet da gudenn ar Roue ha da hini ar skolioù, ha ne zalc'has kont-ebet eus hetoù an darn vuiañ eus Flandreziz, en deus roet lañs da venoz ur gevredelezh. Ar Strolladoù bras politikel, hag int diazezet war framm unanus Belgia, ha dreist pep tra ar Strollad Katolik (C. V. P.) , n' int ket mui evit chom hep teurel evezh ouzh ar youl a zo en darn vrasañ eus o izili da echuiñ evit mat gant an tabutoù yezhel dizivezh, a laka Walloned ha Flandreziz da sevel an eil-re a-enep d' ar re all. Arabat eo ivez disoñjal al levezon en devez ar strollad bihan, Strollad Broadel Flandrez, « De Volksunie ». An emsavioù bras a sevenadurezh e Flandrez, evel an A. N. Z. (Emsav ar C'han) , an Davidsfonds (un emsav katolik a zo e gefridi skignañ ar sevenadurezh) hag ar V. T. B., gouestlet d' an douristelezh hag emañ miliadoù a izili, a vez douget muioc'h-mui d' ar gevredelouriezh.

E-kichen ar « Vlaams Komitee voor Federalisme », renet eñ ivez gant ar C'helennour Walter Couvreur, menegomp c'hoazh ar « Jongerkomitee voor Zelfbestuur » (emglev ar re yaouank evit an emrenezh). Bras eo e levezon war ul lodenn vat eus yaouankiz Bro-Flandrez. E-touez ar re o deus sinet e c'halvadenn, embannet d' an 11 a viz Gouere 1955, deiz-gouel Bro-Flandrez, e kaver tud evel Corneel Heymans (Priz Nobel), Walter Couvreur hag ar gelenourien Jozef Muls, Henri Draye, brasañ arboellour Bro-Flandrez hiziv an deiz, ar C'helennour Karel Pinxten, Vital Celen (aet da anaon abaoe) ; an holl anezho eus Skol-Veur Leuven. War ar roll emañ ivez an Doktor van Overstraeten, kadoriad ar V. T. B. (touristed flandrezat), lenneien evel Albe, Ernest Claes, Urbaan Vandevoorde, ar sonaozourien Renaat Veremans hag Emil Hullebroeck, Dom Isidoor Lambrecht, abad mouster brudet Steenbrugge, hag all, hag all...

194

Da echuiñ, ar pennad-mañ tennet eus galvadenn an 11 a viz Gouere 1955 : « Ur gentel hag ur skiant-prenet eo bet deomp Istor Belgia e-doug ar c'hantved tremenet. Desket omp bet gant ar respont zo bet roet da gudenn ar Roue, gant ar c'hastiz war-lerc'h ar brezel, gant an tabut a-zivout ar skolioù. Setu perak, ar re o deus sinet galvadenn an 11 a viz Gouere, en em ziskleir a-du evit adstummañ ar Stad Velgiat, e doare ma vezo gouest ar vroad flamank da vont war-raok ez

reizh. N' eus nemet un adframmadur harpet war ur gevredelezh, hag a c'hello dinaskañ ar gudenn evit mad an holl. N' eus nemet an EMRENEREZH hag a c'hello lakaat ac'hanomp barrek da soursial ouzh ezhommoù Flandrez ha da seveniñ hon dlead evel ezel eus an unvaniezh Thiat.

E diabarzh un Europ a zo o klask en em azkrouiñ hag en em adneveziñ, ne c'hello Flandrez kas he c'hefridi da bennvat, nemet mar bez renet, diskleriet ha difennet gant tud eus he fobl. Dre-se omp kevredet, a-benn bremañ, en tu-hont, d' hor strolladoù ha d' hor menozioù diforc'h, ganeomp-holl an hevelep gerstur :

Zelfbestuur ! Emrenerezh ! »

AR STUDIERION FLANDREZAT

gant KAREL VAN DEN BOSSCHE

An nebeudig linennoù-mañ a zo hepken un dramskeud eus buhez ar Studierion gatolik e Skol-Veur Gent.

Skol-Veur Louven hag a zo katolik-rik, a zo enni ivez studierion gatolik flandrezat ; ha diwar an 11.000 studier a zo enni ez eus ur pevar mil bennak anezho hag a ra o studioù e flandrezeg, ha kreñv-meurbet ez eo ar spered flandrezat en o zouesk. Hogen er pennad-mañ e komzimp hepken diwar-benn Skol-Veur Gent.

Bodet ez eo studierion gatolik flandrezat Gent en ur gevredigezh hag a vez graet anezhi : « Kevredigezh ar Studierion Gatolik Flandrezat » (K.V.H.V. = Katoliek Vlaams Hoogstudentenverbond). Er gevredigezh-se ez eus 1.200 ezel, diwar an 3.600 studier a zo er Skol-Veur. Marteze e vo kavet dister a-walc'h an niver-se, hogen arabat disoñjal ez eus e-kichen ar gatoliked flandrezat-se ur rummad studierion gatolik hag a zo gwelloc'h ganto ober gant ar galleg, dre na gredont ket ez eus ur bobl hag ur spered flandrezat. En tu-hont da se, e renker derc'hel kont ez eus ivez liberaled ha sosialisted e-mesk ar studierion, hag ivez studierion « donemone » da lavarout eo studierion hag a ya bemdeiz d' ar gêr ha n' hellont ket aes kemerout perzh e buhez ar Gevredigezh na bezañ ezel anezhi. Ret eo erfin ober meneg eus ar studierion-se ha ne dint ket gwall-chalet gant traoù a bouez ; gant diduamantoù hag evadegoù-bier ne lavarant ket.

Kaout a reer er Skol-Veur eveljust an « homo scientificus » da lavarout eo ar re a fell dezho en em ouestlañ klok d' o studioù, e-giz ma reomp holl tamm pe damm, gant muioc'h pe nebeutoc'h e c'hred hag a aked !

196

E-keñver politikerezh emañ ar Gevredigezh distag-krenn diouzh an holl gostezennoù politikel katolik ha flandrezat. D' hor meno n' emañ ket e karg ur gevredigezh studierion mont a-du gant hini pe hini eus ar c'hostezennoù politikel. Met ret eo entent ervat petra a fell dimp lavarout : ne lavaromp ket e chomomp diseblant e-keñver ar c'hudennoù politikel. Bep tro ma teu ar « Vlannderen eerst » (Flandrez da gentañ) da c'houlenn hor skoazell diganimp-ni, Flandreziz Katolik, e vezomp prest da zougen dorn dezhi.

Pouezañ a reomp war an unded a zo en hor c'hreiz etre katolik ha flandrezat, dre ma kredomp start n' hellomp ket bout Katoliked echu, anez bout Flandreziz, pe ma kaver gwell, anez bout Flandrezegourion.

Da ziazez d' ar gredenn-se e kemeromp kentañ dlead ur C'hatolik : dlead ar Garantez. Bezañ Flandrezegour n' eo tra all ebet nemet karantez an nesañ komprenet ervat. Ne lavaromp ket e tle pep Katolik bout Flandrezegour, met hor c'hredenn start eo n' hell ket ur c'hatolik flandrezat bout gwir gatolik anez bout ur Flandrezad emskiantek, da lavarout eo, un Flandrezegour.

Dre ma 'z omp dizalc'h-krenn e-keñver politikerezh e c'hellomp sevel hor mouezh - ha mont pelloc'h zoken a-wechoù ! - enep ar c'hostezennoù a lavar bezañ difennerion gwirioù Bro-Flandrez hag ar Relijion, pa gavomp abeg en o labour. Ne domp huallet e stumm ebet ; nag e stumm ebet ne c'hell ar c'hostezennoù politikel ober dimp tevel : kaer hon eus bezañ paour, ez omp digabestr a-walc'h da vihanañ da soñjal ha da ziskouez dre gomz hag dre ober hor menozioù, renet ma 'z omp hepken gant hor c'hredennoù katolik ha flandrezat. An amzer dremenet a zo aze evit hen prouiñ.

* * *

Gwelomp bremañ penaos e kas Kevredigezh ar Studierion Gatolik he labour en-dro ha war be dachennoù e labour. Teir dachenn-labour he deus : a) Ar studierion o-unan b) Tud ar bobl o chom e Bro-Flandrez ; k) Tud ar bobl o chom e Wallonia.

a) AR STUDIERION : Aozet eo ar Gevredigezh en doare ma kavo pep hini diouzh e c'hoantoù. Bez' he deus ul Laz-Kanañ, ur « C'hollegium Musicum », ul Laz-Kouevrennoù, ur Bagad C'hoarierion-bezhioù, ur Gward (polis ar Gevredigezh) , ur Servij-Bruderezh, ur Strollad Dañserion dañsoù-pobl.

(Tour an eñvor a savo uheloc'h ha brasoc'h c'hoazh)
(Ar pirc'hirinaj dirak dismantrou ar savadur distrujet e Diksmuide)

197

En holl gevrennoù-se e kav pep hini labour diouzh e c'hoant. Hag e diabarzh ar Gevredigezh o deus ar merc'hed o c'hevrennoù dezho o-unan. Bez' ez eus c'hoazh ur C'helc'h-Studi, renet gant ur Studier, lec'h ma c'heller kreskiñ anaoudegezh an-unan war ar c'hudennoù a-vremañ eus Bro-Flandrez, an arboellerezh hag ar c'hudennoù stag ouzh an arboellerezh : an dilabour, an divroañ, al labouradegoù da sevel - hag ivez gweiout penaos lakaat en implij, er stumm frankañ a c'hell bezañ, al Lezennoù war ar Yezhoù, ha studiañ peseurt hent kemerout evit digabestrañ e gwirionez ar Flandrezad e-keñver politikerezh ha sevenadur.

Er C'helc'h-se e c'hell ar studierion yaouankañ hag a gemero dambrest lec'h ar re gozh, donet a-benn da gaout un anaoudegezh klok eus holl gudennoù Bro-Flandrez. Eno e vez sanket don en o c'hreiz ar gredenn penaos holl labour ar Gevredigezh ha diwezhatoc'h labour an holl strolladoù hag a gendalc'ho gant labour ar Gevredigezh hec'h-unan, a zle bezañ diazezet war ar ouiziegezh, war venozioù sklaer, ha troet war-du ar pal resis.

b) TUD AR BOBL O CHOM E BRO-FLANDREZ: N' eo ket a-walc'h deskiñ d' ar studierien peseurt kudennoù a samm ar bobl flandrezat, ret eo d' ar bobl hec'h-unan kompren penaos e vez gwasket. Ret eo d' an den-er-straed kompren e vez izelaet peogwir ez eo flamank. Eus an dra-se e teuio an nerzh hag a gemmo stad ar bobl flandrezat. Hag unan eus labourioù ar studierien eo stagañ, e menoz ar bobl, diaesterioù an dilabour, an divroañ, h.a., ouzh kudenn Bro-Flandrez.

E Gent e vez aozet gant ar c'h-K.V.H.V. abadennoù a bep seurt : ur c'hammed kentañ eo, rak ur foz don a vez etre an den-er-straed hag ar studier. Hag ar foz-se a c'heller kregiñ d' he leuniañ dre ziskouez karantez evit an dud vunut. En abadennoù-se diouzh an noz, e teu studierien ha tud ar bobl d' en em anavezout, hag o anaoudegezh ne ra ken kreskiñ goude-se. Ma vez dilabour er vro, e vez graet ur brezegennig da ziskouez d' an dud penaos e c'hellfe Flandreziz diluziañ o-unan kudenn an diouer a labour. Evel-se e klaskomp tizhout, tammig-ha-tammig, an holl dud, hag ober dezho kompren e rankont bezañ a-du gant Flandrez evit gounit o gwirioù d' ar vuhez.

198

k) TUD AR BOBL O CHOM E WALLONIA : Bez' ez eus kalz Flandreziz a ya da chom e Wallonia - e Liège, en Herstal, er Borinage - (dre na gavont ket labour er gêr) ha goude ur remziad e vezont peurliesañ kollet evit ar relijion hag evit Flandrez. Evit ma chomo an divroidi-se feal ouzh o bro, e ra studierien ar c'h-K.V.H.V. eus Leuven hag eus Gent beajoù a-dreuz Wallonia, o reiñ amañ hag ahont abadennoù flandrezek penn-da-benn. Nebeut a dra eo, met klask a reomp lakaat Flandreziz divroet da santout n' int ket dilezet gant Flandrez ha diouzh a c'hellomp e reomp.

Klasket hon eus diskouez petra reomp e Skol-Veur Gent evit pobl Flandrez hag he yezh. E Skol-Veur Leuven (11.000 studier, 7.000 anezho gallegerien) e vez graet kemend-all. Evel-se e chom ar c'h-K.V.H.V. feal ouzh he bro, hag e ra pezh a c'hell d' he saveteiñ.

PIRC'HIRINAJ TOUR AN IJZER

gant CL de LANDTSHEER

Da gentañ, ez eo ret, a gav dimp, reiñ un toullad diskleriadurioù :

E-pad ar brezel 14-18, 63 % eus soudarded an arme belgiat a oa flandreziz anezho ; ha peurvuiañ ne gomprenent grik er galleg. Daoust da se, ne ouie meur a jeneral ger flandrezek ebet, pa ne oa ket ar soudarded flandrezat evit sevel en tu-hont da gorporal, ha pa vefent bet gouest d' en em zibab en galleg, yezh disheñvel-krenn diouzh o hini.

Er bloaz 1917, e oa bet livet gant soudarded flandrezat lizheroù ruz war ur maen, tost da iliz Merkem : « Setu hor gwad... evit pegoulz hor gwir ? » Garm hiraezhus ar re a oa bet lavaret dezho, d' ar 4 a viz Eost 1914, gant ar Roue Alberz : « Flandreziz, dalc'hit soñj eus Emgann ar C'hentroù Aour ». Ha dre-se, koulskoude, ec'h anavezze ar vroadelezh flandrezat evel tra wirion.

O respont da c'halv o Roue, e oa diredet Flandreziz e-leizh (85 % eus an arme belgiat war an talbenn). Soñjal a raent e vije bet roet dezho, goude diskleriadur ar Roue, bezañ renet, desket, barnet en o yezh c'hinidik. En aner. Pep elfenn eus an emskiant broadel a voe mouget didruez ; ar c'hazetennoù flandrezek a voe spazhet ; tud desket Bro-Flandrez a voe toullbac'het pe kaset da vatailhonoù-kastiz.

Eveljust, ne chomas ket an heskinerezh-se hep respont : ar soudarded flandrezat en em vodas a bep tu evit goulenn groñs ma vije anavezet o gwirioù gant ar Stad, ha krouet rejimantoù flandrezat. Bep ma kouezhe bernioù anezho war an dachenn-emgann e teue da wir komzoù brudet ar barzh C. Verschaeve :

200

« Hier liggen hun lijken alz zaden in 't zand,
Hoop op den oogst, o Vlanderland ! »

da lavarout eo :

« Emañ o c'horfoù gourvezet amañ 'vel had en douar
Dalc'h spi en eost, o Bro Flandrez ! »

Ha lakaet e veze war ar bezioù kroazioù kelt, treset gant un arzour flandrezat, Joe English : ur skrev, arouez stourm Flandrez, hag al lizheroù A.V.V. - V.V.K., a dalv : « Pep tra evit Bro-Flandrez - Bro-Flandrez evit ar C'hrist ».

* * *

Diouzhtu goude ar brezel, e voe krouet ur C'homite evit mirout soñj eus harozed ar brezel ha stardañ muioc'h liammoù ar gengarantez vroadel. Ur pirc'hirinaj a voe savet bep bloaz da vodañ war bezioù ar soudarded flandrezat, an holl Flandreziz dellezek eus an anv-se. E Furnes-Stenkerke, d' ar 4 a viz Gwengolo 1920, e voe lidet ar pirc'hirinaj kentañ, e soñj an arzour Joe English. E 1921, an eil a vodas 3.000 a dud, war dachenn-emgann Steenstrate, lec'h ma oa kouezhet ar vreudeur **Van Raemdonck**, an eil etre divrec'h egile.

E 1924, e voe prenet un dachenn-douar e Diksmuide, evit kaout bod d' ar mein-bez flandrezat, rak ouzhpenn 500 anezho a oa bet diskaret gant ar Gouarnamant. E miz Eost 1925, e reas 30.000 pirc'hiriner, bodet el lec'h-se, al le da chom feal da Vro-Flandrez. Divizet e voe ivez sevel ur monumant meur da harozed an Ijzer. 100.000 den a zeredas tro-war-dro d' an Tour a oad krog da sevel (1928) hag an digoradur anezhañ a voe lidet d' ar 24 a viz Eost 1930.

Korfoù c'hwec'h Flandrezad yaouank, lazhet e-pad ar brezel, a voe lakaet e 1932 er c'hev a zo dindan ar Groaz. Honnezh a sav bremañ, evel un tour-tan, e-

kreiz kompezenn an Ijzer. Ar bobl a-bezh he devoa kenlabouret d' he sevel, pep unan o tegas e vaen.

* * *

Siwazh, ne c'helle ket ur seurt arouez eus ar vrogarantez flandrezat bezañ lezet e peoc'h. Goude un taol-esa difrouezh, e Mezheven 1945, e voe lakaet d' ar 16 a viz Meurzh 1946, Tour an Ijzer da darzhañ gant « tud dianav » - a zo bet koulskoude embannet o anvioù el levrig « *Het Gedeng van de Izertoren* » - ha distrujet eo bet an tour evel ma oa bet, e 1921, torret ar c'hroazioù-bered da bavezañ hentoù West-Vleteren.

201

Evel un taol-dismegañs da Flandrez a-bezh e voe an dra-se, ha diouzhtu e voe labouret da adsevel an dismanthroù. Gant mein kozh ha delwenoù torret an tour, e voe graet un nor vras, skrivet warni ar ger PAX, ha war sichenn an tour kozh e voe savet ur mell kroaz gwenn, warni al lizherenoù flandrezat AVV-VVK. Hag abaoe ez eus bet kroget da adsevel un tour all, brasoc'h ha bravoc'h c'hoazh eget an hini kentañ.

Skouer fromusañ adsavidigezh Bro-Flandrez, oc'h adc'henel diwar vrogarantez, pa oa bet klasket he diskar diwar gasoni.

FLANDREZ e FRAÑS

gant C. ASSEMAN

E-touez ar broioù o deus bet ar muiañ da c'houzañv diwar c'houst dic'hlann an impalaerezhioù distummet ganto kartenn Europa emañ an Izelvroioù. E teir darnenn int bet disrannet gant harzoù dre zegouezh, anezho frouezh put nerzhioù dinatur. Un darn a zo aet d'ober rouantelezh an Izelvroioù (bihan, pe Bro-Holland), an eil a zo anezhi Bro-Veljik hag ouzh republik Bro-Frañs ez eo stag an trede. Strollañ a ra Franse Nederlanden (Izelvroioù Bro-Frañs) , ma vez graet ivez anezho Zuid-Vlaanderen (Su-Flandrez), un heuliad kornadoù-bro a-steud etre ar stêrioù Ijzer hag Aa diouzh un tu hag ar stêrioù Canche ha Somme diouzh an tu all. Bro ar mammenoù-stêr ez eo an darnenn-mañ evit Nederland. Eno eo e tarzhal Leie (pe Lys) hag ar Schelde (pe Escaut) , anezho stêrioù dezho-o-unan ar « broioù izel a-hed ar mor ».

Ouzh ar gumuniezh Nederlandat hag he buhez ez eo stag an holl gornadoù-bro-se dre ouenn an dud, an istor hag holl zoareoù ar sevenadur hag an tonkadur. Lakaat a ra anat studiadennoù niverus, o kemer o andon er c'helennadurezhioù ar muiañ lies-doare, e sent Su-Flandrez ouzh ar reolennoù war dachenn an arzoù, an doare-bevañ, ar spered-stroll, a zo arouez spered broadel an Izelvroioù. Diwar enklaskoù ar gevredadourion koulz ha kartennoù astennidigezh an darvoudoù folklorel e treser an hevelep leurenn kulturel. Ar boazioù pobl, eus reizhoù an deoliezh (o tiskuliañ, en diavaez eus ar gredenn-mañ-kredenn, anien ur boblañs) betek doareoù ar c'hoarioù ha plegoù ar gegin, a zispleg un unaniezh spered dalc'hus. Da skouer : bepred e ra berzh « Pedenn an Impalaer Charlez Pempvet » betek e-touez engroez disgristenaet kalz pe nebeud ar c'hêrioù micherourion. Abaoe un nebeut bloavezhioù e weler, betek e kêriadennoù dister, o vleuniañ giz, kalz rouesoc'h kent, ar **reuzen**, pe « jaked ramzel », o skeudenniñ tud eus an istor pe ar vojenn, o tonemoneañ e-touez froud leun-levenez ambrougadedoù ar panteoù ha gouelioù kumun.

203

Kehelerezh an oaled, kenstag an tiegezh, ar gengarantez ouzh holl elfennoù an herezh a zeu da weañ evel un doare danvez start ha didoull stegnet adal ar ster « Somme » betek pleg-mor an « Dollard ». Dre ziforc'h ouzh sevenadur al leur-gêr, a zo broioù ar C'hreisteiz e dachenn, ez eus bet graet sevenadur an ti eus hini an Izelvroioù. A-grenn ha klok ez eo stag Su-Flandrez ouzh an doare-bevañ-se. Pa lavar ar Gall : « chez nous » e tistag ar Flamank, zoken gallekaet hag e galleg : « à la maison » (er gêr).

Buhez ar geoded evelato, douget evel m' eo ar ouenn da sevel kenseurtiezhoù, he deus degaset da wir furmoù kumuniezh heverk kenañ. An Ao. Lemire, penlusker al lezennoù diwar-benn glad an tiegezh, mirour ar c'hornad-douar hag an oaled a zo anezhañ un doare den a-grenn eus e derouer ; an emglevioù labourerion-zouar a zo bet krouet da gentañ gant Flamanked (koulz e Frañs hag e Beljik) , hag e Rijsel (« Lille ») eo e voe, en un davarn flamank, savet an « Internationale ». Un doare zoken eus an disavouriezh keodedel a zo bet ijinet e Bro-Flandrez hag un test ez eo eus nerzh ar menozioù kumuniezh : tiez-kêr Sint-Kwinten (« St-Quentin ») hag Atrecht (« Arras ») a zo par e pep doare d' an holl diez-kêr all betek e penn pellañ Bro-Friz. Eus he « zi boutin » kozh n' he deus miret Amsterdam nemet ar skeudenn e taolennoù he livourien pa gaver ar pimpatrom anezhañ e **Arien aan Leie** (« Aire-sur-la-Lys ») . Eus ar re veurdeusañ en holl rannvroioù **thioat** penn-da-benn ez eo beffrezoù **Dowaai** (« Douai ») ha **Rijsel** (« Lille »). Gant pep remziad e vez savet reoù nevez, ar c'hêrioù o kevezañ da biv e vo ar c'haerañ hini. Adal ar stêr « Somme » e sent ar gêrsavouriezh ouzh reolennoù dezho o-unan : kenreizhet eo pep **kêr** en dro da ziv leurenn pe varc'hallac'h stok-ouzh-stok. Kerkent ha ribloù ar « Somme » e tispak un doare ilizsavouriezh dianav da vroioù ar C'hreisteiz : an iliz-veur c'hotek dezhi un tour-dal nemetañ. Kribennet eo gweledva kêr **Sint-Omaars** (« St-

Omer ») gant peder eus an ilizoù-se ma tegas o zrolinenn da soñj eus **Brugge**, **Mechelen** (« Malines ») pe C'h-**Groningen**. An doare **barrueco** nederlandat, kemeret gantañ ur stumm ken personel e-touez eilstummoù an doare, a zispak e **Kamerijk** (« Cambrai ») unan eus e vestr-oberoù splannañ.

204

Glad boutin an holl rannvroioù eo savadurioù an ijinoù kaer e **Nederland** hep ma teufe an harzoù dre-zegouezh da zegas etrezo ur c'hemm bennak. Eus Su-Flandrez eo genidik lod eus an arzourien vrudetañ deut eus ar bobl-se donezonet-dreist evit an arzoù-neuziañ : **Marmion** eus ribloù ar « Somme », **Bellegambe** eus **Dowaai**, **Beauneveu** eus **Valencij** (« Valenciennes »), **Gossaert**, anavezet dre ar bed dindan anv e c'hêr c'henidik **Mabuse** (« Maubeuge ») , ar skulter eus « Douai » Boulogne, deut da vezañ gras d' an Italianed : **Giovanni Bologna** (n' eus kêr **Bononia** mann da welout en e anv) . Al livourien **Téniers** a denn o orin eus « Taisnières » e « Hainaut », hiziv lod eus Frañs. Arz Rubens, en ur sevel da benn an « Escaut », en deus kavet e Watteau, e Carpeaux arzourien dezho an hevelep spered. An « expressionism », anezhañ diwezhañ displegadur ijin al livourien flamank a zo bet meizet, santet, bevet gant Matisse (kentañ doare) , Gromaire, Delmarle, holl bugale Bro-g**Kamerijk** (Cambrai) ha Su-« Hainaut », en ur feson kar tost da hini **Servaes** ha **Permeke**. Brudetañ stumm dantelez Bro-Flandrez a zo ar « Valenciennes ». Pallennoù-moger Atrecht (« Arras ») , sonn pe blên o steuenn, a zo kement a-us da ballennoù ar stalioù-labour all dre ar vro ma vez lavaret er broioù angl-ha-saoz an **arras** eus pallenn-voger an Izelvroioù, hag an **arrazi** en nemorant eus ar bed. Buhezek eo bepred e **Deverne** (« Desvres ») er **Bonense** (« Boulonnais ») ar feilhañs, unan eus ar arzoù bihan ar muiañ embreget war zouar Nederland.

Ar sonerezh, yezh hollvedel, en deus kemeret ur stumm dezhañ e-unan en Izelvroioù. Ur skouer eo bet, penn-da-benn d' ar gristeniezh, sonerezh kenvouezhiek ar Flamanked. Eus holl greizennoù sonerezh ar broioù « en tu-mañ », hini **Kamerijk** (« Cambrai ») a voe an hini brudetañ, an hini buhezekañ. Priñs ar gendonerezh nederlandat, Josquin (Jozeken) Desprez, lesanvet *Belga Veromandus*, a zo genidik a vro mammennoù ar *Schelde*. Bet eo ar brimbalerezh, hag e kendalc'h da vezañ, un arz broadel dreist d' ar re all e Nederland. N' eus ket dre ar vro a zo bremañ sujet da Stad Frañs ur gêriadenn na glever o tasseniñ er beffrez pe en tour ar « c'hoari kleier » dindan meilhoù-dorn ar brimbaler. *Sint-Amands* (« St-Amand ») eo war ar « Scarpe » a zo unan a gêrioù-penn ar brimbalerezh kenkoulz ha **Mechelen** (« Malines »). Kendalc'hioù holl-nederlandat ar brimbalerezh, bodet enno sonourien a Vro-Holland, Beljik, ha Su-Flandrez a vez dalc'het e Dowaai (« Douai »). Eno ivez ez en em vod mailhed an ijinañ « ramzed lidkerzh » deut eus pep korn an Izelvroioù.

205

Abaoe derou ar Grennamzer he deus ar yezh « **thioat** » (diets) kollet tachenn dindan waskerezh an nerzhioù-enep. Kenderc'hel a ra, avat, da vezañ komzet stank eus ribl Mor an Hanternoz betek ar stêr Leie, er Westhoek (« Korn ar C'hornog ») , da lavaret eo eus **Duinkerke** da **Sint-Omaars**, gant enezennoùigoù tud, niverus a-walc'h e Flandrez, tro-dro da **Rijsel** (« Lille »), ma vez graet anezhi kêrbenn Flandrez, gant asant an holl, zoken ar C'hallaoued. Komzet e vez ivez stank pe stankoc'h en un « diaspora » skignet eus Bro « Arras » flamankeger dre vro « Cambrai », « Hainaut » betek ar « Ponthieu » hag ar « Vermandois ». Skrivagnerien a bouez el lennegezh Nederlandat a zo genidik ac'hane, e-touez reoù all an Dukarkad **De Swaen**, a zo ar brasañ skrivagner eus ar XVIIvet kantved en Izelvroioù kreisteiz (Beljik ha Frañs). Ar « Gambroù helavarouriezh », anezho ensavadurioù diouto o-unan gouestlet d' un oberiantiz lennegel dre strollad, a zo bet buhezek-dreist e Su-Flandrez e-pad pell amzer. Kreñv pe greñvoc'h e vez an tech d' ar c'hlaneyzherezh pa dostaer ouzh bevonn ar yezhoù. War an dachenn-se e voe ar blenier er XVIvet kantved **Jan van Mussem** a **Wormhout**, en XVIIvet kantved e voe **Andries Steven** eus **Kassel**, hag e derou an XXvet **Emiel Delanghe** eus **Ghyvelde**. Diskouez a ra ar skouer diwezhañ-mañ en deus miret ar flamankeger er Westhoek e vevusted lennegel. Savet o deus **R. Despicht**, **R. van de Meule**, **A. Ryckelynck**, **M. Janssen** oberoù e komz-plaen hag e gwerzennoù e-doug an tregont vloaz diwezhañ-mañ (daou anezho a zo c'hoazh bev).

Er c'hornadoù-bro c'hallekaet e kendalc'h da vleuniañ ul lennegezh e

rannyezhoù romanek (pikardat pe frankat). Ar skridoù, marellet a droioù-lavar flandrezek, a zo gwisket gant holl arouezioù ar spered broadel. Embreger a reont testennoù anat ar vro hag ar ouenn hag awenet int gant ar birvidikañ karantezvro. Kontadennerion evel **Charlezveur Deullin**, eus **Kondé**, betek **de Schelde** (eus Kondé war Escaut) hag **Herri Berthoud**, eus **Kamerijk**, a zo e-touez meur a hini all, skouerioù heverk eus al lennegezh-se.

206

E flandrezeg hag ivez e galleg, el lec'h m' eo mestrez ar yezh-mañ, e kaver displeget ur santdigezh pobl dezhi hec'h-unan bagol kenañ. Er c'hantved diwezhañ ur marc'hadour-red eus **Noordpeene**, lesanvet **Tisje Tasje** en deus gounezet ur brud a rae anezhañ un doare diskennad da **Tijl Uilenspiegel**. Pell eo eus andon an awen-se bezañ aet da hesk. Ar marvailhig-mañ ne deo nemet unan dibabet a-douez kant a hevelep doare a glever dibunañ bemdez-Doue : - « Perak 'ta e kan ar c'hilhog ? - Evit sevel klemmn pa glev troadañ gevier. - Neuze 'ta perak e kan da bep beure ? - Ar c'houlz eo ma skign ar marc'hadour kelaouennoù ar c'hazetennoù gallek ». Holl arouezioù hag ardamezioù ar vro, anv Flandrez, livioù he banniel (melen ha du) ar skoued gant al Leon a zo anavezet mat ha karet e pep rummad eus tud ar vro.

Seul souezhusoc'h eo bevusted ar yezh hag ar spered broadel ma n' en deus espernet netra beli ar gêrbenn evit o c'has da get. Bez' emañ Izelvroioù Bro-Frañs e-touez ar c'hornadoù douar m' en deus graet ar jakobinelezh he reuz enno gant an dalc'husted pennekañ. A-walc'h e vo menegiñ un testeni hepken : Lezenn an 11vet Genver 1951, oc'h aotreañ (diouzh reol) ur meni a gelennerzh (dired) eus yezhoù ar rannvroioù e Frañs ne ro ket an aotre-se evit ar flandrezeg. Ministr an Deskadurezh e karg d' ar c'houlz-se en deus roet evel digarez d' an difenn-se « n'helle bezañ keal da harpañ en ur seurt doare ur parlant anezhañ test ur sevenadur a zo bet a rumm da rumm enebour d' hon hini ». Berzet eo ouzh yezh ar vro pep doare kelennerzh er skolioù bihan hag etre. Ar c'hentelioù savet e 1926 e Skol-Veur Libr al Lizhiri e Rijsel hag ar re savet pemp bloaz warn-ugent diwezhatoc'h diwar skouer ar re gentañ er Skol-Veur-Stad a zo dister dra hag hep pouez ebet en arnodennoù. Ar goulennnoù hag azgoulennnoù o deus klasket gwellaat stad an traoù war an dachenn-se, graet gant tudoù a bep seurt mennad (abaoe Charlez de Gaille kentañ eus an anv, e 1870, betek kuzul kêr « Lille » renet gant Rojer Salengro) n' o deus e burevioù ministr ebet kavet un degemer a-zoare.

E 1945-1948 heskinerezh ar polis hag ar prosezou dirak al lezoù-barn o deus klasket trubuilhañ ur c'hantad bennak a renerion eus ar **Vlaamsch Verbond van Frankrijk** (Kevredigezh Flamanked Stad Frañs) . Kraouiet ez eo bet un hanter kant bennak anezho war zigarez n' he doa ket paouezet o c'hevredigezh gant un oberiantiz, a bade endeo abaoe pemp bloaz warn-ugent, d' ar mare ma oa deut an Alamaned da vistri. Ne deo bet an heskinerezh-se nemet unan ouzhpenn da heul ur steudad a reoù all skignet war ur c'hantved a zifennnoù a bep seurt. Par eo bet, e-doug ar c'hantved, da zalc'husted ha da c'harventez an heskinerezh birvidigezh ingal enebemsav ar vroadelourion. Ganet eo Emsav flamank Su-Flandrez e korf ar c'hantved diwezhañ ha kendalc'het en deus gant un hent m' eo bet puilh penn-dabenn dezhañ an oberoù a bep doare hag an darvoudoù lies-seurt. Dont a ra war wel en e istor ur guchennad anvioù a-us d' ar re all : De Baeker, Looten, Blankaert, Gantois.

207

An heklev a zo bet d' o intrudu a ziskouez pegen gortozet e oa gant o zud. E 1851, e voe goulennet gant bodadeg an dileuridi kanton ma vefe kelennet diouzh ret ar flandrezeg. Savet e 1892, ur gelaouenn flandrezek sizhuniek a reas ur seurt berzh ma voe mouget krenn a-benn dek vloaz gant ar gouarnamant, war zigarez ez eus ul lezenn o reiñ aotre da vinistr an Diabarzh da enebiñ, eus e benn e-unan, ouzh embannadur kelaouennoù « e yezh estren » (ar flandrezeg o vezañ, d' e veno, ur yezh estren e Bro-Flandrez end-eeun). E 1900-1905, pa voe difennet gant ministr ar relijionoù ouzh ar veleion ober gant ar flandrezeg er gador brezeg e savas tabut e kalz a guzulioù parrez, maer ha kuzulierien o sevel a du gant o beleion.

Etre an daou vrezel-bed e voe roet d' an Emsav ul lusk nevez-flamm. E 1925

ur votadeg evit rediañ kelenn ar flandrezeg er skolioù a resevas asant an holl gannaded hag an holl guzulierion departamant n' eus forzh pe gostezenn politikel oa o hini. Un engroez tud a zeu d' ar c'hendalc'hioù. Bez' e voe betek 12.000 a weladennourion e diskouezadegoù. War gaineroù ar **Vlaamsch Verbond** e voe lakaet pevar mil ezel. Kentelius-tre eo ivez an niver skouerennoù moulet eus ar c'helaouennoù. Ur gelaouenn div-yezhek a zo dezhi daou vil koumananter ; eus ur gelaouenn viziek e flandrezeg penn-da-benn e voe skignet dek mil skouerenn ; ur gelaouenn abostolerezh gant skeudennoù a dizhas gwerzhañ hanter kant mil niverenn ar sizhun.

Meur a wech abaoe 1855 o deus bet oberoù e flandrezeg mouladurioù niveruzik o skouerennoù. Eus embannadurioù **Tisje Tasje** er bloavezhioù a-raok 1914 e veze skignet c'hwec'h mil skouerenn. Pa soñjer pegen strizh eo tachenn ar flandrezeg e Frañs ha pegen nebeud e veze lennet d' an ampoent, an niver-se a skouerennoù a oa heverk kenañ.

Gouezet en deus Emsav Flamank Su-Flandrez dibab da bep tennad-hent an doare da lakaat da glotañ gourc'hemennoù digemm emskiant ar ouenn hag ar sevenadur en Izelvroioù Stad Frañs gant c'hoantoù ar remziadoù lerc'h-ouzh-lerc'h.

208

Hiziv e kav e gefridi ur gador-brezeg efedus en ur gelaouenn div-yezhek, uhel he danvez ha digor hec'h evezh war hor bed bremañ : **Hor Flandrez** (« Notre Flandre ») , renet gant an doktor **Jan Klaas**. Gant ur **Landjuweel** (kenstrivadeg a varzhoniezh, komz-plaen, burutellerezh-skridoù, Istor, Gwerinoniezh ha Sonerezh) e vez roet ul lusk broadel da vuhez al lennegezh hag an arzoù. Arvestourion niverus a vez dedennet gant ar pezhioù-c'hoari flandrezek, hag a-benn ar goañv a zeu e vo savet un ti-embannadurioù evit ar bobl Flandrezat.

Douar ar fealded, setu an anv roet a bell 'zo da Su-Flandrez. Penn-da-benn d' un istor trubuilhet ez eo bet dellezek eus an anv-se. Hag hiziv an deiz evel kent.

FLAMANKED eus FRAÑS

gant ur Flandrezad

Mar tegouezhfe gant unan bennak goulenn digant ur Gall, e-touez ar re all, petra a zo evitañ dindan ar gerioù Flandrez ha Flamank, e vefe souezhet bras o verzout pegen dic'houzvez eo war an dachenn-se ; an den desket zoken, pe o krediñ bezañ desket, a rankfe anzav ne oar nemet nebeud a dra diwar-benn ar gwirionezioù kulturel a-bouez a zo stag ouzh ar gerioù-se. Krennet e vefe sevenadur ar C'hornog ma vefe tennet diganti lodenn ar Flamanked, ha zoken lodenn ar Flamanked e Stad ar Frañs a-vremañ, nemet piv avat a oar kement-se er vro-mañ ?

Ne deo ket d' ar Vretoned ez eus ezhomm reiñ da c'houzout e vev e Stad Frañs Bretoned, Loreniz, Alamaned, Akitaniz, Basked, Flamanked. Evit ar Republik, avat, n' eus e diabarzh harzoù he Stad nemet « sitoianed c'hall » : gall hep muiken. Ne blij ket kalz da rummadoù 'zo e Frañs klevout degas da soñj pegen lies-seurt eo orin an dud hag ar sevenadurioù er Stad. Graet e vez aratozh, hep kemm, gant ar gerioù broad, pobl ha Stad evel pa vefent henvelster, ha ne weler en annezidi ar Frañs nemet mibien gevatal ar republik unvan ha dirannus.

Renner skol ar gelaouennerezh e « Lille », Robert Hennart en deus, e 1954, skrivet ar varnadenn-mañ, spis ha didroidell : « Flamankeger pe c'halleger, un danvez-den dioutañ e-unan ez eo ar Flamank e poblañs ar Frañs ». Evel un heklev a zo aze eus pezh a skrive e 1923 ul « Lillad » all : « Unan ha Tri war un dro ez eo Flandrez. Unan dre ar sevenadur hag ar ouenn. Tri dre m' eo rannet etre tri Stad : Frañs, Beljik, ha Holland ».

210

Ar pezh a anvomp « Flandrez e Frañs » ne deo ket hepken al lodenn a zepartamant an Norz ma kendalc'h an dud vunut d' ober gant yezh o zadoù (etre al Leie (Lys) , harzoù Bro-Veljik ha Mor an Hanternoz), hogen ivez ar rannvroioù bet aloubet gant rouane Bro-C'hall war zomani ar « Seitek Rannvro » : **An Artesië** hag an div Flandrez : hini ar flandrezegerien hag hini ar c'hallegerien. Setu ma teu gouenn ha sevenadur Bro-Flandrez da gemer korf en un annezad eus **Atrecht, Dowaai, Kamerijk** pe **Duinkerke** ken koulz hag en un annezad eus **Brugge, Gent, Antwerpen** pe **Amsterdam**.

Deut eo da vat evit ar pep brasañ politikerezh ar « prad karrezek ». Evelato e oar an istorour pervezh, evel karer an arzoù hag an deskamant, ne deo deut Atrecht (Arras) da vezañ lod eus Frañs nemet dindan Loeiz XIIIvet, Dowaai (Douai) ha Rijsel (Lille) dindan Loeiz XIVvet. Ha mar deo ar rannvroioù-se abaoe lod eus domani politikel ar Frañs, dre o amzer dremenet hag o sevenadur ez int bepred flamank. Ha ne deo ket hepken dre o amzer dremenet !

An Dispac'h eo dreist-holl, gant e jakobinelezh kreizenner, en deus strivet da gas da fall ar flamankeg. E-touez barnerien, merourien ha kelennerien ar Stad e voe difennet ober gantañ. E 1853 e voe savet e Dukark « Strollad Flamanked Frañs » dindan ar ger-stur : « Ar Yezh hag ar Vro ». Pal ar strollad oa difenn yezh an tadoù kozh hag adreiñ buhez d' an ober gantañ. Ne voe aotreet d' ar strollad-se, avat, dindan boan da vezañ torret, nemet plediñ gant studi an istor hag ar werinoniezh. E-pad ar c'hentañ brezel bed e tihunas spered broadel ar bobloù gwasket dre Europa en he fezh. Gwelet e voe o tont d' ar vuhez e Norz Frañs ur Strollad Flamank Nevez a lidas bep bloaz kendalc'hioù poblus. A-vec'h echu an eil brezel-bed, daoust ma ne dlie ar strollad netra d' an Alamaned, daoust ma oa chomet hep o lubaniñ evel meur a strollad a C'hallaoued vat, e voe kemennet dezañ steuziañ, tamallet ma voe dezhañ da vezañ bet « kenlabourer » ha « disranner ». D' an 11vet a viz Genver 1951 e votas Kambr ar Gannaded e Pariz ul lezenn oc'h aotreañ e doare pe zoare kelenn ar brezhoneg, an euskareg ar c'hatalaneg. Evit ar flamankeg, avat, ne voe roet aotre ebet. Eus hemañ e voe

graet « ur rannyezh o tisplegañ sevenadurioù a rumm da rumm enebour da hini Frañs ». Ouzh moger skol kumun **Bertem** (e-kreiz bro ar flamankeg) e kaver c'hoazh hiziv an difenn mezhus : « Arabat komz flamankeg ! » En Norz e striv ar mererezh Stad da c'hallekaat muioc'h-mui kement tra a van dezhañ ul liv flamank. Da veno an dud e karg n' eus ket a yezh flamank, ne deo hor parlant nemet un trefod hag ez eo ouzhpenn disheñvel-krenn diouzh an nederlandeg. Hag ez eilgiriomp ni, Flamanked a Frañs, ez eo hor yezh an hevelep hini gant hini Hollandiz, ur yezh komzet gant pemzek milion a dud ha degemeret evel unan eus yezhioù ofisiel an U. N. E. S. C. O.

211

Fellout a ra da Flamanked Frañs degas da soñj da greizennerien burevioù Pariz ez eo anzavet gant « Diell ar Broadoù Unanet », sinet gant Stad Frañs, ar gwir evit ar broadoù bihan da virout o yezh hag o sevenadur. An Unesco, ensavadur anavezet gant ar Frañs a zo unan eus ar Stadoù o kemer perzh ennañ, en deus graet un torfed « lazh-broad » eus pep ober a sko da zistrujañ yezh ha sevenadur ur rummad. Ar Frañs, gouez dezhi, a glask unvaniñ Europa. Dezhi ivez eta chom hep disoñjal komzoù kaer an Tad Riquet en ilizveur Pariz : « Evit dont da vezañ un Europad hag ur sitoan eus ar bed eo ret da gentañ penn genel Breton, Flamank pe Brovañsad ». N' hell bezañ un Europa unvan nemet azaouez a vefe maget enni ouzh yezhoù an holl bobloù a zo hec'h izili.

Flandreziz dindan kroaz ar suz

Gant JEANNE DE BRUYN

Bez ez eus bet Flandreziz e Bro-Vrazil ; berzh o deus graet o plantañ kafe, hag un deiz, kuit d' ar vro gozh en-dro. E Bolivia ez eus bet diouto ivez : n' int ket chomet, re baour ar « meseta ». E Bro-Berou ez eus bet un nebeut : met n' o deus ket kavet ar Perou eno ! Er Paraguay ez eus bet ivez : buan avat int diskennet war-du Buenos-Aires ha Tucumàn - e goudor ar pampa.

Ne ouzer ket re pet Flandrezad a zo hiziv an deiz en Arc'hantina. Bez ez eus ar re gozh, deut amañ a-raok ar ar brezel, pinvidik, diazezet-sur ha gwelet-mat er c'hannadti. Bez ez eus, a-hend-all, ar 400 tiegezh bennak o deus kuitaet Europa, dre ma oant aet skuizh gant heskinerezh 1945 o tont goude hini 1918. An darn vrasañ anezho o deus c'hoazh e Flandrez kerent « du », da lavarout eo skoet gant ar moustrerezh enep-flandrezat.

Abaoe un dek vloaz bennak neuze, int bet gwelet o tilestrañ, a-wechoù gant kalz arc'hant, aliesoc'h hep ul liard toull. Lod o deus degaset o holl vinviou da labourat, ha lod all, pesketourien, a zo deut gant o bagou. Daoust hag evurus int bremañ ? Evurus a vefe lavarout kalz. Ul lodenn anezho a zo bet laouen-bras p' o deus lakaet o zreid war zouar Arc'hantina : eno da nebeutañ ne oant ket e riskl bezañ lazhet pe doullbac'het. Abaoe avat int bet lonket gant trubuilhoù ar stourm evit ar bara pemdeziek hag o deus gwelet meur a zispac'h. Ken e c'hellont lavarout a-wechoù « E pep lec'h emañ memes tra ! »

213

E gwirionez, bezañ er-maez eus tabutoù Europa gozh a zigoll un tammig eus an ti sklaer ha naet a oa e Flandrez. Ne blij ket d' ar mammoù gwelout ar vugale o teskiñ spagnoleg, na soñjal e c'hellfent dimeziñ un deiz gant un « estrañjourez ». Poan o deus, ret hen anzav, o tiwall o ziegezh diouzh ur skañvder-spered gwall-estren dezho, ha ma 'z eus er vro kalz levenez, kalz heol ha kalz pinvidigezh, bez ez eus ivez nebeut eus an traoù-se hag a zo ken stag outo kalon Flandreziz. An traoù-se, neuze, klask a reer o adkrouiñ er gêr : o vodañ bugale ha mignoned da ganañ ha da zañsal giz ar vro, da zeskiñ an istor, hag ivez da ober gant ar yezh nederlandat, hag a zo evel arouez ha siell hol lealded.

Hag evit ar bara pemdeziek ? Bremañ, ret hen anzav, nav war zek eus Flandreziz a zo mat a-walc'h o aferioù. Lod, ar re a oa deut gant kalz arc'hant, n' int ket bet pell o koll an arc'hant-se. « Doue a oar pep tra, met ar Flandrezad a oar pep tra gwelloc'h ! » Siwazh, ne oant ket graet ouzh doareoù ar marc'hadoù er vro-se, ha, goude sevel kantadoù tiez, da skouer, int aet en-dro d' ar vro gozh, goull o chakodoù hag izel o fenn.

Ar re, avat, o deus gouezet en em stagañ kalonek ouzh ul labour bihan, ar re-se a zo deut a-benn d' ober o zreuz. Evel ar skolaer-se a c'houniz arc'hant o werzhañ silzig pebret evel er film gant Jane Mansfield goude bezañ klasket en aner lakaat tud ar vro da voazañ ouzh boued yac'husoc'h met divlasoc'h ; evel an ijinourien eus ti Gevaert hag o deus savet ul labouradeg filmoù eus ar re wellañ ; evel ar besketourien eus Mar del Plata hag a zo bremañ o c'hounit arc'hant diouzh an druilh. Hini ebet, koulz lavarout, n' eo aet da gemer ur vereuri : fall-spontus eo stad al labour-douar en Arc'hantina, ha n' eo ket ganeomp e vo gwellaet. An darn vrasañ ac'hanomp a zo bodet er c'hêrioù bras : Buenos-Aires, Tucumàn, Mendoza, Cordoba, Mar del Plata.

Lakaat a reer arc'hant a-gostez evit ur veaj da Flandrez ; hag alies e teuer en-dro kerseet-holl. Ar sevenadur kozh, koulskoude, a vank amañ, ha setu perak en em voder ar muiañ ma c'heller, da dec'hout diouzh levezon ar vro unton-mañ, ken drastet gant ar snobelezh hag an divroadelezh.

Klask a reomp chom ni hon-unan war zouar an estren, ha mirout ar personelezh-se, un tammig rust marteze, hag a ra diouzhomp Flandreziz. Ha Flandreziz e fell deomp e vefe hor bugale. « Ur marc'h, hag eñ ganet e kraou ar saout, n' eo ket ul leue », setu ar pezh a lenner war talbenn hor c'hazetenn viziek **De Schakel** (Al Liamm). Ni a fell deomp chom ar pezh ez omp. N' eo ket dre lorc'hentez - met dre c'hoant da vevañ er wirionez ha da chom feal.

KANAOUENN VROADEL FLANDREZ

Kanaouenn vroadel Bro-Flandrez a zo **De Vlaamsche Leeuw** (Leon Flandrez) savet gant Hippoliet Van Peene war un ton gant Karel Miry. Diskouez a ra karantez Flandreziz evit ar frankiz :

Zij zullen hem niet temmen, der fieren Vlaamsche leeuw
Al dreigen zij zijn vrijheid met kluisters en geschreeuw.
Zij zullen hem niet temmen, zoolang één Vlaming leeft,
Zoolang de Leeuw kan klauwen, zoolan hij tanden heeft !

Ne vezo ket trec'het gante, leon balc'h bro-Flandrez,
Daoust ma tagont e frankiz gant ereoù ha garmoù,
Ne vezo ket trec'het gante, keit ha ma vo ur Flandrezad bev,
Keit ha ma c'hellow al leon regiñ, keit ha ma c'hellow dantañ !

Ar vroadelourien, avat, a gan, ouzhpenn, unan eus pozioù ar *Wilhelmus*, hag a zo bremañ kan broadel bro-Holland. Ur ganaouenn-bobl eo ar *Wilhelmus*, unan eus ar *geuzenlinderen* kanet gant an emsaverien nederlandat er c'hwezekvet kantved. Savet eo bet ar *Wilhelmus*, war a lavarar, gant *Philips van Marnix van Sinte Aldegonde*, unan eus renerien an emsavadeg. Setu amañ ar poz a vez kanet gant Flandreziz vrogar :

Mijn schild ende betrouwen
Syt ghy, o God mijn Heer.
Op U soo wil ick bouwen :
Verlaat mij nimmermeer.
Dat ick toch trouw mach blijven
U dienaar t' allerstont
De tirannie verdrijven
Die mij het hart doorwondt.

216

Va skoed ha va goanag ez oc'h -, O Doue, va Aotrou.
Ennoc'h e lakaan va fiziañs, - n' am dilezit biken. - Grit ma chomin deoc'h feal, - m' ho servijin da viken, - Va sikourit da gas kuit ar waskerezh - a c'hloaz din va c'halon.

An diskouezadeg-bed e Brussel

gant Roeland RAES

Evel ma ouzer e vo dalc'het hevlene e Brussel un diskouezadeg-bed, brasañ hini a zo bet biskoazh. Gwelomp peseurt lec'h a vo roet enni da Flandrez ha d' ar flandrezeg.

Da gentañ un nebeut sifroù : e Belgia ez eus 5 milion a flandrezegerien ha 3 milion a c'hallegerien ; en diskouezadeg, a-hend-all, e vo degemeret bemdez, hervez ar studiaden graet gant an Ao. B. Björkman, 96.000 flandrezeger ha 3.800 Hollandad, da lavarout eo war-dro 100.000 den o komz nederlandeg ; diouzh an tu all e vo degemeret 70.000 galleger, 4.600 Gall, 4.000 Alaman ha 4.000 Saoz pe Amerikan. Ken emañ gant ar flandrezeg ar pouez brasañ e pep lec'h.

Daoust da se emañ renet an diskouezadeg gant ur galleger enep-flandrezat an Ao. *Moens de Fernig* ; 70 % eus ar sekretourien a zo gallegerien-unyezh ; 70 tisavour a zo galleger, ha 7 hepken flandrezeger ; war ar 46 kevredigezh a zo strollet e Korn Belgia, ez eus 39 renet gant gallegerien ; e Korn ar C'hongo Belgiat, n' eus flandrezeger ebet. N' eus nemet e-touez ar vicherourien e vez kavet flandrezegerien diouzh an druilh.

Eveljust, n' eo ket Flandreziz evit gouzañv kement-se hep stourm. Dija o doa graet trouz ar c'hazetennoù pa oa bet graet fae, nevez zo, war yezh Flandrez gant kannad Amerika hag ur sekretour eus Kannadti ar Bundesrepublik. Pa 'z eus kaoz bremañ a lakaat ar yezh er-maez eus an diskouezadeg, ez eus bet savet ur « C'homite ar Yaouankiz Flandrezat evit an Diskouezadeg » hag a zo bodet ennañ dija (Genver 58) 34 strollad yaouankiz, pe broadelour, pe gatolik. Follennoù bruderezh a zo bet skignet, un devezh-klemm a zo bet graet (e miz Du) e 30 kêr ; ha goulennet eo bet ma vefe aozet, da geñver an 11 a viz Gouhere, un « devezh flanarezat » en diskouezadeg, ma vefe roet o lec'h da yezh ha da vanniell broadel Flandrez. Mar deo bet nac'het ar goulennoù-se betek-hen, n' eo ket echu an emgann.

218

Miliardoù a goust an diskouezadeg da Vro-Velgia, hag ul lodenn vat eus ar miliardoù-se a zo pourchaset gant Flandrez, pa vefe kement ezhomm anezho evit hentoù-houarn, porzhioù-mor hag ijinerezh hor bro. Re bell eo bet lavaret e oa Flandreziz ur bobl sioul hag habask. Diskouez a raint e ouzont stourm ivez, evit ma vo roet d' o bro ha d' o yezh al lec'h a zere outo.

AR C'HAN BROADDEL FLANDREZEK

gant Maurits WAGEMANS

Petra eo an A. N. Z. (Algemeen Neederlands Zangverbond), Kevredad ar c'han broadel neerlandek ? Ha penaos omp deuet en emzav Bro-Flandrez d' ober gant ar c'han evit stourm hag adreiñ d' hor pobl skiant eus he fersonelezh ? Mont a ran d' hen displegañ berr ha berr.

Ar c'han a zo ennañ kement a c'hell fromañ ur bobl : komzoù, sonerezh, menterezh o 'n em stummañ diouzh ar soñjoù, diouzh an trivliadoù : ha gant se, gwelloc'h eget prezegenoù hir, e oar enaouiñ en eneoù an dud, emskiant don, fealded d' o fersonelezh, lorc'h eus o broadelezh. Setu perak eo deuet ar c'han da vezañ evidomp un arm efedus a gav hon enebourion aon razañ, ha n' eus ket da souezhiñ mar bez enebet ouzh hor c'hevredad a droioù garv pe a droioù dre zindan.

N' eus ket moarvat ur bobl all war an douar a-bezh a gaver enni un emsav dre ar c'han evel e Bro-Flandrez. E lec'h all e reer gant ar c'han evit braventez ar sonerezh pe ar c'homzoù ; peurliesañ eo tud a-hinienoù a blij dezho en em ziskouez drezañ, nebeutoc'h a wech eo lazoù-kanañ. E Bro-Flandrez avat ez eur deuet a-benn d' ober eus ar c'han tra ur boblad a-bezh pa weler da skouer 20.000 Flandrezad eus a bep korn, o kemer perzh e *Gouelioù ar c'han broadel flandrezek*.

Penaos omp deuet a-benn d' ober se ?

220

Lavaromp o deus Flandreziz karet a-viskoazh kanañ. E-pad ar Grennamzer hon eus bet kanenoù liesvouezhiek dispar, pe melodienoù poblek, relijiel a stumm alies a-walc'h. Koulskoude n' eo nemet war-dro 1860 en deus krouet ar sonaozour ha broadelour flandrezat **Peter Benoit** ur gwir emsav eus ar c'han : keit m' eo bet rener Skol-sonerezh Antwerpen (Anvers) en deus labourer gant e holl ijin hag e holl nerzh, evit lakaat da ziwan en-dro e Bro-Flandrez ur sonerezh dioutañ e-unan.

Reoù all a zo deuet war e lerc'h o labourat diouzh e skouer : hag hepdale hon eus gwelet kanaouenoù flandrezek o 'n em silañ e-mesk ar bobl dre ar c'han en tiegezhioù, ha zoken er c'hêrioù dre abadennoù a sonerezh flamankat.

Koulskoude n' eo nemet goude 1930 e vo bet un emsav poblek dre ar c'han. E 1933 eo e voe graet en Antwerpen ar gouel kentañ a gan broadel flandrezek (Vlaams nationaal Zangfeest). Goude ar gouel kentañ-se en em ziskouezas sklaeroc'h an hent hor boa da vont gantañ : gant ar c'hanaouenoù poblek kozh rentañ en-dro da Flandreziz emskiant eus gloar o amzer dremenet, eus splannder o sevenadurezh ; gant ar c'hanaouenoù relijius kadarnaat hor spered kristen ; gant ar sonioù sart diskleriañ tro lirzhin hon ene ; gant ar c'han a stourm erfin, dihuniñ ar spered broadelour evit difenn hor gwirioù ha gounit frankiz da vevañ.

Er gouelioù-kan-se e laker da dremen pinvidigezhioù a bep seurt eus hon teñzor broadel ; sonaozourien kozh pe vodern a gav lec'h e roll an abadenn, a ziskler doareoù disheñvel ar flandrezad a-vremañ.

E-pad ar bloaz goude-se e kendalc'ho labour an A. N. Z. gant beilhadegoù a gan e kêrioù bras pe vihan, gant kentelioù-studi evit renerien lazoù-kanañ, gant an obererezh en diabarzh ar strolladoù yaouankiz, gant an embannerezh evit ar c'han en tiegezh.

Goude 1933 e voe graet bep bloaz gouelioù-kan, ha bep tro en ur gêr

disheñvel, Brussel, Gent, Brugge, h.a. Niver an dud o kemer perzh enno a greskas bepred : 3.000 da gentañ betek 20.000 e 1939. Eno e veze an dibab eus hor pobl, an dibab eus an holl renkadoù, tud a spered disheñvel, met unanet gant an hevelep kan, an hevelep sonerezh, hon hini ! E-pad ar brezel e kendalc'has an traoù : gouelioù-kan a voe aozet e 1940, 1941, 1942 : renerien ar V. N. Z. (kevredad flandrezat ar c'han broadel) a grede start e oa ar c'han broadel ar gwellañ benveg d' en em zifenn a-enep levezon an estren, n' eus forzh piv c'hellfe hemañ bezañ.

221

Goude ar brezel avat e kouezhas ar V. N. Z. evel kement a strolladoù all, dindan taolioù fuloret an advoustrerezh : war zigarez a garantez-vro e voe difennet e labour, rak hon enebourien a ouie mat-tre e skarzhent kuit gant se unan eus kreñvañ nerzhioù an emsav e Bro-Flandrez.

Met hepdale e tihun en-dro hor broadelezh : e 1497 eo diazezet an A. N. Z. Dibabet eo an anv nevez-se (Kevredad ar c'han broadel nederlandat) evit lavarout sklaer e oamp stag ouzh hon holl genvroiz a ouenn dioat hag a sevenadurezh Nederlandat, pe e vefent o chom e Flandrez Belgia, pe e Holland, pe e Flandrez Bro-C'hall. Lent a-walc'h a voe an traoù da gentañ : e 1948 e teuas 2.000 a reoù yaouank (broadelourion evit al lodenn vrasañ anezho) d' ar gouel kentañ a gan e Kortreik (Courtray) ; met o niver a greskas buan ; ar bloaz war-lerc'h e oant dija 6.000 e Turnhout. Ha goude-se e voe tro Antwerpen, Gent, Brussel.

E 1952 e c'hoarvezas un disrann drastus : ar stourmerien-etre (dindan levezon ar gostezenn gatolik) a guitaas an A. N. Z. hag e seblantas e oa echu gant al luskad. Dalc'het hon eus start a drugarez Doue, hag adalek 1953 eo bet aozet ar gouel-kan bep tro e Palez ar Sportoù en Antwerpen. E 1957 hon eus gwelet 20.000 Flandrezat entanet o kemer perzh en ugentvet gouel-kan : ur birvilh dreist-lavar ! En deiz-se 'zo en em unanet miliadoù a Flandreziz, oc'h ankouaat rendaeloù, diaesterioù, diemglev, evit tennañ eus ar c'han a-gevret, an nerzh da vezañ flandrezat e-pad ar bloavezh penn-da-benn.

Mignoned eus Breizh, c'hwi hag a dle ren un hevelep stourm evit mirout ho yezh, ho sevenadurezh, deuit d' ober anaoudegezh gant emgann Bro-Flandrez. Deuit e 1958 da welout an 21-vet gouel broadel a gan : lidet e vo e Palez ar Sportoù en Antwerpen d' ar sul 13 a viz Gouere, da ziv eur. Eno e santot kalon Bro-Flandrez o tridal, eno e klevot ur bobl o kanañ he c'harantez, he c'halonegezh hec'h esper en amzer-da-zont, he youl er stourm evit kresk ha dispakidigezh he fersonelezh.

Mignoned eus Breizh, an A. N. Z. a vo laouen ouzh ho tegemer.

Jeroom Lenridan

gant Arthur DE BRUYNE

E 1950, da heul diskoulm mezhus kudenn ar roue e Belgia, **De Linie** (1) a skrive : « Ah ! ma vije c'hoazh ul Leuridan e Kambr ar Gannaded... » Hag, e gwir, Leuridan, mab da gouerien flamank eus *Oostvleteren*, deut eus Emsav ar studieren flamank gatolik, a oa anezhañ un den diblegus, start ha divrall. Bet soudard ha mac'hagnet e brezel 1914-1918, e sante o leskiñ en e greiz an holl vezhekadennoù a oa bet lod ar soudarded flamank war dalbenn an Ijzer. N' helle ket Leuridan disoñjal ar marevezh reuzeudik-se, hag e-pad ugent vloaz ez eo bet un dispac'her n' helled ket faezhañ.

Goude arsav-brezel 1918 e teuas war e studi da Skol-Veur gatolik Leuven, hag anvet e voe doktor war al lizheregouriezh germanek. Deut da vezañ mestr-studi en « Atheneum » Brugge, desket kaer, ur vuhez peoc'hus, diogel da nebeutañ en dije gallet ren. Gallet en dije ! Nemet plaouiet krenn gant ar stourm evit Bro-Flandrez e oa.

E 1921, e roas e zilez eus ar gelennadurezh hag e teuas da vezañ an danvez-kannad kentañ, da goulz ar votadegoù evit Kambr ar Gannaded, war roll ar **Frontpartij** broadelour en « arondisamant » Veurne-Diksmuide. En a-raok e ouie n' en doa chañs ebet da vezañ dibabet ! Na petra lavarfe e familh ? Bloavezhioù studi da gentañ, da c'houde ar brezel, ha diwezhatoc'h ar Skol-Veur, da echuiñ ur plas mat... ha setu ma roe e zilez ! Neuze eo e voe prometet dezhañ e teufe, mar c'hwitfe war e daol, da vezañ abostol gant ur gopr evit ar gevrenn. Dont a reas mare ar votadegoù. Korbellet e voe Leuridan. Hag e teuas eta da vezañ abostol, an abostol nemetañ, er gevrenn vihan-se, dezhi pevar a gannaded, framm ebet hag ur yalc'h c'houllo.

(1) De Linie : kelaouenn flamankeger nann-zispac'her.

223

Hag e voe un abostol hep e bar ! Birvidik, gredus, goapaus, romantel, trelatus, garv e vouezh hag e parlant. Meur a wech e tegase da soñj prezegourien-veur ar bobl e Dispac'h Bro-C'hall. Lavarout a ra diwar e benn **Lodewijk Dosfel** (1) er gelaouenn hollandat **De Tyd** : « Ur prezegour dispar dindan doare ur c'helaouenner-pobl ! Ne deo gouest den da zisplegañ eveltañ e soñj en un doare saourus ha didro. Bez' ez eus gant e parlant liv ha frond douar Bro-Flandrez. Ne ra ket kalz a van eus an doareoù seven. Ar begoù figus a veze war-dro Ti-Meur Rambouillet, gwechall gozh, o defe meur a dro stouvet o diskouarn, ur fulor sakr o krozal en o c'hreiz... Leuridan, avat a ra eus ur c'hazh ur c'hazh, hag eus ul lampon ul lampon ».

Evit gwir, e-pad pet abardaevezh ez eo chomet Leuridan er gêr ? Fortuniañ en doa graet etretant hag ez oa un tad a familh eus ar re wellañ. Gwazed dezho an nerzh-youl a oa e hini eo o deus enaouet dre Vro-Flandrez a-bezh tan ur stourmadeg o fulluc'has o-unan. E doare ebet ne vije bet dedennet Leuridan gant tinell vat un « dibab flamank » a zo. Re eeun e oa, re zidro, re wirion evit bezañ war e du e serr ar gaou, an touell, hag an emgarantez kuzh. Prezeg, goude koan, en ur geriadenn bennak, en ur sal-strizh, e penn-adreñv an eil kafedi pe an all, dirak ugent « frontist », dirak tregont bet er brezel hag holl eveltañ tud divrall, setu petra oa ar vuhez evit Leuridan. Dosfel, dic'hoantek ha gredus eveltañ, hogen habask ha poellek, a dresas ar skeudenn-mañ anezhañ : « Gwelet em eus Leuridan un abardaevezh goañv diharak. Penn-da-benn d' an deiz en doa kaset war-raok e varc'hhouarn dre an hentoù leun-fank. Glav a rae. Erc'h da c'houde. Evit an darn vuiañ eus ar wazed ez oa deut koulz an diskuizh, peoc'h karantezus an oaled. Eñ avat, a ranke c'hoazh mont da bell, betek keradennoù distro. E korf an noz hepken e teufe d' ar gêr. Ha setu penaos ez oa dalc'het, sizhun war-

lerc'h sizhun, penn-da-benn, bepred gant an hevelep labour, morse digalonekaet, morse faezh ».

(1) Unan eus pennoù brasañ an emsav katolik flamank, skrivagner, gwiraour ha prezegour dreist. Perzh a gemeras en emsav e-touesk ar nann-dispac'herien hag e voe kelenner e Skol-Veur Gent. Marvet e 1925 diwar vezañ bet kraouiet e 1918.

224

Em dro stourm broadel Bro-Flandrez en amzer-se, ma voe ken pouezus ennañ lod Leuridan, a zo skeudennet a-zoare en ul lizher kaset gant unan eus e vignoned d' ar 4 a viz Genver 1926 : « E Staden em eus aozet an heuliad a-eneb gant va faotred, daoust da urzh sabatuus ar maer o tifenn bodañ ouzhpenn pemp den a-gevret, ha daoust ma oa eno pevarugent archer, gant o zokarn war o fenn hag o baionetez e beg o fuzul. Ergerzhet hon eus ar gêriadenn, paotred trouzus o kanañ a-bouez-penn : Fellout a ra dimp bezañ aktivisted.... Mann evit Belgia... ; hag ar banniel en hor penn ez omp arruet war ar blasenn vras. Eno hon eus gwintet an doktor Leuridan war ur c'harr, hag ac'hane en deus graet ur brezegenn evel ur gwir Kikero. Ha kement-se holl a zo bet aozet en desped d' an difenn a-berzh-stad hag en desped d' an archerien o deus kavet gwell a-hend-all chom hep fiñval, en abeg da emzalc'h dihabask va faotred... »

Setu an aergelc'h boas en-dro da vuhez Leuridan. Ne oa ket ezel ur gostezenn c'halloudus, morse ne voe eveljust un danvez-ministr, n' en doa da gaout damant da zen war zigarez e rankfe marteze un deiz e gostezenn ren ar vro. Morse mont war gil, derc'hel start bepred ; reiñ tregas da rastellerien ar bolitikerezh, divouchañ ar gaou hag an touell ; enebañ ouzh ar « frañskilhoned », ouzh an emglev brezel etre Frañs ha Belgia, ouzh ar soudardelezh. Labourat evit ar peoc'h war ar bed dre an dizarmañ. Bezañ stag ouzh ar pezh a zo gwir ha kenderc'hel bepred da boaniañ evit an dazont-se a dlefe dont da vezañ gwelloc'h erfin... Disouezhet alies, alies tromplet, dilezet, nepred digalonekaet avat : setu Leuridan.

Adstagañ a reas gant ar studi evit dont da vezañ doktor war ar reizh. Kemer a reas ur garg a vreutaer e Ieperen. Er bloaz 1929, a welas trec'h kentañ broadelourien Bro-Flandrez er votadegoù, e teuas Leuridan da vezañ kannad arondisamant Oostende-Veurne-Diksmuide. Anvet e voe adarre e 1932 ha 1936. Dont a reas da senedour e 1939. Bepred e veze dibabet gant gred, en desped pe marteze en abeg d' e veno a zispac'her. N' en doa krog ebet warnañ breinadur Kambr ar Gannaded : kenderc'hel a reas da vezañ ar gour e oa da gentañ : an Tiad taer stummet diwar skouer an Ao. beleg **Robrecht de Smet** hag ar c'helenner **Jozue de Decker**, « ekstremisted » ar gelaouenn sizhuniek Vlaanderen (1). Evit lavarout gwir ne oa ket en e vleud e bed ar gannaded ma vez evel plaenaet hag izelaet pep den. Goût a ouie n' oa ket aze e oa e gwirionez e lec'h : ne reas seurt evit dont da vezañ ur « penn bras » e-touez ar gannaded, ne felle ket dezhañ en em ober ouzh ar bed-se, gwidilus, korvigellek, ha digar. Ne oa na diseven na dichek, nemet e tremene hep daremprediñ ar re ma rae anezho « enebourien Bro Flandrez ».

(1) Vlaanderen, kelaouenn sizhuniek ar vroadelourien zispac'her. Aozet (etre 1920-1937) e Bro-Holland gant « aktivisted » en harlu. Renet e voe gant ur beleg, an Aotrou Robrecht de Smet hag ur c'helenner digredenn : Jozue de Decker.

225

Un den taer ! Da goulz taol Grammens, e kemeras Leuridan, hag eñ breutaer ha kannad, perzh en afer gant ur morzhol hag ur broust. Fellout a rae dezhañ diskouez ez oa kengred ha ne deo ket hepken dre gomzoù.

« N' oa tamm ebet ur politiker anezhañ. » Nann ha ne glaske ket ober van da vezañ unan. Krediñ a rae he doa Bro-Flandrez ezhomm da gentañ penn a stourmerien hag e tlee ar pennoù bezañ skouer ar re all. Azaouez o doe evitañ ar Flamanked stourmerien, kasaet e voe gant ar franskihoned hag o c'hurusted. Goût mat a rae kement-se ha forzh ne rae.

Tamm aon n' en doa rag an Alamaned. Adal 1941 e komprenas e savfe an Trede

Reich a-enep ar Stad meur Tiat a oa e huñvre. Ne dermas ket da zisplegañ e soñj. Difennet e voe outañ sevel e vouezh dirak an dud. Gourdroutet e voe d' e gas d' ar c'hamp-prizon ma krede c'hoazh ober meneg eus ar Stad Tiat. E 1943 e voe sammet warnañ un dell-gastiz. Setu ma oa adarre disfiziañs outañ. E soñj a voe ur pennad sevel a-grenn a-eneb an Alamaned. Nemet ar soñj eus ar Flamanked yaouank c'hredus a stourme hag a varve a gantadoù war dalbenn ar Reter a viras outañ d' ober ur seurt tra.

Ur c'hannad oc'h en em lazhañ gant al labour ! Setu un dra na seblant ket aes da grediñ. Padal Leuridan a zo bet hennezh e-pad meur a gant troiad abostolerezh, e-pad bodadegoù diniver, bras pe vihan, bepred e servij e Emsav hag e bobl. Daoust ma oa bet kartizet gant reuz pevar bloaz brezel (1914-1918) , n' en deus biskoazh bet damant dezhañ e-unan, n' en deus morse asantet da ziskuizhañ nemet pa voe diviet e nerzh. Ha neuze ez oa darev evit an toull-bac'h. Hag eñ klañv-bras endeo e voe harzet e 1944 ha kraouiet. Re vat oa evitañ e feson an ospital daoust ma veze graet warnañ gward strizh eno. Rankout a reas en em stlejañ dindan an heol tomm-berv betek karc'har Ieperen. Eno n' en deus mui bevet pell amzer. Betek war e varvskaoñ e oa gwarded en-dro dezhañ. Hogen Leuridan an diblegus a astennas e zorn d' ar warded : « Pardonin a ran deoc'h, emezañ, kement hoc'h eus graet din. Pardonit din, lakaomp em befe graet droug deoc'h hep gouzout din ». Holl, nemet unan, e tegemerjont dorn an den war e dremenvan.

226

Marvet eo Jeroom Leuridan e klañvdi ar prizon d' ar 26 a viz Gouhere 1945. N' oa nemet ur bloaz hag hanter-kant. Tri devezh kent mervel en deus skrivet e lizher diwezhañ, e destamant.

« Kompren a reot n' hellan ket skrivañ kalz. Gwall-sammet eo va c'horf. Dall-put on bet ur pennad. Kabac'h-mik on deut da vezañ, pemzek vloaz re abred. Mar plij gant Doue, avat, ne zeuint ket c'hoazh a-benn d' am lakaat da vervel. Bezit habask ha dalc'hus : ne c'houlenner netra all diganeoc'h. Etretant, daspugnit nerzh tamm-ha-tamm ha prientit stourm warc'hoazh. Endeo, en tu all d' ar fazioù, d' an drouziwezh kriz, e teu war wel erfin an trec'h da vat. Da hanternoz eo e stag an heol da sevel. Ne lazho ket hon huñvre Tiat an amzer drubuilhus a vevomp hiziv, ne raio nemet hen ober glanoc'h. N' eus ket da dabatal : touellet eo bet Bro-Flandrez gant an Trede Reich hag e ranko da gentañ tud hon rummad diatreidiñ an dismantrou a-benn ma c'hello ar Reveulzi toullañ he hent. A-raok ma teuo ar Reveulzi e ranko bezañ skignet c'hwez ar marv o plavañ war Vro-Flandrez. Treiñ a raio an traoù da vat mar miomp nerzh-kalon ha youl-bevañ. Dalc'hit start ! *Dietsland hou zee !* »

Kaset e voe relegoù Leuridan da *Oostvleteren*, e-lec'h ma c'hourvez er vered e-kichen e vamm hag e vreur. War e vaen-bez, eeun kenañ, ar ger-stur : AVV - VVK, ar « Blauwvoet » war nij, hag ar gerioù-mañ hepken : « Amañ e c'hourvez Jeroom Leuridan, 1994-1945 ».

gant Joris DEDEURWAERDER

Cyriel Verschaeve a voe ganet e 1874 en Ardoorie, ur barrez vihan e-kreiz Bro-Flandrez. Ober a reas e studi e skolaj Roulers hag e Kloerdi bras Brugge. Beleget e voe hag anvet da gelenner e skolaj Thielt hag alese da gure en Alveringhem e pastell-vro an Ijzer. Mervel a reas e 1949 e Sollbad Hall, e-kichen Innsbruck. Eeun ha dilorc'h-meurbet e voe buhez ar beleg flamank-se, hag eñ bet koulskoude ar beleg levezonusañ e Bro-Flandrez etre an daou vrezel bras, evel m' en deus diskouezet un enklask graet gant ur gelaouenn sizhuniat.

Studier yaouank, e kavas e hent er « Blauwvoeterie », Urzh ar Studierion Flamank bet krouet gant Albrecht Rodenbach (1856-1880). A-benn neuze e stagas da lenn ha da adlenn e skrivagnerion garetañ : Göthe, Dante, Sant Aoustin, ar gevrinourion Ruysbrök hag Eckhart, trageion Hellas, Platon, an oberourion izelvroat Vondel, Gezelle, Rodenbach.

Embann a reas e oberennoù kentañ er « Vlaamsche Vlagge », ur gelaouenn studierion renet gant Verriest ha Rodenbach : barzhonegoù, arnodoù war al lennegezh hag an arz. Dramaoù ivez, a lakaer e-touez ar re uhelañ el lennegezh flamankek : « Jakob van Artevelde », « Philips van Artevelde », « Judas ».

E-pad ar brezel-bed kentañ, e teue kantadoù soudarded d' e welout ha da c'houlenn kuzul gant kure Alveringhem. Unan e oa eus pennadurezhioù an emsav flamank en arme velgiat war an Ijzer. Dindan e baeroniezh e voe krouet an oberenn « Heldenhulde » (Doujañs d' ar Gouroned) : sevel a rae ar soudarded flamank d' o c'heneiled lazhet ur bez bihan a zouge al lizherennoù ardamezek : « A. V. V. - V. V. K. » da lavarout eo « Alles voor Vlaanderen - Vlaanderen voor Kristus » (Holl evit Flandrez, Flandrez evit ar C'hrist). Skrivañ a reas Verschaeve ivez pedenn ar soudard flamank. Goude un nebeut amzer e voe difennet embann ar bedenn-se gant pennoù an arme. Diwezhatoc'h, e voe Verschaeve unan eus ar re a zivizas sevel tour an Ijzer e Diksmuide. A-us da zor-dal ar savadur e lenned ar gwerzennoù graet gantañ :

228

« Hier liggen hun lijken als zaden in't zand
Hoop op de oogst, o Vlaanderland ! »

(Amañ e c'hourvez o c'horfoù evel greun en douar, gortoz an eost, o Bro-Flandrez !) E 1946, tud « dianav » o deus tarzhet an tour-se.

Goude ar brezel pevarzek, Verschaeve a zifennas ar vroadelourion flamank **Borms, Depla, Dosfel**. Evel ma oa deut da vezañ ul lenneger brudet, e voe kinniget dezhañ ur gador en Akademiezh Roueel Flamank ; nac'h a reas kemer perzh er bodad-se en devoa taolet er-maez un den ken hael ha **Dosfel**.

Prezegenniñ a reas Verschaeve e nouspet bodadeg flamankek. Eñ eo a voe tad speredel emsav ar merc'hed yaouank. Dre e embannadurioù niverus e roe buhez d' ar vroadelouriezh. Ha gant e levezon e teuas an emsav da zoonaat, da daeraat. Kregiñ a reas da skignañ e-touez e genvroiz lennegezh ha kultur ar bobl suafrikat. Daoust ma voe da gentañ a-du gant ar Flanderen vihan (Flandrez), e teuas diwezhatoc'h da sevel ul Le fealded d' ar Vammvro vras Tiat.

Ur prederour heverk e voe Verschaeve, levezonet-bras gant al luskad speredel meur a ziwanas gant Platon ha Sant Aoustin, a gendalc'has gant kevrinourion ar Grennamzer o tremen goude dre ar Romantelezh ha prederourion ar Vitalegezh en 19vet hag 20vet kantved. « Ar garantez, emezañ, eo ar gwellañ blenier davit ar wirionez. » Seurt doare prederouriañ a gas aes-tre d' ar gevrinouriezh. Atav e pouezas Verschaeve war karantez Doue : an neñv a oa evitañ, a-raok pep tra, karantez ha dudi peurbadus, ha dre-se anaoudegezh klok.

N' en doa tamm ebet Verschaeve tres ul lenneg en em gloz en e doull. Ur

stourmer e oa, stummet gant skol Rodenbach. Pan deue anat ur wirionez dezhañ, e oa kalonek d' en em ouestlañ dezhi gant e holl nerzhioù.

Evel-se eo en deus servijet an emsav flamank. Evel-se eo en deus difennet ar vroadelegezh, zoken a-enep kemennoù an Eskobelezh Velgiat. Evel-se eo en deus klasket saveteiñ Urzh ar Studierion savet gant Rodenbach.

229

Goude ar brezel diwezhañ, barnet d' ar marv, e varvas en harlu. Pobl Flandrez avat, a zeu dezhi goustad ar pare warlerc'h ur brezel spontus hag ur mougerezh euzhus, n' he deus ket ankounac'haet anezhañ. Ar milieroù tud o deus lennet e oberoù ha klevet e vouezh, a gred start n' eo ket bet aner e garantez hag e vrogarouriezh. Ha bemdez e tered karourion feal da lakaat bleunioù war e vez pell du-hont, e bro Tirol, e-lec'h m'en deus bevet e zevezhioù diwezhañ, en digenvez.

AR C'HELENNER DAELS

Gant Roeland RAES

Ganet e voe Frans Daels en Antwerpen, d' ar 7 a viz Genver 1882. Apotiker e oa e dad, ha dont a rae eus un tiegezh kozh a c'hallegerien. Skoliet e voe da gentañ e skolajoù e gêr c'henidik, ha goude e reas studioù dispar e Skolioù-Meur Leuven ha Gent. E 1906 e c'hounezas an doktorelezh war ar vedisinerezh e Gent, er renk uhelañ. Er bloavezhioù da heul e voe merzet muioc'h-mui e dalvoudegezh evel gouizieg : kerkent ha 1906 e oa skoazeller e Skol-Veur Gent, hag e 1907 e Skol-Veur Berlin, oc'h ober imbourc'hioù dindan ar c'helenner brudet **Bumm** ; e 1909 e tistroas da Gent evel kenlabourer pennañ ar c'helenner **J. F. Heymans**, ur gouizieg a dalvoudegezh, eñ ivez. Etretant e voe **Daels** loread ar Skolioù-Meur belgiat div wech, ha tri bloavezh lerc'h-ouzh-lerc'h (un dra ha ne oa c'hoarvezet biskoazh !) e c'hounezas ar Priz. **Alvarenga** kinniget gant Akademi Roueel ar Vezekniezh. E 1911 e voe anvet da is-kelenner e Gent (unan eus ar re yaouankañ e oa en amzer-se), ha war un dro e reas berzh bras e kêr evel gwiliouder.

E 1914 e voe galvet an Doktor Daels evel mezeg en arme, ha notennet e voe e galonegezh en emgann Tienen. Meur a hini all en dije neuze klasket an tu d' en em dennañ ha da dremen ar peurrest eus ar brezel en ur c'hlañvdi sioul bennak, pell diouzh an talbenn. Daels ne reas ket ; a-hed ar brezel e voe el linenoù kentañ gant armead an Ijzer. Eno e kejas gant ar bobl flandrezat wirion ; eno e welas ar mezhekadennoù gouzañvet gant ar flandrezegerien... hag dont a reas da vezañ ur flandrezeger gredus e-unan. E-pad an holl vrezel e reas kement a c'helle evit difenn ar soudarded diouzh garventez diskiant an is-ofiserien galleger. Sevel a ra kelc'hioù-studi : emañ e penn ar stourm a-enep ar wall-vuhez en arme ; bez' ez eo unan eus saverien ar « Frontbeweging », ha dreist-holl krouer an « Heldenhulde », ur strollad savet gant un nebeut lenneien ha gouizieien flandrezat, renet gant Daels ha gant ar beleg Cyriel Verschaeve, hag a ro d' ar soudarded flandrezat lazhet war an talbenn ur bez gant ur maen-eñvor dereat : ur groaz maen-benerezh warni ar « Blauwvoet » hag al lizherennoù AVV - VVK - « Alles voor Vlaanderen, Vlaanderen voor Kristus » (Pep tra evit Bro-Flandrez, Bro-Flandrez evit ar C'hrist). Bras-divent e voe levezon an Doktor Daels war ar vrogarourien yaouank, lenneien hag all.

231

Goude ar brezel e tistroas Daels e Gent, maz adkemeraz e bratik evel mezeg, ha ma voe anvet dizale da gelenner er Skol-Veur. Dic'hallus e vefe deomp reiñ ur rentañ-kont dre ar munud eus an ugent bloavezh da heul, a welas Daels o labourat evel dek war veur a dachenn. Ne lavarimp enta nemet ar pep pouezusañ :

Gant Daels e voe aozet an emsav skiantek e Flandrez ; eñ a voe rener diskuizhus ar « Vereniging voor Wetenschap » (Kevredigezh skiantel Bro-Flandrez) . Bep bloaz, gant skoazell e geneil ha kenlabourer feal an Doktor Jef Goossenaerts, e priente ar « C'hendalc'hioù skiantek », hag a voe bras o berzh ; e 1938 e voe dalc'het ar c'hendalc'h brasañ holl, ma komzas 375 prezeger disheñvel dirak hini pe hini eus an 40 kevrenn !

Brasañ dellid Daels - da vihanañ war dachenn an traoù flandrezat - eo bezañ savet, renet ha kenurzhiat an « **Ijzerbedevaarten** » (pirc'hirinajoù d'an Ijzer). Emsav dilorc'h an Heldenhulde a droas goude ar brezel d' ur strollad padus, a voe ar C'helenner Daels ar rener anezhañ eus 1920 da 1944. Kerkent ha 1920 e veze Flandreziz o vont, niverusoc'h bep bloaz, da weladenniñ tachennoù-emgann ar brezel ; eñvoriñ a raent eno ar soudarded flandrezat, lazhet evit ur vro ha ne roe dezho en eskemm nemet kerseadennoù, dismegañsoù ha kunujennoù. Un nebeut brogarourien flandrezat, bet lazhet war an talbenn, a zeuas da vezañ evel ardamez ar pirc'hirinajoù : al livour Joe English (Iwerzhonat a orin) , an danvez-lean Lode de Boninghe, Renaat de Rudder, marvet yaouank-flamm, ha reoù

all. E 1930, « Kroaz an Ijzer » (ur groaz keltiek !) savet e Diksmuide a zeuas da vezañ kreizenn vrudet ar pirc'hirinajoù da heul, hag a voe niverusoc'h-niverusañ a vloaz da vloaz : e 1938 e voe, war a lavarer, 150.000 a birc'hirined ! Barr uhelañ pep kendalc'h a veze bepred prezegenn ar C'helenner Daels, bepred fromus, nerzhus, didruez.

232

Gouizieg e oa Daels : pa dizhas e hanter-kant vloaz, e 1932, e voe savet roll e skridoù, hag e oa ennañ dija 25 oberenn diwar-benn medisinerezh ar merc'hed, 21 war ar c'hrign-bev, 15 war ar vedisinerezh kevredigezhel, 8 war an anatomiezh kleñvedoniel, h.a. Abaoe n' en deus ket paouezet a embann oberennoù nevez.

Kelenner e oa Daels ; ur c'helenner strizh, doujet-bras avat gant e studierien hag an darn vuiañ eus e genvreudeur, zoken ar re na oant ket a-du gant e venozioù politikel. Pa voe flandrezekaet Skol-Veur Gent, ha pa rankjod klask unan bennak da gemer lec'h ar Rektor Vermeylen, e c'houlennas ar flandrezegerien e vefe anvet Daels, hag a oa, a-hend-all, dellezek-mat eus ar garg-se, ha pa ne ve nemet dre e labour e kevrenn ar vedisinerezh er Skol-Veur. Hogen an « dud a-zoare » a yae sot en ur soñjal e vije un « ekstremist » e penn ar Skol-Veur ; hag anvet e voe, evel just, ur frañskilhon didalvez, ur **Bessemans**, ankounac'haet bremañ pell 'zo. Ne voe ket digalonekaet Daels, avat, gant an dro-wenn-se, hag e-pad ar bloavezhioù da heul e lakaas e holl nerzh da reiñ d' ar Skol-Veur ar pezh a vanke dezhi kement : ur c'hlañvdi-skol. Rak Kevrenn ar Vedisinerezh a oa (hag a zo c'hoazh) en un « ospital » (e gwirionez ur gouent kozh) eus ar... c'hwezekvet kantved. Nebeut a-raok ar brezel e weljod o sevel, war harzhoù kêr Gent, un ospital nevez meurdeuz, a vez graet anezhañ hiziv c'hoazh « klañvdi Daels » gant Gentiz. Daleet eo bet an echuidigezh gant ar brezel hag an darvoudoù da heul ar brezel, hogen bremañ, en diwezh, ez eo prest da zegemer ha da stummañ rummadoù mezeien flandrezat nevez.

Mezeg e oa Daels. Un den ken brudet ha ken barrek ha ma oa a dlee kaout un niver a bratikou, un niver o kreskiñ a vloaz da vloaz. Evel gwiliouder e oa marteze an hini gwellañ, ha forzh penaos an hini brudetañ en div Flandrez. Anavezet e oa ivez evel arbennigour war ar c'hrign-bev, dreist-holl er bloavezhioù diwezhañ kent ar brezel. Kavout a rae e bratikou en holl rummadoù ar gevredigezh, ha diniver eo an tiegezhioù paour ma labouras Daels evit ur bennozh Doue...

Setu aze Daels ! Setu aze den-meur Bro-Flandrez a-raok ar brezel. Setu aze an den a rank bevañ e vloavezhioù diwezhañ pell diouzh e vro, pell diouzh e bobl...

233

Kerkent ha derou an eil brezel bras e ouezas ar C'helenner Daels pelec'h e oa e zlead ; evel kement a dud all e krede start e oa deut en diwezh eur an tonkadur evit Bro-Flandrez hag evit Europa a-bezh. Setu perak ec'h emzelas e Strollad-Renañ ar V. N. V. (Strollad Broadel Flandrez) ; abostolerezh a reas ivez evit al « Lejion flandrezat » en em ganne war dalbenn ar Reter. Koulskoude ne oa ket a-du gant an Alamaned, ha, katolik mat ha ma oa, n' en doa karantez ebet ouzh an Nazielezh. Kerkent ha ma komprenas e klaske an Trede Reich touellañ Flandreziz, hag implijout ar vroadelerien evit mad politikerezh Berlin, e troas kein d' ar « c'henlabourezh ». E 1942 e paouezas a ober bruderezh evit al Lejion, hag e 1943 e tilezas ar V. N. V. Pennoù an Alamaned, a-hend-all, o doa aon rak Daels, ha meur a wech e fellas dezho e vac'hañ pe zoken e gas d' an Alamagn.

Goude 1944, evel just, e kouezhas Daels dindan gasoni didruez enebourien Bro-Flandrez. Barnet d' ar marv dre zesfailh, en em guzhas e-pad ur pennad, ha neuze e teuas a-benn da dec'hout da Vro-Suis. Emañ bremañ o chom e Geneva, hag abaoe pell en deus adkroget gant e labour skiantel, da gentañ e-kreiz an diaesterioù brasañ.

E-keit-se, avat, ne vez ket ankounac'haet ar C'helenner Daels gant ar vrogarourien flandrezat. Bep ar mare e vez ar c'helaouennoù broadel o tennañ

evezh o lennerien war donkadur kriz an den-meur harluet. Roet eo bet e anv da « oaled » ar vroadelourien yaouank e Wakken : « Huize Daels ». Ar C'helenner Daels e-unan a heuilh pizh kement a vez graet e Flandrez ; ingal e kas deomp e gemennoù, hon erbediñ a ra da chom kalonek, kadarn, feal d' ar vro ha d' ar bobl flandrezat. Da geñver ar pirc'hirinaj diwezhañ e Diksmuide, e voe anvet Prezidant a enor, dre youc'h entanet meur a zek mil pirc'hirin.

Un dra hepken a hetimp evit echuiñ. Ar C'helenner Daels en deus lidet e c'hwezekvet deiz-ha-bloaz ha tri-ugent un nebeut mizioù 'zo. Ra c'hello un deiz distreiñ d' e Flandrez ; ra c'hello bevañ un nebeut bloavezhioù c'hoazh e-touez e bobl. Sur omp ez eo e vrasañ spi.

NOTENNOU

HOR MIGNONED. -

Mikael Premorvan hag e wreg a zo laouen da gemenn deoc'h ganedigezh o verc'h Gwenola, d' ar 5 a viz Mae, e Versailles.

An Aotrou hag an Itron Leroux a zo laouen o kemenn deoc'h ez eo bet ganet dezhe ur verc'h Gwenola hec'h anv, e Roazhon, d' an 9 a viz Mae.

An Aotrou hag an Itron Joseph de Parcevaux a zo laouen o kemenn deoc'h ez eo bet beleget o vibien Joseph hag Herve gant an Aotrou 'n Eskob Faye, d' ar 15 a viz Mezheven, e Kerhor.

Gant plijadur hon eus klevet e oa bet dimezet, e Rostrenen, d' ar 4 a Vezheven, Herve Debauvais ha Mari-Teresa Kroager. Mab eo Herve Debauvais da Frañsez Debauvais, Doue d' e bardono, krouer ha rener ar Strolled Broadel.

Perig Jeusset ha Mari-Teresa Le Mercier a zo bet euredet d' ar 7 a viz Mezheven, e Roazhon.

Plijadur hon eus o reiñ da c'houzout d' hol lennerien ez eo bet anvet hor c'henlabourer, an Ao. Frans Van der Elst, da gannad flamank er mouezhiadegoù diwezhañ.

Hor gwellañ gourc'hemenoù a gasomp d' hor mignoned.

KAÑV. -

Hor c'henlabourer ha mignon, an Dr. Leon Palaux, keneil kozh ar barzh Bleimor, a zo aet da anaon, d' an 11 a viz Mezheven, e Bais (Mayenne). Oadet e oa a 75 vloaz. Paouezet en doa gant e labour medisn evit kregiñ en-dro da labourat war ar brezhoneg, yezh e vro. Savet en doa studiadennoù diwar-benn mistri ar yezh, ha roet d' « Al Liamm » troidigezhioù diwar lizheroù diembann kaset da Galloc'h gant Mordiern. Poan hon eus bet o klevout e oa tremenet ar Breizhad mat-se, hag a oa deut da vezañ unan eus hor c'henlabourerion.

Embannet en doa an Ao. Palaux levrioù diwar-benn Kalloc'h ha diwar-benn korn-bro ar Pouldu a gare kement.

Hor gourc'hemenoù a gengañv a gasomp d' an Itron Palaux ha d' e familh.

235

PROFOU. -

Setu roll ar profoù hon eus degemeret e korf an daou viz diwezhañ :

EBREL.

- P. Kentel, 150 lur ; Brighid ni Dhochartaigh, 347 ; Erwan Gwegen, 1.000 ; F. Ters, 500 ; H. Maze, 500 ; Y. Gwernig, 1.000 ; Abeozen, 1.000 ; Aotrou hag Itron Guyomard, 500 ; Y. Koailh, 500 ; A. ar C'halvez, 500 ; R. Bizien, 1.500.

War un dro, 7.497 lur.

MAE.

- Y. Kraff, 500 lur ; It. Kemere, devezh ar brezhoneg, 2.000 ; K. Perez, 500 ; R. H., 400 ; Yann Koailh, devezh ar brezhoneg, 600 ; A. Al Louarn, devezh ar brezhoneg, 500 ; Dll M. J. Marot, devezh ar brezhoneg, 1.000 ; Kelc'h Keltiek Caen, devezh ar brezhoneg, 12.687 ; Dr Grall, devezh ar brezhoneg, 5.000 ; L. Morvezen, 1.000 ; Y. er Meliner, devezh ar brezhoneg, 8.000.

War un dro, 32,187 lur.

Abaoe derou ar bloaz hon eus bet 79.284 lur a brofoù, ha war an arc'hant-se, 29.787 lur da geñver devezh ar brezhoneg. Bennozh Doue d' hor c'heneiled vrokus.

UR SKOUER DA HEULIAÑ. -

Sed emañ arroudennoù eus tu lizher a zo degouezhet ganimp nevez 'zo « ...Prenet am boa 10 niverenn eus pep levr ha 10 « Gwalarn ». D' ar c'houlz-se

e oan pinvidik. Siwazh ! abaoe, dre veur a zegouezh, diaesoc'h eo din bevañ evel da galz.

Dre se n' hellan mui reiñ al levrioù evit netra evel ma raen gwechall. Roet am eus evelse ur rummad klok eus « Gwalarn » da Roparz Hemon goude ma oa bet pulluc'het e di hag unan all d' « Ar Falz », hep komz eus niverennoù stank da veur ar Vreizhad kalonek.

« Tristan hag Izold » a zo ul levr kaer meurbet, an hini kaerañ gant « Itron Varia Garnez ».

Mat hoc'h eus graet displegañ fraez menoz Al Liamm. »

F. E.

HAG UR SKOUER ALL...

« Dear Sir,

Thank you for your letter offering us a subscription to Al Liamm and for the enclosures.

Unfortunately we do not find that there is sufficient interest in this University in this particular branch of Celtic studies, and we regret to inform you therefore that we shall not be able to subscribe to your periodical.

Thank you for the courtesy of your offer.

Yours faithfully,

Superintendent of Departmental Libraries. »

AR BED KELTIEK. -

Ezhomm o deus tud an amzer-vremañ a geleier eus ar bed a-bezh, a zo evito magadur pemdeziek. Gwashoc'h, n' hellont ket tremen hepto. Pe mat pe fall eo, n' eo ket hor pal hen breutaat amañ. Evelse emañ kont. Hag ar Vretoned dihunet a zo evel ar re all. Siwazh, da reiñ keleier fresk n' eus nemet kelaouennoù ha radio gall. Soursi rener « Ar Bed Keltiek » a zo bezañ a c'hiz-bremañ : en niverennoù e tesker hep poan ur bern traoù diwar-benn Breizh, ar Broioù Keltiek, Bro-C'hall hag ar bed a-bezh. Meur a wech ez eo bet embannet pennadoù skiantek talvoudus - ha berr, ha diverradurioù savet aketus-meurbet war gudennoù ha darvoudoù pennañ ar mare. Ezhomm ebet da lavarout e vez lennet (lonket kentoc'h) an niverennoù gant mall, kerkent ha degemeret. Evit kaout « Ar Bed Keltiek », kas ar skodennvloaz, 500 lur, da SKOURR BREIZH AR C'HENDALC'H KELTIEK (Teñzorer Ao. G. Dubourg, Penker, Vieux-Marché (C.-d.N.) - C. C.P. 1831-74 Rennes) .

236

AKADEMIA RAYMOND DUNCAN. -

Trede diskouezadeg al livourien vreizhat hag embannidigezh levr Langleiz a zo bet graet en Akademia Raymond Duncan d' an 2 a viz Mae. E-touez al livourion edo hor mignoned Langleiz ha Krestell Raude.

Da geñver an diskouezadeg en deus Alan Raude graet ur brezegenn diwar-benn « Tristan hag Izold » d' ar 16 a viz Mae.

GWERZH « TRISTAN HAG IZOLD ». -

Levr kaer Langleiz a zo bet gwerzhet en un doare dispar. En tu-hont d' ar 25 skouerenn er-maez kenwerzh e oa bet tennet 45 kaer-tre war Alfa ha ne chom nemet 5 anezhe. Eus ar 75 skouerenn war Offset e chom 4 skouerenn hepken. Adalek bremañ ar prizioù a zo : 2.000 lur war Alfa, 1.500 lur war Offset, ha 1.000 lur war baper boutin.

ILLUSTRATION DE LA LANGUE BRETONNE. -

Ar gerioù-se a zo talbenn al levrig deut er-maez da geñver diskouezadeg mirdi an Arzoù Kaer Roazhon dalc'het eus ar 26 a viz Meurzh betek an 2 a viz Mezheven. Al levrig, ennañ ur raskrid sinet gant an Ao. Frañsez Falc'hun a ro roll al levrioù diskouezet ha diskleriadurioù diwar o fenn. En o mesk a gaver : « An Antekrist » (Tangi Malmanche), « Ar Spontailh » (Jarl Priel), « Ar Barzhaz » hag al levrioù bugale embannet gant Al Liamm. Meneg a vez graet ivez eus levrioù moulet gant « Gwalarn ».

BARR-HEOL. -

E nebeut amzer ez eo deut « Barr-Heol » da vezañ unan eus hon talvoudusañ kelaouennoù. Ar pennadoù a vez skrivet en ur yezh plijus. Ouzhpenn, bev eo ha dreist-holl kalonek, pezh a zeu da vezañ rouez en hon Emsav. - « Barr-Heol »,

M. l'Abbé Le Clerc, recteur de Buliulien (C.-d.-N.) - C. C. P. 917-64 Rennes.

LABOUR KEF AR BREZHONEG. -

Bep bloaz e vez paeet da vrezhonegerien berr an arc'hant gante ur c'houmanant d' AL LIAMM gant KEF AR BREZHONEG, meret gant Alan Al Louarn. Ar gevredigezh-se he deus moulet traktoù da vrudañ labour AL LIAMM hag EMBANNADURIOU AL LIAMM, SKOL OBER, KAMP AR VREZHONEGERIEN. E miz Mae, 3.000 skouerenn a zo bet skignet e Pardon Aulnay-sous-Bois, 6.000 all e Pardon StErwan Pariz, 3.000 all c'hoazh e kêrioù Kernev-Izel.

BRETONED ! EVIT HO LUC'HSKEUDENNOU,

un den eus ar Vro a labouro laouen evidoc'h : Andreu FLEURY, 8, rue Trévize, Paris (9e). War ho koulenn e vo en ho ti ! Pellgomz : PROvence 74.50.

ROC' ARMOR. -

En ti-kenwerzh-se, 30, straed St-Roch, Paris, e vez kavet merc'hodennoù Breizh, broderezh, dantelezh, kabigou, skerboù, bravigoù, engravadurioù... Da geñver gouel Sant Erwan Pariz eo bet moulet gantañ un trakt a gaver ennañ kantik Sant Erwan e brezhoneg hag e galleg hag un dresadenn diwar dorn Tonig an Timeur.

CITES UNIES, kelaouenn ar « Fédération Mondiale des Villes jumelées » (12, rue Racine, Paris, 6e) he deus embannet en he niverenn 7 (Ebrel 1958) ur pennad diwar dorn hor c'heneii Bartrig Basclat, e dalbenn « En Pays bilingue, La Bretagne ».

237

STURIER BLEIMOR. -

E galleg hag e brezhoneg. Nevez 'zo eo deut er-maez niverenn 6 ar gelc'hgelaouenn-mañ a zo kannad Skouted Bleimor. Heverk eo he c'hinnigadur koulz ha lod brasañ ar pennadoù embannet enni. Gwelet hon eus kalz a gelaouennoù roneoskrivet fall ; er c'hontrol, niverennoù « Sturier Bleimor » a brou e c'heller embann e-giz-se traoù a zo un dudi sellout outo ; an tresadennoù, al lizherennoù implijet, an doare da leuniañ ar pajennoù a ziskouez aked daouarn arzourien a glask ober gwelloc'h bepred. Ouzhpenn-se, marc'had-mat eo kaieroù S. B. ; ne goustont nemet 100 lur ar pezh.

Setu ar pennadoù a gaver en niverenn 6 : Celui qui crie dans le désert, gant J. C. ; Pedenn evit ar bleunioù, gant Maodez Glanndour ; Doue ha mem bro, gant Perig Keraod ; Arthur a-t-il existé ? gant Perig Keraod ; De Dinfris à Avallon, Arthur a vécu, gant R. Peniarth ; Sports et jeunesse ; Les quatre saisons, gant Guy de Larigaudrie ; Scoutisme et Celtisme, gant P. Keraod ; La harpe merveilleuse ; La boussole bretonne, gant Perig Keraod ; Dare tao ; Nos camarades ont la parole (amañ e vez embannet al lizhiri a-bouez degemeret) ; Bleimor reçoit.

« Sturier Bleimor », koumanant-bloaz, 500 lur (5 niverenn). Monique Le Glaz, 26, rue Boulard, Paris (14e) - C. C. P. Paris 14.373-73.

DISKLERIADURIOU. -

Evit ar Vretoned a zo dedennet gant Bro-Flandrez hag a garfe mont di :

1) E pep kêr ez eus un « Ti Flandrezat » e-lec'h m' en em vod Flandreziz vrogar.

2) Chomlec'h ar « Comité de la Jeunesse Flamande pour l'Exposition » a zo : E. Bockstaellaan, 138, Brussel 11.

3) Devezhioù bras Flandrez a zo :

- 11 a viz Gouhere, gouel broadel, lidet e pep kêr ha kêriadenn ;

- 13 a viz Gouhere, gouel ar c'han flandrezat, lidet e Palez ar Sportoù, Antwerpen, da ziv eur d' abardaez ;

- 24 a viz Eost, pirc'hirinaj bras da Dour an Ijzer, o kregiñ da 10 eur diouzh ar mintin e Diksmuide.

4) Evit kenskrivañ gant Flandreziz, evit kaout darempred gant an emsav flandrezat, skrivañ da :

Algemeen Vlaams Dokumentatie Centrum, Patyntjestraat 37, GENT ; pe : Huize Daels, Kasteel, WAKKEN,

BUHEZ AR FLAAMSEG EN ARC'HENTINA. -

A-bouez eo deomp spisañ penaos emañ ar bed gant ar yezhoù bihan bep tro m' o c'havomp o c'houren en un tu bennak evit monet a-dreuz. Gwellet dachenn-evezhiadenniñ eo Arc'hentina er sell-se. Bezet skouer ar Flaamseg ! (Diskuliañ ran ne vez « flandrezeg » na « flamankeg » gerioù d' am c'hrad.) A-raok ar brezel e oa war-dro 500 Belgad flamank o vevañ eno, anezho peurvuiañ tud a dra, kevreet start gant an dileuridigezh kannadourel ha gwall-c'hallekaet anezho. Goude ar brezel avat e tilestras ouzhpenn 2.000 Flamank nevez, diouto 300 pe 400 den deuet hep paperennoù - en holl tost da 1.500 gant o zud - brogarourien kondaonet pe lakaet klask warno, anezho bouedenn ha derc'h an embroadeg. Emaint strewet bremañ e pep korn ar vro divent-hont. En daou lec'h koulskoude o deus taolet hed : er gêrbenn hag en he rakkêrioù, hag, ouzh tu ar mor, en Mar del Plata, ma labour un niver mat anezho war-dro ar pesketaerezh. En Florencio Varela, 24 km e gevred Buenos Aires, en emgav 180 Flamank kevrennet e 40 moug (oaled) strollet war ur c'hilometr karrezek. O vezañ m' on bet ma-unan o vevañ en o mesk, ez on barrek da ziskleriañ petra zo en hent e-keñver o yezh. Evit an dud kresket n' eus ket a var : ne gomzont kastelhaneg fall, nemet a pa vez ret-mat. Pa vez unyezhek an dud, ne eskemmont nepred al lavar a ouzont dreist penn-biz, benveg o spered, meleour o c'halon, gant ur yezh estren na dremen ket hep poan dre o diweuz. An Unyezhegezh a zo skoed didorr ar yezhoù, penaos bennak e vez embreget en o enep.

238

Hogen, mar da madig ar bed gant ar c'herent, penaos ez a gant o bugale ? Eno emañ an dalc'h. Diaes eo kavout un eneppeuz d' ar skol ha d' ar « c'hlub » ma vez ar vugale flamank beuzet e mor ar c'hastelhanegerien. Bep miz e tegouezh er familhoù **De Schakel** (Ar Mell, Al Liamm) a vez liesskrivet 300 niverenn anezhi evit kemend-all a goumananterien, an drederenn anezho o chom en Belgia. Hogen ne vez ket dedennet ar re yaouank gant hiraezhioù an harluidi a skriv warni. Ur sell dilufr a daolont war an dastumad dister, mall ganto selaou er radio heklev an dornadoù reut ar zarc'haouo Pascual Perez war dremm e c'halleñjer, pe, mar dint merc'hed, sankañ o fri e diwezhañ niverenn « Damas y Damitas ». O c'herent o deus eñvorennoù, a ro boued d' o hunvreoù ha d' o divizoù kenetrezo. N' o deus ket ar vugale a eñvorennoù, paneve ar re a stag anezho d' ar vro nevez ha d' he fobl.

Kement a c'hell ober blenierien ar gumuniezh avat da zerc'hel bev ar flaamsegezh, hen ober a reont a galon laouen. Da zeiz-ha-bloaz emgann ar C'hentroù-Aour, ma voe an noblañsoù c'hall faezhet gant o gourdadoù e 1302, e c'halvont o c'henvroiz d' ur vodadeg-lid en Buenos Aires. Betek 400 den a zered da glevout an oferenn, da gemer perzh er lazad-studi ha, d' an noz, d' an abadenn-dihued. E-doug miz Kerzu (hor miz Mezheven) ez eer en ur bagad dre zour da dan eus enezennoù diniver delta ar Parana da zichupenniñ ouzh taol ur banvez ha da ganan mod ar vro-gozh. Klasket eo bet sevel ur skol flaamsek prevez, sevel klasoù-noz da zeskiñ d'ar re yaouank skrivañ un tammig. N' o deus ket padet pell. Enebour da gelennadurezh dibae ar yezh eo ar « struggle for life ». Ne vo ket a gelenn pa zeu ar c'helenner re ziwezhat en-dro d' ar gêr, skuizh-marv war c'horre ar marc'had. Ger-stur holl zivroerien ar bed eo hemañ : pep unan gant e grog ha Doue evit ar re all !

239

Klask a ra kerent 'zo enaouiñ en askre o c'hrot karantez ar flaamseg, gant hanter-berzh. Kredet hon eus-ni, e gaou, e oa pe e rank bezañ ar brezhoneg yezh ar galon d' ar Vrezhoned, dre ma 'z eo yezh o gouenn, h.a. Ar yezh a gomzer e-doug ar yaouankiz nemeti eo hini ar galon, hag e-mesk Flamanked desavet war douar Arc'hentina e vez dre ret komzet muioc'h a gastelhaneg eget a izelvroeg. E spered ar skolidi, e vez yezh ar skol, yezh ar c'hamaladed trec'h war yezh an tiegezh. Ha ma n' eo ket ar gerent tud desket ha speredet kaer, e vez atav yezh ar mestr trec'h war hini an tad hag ar vamm. Diogeloc'h en o flaamsegezh e vez an dud yaouank bet didorroet en tu all d' ar mor. Koulskoude p' o deus ar re-mañ desket o micher en Amerika e komzont peurliesañ kastelhaneg war-dro o labour, dre ma ne ouzont ket ar gerioù tec'hnegel e yezh o studioù kentañ. Kreñvoc'h e vez neuze yezh al labourioù eget hini ar skol. (Hen gwelet hon eus e Breizh-Izel. Rankout a ra deskiñ brezhoneg ar c'hallegerien yaouank a ya war roll ar besketaerien pa vez ar brezhoneg o ren er vag.) Ha mar deont pelloc'h war o studioù e telezont muioc'h-mui an izelvroeg, rak yezh an uhelañ deskadurezh a zo

trec'h war hini an izelañ. Hag a-c'houdevezh, pa ya ur Flamank da vevañ e-touesk Arc'hentiniz, e koll tamm-ha-tamm e yezh, rak yezh an holl a vez trec'h war yezh an hiniennou. En ur ger berr, ahont evel amañ, e tiskouez bout bresk dazoned ar yezh broadel e metou an divyezherien, a welomp a risklañ war dinaou an digenelidigezh.

Kerent 'zo avat na blegont ket dirak boazioù-prezeg diseven o bugale. (N' int ket atav broadelourien !) O rediañ a reont da ober gant ar flaamseg kerkent hag en emgavont dirak o daoulagad. E tiegezhioù all e ren froudenn ar vugale en abeg da laoskentezh o c'herent. C'hoarvezout a ra neuze ar pezh a c'hoarvez e Breizh, pa respont ar vamm e kastelhaneg saout ouzh ar mousig pennek a c'houlenn tra pe dra outi en estrenyezh. Youl ar gerent an hini eo a renk an traoù er gêr. Pledet hon eus betek-hen gant ar gumuniezh flamank digemmesk. Ne bado ket atav koulskoude hevelep kumuniezh. Abaoe dek vloaz ez eus bet war-dro ugent eured enni, diouto 50% etre Flamanked hag estrenien, hogos holl ar c'hastelhaneg o yezh. Evel-se en em gav troc'het berr ar gudenn, en doare m'eo bet gant Iwerzhoniz hag ivez Skosiz, a zeuas puilh e-pad ar c'hantved diwezhañ ha na chom anezho, koulz lavaret, netra nemet an anvioù-tiegezh. Yac'hoc'h eo moarvat dazoned Kembreiz nant ar Chouboud, o vezañ ma vevont en ur strollad e-kreiz ur gouelec'h, ma vezont dispartiet diouzh Arc'hentiniz all dre o feiz, ha dre ma teu diaes, en abeg da gement-se, d' o bugale kavout danvez-pried er-maez eus o gouenn.

Petra dastum diwar ar fedoù-se ? E vez yezh ar vuhez trec'h war yezh ar c'houn, trec'h bommoù dichek ar re yaouank war lavar c'hwek ar re gozh. Ez eo komz un dra ha treuzkas un dra all. E talvez an divyezhegezh marv diremed ha prim ar yezhoù bihan ha gwan. E vo ar brezhoneg yezh ar stad, yezh ar mererezh hag ar skol, yezh ar c'henwerzh hag an industri, yezh Breizhuheliz koulz a Breizhizeliz, yezh an holl en ur ger ha yezh an holl nemeti, pe e vo peurskubet diwar gorre an douar. Tregont vloaz 'zo hor bize lavaret « skubet ».

Yann BLERGER.
F. Varela, 1-5-1957.

KAMP AR VREZHONEGERION. -

Kamp ar Vrezhonegerion, renet gant an Itr. de Bellaing ha Ronan Huon, a vezo dalc'het er bloaz-mañ e Plozeved (Bro-Gernev), eus an lañ a viz Eost betek ar 15. Priz an devezh a vo war-dro 600 lur. Evit kaout diskleriadurioù skrivañ d' an Itr. de Bellaing, Le Vally, Guingamp

240

BODADEG SKOL SANT-ERWAN. -

Bodadeg bloaz Skol Sant-Erwan eus Plouezeg, renet gant an Ao. Kalvez, a zo bet dalc'het d' an 29 a viz Mezheven. A-raok bodadeg ar renerion ez eus bet c'hoariet gant ar vugale ul lodenn eus pezh-c'hoari J. Riou, « Nomenoe-oe ». An holl a oar ez eo Skol Sant-Erwan ar skol nemeti hon eus e Breizh o kelenn pep tra dre ar brezhoneg en ur varrekaat war un dro ar vugale d' an arnodennoù ofisiel. Holl skolidi ar skol vrezhoneg a zo pañsionidi, ha dre-se he deus hor Skol divyezhek ezhomm eus skoazell an holl vrogarourien.

AR GELAOUENN « SKOL ».

- Skol a zo un dastumadenn a gelenouriezh renet gant an Ao. Kalvez. En niverenn diwezhañ ez eus pevar pezh-c'hoari evit ar vugale gant Jarl Priel.
Koumanant : 800 lur (4 niv.). Abbé Le Calvez, Rundavid, Plouézec. - C. C. P. 1911-06 Rennes.

UR GANAOUENN A-VREMAÑ E BREZHONEG.

- Embannet eo bet gant Leon Agel (Paris - Porte Saint-Martin) un ton bale Breizhat (laz-seniñ Pol Tabury) gant komzoù brezhoneg Milik ar Skañv. An nebeut fazioù brezhonek a gaver er skrid a vije ret diwall oute pa vo embannet ur ganaouenn all.

DISKOUEZADEG INNSBRUCK.

- Graet ez eus bet en Innsbruck (Aostria) un diskouezadeg levrioù-deskiñ ar yezhoù bihan, d' ar 15 a viz Mezheven. En o zouesk e oa levridù brezhonek.

BUHEZ AR SENT an Ao. Perrot.

- Un toulladig skouerennoù eus levr kaer an Ao. Perrot a zo bet adkavet (yezh Treger). Aliañ a reomp start lennerien « Al Liamm » da c'houlenn al levr-se diouzhtu a-raok ma vo diviet da vat. 1.150 lur e koust ar skouerenn gant ar mizoù-kas. Skrivañ ha kas an arc'hant da Ao. Person Plonevez-Porze. J. Thomas, Plonevez-Porzay - C.C.P. 702-28 Rennes.

DOM KOLUMBA MARMION HAG AR FLANDREZEG

Er bloaz-mañ e lidimp kantved ganedigezh Dom Kolumba Marmion, un Iwerzhonad, a voe betek 1923 e penn Abati bras Beneadiz Maredsous, e Bro-Velgia.

Un den santel a voe anezhañ, hag a vo lakaet hepdale moarvat war roll sent an Iliz ; ur skrivagner speredel brudet ivez, a embannas un toullad levrioù bet troet goude-se e meur a yezh. N' eo ket amañ e lavarimp pegen kelt e oa penn kil ha troad; hogen mat e vo en niverenn-mañ eus « Al Liamm » derc'hel koun eus e zoare-soñjal hag ober e-keñver ar flandrezeg.

D' ar mare ma veve ennañ, ne oa ket deut an trec'h gant Flandreziz, ha meur a hini a rae fae ouzh ar re na gomzent nemet flandrezeg. An eskob ha kardinal hollvrudet o ren e Mec'hlen (Malines), an Aotrou Mercier, en devoa ur spered gall a-grenn ha ne ouie ket flandrezeg. Dom Marmion a gomprenas an traoù en un doare disheñvel. Daoust dezhañ bezañ sammet gant labourioù a bep seurt, daoust d' e oad (tremen daou ugent vloaz e oa dija), e skrive e 1899 : « Emaon o poanial war ar flandrezeg, rak ret-mat eo amañ. Unan eus ar c'harmezaded a gofesaan, ne gompren nemet flandrezeg, ha peogwir e rankin moarvat tremen va buhez-pad, betek mervel, er vro garet-mañ, a zo advro din, e tlean deskiñ he yezh ».

241

En tu-hont da gentelioù ur skolaer a-vicher, e plije dezhañ deskiñ troioù-lavar gant ar seurezed flandrezat. Strivañ a rae da vont outo en o yezh. A-wechoù e treuzkemere gerioù 'zo en un doare fentus-meurbet, pezh a lakae ar merc'hed santel da c'hoarzhin e-giz bugale.

En em blijout a rae o varvailhat gant ar paour-kaezh flandrezadedez se, kement ma lavare ul leanez :

« Moarvat, emañ an Tad Kolumba o teskiñ d' an adleanezed ober kegin. »

- Nann, a responte unan anezho, nemet e tisphege dimp penaos karout an Aotrou : « Hij gaf het ons in met den potlepel, » pezh a zo pe dost : « Hen reiñ a rae dimp 'barzh hor genou gant al loa vras ».

Aet e oa Dom Kolumba da Vanati Fort Augustus, a zo e penn pellañ Bro-Skos. Ha war c'houlenn ur seurez kozh, en devoa degaset dezhi ur vleunienn vihan ac'hano. Ha peogwir e oa flandrezaded al leanez, e skrivas war ar paper ma oa peget ar vleunienn warnad : « VADER Kolumba ».

Kement-se a zo a-walc'h evit diskouez n' eus ket evel ar gwir sent evit kompren ar re all ha bezañ doujus ouzh o fersonelezh hag o broadelezh.

BENEAD.

AU SUJET DE L'ORTHOGRAPHE BRETONNE, levrig savet gant Per DENEZ hag embannet gant KUZUL AR BREZHONEG. 40 pajenn, 350 lur. digant Abbé Le Clerc, recteur, Buhulien, Côtes-du-Nord. C.C.P. 917-64 Rennes. - Ul levrig a-bouez eo hennezh, a rank bezañ lennet gant kement den a zo dedennet gant ar gudenn-se hag a fell dezhañ gouzout, a-benn ar fin, pelec'h eman ar wirionez. En e rakskrid e skriv an Ao. Klerg kement-mañ « Graet eo al labour-mañ gant ur spered sklaer ha yen, evel pa ve an aozer e-unan en diavaez d' ar jeu. Ul labour istorour ez eo, ha n' eo ket disterañ dellid an oberour bezañ gouezet gwaskañ war e santimantoù evit ober un displeg fraezh ha diuntu eus ar fedoù evel m' en deus o c'havet en dihelloù ofisiel hag en embannadurioù boutin. Ul labour istorour, ha bamet e chomo meur a hini oc'h anavezout un tu ouzhpenn eus donezonoù liesseurt ar skrivagner m' eo Per Denez. Moarvat ne vo ket kavet pep tra el labour-mañ, met trawalc'h, war an ampl, a zo bet lakaet a-wel ennañ evit skubañ kuit ar siklezonoù laosket da redek evel o c'hement all a c'hedon diwar-benn paotred ar ZH ».

El labour e vez kavet ur studiadenn skiantel a-zivout skritur an Ao. Falc'hun ha da heul istor an doare-skrivañ, etre 1936 ha 1948. Evit ar pezh a sell ouzh ar yezhoniezh, marteze en defe gallet Per Denez pouezañ muioc'h war ar gerdarzhrezh, met anat eo na oa ket tu da lavarout pep tra e ken nebeut a

bajennoù. Evit ar pezh a sell ouzh an istor, e lavar an oberour ar pep retañ, o tennañ implij hepken eus dihelloù ha n' int ket dihelloù prevez. Ha sklaer e lak an traoù.

Brudet e tle bezañ al labour-se, hag a raio kalz d' ober d' an dud kompren pelec'h emañ gwir gudenn an doare-ksrivañ, ha perak e vez dalc'het d' ar yezh unvan gant skrivagnerien Vreizh.

PAJENN AR RE YAOUANK

Mae-Mezheven 1958 Niverenn 10

Unvaniezh a ra nerzh

AR VUHEZ EVIT BREIZH

Ma vefe goulennet diganeoc'h, lennerien ger, pet ac'hanoc'h a rofe seder o buhez da Vreizh, esperañs 'm eus e vefe respontet, me, gant pephini. Nemet arabat krediñ n' eus nemet un doare da reiñ ar vuhez d'ar vro. Hervezon ez eo kalz diaesoc'h ha kalz bravoc'h bevañ evit un uhelvennad eget mervel eviti. N' eo ket mervel hag a fell deomp, bevañ ne lavaran ket. Ya. Bevañ, gouestlañ d' an uhelvennad breizhat ar muiañ eus hon amzer vak. A ! Evel just, echu neuze, mont da besketa, da chaseal pe da bourmen e-pad ar vakañsoù. Echu plijadurioù personel hag emgar ar yaouankizoù a-vremañ. N' ouzon ket pe soñj eo hoc'h hini, met evidon-me, gwelloc'h e vefe din tremen va amzer vak en ur servijañ va Sevenadurezh, va yezh en arvar, ha dre ar memes mod en ur binvidikaat va spered, eget mont da goll va amzer, va arc'hant ha va yec'hed en un « Night Club » bennak.

Soñjit un tammig, mignoned, pegement a labour a vefe posubl d' ober da bemp pe c'hwec'h ezel kadarn a-walc'h evit kinnig ovakañsoù a studierien d' o yezh ! ! !

Ganet on e Bro-Dreger. Abaoe dek vloaz, hervez va ziegezh, ez eus kalz a gemm er vro. An darn vrasañ eus ar veleien o deus paouezet da implijout ar brezhoneg ! Da lavarout eo, diwezhañ moger-difenn ar brezhoneg a zo kouezhet em bro c'henidik. Pa 'm eus komprenet se, ez on chomet sammet ha glac'haret. Met n' en deus ket padet pell. Soñjet em eus kement-mat: ma vefe un toullad keneiled eus KAVY, un ti dezho, er vro, o tont da vevañ o holl vakañsoù eno, oc'h en em veskañ gant ar bobl, en ur c'houlenn diganti deskiñ brezhoneg dezho. En ur glask dont da vezañ gwelet mat gant Tregeriz ar maezioù. Neuze, marteze, e vefe posubl cheñch penn d' ar vazh hag adreiñ lañs d' ar yezh. D' am soñj, ne vefe ket ken diaes ha se bezañ gwelet mat gant tud ar vro : klask reiñ un tammig skoazell dezho gwech ha gwech all, evit an dornañ, da skouer ; bannañ luc'hskeudennoù e liv war Vreizh pe draoù all en ur zisplegañ pep tra e brezhoneg eeun ; mont da welout ar veleien, ar skolaerien, adreiñ dezho un tammig eus hor birvidigezh yaouank, reiñ skoazell dezho ivez, brudañ kelaouennoù brezhonek ; lakaat ar vugale da ganañ e brezhoneg ; mont d' an iliz evit kanañ kantikoù brezhonek (an hini dizoueañ a zeufe, mar karfe e yezh) ; klask sevel ur C'han ha Diskan marteze zoken.

En ur welout studierien yaouank, TUD EUS KER, « touristed », « Parizianed » - troet muioc'h d' ober goap oute an aliesañ - o tont da dremen o holl vakañsoù gante, en o zouez, e rofe lorc'h dezhe marteze. Sede aze vakañsoù hag a vefe frouezhus deomp-ni da gentañ, rak un doare dreist e vefe da anaout spered hor pobl, he c'hudennoù pemdeziek hag ar yezh evel m' emañ bremañ, ha, da c'houde, e-lec'h mez e teufe lorc'h marteze, gant tud ar vro, o kaozeal brezhoneg. Ar yaouankizoù a gomprenfe ez eo posubl bezañ yaouank, a-vremañ, ha bezañ brezhoneger. Kuzulioù a zo mat, met petra 'dalvez muioc'h eget ar Skouer pemdeziek ?

Ret e vefe bezañ kalonek, rak diaesterioù niverus a vefe, nemet an diaesterioù a zo holen an ober, ha dre ma vefemp pevar pe bemp, o vevañ a-gevret, e vefe aresetoc'h chom hep kilañ. Pa vezer digenvez ez eo ret eveshaat ouzh an digalon, bodet a-gevret, n'eo ket ken dañjerus.

Ac'hanta, paotred KAVY, daoust hag-eñ n' o defe ket c'hoant un nebeut ac'hanoc'h bevañ ar vuhez vev-se ? Labour ha studi start e-pad ar bloavezh-skol evit tremen an arnodennoù ha bezañ didrubuilh, ha vakañsoù yac'h ha frouezhus da

c'houde. Kudenn al lojeiz ? Gwelout a ran un diskoulm da grediñ. Kudenn ar boued ? Ra bigno d' an Neñv an Diaoul Kornek, ma n' eo ket posubl d' un toullad paotred en em zibab. Posubl e vefe ivez e-pad ar bloavezh-skol, lakaat un nebeut arc'hant a-gostez (bec'h da skouer, d' ar sigarettenoù, d' ar fiñvskeudenn-kement-ha-lazhañ-an-amzer ha d' an holl draoù koustus ha didalvoud !) Soñjit mat e kement-se, breudeur, ha skrivit da rener KAVY ma 'z oc'h a-du. Nemet n' eus forzh penaos, en em welout a raimp e Kamp Ar Vrezhonegerien 1958 hag a dle bezañ kamp ar vrezhonegerien yaouank ! ! !

Mervel evit Breizh ? Ya, ma 'z eo ret, met da gentañ holl bevañ, bevañ ur vuhez vreizhat penn-da-benn evit ma vo hor Sevenadurezh keltiek, n' eo ket un dra hantervarv, un dra a gozhni, met un dra a yaouankiz, un dra bev-buhezek.

Yann-Ber PIRIOU.

SKOUER AR BROIOU ALL

Dre forzh gwelout Breizh sanket atav en hevelep toull, e c'heller koll kalon. Arabat avat ! Sellomp kentoc'h ouzh ar skouerioù kaer a ra deomp ur bern broioù o deus klasket evelomp adsevel o yezh hag o sevenadur hag a zo deut a-benn eus o zaol.

Gwechall e oa Bro-Suomi (1) e dalc'h Rusia, hag en he skolioù e veze desket dreist-holl rusianeg. A-benn ar fin avat eo deut pobl ar vro da soñjal he doa ur yezh dezhi, ha ken talvoudus ha n' eus forzh pehini all. Ha dizoloet he deus neuze ne oa ket mat ar yezh-se nemet da ganañ sonioù kaer e-keñver ar gouelioù. Ha setu ar bobl a-bezh, re gozh ha re yaouank, gant an hevelep feiz hag an hevelep levenez, o stagan gant studi he yezh.

Un estlamm e voe lanv an dihun. Er skolioù, ur bern diskibien, e-lec'h mont d' ar c'hentelioù rusianek, a rede d' ar c'hentelioù finnek. Ha pa zeue an enseller-stad...

...Pa zeue an enseller-stad, ne gave ket abeg da glemm. Ken hegarat ha biskoazh e veze degemeret er c'hlas rusianek, ha pa rae ar c'helenner goulennoù ouzh ar skolidi, e c'helle gwelout gant plijadur ha levenez ur bern daouarn o sevel. Ha mont a rae kuit laouen eus gouiziegezh rusianek ar Finned yaouank. Hogen n' en doa ket taolet pled ouzh un draig : an holl ziskibien n' o doa ket savet an hevelep dorn. Ne ouie ket, ar paour-kaezh enseller, e oa bet un emglev etre ar c'helenner e-unan hag e skolidi : ar re a oufe respont a savfe an dorn-mañ-dorn, an hini dehou, lakaomp, hag int a ve goulenmataet. Ar re all, ar re niverusañ marteze, ne rafe nemet van da c'houzout.

Ha bremañ, ma 'z it da Suomi, e kavit ar finneg bev-buhezek, a gav din. Ha Bro-Suomi n' eo ket ur vro disheñvel diouzh ar re all. An hevelep emsav a gavomp e Polonia : hounnezh a veze gwechall rannet etre teir bro : Rusia, Alamagn hag Aostria, hag he yezh ne veze ket doujet kalz gant he renerien. Ar bobl avat a zalc'he start dezhi, hag er-maez eus ar skolioù zoken, e-barzh an tiegezhioù o-unan, e veze komzet ha kelennet d' ar vugale. Hag ar re-se a zeske gant o c'herent lenn ha skrivañ poloneg.

Setu petra eo gouest ur bobl d' ober. E Breizh ivez e c'hello ar brezhoneg bezel adsavet gant tud ar werin. Hep ober brezel. Gant ma ouezimp dihuniñ anezhi.

An div skouer a roan deoc'h am eus kavet emañ hag ahont, hep bezañ sur ez int gwir-tre. Skouerioù dispar e chomont avat evidomp. Peuzvarv eo ar brezhoneg. Gwall ziwezhat eo evit e adsevel ! Hen ober a raimp avat, ma ouzomp diskenn eus hon tour.

Erwan EVENNOU.

(1) Bro-Suomi : Bro-Finland.

PAJENN AR RE YAOUANK, aozet gant KEVREDIGEZH AR VRPZHONEGERIEN YAOUANK. - Renerezh, : E. EVENNOU, 10, rue Perrault, Lotissement de La Croix-du-Mont, Fontenay-le-Fleury (Seine-et-Oise).

Kemenn a reomp d'hol lennerien e vo levrioù SKRIDOU BREIZH e gwerzh e ti AL LIAMM adalek ar lañ a viz Gwengolo 1958. Ac'han di kaset ho koulennoù da : « Editions de Bretagne », B. P. 45, La Baule.

Ti-Moulerezh AR SKREV. Bali ar Marichal de-Lattre-de-Tassigny - AR BAOL
Diskleriet hervez lezenn : 21 trimiziad 1958 - Niverenn er voulerez : 16395
Ar merour : P. AR BIHAN

AL LIAMM 69

AL LIAMM
Tir na n-òg

NIVERENN 69

Gouere - Eost 1958

TAOLENN

Gortoz, gant Alan Toravel	247
Amred an distro, gant Youenn Olier	248
Olga, gant Jan Priel	257
Torfed Emma, gant Roparz Hemon	268
Un Danvez-Den, gant Fañch Elies	280
Inglis Gundry, Sonaozour Kerneveurat, gant S. Ouston	286
Eñvorennoù ur Mestr-Skol, gant Armañs ar C'halvez	289
Lizhiri Meven Mordiern da Yann-Ber Kalloc'h, (br.gant Dr Palaux)	303
Ar Yuzevien hag an Trede Reich	307
Notennoù	315
Pajenn ar re Yaouank	318

GORTOZ

gant Alan TORAVEL

Harpet ouzh prenestrig ar garnel,
 E par war un evnig hedro
 A bigos traezh gwenn ar vered,
 Toullouïgoù du - va daoulagad goullo.

Dindan vouc'hoarzh kuñv un ael,
 Kizellet e maen-greun ar voger,
 Goustad e steuz glizhennoù em javed :
 Er-maez e sked derou an nevez-amzer.

Eus noz yen ha leizh an douar,
 Tregont vloaz 'zo on bet tennet
 Hag o c'hortoz ma varvo d' e dro ar bed
 Er bern-eskern-mañ bet taolet.

Dreuz va dent brein o kanañ va diskar
 E sourr un avel goapaer - un huñvre,
 Didrouz, war eskell ar c'houmoul, a red
 En oabl gwalc'het : pedenn va ene !

AMRED AN DISTROgant
YOUENN OLIER

« Ich bin der Geist der stets verneint...»

GOETHE.

-I

Emaon distro e kavell va gouenn ;
 pell eo er c'houlz-mañ latar an harlu :
 dirazon e tigor hentoù pleustret a bell ;
 amañ em gortoz ti va zadoù.

Setu me degouezhet en-dro,
 â porzh dilezet a splannder disoñjet.
 ha ' levenez aner.

Anaout a ran, sioul ha strizh,
 da brenester heñvel ouzh selloù trist
 ur c'hozhiad disouezhet ;
 ha bleunioù toc'hor al liorzha vrizh
 a vir enni, tanav ha put,
 frondoù an eñvor ;
 da dreuzoù teuc'het gant pazioù prim
 e blinder ar beure.

Ha mut eo an diri skañv
 a glemmas pell er bloavezhioù kozh
 ha mut ar speurennoù moan

a glevas gwechall c'hoarzh ha kan

249

E pelec'h emaoe'h, divizoù drant
e yezh ar vro-mañ ?
Evel hiboud ar stêr oc'h redet kuit
strewet en avel !

O spezoù dibad buhezhioù koll
va zadoù kozh, va mammoù kozh, va gouenn :
steuziet eo ho neuz pell zo
hag ho mouezh, bev ha tomm,
o tougen oad ar rummoù kent
a zo tavet hep distro er bez ho serr !

- II -

Amañ e oa ho repu,
hendadoù dianav din ;
amañ e oa ho koudor
goude poan an deiz.

Bemdez e savec'h pa darzhe ar gouloù
da vont d' ar mor,
o lakaat ho puhez bepred en arvar
'vit bara kraz ;
ha devezhioù zo e tistroec'h hep pesked,
goullo ho pag
oc'h ober bec'h hep ehanañ war ho roeñvoù
da vont d' an aod.
Hag e teue ar goañvezh glavek gludek
ha naon du :
ar bara hag ar c'hig a zebred e termen...

Ha d' un noz dic'hortoz
ho kwaske ar Reuz
'vel kraban ar gup
hag e yude en avel c'hanas
an Ankou du
o kemenn taer.

Siwazh !
Pa glañve an hini a garec'h,
mervel ' oa ret :
ne c'hellec'h pourchas mezeg na louzoù,
re ger e oa.
Hag e touged d' ar vered korf tener
ho mabig noilh,
geotenn skañv trumm disec'het
a-raok an hañv.

250

- III -

A Feiz hep anken na lorc'h,
sikour nemetañ
p' ho tisprize pep galloud den !

« Santez Anna, mamm-gozh Jezuz
« a ro d' ar c'hristen peuc'h ha dihuz,
« d' ar Palud emaoamp deut gant gred :
« Torrit, ni ho ped, Lezenn ar Ret.

« Pa c'hwiban el liJOR an avel but,
« pa laosk ar bed e glemmou yud,
« pa ouel en tevenn an tarzhiou sal
« a gloz en traezh o hentoù dall
« e klevomp neuze respont c'hwerv
« ur bed na zoug 'met hor marv.
« Gwelit hon enkreZ er vuhez foll
« lec'h ' a da goll hon deizioù holl
« goueledet dizistro, bloaz goude bloaz,
« en islonk an ankouaz, e lec'hid an digaz,
« tra ma kerzhomp, bec'hiet hor choug,
« luziet hon treid er geunioù bouk,
« tra ma skoomp, a-hed ar sab,
« war-du an dremmwel o c'hoarzhin goap
« du-hont... »

O klask an amzer,
hemolc'h aner
un devezh berr
war-lerc'h ur preiz
a dec'h bepred diouzh hor c'hrog
o souzañ hep ehan
el latar teuz hen lonk !

251

- IV -

Hag e klevis ur vouezh o respont d' az anken :

Na chom ket sac'het er pri,
digromm hep mezh da gein
ha tav da bedenn laosk.

Echu eo ar mizer kozh,
mare eo an doue kent
ha neñv ar beleg 'zo serr.

Rak ni, doueed kreñv,
a ouezo da baskañ ervat,
da ziorren e-giz un tad.

Adal da vugeliezh flamm
ez pevimp ha 'z magimp ez klok,
hep damant, spered ha korf.

Ni 'zo ar vesaerion vat
ha neb a selaou hor mouezh
er bed-mañ a gavo e c'hopr.

Sent ouzh hor c'hemenn hep mank.
Ni ' zo da Aotrou ha da Vestr,
Ni ' zo da Aotrou ha da Dad.

Rak deut eo ar seizhvet deiz
a bado da viken,
koulz ar frouezh hag an eost,
mare an urzh hag ar peoc'h,
gre an difiñv hag an digemm,
prantad ar c'hempouez hag ar finvezh
ha 'r baradoz a c'hedes.

- V -

O pobl dilezet er c'hroaz-hent,
kouezhet e dalc'h an erevent,

paet ac'h eus er brezel euzh
gwerzh ankenius da silvidigezh lu.
Hag e kanjout :
252

A Zoueed !
Ni ' zo ar re zister,
ar re a vac'her, a wasker, a flastrer,
ar re a lazher,
ar re na gonter ket,
traezh an aod, poultrenn an hent,
chatal ;
ar re a doueller, a lorber, a c'hoapaer,
souchet o c'hein, o glin er pri,
stag o sell ouzh an douar,
chatal ;
ar re na vezont ket,
ar re na ouzont tra,
chatal...
Ha ni zo danvez mut
ar bed a gened splann
a grouot gant hor c'hwez hag hon dar,
Doueed !

Du-hont, war-laez, e chomit,
Doueed,
karget ho kof, gwisket e seiz,
c'hwi ' zo disuj, c'hwi ' zo nerzhus,
hollc'halloudek.
Tremazoc'h e kunuc'h bemdez gouelvan hor pedennoù :
Bezit trugarezus,
grit na leñv ar vamm
o koll er c'hann he mab,
grit ma virimp an ti
a ro e vod d' hon tud.

Du-hont, war-laez, e chomit
en hinon glas,
a Zoueed !
dinec'h ho poell, laouen ho meiz,
c'hwi ' zo dispont, c'hwi ' zo seder,
hollgomprenus.
Tremazoc'h e tivoged bemdez ezañs hon estlammoù :
Bezit hor blenierion ;
deoc'h n' eus a gevrin
na ve boull d' ho spered,
deoc'h n' eus a vreoù
na vent splann d' hoc'h ene
e gouloù ar c'hreisteiz.

253
C'hwi ' zo perc'henn d' hor planedenn,
o mistri difazi !
rak hor c'hrouet hag hor maget hag hor gwisket hoc'h eus
ha deoc'h e taskoromp hep keuz
prof hor boud.

- VI -

Hag e klevis ur respont herr,
a werin asantus :

Ni ' zo evned an amzer fall

a ziniñ a denn askell
eus don an dremmwel mouk,
a-dreuz ar fru, a-dreuz ar spoum,
en avel yud
pa serr an noz.

Galvet hon eus an arnev du
hag aspedet ar gorventenn,
c'hoantaet hon eus ur vorenn dall
hag hiraezhet d' ar reverzi.

A noz,
gwiliouderez,
da vibion omp
er boan, er breud, er bec'h
ha ganit e hadimp
beureoù dianav ha deizioù dic'hedet
na welimp ket o tareviñ.

Emañ o tont al lanv veur
a skubo kuit ar peoc'h lor
hag en hor raok e plav
war gribenn ar c'hoummoù dirollet
an tri erer :
Dispi hor blegn,
Kounnar hor ren,
Frankiz hol lusk.

254

Daveet omp d' ar Spered tan,
dileuriet omp d' an aelez ruz
hag e freuzomp an idoloù
o tistrujañ o repozvan
hag e vroudomp ar gwerinoù
o tismantrañ, o diegi
ken e horjell war e ahel
an hollved mik gant an aon.

Rak ho kwalenn omp,
Doueed,
moredet laosk 'n ho neñvoù blot
diloc'h ha diflach da viken,
hag ho kastiz omp,
sklaved,
a nac'h bale er gouelec'h noazh,
hep mestr,
a werzh o lorc'h 'vit bara brein,
'vel chas.

-VII-

Ha siwazh,
bez ez omp ivez ar re zirepoz :
o gwagennoù trevellet hag alkennet bepred
a chal hag zichal hep pal,
hor c'hilhet hoc'h eus e troidell ho korvennoù
ha da lec'h e karit hor c'hasit-ni
sammet kuit d' ho froudoù.

Hag ivez ez omp ar re emzivat :
o kompezenn diheklev ha ledander hep skeud,
pe varvor pe c'hourlenn e ve,
ne brofit deomp met karnioù kalet
ha grec'hier goullo, skoselloù krin

o c'harmiñ gouez o digasted.

A!

Graeoù gwenvidik,
perzhier pinvidik,
traezhennoù trec'h lidel
gourvezet lezirek
e skleriienn an deiz,
birviken n' hor boemo
achanterezh ho kinnig
e gwrez an hañv
o kouviañ d' an disoñj,
birviken n' hon hoalo
fistilh sioul
ho ribloù aour
luskellet en diskuizh
a zedenn ar c'housked.

255

- VIII -

O gweledigezh diverket en avel gouziz...

Setu m' az adkavan,
porzh, briataet etre koad ha roz :

Hiraezh gwenn at skreved mistr
war veg ar gwerni o plavañ
ha doan o garm en draezheg c'hell
pa gluchont, amparfal, etal an dourioù.

Me ' wel ar penntir astennet hir,
linenn du lijennet ar glannoù ;
ar grommenn a wint a bell he fenn
da gas er beuznoz he gouloù diasur.

Ha dreist d' an tiez, puchet kej-mesk,
dilorc'h hag uvel, ouzh an aodoù harpet,
e tarzh a-drumm ar meurvor don
livet e gwad an heol ruz.

A !

Douar sanket er mor az kronn,
darn divoret tirioù kozh a steuzias,
test ez out d' ar galv hon doug
ha distan d' ar broud hon atiz.

Heñvel e chomi e-kreiz ar c'hemm,
ennout e kuzh e gin hon adsav,
douar Peal euredet d' hor pobl
e yaouankiz ar bed dre youl an Tad !
256

Gwaien, Hañv 1952.

Roazhon, Nevez-amzer 1958.

Notenn. - Implijet em eus un nebeut genou ha troiennoù eus rannyezh Wened. Setu ar re bennañ : 1) Daveiñ = kas davet ; 2) Dar daeroù ; 3) prantad = marevezh. Graet em eus ivez gant ereadur gwenedek ar renadenn-oberour war-lerc'h ar stumm-gouzañv : **da** e-lec'h **gant**.

Gerioù diaes all : korvenn = poull-tro ; karn = bernioù-mein.

An arroudenn alamanek a dalvez :

« Me ' zo ar spered a lavar « nann » dalc'hmat... »

OLGA

Gant JARL PRIEL

- Ac'han, c'hwi eo, Otto ? e c'houlennis digant an Alaman Fuchs, o pignal da eizh eur gant diri an dunetez evit mont ouzh rod ar stur e-lec'h al levier stribourzhad.

- Ya, Aotrou. Evel-hen e kenderc'ho al lestr da skarañ ?

- War-eeun, ya, keit ha ma vo an avel a-du ganimp. Setu amañ hon hent : hanternoz 1/4, gevred uhel. Ne vo ket troet bourzh kent ne vimp a-wel d' an enez Sayer war-dro teir eur, met se ne sello ket ouzhimp rak a-benn neuze e vimp moarvat kousket evel daou sant derv.

Em c'hoazez war ar glouedenn gouevr a-us da gambr ar c'hartennoù e paris va selloù war ar martolod alaman em c'hichen, war e benn touzet evel hini un torfedour barnet d' ar galeoù, ar gleizenn deñval a-hed e jod gleiz, e gorf moan dalc'hmat ken reut, ken sonn ha pa vije bet roet dezhañ ur vazh dir d' ober evit gwalenn gein, ha dirollañ a ris da c'hoarzhin.

- Fent a grog ennon, emezon, pa soñjan ez eus henozh daou ofiser o c'hedal a-gevret ouzh rod ar « Honeymoon ».

- Daou ofiser, Aotrou ?

- Ya, na dit ket da gontañ din ec'h oc'h bet dorloet gant an hevelep toaz hag ar vartoloded ma prejit ha ma kouskit gante dindan an tilher a-raok. Un tamm 'zo e taolen fed ouzh ho toareoù, ho stumm da gerzhout ha da gomz, al levrioù, ar c'helaouennoù lennet ganeoc'h ha meur a draig ouzhpenn. Met dec'h d' an noz, dirazon ha dirak ar c'habiten, e tifloupas diganeoc'h gerioù na hellfent biken bezañ distaget gant hini all nemet un den a-vicher, da lavarout eo, un ofiser war vor. Ha nepell goude e tisklerias ar c'habiten e pleg va skouarn : « An oristal-mañ a zo bet ofiser war ul lestr-brezel ».

258

Pellaat a ris dioutañ war zigarez tanañ va c'horn-butun e gwasked, ha pa zistrois d' e vete, e verzis e oa chomet difiñv, e benn stouet gantañ, sklerijennet un nebeudig gant skleur damc'hlas an nadoz-vor.

- Ac'hanta, Fuchs, emezon, daoust a gaou a zeue gant ar c'habiten ?

Menel a reas da sellout pizh ouzhin, nec'het ha sebezet war an dro, met a-benn ar fin e stagas da gomz :

- Kerkoulz eo din anzav e oa ar wirionez gantañ, hag ivez displegañ dre ar munut ar pezh a c'hoarvezas ganin pell 'zo, bete gouzout ne gredfec'h e kuzhan ouzhoc'h un dra vezhus pe zismegañsus bennak. N' on evel just nag Otto, na Fuchs ; gwechall e veze graet diouzhin Gunther, baron von Leutenfeld, mab ur c'horonal e-maez a garg, perc'henn ur pikol domani damdost d' ar gêrig Eisenach. Gant e zouaroù e plede ur merour ; eñ 'vat ne rae nemet bale war varc'h er c'hoadoù ha goude kreisteiz e laboure en e vurev, pe gentoc'h e c'hoarie gant e soudarded plom, un daou pe dri mil anezhe. Er bloavezh 1914 e oan letanant war vourzh ul lestr-splujer e porzh-mor Kiel. Plijout a rae din va micher ha gwall diaes e vije bet kavout em bro ha zoken er bed a-bezh ur gwaz laouenoc'h gant e blanedenn hag an den a zo amañ dirazoc'h. Rak ur bloaz warn-ugent am boa nemetken ha karout a raen ur plac'h yaouank...

- Intent a ran ; dedennet e oac'h gant ur genitervez bennak, ur goantenn

he fenn skañv ; pep hini a zo tremenet dre eno.

- N' eo ket deut ganeoc'h, Aotrou. Karout a raen a-greiz kalon, n' eo ket evit abuziñ va amzer, met gant va holl nerzh evel ma karer d' an oad-se. Ha n' am boa ket troet va selloù war ur genitervez, met war ar vaouez a rae war-dro bugale va hanter-c'hoar Elsa, dimezet d' un ijinour ar Verdeadurezh o chom ivez e Kiel.

- Gwelout a ran bremañ ; aet en gouez pa glevas komz eus an dimeziñ amzere-se e savas war e dachoù ar c'horonal e-maez a garg ha difenn groñs a reas ouzhoc'h...

259

- Ur wech ouzhpenn, Aotrou, hoc'h eus tennet e-biou. N' en divije gallet na kredet va zad tamall tra pe dra da zanvez va gwreg, peogwir deut da vezañ intañv e timezas d' am mamm, merc'h ur marc'hadour pinvidik-mor eus Berlin, un Aotrou a-feson, met gant ur si bras ; ne oa ket un denjentil. Dre se, e rankas an ozhac'h yaouank reiñ e zilez, pellaat diouzh e rejimant, unan eus koshañ ha brudetañ re er gêrbenn ha mont da vroc'hañ en e zomani p' edo war-nes bezañ galvet da jeneral. Olga Ossipovna Boronin, ar plac'h ma komzen diouti, ur Rusianez anezhi, a oa merc'h rener ar valtouterien e porzh-mor Revel, ur c'hanfard garv meurbet ha war ar marc'had ul lonker touet na baouez ket d' ober buhez d' e wreg ha d' e vugale. Kement ha ken bihan ma fellas d' Olga pellaat dioutañ ha mont da c'hounit he bara en estrenvo ; e giz-se he devoa kavet repu e ti va c'hoar. Brav-tre e veze graet dezhi gant Elsa, he fried hag ar vugale, rak eus ar c'hentañ en em zibabe diouzh he c'harg. Desket kaer e oa ha koulz ha den e ouie an alamaneg, ar saozneg, ar galleg hag evel just he yezh-hi. Aner e vefe din, Aotrou, klask gerioù evit reiñ deoc'h da intent pegen koant e oa gant he daoulagad glas-dour, he blev melen gweet en-dro d' he fenn evel daou dortiz aour, he divjod livrin hag he mousc'hoarzh abaf ; heñvel e oa en gwirionez ouzh ar gwerc'hez et livet war an taolennoù sakr...

- Dal 'ta, ha daoust ha laeret e vefe bet diganeoc'h an daolenn sakr se gant ur c'haredig all ?

- Nann, met va buhez a-bezh a zo bet eilpennet a drugarez dezhi. Kel lies tro ma veze va lestr e porzh Kiel, e vezen o koaniañ hag o lojañ e ti va hanter-c'hoar. E dibenn miz Gouere 1914, e oa brav kenañ an amzer er c'horn-bro-se evel p' en divije teurvezet an Aotrou Doue lakaat un termen ken splann d' un amzervezh tonket da vezañ krennet da viken. Trouz brezel e oa krog da redek rak edo an Arc'hdug Ferdinand o paouez bezañ muntret e Sarajevo...

- Degas a rit din da soñj ur frazenn skrivet diwar e benn en ur gelaouenn amerikan : « Un ambroug diniver, Hoc'h Uhelded Impalaerel, un ambroug hep e bar, a zo aet d' Ho heul er bed n' eus distro ebet dioutañ ».

- Darn a genderc'he da vegañ un tammig spi ; marteze, emezo, e c'hello an dud a youl vat stourm gant berzh ouzh ar re na fell dezhe nemet brezeliañ dre gaer pe dre heg. Met hejañ penn a rae an neb a wele holl dorjoù ar peoc'h o peurglozañ dirazañ an eil war-lerc'h eben. An dregont a viz Gouere he devoa pedet Elsa un toullad tud da goaniañ, ofiserien war vor ha war zouar, deut gant o gwreg, o mamm, pe o merc'hed. Digor war o hed e oa ar prenestroù hag eus al liorz e save d' hon bete c'hwezh c'hwerv ar beuz hag al lore gwentet gant an aezenn-vor.

260

« Olga, skolaerez oc'h ober war-dro va nizezed, a oa bet evel just forbannet e penn izelañ an daol, met en ul lec'h ken dister e tenne evelkent d' ur briñsez. E-touez ar gouvidi e oa meur a goantenn stipet-kaer met e-skoaz ganti ne oant holl nemet paour kaezh bleuñvioù diwar ar maez hag i hanterweñvet. E-pad koan e toulljont kaoz diwar ar brezel hag en arvar d' anwaziñ gwreg an ti, peogwir e oa dija rejimant he mab war harzoù Bro-C'hall, e tisklerias kement-mañ un ofiser o labourat e burevioù ar rann-arme : « Adal arc'hoazh, emezañ, e ranko peb ofiser merkañ dre skrid kent mont d' ar gêr e pe lec'h en em gavo d' an eur-mañ-eur a-hed an noz mar bez ret e bediñ da ziredek hep dale d' ar c'hazarn pe

war vourzh ». Evitañ da vezañ mab un admiral, mignon bras d' an Impalaer, en devoa ranket Lotar, kabiten va splujer, difreताñ evel un diaoul evit kaout aotre da dremen tri dervezh e Berlin o vezañ ma tlee bezañ lidet eno eured e c'hoar. E-keit-se ne oa den a-us din war vourzh ha stad 'oa ennon evel ouzoc'h. Dre se e lavar is ivez, kement ha c'hoari va c'hanfard dirak va muiañ-karet : « Peogwir e ran bremañ evit kabiten, eo degouezhet din ar beure-mañ klenkañ e koufr al lestr ul lizher siellet hag a denn da vras, rak skrivet eo war e c'holo : « Da vezañ digoret en donvor hepken, ma tarz ar brezel ». Digant unan bennak e tiflipas ul loa vihan ha stirlink an draig arc'hant-se o kouezhañ d' an traoñ a lakaas meur a Itron da dridal war he c'hador en ur grenañ evel pa vije bet sklaset he divskoaz gant alan ar marv. Neuze e savas Elsa ha... met allas din, Aotrou, dre gomz eus ur bern traoù c'hoarvezet ken pell 'zo, am eus ankounac'haet e tle al levier ouzh ar rod tintañ da bep eur kloc'hig an dunetez... »

Ankounac'haet am boa ivez kerkoulz hag eñ, rak evit gwir en e gased houarn stag ouzh ar speurenn em c'hichen e verke dija an horolaj bihan dek eur pemp munutenn. Ur wech graet gantañ diouzh e garg, e kenderc'has an Alaman da vont gant e gaoz :

261

- Mont a rejomp er sal vras d' evañ kafe ha likur ; ar re goshañ e stagas da c'hoari kartoù e-keit ma rae an dud yaouank o faun en-dro d' ar merc'hed. D' Olga gaezh e oa bet gourc'hemennet seniñ goustadig gant ar piano dañsoù Strauss, nozgan Toselli, marsoñj Schumann, pennadoù eus Peer Gynt ha traoù all e-giz-se. Chomet e oan me em sav stok outi, war zigarez he sikour da dreiñ follennoù al levr notennoù digor dirazi. Tavet o devoa ar gouvidi war ar peoc'h hag ar brezel, rak gant ur genaoueg bennak e oa bet lakaet ar garantez war an tabier. Ha setu ma krogjont da zivizout war ar poent-mañ : bete pelec'h e c'hell mont un den evit diskouez e kar da vat ha kaer ur vaouez, ha dirak peseurt skoilhoù e tle souzañ. Pep hini a zistage e glapad : hemañ a lavare evel-hen, hennezh a arguze evelhont ; evit troc'hañ berr, eskemm gerioù hep penn na lost, sed aze Petra ' rae an dabuterien. Faezh o klevout ar bourdoù a save eus pevar c'horn ar sal e fellas din ivez displegañ krak ha krenn va menoz : « An neb a gar en gwirionez, emezon, an neb a gar korf hag ene, ne gil dirak netra, nann, dirak tanfoeltr netra, evit plijout d' an hini a zo tost d' e galon ». Kement hini er sal a baras warnon e selloù en ur vrizhc'hoarzhin, ha souezhet gant taerder va mouezh e rankas redek er-maez va breur-kaer war var da vougañ dre darlonkañ en ur beurevañ e gafe.

« Evel pa vije chomet bouzar ouzh va c'homzoù e kenderc'he Olga da seniñ ur valsenn gant Brahms - ha biken ne vo ankounac'haet ganin an ton-se - met a-greiz-holl e c'houlennas diganin : « Daoust ha ne oac'h ket o farsal ?... ne gilfec'h, c'hwi, dirak netra evit ober plijadur d' an hini a garit ? » - « Nann, kaezhig, ne oan ket o tibunañ gevier. » - « Mar deo gwir ar pezh hoc'h eus lavaret hag adlavaret din meur a wech, grit 'ta hervez va c'hoant ha raktal e teuin da c'houzout ne vezec'h ket oc'h ober goap diouzhin. » - « Ha Petra ' c'hourc'hemennit din ober ?... » - « O vezañ n' eus ofiser ebet nemedoc'h war vourzh, dibrennit ar c'houfr ha degasit din arc'hoazh d' an noz al lizher siellet ma komzec'h dioutañ ouzh taol... » « Va Doue, ne fell ket deoc'h evelkent ?... » - « Gunther, n' hoc'h eus ket ezhomm da gaout aon, ne vo ket digoret ganin, ne stekin ket zoken outañ, a-walc'h e vo din e welout war an daolig e-tal hor gwele... » - « Hor gwele, emezoc'h ? » - « Ya, war-dro hanternoz e teuin davetoc'h ha gant ma vefec'h bet den d' ho ker e c'hellot neuze ober ganin evel ma plijo deoc'h, an noz-se, ha goude a-hed ho puhez, mar karit... »

- Arsa, va faotr, ne oac'h ket evelkent e sell da sentiñ outi ?

262

- Geo, Aotrou, geo, rak lakaet am boa enni va holl fiziañs. An noz war-lerc'h 'vat e kaven gwall hir an amzer em c'hambr kempennet eus va gwellañ ; prenet am boa boutailhadoù likur ha gwin Champagn, gwestell, frouezh ha madigoù all, ha war an daol-noz, harpet ouzh an dihuner, e weled al lizher siellet, laeret ganin war vourzh. Hervez ma kave din n' ae tamm ebet en dro nadozioù va montr hag aner e oa din bale a-hed hag a-dreuz, rak ne baden ket gant ar mall ouzh he gortoz. « Ne zeuio ket ! a soñjen ; sod-nay on bet o krediñ kement-se. »

Ac'hanta geo... dont a reas. D' hanternoz hanter e klevis unan bennak o kerzhout en trepas ar sioulañ m' helle ; redek a ris da zigoriñ an nor ha setu Olga dirazon war an treuzoù gant ur sae-noz dantelezet endro dezhi, gant he blev diblañsonnet ledet war he c'hein evel ur vantellig aour a ziskenne dezhi izeloc'h eget he bandenn. Kregiñ a reas va fenn da vezevenniñ gant ar c'hwezh vat a save dioute, met hi 'vat ne chomas ket da dermal. War-eeun e redas da sellout ouzh al lizher, tapout a reas krog ennañ ha raktal e voe lakaet ganti em dorn : « Dal, Gunther, emezi, klenk buan an dra-mañ ez kodell. Graet ac'h eus ar pezh a c'houlennen diganit ; deut eo va zro da seveniñ va ger ». Kerkent he laoskas he sae da ruzañ a-ziwar he divskoaz ; ne oa dindan nag hiviz na netra all, hag en em ziskouez a rae dirazon ken noazh hag an deiz ma teuas er bed.

Tevel a reas ar baron ; e benn stouet gantañ, e waske gant kement a nerzh war vizhier ar rod ma teue da vezañ gwenn e ivinoù ha begoù e vizied. E-pad an nebeut munutennoù-se, en em sante moarvat va levier gwall bell diouzh dunetez ar « Honeymoon ».

« Un div eur bennak goude, emezañ, e oan dare da vorediñ, brevet gant ul levenez hep he far, pa glevis gwer o stirlinkat damdost d' ar gwele. Edo va muiañ-karet o tiskenn din ur werennad win : « Eo, Gunther, emezi, eo d' hon eürusted da zont, ha peogwir am eus tañvaet da vanne, e c'helli gouzout petra ' soñjan. » Lonkañ a ris an evaj-se en un alanad ha hogos diouzhtu e vanis kousket. Bep beure e saven war-dro eizh eur, ha tapet ganin va lein e tiskennen war-du ar porzh. An deiz-se vat, pa grogis da zigoriñ va daoulagad ha da zic'hourdañ va izili e welis e oa dija kreisteiz nemet dek. Eveljust e oa aet Olga kuit a-raok gouloù-deiz dre aon rak bezañ gwelet o tont eus va c'hamb gant ar vitizien war vale. Lammat a ris e-maez ar gwele hag en ur wiskañ va forpant e tastornis gant evezh va godell diabarzh : « Mat tre ! emezon, emañ al lizher e-lec'h ma tle bezañ ».

263

« E sell e oan d' e glenkañ adarre er c'houfr hep gouzout da zen, met siwazh, a-dal ma tostais d' an adkae e spurmantis Lotar, kabiten va lestr, o vont hag o tont war bont ar splujer. Droug 'oa ennañ o vezañ ma 'z oa bet gourc'hemennet dezhañ a-greiz an eured skarañ d' ar gêr d' an daoulamm ruz, ha ne oa ket stad ennañ o welout e skoazeller o tont ken diwezhat war vourih. « N' eus c'hoarvezet netra nevez abaoe ? » emezañ. Neuze 'vat e rankis komz eus al lizher daonet tennet ganin e-maez ar c'houfr. E ziframmañ a reas diouzh va dorn, ha kerkent ha ma sellas ouzh tu gin ar golo e laoskas ur griadenn skrijus : « Letanant von Leutenfeld, emezañ, freget eo bet unan eus ar sielloù koar ». Ha pa rogas ar golo, e-lec'h an notennoù « da lenn en donvor hepken » ne gavas nemet... »

- Nemet drailhennoù eus ur gozh gelaouenn bennak ? hen touet am bije...

- Nann, Aotrou, evit ma vefe brasoc'h c'hoazh va mezh, ne oa eno nemet follennoù tanav-tanav, ar seurt paper na weled ar peurliesañ nemet er privezioù. Dre garr dre dan e voen kaset raktal dirak ar Besadmiral, pennrener ar rann-vor, hag ezhomm ebet n' am eus da gontañ deoc'h an holl gomzoù flour a glevis digant ar c'hozhdiad-se, fuloret gant gwir abeg : « D' an toull-bac'h war-eeun, e vlejas e dibenn e brezegenn, d' an toull-bac'h an trubard-mañ, ha da c'hortoz ra vo herzet ouzh n' eus forzh piv da gomz gantañ na da dostaat outañ ! »

- Hag Olga ?

- Abred diouzh ar beure, e-keit ma kousken evel ur sac'had glaou a drugarez d' al louzoù lakaet ganti em gwerennad win, e teuas davet va c'hoar, ur valizenn ganti en he dorn : « Ruz e oa malvennoù he daoulagad, eme Elsa, evel pa vijent koeñvet gant ur reuziad gouelañ. » - « Itron, emezi, rankout a ran mont raktal d' ar gêr, rak kemennet eo bet din dre bellskrid ez eo bet skoet va zad gant un taolgwad. » Ha hi kuit diouzhtu, herr warni. Savet e voe klask hep dale eveljust ; gourc'hemennet e voe d' an archerien ha d' holl dud ar polis war droad pe war varc'h, da c'hedal war harzoù Danmark, da furchal difurchal ar porzhioù-mor, al listri-kenwerzh, an ostalerioù, an trenioù hag an tiez henthouarn ; met nijet he devoa an durzhunell d' he neizh, ha kenavo d' an

Alamaned gaezh ! Ne guzhe ket ouzhin an alvokad pell-vrudet gopraet evidon gant va mamm pegen arvarus e oa ar stad m' am boa rampet enni ; ken prim all e vijen barnet d' ar marv, rak bennozha din e devoa ranket pennoù bras ar Verdeadurezh kemm diwar zifrae ha hogoz en derc'hent ar brezel ar gefridi roet e koulz hag en amzer ar splujerien, d' an tarzherien ha d' al listri bihan all. D' an nebeutañ, eme ve c'huzulier, ha gant ma c'hwezhje an avel a-du ganin, e vijen kaset d' ur c'hreñvlec'h ha laosket da loediñ eno den ne ouie pegeit amzer, ha mar deufen un dro bennak e-maez alesont, ne vefen nemet ur c'haezh Doue daoubleget gant ar gozhni, pe ur c'horf reut ha yen en e arched...

264

- Hag ho tad ? daoust ha ne reas netra ar c'horonal evit divec'hiañ e vab ?

- War a welan, Aotrou, n' ouzoc'h ket e peseurt koad e veze turgnet ar goronaled alaman. Gant bec'h e teuas rener an toull-bac'h a benn da virout outañ d' en em strinkañ em c'hellig, rak fellout a rae dezhañ tagañ gant e zaouarn un amprevan evel don, « kentañ penn-bastard, emezañ, ganet dindan doenn ur baron von Leutenfeld ». Ne badas ket gwall bell breujoù al lez-vrezel ma voen bet galvet dirazi ; a-drugarez d' am yaouankiz e tremenis evelkent hep bezañ fuzuilhet met barnet e voen da chom e kreñvlec'h Magdebourg e-pad pemp bloaz ha tregont, ha m' hoc'h eus soñj, n' am boa neuze nemet ur bloaz warn-ugent. Ne oa prizoniad all ebet e Magdebourg, rak an ofiserien dalc'het eno bete neuze a oa bet kaset d' an talbenn adal ma tarzhas ar brezel ha pedet da zasprenañ pep hini 'vel ma ouie e bec'hejoù bras ha bihan. Ne oa ket re fall holl ar geusterenn, hag erru mat e oan gant rener ar c'hreñvlec'h, ur c'horonal moñs, war-nes kouezhañ en e vugaleaj. Bemdeiz Doue e teue d' am gweladenniñ, da glemm ouzh ar boan-benn, an droug-avù, ar remm hag holl gleñvedoù ar gozhni ha dreist-holl da gontañ din dre ar munut taolioù-kaer hor soudarded e Polonia hag e Bro-C'hall : « Dornañ a reomp ar C'hallaoued, emezañ, gwashoc'h c'hoazh eget er bloavezh dek ha tri-ugent ha prestik e valeo hon Impalaer dre straedoù Pariz ».

« Staget am boa da studiañ da vat ar rusianeg rak spi am boa da gejañ un dro bennak gant va « muiañ-karet » hag an deiz-se gwazh a se d' Olga Ossipovna Boronin, rak birviñ a rae em c'hreiz ur gasoni na baoueze ket da greskiñ. N' ouzon ket pet lizher e skrivis d' ar gêrbenn, d' aspediñ ar ministr da gaout en anv Doue truez ouzhin, d' am leuskel da vont ivez da stourm ouzh enebourien hor bro ha diouzh ret da skuilh va diwezhañ berad gwad d' en em zidamall diouzh va zorfed. Met respont ebet n' am beze ; er mare-se e krede d' an holl ne badje ket pell an abadenn ha n' oar ket c'hoazh e diouer a soudarded. Ken hir e kaven an amzer ma krogis da strivañ da zoñvaat em c'hellig ul logodenn ha zoken ur gevvidenn. Met o vezañ ne wele den termen ebet d' al lazhadeg, pa grogont da zastum er c'hazarnioù tud vac'hagnet, klañvdik pe vesteod ha darn hanter-dort e tiwanas ar soñj-mañ en empenn unan bennak n' eus forzh peseurt kef, hag en brein-tuf, a zo mat d' ober tan. Dont a reas 'ta d' am bete un ofiser eus Berlin da gemenn din kement-mañ a-berzh ar Ministr : war an diviz m' asantjen da goll va anv-tiegezh hag holl wirioù va gouenn, da vont d' an talbenn dindan an anv Otto Fuchs, hervez al levrig-soudard savet a-ratozh edidon, ha gant ma tavjen war va buhez dremenet, e vefe roet din an absolvenn. « Met diwallit, eme gannad ar Ministr, da c'hoari un dro-gamm bennak, rak an dro-se ne vo ket sellet berr ouzhoc'h. » Brezeliañ a ris 'ta eus va gwellañ, hag ofiser ebet ne gavas pleg da glemm ouzh Otto Fuchs, ur soudard dizaon, dalc'hmat e penn kentañ en emgann, tapet ganta div vedalenn ha bet gloazet da vat ouzhpenn ur wech.

265

« E miz Kerzu 1917 e oa talbenn va rejimant e Rusia, rag-enep da gêr Dwinsk, war ribl ar stêr Dvina skornet a-bezh d' ar c'houlz-se. Galvet e oan bet nevez 'oa da *feldwebel*, met rankout a raen tremen gant ar renk-se rak tu ebet n' am boa da grapat uheloc'h. O vezañ ma raen mat-tre gant ar rusianeg, e voen neuze karget da c'houlennata ha d' ensellout ar repuidi deut a-benn gant mil boan da skarañ kuit diouzh ar baradoz krouet gant ar Volcheviked. Gallet en devoa hor jeneral Hoffmann hadañ an trubuilh hag an dispac'h e-touez soudarded ar gostezenn all, met tamm ebet ne felle da Hidenbourg ha da Ludendorf en em silje en a-dreñv d' an talbenn kanfarded e-tailh d' ober an hevelep labour en-

dro d' hor gwazed ni. Va « burev » dibalamour a-walc'h a oa war vevenn ur c'hoad sapr, ul logell he zoenn soul, ken yen ma ranken ober tan noz-deiz ha c'hoazh e veze dalc'hmat bavet va daouarn gant ar riv. Un dro bennak war-dro serr-noz e voe degaset dirazon ur rummad repuidi, kouerien ha micherourien gant liv ar spont hag an dienez en o c'herc'henn, un toulladig merc'hed diwar ar maez, hag en o mesk... rag-eeun... an hini ma klasken ken pell 'oa kejañ ganti.

266

« Ya, Olga Ossipovna Boronin, hec'h anavezout a ris war an taol, petra bennak ma kuzhe he blev alaouret dindan ur stammenn en druilhoù, hag eviti da vezañ treuzwisket gant dilhad lous ha flaerius. Ne oa kemm ebet en he daoulagad glas-dour na war he divjod livrin ; miret he devoa he mousc'hoarzh abaf ha bepred e vane ken direbec'h, ken glan da welout hag un oan nevez-c'hanet. Pa zeuas he zro, e krogis da c'houlenn penaos ha petra, evel m' am boa graet gant ar re all, hag ober a ris an neuz da verkañ he c'homzoù war ur c'haier. Ne ouie ket eveljust gant piv he devoa d' ober, rak hanter-vouchet am boa va daoulagad gant erien va zog houarn, disneuziet e oa va zalfas gant an troc'h-mañ war va jod gleiz ha krenañ a rae va mouezh gant an strafuilh hag ar gounnar. E tu-hont da se, ne oa sklerijennet al logell nemet gant un tammig gouloù soav bountet e gouzoug ur voutailh. Pa gredas dezhi e oa fin d' an arnodenn e lavaras an hegaratañ m' helle : « Ha bremañ, Aotrou Feldwebel, n' hoc'h eus netra ken da c'houlenn diganin ? » - « Geo, emezon en alamaneg, geo, Olga Ossipovna, bez' eus un draig ouzhpenn : petra eo deut da vezañ abaoe tri bloaz Gunther von Leutenfeld, an ofiser yaouank a gouskas ganeoc'h ur wech hepken e Kiel ? » Souzañ a reas evel pa divije lakaet he zroad war un naer-wiber, ha sevel a reas he divrec'h d' an nec'h, met biken den ne ouio peseurt digarez a glaske, rak gwasket am boa dija war bluenn va fistolenn, ha kouezhañ a reas a-hed he c'horf, diskaret gant ur boled sanket e kreiz-tre he daoulagad glas-dour. Kerkent e tiredas va serjant : « Hermann, emezon, toull prim-ha-prim ur bez ha tanfoeltr ennañ ar c'hagn-mañ ! »

- Hola 'vat ! hag ar re a-us deoc'h, daoust ha n' o devoa netra da lavarout diwar gement-se ?

- Er bloavezh 1917, ne devoa ken ar vuhez nemeur a dalvoudegezh ; ur c'horf-marv ouzhpenn ? sed aze un taol-kaer, ne veze ket graet van ouzh ken nebeut a dra. Diouzh ret am bije gallet skrivañ un danevell : « An deiz-mañ-deiz, eo bet lazhet ganin e-keit ma strive da dec'hel kuit, ar spierez Olga Ossipovna Boronin », ha fin dre eno, ne vijen ket bet flatret gant hini eus va soudarded. Dont a reas tre Hermann : « Aotrou Feldwebel, emezañ, graet am eus hervez ho kourc'hemenn ». Ha me er-maez d' ar red... Teñval sac'h e oa an noz ; ur wech an amzer e plave a-us d' ar fozioù-difenn fuzeennoù gwenn evel kel lies a steredenn, met panevet d' an erc'h nevez durniet, n' am bije ket gouvezet pelec'h e oa bet douaret va « muiañ-karet ». Ur vindrailherez a skloke er pellder ; an avel-c'hoañv a vouboue e brankoù ar gwez sapr, a c'hwitelle war orjal hor pellgomzer hag a fuilhe kizennoù va blev rak ne douzen ken neuze va c'hokenn evel ma ran bremañ. Ha va-unanik eno, war vevenn ar c'hoad, diskabell ha hep mantell en desped d' ar rev, e stagis da voustrañ gant va zreid ar pri hag an erc'h ma vreinj dindano ar veleganez Olga Ossipovna Boronin. Ret eo din anzav ar wirionez, na kent na goude, gwech ebet em buhez, n' am eus tañvaet ul levenez par da honnezh...

267

- Ya, mabig, met ar c'hloc'h !...

- Ar c'hloc'h, Aotrou ?

- Hanternoz eo ; sachit 'ta war gordenn ar c'hloc'hig rak echu eo hol labour. Ne welit ket ar vabourzhidi o redek war-du an tilher da zihuniñ tud ar strollad all. Poent eo dimp mont ivez d' ober toutouig, ha prestig e klevimp an eil-gabiten o ruzañ e votoù hag o pasaat en ur bignal gant diri an dunetez.

TORFED EMMA

gant ROPARZ HEMON

Emma a oa bet e-pad un eur, ar Sadorn-se d'abardaez, gwech en he c'hambr, gwech er gambr e-kichen, kambr Adela. Ya, Adela a oa o tont. Ne oa ket re abred. Hag Emma koulskoude n' he doa ket kavet hir an amzer. Eizh devezh hec'h-unan-penn. Da lavarout eo, eizh devezh hep Adela.

An div blac'h yaouank kozh a veve e Brest en un ti bihan. Bep hañv, ez aent da dremen ur miz e M..., war ribl ar mor, en hevelep ostaleri. E miz Mezheven, pa n' eus ket c'hoazh re a dud ha ne baeer ket re ger.

Er bloaz-se, Adela a oa aet da Naoned da welout he nizez e-pad ur sizhun. Ur froudenn. Ne gare ket kalz he nizez hag he nizez ne gare ket kalz he moereb. Emma a oa deuet eta hec'h-unan-penn en ostaleri. N' he doa ket klemmet. Un tammig aon he deveze rak he mignonez. Adela a rae atav pezh a blije dezhi. Emma ne glemme ket.

- Ho kortoz a rin, he doa lavaret.

Sellout a reas ouzh he montr : pemp eur hanter. Amzer a oa c'hoazh. Kambr Adela a oa kempenn bremañ. En ostalerioù-se, ar mitizhien a zalc'h atav serr ar prenestroù ! Emma he doa digoret ar prenestr. Gant bannoù-heol an abardaez e teue c'hwez-vat ar maezioù ha c'hwez kreñv ar mor. Bez' e weled zoken, en tu kleiz, ur c'hornig-mor. Adela a vo plijet, a soñjas. Ne oant ket pinvidik a-walc'h, nag an eil nag eben, da gemer ur gambr o tigeriñ dres dirak ar mor. Eus kambr Emma ne weled nemet parkeier, liorzhoù, ha toennoù. Evel kustum, Adela a vije un tammig gwelloc'h he c'hambr eget hini he mignonez. E-giz-se e vo peoc'h, a soñjas Emma.

269

Diskenn a reas. A-raok kuitaat an ostaleri, ez eas d' ober un dro er sal-debriñ. Mat ! Ar vatezh he doa dreset an daolig er c'horn evit daou : servietenn Emma, rollet-aketus en he c'helc'hig koad diouzh un tu, ur servietenn fresk, pleget-kempenn evit Adela diouzh an tu all. Adela a vije tostoc'h ouzh ar prenestr hag a welje gwelloc'h an traezh. Emma ne welje ket koulz. Gwelloc'h e-giz-se, a soñjas.

Mont a reas betek ar porzh-mor, divall, war he fouez. An amzer a oa kaer. Tamm e oa bet an devezh. Bremañ, avat, e c'hwezhe un avelig distanus. Ne oa, koulz lavaret, den ebet war an hent, den ebet war an traezh. Ar mor a oa sioul, a-boan linennet gant bandennoù hir a spoum. Peoc'h, peoc'h, peoc'h. An anjeluz a sonas er pellder. Emma a reas sin ar groaz. Ha ne ouie ket perak, e soñjas en dud barnet d' ar marv, o c'hortoz e peoc'h an abardaez, o c'hortoz an noz hag ar galv diwezhañ mintin abred.

Ma vije bet speredekoc'h, pe ma vije bet kustum da filozofiañ, he dije komprenet. Edo he sizhunvezh sioulder o vont da echuiñ. Ur c'hardeur c'hoazh, hag e vije Adela en he c'hichen. Se oa ar galv. Met kement-se a oa re zisplann, re ziaes evit spered eeun Emma.

Da c'hwec'h ha kard, dres, e tegouezhas ar c'harr-boutin war ar blasennig. An hini gentañ da ziskenn 'voe Adela.

Emma, ur mousc'hoarzh bras war he muzell, a yeas, he dorn dehou astennet, etrezek enni.

- C'hwi eo ! - eme Adela hep kemer an dorn. - N' ho poa ket ezhomm.

- Evit reiñ dorn deoc'h, - eme Emma, he dorn c'hoazh en aer, - da zougen ho pakadoù.

- Pakadoù !

Adela a hejas he skoaz. Hep ur ger muioc'h d' he mignonez, e reas sin d' ur mousig a oa eno :

- Va mal d' an ostaleri, buan !

Gant he biz e tiskoueze ur val du, kordennet-start, hec'h anv livet warni e lizherennoù gwenn, a oa paotr ar c'harr o vountañ war an doenn evit he lakaat da risklañ d' an traoñ a-hed ar skeulig.

An div blac'h yaouank kozh a gemeras hent an ostaleri, ar mousig en o raok.

War dav e chomjont ur pennad. Neuze :

- Gwelet hoc'h eus ho nizez ? - a c'houlennas Emma, seven.

- Evel just em eus gwelet va nizez.

- Penaos emañ ?

- Heu...

270

Adela n' he doa ket c'hoant kaozeal.

- Skuizh oc'h ? - a c'houlennas Emma.

- Ya.

Ne voe mui lavaret tra. Degouezhet en ostaleri, pep hini a yeas en he c'hamb. Emma a glev he mignonez o tigordennañ he mal. Skiant a-walc'h he doa prenet, goude kement a vloavezhioù, evit chom hep mont da ginnig he harpañ. Pa veze Adela war he zu fall, e oa gwelloc'h lezel ar barrad da dremen.

Emma a ziskennas hag a yeas da azezañ er sal-debriñ. Gortoz a reas gant pasianted. Da seizh eur hanter, en diwezh, e teuas Adela. Digeriñ a reas he sac'h ler. An aspirin a voe lakaet war an daol. He mouchoer dantelezh c'hwez dour Kologn a dremenas war he zal. Emma ne rannas ger. Ar vuhez kozh !

Ar soubenn hag ar pesk a voe debret. Pa zeuas ar vatezh gant ar c'hig-dañvad hag ar piz bihan :

- Disoñjet em boa ! - eme Adela.

Hag o kemer he sac'h ler adarre, e tennas ur pakadig, a lakaas dirak Emma.

- Evidoc'h.

Emma a zigoras ar pakad. Bez' e oa ur pouez-paperoù, ur voull wer, hag e-barzh ur skeudenn eus Kastell Naoned.

- O, trugarez, Adela.

Bremañ e c'helled kaozeal. Pe gentoc'h, Emma a c'helle komz. Kontañ a reas kement tra a oa c'hoarvezet en ostaleri e-pad ar sizhun. Bez' e oa bet ur Saoz hag ur Saozez, ha daou Amerikan. An daou bried yaouank eus Pariz a oa deuet adarre. Er bloaz-mañ o doa daou vugel. Ar geginerez he doa kollet he mamm. An div vatezh nevez a oa div c'hoar eus Meilh-ar-Wern.

Adela a selaoue, o hejañ he fenn pe oc'h ober « a » ur wech an amzer.

- Ha bez' ez eus ivez, - eme Emma, - tud n' am boa ket gwelet a-raok : ur plac'h yaouank gant he mamm, hag un den yaouank. Tud hegarat, n' oc'h ket evit krediñ. Lavaret em eus dezho ne oan bet biskoazh e Santez-Anna-ar-Palud. Dimerc'her diwezhañ o deus pedet ac'hanon da vont ganto en o c'harr-tan. Un dro vras hon eus graet, dre al Lev-Draezh ha betek Douarnenez.

- Ar piz bihan-mañ a zo kalet ha bleudek, - eme Adela.

- Ha c'hwi 'oar. An den yaouank-se, Euzeb, hag ar plac'h yaouank, Janin, a zo o vont da zimeziñ e miz Gwengolo. Ar vamm he deus lavaret din.

271

- Hag ar c'hig a zo re boazh. Ar boued en ostaleri-mañ a oa gwelloc'h gwechall. Dija warlene...

- O ! - eme Emma, aze emaint, azezet war an traezh !

Koaniañ a reont diwezhat atav. Da eizh eur. C'hwi 'wel ar vamm, an itron gwisket e du. Intañvez eo. Ha Janin, gant he brozh c'hlas. Hag Euzeb en he c'hichen, ar paotr bras e vlev melen.

Adela a daolas ur sell lezirek dre ar prenestr.

An tri war an traezh ne weled nemet o c'heinoù. Edont o sellout ouzh ur vag-dre-lien a dreuze bae, o vont d' ar porzh. Da heuliañ ar vag e trojont o fennou.

- Emma ! - a grias Adela, oc'h ober ul lammig war he c'hador, - Emma ! Hennezh eo !

- Petra ? - eme Emma, souezhet-holl.

- Ar paotr-se, hennezh eo !... Ar marc'hadour mekanikoù da wriat !

* * *

An dra a oa c'hoarvezet e Brest e miz Ebrel, un endervezh, war-dro teir eur. Emma a oa aet da ober prenatalennoù. Adela a oa en ti, hec'h-unan.

Ur paotr yaouank a oa deuet da ginnig mekanikoù da wriat. Adela, pa zeue tud evel-se, ne serre ket an nor outo evel ma ra ar merc'hed alies. O degemer a rae. O fediñ a rae zoken da azezañ. Selaou a rae kement tra o doa da lavarout. Sellout a rae ouzh kement tra o doa da ziskouez. Neuze e lavare : « Ober a rin va soñj ». Hag o lakae er-maez.

En dro-se he doa graet evel kustum. Ar paotr a oa chomet ouzhpenn un hanter eur.

- Ober a rin va soñj, - he doa lavaret Adela.

Ar paotr, o kuitaat an ti, n' en doa ket roet e chomlec'h. N' en doa ket roet a baperoù.

- Tremena a rin un deiz all, - en doa lavaret.

Goude koan, edont o-div er sal-degemer, Emma o tidoullañ ul loer, Adela o lenn ur romant, hag ar radio o c'hoari sioulik er c'horn.

- Pet eur eo ? - eme Adela o sevel he fri.

- Ne ouzon ket, - eme Emma.

Ne dalveze ket ar boan sellout ouzh an horolaj, a verke div eur ha dek abaoe seizh vloaz. Adela a yeas betek an daol skrivañ.

- Pelec'h emañ va montr ? - emezi.

- Ho montr ?

- Va montr aour.

- N' em eus ket gwelet ho montr.

- Er mintin-mañ em eus lakaet va montr war an daol-mañ, evel ma ran atav.
N' emañ mui amañ.

- Chomet eo en ho kambr.

- Nann... me zo sur... Ez an da welout.

Adela a yeas d' he c'hambur. Dizale e tistroas, he dremm disliv :

- N' emañ ket em c'hambur... Emma, laeret eo bet... laeret gant ar marc'hadour mekanikoù da wriat !

- Penaos en dije graet ?

- Gortozit... Ya, soñj am eus. E-pad n' edo amañ em eus klevet unan bennak o lakaat un dra bennak er voest-lizhiri. Aet on da welout. Bez' e oa ur baperenn evit ar c'hermes disul. Ar paotr a zo chomet e-unan-penn e-pad ur vunutenn. Va montr aour a zo aet gantañ !

- Sur oc'h ? Marteze hoc'h eus hen lakaet e lec'h all.

- Pa lavaran deoc'h on sur... Va montr a vez atav war an daolig e-kichen va gwele e-pad an noz, atav war an daol-skrivañ amañ e-pad an deiz. Aet eo gantañ... Va Doue, ne c'heller fiziout e den ebet !... Kompren a ran bremañ perak n' en deus ket roet e chomlec'h... Petra emaoch oc'h ober ?

Emma a oa o sellout a bep tu en-dro dezhi.

- O, ne dalv ket ar boan...

Daoust da se e oa bet klasket ha diglasket ar montr en nozvezh-se hag antronoz dre an ti a-bezh, eus ar solier betek ar c'hav. Adela a felle dezhi mont da gaout ar c'homiser-polis da zougen klemm. Emma ne oa ket ali.

- Diwallit, - emezi, - diwallit !

- Diwall rak petra ? Gant piv e vije aet va montr ? Gant kazh an amezeien ? Ar paotr-se a zo ul laer, a lavaran. Ha ne dleer ket lezel al laeron da redek.

- Ret eo teurel evezh a-raok tamall unan bennak.

- Ya, teurel evezh a-raok lezel un estren e-unan-penn en ur gambr. N' on ket bet fur, anzav a ran...

Adela he doañ selaouet kuzul he mignonez. Biskoazh n' he doa bet afer ouzh ar boliserien, hag evel kalz a dud onest, un tamm aon he deveze razo. Disfiziañs vras he deveze ivez ouzh an dud a lezenn. He c'herent, soñj he doa, o doa kollet ur prosez.

- Hennezh eo ! Ar marc'hadour mekanikoù da wriat ! Adarre, Emma he doa goulennet :

- Sur oc'h ?

- N' on ket dall. Hennezh eo ! E anavezout a rafen etre mil. Deomp ! Emma a oa re souezhet, re dregaset he spered evit enebañ pe gaozeal pelloc'h. Sevel a rejont. Petra oa Adela o vont d'ober ? Diskenn diouzhtu war an traezh ha goulenn he Montr digant Euzeb ? Emma a skrijas. Met dic'halloud en em gave. Ne oa gouest nemet da heuliañ he mignonez. Un tarz-hurun war he fenn ne vije ket bet gwashoc'h. Euzeb, ar marc'hadour mekanikoù da wriat ! E zanvez mamm-gaer, gwir oa, he doa lavaret dezhi e oa beajour-kenwerzh. Ha, gwir oa ivez, Adela ne oa ket dall. Daoulagad lemm he doa, siwazh !

E-lec'h diskenn war an traezh, avat, Adela he doa kemeret an hent a sav betek iliz ar vourc'h. He skuizhder a oa aet diouti. Heñvel oa, a soñje Emma, ouzh ur marc'h-brezel o santout c'hwez ar poultr. Ne oa ket a gomiser-polis er vourc'h. Daoust hag e oa o vont da gaout ar gward-maezioù ? Kerzhout a rae buan. Divhar Emma a c'helle a-boan he dougen.

- Adela, n' it ket ken buan !

Adela a chomas a-sav da c'hortoz.

- Va digarezit, - emezi. - Kavet hon eus al laer. Ni a zo, o vont d' e bakañ !

Pakañ al laer ! Daoust hag e oa Adela o vont da brenañ ur chadenn houarn er stal vihan gwerzh-pep-tra ? A drugarez Doue, e vije serret ar stal d' an eur-se.

- Emma, - eme Adela, o welout penn spontet he mignonez, - arabat koll an nord ! Soñjet em eus. Da gentañ, ar paotr-se ne dle ket gwelout ac'hanon. Va anavezout a rafe, hag aes e vefe dezhañ kemer an tec'h. Warc'hoazh, mintin abred, ez in da Vrest da zougen klemm. C'hwi a chomo amañ da ziwall. Ret e vo deoc'h ober evel pa ne ouijec'h netra. Met dalc'hit start ho taoulagad war ar paotr, ha war an div vaouez ivez.

- Ya, - eme Emma, gwan-tre.

Edont dirak an iliz. Un ofis a oa en abardaevezh Sadorn-se.

- Deomp en iliz, - eme Emma, - da lavarout ur bedenn.

274

O tont er-maez, Emma a oa graet he menoz ganti.

- Adela, - emezi o lakaat he dorn war vrec'h he mignonez, - Adela, un dra bennak am eus da lavarout deoc'h... N' eo ket... n' eo ket gant ar paotr-se eo bet laeret ho Montr.

Ken iskis oa he mouezh ma ne reas Adela nemet digeriñ he genou hep kavout ger ebet.

- Adela, soñj hoc'h eus hon eus lakaet adaozañ toenn an ti e miz Ebrel.

- Toenn an ti ! Petra... ?

- Selaouit. C'hwi a felle deoc'h e vije adaozet an doenn. Me ne felle ket din da gentañ. N' em eus ket kredet lavarout deoc'h perak. N' em boa ket... arc'hant a-walc'h da baeañ... Neuze, pa 'z eo deuet al lizher-dle, ne ouien ket petra ober. Kemeret em eus ho Montr ha kaset anezhañ... d' an ti-prestañ.

- C'hwi ! - eme Adela.

He daoulagad, a veze atav fiñv-difiñv, a oa chomet evel skornet.

- O, ne ouzon ket penaos... ne ouzon ket penaos on aet da ober an dra-se.

- C'hwi ! - eme Adela adarre.

Emma, he divhar o krenañ dindani, a oa tost da gouezhañ.

- Ha gwir eo ? - eme Adela.

Emma a stouas he fenn.

- Ha ne c'hellec'h ket kas... d' an ti-se... un dra bennak a vije bet deoc'h ?

- N' em boa netra prizius a-walc'h.

An daeroù a ruilhe bremañ war he divjod.

- Sec'hit ho taeroù, - eme Adela.

An tri ger-se a stlakas evel un taol-foet.

Edont bremañ o tiskenn etrezek an ostaleri, Adela o vont a-raok, sonn he fenn, stardet he muzelloù, o tougen he sac'h ler en he daou zorn war he c'hof, evel aon dezhi na vije laeret diganti gant he mignonez dizonest.

Emma, he mouchouer gwech war ul lagad, gwech war egile, gwech war he fri, ne wele tostik netra, nag an hent, nag an oabl, nag ar mor, nag an tiez, nag ar parkeier. Mougañ a rae en ur vrumenn a vezh, a c'hilac'har, a zizesper.

Gwelout a reas koulskoude Euzeb, e zanvez-pried hag he mamm azezet war gadorioù-plouz dirak an ostaleri. Tremenn a reas hep sellout.

Pignat a rejont betek o c'hambrou. Adela a yeas en he c'hambur.

- Nozvezh vat ! eme Emma, izel-tre.

275

Respont ebet. An nor a voe serret ouzh he fri hag e klevas an alc'houez o treiñ er grogen.

* * *

Dek eur, unnek eur, hanternoz a sonas e tour an iliz, o krenañ en aer sioul, goustadik. Ha neuze e sonas un eur, div eur, teir eur. Emma a soñje, a soñje, pounner he fenn, an tan en he divjod. Biskoazh, abaoe ma oa bet plac'hig vihan, ha ret dezhi antronoz mont da di an tenner-dent, ne oa bet ken tregaset. Bremañ e oa gwashoc'h zoken, rak bremañ e oa mezher war ar marc'had.

- O, ma vijen bet speredek, em bije ijinet un istor all. Pebezh istor sot ! Hag Adela he deus kredet !

Adela he doa bet poan o krediñ. Met Adela he doa kredet. Adela a oa speredek koulskoude, kalz speredekoc'h eget Emma baour. Met an dud speredek a lonk gevier evel ar re all. N' eus gaou, pegenn diskiant bennak e ve, na vo lonket aezetoc'h eget ar wirionez.

Emma a oa droug enni. Perak n' he doa ket Adela, o klevout he c'hontadenn, kroaziet he divrec'h :

- Emma ! Me oar n' oc'h ket gouest da ober pezh a lavarit hoc'h eus graet. Ne fell ket deoc'h ez afen da gas ar polis war ar paotr-se. Re dener, re vadelezhus eo ho kalon. Un den a zo bet hegarat en ho keñver ne c'hell ket bezañ laer. Setu ar pezh a soñjit, ha marteze ne faziit ket.

Emma a oa bet ur wech en he buhez e-barzh un ti-prestañ. Se oa ivez pa oa plac'hig vihan. Kaset oa bet eno gant ur vatezh karget da ziwall anezhi. Ar vatezh he doa roet ur vedalenn aour d' an den na weled nemet ar penn anezhañ dre un toull, hag an den en doa roet pezhioù arc'hant dezhi.

- Na lavarit tra d' ho tad na d' ho mamm, he doa lavaret ar vatezh.

Se eo marteze en doa lakaet an ti-prestañ e spered Emma. En istor he doa kontet d' he mignonez ne oa ket ur ger gwir. Eo : gwall ziaes he doa kavet paeañ adaozadur an doenn. Evel kustum he doa pleget evit plijout da Adela. Met n' he doa ket prenet an tog nevez he doa bet c'hoant da gaout, nag ar re votoù nevez he doa ezhom da bremañ, nag an tamm linoleom da lakaat en he c'hambrig-emwalc'hiñ, ha c'hoazh he doa ranket tennañ arc'hant diouzh an ti-bank, un tamm mat eus an arc'hant a vire evit na vije ket lakaet er sal voutin en ospital ma kouezhje klañv.

276

Emma a savas da c'hwec'h eur. En em wiskañ a reas ha diskenn ken didrouz ha ma c'hellas betek dor an ostaleri. An nor a oa prenet, met ur vatezh a oa er gegin, hag a zeuas da zigeriñ. Sioulded vras ar Sul vintin a rene war ar maezioù, ha c'hwez-vat al liorzhoù leun a c'hlizh a veske gant anal ar mor. Emma a gemeras hent ar vourc'h hag a yeas en iliz. Amzer he doe da lavarout ur rozera a-raok kloc'hig an oferenn :

- Doue, me oar ne dleer ket lavarout gaou, zoken evit saveteiñ un den. Met pardonit din, pardonit din. Ha grit na vo ket re fachet Adela.

Echu an oferenn, e tistroas d' an ostaleri, goustadik, evel o kontañ mein an hent. O tremen dirak dor ar sal-debriñ, e reas ur sell dre ar werenn. Adela a oa eno, azezet ouzh o zaol, oc'h evañ he chokolad. Treiñ a reas he fenn. Telepatiezh marteze. Ha diouzhtu e reas ur mousc'hoarzh bras. Emma a zigoras an nor.

- Emma ! Emma ! Pelec'h oc'h bet ?

- En oferenn.

- Emma ! deuit amañ. Me wel n' hoc'h eus ket dijunet c'hoazh. Klasket em eus ac'hanoc'h.

Emma a azezas.

- Emma, soñjet em eus. Dec'h da noz on bet diseven. Digarezit ac'hanon. Ken... souezhet oan. Me a zo bet diskiant. C'hwi a zo bet diskiant ivez.

Hejañ a reas he biz.

- Plac'h fall ! Perak n' ho poa ket lavaret din ? Me am bije prestet arc'hant deoc'h evit an doenn. Ne ouien ket, Emma, ne ouien ket. Met un dra sot hoc'h eus graet. N' eus forzh. Pa zistroimp da Vrest e root din ar baperenn.

- Ar baperenn ?

- Paperenn a zo bet roet deoc'h en ti-prestañ, n' eo ket 'ta ?... N' eo ket 'ta ?

- O, eo.

- Mat ! Mont a rin da gaout va montr en-dro. Ha c'hwi a baeo diwezhatoc'h, mar gellit.

- Adela...

- Tavit ! Echu eo bremañ

Ar vatezh a oa o tont gant kafe Emma, ha ret e voe tevel.

* * *

Da greisteiz, an div blac'h kozh, o tont da verennañ, a gavas Janin hag he mamm dirak an ostaleri, ganto ur bern pakadoù ha valizennoù.

277

- A, Dimezell Emma, - eme ar vamm, - ni a zo o c'hortoz un taksi.

- Un taksi ?... da vont kuit ?

- Ya siwazh, da vont kuit. Euzeb a zo aet kuit gant e garr dec'h da noz. Galvet eo bet... un taol pellgomz da gemenn dezhañ bezañ dilun e Pariz. E vestr, rener an ti-kenwerzh, a zo klañv-fall. Janin ne fell ket dezhi chom amañ. Me a vije chomet a-walc'h.

- Setu amañ va mignonez, an Dimezell Adela.

- O, dimezell, karet em bije kement ober gwelloc'h anaoudegezh ganeoc'h. Met an taksi a zo o tont. N' hon eus nemet amzer da dapout an treñ e Kastellin ... Kenavo... kenavo !

- Distreiñ a reot ar bloaz a zeu ?

- Marteze... Kenavo !

Emma a oa souezhet. Ar paotr Euzeb a oa aet kuit. Aet kuit en derc'hent, da lavarout eo, diouzhtu goude bezañ gwelet Adela, hag anavezet, sur-mat, an hini en doa klasket gwerzhañ dezhi ur mekanik da wriat e Brest e miz Ebrel. Se a roe dezhi da soñjal.

Adela ne lavararas netra. Ne seblante ket kaout a zisfiziañs. E-pad merenn e komzas kalz eus he zro Naoned, eus he nizez, hep zoken ober anv eus Euzeb.

A-hed an teir sizhun a dremenjont en ostaleri, ne reas ket anv ur wech eus he Montr Aour. Biskoazh ne oa bet ken hegarat e-keñver Emma. Perak ? Emma ne gomprens ket. Ne ouie ket pegen plijet e oa bet Adela o tizoleiñ ne oa ket he mignonez ken disi ha ma krede. Atav betek neuze e oa bet Emma didamall, o c'houzañv diglemm imor iskis ha teodadoù flemmus Adela, atav leun a basianted, atav prest da bardoniñ. Hag Adela, leal daoust d' he ferzhioù fall, he doa ranket atav anzav outi hec'h-unan e oa Emma gwelloc'h egeti. Bremañ, Emma a oa bet dizonest. Emma ne oa mui santez. Emma he doa perzhioù fall evelti. Adela he doa digarez da gavout abeg. Pebezh disamm, pebezh levenez, gallout diskouez madelezh he c'halon e-keñver an dorfedourez !

An teir sizhun-se evit Emma a vije bet ur baradoz. He brasañ eürusted oa kaout tud hegarat en he c'hichen. E gwirionez e vevas e-pad teir sizhun evel war ribl poull an ifern. Reizh e oa, a soñje. Se oa priz he fec'hed, priz ar gaou he doa ijinet. Met, ha ret e oa gouzañv evit saveteiñ ul laer ? Euzeb, hep arvar, en doa laeret ar Montr. Kemeret en doa an tec'h.

278

He dlead oa marteze kas ar polis war e lerc'h. He dlead, sur, oa anzav pep tra ouzh Adela, diouzhtu.

Ha ne grede ket. Bep abardaez, o vont d' he gwele, e lavare outi hec'h-unan : « Warc'hoazh, warc'hoazh e komzin gant Adela ». Ha pa zeue ar mintin, ne gave ket nerzh a-walc'h en he c'halon d' hen ober.

* * *

Distreiñ da Vrest a rejont eta a-benn an teir sizhun.

Emma a blije kalz dezhi peurliesañ distreiñ d' ar gêr, da gaout peoc'h goude trouz ar vuhez en ostaleri. Ur miz e-mesk estrenien a oa a-walc'h, a oa re

zoken. Skuizhus e oa. Aer ar maezioù hag aer ar mor a oa skuizhus ivez. Mall a veze ganti adkavout he c'hambr gant hec'h arrebeuri, he liorzha gant he bleunioù, ar ru gant ar pennoù anavezet, ar stalioù ma kustume ober enno he frenadennoù bihan bemdez.

En dro-mañ, avat, e tostaas ouzh an ti, pounner he c'halon. Dizale e vije goulennet gant Adela ar baperenn, paperenn an ti-prestañ, hag e vije ret lavarout ar wirionez... pe ijinañ ur gaou all.

- Sellit, - emezi, - ar voest-lizhiri a zo leun ! Ha plac'h an ti-post he doa prometet kas dimp...

Edo o c'houllonderiñ ar voest.

- Feiz ! N' eo ket lizhiri int : paperoù-embann, un notenn lakaet gant paotr kompagnunezh ar gaz... ha... petra eo an dra-mañ ?... ur pakad !

Etre he bizied e talc'he ur pakadig. Ne oa netra merket war an tamm paper gwenn a rae ar golo. E-barzh e oa ur voestig plat kartoñs louet. Hag e-barzh ar voestig, paket e paper melen moan, ...he montr aour.

- Doue ra vo meulet ! - eme Emma.

Ar c'homzoù-se a oa deuet eus he genou a-raok dezhi kaout amzer zoken da c'houzout petra a lavare.

Hag e redas d' he c'hambr hep ur ger muioc'h.

Adela, evit he doareoù taer, a oa ken romantel he c'halon ha ma oa tener kalon Emma. Ha setu amañ an istorig koant a ijinas an div blac'h kozh etrezo, da echuiñ an istor koantik-mañ.

Euzeb a oa paotr mat, goude holl, met gwan... gwan... hag o welout montr kaer Adela ne oa ket bet evit mirout da laerezh anezhañ. Ha neuze en doa bet keuz, ha ne ouie ket petra ober. Hag oc'h anavezout Adela en abardaez-se en ostaleri en doa bet mezh, ha muioc'h a geuz c'hoazh eget a-raok. Goude kemer an tec'h, e oa aet da Vrest da lakaat ar montr e boest-lizhiri an ti. Ha bremañ e oa o vont da zimeziñ gant Janin, hag e vije onest betek deiz e varv, hag e vijent eürus hag o dije kalz a vugale.

279

Marteze oa gwir, marteze ne oa ket. N' o deus ket bet tro da c'houzout. E-pad meur a vloaz goude se int aet da dremen ur miz en hevelep ostaleri. Met n' o deus biskoazh gwelet roud na klevet keloù eus an tri-se.

UN DANVEZ-DEN

gant Fañch ELIES

Pa vezer deut en oad e ranker mont d' ar skol, da lavarout eo an abretañ ar gwellañ. E-giz-se ar mammoù a vez peoc'h war-dro labour an ti.

Frañsa a gemeras eta hent ar « salle d'asile ». Pa lavaran « a gemeras » e tlejen kentoc'h ober gant « a voe stlejet ». Ne lavare netra evit loc'hañ diouzh ar gêr, e vamm krog start en e zorn. Met, adal ma troe e korn ar sekreteri, e pennfolle trumm. Youc'hal, fringal, rual, ober a rae a bep seurt. N' oa ket e bemp vloaz, avat, evit trec'hiñ war nerzh e vamm. Stlejet e veze eta penn-da-benn d' an hent a gase ac'hane d' ar skol. Hag an nor a zigore evel genou un ifern da lonkañ Frañsa leun a zisesper.

* * *

Ma ! ur wech e-barzh, e-touez paotredigoù ha merc'hedigoù eus e oad e tisoñje buan Frañsa e c'hlac'har hag a-benn ur pennad e ragache evel ar re all. Mont a rae ganto da azezañ war ar bankoù bihan izel. Hag e stagent holl e-pad ur c'hardeur pe ouzhpenn da ganañ a-bouez-penn pozioù ur ganaouenn vugel bennak evel :

Le petit Jésus allait à l'école
 En portant sa croix dessus son épaule
 Quand il savait sa leçon
 On lui donnait des bonbons,
 Une pomme rouge
 Pour mett' dans sa bouche,
 Un bouquet de fleurs
 Pour mett' sur son coeur.
 C'est pour vous, c'est pour moi
 Que Jésus est mort en croix.
 281

Neket kanaouennoù brezhonek evel just a veze desket dezho. Biskoazh ne deo bet brudet ar seurezed gwenn da vezañ sot gant yezh o bro. Nemet ur wech an amzer spered hud ar ouenn a gemere an trec'h er voused.

Pa veze glav, e-lec'h mont da c'hoari er porzh, e rankent chom er goudor dindan an disglavenn. A-benn ur pennadig, levezonet moarvat gant trouz an dour o kouezhañ ingal, e stagent a-unvouezh skiltr gant kanaouenn an amzer :

Glô ! glô ! glô ! glô ! glô ! glô !
 Ken na filibaouto !

Ar seurezed a sode...

* * *

Rak kaer o doa ar seurezed bezañ merc'hed a benn, bec'h o deveze meur a wech bemdez gant ar c'hardennad bugale-se, n' ouzon pe gantad a oa anezho en ur sal hir.

N' oa ket tu da c'houlenn outo, muioc'h eget ouzh neizhiadoù filiped, chom hep barbilhat. Evelato pa zeue ar safar da vezañ kreñv a-walc'h d' ho pouzarañ, ar seurez « Sainte-Noyale », anezhi ur bikol maouez start a dape krog en ur wialenn hir hag a rae tro ar sal d' ar red, en ur skeiñ a-dreuz hag a-hed... ouzh prenn an taolioù. Spontet, ar filiped a chome sioul ur vunutenn pe ziv da nebeutañ ha da c'houde, tamm-ha-tamm, e kreske adarre ar safar betek ma kroze ur

wech muioc'h kurun ar seurez « Sainte-Noyale ».

Pa veze re benn-fall ur bugel e ouie houmañ ober estreget trouz. Ur feskennad a veze a-wechoù lod ar bugel, a-wechoù all ar boned azen.

Soñj en deus Frañsa gwelout un deiz ar seurez o tapout krog en ur baotrezig, ouzh he sammañ dindan he c'hazel, o troñsañ dezhi he sae. Siwazh ! N'oa bragez ebet gant ar plac'hig. Piv 'oa tapet nemet ar seurez ! Ma ! gant un mallozh ouzh ar gerent, dizoare a-walc'h da chom hep bragezañ o faotrezed, e roas he feskennad da houmañ war he revr noazh ! Pebezh mezh d' ar vlejerez dirak ar baotred !

Dont a reas ivez tro Frañsa. Labourat mat a rae koulskoude. Poaniañ a rae d' ober bizhier kempenn war e sklentenn. Moarvat en doa disantet en un doare grevus bennak ouzh ul lezenn gevrinus. Plantet e voe war un daol, ar boned azen war e benn.

282

M' en deus ankounac'haet an abeg pell 'zo, n' en deus ket disoñjet c'hoazh e gorfad mezh.

* * *

Pa zeue an hañv hag ar vakañsoù ez ae Frañsa da di e vamm-gozh da dremen ur pennad. En e vleud e veze e Krec'h-ar-Bleiz. Den ebet da zifenn outañ mont a-gleiz pe a-zehou, netra kaeroc'h d' ur bugel. Hag ez ae Frañsa d' ar vengleuz da welout tennañ taolioù-min, da graoñ-kelvesa, da vouara, pe da vesa ar saout gant moused all ar gêriadenn. Un dro en doa kavet plijus redek en ur wazh-dour n'ouzon pegeit amzer ha da c'houde e tapas war e gofoù-divhar daou daol heol a-zoare. N'ouie ket, avat, petra a c'hoarie gantañ nemet e ouele en e wele-kloz an noz war-lerc'h hag ar vamm-gozh a ouele gantañ. Kalonoù tener 'oant o-daou.

Pegen plijus da Wener pa stage mamm-gozh d' ober krampouezh. Un dudi 'oa evit Frañsa sikour c'hwezhañ an tan dindan ar billig vras ha gwelout goude mamm-gozh o ledañ bravig an toaz gant he rozell hag o plegañ ar c'hrapouezh diwar ar bern pa vezent distanet un tamm. Ne c'hortoze ket Frañsa poent koan evit kaout un tañva anezho. Ha da echuiñ an abadenn, mamm-gozh gant an dilerc'h eus an toaz a aoze un doare kouign tevoc'h eget ur grampouezhenn. Hag ar gouign-se, un tamm amann o teuziñ warni, a veze un dra lipous da zebriñ, me 'lar deoc'h !

Ar vakañsoù, avat, ne badont ket bepred hag un deiz e veze ret adkemer hent Landi. Ur wech da nebeutañ ez eas Frañsa d' ar gêr war e droad gant e vamm-gozh. An dud a zegouezhe ganto war an hent a c'hellas gwelout un arvest teneraus : an hini bihan hag an hini gozh o vont gant an hent en ur ouelañ dourek. Kañv a zougant d' unan bennak, moarvat. Nann, tudoù keizh, o kas ar mab bihan da di e vamm, netra ken. Pebezh glac'har !

* * *

Ur paotrig ourz ha lent un tammig e oa Frañsa. Fur a-walc'h e oa bet a-hed ur wech ha gant ar bloavezhioù, dindan levezon e vamm, e troas war an devosion, ar pezh n' en deus ket miret outañ da bec'hiñ.

283

Da goulz foar Vazhe edo Frañsa hag e gamaladed evel savet d' ar baradoz. Goloet e veze al leur-gêr dirak ar c'hoc'hu a stalioù a bep seurt. Ur blijadur e veze mont da sellout ouzh an Tammig oc'h aozañ e verliñgoioù, zoken pa ne veze ket ur gwenneg toull en ho kodell. Ar c'hwez-vat a ziskenne betek en ho kof evit netra. Na plijus e oa gwelout ar c'hoñfizour o spegañ ouzh ur c'hrogig an dolzenn c'hlas, ruz, damzu, gwenn, poazhet goustad en ur gastelodenn gouevr war ur fornigellad glaou-fer ! Hag e stage da sachañ warni a daolioùigoù ingal ha dre ma astenne e sklaerae al liv hag e teue an danvez da vezañ par a-walc'h d' ur gudenn c'hloan. Neuze e tistage gwalennigoù gant sizailhoù bras hag o zroc'hañ a rae a dammoùigoù war un daolenn-varbr. Ganet 'oa ar berliñgoioù.

Ha pa gouezhe an noz gouleier kêr ha deveroù « asetilen » ar stalioù a skigne dre-holl ul levez aour hag arc'hant. Dañserezed ar sirkoù, en o brozioù berr perlezennet, a save skañv o divesker ouzh son ur c'hornig-levriad raouliet.

Siwazh ! hir e veze kavet an deiz o c'hortoz an noz hag un dro, skuizh e toull dor serret ar baradoz, hep gouzout dezhañ penaos, e kouezhas Frañsa en ifern.

Ur stal-dennata a oa ivez gant an Tammig e-kichen e stal vadigoù. Serret e oa evel ar re all e-pad an deiz. Perak eta oa aet Frañsa ha daou gañfardig all da zic'henaouiñ, dres dirak ar stal-se ? Unan a dostaas e fri da sellout en diabarzh. Klozet laosk e oa ar stal hag e weled en damc'houlouù skleurioù eus ar baradoz-se na zigore nemet d' abardaez. War un dorchennig voulouz ruz e oa speget a-bouez o spilhoù ar marmouzien lies-liv, ar bleunioù paper gant neud arc'hant hag aour a veze roet gant mestr ar stal d' an nep a denne mat.

E penn piv e tiwanas ar soñj fall ? Diaes gouzout. Pezh a zo sur, Frañsa eo en em silas er stal. Dibegañ a reas ur spilhenn pe ziv. Goude an dro gentañ e reas un eil. Ha, goude, an eil, troioù all ken na chomas mui na marmouz na bleunienn war an dorchennig. Berniet e oa bremañ an teñzor e kasketenn voulouz glas Frañsa.

Met paotr ar stal en doa gwelet un dra bennak. Krog ar spont en e ler, Frañsa a redas kuit hag, en un taol deut distag e galon diouzh madoù ar bed-mañ, e kinnigas frouezh e laeroñsi d' ur paotrig a oa o c'hoari, er penn all d' al leur-gêr, e-tal ti e dud. Sebezet, ar paotrig ne lavare grik. Tostaat a rae paotr ar stal-dennata, kavet gantañ roudoù Frañsa. N' en doa ket hemañ amzer da chom da veuliñ e varc'hadourezh hag e lezas gant ar paotrig kasketenn hag all, hag e skampas dillo.

284

P' en doe redet ur pennad mat, e voe skuizh. Evel ne zeue den war e lerc'h ec'h ehanas hag e soñjas. Pounner 'oa e galon en e greiz. Deut e oa da vezañ ul laer ! Dre ma tostae an noz, avat, e kreske e c'hoant da zistreiñ etrezek ar gêr. Pa erruas e korn ar straed a gase d' e di e tegouezhas gant e zaou gamalad a zisplegas dezhañ, dispourbellet o daoulagad, penaos e oa aet an Tammig betek ti al laer, gant ar gasketenn voulouz glas en e zorn ha penaos e oa deut er-maez, ur pennad goude, en ur c'hoarzhin, diaoulek d' o meno. Kalon Frañsa, pounner endeo gant samm ar morc'hed, a voe flemmet neuze gant broud ar spont. Peseurt kastiz a vije sammet warnañ gant e vamm ken sellus evit kement tra a denn d' an onestiz ?

Daoust d' e spont, rankout a reas a-benn ar fin mont d' an ti. Dont a reas tre, gwasket nann gant an aon da resev javedad pe skouarnad, hogen gant ar gwashañ korfad mezhañ a c'hell bezañ lod ur paotrig c'hwec'h vloaz o stagañ da ziforc'h an droug, diouzh ar mad. Ya, keuz en doa d' e bec'hed, keuz brasoc'h n' hell ket bezañ en un den e barr e skiant. N' oa ket evit diskleriañ penaos e oa kouezhet e-giz-se etre skilfroù an diaoul.

Pa 'z eas, un nebeut mizioù diwezhatoc'h, d' ober e bask louarn, ne voe ket tost dezhañ ankounac'haat e gentañ pec'hed. Ken mezhek an tamm anezhañ hag en deiz end-eeun m' en doa faziet, e stagas, e damskeud ar gador gofez, da anzav ouzh ar beleg, gant ur vouezhig o krenañ :

« Va zad, bet on ur wech o laerezh e stal an... »

* * *

Tamm ebet n' oa Frañsa ur paotr drouk, nann, nemet c'hoant a save dezhañ a-wechoù ober e babor, evel ma c'hoarvez d' ar re vihan pa vezont gant bugale all brasoc'h egeto. Lakait moused da c'hoari gant krennarded, dezho pemp pe c'hwec'h vloaz oad muioc'h hag e kred d' ar re yaouankañ int deut en un taol-kont da vezañ neket hepken paotred yaouank, gwazed ne lavaran ket.

Edod e poent Gouel ar Sakramant. War al leur-gêr e-tal ar c'hoc'hu ha war

ar plas-foar, e oa an dud a-zevri o sevel ar paradozioù a-benn ar sul. Saprennoù yaouank troc'het e Koad Brezal a rae ur c'hoadig en-dro da bep paradoz. Degas a rae ar vugale paneradoù, boutegadoù bleunioù ha glasvez d' ar re vras ha peurliesañ ez ae eeun-tre an traoù er peoc'h hag er c'hwez-vat.

285

Er bloaz-se, n' oun dare perak, e savas tabut etre daou rummad moused. Ha Frañsa, hep gouzout nag evit piv nag evit petra, en em gavas diouzh un tu o foetañ mein ouzh ar vandenn all a rae kemend-all en ur skoachañ a-dreñv gwez ar plas-foar.

Souden e savas youc'h dindan ar gwez. Ur paotrig a oa bet tizhet en e benn gant ur maen : mab an apotiker oa hennezh. Ha bandenn Frañsa kuit d' ar red etrezek al leur-gêr.

E seurt emgannoù, mar gouezer piv a resev eo diaes anaout piv a ro. Mat, en dro-mañ e oa sklaer an afer. E gamaladed vrasoc'h a ziskouezas splann da Frañsa penaos ez oa ur maen strinket gantañ en doa faoutet penn mab an apotiker. Dont a rafe hep dale an archerien da dapout krog ennañ d' e gas d' ar bidouf. Frañsa, hegreidik dirak testenioù ken diarvar, a oa mantret e galon. War a wale, ken aes e oa dont da vezañ muntrer eget n' oa bet mont da laer er bloaz a-raok.

Ne welas, avat, liv archer ebet. An apotiker e-unan en doa louzaouet penn e vab hag e gaset d' e wele da ziskuizhañ. Evit gwir n' oa nemet Frañsa e-unan o krediñ eo eñ en doa graet an taol.

* * *

Doanioù ha joaioù bugel, an abegoù a zo deoc'h a zegas ur mousc'hoarzh war vuzelloù an dud e barr o oad. N' eus gwashoc'h fazi. N' eo ket danvez ar penn-abeg a dle talvezout da varn ment ar morc'hed pe an eurvad. N' eus par da galon flamm un danvez-den da c'hellout bezañ boureviet don gant ur c'hriagn-spered ha fromet bev gant ur barr-levenez.

INGLIS GUNDRY

Sonaozour Kerneveurat

gant S. OUSTON

« Va sonerezh ? » hag Inglis Gundry, ar sonaozour kerneveurat - Ylewyth, ar Sonour, evit reiñ dezhañ e anvbarzh - a brederias ur pennad hag a respontas : « Ne deo tra skol ebet ha ne gerzh da heul nag a-enep hengoun ebet. Klask a ran, em zestenoù kerneveurat, displegañ Kerne-Veur evel m' em ziskuilh din ; klask a ran, ha netra ken... »

E c'hell unan lavarout koulskoude e komz Kerne-Veur geltiek dre c'henou Inglis Gundry zoken pa gemer da destenn harozed Bro-C'hres pe Bro-Saoz Shakespeare. Perzhioù keltiek dibar a zo d' e oberoù ha d' e bersonelezh : bez' ez eus ennañ ur c'hemmesk a zen disuj hag a zen a feiz ; santout a ra an drama e buhezioù an dud vunut ; meizañ a ra dre natur e c'hell ar gerioù dont da vout sonerezh hag ar sonerezh displegañ marvailhoù ; gouzout a ra ez eo an Diwel hag an Tremened ken galloudus hag ar Gwelus hag ar Bremañ, - pe marteze galloudusoc'h zoken...

Breizh-Veur, an holl her goar, a zo hep talvoudegezh evit he sonaozourien c'henidik. D' e dri hag hanter kant, koulskoude, e c'hell Inglis Gundry krediñ ez eo c'hoazh yaouank evit bezañ gounezet ar brud a zo hiziv e hini, ha muioc'h c'hoazh dre m' en deus kemeret penn e hent diwezhat. Kroget oa gant micher ar breutaer e London, nemet e teuas dizale da welout ez oa re nebeut a romantelezh er Reizh, re izel-izel evit bezañ e c'halvedigezh. Da c'houde e teuas da vezañ levraouegour e-pad tri bloaz ha sevel a eure ur romant e-pad e amzer-vak. Padal e kavas dezhañ n' helle ket gerioù o-unan-penn gwalc'hañ e galon. D' an oad a dregont e stagas a-zevri gant studi ar sonaozerezh, e Skolaj Roueel ar Sonerezh hag eno unan eus e gelennerien a voe Vaughan Williams, ur C'hornogad eveltañ (genidik eus kuzh-heol Bro-Saoz). En e eil vloavezhad skol e c'hounezas ur priz evit Faltazienn evit pevar-rebed. En trede bloavezh e savas ur c'hoarigan war ul levrig dezhañ e-unan : **Naaman pe Lorgnez ar Brezel**. Morse ne voe c'hoarriet **Naaman**. N' oa ket deut d' ur mare mat...

287

« dont a raio al lorgnez adarre
gant un nerzh veur
hag ur brec'h astennet pell
da baotañ
dre ur vro a oa e peoc'h ha dienkre. »

Linennoù a seurt-se ne glotent tamm ebet ouzh spered Munich.

Seblantout a reas ar brezel trouc'hañ krenn trede micher Inglis Gundry. War vor gant listri ar Roue e kañvas 1941 anezhañ. Ar wech-mañ, avat, an drougeur ne voe nemet ur seblant, ur c'hammed war raok e voe e gwirionez. Kizidik ouzh ar Mor evel Kerneveuriz-all e wiskas gant gerioù ha sonerezh, en ul levr Kaniri-mor ha Pemp kloc'h, un heuliad diwar-benn ar mor, ar varzhoniezh en doa kavet e galv ar c'hleron, e gwerinoniezh an dud a vor ; el loc'h-war-raok, betek steuziañ, eus al listri louet, a-dreuz « da euriou goullo ar noz morc'honet ».

Deut poell dezhañ evel arzour hag evel meizour, ez oa barrek, pa zeuas ar peoc'h, d' ober eus e gentañ labour war c'houlenn un dra bennak brasoc'h eget n' eo bet goulennet. Bez' e voe al labour-se ur c'hoarigan, **Ar Gverenneien**, savet evit Kevredad Sonerezh ar C'hounideien. Ur marvailh skrijus eus ar strouezheg, evel m' o doa bet da c'houzañv, en ho buhez pemdez, kalz a vroadoù. Da e oa d' al labour-se plijout da arvestourien touellet gant an abostolerezh. Lec'hiet en doa Gundry e « resistanted » e menezioù ar Balkanioù hag o lakaat a rae da

huchal « fascist » evel ur gunujenn ha kanañ kanaouennoù savet war skouer re Paotred Tito. Nemet o diskouez a rae ivez hervez doare gwelout an Istor, da lavaret eo e rae anezho warlerc'hidi hiziv an deiz ar rummadoù « menezidi » o doa kannet kriz « tud ar gompezenn » evel pa ve diwar un urzh eus an Natur - an Natur he deus lakaet ar gompezenn strujus ha minic'hi ar menez e-lec'h m' emaint.

Meulet e voe **ar Gevrenneien** gant ar varnourien en abeg d' ar c'horioù nerzhus, da zoare - kensonek dreist-holl - an oberenn, d' e zoare displegañ telennek modern ha kar tost d' ar gomz, hogen hep bezañ re rust war an dachenn-se.

288

Diwar neuze e voe anavezet Inglis Gundry evel ur spered, nevez e ijin, er c'hoarigan. Ret-mat eo dezhañ reiñ c'hoazh kentelioù sonerezh evit bevañ. Nemet savet en deus, evelkent, a-benn bremañ, ouzhpenn e oberoù evit laz-seniñ, seizh c'hoarigan. C'hoariet eo bet pevar anezho. Kerneveurat eo evit gwir an daou ziwezhañ. E 1952 e lakaas Ar vengleuzerien staen da advevañ evit ar wech kentañ, war ul leurenn-c'hoari e London, amzer mengleuzioù staen an 19vet kantved ; un amzer ma chom evel savadurioù-koun anezhi, e pradeier hag e lanneier Kerne-Veur, strolladoù siminalioù dismantret ha stalioù-labour iskis evel tourioù meur. En oberenn-mañ e kaver ur c'hor a c'hiz nevez : ar « bal maidens » o zavañjeroù gwenn (ar merc'hed a oa o labour didoueziañ ar c'hailh-staen garv pa zeue betek gorre an douar).

Div hañvezh zo e voe awenet Inglis Gundry gant tremened koshoc'h Kerne-Veur ha war un dro e teuas ouzhpenn da vezañ un nevezour. Sevel a reas « Strollad ar C'hoarigan Kerneveurat » hag e roas da Gerne-Veur he c'hentañ c'hoarigan - war an tornaodoù gouez - e Minack, tost da benn-tir « Land's End », en ur c'hoariva dindan an amzer. Kerne-Veuriz oa eus an darn vuiañ eus ar ganerien. C'hoari a raent ur marvailh eus ar ramzed a chom bepred, hervez ar brud, war an tornaodoù-se, nemet emaint bremañ dindan doare pikoloù rec'hel, troet m' int bet e maen en abeg d' o fec'hedoù. E Roc'h Logan en deus Inglis Gundry o degaset adarre d' ar vuhez, d' ar garantez ha d' ar pardon evit un nebeut devezhioù hañv.

Dre ziuwer arc'hant ne deo ket aet pelloc'h an taol-esa-se. Padal prouet en deus Inglis Gundry e c'heller kas da vat kanerezh ur c'hoarigan, zoken en ur gouelec'h war ribl an Atlantel hag ez eo mouezhioù Kerne-Veuriz dereat evit-se. Madik e anaoudegezh eus teñzor lennegezh ha sonerezh an amzer-gozh war an douar bras en deus, da skouer, kemeret skrid ha sonerezh tri drama eus ar Grenn-Amzer embannet gantañ goude o zennañ diouzh un dornskrid kozh eus Fleury.

Emañ bremañ Inglis Gundry o prederiañ war an dazont, evel ma oar e vignoned e Vreizh-Vihan : « Ha perak ne vefe ket un deiz klevet mouezhioù ha marvailhoù breizhat ? Perak ne welfemp ket un taol-esa a-stroll o tegas d' ar gouloù ar binvidigezh a werinoniezh hag a feiz a zo peadra dirann Breizh-Vihan ha Kerne-Veur ? »

(brezhoneg gant F. E.)

EÑVORENNOU UR MESTR-SKOL

(Savidigezh skol divyezhek Ploueg ar Mor)

gant ARMANS AR C'HALVEZ

Ar pennad-mañ a zo tennet eus ar gelaouenn SKOL hag embannet gant aotre ar rener, an Ao. Kalvez, beleg

I. - Eizh vloaz a stourm en ur Skol c'hallek.

E derou ar bloaz 1949, e voe kinniget da barrez Ploueg-ar-Mor, gant an tiegezh de Foucaucourt, o zi-hañv e Rundavid, anvet ganto « Kastell Bellevue ». Bez' e oa anezhañ ur savadur ledan gant adtiez e-leizh, ha liorzhoù a-raok hag a-dreñv. Pep tra a oa digempenn, pe zoken dirapar goude bezañ roet bod, e-pad ha goude ar brezel, da soudarded alaman, da baotred ar Resistañs, ha da repuidi eus Brest.

D' ar lañ a viz Here 1949, e tigore e « Kastell Bellevue », e-giz ma lavare an dud, ur skol gristen, hag a zo bet anvet e-pad pell « Skol ar C'hastell », hag a vez anvet c'hoazh alies « Skol ar Frered ». O vezañ ma oan kure er barrez abaoe 1945, e oa bet goulennet diganin bezañ ar rener kentañ. Asantiñ a ris : n' ouien ket d' ar mare moarvat pegement a drabas a zegasfe din ar skol nevez (1).

Ret eo din anzav, memes tra, e oan dija dedennet gant an desavadurezh (2) hag ar berzh a rae ar Skolioù Kembraek Nevez. Santet em boa, marteze, e kinniget din un dachenn-labour a dalveze ar boan evit : « DOUE HA BREIZH » !

Klasket em boa bet kelenn ar brezhoneg e skol al Leanezed, a-drugarez d' ur renerez, a oa hag a zo atav, ur vignonez dezhañ. Hep kalz a verzh avat. N' ouien ket an tu. An taol-esa, neoazh, n' eo ket bet difrouezh evidon peogwir em boa kroget da zeskiñ ar vicher.

290

Adalek an derou e klaskis reiñ ur spered breizhat da Skol Sant-Erwan. Mont a ris betek lakaat anv ar skol en brezhoneg war ar siell, al lizhiri-dle, ar bilhedoù-tombola ; ha bremañ e c'heller c'hoazh e lenn war ar blakenn greunvaen a zo bet staget e-kichen an nor-borzh. Diaes e vefe bet din, en gwirionez, ober a-hend-all, ha ne gavis skoilh ebet war va hent (3). Er c'hontrol, an dud a vez souezhet pa ne lakaan tamm brezhoneg ebet war va skridoù.

Diaesoc'h e voe din kelenn ar yezh ; pezh a ris, koulskoude, adalek ar bloavezh kentañ. N' em boa ket dizoloet c'hoazh an tu, hag e-pad an daou vloaz war-lerc'h, 1950-1951 ha 1951-1952, ne voe ket ganimp kalz a vrezhoneg. E 1952-1953 hor boa prientet mat a-walc'h Bleun-Brug Boulvriag (1953) ; hini Pleuvihan, e 1954 ; hini Kallag, e 1955. E-doug 1954-1955, em boa kelennet ar yezh 15 mn bemdeiz e stumm pe stumm ha gant berzh a-walc'h.

Diaezamantoù am boa kavet war va hent. Da gentañ a-berzh va c'henvistri. Reiñ a ris da gompren dezho ne felle ket din, evit priz ebet, plegañ d' o sorc'henoù.

D' an eil, a-berzh un nebeudig kerent, nebeut a-walc'h a gav din. N' em eus ket klasket gouzout pet. Peder familh a zeuas da gomz ouzhin : div vamm ha daou dad. An hini gentañ a blegas aes-tre hag he daou baotr a ra bremañ studioù mat er skol-etre (4). An eil a lammas he faotr eus hor skol war zigarez e raen re a vrezhoneg. Din-me, avat, e roas ar vamm un abeg all : fellout a rae d' an tad e heuilhfe e vab ar skol ofisiel. An abeg gwirion e oa, moarvat, rak ar

merc'hed ivez a voe tennet eus skol al Leanezed na gelennent tamm ebet ar yezh. Ar re a anaveze an afer o deus bet abaoe un tammig fent : ar paotrig a zo distroet d' ur skol brevez ha bez' emañ kalz war-lerc'h ur paotrig all hag a reas amañ e studioù penn-da-benn. Netra ken ! D' an daou dad e tisplegis ne felle ket din deskiñ ar brezhoneg d' o mibien en desped dezho, hag e klasken atav mad ar vugale fiziet ennon (5).

Fellet ez eus bet din danevellañ dre ar munud ar c'hrogadoù-se evit kennerzhañ ar vistri a c'hellfe bezañ digalonekaet gant seurt skolioù. Un diaezamant brasoc'h c'hoazh am eus bet d' ober gantañ a-berzh va skolidi : holl e oant bet savet en galleg, estreget unan pe zaou. Ur c'hard bennak a gomprens madik a-walc'h, ar c'hard all un tamm bennak, hag an hanter diwezhañ nebeut-tre, pe netra (6) . Un dizoloadenn a-bouez bras e oa bet evidon al levrioù bihan ruz embannet gant Departamant Kembre Ministrerezh an Deskadurezh e Londrez. Menozioù pennañ ar studiadennoù-se, ha frouezh va skiant-prenet a vo kavet e niverenn gentañ Skol, dindan an titloù : « Aergelc'h Breizhat er Skolioù » ha « Penaos kelenn ar Brezhoneg evel eil Yezh » (7).

291

E derou ar bloavezh-skol 1953-1954, e oa bet diskleriet amañ ur bañsion, pe ur skol-lojañ e-giz ma lavar ken brav Yeun Ar Gow en e levr « Eñvorennoù ». Adalek an deiz kentañ e kustumis komz brezhoneg ouzh ar bañsionidi. Hag a-benn ar fin em eus bet ar blijadur da welout un nebeudig eus hor skolidi barrek da vrezhonegañ gant aezamant.

Meur a wech, koulskoude ez on bet war varr da fallgaloniñ. Met, atav, e teue d' am broudañ skouer Bro-Gembre, va c'hredenn vrezhek, am lakae d' esperout en amzerioù gwelloc'h, ha lizhiri va mignoned. Setu amañ un tañva eus ar re a skrive din puilh ur mignon etre 1949 ha 1951 :

« Un tamm truez am eus ouzhit ivez o soñjal er garg nevez a zo o pouezañ war da ziskoaz ha war da spered. Ne dle ket bezañ gwall vourrus bezañ a-hed an deiz o kelenn frioù-mic'hi ! Un dra gaer ez eo avat ha spi am eus e tougo da labour frouezh e-leizh evit ar vro. » (deiziad : 6-10-49.)

« Sammet ez out hep mar ebet gant da labour a skolaer hag rener-skol ha setu perak n' hellez mui skrivañ din gwall-alies, daoust ma rafe se kalz a blijadur din. Hogen bez sur n' em eus tamm droug ebet ouzhit evit-se.

Spontus eo evelkent santout war hor chouk pouez ur gevredigezh ha na garomp ket - gwask ur sevenadurezh hag a gasaomp - samm un urzhiadur a garfemp disteurel diwarnomp... Ya, aozet ez eo ar gevredigezh hag ar bed a zo en-dro deomp en doare da SUNAÑ HON AMZER, HOR BUHEZ, HOR GOUIZIEGEZH, da zinerzhañ hor Bro, ha da greñvaat muioc'h a se ar vro all, ar spered estren, gwashoc'h eget ar jiu-jitsu japanat hag a zo e reolenn-ziazez: implijañ nerzh an enebour d' ober droug dezhañ. » (11-1-50.)

« Dilun eta ec'h adkrog ar skol ganit hag e lec'h all evel just. N' eus graet netra na votet netra a-du gant ar yezh. Amañ evel en Iwerzhon n' eus nemet ar Sin-Fein (An « Ni Hon-Unan ») a gement a c'hell degas an trec'h deomp. Ha den ebet ne gred kregiñ e pav an alar da verkañ ar roudenn : « betek amañ e teui ha ne di ket pelloc'h ». Distourm kaer e vo lonket hor bro gant al lanv gallek... » (2-10-50.)

292

An diskoulm am boa kavet, a soñje din da vihanañ, en Bro-Gembre. Tu am boa bet da weladenniñ ar vro-se e-doug vakañsoù 1949 ha 1951, d' ober anaoudegezh gant un nebeut kudennoù, met nebeut a-walc'h gant hini ar skol (8). A-drugarez da levrioù bihan ruz embannet gant Ministrerezh an Deskadurezh en Londrez ha d' ar gelaouenn sizhuniek « Y Faner » e heuilhen emgann ar c'hembraeg er skolioù. E-pad vakañsoù Meurlarjez 1954 e teuis a-benn da beurechuiñ ur studiadenn hag a oa pell 'zo war ar stern : « Ar C'hembraeg e Skolioù Kembre » (9) . Renerien div gelaouenn vrezhonek pennañ an amzer a nac'has embann va zammig labour war zigarez n' oa ket diouzh doare o lennerien. Diwar se e krouis ar gelaouenn «

Skol », a voe lakaet e gwerzh evit ar wech kentañ e Bleun-Brug Pleuvihan.

Vakañsoù bras 1954, daou viz a-bezh, a dremenis o studiañ ar skolioù divyezhek en Fryslân. Un danevell, a savis evit Ministrerezh an Deskadurezh en La Haye, en doa roet din ur yalc'had-studi, a voe embannet en niverenn 2 « Skol ». A-raok kuitaat tachenn ar studioù e lavarar c'hoazh em eus bet graet un enklask heñvel er Slesvig, en Alamagn hag en Danmark, e miz Eost 1955, hag e Bro-Gembre e miz Eost 1956. Danevell ar Slesvig a vo kavet e « Skol VI ». Hini va beaj e Kembre a chom c'hoazh da beurskrivañ ; graet e vo hepdale rak meur a dra nevez am boa desket du-hont ha ret eo din adlenn va notennoù evit sklerijennañ an holl gudennoù a rankan diluziañ hiziv.

Skoazellet ez on bet c'hoazh em labour gant krouidigezh ur Bagad hag un doare Kelc'h Keltiek gant an Ao. Kure, an Ao. Trehiou, ginidik eus Plouc'ha, war vevenn ar yezh. Dre ar Bagad ez eo bet tremenet ul lodenn vat eus paotred vihan ar barrez abaoe 1953, ha mar n' o deus ket desket kalz a vrezhoneg evit se, mirout a reont en o c'halon ur c'hreunenn vihan bennak a ziwano gwech pe wech (10).

Ar bagad a vez skoret gant ur C'helc'h, e-pad an hañv, da vare ar vakañsoù, pa vez er gêr ar « studierien ». Ne vez ket kalz a dud yaouank etre 15 hag 20 vloaz er gêr a-hed ar bloaz. Holl e rankont divroañ evit studiañ, evit deskiñ ur vicher, pe evit labourat (11) .

Santet ez eo bet abred levezon ar Bagad hag ar C'helc'h war vuhez ar barrez. Addigoret o deus bet dorioù an iliz d' ar c'hantikoù brezhonek hag addihunet e meur a galon un tammig karantez evit ar yezh. Prezeget e vez en galleg bep sul. Warlene, da geñver gouel Sant Erwan, e c'houlennas beleien ar barrez diganin komz en brezhoneg ; va sarmon a blijas d' an holl, zoken d' ar re n' o doa ket he c'homprenet : evit an holl e oa un dra dereat komz en brezhoneg gant ur seurt degouezh (12).

293

Ma vefe bet rennet e pep skol ur stourm evel hon hini, ez afe ar maout buan a-walc'h gant ar Spered Breizhat. Ha perak ne vefe ket un deiz ? (13).

II. - Ur C'hammed war-du ar Pal.

Va fennadoù-skrid a zedennas abred evezh ar stourmerien. Setu arroudennoù eus daou lizher a zegemeris e derou 1955.

« Klevet em eus digant X... ez eo asantet sevel ur skol divyezhek e Keranna, Yerres. Er « Revue » ho poa kaset din e oa meneget ur skol divyezhek Saozneg-Galleg e Pariz. Soñjal a ran neuze n' eus lezenn ebet a zifenn sevel skolioù e-giz-se. Perak 'ta ne vez ket graet...

Daoust hag-heñ e vefec'h-c'hwi a-du evit ren ur seurt skol, pe daoust hag ec'h anavezfec'h unan bennak a c'hellfe hen ober ?... » (26-2-55.)

« Krediñ 'ran ez eus aze da ober un taol-arnod hag a c'hellfe dougen frouezh : digeriñ ur skol hag a rofe d' ar brezhoneg ur plas frank ha diskouez e c'hellfe ar vugale a vefe enni dont a-benn er memes tra da c'hounit an holl diplomoù gallek. Kavet e ve, a gredan, a-walc'h a vugale dre Vreizh a-bezh evit ur skol evel-se, da lavarout eo un 40 pe 50. Petra ' soñjit ? Lavaret em eus da... ne welan den all ebet gwelloc'h egedoc'h da ren ur seurt skol. Ret e vefe deoc'h avat kaout mistri dreist d' ho skoazellañ, rak ma teufe da fall an taol e vefe gwashoc'h eget bezañ graet netra. » (19-4-55.)

Petra ho pefe graet em plas ? nemet selaou ar mouezhioù ha sentiñ outo ! Gant ar soñjoù-se em penn ez is betek an 19 a viz Mae 1955. An deiz-se e kemeris an tren bihan evit Sant-Brieg hag e c'houlennis digant an Ao. Chaloni Boscher, Rener ar Skolioù Kristen, an aotre da grouiñ ur skol-heñchañ amañ (14). An aotre a voe roet a galon laouen ha hep marc'hata. Diouzhtu e voe prientet ur vodadeg d' an 12 a viz Mezheven, deiz gouel ar Sakramant. 65 kelc'hlizher a voe postet,

29 respont a zegemeris, ha 17 a dud a zeuas (15) . Da heul un tamm kaozeadenn graet ganin hag un diviz, e voe savet an danevell-mañ, aprouet gant an holl, ha sinet gant 4 den a gemeras war o c'harg kiriegezh an afer dindan renerezh an Ao. Yeun ar Gow, noter e Gouezeg. Setu-hi amañ dindan :

294

« Eun nebeut tud, bodet e Ploueg-ar-Mor, d' an 12 a viz Mezheven 1955, o deus divizet, gant aotre Rener ar skolioù kristen en Eskopti Sant-Brieg, sevel eur « skol-hencha » e Skol Sant-Erwan.

« Eur c'hlas nevez a vo digoret evit ar vrezhonegerien a-vihanik, a vezo degemeret evel pañsionidi. Ar C'hallegerien vihan a vo degemeret ivez, hag a zesko ar brezoneg evel eil yez.

« Eur Gevredigez a raio war-dro mizou ar c'hlas nevez ha gopr ar skolaerez. Eur vodadeg da ziazeza ar Gevredigez a vo graet e-doug Bleun-Brug Landivizio. An dud a garfe skoazella e stumm pe stumm, pe kas o bugale da Skol Sant-Erwan, a zo pedet da skriva d' ar Rener. »

Yeun Ar Gow - J. Kadoudal

Kontez de Rohan-Chabot - A. Ar C'halvez

Divizet e voe, ouzhpenn, ober gant doare-skrivañ Vallée hag implijout al levrioù a vefe kavet war ar marc'had.

An aotre goulennet e koulz digant ar Bleun-Brug a zeuas kalz re ziwezhat, ha ne voe ket tu da zegemenn bodadeg Landivizio. Mont a ris atav betek eno ha d' ar sadorn 30 a viz Gouere, da 17 eur, war-lerc'h ur gaozeadenn fromus diwar-benn an Ao. Perrot gant H. Kaouisin, e teuis a-benn, ur wech ouzhpenn, da zisplegañ va menoz dirak ur c'hant bennak a dud. D' am soñj ne voe divizet netra resis ; ne voe da vihanañ diazezet kevredigezh ebet.

Ur bloavezh-skol a dremenas hag e-pad ar vakañsoù war-lerc'h e klaskis adloc'hañ an afer. Ur vodadeg a voe aozet e Skol Sant-Erwan adarre, d' ar 24 a viz Gouere 1956, da 16 eur, e-kerz Kamp ar Vrezhonegerien, da heul un emvod eus Bleun-Brug eskopti Sant-Brieg (16) . Diazezet e voe ur Gevredigezh, anvet ur C'huzul-Ren hag ur Rener nevez, resisaet gopr ar skolaer, ha kinniget ar plas d' un den eus an emsav (17). Un nevezinti a-bouez brasoc'h c'hoazh moarvat : evit ar wech kentañ em boa dirazon un tad a familh hag a felle dezhañ kas dimp e vab 10 vloaz. Betek neuze ne oa bet kinniget din nemet paotred re yaouank pe verc'hed. Siwazh n'eus ket bet tu da grouiñ ur « skol gemmesk » dre ma n' eus ket unan a seurt-se e bourg Ploueg. Hag ouzhpenn, ma vije bet tu da zigeriñ unan, e vije bet ret serriñ ar bañsion ! Skoulm Gordios, moarvat, n' oa ket diaesoc'h da zizober !

295

Ar bloavezh-skol 1956-1957 a grogas da hanter Wengolo 1956 ha n' em boa dineizhet skolaer brezhonek ebet. Ha tremen a ris ar bloaz o klask unan, peogwir e kenskrivis gant 5 den en aner. Santout a raen e oa ret mont war-raok : al lizhiri am boa degemeret hag a zegemeren gwech an amzer hen displege sklaer (18). E miz Mae e tivizis digeriñ, koustet a gousto, ur skol vrezhonek e miz Here 1957. Lakaat a ris moulañ paperennoùigoù en brezhoneg hag e galleg, hag a voe kavet d' an holl gelaouennoù vreizhek, da goumananterien « Skol », ha d' un nebeut tud hag o doa peadra da skoazellañ an oberenn pe vugale da gas d' ar skol.

Ar bruderezh gwellañ a voe graet gant ar gelaouenn « Ar Vro » hag a gomzas e pep niverenn, adalek miz Mezheven, eus Skol Vrezhonek Sant-Erwan. Doue hepken a oar pegement a vad he deus bet graet e-giz-se ar gelaouenn-se d' hon oberenn ha din va-unan.

D' an 21 a viz Gouere e teuas betek ennon ur c'heloù mat : an Itron Galbrun, anavezet mat en Emsav, a asante dont e Skol Sant-Erwan evel skolaerez vrezhonek hag evel gouarnourez ar bañsionidi. E derou miz Gwengolo e tremenis dre Bariz, en ur zistreiñ eus Essen, Alamagn, hag e voe peurc'hraet an divizoù etrezomp. Gwerzhañ he stal-luc'hskeudenniñ ha dilojañ a c'houlennas diganti kalz amzer, hag e dibenn miz Here hepken e teuas da Skol Sant-Erwan.

D' an 11 a viz Gwengolo e oa pemp skoliad war ar roll : 1 eus Roazhon, 2 eus Dinan ha 2 eus Ploueg-ar-Mor, hag a oa bet an daou gentañ. Pemp galleger e oant avat ! Ret mat e oa din pakañ ur brezhoneger bennak em roued ha me da gas ur c'helc'hlizher d' un nebeut tiegezhioù hag a anavezen mat (19). Ne gollis ket va foan. 14 paotr am boa enskrivet a-benn ar 24 a viz Gwengolo : 4 eus Ploueg, 3 eus Kemper Gwezenneg ha 6 eus an diavaez. Da c'houde e teuas un toullad reoù all, en o zouez div blac'hig a zo bet lakaet e pañsion e Skol al Leanezed, hag a vez roet dezho kentelioù brezhonek gant an Itron Galbrun. E-pad an trimiz kentañ e kouske ul lodenn eus ar baotred er bourg (20) . Diskleriet ez eus bet hervez al lezenn un hunva nevez hag e loj bremañ an holl er skol.

296

III. - Krog omp hepken.

N' hon eus ket tizhet penn-da-benn ar pal am boa merket e 1955.

Dilezet em eus ar skol saoznek pemdeziek. N' eus ket bet tu da c'hoprañ ur Saozneger ha re sammet ez on a-hend-all evit ober me va-unan al labour.

N' eus ket bet gallet kennebeut digeriñ ur c'hlas nevez da zeskiñ lenn, skrivañ, ha jediñ dre ar brezhoneg da gentañ. Ar vugale a zo bet kaset dimp a oa gallegerien pe re vras evit heuilh ur seurt skol. Met gwellaet eo bet kelennadurezh vrezhonek ar c'hallegerien a-vihanik hag ar vrezhonegerien vrasañ peogwir o deus 8 eur brezhoneg bep sizhun e-lec'h an 3 e 30 a oa bet grataet da gentañ.

Brasoc'h e vefe bet c'hoazh lod ar brezhoneg ma vefe bet tu da fiziout er memes skolaer an holl gentelioù, ar re c'hallek hag ar re vrezhonek. Evit ar marevezh kentañ n' heller ket goulenn kement-se digant den ebet ha pa ranker kement labourat da sevel kentelioù brezhonek hag ober war-dro skolidi ken disheñvel dre an oad hag an deskamant.

Hor skouer a dle chom neoazh ar skolioù kembraek, kozh pe nevez (21) , hag a gelenn ar saozneg evel eil yezh hepken. Siwazh, ur wech ouzhpenn, n' eus ket tu da gerzhout war o roudoù, evit ar mare - (22). Ar gembraegerien vihan a c'hell tremen o arnodennoù a-bezh en kembraeg hag hor brezhonegerien vihan a rank hen ober en galleg !

Un dra a-bouez, ha n' am boa ket soñjet ennañ da vat a-raok, eo gwelout hor « skol vrezhonek » pleustret gant bugale eus ar vro, daoust d' o diouiziegezh vras eus ar yezh ha daoust na vezont ket skoazellet kalz gant o c'herent er gêr (23) . Kement-se a ziskouez e labouromp e-kreiz buhez hor pobl, hag hon eus dija un tammig levezon warni.

Salv ma kresko ken na savo dre ar Vro a-bezh, an eil warlerc'h eben, ur steudad skolioù kaeroc'h, pinvidikoc'h ha brezhonekoc'h c'hoazh eget hon hini !

297

* * *

DIELL 1

Ploueg-ar-Mor, 2 a viz Mezheven 55.

Kenvroad ker,

Aotreet ez on bet gant an Ao. Chaloni Bocher, Rener ar Skolioù Kristen en Eskopti Sant-Brieg, d' ober gant Skol Sant-Erwan ur Skol-Henchañ (école-pilote) Brezhonek-Gallek-Saozneg.

Setu amañ berr-ha-berr ar raktres am boa kinniget dezhañ hag a zo bet aprouet gantañ.

1) En 3 c'hlas e Skol Sant-Erwan, e vo kelennet ar brezhoneg 1/2 eurvezh bemdeiz ; hag ar saozneg un 1/2 eurvezh all (e daou glas) . Deskiñ komz ha lenn. Pezh a glasker ober dija e klas an Ao. Kalvez.

2) Ur c'hlas nevez a vo digoret evit ar vrezhonegerion a-vihanik, hag a vo degemeret evel pañsionidi. Dre ar B. e vo desket dezho lenn, skrivañ ha jediñ.

3) Ur vodadeg eus kerent skolidi « Sant-Erwan » a vezo graet e miz Gouere gant an Ao. Bocher evel kadoriad, da zisplegañ dezho ar peragoù eus an taol-esa.

4) Evit kelenn ar saozneg efedus e vefe tu da c'hopraat ur paotr yaouank eus Breizh-Veur pe Iwerzhon.

5) Ret e vo sevel ur gevredigezh-familhoù d' ober war-dro ar « C'hlas Nevez ». En he c'harg e vo :

- kempenn ur sal en ur c'harrdi : dispignoù war-dro 200.000 lur ;

- prenañ arrebeuri-skol : 80.000 lur evit 20 skoliad (an arc'hant-se a vo vefe restaolet d' ar gevredigezh tamm-ha-tamm gant Skol Sant-Erwan) ;

- diskoulmañ kudenn ar bañsionidi. « Skol Sant-Erwan » evel skol-bañsion diskleriet a zo aotreet da gaout 7 bugel hepken ;

- goprañ ur vestrez-skol. (An Ao. Kalvez a adkembro klas an arnodennoù evit reiñ fiziañs d' ar gerent.)

6) Ar skol a-bezh, hag ar gelennadurezh, a vefe evezhiet dre ar munud gant an Aotrou Kalvez.

Notenn. - Ar raktres-mañ a vo tu d' e wellaat en ur zerc'hel kont eus ali pep hini. N' eus forzh penaos ez eus un dra bennak d' ober war dachenn ar Skol Vrezhonek ha ret e vo diskoulmañ ar gudenn deiz pe zeiz, an abretañ ar gwellañ.

298

Ur vodadeg a vo greet d' an 12 a viz Mezheven 1955 e Skol Sant-Erwan. Tud 'zo evel an Itron Rohan-Chabot, an Ao.Ao. Floc'h, Per Denez ha Ronan Huon o deus dija prometet dont.

Roll an devezh :

- 12 eur : Pred e Skol Sant-Erwan.

- 14 eur : Bodadeg :

Danevell gant an Aotrou Kalvez ;

Krouidigezh ur Gevredigezh.;;

Ar skol vrezhonek : kudenn an arc'hant, ar roll-labour.

Pedet ez oc'h da zont d' ar Vodadeg-se. Kasit din ho respont ; ha skrivit da lavarout ho soñj. En doare-se e vo gonezet kalz a amzer.

* * *

DIELL 2

Kevredigez an Deskadurez Nevez

Ur C'hlas-heñchañ, savet hervez spered Lezenn « Deixonne » war kelennadurezh ar Yezou Bihan, a vo digoret e miz Here 1957 en Skol Sant-Erwan, Ploueg-ar-Mor- (C.-d.-N.). Ar baotred en oad da bleustri ur skol izel a vo degemeret evel diavaezidi pe evel pañsionidi. Roet e vo dezho, kement ha ma vo gallet, un deskadurezh dre ar brezhoneg hag ar galleg, ha lakaet e vint da dremen arnodennoù ar stad : arnodenn degemer er 6vet klas (eil-derez ha skol-glokaat) , arnodenn-degemer en 5vet klas teknikel, hag ar Santifikad (C.E.P.).

Ar gerent o defe c'hoant da gaout displegadennoù resisoc'h a c'hell

skrivañ d' an Ao. Kalvez, rener Skol Sant-Erwan, Ploueg-ar-Mor, a yelo, diouzh ret, d' o gwelout.

Ar skol a zo paeroniet gant « Kevredigez an Deskadurez Nevez », a zastum ivez an arc'hant a vo ezhomm evit ober war-dro ar mizoù.

Tri rummad izili a vo er gevredigezh :

- 1) an izili kevredidi, kerent ar skolidi, hep skodenn ebet ;
  - 2) an izili kenlabourerien, a bae ur skodenn a 1.000 lur bep bloaz ;
  - 3) an izili madoberourien, a bae d' an nebeutañ bep bloaz ur skodenn a 2.000 lur.
- 299

Ar C'huzul-Ren :

Yann Ar Beg, kadoriad ; Ktez de Rohan-Chabot ; M. Gourlaouen ; J. Droniou, sekretour ; A. Ar C'halvez, teñzorer ; Yeun ar Gow ; F. Ters ; J. Kadoudal.

* * *

DIELL 3

KEVREDIGEZ AR SKOL NEVEZ
Skol Sant-Erwan,
Plouezec (C. d. N.)
Gwengolo 1957.

Kenvroad ker,

Gouzout a rit moarvat e vo digoret ur c'hlas-heñchañ brezhonek e miz Here 1957, en Skol Sant-Erwan, Ploueg-ar-Mor. Ar skolaerez a vo an Itron Galbrun, anavezet mat en Emsav.

Klasket e vo, ar muiañ ma vo gallet, kelenn ar Vrezhonegerien vihan dre ar brezhoneg, ha deskiñ ar yezh d' ar c'hallegerien. Holl e vint lakaet da dremen o arnodennoù en koulz.

1) Ar skol a zigoro d' ar gwener 20 a Wengolo. Ar bañsionidi a vo degemeret d' ar yaou.

2) Priz ar bañsion glok (gant an amann) : 6.000 lur bep miz. Kannañ ha dresañ an dilhad : 500 lur ar miz ouzhpenn.

3) Ar vugale a gas ganto o dilhad, o lienaj, 4 liñsel ha daou ballenn-gwele. Pa vo yen an amzer e vo prestet dezho pallennoù all gant ar Skol.

4) Gant ar vakañsoù e vo kaset ar vugale betek gar Sant-Brieg.

Spi am eus ho po ar vadelezh da gas din ur respont. N' eus forzh penaos e vefe talvoudus gouzout evit peseurt abeg n' hellfec'h ket kas dimp ho pugale.

Degemerit, me ho ped, Aotrou ker, va gwellañ gourc'hemenoù.

300

Notennoù

(1) Anvet e oan bet da gure e Ploueg-ar-Mor raktal goude va urzhidigezh, « da c'hortoz », « provisoirement » e-giz ma skrive din ar Vikel Vras ! Trizek vloaz 'zo abaoe, hag atav emañ kure.

(2) Me a gav din dre forzh lenn war « Prederiadennoù... » Meven Mordiern ar pennadoù en deus skrivet diwar-benn an desavadurezh en Breizh-Veur hag en Amerika. Al levr-se a zo unan eus al levrioù brezhonek a blij din ar muiañ, hag

o deus graet din ar muiañ a vad. (Doue da bardono d' an oberour !)

(3) Ul lizher leun a zismegañs goapaus em eus bet digant un tourist a zegemeraz, diganin, e-giz respont, va c'hartenn-vizit en brezhoneg ha galv Kuzul an Departamant da geñver Devezh ar Brezhoneg.

(4) An hini henañ a c'honeze bep bloaz prizioù e kenstrivadegoù ar B. B. ha heuilhet en deus bet, e-pad ur pennad da vihanañ, skol vrezhonek e skol-etre.

(5) Aozet hon eus bet ur vodadeg gerent da studiañ kudenn amzer-da-zont ar skolidi. Danevelloù a voe embannet gant «Ouest-France » ha Kannadig ar Barrez : « La Mouette du Goelo ».

Unan, eus ar baotred en doa ijinet d' e dud e oa gwelet fall dre na felle ket dezhañ diskrivañ war e gajer kanaouennoù brezhonek. Dont a reas da gompren e oa plijusoc'h al labour-se eget poelladennoù gallek !

A-daol-trumm e kemmas ar paotr e emzalc'h er skol, hag e dibenn ar bloaz e tremenas gant berzh an arnodenn evit ar 6vet klas hag ar yalc'had-studi.

(6) Warlene, e miz Here 1956, em boa bet ur blijadur da gaout ur skoliad bihan 6 vloaz hag en doa desket ar brezhoneg er gêr. E gerent a oa lorc'h enno - lakaet e veze da gomz dirak an Aotrou Person hag an Aotrou Kure - hag an amezeien a veze bamet gant e ouiziegezh ! Bremañ ez eo unan eus va gwellañ skolidi. N' emañ ket c'hoazh em c'hlas, hag etrezomp ne vez nemet brezhoneg.

(7) An div studiadenn-se a zo bet embannet en galleg gant Kannadig ar Skolioù Kristen en Eskopti Sant-Brieg ha gant hini Eskopti Kemper.

(8) E 1951, em boa kejet, e gar Chester, war ar vevenn Kembre ha Bro-Saoz, gant an Ao. Greenfeld, M. P., ur c'hannad kembreat er C'humunoù, hag an hini koshañ eus izili ar Gambr-se. Dre se e vez anvet « Tad ar C'humunoù ». Gant ar votadegoù diwezhañ e oa bet tremenet c'hoazh evel dileuriad ar Gostezenn Labour, ha peogwir n' eo ket bet aet war yaouankaat, chom a ra moarvat « Tad ar C'humunoù », nemet hag aet e vefe d' an anaon abaoe ; pezh ne gredan ket.

(9) Embannet e « Skol », niv. 11.

(10) Er Bagad e vez degemeret paotred eus Skol Sant-Erwan hag eus Skolioù ar Gouarnamant, teir anezho er gumun.

Darempredoù mat-kenañ am eus gant holl baotred skolioù ar gouarnamant. Katekiz a ran bep yaou dezho holl, war-bouez nebeut, pa vezont etre 6 ha 9 bloaz.

301

(11) Al lodenn vrasañ eus an dud a vev diwar ar Verdeadurezh Kenwerzh.

(12) E-keit ha ma 'z on bet kure - bremañ ez on « kure-skolaer » - da lavarout eo e-pad 4 bloaz, em eus bet prezeget pep eil tro en brezhoneg hag en galleg. Bremañ ne gomzan koulz lavarout ken en iliz. Bep sul ec'h oferennan en unan pe unan eus div chapel ar barrez hag e komzan peurvuian en div yezh. Ar c'hantikoù hag ar pedennoù a vez atav ganimp e yezh ar vro. Ul levez dreist-muzul a vez evidon klevout paotred Sant-Erwan, bodet en-dro d' an aoter o respont d' ar « Me Ho Salud Mari » ken naturel ha tra. A bell 'zo ne oa ket bet klevet kemend-all er barrez.

13) Nevez 'zo ez eus bet lavaret din e oa e skol laïk ar bourg ur mestr hag a roe poentoù mat, pe ur gopr bennak, d' ar skolidi a veze barrek da dreiñ gerioù pe frazennoù 'zo en brezhoneg. Unan eus mammoù al « loreidi » a boufe gant deskamant he mab en ul lavarout : « Eilpennet eo bremañ pep tra er skol ! » N' eo ket se, evel just a saveteio hor yezh, met sikour a ra da zisammañ ar Vretoned eus ur c'hompleks ponner ha noazus.

(14) An Ao. Chalon Boscher, ur Breizh-Uheliad didro, en deus ur spered lemm ha ledan hag ur ouiziegezh don war an deologiezh, ar brederouriezh hag an desavadurezh. Panevetañ ne vefen ket bet chomet keit da dorchañ o « frioù mic'hi » da baotred Ploueg ! E miz Here 1956 ez eo bet anvet Rener an Deskadurezh Relijiel en Eskopti.

An aotre a zo bet nevezet din gant e warlerc'hiad, an Ao. Herri Gloaguen, ur Breizh-Izeliad, hag ur mignon mat d' ar Bleun-Brug.

(15) Testenn ar C'helc'hlizher a vo kavet en dibenn, e-mesk an dielloù.

Bez' e oa er vodadeg Alan Al Louarn, Pierre Lemoine, L. Ar Floc'h, J. Kadoudal, P. Even, V. Seité, Kontez Rohan-Chabot, H. Rospabu, Per Denez, Yeun Ar Gow, Ronan Huon, V. de Bellaing, Milik Ar Skañv, P. Erwan Moign, G. Tanguy, St. Geffroy, A. Ar C'halvez, hag o deus sinet evel-se.

« Le Règlement est fait pour assurer le bien des enfants, s'il « ne l'assure pas, il faut le modifier. » P. Boscher.

(« Bulletin Mensuel-», niv. 1, 1956-57.)

(16) Kamp ar Vrezhonegerien a zo bet dalc'het 2 wech e Skol Sant-Erwan, e 1952 hag e 1956.

(17) An Ao. Yeun Ar Gow a zilezas e garg evit abegoù a yec'bed. Un anaoudegezh vras a dleer dezhañ evit bezañ asantet adalek an derou paeroniañ ar Skol Vrezhonek.

An Ao. Yann Ar Beg a voe anvet da Rener. Fellet en deus bet dezhañ seveniñ penn-da-benn deverioù e garg. Bet em eus digantañ dalc'hmat skoazell a bep seurt hag alioù mat. Dont a ra gwech an amzer da welout penaos e kerzh an traoù.

(18) Arroudennoù eus al lizhiri a vo kavet da heul, ha bez' e vint sur mat unan eus al lodennoù plijusañ da lenn eus an niverenn-mañ.

(19) Gwel. an destenn en dielloù.

(20) Ar re a gouske er bourg a oa hepken hanter-bañsionidi e-keñver al lezenn.

302

(21) Envel a reer « skolioù kembraek nevez » ar skolioù a zo bet savet a-bell 'zo er pastelleù kembraek, en hanternoz ar vro dreist-holl. Ar « skolioù kembraek nevez » a zo bet digoret abaoe 1947 er pastelloù saoznek, er c'hreisteiz, hag er c'hêrioù saoznekaet.

(22) Ha n' eo ket arc'hoazh e vo eilpennet ar vazh. Un tammig spi a lakaan c'hoazh koulskoude en danvez-lezenn emañ ar C. E. L. I. B. o prientiñ.

Ne gomzer ken kennebeut eus an Enklask e Kembre ? Perak ? Daoust hag e vefe ivez enep spered Lezenn « Deixonne » ?

(23) Unan anezho koulskoude a zo krog da gomz ar yezh er gêr.

LIZHIRI MEVEN MORDIERN DA YANN BER KALLOC'H

(br. gant an Dr PALAUX)

Gerioù ardamez an Emsav Breizhek :
Dizunvaniezh, diouiziegezh, leziregezh (Vallée)

1-2-1914.

Aotrou ker,

Emaon o paouez lenn dornskrid evezhiadennoù Vallée diwar-benn furmadur gerioù nevez. Kinnig a ra ar gourfenger kozh brezhonek **atoe** e kembraeg a-vremañ **adwy** (toddadwy « teuzus », rhanadwy « rannus » hogen hyranedd « ranusted »). O vezañ ma soñj an Ao. Loth e c'heller e implij a-nevez, ret eo hen ober a-benn-kaer. Atoe a vefe, a gav din, e brezhoneg bremañ **adoe** pe **adoue**. Goulennit digant Loth hag-eñ ez eo e-giz-se.

Ul labour prizius, ret-holl zoken ha ne vije ket hir da sevel eo ur roll klok eus ar rakgerioù ha gourfengerioù ar c'hrennvrezhoneg ha zoken re an henvrezhoneg a c'heller ober gante er brezhoneg a-vremañ evit ar yezh lennek.

Bez ez eus e gwirionez rakgerioù miret gwelloc'h, evit pezh a sell ar furm hag ar ster e krennvrezhoneg eget e brezhoneg a-vremañ. Da skouer an adger-diouerus **an** (antrugar « truezus », Mirouer de la Mort, gwerz. 309, 814, h.a.). Henvrezhoneg **an** en Anbrasta, douez ar brezel. **An** a zo deut da vezañ **am** e brezhoneg a-vremañ oc'h en em veskañ gant **am**, hengeltieg **ambi** « en-dro da, circum ». **An**, distaget ha skrivet **am** dre fazi a zo c'hoazh bev-buhezek e Treger amliou « disliv, hep liv », amlavar « dilavar ». Ar ster **hanter**, **fall**, **paour** roet d' ar rakger-se gant Tregeriz, da skouer **amgristen** « kristen fall » a zo gwelloc'h chom hep implij er yezh lennek dre m' hon eus c'hoazh **brizh** ha **krak** gant ar ster-se. A-hend-all **am** a c'hell bezañ implijet da sevel gerioù nevez a-bouez evel **amveleg** « nann beleg », **amsoudard** « nann soudard ». Tu a vije da lavarout d' am soñj beleien hag amveleien, soudarded hag amsoudarded. Soñj am eus bezañ lennet, en ur pennad-skrid iwerzhonek bennak un dra heñvel e brezhoneg « an doueoù hag an amzoueoù » = an dud. Ar rakger o vezañ ar memes hini en iwerzhoneg hag e brezhoneg.

304

Ar c'hrennvrezhonek en deus ivez miret rakgerioù all a c'hellfed ober gante, da skouer **gar** (bihan) a gaver e « **gargelen** » (kelenn bihan) , a c'hellfe bezañ dreist evit sevel gerioù nevez (**garloen** : mikrob ; **garskeudenn** skeudenn vihan) ; **led** (hanter) miret e ledenez e Bro-Leon.

Ledenez a zo gwelloc'h eget **gourenez**. Gour en henvrezhoneg **ver** (distaget **ouer**) eo stumm keltiek ar rakger **ariat** deut da vezañ **huper** e gresianeg ha **super** e latin.

An Ao. Loth en doa komzet din warlene eus al labour war rakgerioù ha gourfengerioù ar c'hrennvrezhoneg evel un dra ret evit gwellaat ar brezhoneg a-vremañ. Lavaret en doa din e vefe laouen da skoazellañ ha da vleniañ an hini a grogfe gant al labour. Perak ho keneil (1) a heuilh kelennadurezh an Ao. Loth n' hen gasfe ket da benn. Eur wech c'hoazh, ul labour berr eo, ha gant alioù an Ao. Loth e vefe aes hen ober.

Dre ma n' en deus anaoudegezh ebet eus ijin dreist hor yezh ez implij Jaffrennou a rakgerioù hag ar gourfengerioù a-hed hag a-dreuz. Ober a ra gant « ach » ha « iach » ha n' int ket brezhonek hogen gallek hag a zo da argas diouzh hol lennegezh. Dre sellout pizh, e c'hellfed mirout « ach » e un nebeut gerioù dister ha divalav evel « moc'hach ». Koulskoude e-lec'h « bastardiach », « lemmach » roet gant Jaffrennou, skrivañ kentoc'h « bastarderezh » pe « bastardidigezh », « lemmerezh » ha « lemmadur » evel Ar Gonideg. Hogen ne ra

stad ebet Jaffrennou eus labour e ziaraogerien, o treiñ un dra a c'hell bezañ rannet dre « diforc'hidigezh » pa verk ar ger-se an disrann : « diforc'hidigezh-kredenn » (schisme) [Vallée] , treiñ a ra ivez ar ger « athéisme » dre « dizouelez », p' en deus ar ger « douelez » ar ster stad doueel, doue [Gonideg] ha ne dalv ket « théisme ». Ma karer kaout ur ger evit hemañ ez eo ret kemer un anv-gwan « doueek », diwar skouer « mezek » ha tennañ dioutañ ar ger deverret « doueegezh » hag an enep-ster « dizoueegezh ».

(1) Atizet gant an Ao. Loth d' ober al labour-se e-doug hañvezh 1914, e oan o prientiñ al labour pa zeuas ar brezel hag a vac'hidigezh da zispenn va mennadoù.

305

N' heller ket implij kennebeut n' eus forzh penaos evel ma ra Jaffrennou an dibenn-gerioù « erez », « adenn », « idigezh », « adur » :

- « erez » a verk kentoc'h un ober dre vras, en e bezh, da skouer : alouberezh (Vallée) (dre vras).

- « adenn », a verk un ober a sell ouzh un dra hepken, da sk. : aloubadenn (Vallée), un diveradenn mein-teuz (K. ar V.) ,

- « idigezh, adur » a verk frouezh un oberenn « aloubidigezh ur vro » (Vallée) , un dra graet eo ; « dizoueidigezh ar Frañs » (R. Le Roux) , « diveradurioù mein-teuz » (mein-teuz kaladet o c'holojiñ diribinoù ur menez-tan kozh), « henvelidigezh » (ressemblance), « heñveladur », liester « heñveladurioù » (un daolenn graet diwar unan all) .

Pep unan eus ar pevar rakger-se en deus un dalvoudegezh dezhañ e unan hag a zo ret mirout dre ma verk livioù a ra diouer d' ar galleg a-wechoù (da skouer : conquête).

Evit pezh a sell **us**, bez en deus ster oberiat : mezus (a ra mez) ; mezek (en deus mez) ; mezvus (hag a vezv) ; spontus (a ro spont).

Kement-se ne vir ket ouzh « barzhed » 'zo, hag en o zouez, a gav din, Jaffrennou da implij mezus gant ster mezek, moarvat dindan levezon ar galleg a ro an daou ster-se d' ar memes ger !

Emañ Jaffrennou a-bezh, hag ar fals-varzherezh a-vremañ gant-se ! Ar skrivagnerien-se hag a gred ez int Breizhiz skiantek eus ar re wellañ hag a fell dezhe ober diskibien, a zo intret betek mel o eskern gant ar gallek hag ar sevenadurezh gall. N' o deus nemet un anaoudegezh diwar c'horre eus ar brezhoneg a-vremañ (1) ha n' ouzont mat (ha c'hoazh) nemet ar rannyezh trefoet ha diglok implijet en o farrez. En abeg d' o diouiziegezh eus ar brezhoneg a-vremañ n' int ket evit ober gant gerioù ha troioù-lavar a gaver er rannyezhoù disheñvel (un danvez kalz pinvidikoc'h eget na greder). Ur yezh paour eo ar brezhoneg evit an hini ne oar nemet ur rannyezh ; evit ar re a oar mat brezhoneg hag a zegemer e binvidigezh en he fezh ez eo leun a droioù-lavar hag a destenioù prisius war istor ar yezhoù all ma 'z eo kar dezhe mui pe vui. (Ernault, « Petite Grammaire Bretonne ») .

(1) Lamet Vallée hag Ernault hon holl skrivagnerien, ken tud a iliz, ken liked a zo evelse. Evel ma skriven nevez 'zo d' an Diberder, emañ hor skrivagnerien e stad kouerien norman a gomzfe galleg o c'horn-bro hep gouzout netra eus al lennegezh gallek, dre m' o defe graet o holl studioù e skolioù alaman. Daoust hag e c'heller lavarout e ouzont galleg ?

306

Ne anavezont ket istor o yezh ha dre se n' eo ket posubl dezhe kaout ur geriadur dereat, na dibab an hini gwellañ e-touesk stummoù disheñvel ar memes ger (da lavarout eo an hini nebeutañ distummet an hini chomet an tostañ eus ar stumm gentañ, brezhoneg-kozh pe geltiek). N' hellont ket kennebeut diforc'hañ ar gerioù dereat eus an trefoedach.

Ar yezhadur hag ar c'hevreadur a zo re zianav dezhe. Diwar-se e verniont faziou brasoc'h pe vrasoc'h, ha sevel a reont gerioù pe frazennoù ha n' int ket hervez ijin ar brezhoneg.

En diwezh, dre ma 'z int lezirek ha dre ma n' hellont ket en em reiñ d' ul labour sirivus ha don na d' ober enklaskoù hir ha tenn a-wechoù ez eo dic'hallus dezhe implij kement a zo bet graet en o raok evit studiañ ha gwellaat ar yezh (ha kalz a zo bet graet en naontekvet kantved gant skrivagnerien « Lizerioù Breuriez ar Feiz » ha « Feiz ha Breiz » kozh, gant skrivagnerien gozh evel Troude, G. Milin, an Aotrou Henry, an Aotrou Durand, Kervarker ha re all ha Vallée evit echuiñ).

Ehan a ran, ha gwell a se evidoc'h, dre ma 'z eo berr ar paper ganin hag ez eo berr warnon.

Va digarezit evit ar c'hozh lizher hir-mañ, marteze e kavfec'h traoùigoù da zeskaouiñ evel ma kaver pailhour e lec'hid ar stêrioù. N' am eus ket echu avat. Ken arc'hoazh eta ha deoc'h a wir galon.

R. ar Roux.

AR YUZEVIEN HAG AN TREDE REICH

Traoù a ouiemp, traoù na ouiemp ket, traoù na felle ket deomp gouzout. »
(FRANK, gouarnour Polonia e-pad ar brezel.)

Re a dud ne fell ket dezho krediñ e torfedoù a vez diskuliet - pa vez torfedoù graet gant gouarnamant o bro pe gant o c'henvroidi, rak, evel just, dare int da grediñ diouzhtu e torfedoù o enebourien. Bevañ a reomp en un amzervezh a spont, met servijerien ha karourien Galloudoù hon amzer a nac'h hen anzav : Soñjomp, da skouer, e emzalc'h ar gomunisted dirak torfedoù Stalin ha dirak emsavadeg Hungaria, hag en emzalc'h kalz Gallaoued dirak darvoudoù 1944 ha dirak ar pezh dremen bremañ en Aljeria.

Finoc'h eo gwaskerien an amzer-mañ eget re gwechall-gozh, rak ouzhpenn lazhañ muioc'h a dud (an araokaat, na petra 'ta !) e lavaront d' ar merzherien : « N' eus ket ac'hanoc'h-c'hwi ».

Abaoe ar brezel, ha n' eo ket hepken en Alamagn, ez eus bet kelaouennoù o klask prouiñ ne oa ket bet 6 milion Yuzev drouklazket gant an nazied, met un nebeut kantmiliadoù. Ha n' eo ket souezhus e vefe traoù ken spontus diaes da grediñ : Ar Yuzevien o-unan, hervez an holl testenioù, ne gredent ket, zoken e 1942, e oant bet barnet d' ar marv gwitibunan. Hag ouzhpenn, pep tra a veze graet e kuzh, kelc'hiet gant kevrin : komz a raed eus « trevadennerzh er Reter » eus « treuskasoù-boblañ », eus « kasadur d' al labourioù-ret ».

Met dindan ar gerioù-se e oa ur youl yen da zistrujañ a-grenn ur bobl, da ziouennañ anezhañ evel pa vefe lastez pe amprevaned fall ; setu perak, ha n' eo ket hepken dre niver an dud lazhet, ez eo drouklazhadeg ar Yuzevien an euzhusañ marteze eus ar re graet e-doug an Istorvezh ; rak gwashoc'h a zo eget an euzh e-unan : urzhiadur bureokratel an euzh.

308

Ne dalv ket ar boan chom da selaou ouzh daou gloc'h a tintal, met kavout pehini a son ar wirionez.

Politikerezh an nazied e-keñver ar Yuzevien

Re hir e vefe ober an istor eus ar politikerezh-se (1).

Betek 1939, ar renerien nazi o deus izelaet ar Yuzevien e pep keñver ha klasket o rediañ da ermaeziañ ; soñjet o deus marteze e 1939-40 gronnañ anezho e rannvro Lublin pe e Madagaskar. Ne ouzer ket resis pe da vare o deus divizet distrujañ ar bobl yuzev, pe, evel ma lavarent, kas war-raok « diskoulm ar gudenn yuzev en Europa », met graet eo bet, sur, etre Mezheven 1940 ha Mezheven 1941. D' an 31-7-1 1941 fiziet eo bet en Heydrich - gant e vurev IV-b - ar garg da « ziskoulmañ ar gudenn yuzev ».

Penaos ez eo bet kaset da benn an diviz-se ?

Da gentañ rannañ ar Yuzevien diouzh peurrest ar boblañs hag o bountañ e ghettoioù klozet (e Kornog Europa n' eus ket bet digoret ghettoioù), plegañ anezho d' un doare sklavelezh ha kas anezho tamm-ha-tamm d' ar c'hampoù (2) .

Ar c'hampoù-lazhañ (disheñvel diouzh ar c'hampoù-bac'h evel Buchenwald ha Dachau) a zo bet digoret e-doug Ebrel 1942 e Polonia.

Roet eo bet an urzh da herzel al lazhadeg e miz Here 1944 gant Himmler (Gw. Al Liamm, niv. 65 : Rentañ-kont Istor Joel Brand : ar marc'hadoù graet gant Kuzul Yuzevien Hungaria n' int ket bet didalvoud ; urzh Himmler a zo deut d' o heul) .

(1) Ar re o dije c'hoant da c'houzout hiroc'h a c'hell lenn : Léon Poliakov,

Bréviaire de la haine : Les Juifs et le troisième Reich. Calmann-Lévy (ul labour istor harpet war an dihelloù alaman). Lenn ivez : Ecrits des condamnés à mort sous l'occupation allemande, gant Michel Borwicz P.U.F. 1955, ha Pennad X al levr gant. F. Lovsky (ur protestant) : Antisémitisme et Mystère d'Israël (Albin Michel ; 1954).

(2) Lenn war ar vuhez-se : Ghetto à l'Est, gant Mark Dvorjetski (el levr-se, troet diwar ar yiddich, an aozer a gont buhez ghetto Wilna eus 1941 da 1943). La Muraille, gant John Hersey, Gallimard. Le Ghetto de Varsovie, deizlevr Mary Berg ; Albin Michel, 1941 La Cité Engloutie, gant Michel Mazor ; Editions du Centre. (An tri levr-mañ diwar-benn ghetto Varsovia.)

Penaos ez eur deuet d' an niver a 6 milion

309

War goulenn Iliz Protestant Alaman Hannover ez eus bet graet e 1951 un enklask gant ar « Centre de documentation juive contemporaine » e Pariz. Tri hent a zo bet heuliet gantañ :

1) Studi an testenioù alaman

Ar sifr a 6 milion a zo bet roet e-doug prosez Nürnberg gant ar renerien SS Hoetl ha Wisliceny (hemañ a c'hoari ur roll pouezus en istor Joel Brand), met ne oa nemet ur brasjedadenn. Un testeni kavet - goude ar prosez - e Dihelloù an Trede Reich a ro an hevelep braster : un dezrevell eo, graet war goulenn Himmler, a roe stad « diskoulm ar Gudenn Yuzev » d' an 31-12-1942, harpet war statistikoù. Hervez ar skrid-se an digresk en Europa (an divroadegoù lakaet a-gostez) a oa eus 4 milion etre 1937 ha 1942. Ma lakaer ouzhpenn ar Yuzevien lazhet goude Kerzu 1942 e teuer d' us sifr tost ouzh 6 milion.

2) Un hent all a zo bet kemeret : daspugn niver an dud lazhet hervez al lec'hioù m' int marvet enno

Al lazhadeg a veze graet dreist-holl e Kampoù ar marv, pemp anezho : Belzec, Treblinka, Sobibor, Chelmno, Auschwitz.

Evit ar pevar kamp kentañ Komision poloniat an torfedoù-brezel he deus degemeret e 1946 ar sifroù-mañ :

Belzec	600.000
Sobibor	250.000
Treblinka	700.000
Chelmno	250.000
	1.800.000

(90 % a oa Yuzevien poloniat, an 10 % all a zeue eus peurrest Europa).

Evit Auschwitz ar sifr a dle bezañ war-dro 2 vilion (Hoess, Komandant ar c'hamp a roe zoken un niver uheloc'h).

E kevrennoù an U.R.S.S. aloubet gant an armeoù alaman (e-barzh harzoù 1939) n' eus ket bet digoret ghettoioù, met bagadoù SS anvet « Einsatzgruppen » a ise tud ar vro o klask krouiñ progromoù ha dreist-holl a lazhe dre miliadoù er c'hoadoù ha zoken a-hed an hentoù ar Yuzevien a c'hellent tapout krog enno. Diaesoc'h eo jediñ niver an dud lazhet evelse, met hervez ar rentaoù-kont kaset da v-Berlin, e c'heller degemer ar sifr a 1.500.000.

Ar pezh a ra en holl : 1.800.000 + 2.000.000 + 1.500.000 = 5.300.000.

310

Ret eo daspugn ouzhpenn an dud marvet gant an naon er c'hampoù (kampoù-bac'h disheñvel diouzh kampoù ar marv meneget a-us) hag er ghettoioù strewet dre Europa a-bezh, ha niverus ez int ; ne dleomp ket bezañ pell eus 6 milion.

3) Un doare-kontañ all a zo : Lakaat keñver-ha-keñver niveroù ar Yuzevien a-raok ha goude ar brezel

Ar studiadenn-se a zo bet graet gant kelc'hioù-studi yuzev :

J. Letschintski, Crisis, Catastrophe and Survival, Institute of Jewish Affairs New York 1948, a gav an niver a 5.978.000.

Kuzul Yuzevien Bro-Alamagn en deus kavet an niver a 6.093.000 (dezrevell embannet d' an 2-2-1953 hervez a La Croix » eus ar 5-2-1953).

Ar c'heverata-se a c'hell bezañ graet gant pep hini, o klask el levrioù niver ar Yuzevien e 1939-40 ha goude 1945. Setu pezh am eus kavet :

Ruppin, Les Juifs dans le Monde (Payot, Paris, 1938) a ro evit 1937 an niver a 16.650.000.

R. de Beauplan, Le Drame Juif (Niverenn eus « La Petite Illustration », C'hwevrer 1939) a ro - hervez ar Philo-lexicon », Amsterdam, 1937, hag an « American Jewish Year Book », 1938 - an niver a 16.500.000, oc'h en em rannañ evelhen :

Europa	9.500.000
Amerika	5.000.000
Azia	1.000.000
Afrika	870.000
Okeania	30.000
	16.400.000

Niver ar Yuzevien e 1941 a oa uheloc'h, en abeg d' ar c'hresk naturel, ha dreist-holl dre ma oa bet embannet etretant sifroù an niveradeg graet e 1939 war douaroù an U.R.S.S. : hervez an niveradeg-se bez' e oa e 1939 3.100.000 Yuzev en U.R.S.S., tra ma konte R. de Beauplan 2.450.000 anezho ; bez' e tleer degemer evit 1940-1941 an niver a 17 milion a Yuzevien er Bed, ha war-dro 10 milion anezho en Europa (Breizh-Veur hag an U.R.S.S. lakaet e-barzh). E 1945 ne chome nemet war-dro : 11.300.000, ha ma tegaser da goun en deus kresket niver ar Yuzevien en Amerika, en Azia hag en Afrika, ez eo splann e vank ur c'hwec'h milion bennak.

311

Ar sifroù roet gant ho kenskriver « Al Liamm », niv. 64, paj. 73-75 (dil. 12) : 15,6 e 1939 hag etre 16,8 ha 18,7 e 1948 n' em eus kavet neblec'h : an eil a zo pell diouzh ar wirionez !

Ar mammenn surañ evit pezh a sell ouzh niver ar Yuzevien en holl vroioù a zo an American Jewish Year Book, embannet pep bloaz abaoe 1899. Reiñ a ra evit 1951 :

- 11.490.000 Yuzev er Bed, rannet evel-se :

Europa (Turkia hag an U.R.S.S. lakaet e-barzh)	3.550.000
Amerika (Norzh ha Su)	5.819.930
Azia	1.374.350
Afrika	701.720
Okenia	44.000
	11.490.000

Ar sifroù roet gant an American Jewish Year Book evit 1954 a zo : 11.627.000, hag evit 1956 : 11.908.000.

Keñveriit gant ar sifroù roet a-us evit 1937-1938 : spontus eo an digresk en Europa : muioc'h eget 6 milion. Ha n' eo ket souezhus, rak e broioù 'zo eo kouezhet izel-tre niver ar Yuzevien.

Un nebeut skouerioù

E Polonia, Tchec'ho-Slovakia, er Broioù Baltek, Bro-C'hres, niver ar Yuzevien marvet e-pad ar brezel a sav etre 80% ha 90% ; e rannvroioù aloubet an U.R.S.S., an Izelvroioù, Yougoslavia, Aostria, etre 50% ha 80%.

Ar broioù o deus kollet an nebeutañ a zo ar broioù kevredet gant an Alamaned pe broioù aloubet ganto, met hag o doa miret ur gouarnamant dezho o-

unan : Hungaria, Roumania, Belgia (etre 30% ha 50%), Bro-C'hall (30 %) , Italia (26 %) , Bulgaria (14 %) ; Finland he deus nac'het krenn ma vefe kaset ar Yuzevien finlandat d' ar c'hampoù ; Daniz o deus harpet ar 7.500 Yuzev mont e kuzh da Vro-Sveden a-raok ma vefent tapet.

N' eo ket niverus ar re a zo deuet en-dro diouzh ar c'hampoù. Da skouer :
- 2.800 war 110.000 kaset kuit eus Bro-C'hall ;
- 600 war 90.000 kaset kuit eus an Izelvroioù ;
- 1.800 war 60.000 kaset kuit eus Bro-C'hres.

Keñveriit : war 115.000 prizoniad politikel gall kaset d' an Alamagn, 40.000 a zo deuet en-dro.

312

Evezhiadennoù

1) Niver ar Yuzevien e broioù bet dindan ar beli alaman

Ma kemerer ar sifroù e 1938 - roet gant R. de Beauplan e C'hwevrer 1939 - e kaver 6.412.000 (ha gant an Unvaniezh Soviedel : 9.500.000) , ha nann 5.100.000 (« Al Liamm », niv. 64, pajenn 74, dil. 4) , pe gentoc'h e kaver 5.100.000 ma lakaer a-gostez Yuzevien ar broioù aloubet gant an U.R.S.S. e 1939-1940, d.l.e. : Polonia ar Reter (war-dro 900.000), Bessarabia ha Bukovina (200.000) , Ar Broioù Baltek (308.000) . E gwirionez diskontet eo div wech ar sifroù-se gant ho kenskriver (gw. dil. 4). Met ar broioù-se, gant un darn vras eus an U.R.S.S. (Russia Wenn hag Oukraina, e-lec'h ma veve 4/5 eus Yuzevien an U.R.S.S.) a zo kouezhet goude dindan beli an Alamaned. Niver ar Yuzevien kouezhet dindan kraban ar re-mañ a oa neuze tost da 9 milion.

2) An divroerezh etre 1933 ha 1945

Hervez ho kenskriver, 1.440.000 Yuzev o dije kuitaet Europa etre 1933 ha 1945, d.l.e., etre 1933 ha 1939, rak etre 1939 ha 1945 n' eus nemet un nebeut milieroù o deus gallet hen ober ; ar re a zo aet d' ar broioù tramor etre 1940 ha 1945 o doa kuitaet o broioù c'henidik a-raok 1940.

Setu ar sifroù am eus kavet : etre 1940 ha 1945 ez eo divroet tramor 160.000 Yuzev (90.000 er Stadoù Unanet, er peurrest eus Amerika : 27.000 ; e Palestina : 40.700) -(Sifroù roet e « Problèmes Economiques », 28 Here 1952, o tiverrañ ur studiadenn embannet gant ar B.I.T. er gelaouenn « Migrations ») . Hervez R. de Beauplan, 149.000 Yuzev o doa divroet tramor etre 1933 ha 1938. O taspugn an daou sifr hon eus : 309.000 - ne vank nemet ar sifroù evit ar bloavezh 1939.

Sifroù all : Hervez ar Jewish Agency, 204.000 Yuzev o deus enbroet e Palestina eus 1933 da 1945 : 86 % anezho a zeue eus Europa, d.l.e. : 176.000. Ar Stadoù Unanet o deus degemeret e-pad an hevelep mare 170.000 Yuzev (O. Handlin. Evidences, Meurzh 1955) ; ma lakaomp 50.000 enbroet e broioù Amerika ar C'hreisteiz, e kavomp 400.000 Yuzev divroet tramor eus 1933 da 1945. Pell omp eus 1.440.000 ! Da peseurt bro e vijent aet ?

313

Ne dleer ket kontañ e-touez ar re divroet ar Yuzevien alaman pe boloniat aet da chom goude 1933 e broioù europat all (Izelvroioù, Bro-C'hall, Roumania, Hungaria), rak kouezhet eo warno goude kraban an nazied (1).

3) Ar Yuzevien en Unvaniezh Soviedel

Hervez ho kenskriver, e vije marvet 1.200.000 Yuzev gant ar rioù hag an naon en U.R.S.S. N' em eus lennet an dra-se neblec'h, ha diwirheñvel eo a-hend-all.

Al levrioù am eus lennet (2) hag an American Jewish Year Book a zo ali evit degemer an niver a 1.800.000 pe 2.000.000 Yuzev o vevañ bremañ en U.R.S.S., hag an niver a 1.500.000 lazhet gant an Alamaned e-pad ar brezel ; ha n' eo ket

souezhus, rak 4/5 eus ar Yuzevien a veve e kevrennoù ar vro aloubet gant an Alamanned e-pad an hañv 1941 ; an darn vuiañ anezho n' o deus ket bet amzer da dec'hout, lazhet int bet dre zekmiliadoù gant an Einsatzgruppen ; kêriadenoù hollyuzev Oukraina ha Krimea n' eus ket mui anezho bremañ.

(1) Levrioù anavezet mat bremañ o deus roet daou skouer reuzius : Hini tiegezh Anna Frank, repuget eus Alamagn d' an Izelvroioù, ha chomet kuzhet e-pad 2 vloaz ; tapet int bet ha kaset d' ar c'hampoù e 1943: marvet int holl nemet an tad. Ar skouer all : Hini Edith Stein, ur Yuzevez alaman deuet da vezañ kristen karmelitenn, aet da chom en ur gouent izelvroat : kaset eo bet da Auschwitz e-lec'h m' eo marv.

(2) Salomon Schwartz, *The Jews in the Soviet Union*, New York, 1951 ; Marc Jarblum, *Le Problème juif dans la théorie et la pratique du communisme* ; Louis Guerry, *L'antisémitisme stalinien*.

Ar giriegezhioù

An hini brasañ a zo hini an nazied o deus divizet al lazhadeg hag her c'haset da benn. Daoust hag e vefe kablus ar bobl alaman en he fezh ? Ne gredan ket, hag er c'heñver-se leuskel a rin da gomz ar skrivagner yuzev Manes Sperber : « Ur reolenn-diazev eus an Diaspora, ken pouezus hag hini ar genharperzh, a ren abaoe milvedoù hon emzalc'h e-keñver ar bobloù : Biken n' eo war o c'hont, met war hini o mistri e lakaomp an droug o deus graet deomp ». (Evidences, Meurzh 1955) .

Emzalc'h ar broioù all a lez ober ar muntrer, hep ober kalz a dra evit sevel ar vuntridi, pa oa posubl eñ ober. (Lenn pennadoù Per Denez e-barzh « Al Liamm », niv. 44 ha 65.)

314

Manes Sperber a lavar deomp : « E-doug bloavezh kentañ ar brezel, an U.R.S.S. ha hi amezegez Tost, Bro-Saoz, dezhi mererezh Palestina, hag ivez Amerika galloudek, o dije gellet sevel un darn vras eus Yuzevien Europa. Ne rejont ket. Ne voe graet netra evit harpañ ghetto Varsovia en e stourm. Diwezhañ...

...Ar re unanet en em ganne evito o-unan, ha n' o doa gounid ebet da c'hortoz ma chome ar Yuzevien bev pe nann. Holl Yuzevien Alamagn, Aostria ha Tchec'ho-Slovakia o dije gellet bezañ salvet, rak Hitler a leze anezho da vont, met ar broioù all a serre an nor. Marvet eo ar Yuzevien dre na ouient ket pelec'h mont ». (Evidences, Meurzh 1955).

Evit echuiñ, ret eo degas da goun n' emañ ket ali an holl Alamanned gant aozer al lizher embannet e-barzh an niverennr 64. Renerien ar Republik Kevredel Alaman o deus anzavet : ar poanioù divent o deus gouzañvet ar Yuzevien e mare an nazistiezh » hag « an torfedoù euzhus graet en anv ar bobl alaman a c'houlenn un digoll ken war an dachenn speredel ken war an dachenn danvezel ». (Diskleriadur ar C'hañseller Adenauer e 1951).

Da heul an diskleriadur-se ez eo bet sinet e Luksemburg d' an 10 a viz Gwengolo 1952 ul lizher-emglev etre Israer hag Alamagn ar C'hornog evit reiñ un digoll evit ar buhezioù kollet hag ar madoù skrapet : roet e vo da Israel e-doug ur maread a 12 vloaz 3 miliard markoù ha 450 milion markoù da strolladoù an Diaspora.

NOTENNOU

HOR MIGNONED. -

Laouen omp bet o c'houzout e oa bet euredet hor mignon Yann Boo gant Janig Even, eus Speiet, d' an 23 a viz Eost.

Gant plijadur hon eus gouezet ivez e oa bet euredet Rojer Charles, eus Gwengamp, gant Monique Wolf, eus Roazhon, d' ar 16 a viz Eost.
Hor gwellañ hetoù d' ar priedoù nevez.

Gant plijadur hon eus gouezet e oa ganet Yann Keffelean, d' an 22 a viz Eost, e Touggourt.
Hor gwellañ gourc'hemennoù d' hor mignoned.

KAÑV. -

Klevet hon eus keloù mare Rojer Sinou, a oa unan eus hor c'houmananterien feal. D' e diegezh ha d' e vignoned e kinnigomp hor gourc'hemennou a gengañv.

PROFOU. -

Setu roll ar profoù hon eus degemeret e kart an daou viz diwezhañ :

MEZHEVEN :

R. Gaudaire, 500 lur ; Dll er Meliner, 500 ; H. al Lan, 500 ; R. Brisson, 1.000 ; Yann Le Chapelier, devezh ar brezhoneg, 500 ; F. Even, 500 ; R. Brisson, 1.400 ; Dr Yann Ezel, 10.000.

War un dro, 14.900 lur.

GOUHERE :

J. Daniou, 1.000 lur ; R. Jestin, 500 ; Yann Thomas, 1.000 ; Tonig an Timeur, 100 ; Goulc'hen Pennaod, 1.000.

War ar dro, 3.600 lur.

Abaoe derou ar bloaz-mañ ez eo deut en hor c'hef 97.784 lur a brofoù, 38.287 lur anezho evit Devezh ar brezhoneg.

Bennozh Doue d' ar brofourien galonek evit o brokusted.

LIZHIRI. - Digant J. P. :

« Bet am eus nepell 'zo Niv. 66 « Al Liamm ». N' on ket evit larout ez on bet plijet kalz ganti : re a lennegezh pobllel ez eus enni (...) ; gwell e vefe dit lezel kement-se da VRUD hag ober evel « Gwalarn » gwechall, da lavarout eo embann skridoù lennegezh rik ; a-du on gant Roparz Hemon war ar poent-se... »
J. P.

« Evit ar wech kentañ (marteze) e rin deoc'h gourc'hemennoù a wir galon evit un niverenn a-bezh. Abaoe meur a vloavezh em eus hetet ha goulennet ul levrenn eus « Al Liamm » gouestlet da vro-Flandrez. Erfin eo deut er-maez eus ar wask. »

T. J.

(Hor c'henskriver hag en deus kalz a zoujañs evit Flandreziz a vije laouen o c'houzout petra eo deut da vezañ an enseller-polis flandrezat Callebaut eus Brussel.)

317

« Degouezhet eo ganin niverenn ziwezhañ « Al Liamm », gouestlet da Vro-Flandrez. Dedennus-tre eo. Par eo d' an hini ho poa gouestlet da Israel. »
L. le M.

« Plijet on bet gant an niverenn diwar-benn Bro-Flandrez. Kavet am eus koulskoude e rae diouer ur pennad war Istor ar Vro, unan all war an douaroniezh gant ur gartenn. »
G. L.

KAMP AR VREZHONEGERIEN E PLOZEVED. -

Unnekvet Kamp ar Vrezhonegerion a zo bet dalc'het e Plozeved (Bro-Gerne)

etre an lañ hag ar 15 a viz Eost.

Pal ar c'hamp-mañ a zo deskiñ ar yezh pe en em varekaat dre gomz brezhoneg hepken hag e pep degouezh, koulz pa vezer o labourat, o tebriñ pe o c'hoari. Evel boaz ez eus bet graet kentelioù ha prezegennoù diouzh ar beure tra ma veze implijet an endervezh o vale o komz o c'hoari war an aod pe o vrudañ ar yezh war ar maez.

Ur blijadur vras eo bet evidomp gwelout er c'hamp tud yaouank war-dro 20 vloaz (18 bennak anezhe war un dro) dedennet n' eo ket gant ar brezhoneg met o komz anezhañ.

Ne oa ket a estrenien er c'hamp er bloaz-mañ ha daoust da se eo bet tizhet an niver uhelañ : 86 den ! holl brezhonegerien emskiantek. Ar vrezhonegerien-se, ouzhpenn an hanter anezhe dindan 25 bloaz a zo un arouez frealzus evit an holl re a labour evit ma vevo hor yezh.

KOREIZ HAG AR SIMBOL. -

Pe tud Bro-Gorea o deus muioc'h a wad dindan o ivinoù egedomp pe doare-ober ar C'hallaoued a zo speredekoc'h ha makiavelekoc'h eget hini Japaniz ? Setu ar goulenn a c'hellomp ober goude lenn ar pennad-mañ tennet eus skrid ar c'helaouenner gall S. Zegel bet o c'houlennata ur plac'h eus Korea an Hanternoz :

« Evel e pep lec'h e Bro-Gorea ar skolaerien a oa Japaniz. Dougen a raent holl dilhad heñvel. O c'hemmenadur a oa ober ac'hanomp sitoianed vihan mat eus Bro-Japan. N' hor boa ket ar gwir da gomz koreeg er skol. An taol kentañ e tapemp ur jotad, an eil gwech hor boa da baeañ 5 gweneg. An trede gwech e rankemp diyalc'hañ 1 « won », ar pezh a oa kalz evidon. Zoken en ur deurel pled e oa diaes dimp chom hep rannañ ur ger e koreeg. Seul vuiañ e klaske Japaniz hon dedennañ, seul vuiañ e kreske enomp ar c'hoant da vezañ dieub ha da gomz hor yezh. Kavout a rae dezhe e oant brokus en hor c'heñver pa glaskent ober ac'hanomp sujidi feal ar Mikado. Ne vennemp ket eus ar vrokusted-se. Kement a felle dimp bezañ a oa skolidi koreat. »

Salv ma vije bet ken kalonek ha ken hael hor c'henvroiz.

317

SKOL. -

« Skol » - Eost 1958 - Koumanant 800 lur, Abbé A. Le Calvez, Rundavid, Plouezec. C.C.P. 1911-06 Roazhon.

En niverenn 3 e kaver danevell Bodadeg Veur Kevredigezh an Deskadurezh nevez, Kenstrivadegoù Bleun-Brug Treger ha Notennoù.

Prenit an niverennoù kozh : niv. 1, Ar C'hembraeg e Skolioù Kembre ; niv. 2, Kelennadur ar Frizeg ; niv. 3, Douaroniezh Vreizh ; niv. 4, Tri c'hant divinadell ; niv. 5, Rimadelloù, hag Unan gomzoù ; niv. 6, Kudennoù ar skolioù e Slesvig. (200 lur an niverennoù). Ar studiadennoù diwar-benn Kembre, Bro-Friz, hag ar Slesvig a zo bet graet gant an. Ao. Kalvez goude bezañ bet er broioù-se da studial kudenn an deskadurezh.

Rummad nevez « Skol » : niv. 1, Skol Sant Erwan ; niv. 2, « Nedeleg en Breizh, 4 pezh-c'hoari » gant Jarl Priel (350 lur).

Rakprenit « Skol » niverenn 4, skeudennaouet gant Y. Peron : « Kontadennoù kozh ha nevez », lennadennoù plijus, kentelioù yezhadur. Ul levr klok da gelenn ar brezhoneg e brezhoneg penn-da-benn - 120 pajenn, 500 lur.

Distaol d' ar rakprenerien :

- 1 skouerenn 20 % : 400 lur
- 5 skouerenn 30 % : 350 lur ar pezh
- 10 skouerenn 40 % : 300 lur ar pezh

BARR-HEOL niv. 16. M. Le Clerc, Person, Buhulien, BroDreger. C.C.P. 917-64 Roazhon.

Taolenn : Ar C'hroaz-hent (Yaouankizoù ar folklor ha Breizh) ; Lanuon dec'h, hiziv, warc'hoazh, gant P. Bourdellès ; Pedenn Hon Tad Santel ar Pab evit an Iliz vut ; F. M. A. Bocher, eñvorennoù gant e vab ; Au sujet de l'orthographe ; Gweltaz Fur, taolennoù war vuhez Sant Weltaz.

AR SONER, koumanant 600 lur. P. Montjarret, 18, Bd Joffre, Lorient. C.C.P. Nantes 1436-15. - An niverenn 105, dindan an anv « C'houez er beuz ! », a zo anezhañ un dastumad 54 ton-dañs eus Kerne-Uhel.

Y GERIADUR MAWR. -

Emañ Gwask Aberystwyth oc'h embann ur Geriadur nevez Kembraeg-Saozneg Saozneg-Kembraeg. Rakprenadurioù betek ar 15 a viz Du da 35 shillings. Pa vo deut er-maez e kousto 2 lur 2 sh. War-dro 900 pajenn a vo el levr. Gwasg Aberystwyth, 43 North Parade, Aberystwyth.

ARGOAD. - Resevet hon eus niverenn 4 ar gelaouennig roneoskrivet « Argoad ». Argoad a zo ur gelaouenn politikel ha broadel, n' eus chomlec'h ebet warni. Setu amañ roll ar pennadoù : Gouenn ar Vretoned o vont da dolpad di-zalc'h ; An darvoudoù gall ha ni ; Les Hauts-Bretons se dissocient des querelles orthographiques ; Volonté et lois sociologiques.

KELAOUENNOU ALL. -

Resevet hon eus : Ar Falz, Breizh, L'Avenir, Bretagne Réelle.

PAJENN AR RE YAOUANK

Gouere-Eost 1958 Niverenn II.

Unvaniezh a ra nerzh

LIZHER DIGOR D' UR MIGNON DIGALONERAET

« Levenez an trec'h,
An trec'h gounezet dre hir strivadennoù: niverus ha diaes,
An trec'h war va c'horf, war e wander, war e skuizhder... »
F. R. MEAVENN.

An digalon eo bosenn ar stourmerien vreizhat. Gwelet em eus dija, ouzhpenn ur wech, kenvroiz digalonekaet : « Arabat kenderc'hel, emezo, Breizh a ya da goll dre sotoni he mibien wellañ... »

M' en dije lavaret pephini eus ar re-se, komzoù a c'hoanag e-lec'h komzoù a faezhidigezh, e vije bet un nerzh nevez e gwazhienn hor paour-kaezh Breizh.

M' hon eus c'hoant zoken, n' hon eus ket ar gwir da zigalonekaat. Adal bremañ, hon amzer vak, hor buhez n' int ket dimp ken, d' ar vro ne lavaran ket. Lakaomp a-gostez pep emgarantez : n' eus en hon touez na Yann, na Per, na Loeiz, n' eus nemet Breizh hag a vo barnet drezomp. Bezomp yaouank, birvidik, sevenet, mistri war hor c'horf hag hon ene, hag e vo Breizh, yaouank, birvidik, hag all...

En un Emsav ez eus dihunerien hag a zalc'h d' ober trouz da zizoleiñ ar sklerijenn, hag ivez bagad an deñved. Ar re-mañ a ya da heul, nemet ret eo kenderc'hel d' o frealziñ evel ur mekanik tredan ha na c'hell mont en-dro nemet ma 'z eus trawalc'h a dredan en e gof. Ur stourmer n' eo ket graet evit resev, graet eo evit reiñ. Reiñ petra, eñ, ken paour hag an diwezhañ klasker-bara ? Ar birvidigezh eo an nerzh tredanel goulennet gant hor paour-kaezh mekanik den. Hep birvidigezh, an hini yaouankañ a zeu da vezañ kozh ha didalvoud. Un den birvidik a dri-ugent vloaz a zo yaouank. Pa 'z eo digalonekaet, ur paotr a ugent vloaz, a zo kozh evel Boudedeo.

Ar birvidigezh, ar birvidigezh yac'h, setu an teñzor hag a dle bezañ ingalet en-dro dezhañ gant ar stourmer mat.

Darn a lavaro : « An trec'h ne vo ket gounezet ganeomp. Nebeut a chañs da zont a-benn eus an diaesterioù... » ...Ha soñjal a rez, va breur, e vefe bras da glod ma teufes en Emsav en ur c'houzout e teuy an trec'h ganimp ? Ne gredan ket !

Ar feiz en Amzer-da-Zont hor Bro a zo evel n' eus forzh pe feiz all. N' he deus talvoudegezh nemet dre ma 'z eo bet dibabet gant un ene ha na glask ket enorioù an Trec'h gloriüs, nemet levenez kreñv ar stourm evit an uhelvennad. Youl ha pennegezh ar Vreizhiz a voe brudet gwechall-gozh. Ha bremañ, pezh a seblant ober diouer d' an darn vrasañ ac'hanomp eo ar youl hag ar bennegezh. Ar Vreizhiz n' int ken pennek nemet en o sotoni ! Soñj bremañ, va breur, en ifern ma vefe da vuhez ma tilezfes hor stourm...

...Kompren a rez... Dibikouzet out bet ur wech er puhez. Gwelet ac'h eus sklerijenn Vreizh en he skedusañ. Ha soñjal a rez e vefes, sioul ez koustiañs, ma trubardfes, en ur leuskel ac'hanomp, en ur nac'h ar sikour ez eo da vignoniezh evidomp-ni ? Nann, va breur. Klask studiañ ar muiañ posubl evit adreiñ ar boued hag an nerzh d' an deñved. Ha marteze e tegouezho dit, ur wech ez puhez, heñchañ ur c'henvroad war an hent mat. Roet az po neuze ur servijer nevez, ur stourmer nevez d' az pro. Soñj, goude se, mar kerez - nemet soñj hepken, n' hel lavar ket ! - n' eo stourmer nemet dre ma 'z out bet e zihuner. E labour neuze a vo un tammig evel da hini...

Yann-Ber PIRIOU.

HON ARZ

Divent eo an danvez a ginnig dimp studi hon arz breizhek.. Diwar e benn, e c'hellfer duañ melloù levrioù hep disec'hañ ar feunteun tamm ebet. A-dost, hon arz a zo ur gwir strouezheg. Maezioù hor bro ivez, a zo rannet e miliadoù a barkoù ken disheñvel an eil re diouzh ar re all. Piv a gredfe lavarout n' eus ket a linennoù bras d' hor bro avat ? Memes tra gant hon arz, evitañ da vezañ luziet-spontus diouzh gwelout.

Ar c'hentañ tra d' ober, mar fell d' unan bennak studiañ hon arz, eo mont er-maez eus ar brizh. Skeudennoù a roer e magadur d' an douristed hast. Evit dizoleiñ dremm gwirion hon arz, eo ret, d' am meno, klask bezañ eeun a spered, kuitaat un tammig kantved ar Spoutnik hag ar C'halypto, rak un distro d' ar Wirionez a reer pa gejer gant an arz breizhek.

Arabat gortoz savadurioù meurdezus, a flastr gant o lorc'h an hini en em gav ganto. Setu perak em eus doujañs e-keñver tour boemus ar C'hreiz-kêr e Kastell-Paol. Karantez, nann, rak n' eo ket breizhek ur seurt savadur. Hon arz a zo - a oa, a dlefen skrivañ siwazh dimp ! - a zo un arz a dud izelek, eus ar werin, dizesk, a anaveze hag a gare un dra bennak hepken : ar frankiz. Hon arz, n' en deus difluket nemet a drugarez da se. Ma tav bremañ e Breizh, dre ma n' omp mui tud dieub eo. Hon tadoù ne vezent nemeur chalet gant ar froudennoù meur a redie kerzh an arz er broioù estren. Mont a raent gant o menoz, goustad, o steuziañ, diouzh an ezhommoù hag o ijin, tamm-ha-tamm an nevezintioù gant hengounioù o c'hornad-bro, o farrez. Hogen pebezh pinvidigezh a gaver en arz-se, « un arz krouet gant kouerien evit kouerien », war a lavar Herri Waquet.

Skrivet eo bet e oa troet hon arz war-du kehelidigezh an Anaon. Aes eo distagañ da bep koulz ur seurt barnadenn pa gomzer eus Breizhiz dre vras. D' am soñj, hon arz en em laka kentoc'h evel arouez ar menoz en em ra hor gouenn eus tonkadur mab-den, tonkadur ma vez kemmesket ennañ ar vuhez hag ar mañ en hevelep kevrinelezh.

Evit echuit studiomp ur savadur a seblant din bezañ an hini aroueziusañ eus ar pleg-se : ar chapel. Nag e Bro-C'hall, nag er broioù all kennebeut, ne gavomp un ti par dezhañ. Laosket em eus ar ger : un ti. Un ti eo e gwirionez ar chapel evidon, un ti a gavomp e-touesk an tiez all, e-kreiz ar bennkêr, e-kreiz ar vuhez pemdeziek. Un ti dioutañ e-unan, emichañs, na vez den perc'henn warnañ nemet Doue. Div voger hir hag izel a zoug un doenn-skjent ec'hon a bep tu d' an doenn, div voger all a gloz an ti, oc'h ober un talbenn ; prenestroù rouez ha bihan amañ hag a-hont, daoust hag-eñ n' hon eus ket aze patrom ur pennti bennak a Vreizh ? N' omp ket touellet avat, a drugarez d' ar c'hloc'hdi bihan a-sav war grec'h ar voger-dalbenn, a-us d' an nor gizellet. Krediñ a rafe din a-walc'h en deus ur c'houer bennak, un deiz, dilezet e bennti da Zoue, o fichañ brav al lec'h kent mont kuit, gant delwennoù e koad pe e maen.

N' anavezan ket e Breizh arouezioù ken fromus eus hon arz, ha n' eo ket ar gened evit ar gened, hogen a ziwan ar gened a-ziwar ur frankiz bemdez-Doue.

Alan TORAVEL.

DIWAR-BENN BRO-FRIZ HA BRO-FLANDREZ

Aet on da Vro-Friz ha tro am eus bet da glevout un den eus an desketañ o komz eus kudenn ar frizeg. Ar frizeg a zo kelennet er skolioù bihan. N' eo ket en holl c'hoazh, met mont a ra an niver anezho war greskiñ (30 bremañ). E Leeuwarden emañ an « Akademiezh Frizek » a labour evel just evit ar yezh. Ar frizeg a vez komzet gant an darn vuiañ eus an dud, asamblez gant an izelvroeg (hollandeg). Tu a zo da gomz frizeg er stalioù, respontet e vez er yezh-se. Evit ar pezh a sell ouzh ar relijion, ar brotestanted eo a labour ar muiañ evit ar yezh, met ret e vo hep dale d' ar gatoliked ober kemend-all. Aotreet e vez prezegiñ e frizeg en holl ilizoù. Al lod brasañ eus ar veleien gatolik a zeu eus

ar Brabant ha ne oar ket ar frizeg.

E Bro-v-Belgia ivez ez eus ur gudenn : hini Bro-Flandrez. Flandreziz a zeu da vezañ kreñvoc'h-kreñvañ. Ma tegouezh ganeoc'h mont en ur stal e Brugge, da skouer, ne welot ha ne glevot nemet flandrezeg. Tud 'zo ne ouzont nemet ar yezh-se. Flandreziz o deus pep tra evito : an Iliz, ar Roue, ur vro binvidik, an niver ha Bro-Holland d' o skoazellañ. Ar paour-kaezh Walloned a zo en arvar da vezañ lonket ganto.

Uzinoù bras eus Liège a serr hag a gas o mekanikoù ha pep tra da Vro-Flandrez. An dud a ya kuit d' ar vro-se 'lec'h m' emañ gwelloc'h an douar ha pinvidikoc'h. An dra-mañ a laka ar flandrezeg da greskiñ muioc'h-mui. Flandreziz evel just o deus o skolioù 'lec'h ma vez kelennet o yezh. « Ur vezh eo bevañ en hor bro-ni ha chom hep gouzout hor yezh, » a lavare deomp un itron e Brugge.

Gwenola AR BEG.

PAJENN AR RE YAOUANK, aozet gant KEVREDIGEZH AR VREZHONEGERIEN YAOUANK.
Renerezh : E. EVENOU, 10, rue Perrault, Lotissement de la Croix-du-Mont,
Fontenay-le-Fleury (Seine-et-Oise).

TRISTAN HAG IZOLD

gant

LANGLEIZ

(30 skeudenn. 230 pajenn)

skouerennoù 5.000 lur (diviet)

skouerennoù (Alfa) 2.000 lur (diviet)

75 skouerenn (Offset) 1.500 lur, chom a ra 6 sk.

war baper c'hwezet 1.000 lur

GERIADUR ISTOREL

(lizherenn A)

gant ROPARZ HEMON

Skouerenn war Offset 1.200 lur (diviet)

Skouerennoù boutin 1.000 lur

P. BODENAN, 3, Chemin des Potiers, Ergué-Armel, Quimper. - C.C.P. 212-23 Rennes.

AL LIAMM - SKRIDOU BREIZH

TAOLIT EVEZH ! Betek an 31 a viz Kerzu kement-hini a breno evit 2.000 lur a levrioù er roll da heul en devo ar gwir da zibab ul levr e-touez ar re merket gant ur steredennig.

HASTIT BUAN

1)	Dictionnaire Français-Breton (R. Hemon)	700 lur
2)	Dictionnaire Breton-Français (R. Hemon)	700 lur
3)	Grammaire Bretonne (R. Hemon)	310 lur
4)	Yezhadur Bras (Kervella)	900 lur
5)	Le Vannetais unifié (R. ar Mason)	50 lur
6)	Yezhadur berr ar C'hembraeg (Abeozen)	250 lur
7)	Korf an den (Per Denez)	100 lur
8)	Komzoù bev (Maodez Glanndour)	1.100 lur
* 9)	An Aotrou Bimbochet e Breizh (R. Hemon)	350 lur
* 10)	Kleier Eured (R. Hemon)	350 lur
* 11)	Dremm an Ankou (Abeozen)	350 lur
* 12)	Hervelina Geraouell (Abeozen)	400 lur
* 13)	Evit ket a netra (R. ar Mason)	400 lur
* 14)	An Ti Satanazet (J. Riou)	350 lur
* 15)	Labous ar Wirionez (R. Hemon)	400 lur
* 16)	Alanig an Tri Roue (R. }lemon)	400 lur
* 17)	En ur Rambreal (Kerwerc'hez)	400 lur
18)	C'hoariva brezhonek	300 lur

- 19) Ar Marvailher Italiat 100 lur
 20) Trema an heol o sevel (Kaba) 250 lur
 21) Telenn Arvor (Brizeug) 100 lur
 22) Istor ar Bed (II, Vallée-Mordiern) 200 lur
 23) Traoniennoù ha kaniennoù mor (A. Guilcher) 200 lur
 24) Notennoù diwar-benn ar Gelted koz (Vallée) 800 lur
 25) Marvailhoù ar Vretoned (lennadurioù) 250 lur
 26) Marvailhoù loened (Abeozen) 250 lur
 * 27) Buhez Lommig (Drezen-Haas) 350 lur
 28) Archives Institut Celtique Niv. 1, 2, 3 (ar pezh) 200 lur
 * 29) Langue Bretonne (R. Hemon) 350 lur
 * 30) An Antekrist (Malmanche) 320 (Alfa) 180 lur
 * 40) Ar Spontailh (Jarl Priel) 480 (Alfa) 350 lur
 41) Aquis Submersus (tr. P. Denez) 280 (Alfa) 150 lur
 42) Kleñved an Togn (Jarl Priel) 150 lur
 43) Ar c'horf dindan dreid va zad kozh 50 lur
 44) Bisousig Kazh an Tevenn (Abeozen) 150 lur
 45) Barzhaz (Alfa) 400 lur
 46) Cours Elémentaire de Breton (R. Hemon) 380 lur
 * 47) Va Zammig Buhez (Jarl Priel) 495 lur
 48) Evidon va unan (Ronan Huon) 650 ha 460 lur
 * 49) Va Buhez e Rusia (Jarl Priel) 800 ha 495 lur
 * 50) An Ti a dizek siminal (R. Hemon) 495 lur
 51) Aman hag ahont (Jarl Priel) 1.200 hag 800 lur
 52) Istor al Lennegezh (Abeozen) 1.200 ha 850 lur
 53) Geriadur Istorel - lizherenn A (R. Hemon) 1.000 lur
 54) Tristan hag Izold (Langleiz) 1.000 lur

HASTIT BUAN

Evit ur pakad war-dro 2.000 lur, lakaat 100 lur ouzhpenn evit ar mizoù ; evit 4.000 lur, 200 lur

P. BODENAN, 3, Chemin des Potiers

ERGUÉ-ARMEL, QUIMPER - C.C.P. Rennes 212-23

AL LIAMM 70

AL LIAMM
Tir na n-òg

NIVERENN 70

Gwengolo - Here 1958

TAOLENN

Dyaspat Uvch Annvyn	327
An hini kozh, gant Jakez Konan	329
Ar C'hoarzh, gant Martin Sikkema	331
Erin Go Bragh, gant Jarl Priel	336
Arnev, gant Youenn Olier	354
Ar Pask Meur, gant Pol Rolland-Gwalc'h	378
Eaustic Sanct Malo, hervez Marie de France	387
Lizhiri Meven Mordiern da Yann Ber Kalloc'h (br. gant an Dr Palaux)	390
En ur Park, gant Karadeg Tregomel	394
Al Levrioù	395
Notennoù	397
Pajenn ar re Yaouank	405

DYASPAT UVCH ANNVVYN

...ar dyaspat honno a elwyr dyaspat uvch annvyn.
(Y Llyvyr Du or Weun, 61, 16-17.)

O ar c'hri war ar mor ! Pe loen gloazet a vlejfe evelhen ?
Diasbad a-us da announ, heñvel ouzh ar vouezh war vor Ionia.
A-walc'h ! A-walc'h ! Ne c'hellan ket gouzañv un hevelep yudal.
Siwazh din ! Ne dalv mann mont en tu all d' an douar
pa zougan ennon ar chri am zrebarzh ha 'm lazh.
Prezegennoù helavar an dud a strilh o balzam em ene
o vousek ne glever tra, ne glevjod tra biskoazh ;
en aner ; doue na den ne roio din peoc'h sioul ar galon,
feunteun ebet n' am disec'hedo, bleuñvenn ebet n' am laouenaio
keit ha ma tregerno d' am diskouarn galv ankeniek va bro,
a vev ennon, a vev ac'hanon, a vev drezon, a vev evidon ;
e strilhenn ziwezhañ va gwad, e kell vunutañ va empenn,
e pep elfenn va boud e luc'hed an tir en deus va ganet.
Diverket e voe e anv evel ar wirienn diwar an daolenn-zu ;
ne ouzomp ken hag e vezomp, ne ouzomp ken hag e vezemp ;
eus donder ar c'hoad e sav un hiboud, lazhet gant an deil,
war gern ar menez ez elumer un tantad en enor da vintin an Eost,
an tonnoù a zegas holen mouezhioù mouget an harluidi,
ha netra ken. Netra ken e-pad hir a vloaziadoù teñval ha yen.
Ha trumm, sed ez heklev c'hwitellerezed labouradegoù al Liger
o c'hervel d' an ec'hwel ha d' an dispac'h paotred o boned ruz
a nac'h bezañ krouget ouzh an derv hep kaout priz ar gwad.
Hag o gwad a c'hano ur frouezhenn a gonnar hag a wirionded
a liesgemento a 'r gwianten d' an hañv dindan ar roue heol gor
ha d' an here ez eostimp an trevad, an dasorc'h hag an trec'h
hag ar vreudeur disrannet a unano adarre o daouarn hag o c'hleze.
Mousc'hoarzhin a ra bremañ intron ar broioù dianav en ur ganañ
e kreizenn palez Bran ab Febal, he blev rodheoliet a-strew
328

a dres ur gurunenn aour en-dro da varr an avalenn voemleun
adkoun ar vro-hont, hor gortoz, e kompezenn ar c'hoarioù glan
e-touesk ar c'hirri arem, ar merc'hi moug, ar merc'hed drant,
na anavezet enni na dichal, na kañv, na kleñved, na marv,
dirak ar mor arc'hlas dindan lagad an deiz peurbad.

KADVAN

Bouar, Kentel 15 : 3828 MT
ec'hwel = saozneg strike.

AN HINI KOZH

Gant Jakez KONAN

Er beure-se, a-vec'h e oa tarzhet deiz diegus ar goañv un hanter-eur a oa pa 'z erruas an Hini kozh.

A gammedoù diasur evel p' en divije bet aon rak begivinañ ez eas war-du ur skaoñ-brenn. Gant e zorn dehou maneget e taolas kuit an erc'h diwarni. Lakaat a reas gant preder ar sac'h-paper karget a zouge en e zorn all war ar skaoñ, stok ouzh ar vrec'h-houarn. Sankañ a reas donoc'h e gabell-kroc'hen war e benn. E vantell c'hell gozh a bakas mat en-dro d' e gorn ha neuze ez azezas.

An holl drama-se en devoa graet gant fiñvoù gorrek, hep chom da dermal avat, evel ma heulier boazioù pemdeziek.

Horjellañ a rae dibaouez penn an Hini kozh : n' eo ket gant ar riv, gant ar gozhni ne lavaran ket, daoust ma 'z oa diskennet izel-izel an arc'hant-bev er gwrezverker e-kerz eurvezhioù diwezhañ an noz.

Sevel a reas an Hini kozh e zaoulagad amsklaer war-du an oabl a oa boull ha kriz a-us da wez dizeil al leur-gêr. En aer yen-sklas e pigne moged du ha druz eus siminalioù an tiezlabour diwar-dro, met aezenn domm e alan a steuzie raktal dirak e zremm.

A-daol-trumm e hañvalas an oabl donet da vezañ bev. Un torkad koulmed a reas un dro-nij a-zioc'h da skourroù teñval ar skav-gwrac'h, kent dinijal hini ha hini d' an traoñ en ur stlakadeg divaskelloù. Donet a rejont da gludañ war gein ar skaoñ-brenn, war zivskoaz ha war varlenn an Hini kozh.

Ha hemañ da gregiñ en e sac'h-paper ha d' e zigeriñ. Tennañ a reas anezhañ un dornad bruzun-bara hag hen astennas d' an evned. Kerkent e savas chav etrezo o klask tapout pep hini ar muiañ ma c'helle eus ar boued.

330

Mousc'hoarziñ a rae an Hini kozh, al levenez o lakaat ur skleurig en e zaoulagad. Ne wele tra nemet e evned. Bep beure o c'have hag o c'harout a rae. Gant e zorn diac'hub, gwech e floure jave unan ha gwech e pella e gant duster an hini a ziskoueze bezañ re lontrek.

An dud o hastañ war-du o labour, paket-tomm en o mentell-goañv, n' o gwele tamm. Hag int-i, muioc'h a van ne raent anezhañ eget na sellent ouzh delwenn ar Rouanez Viktoria er penn all d' al leur-gêr. Evito ez oa dleet d' an Hini kozh bezañ aze o voueta e laboused evel m' edo lec'h ar rouanez, pelloc'hik, uhel-bintet war he sichenn-vaen : tomm ha yen, heol ha glav, hañv-goañv.

Un eur diwezhatoc'h, ur polis a gavas iskis gwelout an Hini kozh en e goazez eno ken garv ha ma 'z oa ar yenion. Tro-dro dezhañ, war ar skaoñ ha war e zivskoaz, koulmed a oa kludet c'hoazh. Div pe deir all a glaske regiñ gant o figosoù ar sac'h-paper a oa kouezhet war an erc'h ouzh e dreid. Ne fiñve ket an Hini kozh an disterañ ; ur mousc'hoarzh a bare atav war e ziweuz.

Hag ar polis da dostaat outañ. Spontet e voe an evned hag e nijjont kuit.

- « Ha n' hoc'h eus ket a riv aze, va den mat ? », a c'houlennas ouzh an Hini kozh en ur stekiñ skañv ouzh e skoaz.

Kaer en devoe gortoz, ne voe ket respontet. D' un oabl uheloc'h eget oabl ar c'houlmed e oa nijet ene an Hini kozh. Ken yen ha ken reut e oa e gorf ha

korf-maen ar Rouanez Viktoria er penn all d' al leur-gêr.

Krec'h-ar-Roue, Kanada, 1958

AR C'HOARZH

gant Martin SIKKEMA

Bremañ, hep mar ebet, e ouie en doa klevet an dra. Kregiñ a rae evel un hikadenn grenn hag e teue neuze da vezañ hiroc'h ha skiltroc'h, betek leuniañ ar gambr a-bezh ; hag e savfe a-frapadoù eus un ton izel ha boud d' ur c'hwiban skiltr trealus, evit echuiñ en ur fals dialanadur ha lezel ar gambr en ur sioulded espar - ar c'hoarzh. Ha da bep tro, da heul ha dre ar c'hoarzh-se, e seblante ar gambr evel pa vefe deut da vezañ disheñvel, bihanoc'h ha mac'husoc'h eget kent.

Diskregiñ a eure diouzh al levr, sec'hiñ ar c'hwezenn war e dal ha sevel. Pemp, c'hwec'h gwech e tonemoneas dre ar gambr en ur ober trouz gant e votoù. Hag e chomas a-sav dirak an dorioù-tremen hag e talc'has e skouarn stok outo. Daoust hag int eo a rae an dra-se ? Nemet e sell da betra e rafent ? Un divunadell e seblante dezhañ kement-se. Er gambr all sioul oa pep tra. Morediñ e tlee ober bepred an hini kozh hag ar verc'h a dlee bezañ gant he stamm. Tud iskis oant e gwir, balc'h ha dihegarat. Hep ket a var, c'hwec'h lojeiz en doa bet.

Ya, e broioù all ez oa bet gwell. Graet e oa bet dezhañ eno gant an dud evel d' un den, e doare pe zoare, evel ma tlee bezañ graet. Pedet oa bet gant lod da zont, bep abardaez, d' azezañ en o sal-zegemer, evet o doa banneoù asambles, kanet, c'hoariet ar c'hartoù. Hag e lec'hioù oa zoken n' oa ket bet lezet da gousket e-unan-penn. Met amañ ! O nann, n' oa ket tost dezhañ bezañ douget d' an itron yaouank gozh-se, pell ac'hane, hec'h amzer wellañ a oa aet e-biou pell a oa. Un tammik re figus goude holl e oa-eñ war an dachenn-se. Nemet gallout a rafent en em ren disheñvel memes tra, respont dezhañ pa rae goulennoù ; hogen traoù a seurt-se zoken a veze graet dre heg amañ. Diwar pep tra e c'helle santout : kasoni a vage outañ an dud-se, ober a raent anezhañ un den a re en o zi, en o bro, hag e welent dezhañ mont kuit kentoc'h hiziv eget warc'hoazh da veure. Ha c'hoazh e c'hellent bezañ eürus da gaout un ofiser : kement-se a dalveze bezañ paeet div wech muioc'h.

332

Ha mont a rafe tre ? Dornell an nor a zalc'he en e zorn. An nor a zigoras. Moarvat ez oa moredet an hini kozh en e gador, ar gazetenn war e varlenn. Hi a oa azezet sonn ouzh an daol. Diskregiñ a eure diouzh he stamm hag ober selloù lemm outañ a-dreuz he lunedoù moul-aour. Gant kasoni e stegnas kornioù he diweuz.

Chom a reas war dreuz an nor, an dornell bepred en e zorn :

- Ur goulenn am befe c'hoant ober.

- Mat ? a skignas he mouezh.

- Daoust ha c'hoarzhin hoc'h eus graet ?

- C'hoarzhin ? Ni ? Ur mil bell zo n' hon eus ket c'hoarzhin. Ha perak e rafemp ?

Fiñval a reas an hini kozh, ha sevel un tamm ha divalvenniñ e zaoulagad. Nann, seurt tud n' hellent ket c'hoarzhin ; anat oa an dra diouzh o dremmoù.

- Petra fell dezhañ ? a c'houlennas an hini kozh.

- Un dra bennak all ? a c'houlennas-hi.

- Nann, trugarez. Mont a ran.

Serriñ a reas an nor war e lerc'h hag ur wech muioc'h e voe e unan-penn. Kenderc'hel a reas da lenn, nemet gant bec'h e talc'he speg e evezh. Antellet e oa evel pa vije o c'hortoz un dra bennak. Ar c'hoarzh ? O, nag ur sotoni ! Ha zoken ma tlee unan bennak c'hoarzhin, petra rae se e gwirionez ? Met souden e tirollas, e stagas adarre. En ur hiketal hag en ur dermal da gentañ, kriz ha skrijus da c'houde, evit echuiñ skiltr ha boudinellus. Lakaat a rae e gorf a-bezh da hirisiñ ha degas dezhañ poan-benn. Pe da vare en doa e glevet kent ? Ya, ur film en doa gwelet bloavezhioù 'oa : d' an diwezh an den treid-gavr ha korniek en doa tizhet e breizh, un doktor pe ur c'helenner m'en doa soñj mat. Youc'het en doa ar prizoniad, an den-bouc'h, avat, en doa e stlapet d' an douar : ha c'hoarzh et en doa rik evel ar c'hoarzh-se. Nemet an traoù-se a oa marvailhoù eus ar skramm. Ha petra c'helle ar c'hoarzhse ober dezhañ hiziv an deiz ? N' oa mui anezhañ ur skoliad ha meret en doa, e-pad e vuhez berr, traoù kalz risklusoc'h eget ar c'hoarzh-se. D' e geñveriañ ouzh safar an talbenn n' oa nemet ur fistilhig eus ar c'hoarzh-se. N' en doa ket da vezañ fromet gentañ. Ha marteze zoken n' oa ket graet evitañ.

333

Hogen setu ma tirollas adarre. Hag en desped d' e arguzadennoù, mont a reas en e gropoù evel ur c'hi pa wel ur skourjez. Bez' e rae rik evel ma padfe pelloc'h da bep tro, hag evel ma ne zeufe ket a-benn da gavout un dibenn. Daoust ha ne grede ket dezhañ tennañ e anal pe daoust ha sunet e oa an aer er-maez eus ar gambr ? Tapout a reas krog en e c'houzoug.

Hag adarre e teuas sioul an traoù. Sevel a reas ha kerzhout reut etrezek an dorioù.

Chom a reas sonn e-kreiz ar gambr all, evel ur mestr. Sevel a reas an den kozh.

- Daoust ha n' hoc'h eus klevet seurt ? a c'houlennas-eñ gant kas.

- Nann, petra c'hellfemp-ni klevout, nemet ho potoù-c'hwi o voustrañ garv amañ ?

- Unan bennak a c'hoarzh.

- A c'hoarzh ? A c'hoarzh ? eme an hini kozh gant ur vouezh o krenañ.

- A c'hoarzh ? Ket amañ. Er straedoù marteze. Daoust hag emaac'h a-eneb kement-se ? Daoust ha ne c'hell mui an dud c'hoarzhin ken ? Pep tra a seblant bezañ difennet hiziv an deiz.

Morse n' en doa klevet an hini kozh o tistagañ ur frazenn ken hir.

- Nann, ne deo ket er-maez, em c'hambr eo e c'hoarzh unan bennak.

- Ul lojeiz all a c'hellit klask ma ne zere ket hemañ ouzhoc'h, a skrignas adarre he mouezh dezhi, tra ma pare selloù du warnañ. Kasoni a vage ouzh ar vaouez-se hag hi outañ kemend-all, a sante.

- Chom a ran ! emezañ, hag eñ treiñ kein ha mont kuit. Stlakañ a reas an nor gant kounnar a-dreñv e gein.

Fraez e kleve penaos e komzent er gambr e-kichen, diwar e benn eveljust. Un tamm gwall vuhez en doa graet dezho gwir eo. Ya, karout a rafent e welout o vont kuit eveljust. Lakaat a reas e levr a-gostez ha tennañ dirazañ e venviachoù-skrivañ. Gwell oa skrivañ ul lizher d' ar gêr ; n' en doa ket graet,

meur a sizhun oa. Antronoz a-raok ma krogfe gant e servich e c'hellfe just bezañ kaset gant ar malad-lizhiri. Ha klevout a-rae c'hoazh un dra bennak ? Daoust hag endeo ez oa adarre dirollet dre holl ? Boutañ a reas e vizied e-barzh e zivskouarn, met n' helle ket derc'hel an trouz er-maez, ar c'hontrol eo, skiltroc'h zoken e oa eget a-raok. Tennañ a reas e bistolenn diouzh e vodriell hag he lakaat dirazañ war an daol. Tavet e oa adarre.

334

« ...Un dra all c'hoazh a c'hellan lavarout deoc'h. Emaon amañ en ul lec'h iskis. Evel pa vefe un diskiant en ti eo. Dirollañ a ra da c'hoarzhin a-frapadoù, nann, biskoazh n' hoc'h eus klevet netra a seurt-se e kerzh ho puhez penn-da-benn. Bete vremañ n' ouzon ket piv eo. Nemet a-wechoù e c'hoarzh evel an diaoul end-eeun, ha ne deo ket ur wech, hogen penn-da-benn d' an abardaevezh. Ne deo ket plijus, kompren a rit : strafuilhet e vezan e-kreiz lenn pe ober tra pe dra. N' en em lezin ket, avat, da vezañ kaset kuit ac'hale evelse. An den kozh hag e verc'h a lavar ne glevont seurt. Evit ar peurrest, mat an traoù ganin. »

Santout a reas ez oa o tont adarre hag e Iakaas e bluenn war an daol. Bremañ dalc'h warnout ha chom sioul. Evel pa zeufe ar mogerioù da strizhañ endro dezhañ e oa avat, evel pa zeufe ar solier da vezañ izeloc'h hag ar gambr teñvaloc'h. Daoust ha steuziañ a rae ar gouloù ? Petra oa an dra-se ?

Sevel a reas war e dreid, kregiñ en e bistolenn, mont a lamm d' an dorioù, o bountañ digor-frank. Stok outañ e teue ar c'hoarzh d' e heul.

- Ha klevout a rit-hu bremañ ? Pe get ?

Hag int ha sevel prim.

- Seblantout a rit spontet, emezi gant ur mousc'hoarzh leun-gasoni, gant ho skeud nemetken.

- Hag e glevout a rit bremañ ? Respontit pe e tennan. An den kozh en ur grenañ a lezas e gador da glask dont etrezo. War evezh e talc'he e zaouarn ervann.

- Petra zinifi kement-mañ, a huche. Direbech eo hi, komprenit, direbech.

Dizamant e vountas an hini kozh a-gostez ken na strebotas an den.

- C'hwi ho taou a laro din petra zinifi kement-mañ, a huchas.

- Petra ? a c'houlennas-hi, yen.

335

War e dreid ez oa savet an hini kozh adarre. Adarre e teuas davetañ ha tapout krog en e vrec'h. Startoc'h e waskas war e bistolenn hag e fuc'has an tenn.

Ha fellet en doa dezhañ ober se ? Kouezhañ a reas-hi en a-dreñv, ur pennad e chomas krog e kein ar gador. Kampañ a reas he dremm. Un eil huchadenn a leuskas an hini kozh.

- C'hwi ho taou hoc'h eus graet-se ; pennfollañ a rit un den. Ne felle ket din ur seurt tra, met c'hwi eo hoc'h eus graet. Ha petra vern ! Gwelloc'h tud a zo kouezhet en doare-se. Ha ! Ha ! Ha !...

Hag e c'hoarzh e, dousik en ur hikat, tamm-ha-tamm hiroc'h ha skiltroc'h ; goustad e savas a-frapadoù eus ur stumm boud, deut diouzh don ar gorzailhenn, d' ur c'hwitelladenn skiltr ha gliziennek ; ha neuze en ur fals-dialanadur daskrenus ec'h echuas evel trouz an den-bouc'h drouk-se eus ar film.

Gant e zaou zorn e tapas krog en e c'houzoug. Dirak e zaoulagad e

troidelle skeudennoù : Aze straed ur gêriadenn, trumm gant un taol en doa digoret frank un nor ha foetet ur c'hreunadenn e-kreiz gwraez ha bugale. C'hoarzh et en doa. Diouzh un toull war lez an hent bras e oa difoupet soudan ha gant troad e fuzul en doa friket penn ar c'houer-hont ken e oa flistret ar gwad dioutañ. C'hoarzh et en doa. E-pad ma rae hent en doa stlejet ar plac'h-hont e-barzh kar ar c'hommandant ha bet e c'hoant diouti. C'hoarzh et en doa. Ha bremañ gant ar vaouez iskis-se en hec'h astenn war al leur hag en he c'hichen an den-kozh-se en e sav o tifronkañ, bremañ e c'hoarzh et adarre.

(Brezhoneg gant Fañch ELIES, hervez un droidigezh saoznek gant Klaes Dykstra diwar ar skrid-orin : « It laitsjen »).

Erin Go Bragh

Pezh-c'hoari en un arvest
gant JARL PRIEL

Gant karantez ha doujañs dezhañ ha d' e vro e kinnigan ar pezhig-mañ
d' an_ Iwerzhonat Oscar Mac Uilis.

TUD AR C'HOARI
KENNEDY
CASEY
AR PORZHIER
ELLIS
O'HARA

E-kerz an diskar-amzer, un nozvezh war-dro eizh eur, ur burev-keñwerzh en ur pikol ti e kêrbenn Iwerzhon, un ti n' eus ennañ lojeiz ebet, netra nemet burevioù a bep seurt. War an tu dehou, ur prenestr mouchet gant ur stign voulouz glas-gwer. Damdost d' ar prenestr, un daol-skrivañ ha warni ur pellgomzer. E don al leur c'hoari, un nor a zaou stalaf. War an tu kleiz, un daol vihan gant kazetennoù berniet warni. Tostoc'h d' an arvestourien, war an hevelep tu, ur fornigell gant un duellenn hir-hir hag a dap nepell eus ar solier ; e-kichen, ur sailh da lakaat glaou. Bez 'eus amañ hag ahont keder bourellet gant ler glas-gwer. Peget ouzh ar mogerioù e weler skritelloù gant mekanikoù da labourat douar : dornerezed, erer, gwenterezed, hag all.

337

Pa sav ar ouel, emañ Kennedy en e goazez war ur gador-vrec'h a-dreñv d' an daol-skrivañ ; Ellis a zo kludet war gorn an daol, ha Casey a vale a-hed hag a-dreuz ar gambr. Miret o deus o zri o zog, o zro-gouzoug gloan hag ivez o mantell-c'hoañv.

CASEY (a-benn ur pennadig). - Bez 'eus chimik gant unan bennak ac'hanoc'h ?

ELLIS. - Dal, sed amañ un direnn gant ma plego da vont en dro.

CASEY. - Trugarez, Ellis, n' on ket evit butuniñ ar segalenn vreïn-mañ.

ELLIS. - Unan saoz eo ?

CASEY. - Ya, am eus aon bras.

KENNEDY. - Eus Bro-Saoz, evel 'ouzout, n' hell dont netra vat.

CASEY. - Klenk da direnn, Ellis ; kaer am eus c'hwistañ, ne zeuan ket a-benn da danañ an dra-mañ. Ma ! he chaokat a rin kement hag abuziñ va amzer.

KENNEDY. - Evit va c'heloù, faezh on dre hir gortoz.

CASEY (en e goazez e-tal ar fornigell). - Yen daonet eo er burev-mañ ha ne van ken nemeur a c'hlaou er sailh.

ELLIS. - Perak eo dit krenañ e-giz-se ?

CASEY. - Na dit ket en anv Doue da grediñ am eus aon: n' on ket yac'h

henozh ha moarvat emañ ganin an derzhienn.

KENNEDY. - Bremaik e torro dit, ha pa vimp du-hont e tommo marteze d' az krev.

ELLIS. - Abalamour da betra an diaoul ec'h omp bet pedet gant O'Hara d' en em vodañ en e vurev ?

338

KENNEDY. - Va feiz, n' ouzon ket ; d' am meno e oa divizet dija kenetrezomp pep tra dre ar munut.

CASEY. - Bez 'eus moarvat un draig bennak da reizhañ pe da gemmañ ha dre se e vefe ret en em glevout ur wech ouzhpenn a-zivout hol labour a-bezh.

ELLIS. - Met pelec'h eo sac'het O'Hara ? Gourc'hemennet en devoa dimp bezañ amañ da eizh eur.

KENNEDY. - Ya, da eizh eur rik-ha-rik, emezañ, ha tri c'hardeur 'zo emaoamp ouzh e c'hortoz.

CASEY. - Amzer 'zo ; war-dro hanternoz e rankomp bezañ du-hont er c'hroazhent ; n' hon eus netra d' ober nemet mont da gerc'hat ar pistolennoù hag ar bombezennoù da di breur-kaer O'Hara, ha bennoz d' az karr bras dre dan, Ellis, e vimp en hor ched d' an eur merket.

KENNEDY. - Ellis, sur out da vihanañ e vo ar c'harr-se ez kourc'hemenn pa gari ? Pec'hed a vefe c'hwitañ war zigarez ur bitrak evelse.

ELLIS. - Bez dinec'h ! lakaat a rin ar c'harr da skarañ kerkent ha ma vo ezhomm dioutañ ; war ar poent-se e c'hellit tremen hep ober gwad fall.

CASEY. - Souezhet on bet evelkent gant un draig iskis a-walc'h hag emichañs hoc'h eus taolet pled outi koulz ha me ?

KENNEDY. - A betra e fell dit komz ?

CASEY. - Ataoe, goude kreisteiz pa lavaras dimp O'Hara en em vodañ en e vurev e kemennas dimp kement-mañ : « Bezit war evezh, emezañ, hag it du-hont hep pistolenn na benveg all ebet ». Perak-se ?

KENNEDY. - Hor rener eo, kwita, ha dimp eo da sentiñ outañ hep klask pemp troad d' ar maout. Abaoe ma stourmomp a-gevret gantañ ne gav ket din en devefe hini pe hini abeg da glemm pe da vagañ keuz ha kerse.

CASEY. - Ya, met a-wechoù evelkent e vez diaes plegañ da...

339

ELLIS. - O'Hara a zo ur gwaz poellek ha fur. Lakaomp da skouer, Casey, e vefes war zigarez-mañ-digarez bet tapet gant ar polis war da hent betek amañ ; mar bije bet kavet ur bistolenn ez kodell, setu raktal an Aotrounez-se o klask gouzout penaos ha petra. Hogen, o vezañ ma ren ar peoc'h ur pennad 'zo er gêrbenn ha war-dro, n' o deus an dud a veli disfi ouzh den nag ouzh netra.

KENNEDY. - Ar wirionez a zo ganit. N' o deus ezhomm ebet a bistolennoù kenwallerien en sell hepken d' ober ur gaozeadenn. N' omp ket moarvat war var d' en em dagañ ? Ra vo roet dimp d' an eur merket ur bistolenn pe ur vombezenn ha ra labouro pep hini gant e venveg evel ur brogarour gwirion, ha fin dre eno !

CASEY (en e sav). - Tav, mar plij !... Ne glevit ket ? Unan bennak a zo o kerzhout en trepas, etrezek ar burev-mañ...

ELLIS. - Arsa, Casey, n' out henozh nemet ur c'hrener ! Erru eo emichañs O'Hara, piv all nemetañ a zeufe d' hor bete ?

Pa zigor unan eus stalafoù an nor, e weler war an treuzoù un den a vent vat gant ur vantell-c'hilav dour-teil en-dro dezhañ.

O'HARA. - Nozvezh vat deoc'h, paotred !

ELLIS. - Ha deoc'h ivez, O'Hara ! Ur pennad 'zo emamp bodet amañ ouzh ho kortoz.

Lemet en deus egile e vantell hag he lakaat a ra e-pign ouzh ur c'hrog. Alc'houezet en deus stalaf an nor, met leuskel a ra an alc'houez er grogenn.

KENNEDY. - Glav a-bil a ra, war a welan.

O'HARA. - Ya, ha c'hwezhañ a ra an avel ken a ra. Un nozvezh evel houmañ, ne daolfen ket ur c'hi, hag eñ saoz, e-maez va zi.

CASEY. - Daoust ha ne viro ket ouzhimp an amzer fall d' ober hol labour ?
340

O'HARA. - Nann da ! Mar kred ar feld-marichal mont da vale daoust d' ar glav ha d' an avel, ken kalet all e tle bezañ hor c'hroc'hen. Met hogos ken yen eo em burev hag er straedoù...

CASEY. - Ha ne van nemet bruzun er sailh glaou.

ELLIS. - Nag evit-se ! emichañs ne chomimp ket amañ da baouranteiñ gant ar yenion.

O'HARA. - Chom a rimp, Ellis, keit ha ma vo ret. Hogen, setu petra 'vefe mat ober. Lakaomp an daol vihan e-kichen ar fornigell ; tommoc'h e vo dimp ha pelloc'h e vimp diouzh an nor mar fellfe d' un estren dont da selaou divizoù na sellont ket outañ.

ELLIS. - Ha piv 'ta ? Prennet eo pell 'zo an holl vurevioù, aet eo pep hini d' e doull ha n' eus kristen all nemedomp eo ti-mañ.

O'HARA. - Pet ha pep gwech n' oc'h ket bet aliet ganin da vezañ war evezh dalc'hmat hag e pep degouezh ? Deuit amañ en ho koazez.

Lakaet eo bet an daol vihan e-tal an tan ; O'Hara a zo war an tu ledanañ, e-kreiz tre Ellis ha Kennedy ; Casey a zo manet tostoc'h d' ar fornigell.

ELLIS. - A betra ez eus kael, O'Hara ? War a greden, e oa bet dija divizet an taol da vat ha kaer ; mar befe kemmet tra pe dra ken diwezhat-mañ, daoust ha n' ay ket hol labour a-dreuz ?

O'HARA. - N' on ket a-du ganit. Ret eo an aliesañ m' heller sellout ouzh nav du ul labour e-keit ma van war ar stern, ha pa na vefe nemet evit gwelout ha gout' oar an holl peseurt perzh o deus da gemer en abadenn. Ganit, Kennedy, eo bet ijinet an dreflezenn emamp en sell da dennañ d' ar gouarnour saoz hag a-hed ur miz n' ac'h eus ket paouezet da spiañ doareoù an Aotrou-se. Dit eo 'ta da gomz, ha c'hwi, paotred, selaouit ervat ha ra lavaro pep hini e damm adal ma kavio dezhañ ne glot ket evel m' eo dleet un draig bennak.

KENNEDY. - Kustum eo ar feld-marichal, bourev ar gêrbenn, da vont bep lun da goaniañ da di e vignon Jepherson e Halloway Mansion, hervez ma vez graet diouzh e genkiz, teir lev diouzh kêr.

341

O'HARA. - Teir lev ha kard, kement ha bezañ resis.

KENNEDY. - N' eus ket gwall bell, pa felle dezhañ mont du-hont, e veze ouzh e ambroug kirri-polis, daou pe dri d' an nebeutañ, leun-kouch a soudarded

hag a archerien gant fuzuilhòù, pistolennòù, mindrailherezed ha me oar. Hogen ur pennad 'zo, o vezañ ma chom tud ar Sin-Fein ken sioul ha pa vefent marv pe gousket-mik, eo deut ar c'hozhiad da vezañ dizaon ha zoken diaviz a-walc'h peogwir e kred mont da vale noz e-unan, rak ne vez gantañ en e garr nemet ar blenier hag a-wechoù ur c'horonal hogos ken kozh hag eñ.

O'HARA. - Hag e wreg, daoust ha ne zegouezh ket dezhi mont du-hont gant he fried ?

KENNEDY. - Geo, pa vez o chom er gêrbenn, met er mare-mañ emañ an Itron-se e Bro-Saoz e ti he c'herent.

ELLIS. - Ha neuze, ha pa vefe gwreg, pe verc'h, pe c'hoar gant ar feld-marichal, moarvat ne chomimp ket da dermal war zigarez-se ? Pa grog ar Saozon da dennañ, ne gilont ket dre aon rak lazhañ hor gwragez hag hor bugale.

O'HARA. - Ya, Ellis, ya, met Saozon int, ha ni a zo Iwerzhoniz.

KENNEDY. - War-dro hanternoz e kimiad ar feld-marichal diouzh e ostiz hag e skar war-du ar gêr en doare ma tifourch e garr d' hanternoz dek, pe hanternoz ha kard, er c'hroazhent e-lec'h ma vo Ellis ouzh e c'hedal.

ELLIS. - Din me eo bremañ da gomz. E koulz hag en amzer e vin eno gant va c'harr bras oc'h ober neuz da reizhañ un ardivink bennak em c'heflusker. Casey a dle reiñ din da c'houzout gant e letern dre dan - div luc'hedenn hir hag unan verr, hag evel-se teir gwech diouzhtu - e vo hor jiboez war dostaat. Kerkent e lammin em c'harr hag ober a rin dezhañ souzañ a-dreuz an hent bras ; e-giz-se e ranko blenier ar gouarnour gwaskañ ken ma findaono war ar starderez ha menel a-sav krenn.

342

KENNEDY. - Raktal e sailhimp ni dreist ar c'hleuz a bep tu d' an hent ha prim-ha-prim, gant pistolennòù, ha diouzh ret gant bombezennòù e vo graet o stal d' ar paotr kozh, d' e vevel ha da gement hini a vo gante.

ELLIS. - Hag adal m' ho po gallet en em strinkañ em c'harr e kasin ac'hanoc'h a-druilh-drask betek ar gêrbenn hag eno, kent na vo klevet keloù eus hon oberoù, kent na grogo ar polis da veskañ, e redo pep hini da guzh el lec'h dibabet gantañ e koulz hag e kentel.

CASEY. - Ne gav ket din e vefe abeg d' ober an disterañ kemm, ha gant ma vo an avel a-du ganimp, n' hellomp ket c'hwitañ war hon taol.

O'HARA. - Da gantañ, paotred, daoust ha graet hoc'h eus hervez va gourc'hemenn ? n' hoc'h eus lavaret ger da zen diwar-benn kement-mañ ? Tremenet am eus-me hep displegañ hor menoz d' ar re a-us din. Gout'ouzont dre vras emañ oc'h aozañ un dra a-bouez ha gant ar fiziañs o deus ennon, o deus asantet reiñ din ar bombezennòù hag ar binvioù all am boa ezhom dioute. Met c'hwil, daoust ha sentet hoc'h eus ouzhin ?... Te, da skouer, Ellis, a-wechoù e vez kalz re hir da deod adal ma vez tomm dit.

ELLIS. - Tavit din gant se, O'Hara. Abaoe an deiz kentañ m' hon eus kroget da bleidiñ gant muntr hor bourev, n' am eus ket evet un dakenn hini-kreñv, rak disfi am eus diouzhin.

CASEY. - Da hini all nemet d' am gwreg e c'hellfen diskleriañ traoù hag a denn da vras. Hogen, pell 'zo he deus ar paour-kaezh paouezet da c'houlennata, o vezañ ma chomen bep tro ken mut hag ur c'hi plom. Hirie he deus klevet diganin e rankan mont d' ober un tammig beaj war ar maez, met n' am eus ket displeget dezhi pelec'h e tlean mont, na pegoulz e teuin adarre d' he bete.

KENNEDY. - « Bez 'eus em c'hokenn traoù gant kement a dalvoudegezh ma na gredfen ket o diskuilh da zen na zoken d' am zog. » Ankounac'haet am eus gant piv eo bet distaget gwechall ar frazenn-se, met adal m' am eus staget da stourm en ho strollad, am eus dalc'hmat derc'het start da reolenn an den fur-se.

O'HARA. - Neuze 'ta, kristen ebet ne oar peseurt toaz a zo ganimp en go ?

CASEY. - Kristen all nemedomp, ha dre se e lavaran n' hellomp ket c'hwitañ war an taol.

O'HARA. - A gred dit, Casey ?

CASEY. - Ya 'vat, ha prest on da lakaat e klaoustre n' eus forzh pegement arc'hant...

O'HARA. - Mir da wenneien, mabig, rak koll e vefes... Nann n' hell ket an taol c'hwitañ, dreist-holl o vezañ ne vo graet ganimp netra henozh.

Stagañ a ra an tri all da gomz a-gevret.

ELLIS. - Ha penaos-se ?

KENNEDY. - Abalamour da betra ?

CASEY. - Biskoazh kemend-all !

O'HARA. - Peoc'h, tudoù !... It en ho koazez ha plijet ganeoc'h teurel ur sell war ar baperenn-mañ.

Reiñ a ra ul lizher da Gennedy.

KENNEDY (ur wech lennet gantañ ar paper). - Nann, nann, se n' hell ket bezañ !

O'HARA. - Geo, siwazh, geo !... Ro an notenn d' az keneil Casey.

CASEY (en ul lakaat war an daol al lizher nevez lennet gantañ). - Va Doue, met neuze 'ta, neuze 'ta 7...

O'HARA. - Ya, paotred vray omp, neketa ?... Ha te Ellis, n' eo ket mall ganit gwelout petra 'zo merket amañ; nemet ha gouzout a rafes dre 'n eñvor ar skrid-mañ ?

ELLIS (en ur hejañ skoaz). - Me ?... hag a belec'h e ouifen ? (Lenn a ra a vouezh uhel :) O'Hara gaezh, gwerzhet oc'h bet d' ar polis ; gout' ouzer amañ petra emaoc'h en sell d' ober, da bet eur e vo graet, e pelec'h, ha gant piv... Tremen a ray eveljust ar feld-marichal hep mont da Halloway Mansion, hag er c'hroazhent e vo ur bern soudarded hag archerien ouzh ho kortoz... Padrig. (Reiñ a ra al lizher d' O'Hara.) Ha piv eo Padrig ?

O'HARA. - Ur brogarour, un den a galon hag a zo bet gourc'hemennet dezhañ gant pennoù bras ar strollad mont e gopr gant ar polis. N' eo ket ur wech, na div, na dek en deus gallet hor sikour ; a-drugarez dezhañ eo deut meur ha meur a hini d' en em silañ kuit pa grede d' ar Saizon e oant warnes o fakañ hep mar na marteze.

KENNEDY. - Ha bremañ, p' emañ an traoù evel m' emaint petra ober ?

O'HARA. - Netra aesoc'h ; anzavet hoc'h eus n' ho poa diskleriet da hini all ebet ar pezh a dleemp ober du-hont er c'hroazhent. An trubard a zo 'ta amañ en hor mesk. Gant se, ha pa na vefe nemet evit diwall diouzh pep droug Padrig, ur gwaz hag a dalv muioc'h egedomp evit ar strollad a-bezh, n' hellomp ket leuskel ar fallakr-se da vont digastiz e-maez va burev.

CASEY. - Hag ar Padrig ma komzit dioutañ n' en deus ket lavaret deoc'h piv eo an amprevan ?

O'HARA. - Allas nann ; war-dro kreisteiz eo bet roet din e lizher ha raktal am eus pedet ac'hanoc'h d' en em vodañ amañ. A-hed an hanterzervezh am eus klasket tu da gomz gant Padrig, tal-ouzh-tal pe dre bell-gomzer ha setu perak on bet dilerc'hiet. Met ne oar netra ouzhpenn, anez-se n' en divije ket kuzhet ouzhin ar wirionez war hec'h hed... Hogen, arabat eo din ankounac'haat... Gourc'hemennet am boa deoc'h dont amañ hep pistolenn na benveg-emzifenn all... Intent a rit bremañ moarvat abalamour da betra ?

ELLIS (en e sav, en ur sevel e zivrec'h d' an nec'h). - Ya 'ta ; furchit ac'hanon, mar plij ; n' eus netra em godelloù na zoken ur gontell vihan da grennañ va ivinoù.

Furchet eo bet Ellis ha kerkent e krog O'Hara da blediñ gant Kennedy met a-greiz-holl e stag hemañ da c'hoarzhin.

O'HARA. - Petra eo dit skrignal e-giz-se ? N' omp ket emichañs o farsal ?
345

KENNEDY. - Siwazh nann, met va harlinkat a rit..

O'HARA. - Ha bremañ, Casey, d' az tro !

CASEY. - Ne gav ket deoc'h, O'Hara, ec'h eo gwall zismegañsus ho toareoù en hor c'heñver ?

O'HARA. - Serr da c'henou, mabig ! me eo ar rener, din me eo da c'hourc'hemenn ha d' am zud da sentiñ... Pe... daoust ha kablus e vefes ?

CASEY (o sevel e zivrec'h d' an nec'h evel ar re all). - Furchit ha difurchit evel ma karit, ha mar bez ret mont en noazh-pilh, prest on da lemel va dilhad.

O'HARA. - Mat tre ! war a welan am eus d' ober gant soudarded sentus. (Aet eo en e goazez ha diouzh godell e borpant e tenn ur bistolenn.) Met gwelloc'h eo bet ganin degas amañ ar c'hoariell vray-mañ, da... da harlinkat ganti, evel ma lavare Kennedy, an treitour milliget kerkent ha ma vo bet kavet.

KENNEDY. - Ya, met mar n' hoc'h eus prouenn ebet, e pe stumm, dre vurzhud pe benaos all e teuot a-benn da ziluziañ ar seurt kudenn ?

O'HARA. - N' ouzon ket c'hoazh ; mar bez ret e chomimp amañ a-hed an noz. Hogen, n' eus forzh, reiñ a ran deoc'h va ger ne welo ket an urupailh-se an heol o tarzhañ warc'hoazh ar beure. Met gallout a rafec'h goulenn diganin : brav eo dit krozal ha brabañsal, met piv a ziskouezo dimp daoust ha n' out ket te da damall kerkoulz ha ni ?... An neb n' eo ket dall a welo raktal ec'h on direbech, rak un test am eus, un test n' heller ker dislavarout : lizher Padrig. Mar bijen bet kablus, a-walc'h e vije bet din tanañ va c'horn-butun gant ar baperenn-se hag ho leuskel da vont du-hont evel deñved tonket da vezañ diwadet gant ar c'higer. N' on ket, kwita, o tibunañ gevier ?... Ac'hanta mat ! d' ho tro bremañ, paotred ; klaskit ivez un doare, ur stumm, ur c'hraf pe un digarez bennak d' en em wennañ. Te, da skouer, Ellis, n' ac'h eus ger ebet da lavarout evit da vat ?

ELLIS. - Ne oan ket eveljust en gortoz da glevout ar seurt keleier, ha sebezet e choman evel p' am bije tapet un taol horzh war va fenn ; dre se aner e vefe din strivañ da...
346

O'HARA. - Sed amañ marteze' peadra da zivec'hiañ ac'hanout. Yennet out bet dija gant ar Saozon, kwita, ha manet out da loediñ en toull-bac'h tri bloaz pe ouzhpenn ?

ELLIS. - Ya, tri bloaz hanter hag e-keit-se am eus tañvaet tammoù a bep

seurt.

O'HARA. - Ac'hanta, an neb a zo bet paket ur wech, ne gren ket kement hag ar re all dre aon rak bezañ kraouiet. Hag en tu-hont da se, ne gav ket din e plegfe ar polis da selaou a c'hrad vat ur brogarour en deus bet dija d' ober gantañ, ha pa zeufe da werzhañ e genseurted. Marteze e fazian, rak n' int ket kanfarded gwall sinac'h, met ne gredan ket. Ha te bremañ, Kennedy ?

KENNEDY. - Gwelomp petra 'c'hellit displegañ diwar va fenn.

O'HARA. - Hervez ma lavaren n' eus ket pell, ganit eo bet ijinet muntr ar feld-marichal ha pledet ac'h eus gant se dre ar munut. N' eus 'ta den ebet hag a c'hellfe gwelloc'h egedout deskiñ e gentel d' an enebour. A-hend-all, ur mondian out ; degemeret e vezez en ti an noblañs hag ar vourc'hizien pinvidik, pedet e vezez amañ da brejañ, ahont da zañsal, hag erru mat out kerkoulz gant hor c'henvroiz ha gant ar Saozon... Met tav, gortoz ur pennadig... Lakaomp da wir e vefemp gwerzhet ganit, neuze e rankfe daoust da se ar polis da dapout ivez evel hon holl vagad ha forzh pegen dister, pegen berr e vefe da gastiz, setu prenet dirak ur gwaz barnet evit un torfed ken euzhus dorjoù an holl dud a-feson. Ha diwar-se pebezh rangalon evidout ! rak plijout a ra dit ar seurt ardoù, un den a lorc'h out, en ur ger ur mondian kaezh !

KENNEDY. - N' eo ket meleudi am eus klevet diganeoc'h, met ho trugarekaat a ran evelkent evit ho komzoù.

CASEY. - Neuze 'ta ne van hini all nemedon a gement e tleer sellout a-dreuz outañ ?

O'HARA. - En gwirionez, va faotr, taolet am eus fed ouzhit ur pennad 'zo. Abalamour da betra e krog ennout reuziadoù krenañ, ha liv ar marv a zo ez kerc'henn. Anzav, mar plij, petra 'zo war da spered...

347

CASEY. - Daoust ha kiriek on mar krenan gant ar riv hag o vezañ n' on ket yac'h ?

ELLIS. - Ya, kerkent hag erru amañ e stagas Casey da glemm ouzh ar yenion hag an derzhienn.

CASEY. - N' on na falloc'h na gwelloc'h eget n' eus forzh piv all. Gallet am bije marteze bezañ un trubard, dre aon, dre zigalonekaat, pe gant spi da c'hounit tregont diner Juzaz. Met tri faotr bihan am eus, ha nag evit holl vadoù ar bed-mañ ne rofen abeg d' am bugale da deuziñ gant ar vezh abalamour d' o zad. Nann, kentoc'h mervel eget soñjal e vefent un deiz bennak diskouezet gant ar biz : « Sellit, eme an dud, ouzh mibien ar penn-bastard a werzhas e vreudeur ! »

O'HARA. - Gerioù, Casey, gerioù brav hag helavar, met gerioù hepmuiken !

CASEY (en ur vont buan d' e vete). - Allas, O'Hara, diwallit a-benn ar fin !

O'HARA (gant ar bistolenn en e zorn). - Ha te, diwall da gentañ, rak ken didruez ha war ur c'hi klañv e tennfen warnout... Ha neuze, re brim out aet en gouez, rak betek-hen am eus kemend-all a fiziañs ennout hag en daou all-mañ, da lavarout eo, nebeut, ha zoken gwall nebeut a fiziañs.

KENNEDY. - War a welan, n' on eus ket graet ur gammed war-du ar wirionez.

ELLIS. - Hag ar Padrig-se, me am eus evelkent un tamm disfiz dioutañ.

O'HARA. - Paouez da randoniñ, Ellis ; panevet d' e lizher e vijemp aet du-hont war-dro Halloway Mansion hag anat deoc'h moarvat petra 'vije c'hoarvezet ganimp. Nann, an trubard a zo amañ, dirak hon daoulagad, ha gout'oar dija ec'h eo barnet d' ar marv.

KENNEDY. - N' eo ket diaes barn, met mar n' oc'h ket en sell d' hol lazhañ holl gwitibunan, diskleriit dimp penaos e teuot a-benn da lakaat dorn war an Iskariotez-se...

O'HARA. - Peoc'h !... (Troet en deus e benn war-du an nor hag ar re all a ra eveltañ ; a vouezh izeloc'h.) Bez 'eus unan bennak o ruzañ e dreid en trepas... Ne glevit ket ?

348

KENNEDY. - Geo ! tostaat a ra goustadig...

CASEY. - Ar polis ! re bell omp chomet amañ da dabutal...

Dournata a reer an nor.

ELLIS (en e sav). - Ret mat eo digeriñ...

O'HARA (en un dapout krog en e vrec'h). - Chom e-lec'h m' emaut. Mar dout kablus, kentañ tra ' rafes a vefe en em strinkañ dindan askell ar ganfarded-se en ur grial : « En anv Doue, Aotrounez, va diwallit diouzh ar re-mañ, anez-se e vin lazhet ganto ! » (Lakaat a ra ar bistolenn en e c'hodell.) Nann, me an hini eo a bledo gant kement-mañ...

Skeiñ a reer adarre war an nor.

O'HARA (e-tal an nor). - Piv 'zo aze ?

UR VOUEZH. - Me !

O'HARA. - Ya, met piv oc'h c'hwi ? A

R VOUEZH. - Me ?... Ar porzhier !...

Dibrennet eo bet an nor gant O'Hara ha war an treuzoù en em ziskouez ur c'hozhiañ e vlev gwenn, gwisket Doue 'oar, gant un davanjer lous en-dro dezhañ.

AR PORZHIER. - Ho tigarez, Aotrounez ! met en ur ober va zro diwezhañ kent mont da gousket, am eus gwelet sklerijenn er burev-mañ : « Dal 'ta, emezon, en ur vont kuit en deus laosket an Aotrou O'Hara an tredan war enaou ! », Hogen, ur fazi am boa graet peogwir emac'h aze ho pevar o tivizout plaen ha brav. Ken arc'hoazh, Aotrounez, prennit mar plij an nor-dal en ur vont d' ar gêr rak me a gerzho raktal war-du va gwele : mont a ran war goshaat ha krog on da gavout gwall hir va devezh labour...

CASEY. - Daoust ha gallout a rafec'h degas dimp ur sailhad glaou rak goullo eo hon hini.

349

AR PORZHIER. - Ya 'ta, en ur redadenn e rin se.

O'HARA. - Laoskit ar sailh en trepas dirak an nor, rak ul labour a bouez hon eus da gas da benn ha ne fell ket dimp bezañ trubuilhet ur wech ouzhpenn.

AR PORZHIER. - Intent a ran, Aotrounez ; nozvezh vat deoc'h holl.

Mont a ra kuit gant ar sailh. Prennet en deus O'Hara war e lerc'h met an dro-mañ e klenk an alc'houez en e c'hodell.

ELLIS. - Fiziañs hoc'h eus, O'Hara, er c'hozh brammer-se ?

O'HARA (en e goazez). - N' ouzon ket hag heñ emañ a-du ganimp ; marteze e kav dezhañ evel d' an darn vuiañ eus hor c'henvroiz n' eo paotred ar Sin-Fein nemet torfedourien touet, met ur porzhier eo, hepmuiken.

KENNEDY. - Laoskomp 'ta ar porzhier e-maez ar gaoz, met petra ober bremañ ?

O'HARA. - Netra all nemet kenderc'hel da glask piv eo an trubard hag e gastizañ evel m' eo dleet.

ELLIS. - Klaskomp mar karit, met ac'han da begeit ? Ken na vo diskouezet dimp ar c'hwil-se gant un ael pe gant an diaoul kamm ?

Aet eo Casey war-du ar prenestr ha fellout a ra dezhañ stekiñ ouzh ar stign.

O'HARA (en e sav, gant ar bistolenn en e zorn). - Amañ, 'Casey, deus amañ raktal ha buan !

Graet en deus egile un dro grenn ha stagañ a ra da c'hoarzhin.

CASEY. - Fent a rit din, O'Hara. Marteze e kred deoc'h e oan en sell da gemenn ur c'heloù bennak d' ar polis en ur hejañ va segalenn dirak ar prenestr. Bezit dinec'h ! didan eo an dra-mañ pell 'zo.

Dont a ra d' azezañ e-tal an tan.

350

KENNEDY. - Ha ma rafemp un taol-esa ? met kent diskleriañ va meno, e rankan ho pediñ d' intent n' on ket o strivañ da sachañ ganin va skasoù...

O'HARA. - Displeg hep gwidre na troidell ar pezh ac'h eus da venegiñ.

KENNEDY. - O vezañ ne welan stumm all ebet da dizout ar pal, roomp holl hon ger d' ar fallakr e vo, gant ma anzavf e dorfed, laosket da bellaat diouzhimp hep droug ebet, da vihanañ henozh...

O'HARA. - ...ha laosket da vont war-eeun da guzuliañ gant e vignoned eus ar polis ?

CASEY. - Na neuze, biken ne gredo hennezh e vefe O'Hara den d' e c'her gant ur pistolenn en e zorn !

ELLIS. - Ret eo evelkent ober un dra bennak rak n' hellomp ket chom un nozvezh-pad da sellout an eil ouzh egile evel ki ha kas.

KENNEDY. - E-giz-se e vo gouvezet gant piv hon eus d' ober, tu hor bo d' en em gemer evit mirout outañ da genderc'hel d' ober gaou ouzh ar strollad a-bezh : kement ha komz krak ha berr, n' eo ket an absolvenn a vo roet dezhañ, netra nemet un dale evit...

O'HARA. - Mirout outañ d' ober gaou, emezout ? am eus aon, Kennedy, aet eo da spered gant an avel. Daoust ha n' en deus ket al lakepod diskuliet dija d' ar Saozon hor chomlec'h, hon anv ha zoken hol lesanvioù ? N' en deus ket c'hoazh ar polis kroget en hor c'habiez, nann, met perak-se ? Abalamour m' emaint du-hont er c'hroazhent ouzh hor gortoz, o vezañ ma fell dezhe e vefemp tapet gant hon dorn er sac'h, ha setu eno !

KENNEDY. - Ma ! ankounac'haomp 'ta ar pezh am eus kinniget.

ELLIS. - Ha kenderc'homp, neketa, da lugudenniñ evel m' hon eus graet bete-vremañ, hep mont war-raok pe gilañ, na zoken war-hed un troadad.

351

O'HARA. - Ac'hanta mat ! asantiñ a ran d' ober hervez ali Kennedy, met mar bez aotreet henozh an amprevan da vont kuit, ra vo intentet n' am bo truez ebet ebet outañ mar degouezh dezhañ arc'hoazh pe ziwzhatoc'h kouezhañ dindan va fav... Ec'h an da gontañ betek dek, hag e-keit-se e ray an trubard evel ma karo : komz pe devel... Emaomp ganti ?... Unan,.. daou.., tri...

Skeiñ a reer adarre war an nor.

AR PORZHIER (e-maez). Sed amañ ho klaou, Aotrounez!

CASEY. - Ar mallozh ruz war ar porzhier hag e c'hlaou.. Daoust ha ne baouezo ket d' hon tregasiñ ?

O'HARA. - Kenderc'hel a rin da vont ?... Daou... tri... pevar... pemp... Ac'hanta, den ne lavar ger ?... c'hwec'h... seizh... eizh... nav... nav ha..., dek... Allas, Kennedy, n' eo bet da daol-esa nemet ur c'hwitadenn ouzhpenn.

CASEY. - Evidon-me, n' on ket evit padout gant ar seurt anken.

ELLIS. - Sklaer eo bremañ ; d' an diwezh e c'hello an torfedour ober goap diouzh an tri all en desped d' o c'hounnar ha d' o gourdrouz, peogwir n' eus prouenn ebet enep dezhañ.

O'HARA. - Nann, tanfoeltr hini !

KENNEDY. - Kinnigit d' ho tro, Casey pe Ellis, en doare bennak evit... A-greiz-holl e krog kloc'hig ar pell-gomzer da dintal war an daol-skrivañ. Holl e savont en o sav.

O'HARA (o plediñ gant ar pell-gomzer). - Allo ! ya, me eo... O'Hara a zo ouzh ho selaou. Ac'han, c'hwi eo ?... (D' ar re all.) Emaon o komz gant Padrig... Allo ! gouvezet hoc'h eus gant piv omp bet gwerzhet ?... Eus ar c'hentañ !... Gant piv, emezoc'h ?... Ya, ya, intentet am eus... Trugarez. Padrig, kant ha mil gwech trugarez !... (D' ar re all a-benn ur pennadig.) Gout' ouzon bremañ, tudou, piv am eus da lazhañ... Emañ Padrig o paouez diskleriañ din e anv.

Kerkent e tap Ellis ar bistolenn manet war an daol.

352

ELLIS. - Ho tivrec'h d' an nec'h, ha souzit ho tri betek ar voger. Diwallit da fiñval, anez-se e vo fin deoc'h... Ha c'hwi, O'Hara, roit din alc'houez an nor-mañ hag hini an nor-dal. Ha na chomit ket da dermal, mar plij ganeoc'h !

O'HARA (o tirollañ da c'hoarzhin). - Genaoueg a zo ac'hanout, tapet out 'ta er stign !... N' eo ket gant Padrig e oan o komz... Nann, divizet am boa gant va matezh e vijen galvet ganti em burev war-dro dek eur... N' am boa ket lavaret deoc'h, paotred, e teujen a-benn da frikañ ar preñv lous-mañ.

ELLIS. - N' eus forzh ! roit din an alc'houezioù. D' am zro e vo d' ober al lu ganeoc'h, rak kaer hoc'h eus bet c'hoari e welin an heol benniget o tarzhañ arc'hoazh ar beure... C'hwi 'vat, Aotrounez, a chomo amañ dindan alc'houez ken na zeuio ar polis d' ho kerc'hat ha d' ho lakaat er gwasked... Taolit pled, O'Hara ! ur gammed ouzhpenn hag e stagin da dennañ...

O'HARA (en ur vont goustadig d' e vete). - Tenn 'ta, mabig, tenn keit ha ma kari !

ELLIS. - Hag a rin !

Gwasket en deus war bluenn ar bistolenn met ne glever nemet un trouzig fentus evel pa vefe e venveg ur c'hoariell a netra.

O'HARA. - Deut eo ganit, leue ?... N' am boa lakaet boled ebet ez pistolenn... (Lemel a ra unan all e-maez e c'hodell.) Homañ 'vat ez eus enni plom e-leizh, ha dal, sed amañ ar gopr gounezet ganit...

Tennañ a ra div wech diouzhtu ha kerkent e kouezh Ellis d' an traoñ ; gwinkal a ra un nebeudig ha goude e van difiñv rak lazhet moust eo bet.

KENNEDY. - Va Doue, straket o deus an tennoù evel tarzhioù kurun.

O'HARA. - Petra vern ? Gant piv int bet klevet ?... Krec'h traoñ n' eus den nemedomp er burevioù hag ar porzhier kozh a dle dija bezañ moredet...

CASEY. - Hag ar c'horf marv ?

353

O'HARA. - Mar deo tanav da fri, desk dimp an tu d' en em zisober dioutañ... E-lec'h m' emañ e vano da c'hortoz ma tiredo e vignoned d' ober war e dro ha marteze e vint amañ abretoc'h eget ne gred dimp...

KENNEDY (e-tal an nor). - Ya, skaromp ar primañ gwellañ, arabat eo dimp koll na zoken ur vunutenn... (Chomet eo O'Hara dirak Ellis ha tennañ a ra e dog en ur ober sin ar groaz.) Arsa, O'Hara, n' oc'h ket emichañs en sell da bediñ evit an torfedour-se ?

O'HARA. - Ya, un torfedour, gwerzhet gantañ e vreudeur o stourm evit e bobl hag e vro... Met daoust ha ne oa ket ivez ur c'hristen ?... Badezet eo bet gwechall koulz ha ni, ha piv 'oar pelec'h emañ bremañ e ene ?... Dre se, paotred, Doue d' e bardono !

An daou all, diskabell, a ra ivez sin at groaz err ul lavarout a-gevret.

CASEY ha KENNEDY. - Evel-se bezet graet !

AR OUEL

ARNEV

gant Youenn OLIER

Love seeketh not itself to please
 nor for itself hath any care.
 But for another gives its ease
 and builds a Heaven in Hell's despair...
 WILLIAM BLAKE.

Marv eo da virviken ma c'harantez krouadur...
 ROPERZH AR MASON.

-I-

Edo Goulvenn Madeg o tont er-maez eus ti ar studierion gristen e-tal an iliz-veur e Roazhon. Diskenn a reas gant straed an Itronezed hag en em gavout war ar c'haeou. Ambrouget e oa gant Yann Troadeg, e vignon.

- Petra a c'hoari ganit ? » a c'houlenne hemañ.

- Netra, » a zistagas krenn egile o tiwiskañ e voned.

Doare en doa da vezañ dihet. « Riv am eus, » a zisplegas en ur dremen e vizied en e vlev du troc'het berr, « krenañ a ran ha n' on ket war va zu tamm ebet. »

- Deus du-mañ, straed Nemours, » eme e vignon, « me 'm eus ul levr saozneg da resteurel dit. Me 'aozo dit ur banne 'kafe tomm : vad a ray dit. »

Rankout a rejont chom a-sav e-tal ar pont. Bez e oa un amheuliadeg kirri-samm alaman treuzwisket gant barroù glas o tibunañ d' an ampoent. Damwelout a raed en o diabarzh soudarded eus an « Afrikakorps », dilhad melen en-dro dezho.

- Te ' gred e echuo ar brezel hep dale ? » a c'houlennas Yann.

355

Ur c'hruz d' e skoaz a reas Goulvenn. Petra a verne goude holl?

En ur gambr enk, en trede solieradur, a-zioc'h ur bazar, e chome Yann Troadeg. O stouiñ dre ar prenestr e verze a-gleiz koc'hu ar pesked hag a-zehou savadur an Ti-post.

- Setu da levr, » emezañ oc'h astenn barzhonegoù Shelley d' e vignon. Hemañ a glenkas al levrenn e-barzh e sac'h-ler.

- Gortoz, » a ouzhpennas Yann, « lavaret em boa em bije aozet dit ur banne kafe... » « Heiz krazet kentoc'h, » a reizhas o vouc'hoarzhin, « ne vo ket pell. »

- N' eo ket dav, » a nac'has Goulvenn, hep nerzh avat.

- Krampouezh am eus bet eus du-mañ dec'h, » a zisklerias Yann adarre, emellet, « lodañ a rin ganit, ma karez. »

Asantiñ a reas Goulvenn. Stagañ a rejont da grignat pep a grampouezhenn. Hep dale e vervas an dour. Yann a lamas ar gastelodenn diwar an dommerez-alkool ; hag eñ da skuilhañ gant evezh an dour berv er cheftalenn.

- Keloù ac'h eus bet eus Kemper ? » a c'houlennas Yann, echu gantañ debriñ e grampouezhenn.

Kerent Yann a oa mignoned d' e re : kenwerzhourion a oa anezho ; derc'hel a raent ur stal dafaroù tredan nepell diouzh an Ospital, tost d' an Odet. Ur stal ginkailherez o doa kerent Goulvenn, war hent Brest. An daou baotr o doa graet o studioù e skolaj Sant-Erwan ha deut e oant d' en em enskrivañ er Skolveur e miz Here ar bloaz a-raok.

- N' em eus ket bet, a respontas Goulvenn, prederiet hag amlavar.

Yann a ziskennas goustadik an evaj er bolennoù.

- Plijet out bet gant ar vodadeg, » a atersas Goulvenn, o termal.

Dic'hargadennañ a reas Yann.

- Borrodet on gant koñchennoù ar veleion, » a skrignas,

« ne ouzont ket eus petra e komzont. » Gwignal a reas ouzh rGoulvenn. « D' ober plijadur dit on bet eno, » a ouzhpennas. Teurel a reas pastilhezennoù sakarin en evaj du : ober a rejont bouilhoù en ur sourral, ha steuziañ. Goulvenn a grogas er volenn. e Padal eo ar garantez un ,dra a bouez, » a zistagas, anoazet.

Brizh-c'hoarzhin a reas Yann. « N' eo ket day dit dibunañ da gentel, » emezañ, « n' ac'h eus bet biskoazh skiant-vat ebet ; hen anzav a rez da unan ; laosk an dra-se ! »

356

Goulvenn a dreizas an evaj goular, digomz. Glac'haret e oa. Hejañ a reas kuit ar bruzun krampouezh peg ouzh e vantell. Hag eñ da sevel en e sav.

- Mont a rez bremañ ? » a c'houlennas Yann, disouezhet.

Krizañ a reas Goulvenn e dal. « N' on ket war va zu mat, em eus lavaret dit, » a zigarezas. Treiñ a reas dornell an nor.

- Pe da vare e vi gwelet ? » emezañ o treiñ war-du e vignon.

Yann a ambrougas anezhañ betek an diri. « N' ouzon ket, » a respontas, faezh, « kalz a labour am eus er mare-mañ. Emañ an arnodennoù o tostaat, gouzout mat a rez. »

Goulvenn a adkavas turmud ar straed, enkrezet. Bale a rae war-bouez a-hed ar riblenn hep gwelout an dud en-dro dezhañ. Un avel rip e sklase. « Dleet em befe kemer ur gravatenn, » a soñjas. E miz Mae edod koulskoude. Kounañ a reas neuze ar pezh a oa o paouez c'hoarvezout. C'hoant en doa bet da ziskargañ e galon ha chomet e oa abaf adarre : berr e veze ar gerioù gantañ atav pa venne diskuliañ ar pezh a dremene en e greiz. Kerseet e oa. E unan penn e rankje chom dalc'hmat eta.

Degouezhet e oa war leurgêr ar maerdi. Edo pemp eur nemet kard o paouez seniñ en orolaj an ti-kêr. Hired e kave ar sulvezh-se ! Teurel a reas ur sell dievezh ouzh stal-werzh un ti-prenn savet gant ar « Propagandastaffel » e-skoaz da gafedi an « Anjelus » : troc'hadurioù kazetenn diwar-benn un emglev kuzh etre an Iliz hag ar Frañmasoned. Mousc'hoarzhin a reas Goulvenn. Izeloc'h e oa spilhennet luc'hskeudennoù tud muturniet : euzhusterioù sevenet gant ar « sponterion ». Distreiñ a reas Goulvenn e sell gant an heug. Dirazañ e spurmantas skritell dichek an « Heure Bretonne » penn-da-benn da eil solieradur kentañ ti straed ar Bastard. « Petra a felle d' ar re-se, » en em c'houlennas, hegaset.

Pignat a reas betek e gambr e lein straed ar Bastard. Gourvez a reas war ar gwele. Ne vourre ket Goulvenn o chom er gambr-se. Diouzh un tu e oa sko war an hanternoz : ar prenestr a zigore dirak ur porzh diabarzh simantet ha strizh. E tu ar reter e skoe ar gambr war ar straed : nepred ne zeue enni bann-heol ebet. Mogediñ a rae ar siminal ha n' oa ket tu da dommañ mat. Leizh e oa ar mogerioù, dispeget ar paperlivet e meur a dachad ha louedet skeudenn ar Marichal Pétain en ur stern war an dumenn. Pebezh goañvezh en doa tremenet eno !

357

Pegañ a reas en ur gazetenn : « Ouest-Eclair » an derc'hent. Ur wech ouzhpenn e oa un talbenn bras diwar-benn « Bombezadegoù da-spontañ ar Saozon-Amerikaned ». E pelec'h e oa c'hoarvezet en dro-mañ ? E Rouan. Stlepel a reas Goulvenn ar gazetenn war al leur. N' oa ket evit tec'hout diouzh ar brezel milliget-se. Dre ar prenestr damzigor e kleve bommoù kan Alamaned o vale war-bouez o c'hammed a-hed ar straed. Serriñ a reas ar prenestr, droug ennañ, ha dont da c'hourvez en-dro war e wele.

Klozañ a reas e zaoulagad hag emskeudennañ a reas en e spered tres ur plac'h yaouank. Adarre. E-giz un hurlink e oa. « Va Doue, » a aspedas, « ne baouezo ket eta... » Sevel a reas en e goarez ha klask prederiañ : pegoulz en doa gwelet anezhi evit ar wech kentañ ? Pemzektez a-raok emichañs. Ya, d' ul lun, soñj en doa : aet e oa antronoz da vezañ skinsellet e Keoded ar Studierion.

He gwelet en doa o tont er-maez eus ar sal-gentelioù. En un taol en doa merzet he fennad blev aour o kouezhañ a rodelladoù skañv war he gouzoug wenn, he dargreiz moan hag hec'h emzoug askellek. En ur serr-lagad e oa aet a ziwariñ o tiskenn prim-ha-prim gant an diri-maen e-kreiz engroez ar studierion. Eno e oa chomet avat, o selaou ouzh e galon a lamme en e greiz, devet gant loskadur ar weledigezh trumm-se.

Abaoe e oa o stourm outañ e unan. Ar pezh en doa klevet a-bend-all diwar-benn ar plac'h yaouank-se a ziskoueze splann ne oa ket evit daremprediñ anezhi. Roet e oa bet dezhañ un ali fur er c'heñver-se gant aluzenner kevrenn ar studierion gristen er Skol-veur. Perak arvariñ neuze ? Ha padal n' eo ket Goulvenn evit adkavout ar peoc'h. « Va Doue, » a guzutas, « piv a virit din eta ? » Respont ebet ne glevas, netra nemet heklev goull e gomzoù en e greiz.

- II -

Un nebeut devezhioù a-c'houdevezh en em gavas Goulvenn azezet ouzh un daol-skrivañ e unan penn e don ar sal he mogerioù pallennet ruz e Skol-veur al Lizhiri. Bez e oa ur gentel latin evit ar « studioù klasel ». Firbouchal a rae ar studierion en-dro dezhañ o klask kadorioù. A-greiz-holl e klevas ur vouezh.

358

- N' hoc'h eus ket ezhomm eus ar gador-mañ ? N' emaac'h ket o c'hortoz unan bennak ?

Hi a oa dirazañ o sevel war-du ennañ he daoulagad pers, lent. Esmaet e voe Goulvenn : n' en doa ket klevet he mouezh c'hoazh : flour e oa, ha padal boud, e-giz pa vije bet doaniet.

Lemel a reas Goulvenn e sac'h-ler a ziwariñ ar gador d' ober plas d' ar plac'h yaouank.

- N' em eus ket ezhomm eveljust, azevit, ma karit, eme C'houlvenn.

Hi a stage d' en em staliañ : tennañ a rae diouzh ur vasgodenn ur strobard paperennoù. Kenderc'hel a rae avat da c'hwiliañ, nec'het. En diwezh e stouas war-du Goulvenn en ur guzulikat : « Disoñjet em eus ar skrid er gêr. Bez e c'hellfen marteze heuliañ war hoc'h hini ? »

Tostaat a rejont an eil ouzh egile. Lakaat a reas he bizied mistr war ar

bajenn ; nes e oa hec'h ilin d' e hini ha dont a rae frond intrus he blev betek e fronelloù ; e-giz un derzhienn e sante Goulvenn e eurvad adarre. Du-hont, e-tal ar prenestr bras, dreist d' ar steudoù pennoù soublet, a-gleiz da vurev ar c'helenner, en doa kroget ur studier gant un displegadenn a-zivout barzhoneg Katullus :

Soles occidere et redire possunt ;
Nobis cum semel occidit brevis lux
Nox est perpetua una dormienda...

Ur vouezh tizog hag a yae da goll er sal vras-se en doa ar paotr. Hep dale e paouezas Goulvenn a selaou anezhañ. Mouskomz a reas ouzh ar plac'h yaouank :

- Peseurt aotreegezh a brientit ?

- An aotreegezh war ar yezhoù klasel, » a respontas-hi, dievezh.

Hen gouzout a rae ; naon en doa avat da glevout he mouezh.

War-lerc'h ar gentel en em gavjont e liorzh ar Skol-veur. Abaoe un nebeut sizhuniou o doa glasteret ar gwez tilh bras a vevenne moger uhel an domani ; adreñv al letonennoù splann e c'houweled gorre lufr ur stank.

Bale a raent kichen-ha-kichen ; hi a chome dilavar. Ar gaozeal a reas Goulvenn :

- Peseurt kentel hoc'h eus goude kreisteiz ?

359

Sevel a reas etrezek ennañ he zal gwenn, disfizius un disterañ en dro-mañ.

- Hini ebet ; mont a rin d' al lenndi, » emezi sec'h he ger. Degouezhout a rejont dindan ar porched a skoe war blasenn iliz an iliz an Itron Varia.

- Dont a rit d' an ti-debriñ bremañ, » a gouvias-eñ.

Daoulagad marvallek a droas tremazañ :

- N' on ket evit mont bremañ : ankounac'haet em eus va zikedoù-bara, » a zigarezas.

- III -

Rec'het ha kerseet e tistroe Goulvenn diouzh merenn. Perak ne oa ket bet prim a-walc'h evit kinnig tikedoù dezhi ? Brouezet outañ e un e oa.

Ur sel a reas ouzh e eurier : tost da ziv eur e oa. Morglañv en em gave : charkuterezh o doa bet da zebriñ adarre. Hag ar bara a oa du, tirenek, toazek, un doñjer. Tremenn a reas dre blasenn Hoche : ur soudard, alaman a oa o sevel gward dirak ar C'homandatur. « Maz afen d' al lenndi... » a empennas Goulvenn. Imbroudiñ a reas ha mont a rae di a-benn he gwelout. Hejañ a reas e ziskoaz, hegaset, ha disteurel e vorc'hed. E gwirionez ne oa ket techet da studiañ ; n' en doa ket kalon avat da zistreiñ en e gambr teñval e unan penn betek teir eur hanter : ur gentel en dije neuze.

Kerzhout a rae Goulvenn souchet ha stennet holl gant an anoued. Koumoulek e oa an amzer, kaouadoù avel a skube ar blasenn bep ar mare. Savet en doa ar paotr gouzougenn e chupenn ha sanket e zaouarn en e chakodoù. Gwashaat a rae e nec'hamant en e greiz : en em santout a rae kablus o sentiñ ouzh e froudenn.

Divec'hiet e voe o tiraez al lenndi. Peoc'h ha klouarijenn a glaske er sal-lenn : ne zisplije ket dezhañ ar volz uhel hag ar prenester ledan a sile a-

dreuz ar gweregi ur gouloù arlivet iskis. Ha kompagnunezh e genseurted e gennerzhe..

Ne oa avat nemet un nebeut studierion pa erruas. Daoust dezhañ e taolas perzh n' edo-hi ket eno. Petra a raje ? Mont a reas da furchal er fichennaouegi hep ratozh avat, ha di-galon. En diwezh e reas tro ar sal e spi da gavout war an astelloù ul levr bennak da lenn. Dibab a reas ul levrenn eus istor Bro-C'hres an Henamzer gant Glotz. Distro d' e blas e stagas da follennata an oberenn : n' oa ket avat evit stagañ e spered ouzh pezh a lenne. Trechalet e oa bepred gant ar pezh a oa c'hoarvezet d' ar beure. Displijet en doa d' ar plac'h-se. Petra ' verne ? Koshoc'h egetañ e oa-hi. N' he doa tamm ebet e venozioù-eñ. N' oa ket evit sorc'henniñ ganti. Daoust ha kaer e oa zoken ? Klask a reas faltaziañ he zresoù. Dre ma teue spisoc'h ar skeudenn anezhi en e spered, avat, e kreske e strafuilh. Dic'hrataat a reas an tasmant, imor ennañ.

360

Goudrouz ur gador sachet gant evezh, stirlink un enaouer diskroget, sklerijenn dic'hedet ar gleuzeur-daol en e gichen e lakaas war evezh. Digeinañ a reas a-ziwar e levr : en amc'houlou e oa-hi en he sav. Parañ a rae he dremm sklaer iskis e framm he blev mouk. Sonn e chome, hag hi skodeget ha chifet he doare.

- C'hwi an hini eo ? » a vesteodas Goulvenn, aloubet e galon gant ul levnez dreist-lavar en un taol.

Ne respontas ket ar plac'h yaouank kerkent. Ur sellad a reas ouzh levr Goulvenn, kostezet he fenn ganti.

- O studiañ istor emaac'h ? » Digas e oa he mouezh.

- Bez' emañ, » a respontas-eñ, lent.

Azezañ a reas ar plac'h yaouank e-tal dezhañ : flammañ trumm a reas he fennad blev spinet gant sklerijenn ar gleuzeur-daol ; displegañ a reas he faperioù dirazi, harpañ he fenn war boz he dorn ha stagañ da studiañ.

Chom a rae Goulvenn trefuet mik. C'hoant en doa rannañ ur ger bennak ouzh ar plac'h ; ne ouie ket avat diwar-benn petra kregiñ da gomz.

- Emaoc'h o prientiñ un displegadenn ? » a guzulikas. Lammet e oa e galon d' e c'houzoug gant ar from.

- A-benn dimerc'her e rankin hen ober, » a zisklerias-hi.

- Dres a-raok an ehan-skol ? » a addisplegas Goulvenn.

- Ya, » a eilgerias-hi. Sioulaat en doa graet Goulvenn.

- Da belec'h emaac'h e soñj mont e-pad ar vakañsoù ? » a vouslavaras Goulvenn, diaezet gant selloù an eveshaer o parañ warnañ eus an daol-brestañ du-hont.

Moulbenniñ a reas ar plac'h yaouank en ur dreiñ outañ.

- Da Gemeneven, e-tal Kemper, » emezi.

Mudañ a reas Goulvenn. Ar vourc'h-se a anaveze. Tremenet e oa eno e karr-tan o vont eus Douarnenez da Gastellin. Pe da vare avat ? N' en doa ket mui soñj mat. A-raok ar brezel emichañs.

- E Gemeneven on bet meur a wech, » a adkrogas, pennek, « Daoust ha pe anv hoc'h eus ? » Ruziañ a reas Goulvenn.

361

Hi a respontas didro-kaer : Mari Kergroaz.

Hec'h anv-tiegezh a ouie endev. Ur gridienn iskis a zudi a yeas drezañ avat : ar wech kentañ e kleve he c'hentanv, ha plijout a rae dezhañ muioc'h eget n' eus forzh peseurt kentanv digunvez ; e-giz notennoù heson e hekleve ar silabennoù en e spered. Ne c'hoantaas ken divizout pelloc'h ganti. He spiañ a rae : deut e oa livrin he divoc'h ; bep an amzer e astenne he dorn moan a stok ouzh hec'h ividig, pegan a rae en ur gizennad vlev a-zioc'h he zal ha rodellañ anezhi goustadik etre he bizied moan. Pa veze o skrivañ e heje he fenn un disterañ hag horjellañ a rae he c'hudennoù aour a-us d' he gouzoug. Gwenvidik e oa Goulvenn. Seniñ a reas teir eur hanter e tour iliz an Itron-Varia : ne reas van ebet ; ereet e oa gant he bezañs ken na c'helle loc'hañ.

Da beder eur e krogas Mari Kergroaz da zastum paperennoù ha levrioù. Mont a reas Goulvenn, sachet d' he heul.

Er-maez e oa glavaj hag avel dro. Mari Kergroaz a wiskas ur vantell-goaret c'hlas-mouk ha lakaat ur c'hoef selofan war-c'horre he blev. Hag hi da stouiñ he fenn da vont dindan ar wall-amzer.

- E pelec'h emaoe'h o chom ? » a c'houlennas Goulvenn, « ne c'hellit ket mont bremañ d' ar gêr gant ar glav. »

- E straed Sant-Helier, en tu all da bont an Hent-Houarn, » a respontas-hi. Ned ae ket di avat. Dav e oa dezhi tremen er Skol-veur. War-bouez ha sioul e komze Mari Kergroaz ha Goulvenn, boemet, a selaoue ouzh he mouezh digevrenn evel hec'h ene: kavout a rae dezhañ e oa hegaratoc'h eviti da vezañ enkrezet he doare bepred.

Dindan porched ar Skol-veur e chomjont a-sav. Peder eur ha kard e oa.

- Unan bennak a rankan gortoz amañ, » a lavaras Mari Kergroaz.

Menel a reas Goulvenn a-gevret ganti, en amzivin. Adarre e oa-hi deut da vezañ yen ha dihegar ken na grede ket mui Goulvenn tintal ger. Ne glevet nemet soroc'h an dour o poulladiñ a-hed ar riolennoù penn-da-benn ar blasenn. En diwezh e krogas da zibunañ dirazo steudad ar studierion oc'h hastañ da vont d' ar gêr. Ur paotr koujorn ha skoaziet ledan a arsavas en o c'hichen. Amzer en devoe Goulvenn da verzout e vlev melen kreonek hag e zaoulagad glas c'hoarzhus. Diskleriañ a rae Mari Kergroaz : « Herve Prad, va danvez-pried... »

Goulvenn avat a oa tec'het kuit, tarzhet ar foeltr e-harz e dreid.

- IV -

Da noz en e gambr en doa kavet ul lizher gant siell Kemper a-berzh e vamm. N' en devoe ket kalon da zigeriñ : sanket en doa anezhañ en e chakod. Bez e oa deut ivez ur gartenn verr skrivet gant Yann Troadeg : e bediñ a rae da zont d' e gaout antronoz en endervezh e-barzh liorz Morpaz, e-tro teir eur. Stlepel a reas ar gartenn war an daol-skrivañ. Hag eñ da vont da c'hourvez war-c'horre e wele hep diwiskañ. Klevout a reas lezoù horolaj an Ti-kêr o kouezhañ a-unanoù en noz dall, leur-di ar solieradur a-us o chourikañ, ar skingomz saoz o fraoñval eus an tu all d' ar voger, ha neuze ur c'hrouadur o krial. Goulvenn, distrellet, a skoachas e benn dindan ar goubenner en ur stankañ e zivskouarn. Ne c'hellas kavout diskuizh ebet. Pa c'hoarveze gantañ sorrenniñ e pege kerkent ouzh e spered arvest Mari o komz ouzh ar paotr-se, ha difretañ a rae da gas kuit an hurlink. Ne oa gourvenn ebet en e greiz ; rangalon, avat, a oa. Un dudi dreist-goñvor a dañvae hepken o plegañ en diwezh d' e galon hag oc'h anzav outañ e un e garantez. Ha neuze e oa souret a-nebeudoù ar goanag : perak n' he doa ket diskouezet bezañ laouenoc'h o tegemer an hini e rae anezhañ he danvez-pried ? Daoust ha karout a rae-hi ar paotr-se e gwirionez ? Ha dibunañ a rae en e spered skeudennoù ha taolennoù ur berlobi diziwezh. Dont a rae an danvez-pried da vezañ un toueller ; eñ avat a ziskulie an trubard. Dre ur valgori all e wele an

hevelep paotr o wall-gas an hini a gare ; ha deredek a rae kerkent war he sikour.

Chom a reas morvitellet da bemp eur. Dek eur e oa pa zihunas. Stokata a rae ar glav bepred war ar pavez ha bourboutañ a rae an dour o vouilhañ a-hed ar c'haniou. O seniñ e oa ar c'hleier : deut e oa koulz an oferenn-bred. Goulvenn a yeas d' an iliz. Morc'hedekoc'h eget kent e tistroas avat. N' oa ket evit pediñ : bez e felle dezhañ bezañ evurus ha n' oa ket evit goulenn un eurvad dic'hallus ha direizh. Rannet en em gave : horosiñ a rae e soñjennoù en e greiz evel daou froud enep ken e oa seizes e spered. Azezañ a reas ouzh e daol-skrivañ hag esa aozañ ur brezegenn a ranke ober dirak studierion gristen ar Skol-veur d' ar sul goude. Paouez a rankas avat : an droug-penn a oa gantañ avat ha n' oa ket evit strolañ e venozioù.

363

Ereziñ a rae a-greiz-holl o taremprediñ e hentez hag eñ da vont e unan kaer en un davarn tost da leurgêr Santez-Anna. Ne oa eno den e anaveze er stal-adreñv, nes d' ar gegin, e verze ur soudard alaman yaouank o predañ a-gevret gant ur vaouez he blev melen displivet ; ar paotr a atahine e genseurtez hag houmañ a laoske ur c'hoarzhadenn skiltr. Hegaset e veze Goulvenn hag hiraezhiñ a rae da vezañ kuñv ha glan an hini he dije dleet bezañ e vignonez. Perak ne c'hoarzhe-hi nepred ?

Er-maez e chomas en entremar : daoust ha mont a raje da gavout aluzenner ar studierion ? Didalvez : serret ennañ e unan en em gave. Sevel a reas war e spered mont d' ar fiñvskeudenndi : displegañ a raed « Pont an Huanadoù » en « Tour d'Auvergne ». Diegi en devoe da vont di. Lakaat a reas en e benn en diwezh mont da ziambroug e vignon e liorz Mospaz.

Tavet e oa ar glav hag hinoniñ a rae pa zegouezhas du-se. A-dreñv dezhañ e spurmante a-dreuz ur vogidell skañv, tiez ha savadurioù Roazhon o vont war-grec'h etre tour dopez iliz an Itron-Varia ha kloc'hdi strizh iliz Santez-Tereza war an dremmwel. Didud e oa an alezioù grouanek ; ar broñsoù a oa o paouez diglorañ hag a ginnige da c'houloù treantus an heol o delioù tener ha sklaer. War-c'horre dour teñval ar wazhdour e lavige, goustad skeud liant barroù un onnenn. Strad simant ur stank disec'h a lede azrec'h e blaender divuhez e-tal pileroù ruz.

Ne oa ket erru Yann Troadeg en e raok. Azezañ a reas Goulvenn war ur menk nepell diouzh an dachenn-c'hoarioù. Adrek ar bodoù e kleve bourouell ar vugale oc'h ebatal. Tennañ a reas eus e chakod al lizher en doa degemeret da neizheur. Dezrevell a rae e vamm penaos e oa bet gwall glañv e dad e-pad ar sizhun a-raok ha penaos e vane toc'hor bepred. Goulvenn avat ne dizhe ket empennañ an dra-se ha poan en doa da grediñ e oa gwir kement a skrive e vamm dezhañ. Plegañ a reas al lizher en-dro hag hen renkañ e-barzh e zoug-paperoù.

Degouezhout a reas Yann Troadeg d' ar c'houlz-se. Dillo e valee hag an doare en doa da vezañ prederiet. Stardañ a reas prim dorn Goulvenn.

- Keloù fall am eus, » emezañ.

- Petra?»

- Warc'hoazh e rankan mont da dremen ur weladenn-vezeg evit ar Servij-Labour. N' ac'h eus ket bet urzh da vont?»

Deut e oant tost d' an draf a skoe war ar straed. Azezañ a rejont war ur bank.

364

- N' em eus ket bet, » eme C'houlvenn, « bloaz yaouankoc'h egedout on. »

Santout a rae e tlee diskouez d' e vignon e kemere perzh en e wallverzh.

- Setu un drouklamm kasaus, » emezañ. « Re all avat a zo bet galvet

moarvat... »

Yann Troadeg ne daole ket fed outañ. Ilinañ en doa graet war-bouez e zaoulin. Sevel a reas e benn

- Re all ? Dal ! Unan a anavezez marteze : Herve Prad. O prientiñ ar skolveuriekadur emañ.

Balbouzat a reas Goulvenn : « Nann, n' anavezan ket, » ha reiñ peoc'h.

- Daoust ha mont a rankan warc'hoazh ? » a atersas Yann Troadeg. Liv an anken a oa en e gerc'henn. Goulvenn a verzas e oa staenet e zremm ha distronk e zaoulagad.

- Nag ar Prad ? Petra a raio ? » a zivegas, lent.

- Ned ay ket. Klevet em eus ez aje d' en em guzhat un tu bennak war ar maez. Kerent e zanvez-pried... »

- Hag hi ? » a laoskas Goulvenn, o tagañ.

- Anavezout a rez anezhi ? »

- Gran. » Divarc'het e oa Goulvenn. Yann Troadeg a sellas pizh outañ.

- Te ' oar neuze e tleent dimeziñ er miz a zeu. He breur avat... »

Tevel a reas Yann Troadeg e-pad ur pennad.

- N' on ket deut da gomz ouzhit diwar-benn an dra-se, » emezañ krenn, « respont din 'ta : petra a rankan ober ? » En arvar ar brasañ edo. N' anaveze den a c'hellje e zegemer war ar maez.

Goulvenn a gleve e vignon o prezeg hep teurel meiz ouzh e gomzoù.

- Skrivañ a rin d' am c'herent evit goulenn hag-en e c'hellont da harpañ, » a zisklerias en diwezh, faezh.

Sevel a reas en e sav ha dont er-maez eus al liorz. Hastañ a reas da gimidiñ diouzh Yann Troadeg ha diskenn, herr warnañ, a-dreuz tiriennoù gleb, etrezek iliz Janed-Ark. Dalc'het e oa e spered gant ur soñjezon hepken : Bez e tlee Mari Kergroaz kuitaat da vat ar gêr-se emichañs ha n' he gwelje mui biken. Rankout a rae diskuliañ e garantez a-barzh ma vije re ziwezhat : ar menoz-se a oa bet sanket en un taol en e greiz hep ma c'hellje herzel. Ha mont a rae, goull e benn, hep krediñ prederiañ, laouen da sentiñ ouzh an anien e vroude.

365

Tizhet en deus Goulvenn boulouard Metz ; tremen a ra e-biou da ospital an diskianted, treuziñ pont ar Chapel-Bobi, diraez al linenn-houarn, treiñ war-du straed Vern. Gorrekaat a ra o tostaat ouzh pont an hent-houarn. Bez ez eus un ti dister e privein war ribl ar straed, ur c'higerdi. Hag en da zont tre en trepas : hec'h anv a glask war ar boestoù-lizhiri, prim-ha-prim ; o toullbabañ en em strink en diri teñval. Bez e c'hell diverzout ur gartenn-weladenn o tougen hec'h anv stag ouzh ar banell war-bouez tachoù-meud. Skeiñ a ra ouzh an nor, hag eñ da selaou : respont ebet ne zeu. Pegan a ra en dornell ha treiñ : prennet eo ar potailh.

Pa zistroas Goulvenn er-maez e chomas badaouet e-pad ur frapad. Kavout a rae dezhañ e ouie an holl dud en-dro dezhañ ar pezh e oa deut d' ober ha mezh en doa. Trenioù disgwel a drec'hwezhe dindan ar pont. Kornal a rae ur c'harr-samm gazojen divalav o vont da dreiñ war-du boulouard Beaumont. E-giz dre un huñvre e santas an dumporell o spinañ anezhañ. Edo Goulvenn e-kreiz ar straed. Klevout a reas ar blenier o vallozhiñ hep intent e gomzoù.

- Va Doue, » a guzumuzas Goulvenn, « sod on deut da vezañ. » Aet e oa e galon bihan en e greiz. Distreiñ a reas d' ar gêr, brevet.

Klask a reas lenn. Hag eñ da gregiñ en « Oraisons funèbres » Bossuet. Merket e oa bet ar brezegenn-gañv diwar-benn Henriette d'Angleterre da zanvez-studiañ evit an arnodenn. Lenn a rae gant gred penaos Ragevezh-Doue en doa eilpennet ar bed a-bezh a-benn salviñ un ene. Peoc'h ha frealz a aloube neuze e galon ; en em santout a rae didamallet. Startoc'h-startañ e kroge ennañ ar gredenn e oa bet dilennet gant Doue evit he diwall hag he saveteiñ. Hag a-greiz-holl e tarzhas en e spered e-giz ul luc'hedenn sklerijennus ar werzenn :

Ce que de tout mon sang je voudrais acheter...

Skrijal a reas hag e galon a bauezas a lammat : dassonet o doa ar genou en e ziarbarzh. War un dro e voe dalc'het gant ur wenvidigezh iskis : en em reiñ a rae a-grenn, hep distro. Ne c'hellje-hi ket nac'hañ he c'harantez. Ret e oa dezhañ hepken diskleriañ pezh a sante. Ober a reas e soñj da anzav outi e garantez. Antronoz e raje. Gant an dezo-se e vanas kousket.

366

- V -

E-pad daou zevezh avat ne welas liv ebet eus Mari Kergroaz. Soñjal a rae da C'houlvenn e oa o vont da bennfolliñ marteze e oa aet kuit da vat gant an hini a oa da zimeziñ ganti ; ernez a verve ennañ neuze ha meizañ a rae Goulvenn, ankeniet, en doa c'hoant flatrañ Herve Prad d' ar bolised.

D' ar merc'her mintin avat e tegouezhas ganti e porzh ar Skol-veur. Ur gorfenn c'hlas-sklaer he doa gwisket, ha war-c'horre ur chupenn stamm gwenn hag a leze dinozelet. Mont a rae war he fenn noazh ha dasskediñ a rae he blev en heol. Pa he saludas Goulvenn e arsavas Mari, mouzhet.

- Da belec'h emac'h o vont, » a c'houlennas hemañ.

- D' ar sekretourva, » a eilgerias, « yalc'hadoù a zo da douch. » Sevel a reas he daoulagad gell-gwer war-du ennañ, doaniet. « Deuit ganin, ma karit : gwelet em eus hoc'h anv ivez. » Flour e oa he mouezh ; karget a eurvad e voe ene Goulvenn.

Mont a reas war he lerc'h. Gwask a oa avat. Dav e voe gortoz. Habask e tankee ar studierion. Dres adreñv da Vari Kergroaz en em gave Goulvenn. Pa heje-hi he fenn e tizoloe he c'hilpenn gwenn : boemet e veze Goulvenn ken na c'helle ket distagañ e sellou dioutañ.

A-greiz dezho gortoz e teuas er-maez un implijad evit kemenn e oad o vont da serriñ ar burevioù ; ret e vije d' ar studieron distreiñ goude kreisteiz. Ar re-mañ en em skignas a bep tu en ur grozal. Chom a reas Goulvenn e unan penn a-gevret gant Mari Kergroaz. Ur menoz a ziwanas trumm e-barzh penn Goulvenn.

- Marteze e c'hellfec'h prestañ din an notennoù hoc'h eus kemeret diwar-benn testenn ho tisplegadenn, » emezañ, « ezhomm a-walc'h am befe... ne gav ket e vin amañ en deiz ma reot anezhi... » a c'hlabousas, prim, luziet en e c'hevier.

Hi a droas he fenn etrezek ennañ, en entremar, lakaet he biz ganti war hec'h elgez, krizet he zal un disterañ. Siguriñ a reas penaos ne vije-eñ ket evit disklipañ he skritur.

He dislavarout a reas gant gred. Mari Kergroaz a baras he daoulagad warnañ, sabatuet.

- Mat ! » emezi, trec'het, « deuit ».

Diskenn a rejont dre ar straed Hoch ha leurgêr ar Breudoù betek plasenn an ti-kêr. Edo an tram o tont war draoñ, gant strap ha gwigour, en ur vrallañ. Bez e oa en diabarzh daou baotr yaouank, rochedoù glas war o c'heïn, o werzhañ ar « Franciste ». Diskenn a rejont ha kregiñ da zarnaouiñ o c'hazetennoù war ar blasenn. Distreiñ a reas Mari Kergroaz he fenn diwar o zu, taeret, he dent-krec'h krog en he geuz-traoñ. Aezet e oa war ur bank e-tal ar vlenierezh.

- Nec'het oc'h ? » a c'houlennas Goulvenn o stouiñ etrezek enni.

Ul lamm a reas Mari Kergroaz e-giz pa vije bet o tihuniñ a-daol.

- Petra a lavarit ? » emezi.

Trenobiet e chomas Goulvenn. Loc'het e oa an tram. Aet e oa dre straed ar Prebotez betek bali Genver ; neuze e tifourkas war-du straed Sant-Helïer. Dre ma nesae ouzh pont an hent-houarn e oa paotoc'h an tiez distrujet ha gwastet e-kerzh ar vombezadeg diwezhañ. Rambreal a rae Goulvenn : bez e c'helle he danvez-pried bezañ lazhet e-kerzh ur vombezadeg. Morc'hedet marv avat e waskas war ar soñjenn-se a-boan diwanet en e spered. Ur menoz ken foll all a savas d' e galon : marteze ne oa ken nemet he breur an hini en doa gwelet en deiz all a-gevret ganti. O sodiñ e oa : hejañ a reas e benn da gas ar stultenn diwar e dro.

Padal ne voe ket evit mirout e c'houlenn ouzh e genseurtez pa voent deut er-maez eus an tram : « Ur breur hoc'h eus ?... » Bouc'hañ a reas avat : ne ouïe mui mat petra a felle dezhañ lavarout. Hi a chome diflach war ar riblenn-straed, morennet he zal, stag he sell ouzh ar pavez, o tigeriñ hag o serriñ he sac'h-dorn hep paouez, dour en he daoulagad.

- Ur c'homunour e oa va breur, » emezi, « harzet e oa bet un nebeut mizioù zo ; gouezet em eus dec'h da noz e oa bet barnet d' ar marv gant ul lezvarn alaman. Studier war ar skiantoù e oa. Marteze hoc'h eus anavezet anezhañ ?... » Mousklennet e oa he genou ha groilh e oa he mouezh gant ar glac'har ; difoural a rae. « Gortozit amañ, » a ouzhpennas, o terc'hel war he strafuilh, « mont a rin da gerc'hat va notennoù ; bez e c'hellot o mirout ; n' em eus ket ezhomm ; warc'hoazh e rankan mont kuit davet va mamm ; dav eo deomp klask ober un dra bennak... » Menel a reas he frazenn a-sav ; hag hi da dec'hout.

Chom a reas Goulvenn e-tal an dud o lostenniñ dirak stal ar c'higer. Saouzanet e oa gant ar c'heloù e oa o paouez klevout. Ouzh ar breur ne rae van ; kendrueziñ a rae avat ouzh ranngalon Mari Kergroaz hag empentiñ a rae gant dudi ar glac'har ha disouezhet dre ma n' he doa ket prizet e gousantiñ en he c'hambr. Disfiziout a rae dioutañ. Leun a c'hwervoni e voe.

Hep dale e voe distro Mari Kergroaz.

- Dalit, » emezi, oc'h astenn ur strobard paperennoù, « ha setu ouzhpenn ur gouviadenn dazont d' an dañsdeg warc'hoazh da noz... »

- Dañsdeg ar studierion war al lizhiri ?. » a resizas Goulvenn.

- Ya, » emezi, « me ' zo sekretourez ar vreuriezh. Dont a reot ? E ti-debriñ ar studierion e vo an abadenn. »

Grataat a reas Goulvenn. Neuze e kimiadas Mari Kergroaz dioutañ.

Eñ a vane war ar riblenn-straed, dipitet hag estrenvanet.

- VI -

Edo Goulvenn o tont a-dastorn a-hed ar riblenn straed. Dic'houlou krenn e oa kêr. Dispourbellañ a reas e zaoulagad da sellout ouzh e eurier. Ne dizhe ket

diverzout an nadoziou avat. D' ar c'houlz-se e tintas horolaj an ti-kêr.

- Dek eur, » a jedas, « poent eo din hastañ. » An droug-penn a oa gantañ. Broutac'h e oa bet an devezh : da noz hepken e oa bet karget an oabl gant duennoù pounner ken e oa bet distanet d' ar wrez. E-doug an deiz en doa harzet ouzh e drefu. Poelladiñ a rae : ar plac'h yaouank-se ne rae forzh ebet anezhañ ; diseblant e oa chomet bepred p' he deveze bet tro da gejout gantañ ; n' oa nemet gortoz d' un nozvezh tremen ha steuziañ a raje an touell-wel. Klasket en doa diframmañ ar garantez diouzh e galon ; kredet en doa dezhañ avat e oa e spered o vont da zifloskiñ en e greiz. Hag adarre en doa pleget : hag en doa en em santet kablus adarre o reiñ d' e bedenn da Zoue ur galloud hud da c'hounit kalon an hini a gare pe da argas e gevezer. Hennezh a oa evel ur skoilh da lemell a zirazañ ; hep gwarizi na kasoni, spouronet avat, e hete en desped dezhañ e unan e varv. Daoubennet e oa ha ne dec'he diouzh e anken nemet o neveziñ an emro e zidamalle hag e stage outi da viken. D' abardaez, pa oa deut poent tostaat davet koan, edo Goulvenn bepred en e gambr, penndaoulinet e-tal e wele o pediñ hag o kinnig e vuhez eviti.

- Va Doue, ne c'hellit ket nac'hañ ouzhin he c'harantez...

Ha dirollet en doa da zifronkal goursavet c'hoazh o santout pegement he c'hare. Pa oa bet serret an noz n' en doa ket gellet padout. Ret e oa dezhañ diskuliañ e garantez, gouzout a ranke-hi : ha mont a rae neuze daveti evel un den teoget o vale dre e gousk.

369

Erru e lein straed ar Bastard en doa troet Goulvenn a-gleiz da vont dindan un nor-dal. Treuziñ a reas goude-se ur porzh ha degouezhout dirak dor an ti-prenn hir a dalveze da di-debriñ d' ar studierion. Krog en dornell avat e argilas. En em grennañ a reas a-benn ar fin ha digeriñ an nor gant ur vontadenn.

Gwilc'hat a reas o tont tre, trellet gant ar gouloù. Tagañ a reas gant c'hwezh ar boultrenn. E selloù a reas tro ar sal e spi Mari Kergroaz. Ne welas avat liv ebet anezhi e-touez ar c'houbladoù o koroll : an taolioù hag ar c'hadorioù lakaet bern war vern e-kreiz ar sal a vire outañ a spurmantiñ an hanter eus an dud. Marteze ne oa ket deut : seurt disouezhenn e lazerias kement ma voe war an tire da vont kuit hag eñ mezevellet gant tourni ar sonskriverez o c'hriegoñsat.

Pa voe echu an dañs avat e welas Mari Kergroaz o pilpasañ etrezek ennañ a vesk an engroez. War he lerc'h e rampe Herve Prad, digor gantañ e chupenn : paket e oa e gorf-bras en ur stammenn c'hlas-mouk. Edo oc'h amboulat ur sigaretenn etre e vizied gell gant ar butun.

- Hemañ eo da vignon nevez, » a farsas-eñ, o komz ouzh Mari Kergroaz, drev an tamm anezhañ, o kostezañ e benn da begañ e sigaretenn. Ha treiñ a reas war-du Goulvenn e zremm vrizhellet hag e zaoulagad bihan krak. Liv ar yec'hed a oa en e gerc'henn.

- Butuniñ a rez ? » a c'houlennas. Hag evel ma tave Goulvenn e ouzhpennas o peukañ anezhañ : « Marteze ne rez ket : bez e c'hellfes reiñ din da gartenn. »

Azezañ a rejont ouzh un daol e-tal an nor. Herve Prad a zistouvas tri soda. « Me a baeo : touchet em eus va yalc'had, » a zisklerias o tiskenn an evaj ruz er gwerennoù. Euvriñ a reas an died en ur gammañ e c'henou. « An dra-se n' eo ket da evañ, » emezañ, « gortozit, me 'm boa lezet ur voutailh gwinn hanter c'houllo da greisteiz : mont a ran d' hen kerc'hat er gegin. »

Goulvenn a chomas e unan penn gant Mari Kergroaz. Treiñ a reas e selloù war-du enni : helmoet e oa, faezh ; livrin e oa he marchodennoù ; pizenniñ a rae an dour-c'hwezh war he zal ; lufre e oa he malvennoù, du ha don maboù he daoulagad ; diadaviñ a rae ken e tarlamme he bruched dindan he c'horfenn. Teneraet e voe Goulvenn gant he blinder.

- N' oan ket en gortoz d' ho kwelout, » emezi, o vousklenniñ.

Herve Prad a oa o c'haoliañ ar bank d' ar c'houlz-se. Diguzhat a reas ur voutailh gwinn a-zindan e chupenn. « An hini diwezhañ, prenet er marc'had du... » emezañ o wignal ouzh Goulvenn, stad ennañ.

Fennañ a reas ar sodaioù war al leur-di. Hag eñ da gargañ rez ar gwerennoù en-dro. Mari Kergroaz a nac'has avat o lakaat he dorn war-c'horre hec'h hini. Herve Prad a zizarbennas anezhi, rust.

- Ne ranker ket ober chistroù er mod-se, » emezañ, « ne vez ket kavet gwinn bemdez. »

Kroaziañ a reas e zivrec'h hag en em asplediñ war-c'horre an daol. « Du-se e oa tabut diwar-benn Pétain, » emezañ, disprizus, o tic'houzougañ trema penn pellañ ar sal.

- Loustoni, » a fuc'has Mari Kergroaz.

Skriñnal a reas Herve Prad.

- Me ' lazho ar re-se, » a zivegas, feuls.

Gourlonkañ a reas e werennad win ha sec'hañ e ziweuz gant kil e zorn. Treiñ a reas war-du Goulvenn.

- Me a zo bet galvet da vont d' ur weladenn-vezeg e sell d' ar Servij-labour, » emezañ, sanket e benn etre e ziskoaz, prest da dourtañ, « n' ac'h eus ket bet paper da vont ? »

Tarzhañ a reas e-barzh eñvor Goulvenn koun e emwel gant Yann Troadeg tri devezh a-raok. Soñj en doa Goulvenn eus an diviz en doa bet gant e vignon neuze e-giz pa vije c'hoarvezet en ur vuhez all.

- Nann, n' em eus ket bet, » a lavaras en diwezh.

- Biskoazh kemend-all ! Hemañ a zo ur J 3 neuze, » a c'harmas Herve Prad, o sellout a-gorn ouzh Mari Kergroaz, ur bivig en e zaoulagad, « ar gwir ac'h eus da gaout chokolad c'hoazh, gouzout a rez. » Dirollañ a reas da c'hoarzhin.

Feuket e voe Goulvenn. Klask a rae petra respont ha ne gave ket. Avi ha dispriz en doa ouzh ar paotr-se. Kavout a rae anezhañ vil ha dispred. Penaos e c'helle Mari Kergroaz bezañ e karantez anezhañ ? Ha padal en doa ivez un tamm estlamm evitañ en abeg d' e nerzh.

- Marteze, » a lavare Goulvenn, oc'h hejañ e ziskoaz.

Herve Prad a evas peurrest e werennad. Disloagal a reas ouzh Goulvenn.

- Me ' oar atav ar pezh a rin ma fell dezho va c'has du-hont, » a arfleuas.

En em c'houlenn a reas Goulvenn ha n' oa ket Herve Prad o tichekañ anezhañ. Diaezet e voe ha ruziañ a reas.

Herve Prad a savas trumm en e sav e-giz ur c'hazh o tic'hourdañ. « Poent eo din mont kuit, » emezañ, tra ma wiske e vantell o treiñ kein ouzh Goulvenn.

- Na disoñj ket kemer da gravatenn, » a lavaras Mari Kergroaz oc'h astenn ur skerb dezhañ.

- Keloù ebet digant da vreur ? » a c'houlennas o nozelañ e vantell. Hag evel ma tinac'he Mari Kergroaz : « Ar moc'h... » a grozas, ha goude pennsoñjal e-doug ur frapad : « Deus du-mañ warc'hoazh abred diouzh ar mintin, poent eo aozañ an traoù... » a zegemennas, krog da zigeriñ an nor. Er-maez e tilammas. Kollet e voe ar gwel anezhañ en noz du.

Mari Kergroaz a chomas simudet e-pad ur predig-amzer. Pellaat a reas ar werenn diouti. Dilufr e oa aet he daoulagad. Ne daole pled ebet ouzh morloc'h ar studierion o virviñ en-dro dezhi.

- Dont a reot da zañsal, marteze... » a c'hagennas Goulvenn.

Ar sonskriverez a skigne neuze muzik un tango. Ne oa bet lezet nemet un nebeut kleuzeurioù war enaou. Mari Kergroaz a yeas da heul Goulvenn. Hemañ trelatet gant ar wenvidigezh, a sante, en amc'houlou, pouez he c'horf gwak ha mouest o sammañ anezhañ. Ar plac'h yaouank a savas he daoulagad difronket war-du ennañ.

- Perak oc'h deut ? » a c'houlennas.

- Peogwir ho karan, Mari, » a respontas-eñ gant nerzh, o parañ warni selloù un den disperedet. Komzet en doa daoust dezhañ, e-giz pa vije bet un all oc'h ober en e lec'h : kerkent e voe strafuilhet naet ha mudañ a reas ; ne voe ket mui evit heuliañ kellusk ar sonerezh ken e asoupas e-kreiz an ilinadeg. Hag eñ da hetañ a-greiz e galon e vije fin d' ar c'horoll.

Pa voe tavet ar sonerezh e tistroas d' e blas en ur drabidellat. Mari Kergroaz a azezas e skoaz dezhañ. Helmoñ a reas ouzh an daol ha lakaat he fenn etre bozioù he daouarn. Hag hi da verat he blev, goustad, etre he bizied.

- Petra a zo ? » a c'houlennas Goulvenn, divadaouet. Ne respontas ket Mari Kergroaz diouzhtu.

- Edon o soñjal em breur, » emezi, o termal. Distouiñ a reas a ziwar an daol. « Daoust ha c'hwi a gred e treistvev an ene war-lerc'h ar marv ? »

372

- Me ' gred, » a eilgerias Goulvenn, gredus.

Ur c'hoarzhadenn verr a laoskas Mari Kergroaz.

- C'hwi ' zo ur genaoueg, a gav din, » a c'hodisas, stardet he muzelloù.

Prim e pegas en he mantell-c'hilav ha skeiñ war du an nor hep sellout outañ.

- Petra emac'h o c'hortoz ? » a zistagas-hi, war-nes digeriñ an nor, « bremaik e vo keulfe : unnek eur nemet kard eo. »

Storlokat a rae kadorioù ha taolioù diloc'het. Edo ar studierion o tastum o zraoù da vont kuit. E-kreiz ar cholori e hopas Mari Kergroaz :

- Deuit 'ta buan !

-VII-

Sentiñ a reas. Er-maez e ragache ar glav. Tizhout a rejont a-dastorn ar porched ha diboufañ war ar straed. Bale a rae Goulvenn tostik dezhi. Klevout a rae c'hwezh trenk he mantell-c'hilav.

Mari Kergroaz a zifraee. « Salv ma vin erru a-barzh ma vo sonet unnek eur, » a hiboude, tregaset.

- Hoc'h ambroug a rin, » a zisklerias Goulvenn, krenn. A-sav e chomas Mari Kergroaz. Santout a rae Goulvenn e poueze he selloù warnañ en deñvalijenn.

- Kollet eo ho skiant ganeoc'h ? » a c'houlennas, brouezet.

Goulvenn ne reas van ebet ouzh he barrad buanegezh. Kerzhout a rae en he c'hichen, tizh warnañ. Stlakañ a rae solennoù prenn he botoù war ar pavez. Pa oant war-nes diraez ar skol-vedisinerezh e-tal ar stêr e stagas ar c'horn-evezh da yudal.

- Petra ober ? » emezi, trejeboulet. Arsaviñ a reas.

- N' ho pezet ket aon, » eme C'houlvenn, « ne raint nemet tremen a-us da gêr emichañs. »

Mont a rejont da c'houkoriñ dindan un nor-dall. Tostaat a reas hep dale fraoñverezh ar c'hirri-nij. Daskrenañ a reas ar prenester en-dro dezho tra ma strake harzhadeg kounnaret ar c'hanoliou enep-kirri-nij. Tarzhadennoù pout a zeuas betek enno eus an diabell. Bez e renas an didrouz adarre. Neuze e klevas Goulvenn, Mari Kergroaz o tihostal, braouac'het.

- Bombezet o deus aerva Sant-Jakez, » a hiboudas-hi o reiñ skouarn d' ar sourradoù diwezhañ a yae war devel du-hont.

Dont a rejont er-maez hag i da redek betek penn ar straed ha krapat gant naou ar straed Sant-Helier. E-kreiz kêr e c'hobedas unnek taol dre ar sioulder.
373

- Hastomp, » a zic'hwezhas Mari Kergroaz.

Pignat a reas Goulvenn war he lerc'h betek en he c'hambr. Mari Kergroaz a vontas an nor war he lerc'h ; sachañ a reas war gordenig ar stign du a ruzas gant ur stirlink skañv a-hed ar varrenn. Neuze e enaouas ar gleuzeur-lein boullheñvel. War-c'horre ur gador e stlapas he mantell-c'hlav a ziflakas en ur sarac'hiñ.

- Petra emaoe'h o vont d' ober bremañ, » a hegas Mari Kergroaz. Gant he biz e tennas kuit ur guchennad vlev c'hleb peg ouzh he zal.

Eñ a dostaas outi hag a grogas en he daou arzorn moan. Skoelf e oa e zaoulagad.

- Mari, c'hwi ' oar mat, c'hwi ' oar mat, me ho kar... » Dasprezek a rae ; darev e oa da zifronkal : aloubet e oa e spered gant un denerded didrec'hus.

Mari Kergroaz, dilavar, a baras warnañ selloù evezhiek ha sebezet. Ne harze ket. Ha neuze en em reutaas a-drumm en ur zihejañ he divrec'h. Kilañ a reas a zirak Goulvenn en ur gammañ he genou. Hag hi d' azezañ war ribl ar gwele.

- It kuit, poent eo, » a grias, taer. Goulvenn a reas ur c'hammed war-raok ha teukañ, nec'het. Didaeriñ a reas Mari Kergroaz.

- Bez e fell deoc'h dimeziñ ganin emichañs, » emezi, goapaus.

- Ya, » a eilgerias-eñ, divarc'het, « me ' garfe e teufec'h da vezañ va gwreg. » Haketal a rae adarre.

Ginañ a reas Mari Kergroaz : « Ho poan a gollit, gouzout mat a rit emeon o vont da eurediñ gant unan all... »

Mont a reas betek an daol-skriavañ ha kregiñ da furgutañ er paperennoù krugellet eno hep ober van outañ. Chom a rae Goulvenn harpet ouzh ar voger e-tal an nor, soublet e benn gantañ evel ur bugel o vouzhat.

A-greiz-holl e skiltras ur c'hwitelladenn dindan ar prenestr war ar

riblenn-straed. Mari Kergroaz a yeas kerkent da sachañ a nevez war ar gordenig : lazhañ a reas ar gleuzeur-lein hag enaouiñ ar gleuzeur-daol ; he dremm en em ziskouezas morlivet en amc'houlou. Selaou a rejont : pellaat a rae toumpi ar c'hammedoù. Saflikat a reas adarre ar glav o teverañ diwar aspled ar prenestr. D' ar c'houlz-se e voe karget ar gambr gant skleur berrbad ul luc'hedenn. Talmoù kurun a daranas, damvouget. Froumal a reas an ti.

374

- Arnev, » emezi, « arnev... »

Trec'hwezhañ a rae Goulvenn evel ul loen og ; delt e oa e zaouarn ; gleb e oa e grez gant an dour-c'hwez. Denesaat a reas adarre ouzh Mari Kergroaz.

- Mari, » emezañ, raouliet e vouezh. Lugerniñ a rae e zaoulagad.

- Petra ' zo ? »

- N' ouzoc'h ket pegement ho karan, » a zistagas kreñv.

- C'hwi 'oar mat n' eus netra boutin etrezomp, » a verkas-hi, habask.

- Ho karout a ran kement, » a adkrogas Goulvenn.

- Da betra e talv, » a respontas-hi goude ur momed, a-benn bloaz ho po va ankounac'haet... »

- Mari, » a droc'has, trivliet ken e krene, « va c'harantez n' eo ket heñvel ouzh hini ar re all. Ne c'hellin biken karout nemedoc'h. Ho karout a rin, e-doug va buhez, ho karout a rin goude va marv... » Paouez a reas a gomz ; un huanad hir a zeuas gantañ, « ganeoc'h hepken e vin evurus, Mari, n' eus nemedoc'h a c'hell reiñ eurvad din... » a aspedas, dour en e zaoulagad.

Mari Kergroaz a c'henaouegas outañ.

- Biskoazh kemend-all ! » a zivouezhias.

- Mari, va buhez a rofen evidoc'h, » a c'harmas-eñ en diwezh, diskiantet.

- Ne c'houlennan ket kement, » a evezhias Mari Kergroaz, diduet e-pad ur serr-lagad.

Adkroget en doa Goulvenn da dostaat outi, avat, balc'h, e zivrec'h astennet war-du enni. Mari Kergroaz en em strinkas war-dreñv, spontet.

- Laoskit me, » a c'harmas, « piv a c'houlenn diganeoc'h mervel evidon... » Rigougnat a reas he dent en he fenn, « ...evel ar paour-kaezh paotr a zo aet da vervel evit ar bobl... e-giz pa c'houlenne houmañ un dra bennak digantañ. » Tevel a reas, dihelc'het, hag ouzhpennañ : « E vignoned ne roint ket en-dro ar vuhez dezhañ. »

- Mari, » eme C'houlvenn, sonnet, « selaouit ac'hanon... »

- N' eus buhez ebet nemet an hini hon eus, » a glemmas Mari Kergroaz, divi. En em harpet he doa ouzh ar gwele, soublet he c'horf bras en a-raok. « Fellout a ra din bevañ, evidon e fell din bevañ, n' em eus ket ezhomm eus ho karantez na zoug nemet ar marv ganti... » Diskrognal a reas, mingamm, en ur ziwinkal. « Klañv oc'h gant ar c'hoantegezh : it kuit 'ta, it kuit. »

375

Goulvenn a chomas a-sav, saouzanet gant he vilded. D' e dro e souzas a zirazi betek an nor a oa manet gouzigor. Krenañ a rae war e izili. Mari Kergroaz a chome en he sav, prest da dagañ. E-pad ur par berr e selljont a-benn an eil ouzh egile. Neuze e stagas Mari Kergroaz da vrizh-c'hoarzhin gant orbidoù ur follez. Goulvenn a grede dezhañ e klevet he skrign penn-da-benn an ti. Luskañ a

reas an nor hag achap en diri teñval.

- VIII -

En em gavout a reas war ar riblenn-straed e-giz unan dianket hep gouzout ken pelec'h edo. Boudinellañ a rae e ziskouarn outañ. Skeiñ a rae ar gwad ouzh e zaou-ividik. Hag eñ da dreuzigellat e-giz un den mezv. Glav a rae bepred : an dour yen a reas vad dezhañ gant dudi hen sante o teverañ diouzh e vlev war e zivjod hag e choug hag oc'h en em silañ a-hed e livenn-gein. A vare da vare en em ziskoueze an toennoù luftr dindan gouloù trumm al luc'hedennoù.

Degouezhout a reas er straed Sant-Jord. Er penn all, war leurgêr ar Breudoù, e tassone kammedoù reoliek ur bagad-ged alaman o vale. Redek a reas d' en em skoachañ e toull un nor. Deuet an didrouz adarre, e troc'has kuit war veg e dreid etrezek e lojeiz, o klisiañ ar mogerioù, antellet holl gant an aon. Divezvet e oa : kounañ a rae an abadenn gant mezh ha glac'har. Perak bezañ e zismegañset o rebech outañ e c'hoantegezh ? N' oa mann glanoc'h nag uheloc'h eget e garantez. Bez e klevas neuze heklev he c'hoarzh yud. Daerou a ruilhas a-hed e zivoc'h : meizañ a reas edo o ouelañ.

Dienkrezet e voe pa erruas er gêr. En em damolodañ a reas etre al liñserioù. An derzhienn-grenerez a oa gantañ ha strakal a rae e zent en e c'henou. Dre e zargud avat e soure a-nevez an denerded. Seul briziusoc'h e oa Mari Kergroaz d' e galon m' en doa roet muioc'h dezhi : adober a rae, evurus dreist, donezon e vuhez. Daerou levenez a skuilhas a-barzh chom kousket mik. Va c'harout a ray a-benn ar fin, va Doue, a vouslavare hep astal.

376

Pa zigouskas edo adarre ar c'horn-evezh o yudal. Sevel a reas Goulvenn a-dastorn hag enaouiñ ar gouloù. Pemp eur hanter e oa. Merzout a reas en doa lezet an nor korn-zigor. An deiz a oa o c'houlouañ. Selaou a reas, sorrennet c'hoazh. Kirri-nij a oa o voudal. A-greiz-holl e voe torodoset an ti gant tarzhadennoù kreñv. Tud a voe klevet o safariñ en traoñ, taer. Galoupadeg a voe en diri. Prim en em wiskas Goulvenn ha diskenn d' ar c'hav. Difrom e oa, morzet. Un toullad tud a oa erru en e raok, merc'hed an darn vuiañ anezho, gronnet en o saeoù-kambr ha fuilhet o blev. Dic'henaouiñ a raent, hanter gousket ha dilavar. Goulvenn a azezas war ur bank en ur c'horn e-tal an nor hag a c'hortozas. Padout a rae ar vombezadeg ha ne ehane ket safronerezh skrijus ar c'hirri-nij o tostaat hag o pellaat a bep eil. War o lerc'h e tarane tarzhadennoù pounner ar bombezennou.

En un taol-kont e voe digoret dor ar c'hav ha dont a reas tre ur paotr-emziwall gant un tokarn gwenn. Ensellout a reas c'hav.

- E pelec'h emañ kouezhet ar bombezennou ? » a c'houlennjod outañ.

- E plaenenn Vaod, war-dro straed Vern ha straed Sant-Helier, » a voe ar respont.

Divoriñ a reas ar wirionez a-nebeudoù e-barzh spered morgousket Goulvenn. Pa voe splann ster ar c'homzoù en doa klevet ez eas ur gridienn drezañ. Sevel a reas en e sav ha reddek kuit, pennfollet. Sakañ a reas tizh o skeiñ war-du ar c'haeoù. E-kichen ar pont Pasteur, e chomas a-sav, o simuc'hin. Er reter, war-dro Sant-Helier hag an hent-houarn e troielle, didrouz, flammoù arvelen ha mogedennoù damzu e sklerijenn vrizh ar gouloù-deiz. Serr e oa bepred an oabl.

Adkregiñ a reas Goulvenn da gidellat. E diaz ar straed Sant-Helier ez eas e-biou d' un nebeut tiez diempret gant ar bombezennou. E pep lec'h e oa bet peget endev skritelloù divyezhek gant an Alamaned. « Wer plündert wird erschossen... » a lenned. Rankout a reas gaoliañ korf-marv un den kozh hanter dibourc'het : astennet e oa a c'hwen e gein, digor bras e zaoulagad gantañ ; dibistig e oa da welout. Goulvenn a arvestas ouzh an dremm reudet hag eñ, disant. Nepell diouzh ar c'helan e oa gwazed o tiatrediñ un ti distrujet gant ur vombezenn.

- Daoust hag ez eus kouezhet bombezennoù dre amañ ? » a c'houlennas gant ur vouezh vouk.

Unan eus an diatrederion a zigrommas a-ziwar an dismantrou hag eñ da sellout ouzh Goulvenn, sabatuet.

- E-tal ar pont eo kouezhet an darn vuiañ eus ar bombezennoù, » a zisklerias en ur ziskouez gant e vrec'h lein ar straed.

377

Spouronet e voe Goulvenn. Krediñ a reas e oa o vont da fatañ. En ur horjellañ e stagas da bignat war-du ar pont. Tiez drastet c'hoazh. Disec'h e oa e staon ; stardet e gorzailhenn ken e vouge ; divarc'het e zaoulagad ken en doa droug enno. Soñjal a rae e tlee pediñ hogen pouez an didec'hus e waske hag en em gavout a rae seizet. Dic'hallus e oa kement a hete kaout. Ur soñjenn hepken a vane war-c'horre e spered : gant e vuhez-eñ ne c'hellje ket he dassorc'hiñ. He c'harantez ne oa ket mui da brenañ.

Aet e oa dreist d' ar pont. Klask a reas ar c'higerdi : ur yoc'h dismantrou ruz a welas hepken. Skoet e oa bet an ti a-blomm gant ur vombezenn. Dallet e voe Goulvenn gant luc'h dic'houzañvus ar Ret digemmus. Aet e oa a-zindan e grog an hini n' helle ket bevañ hepti. Hag en un taol e steuzias ar bed a-bezh en-dro dezhañ, islonket gant gwall-huñvre e garantez, koll e c'hoari-sac'h an tonkadur.

Lanuon, 1950.

Roazhon, 1958.

Notenn. - An holl c'herioù implijet a zo da gavout e-barzh « Geriadur » Roparz Hemon.

Un nebeudig re all a zo da gavout e-lec'h all :

- « marvallek » (loes ennañ) ; kv. « Hor Yezh » Niv. 14, p. 23.

- « Marchodennoù » a dalv « askorn-jod » (kv. Vallée).

- « Goudrouz » (anavezet dindan ar stumm « gourdrouz ») a zo ur ger eus Kernev-Izel.

- « Sakañ » a zo ur ger eus Gwaien a dalv « lakaat dizamant », evel an dro-lavar « sakañ tizh ».

- « Divouezhiañ » a zo eus Gwaien ivez : talvezout a ra « hiboudal hag huanadiñ ».

- « Kousantiñ » am eus kavet e-barzh « Magazin spirituel » Marion : e ster eo « degemer ha lezel da zont ».

Setu troidigezh ar gwerzennoù latin : « Mont da guzh ha distreiñ a c'hell an heolioù ; deomp avat, ur wech maz eo aet da guzh hor sklerijenn verr, eo ret kousket un nozvezh hep kemm a bado da viken. »

AR PASK MEUR

gant Pol ROLLAND-GWALC'H

Da Ber Denez
ha da Jord ar Mee, a wir galon

Darempredoù an Iliz ouzh ar Bed ?

E gwirionez, ar gudenn-se n' eo gwall-luziet nemet dre ma plijfe gant Mab-den lakaat an Iliz da « drec'hiñ » war ar Bed. gant armoù bedel, lakaat an Iliz da astenn war ar Bed ur veli vedel. Neuze e hañval an Iliz bezañ ur «C'halloudegezh eus ar Bed », ha barnet e vez evel « Galloudegezh eus ar Bed ». Met n' eo ket an Iliz a varner er-mod-se ; maskl bedel an Iliz, ne lavaran ket.

* * *

Ur wech ha da viken, gant an Aotrou Krist E-unan eo bet reizhet darempredoù an Iliz ouzh ar Bed. Aloubet ha mac'homet e oa ar Bed gant unan a savas a-enep da Zoue, ennañ ar c'hoant divent da zerc'hel en e gerzh pep galloud ha pep mestroniezh. Ken ma veze graet anezhañ « Brenin ar Bed ». Pa zeuas Mab Doue da chom en hon touez, da zieubiñ ar Bed ha da beurechuiñ e Grouadelezh, e veizas an Enebour e vefe lamet e rouantelezh touellus digantañ. Mont reas neuze da gaout ar Sant, er Gouelec'h, ha teir gwech e kinnigas dezhañ ar Galloud bedel. M'en dije asantet Mab Doue, gounezet en dije an Enebour un trec'h dic'hortoz : Mab Doue oc'h anzav ar Galloud Bedel hag o kouezhañ, dre-se, dindan veli an Enebour. Met an Hini a oa deut da ziskuliañ Karantez an Tad, da skuilhañ Peoc'h war vugale ar Gounnar, da bulluc'hat ar Gasoni, merc'h ar Mac'homerezh - dibabet en doa, hervez ar Mennad peurbadel, ar Baourentez hag ar Groaz evit trec'hiñ.

379

* * *

Evel ar C'hrist, an Iliz ne c'hell mont d' ar Bed, d' e zieubiñ, nemet dre ar Baourentez hag ar Groaz. Bewech ma vez ankounac'haet ar reolenn-se, e labourer evit rouantelezh an Enebour. A gantved da gantved, emañ rouantelezh an Enebour oc'h en em silañ mesk-ha-mesk gant rouantelezh Doue, a drugarez da Vab-den hag a zo daouek, daoudalvezek e galon, daoudalvezek ivez kement a vez graet gantañ. Emañ Mab-den o selaou bep eil tro ouzh galv ar Garantez kroazstaget hag ouzh mouezh tonius ar c'hoant-mestroniañ, ken ma c'hoarvez dezhañ chom hep diforc'h an daou c'halv.

* * *

E gwirionez, an Iliz ne c'hell ket bezañ saotret gant oberoù bedel he bugale. N' emañ ket an Iliz en oberoù-se. An oberoù-se n' o deus ket an disterañ neudenn d' o stagañ ouzh an Iliz en he gwirvoud. Ne c'hellont ket bezañ sevenet en anv an Iliz. Ne c'hellont ket, neuze, bezañ tamallet ouzh an Iliz evel Iliz.

* * *

Ne c'heller ket barn an Iliz eus an diavaez. N' emañ ket an Iliz e-mesk an « traoù » diavaez. Rouantelezh enbarzhel a zo anezhi.

* * *

Lavarout an dra-se ne dalvez ket kement ha nac'hañ e vefe ur gevredigezh wirion eus an Iliz. Kevredigezh eo an Iliz. Disheñvel eo, avat, diouzh holl gevredigezhioù an Douar. Ar re-mañ, ganet diwar gwad ha kig, pe diwar youl Mab-den, diwar emglev etre Mibion an Den (hag arabat gwelout an Droug e kement-se) a chom dindan lezenn an emliesaat, an emzistrannañ, dindan lezenn an ermaeziañ : bodañ 'reont hiniennoù bevnet mat, diforc'het ha disrannet an eil re diouzh ar re all, seul diforc'hetoc'h ha seul disrannetoc'h ma tihun ha ma tiwan personelezh enno.

* * *

380

Ha setu anken hag enkrez Mab-den, ar bec'h divent a vez o voustrañ e galon : p' emañ 'n emskiant personel o treluc'hañ e barr e sked hag e frankiz - bep gwech ma 'z oun, dounoc'h ha kreñvoc'h eget ma voen betek-amañ, an hini a zo ac'hanoun, neuze en em verzañ hag en em anavezan me va-unan disrannetoc'h diouzh ar re all, hag ermaezietoc'h, harluetoc'h, digenvesoc'h eget ma voen biskoazh betek-amañ.

* * *

Klask a ra Mab-den sevel en tu-hont d' ur seurt enebadur glac'harus. N' eus ket pell, e felle dezhañ en em goll en Natur, dont da vezañ ur boud hepken gant an Natur ha, dre hanterouriezh an Natur, ur boud hepken gant kement boud a zo. Met buan e teskas Mab-den ur gentel hag a zo ken kozh ha krouidigezh an holl vedoù : ne c'hell ket Mab-den, ne c'hell ket ar Frankiz, en em deuziñ en-dro en Natur, hevent, hevez ha kerreizh he lezennoù peurbadus. Rak an Natur-se, biskoazh n' eus bet anezhi. Ar pezh a zo bet lezanvet an « Natur » ganeomp ned eo, e gwirionez, nemet doare an traoù a zo krog hepken da vezañ, an traoù kemmus n' eus ket anezho evito o-unan, hag a vez bannet war hent an Amzer evit diouganiñ e teu an Hini a zo peurziskuliet Ennañ personelezh ha frankiz.

* * *

Ne daer ket a-enep da froud ar Grouidigezh. Ar Frankiz eo ar-Pal. Bed an traoù, an Natur, n' eus anezhañ e gwirionez - e kement ha ma 'z eus anezhañ - nemet evit ma talvezo da ziskuliadur ar Frankiz, da emziskuliadur ar Spered. E Mab-den, avat, eo bet hadet ha fiziet ar Frankiz. Rak spered eo Mab-den, Awen Doue c'hwezhet er pri. Ha sed ar Gefridi m' eo bet galvet Mab-den eviti, ar Gefridi a zo bet kinniget da Vab-den gant ar Garantez : gounit Liorzh ar Bed, ma kellido hadenn ar Frankiz, ha ma tarevo Deiz an Hini a vez krouet pep tra Ennañ, Drezañ hag Evitañ, an Hini a zo Mab Doue ha Mab an Den war un dro...

* * *

381

...Gounit Liorzh ar Bed ! Dudios al lavar, kriz ar wirionez. Ret eo da Vab-den - goulaouenn grenidik anezhañ war donn divent ar steredva - stourm ha stourm kalet ouzh an « Natur ». Emañ 'n Natur o kilpeniñ ouzh striv Mab-den, evel pa vefe keuz enni o sevel gant derezioù ar Boud betek ar Frankiz, betek dreistneuziadur an holl voutoù e Tan ar Spered, pa welimp hon Tiern en E Glod. Ha koulskoude, stennet ma 'z eo war zu ar Pal gant nerzh ar Galv a zo enni, gant nerzh ar Garm a zo anezhi, emañ 'r Grouadelezh oc'h hirvoudiñ hag o keinal gant ar gwentloù, oc'h hiraezhiñ d' he dieubidigezh ha da ziskuliadur Mibion Doue, d' he dieubidigezh e diskuliadur Mibion Doue.

* * *

Dic'houzvez eo an dud, marteze, eus o galvedigezh doueel. A zo gwashoc'h : dianzav a reont, hiziv evel gwechall, arouez an Tiern diwar o zal. Embann a reont d' ar pevar avel : « Skeuliad ar boudoù ne sav ket en tu-hont da Vab-den. Pal an emdroadur hollvoudel eo an Den-da-zont, hurlink an oadvezhioù kent ankounac'haet gantañ, an Den-da-zont na ziskenno ket eus an Neñv, an Den-da-zont a vo ganet eus an Douar, Mab-den oc'h en em grouiñ hag oc'h en em ziskouez e barr e gened, hep goulenn aotre digant nep Doue ». Ha Mab-den ha kemer warnañ e-

unan ar Pec'hed kentañ. Ha Mab-den ha prestañ, hep rat dezhañ, e nerzh hag un dremm d' an Alouber !

* * *

Da Zoue pep trec'h,
Eus Doue pep galloud,
Kammet avat an Donezon :

Enep an Tad e sav al Lugernour,
e sked o vont raktal e Skeud :
al Lorc'h 'zo harz d' ar Sklaerijenn.

Enep an Tad e sav ar Marc'heg Du
gant e goskor dall,
da bakañ 'r Bed 'n e zalc'h.

Enep an Tad e sav Kened ar Skeud :
Din-me ar Bed da Velezour,
estlamm ha bam an azeulour.
382

Enep an Tad e sav Galloud ar Bed :
Gwa-me pa gellid ar Frankiz
ouzh gwrez ar Gouloù divarvel !

Enep an Tad e sav Brenin an Hoal,
muntret adal an derou, 'n ur skrignal
an Unvab Karet a lazhin !

*

Braouac'h an Noz,
e Liorzh ar Waskenn
'dan ar 'Waskell gwad
E c'hwezenn o pizenniñ,
Mouskomzoù, meskadeg ha loskadur ar Pok,
a-stok ouzh ar C'hadarn
euzhkelc'h ar Warizi,
Barn ha Mallozh,
War gern ar Roz,
stag ouzh ar Prenn
Oan disi.

*

E lazhañ 'rejont. Kavout a rae d' an Enebour e oa deut ar C'houlz evitañ hag e c'hellfe displegañ war ar Grouadelezh eskell du e lorc'hentez harluet. « D' ar c'hwec'hvet eur e teuas, teñvalijenn war ar vro a-bezh, betek an navet eur. » Trec'het ha distrujet ar Mab, piv a c'hellfe herzel ouzh an Ael-Meur a gemerout ar Rouantelezh ? An Tad E-unan, hag-eñ ne vefe ket rediet, a-benn an diwezh, da anzav evel Doue ar Bed-mañ an hini a oa bet al Lugernour ?

*

Touell hag emdouell ha netra ken ! Trec'het ha distrujet ar Mab a vez krouet pep tra Ennañ, Drezañ hag Evitañ, ar Mab, Pennskouer, Oberour, Pal, Kelc'h, Kreizenn hag Ere an holl vedoù, an holl voudoù, - tarzhañ 'rafe, kerkent, strakerezh an Dismantr, steuziañ 'rafe ar Grouadelezh, an Enebour ganti, evel gwiliz ar glen ouzh avel ar gouelec'h. D' an eur ma sav « Eli, Eli, lema sabac'htani », salm ar reuzeudigezh hag ar goanag eus bruched ar Servijer o vervel, e laosk ar Grouadelezh ar Galv a zo enni, ar Garm a zo anezhi, « Krenañ 'reas an Douar hag e frailhas ar Rec'hell. »

*

Kemmet neuz an Emgann, a-daol-trumm. Sed ar pred. arvarus ma voustr enkreuz an Islonk war galon an holl voudoù, ha ma strink, raktal, levenez-veure an Halleluyah peurbadel. Pezh a hañval bezañ Drouziwezh a zo Trec'h. Pezh a hañval bezañ Trec'h a zo Drouziwezh ha tec'hadeg spouronet an Enebour faezhet da viken.

*

Gant dorn an Tad dibradet
eus kof an Douar e lamm an Tiern,
Halleluyah !
Galloudezhioù an Hoal kozh,
gouezet ar Furnez er C'hevrin
ha Mennad karadek an Tad,
biskoazh ouzh ar Groaz
n' o dije Da skourret,
Tiern ar C'hlod,
Halleluyah !

Sevel a rez a-us d' ar Bed
a-us da venezioù an Neñv,
Halleluyah !
ouzh da garr trec'h lidel
Galloudezh an Avel
da viken ereet,
Halleluyah !

'Us da Neñv an Neñvoù Da gerzhed
ha skedus war Da lerc'h,
Halleluyah !
diskaret an Nerzhok
faezhet ar Skeud hag an Ankou,
Tud Reizh an Hen-Vedoù
a viliadoù,
Halleluyah !

384

Etrezek Mor ar Sklaerijenn
dre goroll-tan ar Serafim
Halleluyah !
herrek, hon Heol, e redez :
da Zeiz a darzh,
stered a varzh ar Pemp Gouli
o lugerniñ,
Halleluyah !

Digorit, Dorioù peurbad,
da Roue 'r Sked digorit !
Halleluyah !
pa dregern, war donnoù 'skin,
Sioulder distrad an Hiziv doun :
- Va Mab a-vepred ennoun,
va C'heneil, va Levenez,
Penn-Oberenn va C'harantez,
Halleluyah

- Va Mab a rois dit va C'hlod,
ennout va C'hlod a ziskouezin,
Halleluyah !
Dit an Ano dreist pep ano
hag e plego pep glin
e Kestell an Neñvoù,
war an Douar,
en islonkoù,

Halleluyah !

- Va Mab a-zehou din war Gador va Meurdez,
d' az treid an Enebour da skabell,
Halleluyah !
Hennezh ne ouezas ket va Nerzh
na va Furnez nag hor C'hevrin :
Petra 'oa d' ar mintin
pa savjomp ar bedoù ?
Hag emaberzh va Mab a zo stivell
an Eil-Grouidigezh,
hag eus Marv va Mab
e strink ar Vuhez,
Halleluyah !

- Va Mab evidoc'h a rois,
Mibion an Den, dre garantez,
Halleluyah
E vreudeur oc'h
ha deoc'h va Glad
ha me ho Tad,
Halleluyah !

385

- Hiziv klevit ! Na vezit ket bouzar !
Lavar Doue : hep keuz hep kerse va Road,
Halleluyah !
Tanfoeltret 'm eus Kasoni ha Kounnar,
Maen kalet ho kalon a dennin
Kalon vev en ho kreiz a lakin,
er Garantez e kredot
hag e ouezot
ez OUN ME,
ho Toue,
Halleluyah !

- Tan va Spered, Tan va Spered,
barrad-avel va yaouankiz,
Halleluyah !
Awen, dranted, birvidigezh,
ennout, va Mab, o va Lavar,
o va Furnez
o va C'hevrin :
ra vi Spered
a ro buhez
da neveziñ
dremm an Douar
neuz an Hollved
Halleluyah !

* * *

Eus ar Spered-se, Spered Doue, Spered ar C'hrist, hon eus bet, ni-holl hag a zo marv ha dasorc'het a-gevret gant hon Tiern Jezuz - ni hag a zo kevran en E Gevrin hag er Vuhez peurbad, dre c'halloud an Dour a skarzh ar Pec'hed kozh, dre c'halloud an Dorn astennet warnomp, hag an Olev a skuilh ennomp roueelezh ni-holl, kevran e Banvez ar Bara speredel hag ar C'halir.

386

Ennomp emañ 'r Spered Glan, oc'h unvaniñ korf, ene, meiz, kement 'zo ac'hanomp, o peoc'haat ar c'hig hag ar spered, ouzh o lakaat d' ober peoc'h etrezo, o savaduriñ an Den Nevez, hor gwir bersonelezh divarvel, en tu-hont d' ar « Me » tremeniat, trellet, strobinellet ha bruzunet gant spesoù tremeniat an amzer-mañ - hor gwir bersonelezh diazezet war an emro, war ar Feiz a vez torret

ganti karc'har ar Me, d' hor bountañ etrezek ar Gouloù gwenvidik, d' hon digeriñ da Garantez dreist-ment an Doue Salver, - hor gwir bersonelezh ganet diwar Sklaerijenn ar C'heloù Mat en hor c'halon, - an Ikôn zoueel krouet ennomp dre Sklaeriadur hon dremm gant Klod an Tad o skediñ war Dremm Jezuz hon Tiern.

Ennomp emañ 'r Spered Glan, imbourc'het gantañ dounderioù Doue : hor c'has a ra da Zouar ar Weledigezh. Ha setu ma vez roet d' e servijerion gweled nevez endeo : arvestiñ ouzh ar Bed yaouank ha dieubet, kenseniñ gant e veulgan stergannek, hag anavezout Dremm va Doue !

Ennomp emañ 'r Spered Glan, ha diouzhomp, kevran e Banvez al Lavar, e Banvez ar C'halir hag ar Bara, - diouzhomp, gwriziennet er C'hrist, kuzhet hor buhez a-gevret gant ar C'hrist e Doue, - e ra ur C'horf hepken, Korf ar C'hrist, an Iliz, Pried an Oan, enni ar Spered a blave war ar morioù kentañ, enni ar Spered a zeuas d' ar Werc'hez, - an Iliz deut er Bed dre c'houli an taol goaf e brennid an Tiern, - deut er Bed da vodañ, e Kevranniezh ar C'hevrin, holl vugale an Den, d' o diskuliañ Mibion Doue, - deut er Bed da gendastum er C'hrist, Pennhêr ha Mab Henañ, an holl Grouadedelezh, - an Iliz, hadenn ar Rouantelezh, betek ma teuio an Hini a c'hortozomp en-dro.

O ! deus ! Tiern Jezuz !

Eaustic Sanct Malo

hervez Marie de France

Notenn. - Eus lennegezh ar brezhoneg-krenn, n' eus chomet e komz-plaen nemet « Buhez Santez Katell », troet diwar al latin, divizoù Kiger Rosgo, troet diwar ar galleg, hag un nebeut frazennoù. Leun int a c'herioù hag a droioù-lavar estren. Petra vije bet komz-plaen ar c'hrennvrezhoneg, ma vije bet nebeutoc'h levezonet gant ar galleg hag al latin, ne ouzomp ket. Un taol-arnod a ran amañ. Displeget em eus marvailh brudet « Eostig Sant-Malo » e brezhoneg-krenn, hep heuliañ re strizh barzhoneg Marie de France. Spi am eus n' eo ket va brezhoneg-krenn re faltazius. - ROPARZ HEMON.

* * *

Breman ez compsiff dich a un maruailh, so galuet gant an tut coz maruailh eaustic Sanct Malo.

En Sanct Malo, so kaer galloedus ha pinuizic, ez edoae guez arall dou marchec mat hag a brut. Tiez an dou den gentil se a yoa tostic an eil da eguile. Unan a' n dou marchec a yoa demezet da un ytron meurbet cazr, mistr a corff ha flour a teaut. Hac ez quemere hy pligiadur ouz guiscaff dillat precius heruez faczon ha guis he amser. An marchec arall a yoa hoazdidemez, hag aznauezet edoae gant e compaignunet euel den cadarn hac enorus, rac bras oa e larguentez, hac euel maz gouneze cals ez dispingne cals yuez, hac ez rey donaesonou hac alusunou hep contaft.

An marchec youanc man a ros e carantez da gruec e amnec. Ha dre he pidiff hir amser ha he seruigiaff, dre e bout meulet gant an holl, ha martese yuez dre na doa eff nep pret pell diouz he dou lagat, en berr termen ez deuz hy yuez d' e caret. Nac oa mar bras ha tener o carantez, he derchell a gruesont quen clos na guelas negun an pez a yoa en o calonou. Ne voe euezhet o secret gant den, na ne lacas den hars ouz o darempret, a yoa tra aesibl dre o bout quen tost amneseien. An dou ty a yoa quichen ouz quichen, sal ha celier ha grynol, ha ne doa d' o dispartiaff nemet un moquer coz, hag a yoa en guirionez uhel ha groaet gant mein creff.

388

Pan veze an ytron asezet en he cambr, n' e deueze da ober nemet stoeaff ouz he fenestr euit comps gant he mignon. Hac ez gallent yuez teurell lizerou ha profou coant arall an eil da eguile. Ha ne doa netra da ober deze displigiadur, nemet na gallent bout queffret quen lies ha maz carsent. Rac an ytron a veze groaet goart oarnezy pan veze he ozech diouz an kaer. Hac euel quent ez gallent comps e'n nos euel e'n dez. Na ne galle den miret na visent en o fenestr ouz sellet an eil drem eguile.

Breman, goude hir amser tremenet euel se, ez deuz an deziou da bezaff toem, da'n pret ma vez glas an pradou ha'n coadou, ha guenn an bergezou, ha'n eznet quen prim da canaff ha maz vez prim an bogennou da bleuzuiff. Hac e'n saeson se yuez ez diguer an calonou da'n carantez. Ha pan lauaraff dich ez edoae an marchec youanc se leun a hiraez da bout tostoch da'n ytron, ha hy ouz hoantat bout entre e diu brech, ne lauaraff nemet guirionez.

E'n nos, pan veze an loar ouz sclaeriaff ha'n ozech ouz rochat en e guele, ez saue an ytron ditrousic ha monet bet an fenestr ha stoeaff da guelet drem an heny a yoa ouz he gortos. Menell a gruent y euel se an darn muihaff a'n nos, rac me lauar dich nen deux huecoch tra da'n re a car eguet chom ouz arhuestaff an heny caret pa na guellont caffout guell.

Se a hoaruae quen lies maz deuz da'n ozech un guez dihunaff. Hac ez goulennas neuse gant connar pe dre abec ne galle hy chom sioul e'n guele.

- Autrou, - eme'n ytron, - nen deux euidon e'n bet leuenez quen dispar ha cleuet an eaustic ouz canaff. E can a seff quen huec e'n nos maz rancaff monet ouz an fenestr da sezlou. Na telenn na rebet ne son quen brau a hanter. Ha gant an eoull am eux da cleuet an ezn se, ne gallaff serraff lagat bet an beure.

Pan cleuas an ozech an prezec se gant e gruec, ez huerzas ennaff e hunan gant eres ha malice, hac ez deuisas he toellaff. Gourchemenn a gueure d' e meuellou astenn roedou hac antell laczou ha lintagou en e liorz oar quement guezenn a yoa enny. Maz voe en berr amser saesizet an eaustic ha caccet da'n autrou. Ha heman a voe meurbet ioaeus ouz e derchell beu, e calonic ouz crenaff gant an spont en e dorn. Hac en gius se ez aez en cambr an ytron hac ez lauaras :

389

- Maz edouchuy, ma priet ? Duet tost amañ da guelet an eaustic hoz mire oar dihun e'n nos. Cousquet huec a guellhet ha discuizaff en peuch hiuiziquen.

An ytron pan ententas an compsou se a voe annoazet hac anquenet dreist moder, hag a pedas he autrou da reiff dezy an eaustic en donaeson. Hoguen en guis respont ez goascas eff gouzouc an eznic quaez gant e dou dorn quen creff maz voe difframet e penn diouz e corff, ha neuse ez taulas an corff en barlenn e gruec, maz voe sautret he dillat gant an goat. Hac ez aez en maes a'n cambr leun a arraig.

An ytron a quemeras an corffic en he dorn en un scuylaff dazrou hueru. Hac ez tamallas an re o deuoë astennet roedou he calon dalchet holl gant connar ha cassony ouz he priet.

- Goa me ! - a leffas hy, - chetu me reuseudic breman, pa na gallaff muy seuell digoar ma guele e'n nos ha monet da'n fenestr da guelet ma car. Hac ez credo eff ez ouff me yen en e queuer. Ha nen deux den em metou da'm aliaff penaus ez gruiff. Me a roy dezaff an eaustic hac a caczo dezaff quehezlou a'n pez so hoaruezet.

Ha'n ytron glacharet man a quemeras un tam reiz guenn cazr hac a brodas gant neut aour oarnezaff histor an eaustic. Hac e'n tamm seiz se ez lacas corff an ezn, hac ez galuas un seruiger feal hac ez archas dezaff cacc an tra se da'n marchec youanc.

An meuel a yez dauet an marchec hac en saludas aperz an ytron hac a gueure e queffridy. Ha'n marchec a voe melconiet bras, hac euel quent n'en deuruoe quet e em vengiaff. Lacat a gueure un mecherour da ober un archic en faczon un harchet, ha ne doa quet unan houarn na dir, boguen unan aour fin ha mein cazr, pinuizic hac a pris. E'n archic se ez lacas corff an eaustic, hac ouz he bezaff siellet he dougas gantaff quement maz ae.

An maruail man ne chomas guet cuzet pell amser. Dezreuellet ez voe gant an barzet ha brudet buan en Breiz.

Un taol-arnod

BRUDEREZH - KENWERZH

Lennerion " AL LIAMM ", un dlead eo evidoc'h gwelout da gentañ an tiez a ro skoazell deomp

LIZHIRI MEVEN MORDIERN DA YANN BER KALLOC'H

(brezhoneg gant an Dr PALAUX)

10-2-1914.

Aotrou ker,

Setu amañ un nebeut notennoù diwar-benn tri fennad-skrid ho keneil embannet war « Le Pays Breton (1) » .

Kentañ pennad (25 a viz Genver) . - Eil dilinennad : **chilaou, selaou** a vefe gwelloc'h. Lezomp distagadur chuchuet an « s » da Averniz - **kengerz** (concert). **Sonadeg** a zo bet implijet meur a wech war Groaz ar Vretoned.

5vet dilinennad : **Broad** (la nation bretonne) pe ma karer broad-tud a zo mat-tre. Anavezet int hag implijet int bet meur a wech. Daoust d' ar pezh a lavar hor mignon An Diberder broad ne dalv ket lodenn ur vro muioc'h eget ne dalv **bagad** da **lodenn ur vag**. Ster **bagad** a zo bet da gentañ **ur vag leun**, ster broad n' hell bezañ nemet « ur vro leun a ». Ar ster-se eo en deus er skouer-mañ tennet eus ur pennad eus Vallée bet embannet seizh pe eizh vloaz 'zo war « Groaz ar Vretoned ».

« Ouzpenn eur vroad-douar, Breiz, a zo ivez eur vroad-tud gant he galvedigez bet merket d'ezi, aberz Doue, gant ar sent o deus diazezet ha savet anezi (...) Hon broad-tud a dleomp da wellaat hag uhelaat hon spered, dre zifenn ha sevel hon yez hag hon barzoniez en sell da Zoue. »

Broel ha **broelez** kinniget gant An Diberder evit broadel, broadelez a vefe mat evit lavarout « indigène ». E-lec'h broel e lavarfer hag e larer berroc'h bro : « Ar bioc'hed-hro » (K. ar V.) .

(1) Heuliet am boa e Skol ar Studioù Uhel Kevredadel kentelioù graet gant Yann Morvan Goblet, diwar-been Iwerzhon a-vremañ ha kaset bep sizhun ur pennad-skrid e brezhoneg d' ar « Pays Breton » renet gant Loeiz Herrieu hag André Mellac en Oriant.

391

Keuz am eus pa n' hellan ket bezañ a-du gant An Diberder, met krediñ a ran ez eo broad hag ar gerioù diverret broadel ha broadelez savet ha dibabet mat. Alies en deus graet Vallée gant ar ger broadeler evit « régionaliste » ha « nationaliste ».

6vet dilinennad : *goarnet he deus he sevenidigez geltiek hag izeloc'h goarnet he deus ene ar Grenn-amzer* : **miret** a vije, brezhonekoc'h.

8vet dilinennad : **sourbed, sour** n' eo ket brezhonek.

2lañ pennad (4 a viz C'hwevrer). - *Dispartia an eil deuz egile*. En degouezh-mañ e vefe gwell implij **diouz**. Tu a vije ivez da lavarout **disranna** e-lec'h **dispartia** - *preder ebet deuz ezommou ar gevredigez* : amañ **ouzh** a vefe gwell.

8vet dilinennad : *ar barder giziel « égalité morale »*. **Parder** a vefe mat-tre evit « parité », met evit treiñ « égalité » ar skouerioù da heul a c'houlennfe kentoc'h **kevatalder**, d' am soñj : « Le breton a des droits égaux à ceux du français », ar brezoneg en deus gwirioù kevatal da re ar galleg (Vallée) . - « Les Juifs voyant qu'il voulait s'égaliser à Dieu », *ar Yuzevien o welet e felle d'ezan en em lakaat kevatal gant Doue* (Morvan, « Istor an Testamant Koz

hag an Testamant Nevez », navet mouladur, p. 184) .

Setu doareoù all da dreiñ ar galleg « égal » merket em geriadur : *beza keit-ha-keit dirag al lezen* (K. ar V.) ; - **dalc'hidigez** o talvezout « féodalité » a c'hell mont. Tu a vije da lavarout **dalc'helez** ivez.

12vet dilinennad : evit treiñ a-du gant ar roue en deus Vallée implijet ar gerioù-mañ **roueler** (eus an anv-gwan diimplij roueel), **roueleziad** (eus rouelez).

15vet dilinennad : **enebiez** « opposition », a dalvezfe kentoc'h « inimité, hostilité » daoust ma ro Ar Gonideg ar ster « opposition » ivez. Gwelloc'h e vefe **eneberez** (gourel) implijet gant Vallée evit treiñ « résistance ».

19vet dilinennad : **sosialisted** : Vallée en deus implijet da gentañ **boutiner** ha **boutineler** a zo gwelloc'h. « Socialisme » **boutinelez** (Vallée).

392

3de pennad (8 a viz C'hwevrer) . - 1añ dilinennad : **kemmadur** « évolution », a dalvezfe kentoc'h « changement ». Tu a vije da implij ar rakger « **em** » hag ober « endro » diwar skouer **emlaz** hag **emlazerez**, **emrann** (scission), **emrenez**, **emc'hloar** (Batz) hag all. Evit treiñ « regression » e vefe gwelloc'h implij **distro** eget **kildro**, d' am soñj. Ar Gonideg a ro da **g-kildro** ar ster skañv, hedro, kemmus, toueller hag a ro, ar skouer **kildro eo evel eur wiblen**. Met krediñ a ran en deus ivez ster « kammdro, pleg » (un hent, ur ster). Lennet am eus war « Groaz ar Vretoned » ar ger deveret **kildroenn** : *kildroennou an aod*. **Kilgamm**, liest. **kilgammou**, en deus ivez ar ster « **pleg** » . Gw. Ar Gonideg.

Ur ger deveret all roet gant Kervarker a zo kildroad « révolution, changement ». **Kil** « kein, tu gin, diadrefñ » a zo stumm breizhek **cul** an iwerzhoneg (an u iwerzhonek a glot gant an i brezhonek). Ar brezhoneg **kildant**, dant bras, ger evit ger « dant adrefñ » a glot gant aozadur ar ger krenniwerzhonek. **cul-chometaid** (soudard a n' em zalc'h adrek ar roue).

3de dilinennad : *unan eus an abegoù a laka da vont araok ar c'hemmadur*. **Araok**, **mont araok** a vez implijet e Bro-Leon. E Bro-Dreger e lavarfer **war-raok**; ha **mont war-raok**, o tiskouez ur fiñvadenn. Kement-mañ a vefe gwelloc'h a gredan. Bez ez eus un arliv ha ne vez ket roet e leoneg.

6vet dilinennad : n' anavezan ket **dismantadou**. Tu a vije da lavarout berroc'h **dismantroù**.

7vet dilinennad : *An Indez reterel ha kornogel*, gerioù nevez dreist, hogen evel ma 'z eus dija kalz anezhe e vije tu da lavarout **Indez ar sav-heol hag ar c'huzh-heol** (Ar Gonideg) .

10vet dilinennad : **treuskemma** « transformer » a zo nevez, **treusfurmi** a zo anavezet hag a vo aasetoc'h da intent ; - **nesder** « proximité » a zo savet mat-tre. Tu a vije bet da implij ivez **amezegiez** : *an hent-houarn en amezegiez* (K. ar V.). *Kenwerz morel*, **morel** a zo mat met tu a vije da lavarout en un doare berroc'h hag eeunoc'h **kenwerz-mor**. - Meurvor « océan » a zo savet mat ivez, met evit chom hep implij re a c'herioù nevez war un dro e vije bet tu da lavarout **moriou** pe **moriou bras**.

12vet dilinennad : *seulvui pinvidik e teu da veza an dud, seulvui rouez eo ar vugale*. Berroc'h e vije lavarout *seul binvidikoc'h an dud, seul rouesoc'h ar vugale en tiegeziou* (setu ur skouer am eus soñj bezañ lennet war « Groaz ar Vretoned » : *seul donoc'h ar mor, seul vrasoc'h al listri a gerz warnañ*) .

An **divroadur** « l'émigration ». An **divroa**, an **divroerez** (Vallée) a vefe gwelloc'h. *Elec'h koaza gwalen an divroerez a ya war griski bemdez* (K. ar V.). E-lec'h **divroa** ez implijer ivez **ermaezia** : ar Vretoned ermaeziet (K. ar V.).

393

Eil adnotenn di war-benn

broad ha serverez

Peurvuiañ e vez sellet ouzh **broad** evel anv gourel ; ar stumm gwregel a vefe marteze reishoc'h. Setu ur skouer eus impli **broad** gant Vallée : « *Evel pep den, en e berz e-unan, ar broadou ez eus bet merket d'ezo ivez gant Doue eun hent, un c'halvedigezh* ». (K. ar V.)

Skouer gant **serverez** : « *Alan barv-tort, duk Breiz, a embannas eul lezenn, er bloavez 950, da derri da viken sklavelez ha serverez e Breiz* ». (Vallée, K. ar V.)

Er memes pennad, **serv**, pl. **served** « *Ar Vretoned a yoa aet da sklaved pe da served, evel ma lavared, dindan an Normaned* ».

(Da genderc'hel.)

KASIT PROFOU DA GUZUL AR BREZHONEG

Teñzorer : L. MORVEZEN fils,

6, av. de la Gare, Concarneau , - C.C.P. Nantes 1316-63

Korn ar gwenedeg

EN UR PARK

gant Karadeg TREGOMEL (Bleun Benal)

Daou e oant en ur park, o daou o labourat,
Ha labourat a raent, o daou, a galon vat.
An hini yaouankañ, un den a driwec'h vle
A oa o ledañ teil, ar un dro e kanne.
Hañval ouzh un eostig e vouezh a oa sklintin
Spiz e veze klevet e douster ar mintin...
Tostik tra d' an alar, an arall a gerzhe,
E oa eñ oc'h arat a-houde gouloù-deiz.
Hennezh ne ganne ket, met evel e vignon
Ul levenez hep par a vleunie e galon.
Ar roñsed, loened kuñv, a gerzhe war o goar
Hag ur gougoulenn huan a save ag an douar.
Ur wech ma vo klouedet an douar e vo amur,
Ar greun gwinizh hadet a gavo magadur.
Daoulagad ar peizant a seblante c'hoarzhet,
Gant e labour hepken e oa rac'h e spered.
E vicher, aes eo gout, a oa hervez e c'hrad,
Evit netra er bed nen defe troket stad...
Da gours en haderezh na plijus eo gwelet
Tud o kempenn ur park e'it an eost da zonet !

AL LEVRIOU

THE ISLANDMAN, gant TOMAS O CROHAN, troet diwar an iwerzhoneg gant ROBIN FLOWER, trede embannadur gant an « Oxford University Press », 1951 ; 15 shilling.

Al levr-mañ, troet diwar an iwerzhoneg, a zo bet embannet gant Skol-Veur Oxford : n' ouzon ket pegoulz e vo embannet gant Skol-Veur Pariz, pe zoken gant hini Roazhon, levrioù troet diwar ar brezhoneg, met aon em eus na vo ket diouzhtu ! An trede embannadur saoznek eo hennezh, a-hend-all : ar brud sebezus anezhañ a zo marteze digarez a-walc'h evidon da gomz eus ur skrid ha n' eo ket mui nevez.

Tomas O Crohan, an oberour, a oa pesketour en inizi Blasked (gw. « Al Liamm », niv. 67). Betek e driwec'h vloaz ez eas d' ar skol (pa veze ur skolaer) hep deskiñ nemeur a saozneg. Daremprediñ a rae avat ur barzh kozh iwerzhonat, hag a lakae anezhañ da gemer dre skrid e werzennoù. Morse sur-mat ne vije deut en e benn sevel skridoù ma ne vije ket en em gavet gant Brian Kelly. Dre chañs evidomp en em gavas gantañ. Dre chañs evitañ ivez : ma ne varvas ket gant an naon en e gozhni - mervel sioul, goustad ha didrouz evel ma 'z eus bet c'hoarvezet gant kement a re gozh ober - ez eo, a lavar e-unan, en abeg d' al levr en doa skrivet en e yezh kozh disprizet.

Pezh a ra from al levr eo e eeunder : n' hon eus ket aze poelladennoù un den bet un diskibl « skedus » eus ar c'hlas kentañ. N' en deus ket Tomas O Crohan a eñvorioù lennegel ha n' eo ket bet desket da « skrivañ mat ». Skrivañ a ra evel ma komz ha kontañ e vuhez evel ma teu : hag hep bezañ kinklet an disterañ ez eus trawalc'h er vuhez-se d' ho sebezañ ha d' ho tedennañ.

Ar pezh a sebez da skouer eo kaleter buhez an dud-se. Chaseal a raent ar reuniget : ret e oa dezho mont, war neuñv, dre un ode strizh-tre hag a veze peurliesañ dindan vor, e-barzh ur vougev e-lec'h ma veze ar reuniget o tiskuizhañ. Tenn ha risklus-bras e oa al labour ; hag evit an devezh ne gemerent tra nemet un tamm bara sec'h a vije kaset d' an traoñ gant un nebeut bozadoù dour sall.

Hag an doare eeun da gontañ, hep tamm « lennegezh ». « Ni hor boe dek bugel, hogen n' o devoe ket a chañs, Doue da bardono ! An hini kentañ badezet ganeomp en doa seizh pe eizh vloaz pa gouezhas diwar an tevenn hag e voe lazhet. Hag adalek neuze ez ejont kuit ken buan ha ma teuent. Daou a varvas gant ar ruzell ha kement kleñved a zeue er vro a gase gantañ an eil pe egile. Donal a voe beuzet o klask saveteiñ an itron e-maez d' an Draezhenn Wenn. Bez' em boa c'hoazh un tamm kaer a baotr hag a sikoure ac'hanon, met a-raok pell e kollis anezhañ ivez.

396

Kement-se a oa kalz poan evit ar vamm baour, ha hi ivez a voe kemeret diganin. D' ar mare-se eo e teuis da vezañ dall. Doue da viro deomp ar gwel en hon daoulagad ! Lezel a rae ar vamm war he lerc'h ur bugelig bihan, met dre chañs em boa ur verc'h kozh a-walc'h d' ober war e dro : hennezh ivez, avat, a-vec'h ma oa deut bras ma klevas ar c'halvadenn, evel ar re all. Ur plac'hig e oa. Va merc'h, hag he doa savet anezhi, a zimezas goude gant ur paotr eus Dunmore. Met hi ivez a varvas, o lezel seizh bugel war he lerc'h. N' em eus ken ur mab amañ ganin er gêr. Un all a zo en Amerika. Setu aze tonkadur va bugale. Ra vo bennozh Doue warno, war ar re a zo en toull-bez ha war ar vaouez paour a voe rannet he c'halon ganto. »

Tiez bihan-bihan o doa - tud ha loened o kousket e-barzh, hag ar yer o toviñ e plouz an doenn, ken e kouezhe a-wechoù ur vi, pe ur poñsin, e-kreiz ar soubenn. Pa beñsee ur vag e c'hellent dastum peadra da gaout boued e-pad ar bloaz, ha kann a veze gant pesketourien ar parrezioù all evit ur bagad morhoc'hed pe ur bernad gouelini yaouank. Ne anavezent nag ar sukr, nag an te,

ha banne alkohol ebet ne dañvaent, nemet pa 'z aent d' an douar-bras evit ur marc'had pe un obidoù.

Nevez zo ez eus bet embannet un timbr en enor da Domas O Crohan. N' eo ket souezhus. Ur gwir arouez eo deut da vezañ an den eeun-se : arouez un Iwerzhon kozh-kozh, na anaveze na saoznekadur na brezel, hag a zo aet a-grenn, ha da viken, da get.

PER DENEZ.

AU PAYS BRETON

16 straed Grégoire de Tours - PARIS (6)

e ti an Itron COSSEC e vez Kavet TRAOU MAT ha TRAOU KAER AR VRO

Priajoù - Kabigoù - Bravigoù - Krampouezh dantelez - Kouignoù

Holl Levrioù AL LIAMM ha SKRIDOU BREIZH

Levrioù brezhonek ha gallek diwarbenn Breizh

Pellgomz : DANton 49-64

NOTENNOU

HOR MIGNONED. -

D' ar 16 a viz Gwengolo ez eo bet ganet ur paotrig Herve e anv e ti hor c'heneiled, an Ao. hag an Itr. Glaodig Le Cossec.

Laouen eo ar C'habiten hag an Itron Y. Souffez-Despré da gemenn deoc'h o deus bet ur pempvet bugel Tangi e anv, e Freiburg, d' an 2 a viz Gwengolo.

Armael, Gwenola, Brec'hed ha Gael a zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh o c'hoarezig Noial-Wenn, d' ar 15 a viz Mezheven, e Klamart, e ti Perig ha Lizig Keraod.

Garlone, Patrick, Katell, Gwenn, Yann, Morgann, Abraboran ha Maïvenn ar Gwarnig a zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh o breur Gwendal, e Moelan, d' ar 15 a viz Here.

Jobig Bertho hag an Itron Bertho a zo laouen o kemenn deoc'h eo ganet dezhe ur verc'h Mari-Annaig hec'h anv, d' ar 16 a viz Here er Mans.

An Ao. hag an Itr. Lurvois a zo laouen o kemenn ganedigezh o mab Eric, d' ar 15 a viz Here, e La Plaine Saint-Denis (Seine). Hor gourc'hemennoù d' an holl.

KANV. -

Aet eo da anaon an Itron Per Geraod, ganet Mari Ansker, d' an 28 a viz Mezheven. Merc'h e oa d' an Ao. Yul Ansker a savas « Kelaouenn Pondi » e 1873, ha mamm Perig Keraod, pennrener Urzh Skaouted Bleimor. Un oferenn a zo bet lavaret eviti, d' ar 26 Gouhere, e Ker-Anna Gwened dirak izili an Urzh.

HOR MIGNONED A SKRIV :

« Prenet am eus ur miz 'zo « Geriadur Istorel » Roparz Hemon. Spi am eus e teuy buan a-walc'h er-maez al lodennoù all. An hent mat en deus dibabet pa ro al lavarennoù dindan an doare-skrivañ a-vremañ rak re luziet e vefe bet, hep gounid gwirion, dindan an dilhad orin...

Mat-tre eo romant Jarl Priel, « Tud an Honeymoon ». Spi am eus ez embanni ar rest anezhañ. »
G. P.

« Emaon o paouez kaout niverenn 68 « Al Liamm » am eus digoret gant mall evit teurel ur sell warnañ. Abaoe ur bloaz ma 'z on koumanantet e c'hortozan bep gwech ar gelaouenn gant mall. »

C.
398

« Emaon o paouez resev niverenn 69 « Al Liamm ». Bep gwech e c'hortozan gant dibasianted ha bep goude pa zegouezh ez a va flijadur war greskiñ. Bremañ em eus 6 niverenn hag echu eo va c'houmanant. E adneveziñ a ran gant ar brasañ dudi. Labour mat a rit, paotred Al Liamm. »

P. H., Lille.

« Ne skrivañ ket deoc'h alies. Ret din koulskoude lavaret an holl vad a soñjan eus « Al Liamm », hag an istim am eus evit ar Vrezhoned kalonek a labour eviti. »

L. B., Marseille.

PROFOU. -

Setu roll ar profoù degouezhet ganeomp e-korf an tri miz diwezhañ :
EOST :

Dll F. Le Douarain, 100 lur ; L. Bothorel, devezh ar brezhoneg, 800 ; Dr Jaouen, 1.000 ; Serjeant Kadoret, 800 ; Dll Gwenola Albaret, 300 ; E. Evenou, 100 ; L. Even, 300 ; Alan Al Louarn, 100 ; Job Morvan, 800 ; Dr Gwilhou, 300 ; Dll Gwenn de Parcevaux, 800 ; M. Aodig, 300 ; T. Pabu, 300 ; A. Noury, 1.120 ; R. Tassel, 3.500 ; Dll I. Cazin d'Honinethun, 300.

War un dro, 10.920 lur.

GWENGOLO :

Loeiz ar Floc'h, 500 lur ; Paol Gwilherm, 800 ; L. Chalier, 1.300.

War un dro, 2.600 lur.

HERE :

Jorj Kadoudal, 300 lur ; Yann Thomas, 1.000 ; It. V. de Bellaing, 300 ; Alan al Louarn, 2.000 ; Kenwerzh Breizh, 5.000 ; Dll St Gal de Pons, 100 ; Tonig an Timeur, 200 ; Alan Guel, 300 ; Wilhelm Minarech, 1.000.

War un dro, 10.200 lur.

Degemeret hon eus, abaoe derou ar bloaz, 121.504 lur a brofoù. Bennozh Doue d' an dud kalonek o deus roet deomp ar skoazell-se.

LEVRIOU ROUEZ. - Un nebeut levrioù diviet a zo c'hoazh e gwerzh e ti « Al Liamm ».

Setu amañ an talbennoù :

Makbez gant Shakespeare (tr. Roparz Hemon)	300
Ar Grilheta e Breiz gant Farchanavan	300
Eñvorennoù beaj gant Frañsez Vallée	300
Glac'har an danevellañ (Iwerzhon) gant Roparz Hemon	300
Ar Farvel Goapaer gant Pascal Kerenveier	300
Geriadurig brezhoneg krenn gant Abeozen	400
Yezhadur brezhoneg krenn gant Abeozen	300
Skridoù brezhoneg krenn gant Abeozen	300
Imram gant Maodez Glanndour	300
Eñvorennoù ur brezonegour gant F. Vallée	300
Skot vihan ar C'hembraeg (kein labezet) gant Kerverziou-Abeozen	300

N' eus nemet 3 skouerenn a bep seurt. Ret eo hasta buan. Goulenn digant R. Huon, 132, rue de Verdun, Brest, en ur gas ho chekenn d' ar C. C. P. 1629-14 Rennes.

399

MANKOU E-BARZH BARZHONEG YOUENN OLIER « AMRED AN DISTRO ». - Ar voulerion o deus lezet adarre un nebeut mankoù e-barzh ar skrid diwezhañ.

1) Pajenn 248, 14vet gwerzenn, ur poz a zo bet distummet. Ret e oa lenn evel-hen :

Da dreuzoù teuc'het gant pazioù prim
moraerion rust o vont d' o bag
e blinder ar beure...

Ur werzenn a zo bet lamet aze.

2) Buhezioù ha n' eo ket « buhezhoù » a ranker lenn eveljust. An hini dizeskañ eus lennerion « Vrud » a oar n' eus ket a « zh » er ger-se.

Pajenn 249, rivet gwerzenn.

3) Pajenn 254, VIIvet lodenn, 4vet gwerzenn.

a chal hag a zichal hep pal

ar rannig-verb a zo bet lamet.

4) Pajenn 255, gwerzenn ziwezhañ.

ennout e kuzh egin hon adsav

Egin amañ a dalv kellid. Ret eo stagañ e-gin.

Hol lennerion d' hon digareziñ.

UR FILM DISPLEGET E BREZHONEG. -

Krog e vezer d' ober ur film berr displeget, diwar-benn buhez ar C'hrist gant sikour kalvar Gwimilio. Hervez ar re a zo o sevel ar film e vo displeget e brezhoneg evitañ da vezañ diskouezet e Bro-C'hall a-bezh.

An aozerien o deus soñjet ne oa ket ret d' an dud intent komzoù an displeger dre ma oa anavezet mat darvoudoù an Testamant nevez.

Soñjal a reont reiñ nerzh d' ar varzhoniezh ha d' an drama dre ar brezhoneg. Ar sonerezh a vo savet diwar gwerzhioù ar vro.

Hetiñ a reomp da aozerien ar film ober berzh ha mont betek ar penn gant o mennad. O'Flaherty e unan en doa savet ur film bras en Iwerzhoneg ar pezh n' en deus ket miret outañ da vezañ unan eus pennoberennoù bras ar fiñvskeudennerezh.

KELEIER DIGANT BRETONED PARIZ :

- Kemenn a ra dimp hor mignon Kerlann e vez graet kentelioù brezhonek e Ker Vreizh.

Prezegennoù ha kaozeadennoù a vezo graet : eil sul ar miz :
ur brezegenn vrezhonek ; trede sul : ur vodadenn vrezhonegerion ; pevare sul :
ur brezegenn c'hallek.

- E Colombes e vez roet ivez kentelioù en ti-skol.

- Ar strollad « Jabadao », hini brezhonekañ Pariz a zo e soñj pouezañ war ar c'haniri brezhonek. Embannet zo bet dija ur strobad kanaouennoù liesskrivet.

ENSKRIVADUR BREZHONEK. -

Dastumet eo bet an enskrivadenn-mañ gant Y. de Gouyon e maner an Ao. Du Bourg-Blanc e St Pierre-de-Plesguen e-tal Dinam.

AR GOULM A C'HOUL EUNN NEIZIK KLOUZ

AR C'HORF MARO A C'HOUL AR FOUZ

HAG ANN ENE AR BARADOUZ

HA ME HO KALONIK VA DOUZ

400

AR SONER. -

Niverenn 106 « Ar Soner » a zo kendalc'h c'hwezh er beuz ! un dastumadenn tonioù a leunie an niverenn a-raok. En tu-hont d' an tonioù e kaver en niverenn-mañ div studiaden : « Le Jeu traditionnel des Joueurs », gant D. Le Voyer, ha « Le Style Régional », gant P. Montjarret.

« Ar Soner » : Koumanant 600 lur. P. Montjarret, 18, boulevard Joffre, Lorient - C.C.P. Nantes 1436-15.

SEUREZ KERWENAN. -

« Seurez Kerwenan » a zo ur gontadenn bet skrivet e galleg gant Ronan Kermene (Dom Duchauchix), Doue d' e bardono. Daoust da Ronan Kermene gouzout ar brezhoneg skrivet e oa bet ar gontadenn-mañ e galleg. An droidigezh-mañ a zo bet graet gant ur Breizh Uhelad eveltañ, an Aotrou Klerg. Sed amañ arroudennoù eus ar raklavar gant R. an Timeur. « Fellout a rae d' an oberour adlakaat da advevañ al lodenn-se eus Breizh-Uhel : ar Menez e-lec'h m' en devoa tremenet e yaouankiz. D' al lenner eta da asantiñ mont war-lerc'h ar skrivagner a-dreuz Ar Menez hag ar Porc'hoed-se evit ober anaoudegezh gant unan eus kornioù heverkañ Breizh. Arabat dreist-holl kemerout skouer diwar unan bennak eus lennerion « Fontaines de Brocéliande » ha na welas en istor Seurez Kerwenan nemet an danevell unton ha disliv eus amourouzion oc'h en em garout e pep furnmez e-touez ur boblañs tud fur ha dinoaz. Ar varnedigezh-se diwar-c'horre eo a voe penn-kaoz moarvat ma voe paouezet da embann oberennig Dom Duchauchix e galleg. Kerse a voe ganin, hag e tiskleris da Ronan Kermene pegement a zisplijadur am boa bet o welout lezel e zanevell war he c'hement all. Ha Ronan Kermene he c'hinnigas din war e hed ur pennadig kent e varv. Ha n' am boe ket a geuz. »

Al levrig-mañ roneoskrivet a zo e gwerzh e ti an Ao. Klerg, person Buhulien. Ar pezh a goust 175 lur hep ken mizoù.

OGAM. -

Kelaouenn an Hengoun Keltiek. Dont a ra er-maez 6 niverenn er bloaz. Kavout a reer enne dreist-holl pennadoù diwar-benn an Istor, henvojennoù Iwerzhon hag an hendraouriezh gant luc'hskeudennoù dispar. Koumanant 1.500 lur. P. Leroux, 2, rue L.-de-Vinci, Rennes - C. C. P. 29.368 Rennes.

LA FLAMME QUI NE MEURT PAS, Petite histoire de la Resistance Bretonne, gant R. Pennek. - D' ur mare ma vez beuzet an emsav en ur mor a ziplomaterezh e ra vad d' ar galon lenn ur skrid evel hini R. Pennek. Didroidell e tispleg petra eo gwir istor Vreizh ha pelec'h emañ gwir dazont Breizh. Un embannadur da lenn ha da vrudañ. - 300 lur, Bretagne Réelle, B. P. 128, Rennes - C.C.P. 754-82 Rennes.
- Diskont pa brener dre 6 da nebeutañ.

HOR YEZH. -

Niverenn 4 « Hor Yezh », rummad nevez, a zo deut er-maez. Enni e c'heller lenn : Studiadenig diwar-benn anvioù-lec'h ur barrez eus Kernev Izel (Sant Vig), gant Erwan BREGAR ; Hol lennerien a skriv (lizheroù gant A. Koulouarn hag O. Mordrel) ; Gerioù a zouaroniezh implijet e lec'hanvadurezh aodoù Breizh, gant H. DYEURE ; C'hoariva Galiv (pe « iwerzhoneg du-mañ), troidigezh ul lizher gant P. A. O Sidchain, embannet war an « Irish Times ») ; Traduttore, traditore ; Gerioù dastumet e Sant Ivi, gant A. HEUSSAFF (kendalc'h : lizherennoù N-R) ; Ar C'helaouennoù. Un niverenn vat ha talvoudus evel kustum. - Ar c'houmanant a zo atav 700 lur. Merour : G. Etienne, Maen ar Ya, Châteaulin - C. C. P. 1162-91 Rennes.

401

GWREG AN TOER. -

Pezh-c'hoari Tangi Malmanche a zo bet troet e frizeg hag embannet e niverenn miz Here ar gelaouenn De Tsjerne. Gant Per Denez ha Klaes Dykstra ez eo bet renket an embannadur-se. Savet eo bet ar skrid frizek diwar an droidigezh saoznek graet gant Arzel Even evit B. B. C. Kêrdiz, hag a skino pezh Malmanche hepdale. Marteze e c'hellomp degas da soñj e oa bet klasket, bloavezhioù zo, gant « Al Liamm » embann c'hoariva Malmanche hag e oa bet miret ouzh « Al Liamm » d' hen ober gant tud aet da dreiñ an Ao. Malmanche diwar e venoz.

BRUD AR BREZHONEG. -

E-barzh kazetenn ar B. B. C. « Radio-Times », niverenn ar 26 a viz Here, ez eus ur pennad gant J. Piette (hor c'henlabourer Arzel EVEN) diwar-benn c'hoariva Tangi Malmanche. D' an 30 he deus ar B. B. C. skinet un droidigezh saoznek (gant Arzel Even) eus MARVAILH AN ENE NAONIEK, c'hoariet dindan evezh Emyr Humphreys. Arzel Even, evel ma ouzer, a zo rener ar gelaouenn « Hor Yezh », he deus embannet 20 skouerenn betek bremañ.

RET EO KLEMM. -

Komzet e vez a adsevel ar rannvroioù. Tud 'zo avat o deus c'hoant « ober » Breizh gant 4 departamant hepken ; ar pempvet, al Lijer-Atlantek, a vije staget neuze ouzh Broioù al Lijer. An M. O. B. (Mouvement pour l'organisation de la Bretagne) en deus goulennet ouzh kannaded an departamant hag ar c'humunioù hag ouzh renerien ar c'hevredigezhioù a bep seurt sinañ un diskleriadur a-enep ur seurt dezo. Pep hini a c'hell ivez lakaat leuniañ goulennadegoù hag o c'has da vurev an M. O. B. evit al Lijer-Atlantek, e ti Pierre Loquet, 7, allée Jeanne, La Baule.

Setu petra a c'heller lakaat warno : « Pétition pour un regroupement sauvegardant les liens entre la Loire-Atlantique et les autres départements de la Bretagne. - Les soussignés demandent au Gouvernement de respecter la volonté des populations des Côtes-du-Nord, du Finistère, de l'Ille-et-Vilaine, de la Loire-Atlantique et du Morbihan, d'appartenir à la même unité administrative d'aménagement et de développement quelle qu'en soit l'étendue géographique ». Lakaat neuze an anv, ar c'hentanv, ar vicher, ar c'homlec'h, deiziañ ha sinañ.

A-ENEP AN ALKOOL. -

Deut eo a-benn Bretoned oberiant 'zo da lakaat moulañ skritelloù e brezhoneg hag e galleg ha traktoù e brezhoneg diwar goust ar burevioù karget eus ar bruderezh enep-mezviñ. Setu pezh a lenned war un trakt : Bretoned... Difenn ar Vro !... a zo mat. Perak neuze lezel HON ENEBOUR BRASAÑ da ziskar hor YEC'HED hag hon NERZH ? BREZEL a rankomp ober d' hon enebour daonet AN ALKOOL. Skarzomp anezhañ diwar douar hor Bro hag e vo GWELLOC'H AR VUHEZ evit pep Breizhad !

DA WERZHAÑ. - « Geriadur gallek-brezhonek » ar c'horonal Troude, embannadur 1842, 942 pajenn. Skrivañ d' an It. M. Tanguy, pension Saint-Jacques, Perros-Guirec.

402

SKOAZELLIT KEF « AL LIAMM » en ur brenañ niverennoù kozh ar gelaouenn. Evit 100 lur ar pezh, e c'hellit kaout an niverennoù-mañ : 5, 6, 26, 28, 29, 30, 31, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 43, 45. Evit 200 lur, an niverenn-doubl 32-33. O goulenn digant ar merour.

LEVRIOU BREZHONEK PE DIWAR-BENN BREIZH a vez gwerzhet e ti DANIGO, levrdir, 26, avenue de la France-Libre Kerfeunteun (Finistère) France [sic]. War ar roll-levrioù kaset deomp hon eus gwelet talbennoù eus levrioù embannet gant « Al Liamm » : AN ANTEKRIST hag AQUIS SUBMERSUS. Niverennoù kozh eus AL LIAMM, GWALARN, STUDI HAG OBER, KAIEROU KRISTEN, AR FALZ, OGAM ha zoken BREIZ ATAO a vez gwerzhet.

DEIZIADUR 1959. -

Embannet hon eus evel bep bloaz un deiziadur godell. E gwerzh emañ e ti Per Bodenan, 200 lur an dek. Ne vez ket gwerzhet a-unanoù. Tri bloaz 'zo hor boa ehanet da embann an deiziadur dre ma ne veze ket prenet trawalc'h evidomp d' en em dennañ hep koll. Spi hon eus e raio pep hini eus e wellañ evit brudañ ha prenañ deiziadur 1959.

« YAOUANKIZ » niv. 2. -

Emañ eil niverenn kelaouenn « Kevredigezh ar Vrezhonegerion Yaouank » o paouez dont er-maez. Ar gelaouennig a zo kempennet brav-tre. Sed amañ roll ar pennadoù a gaver e-barzh : D' al lennerien, e galleg ; Buhez ar Gevredigezh, e galleg ; Breizh yaouank, ene nevez, e galleg ; Kan KAVY e brezhoneg ; Galv ar Vro, e brezhoneg, gant E. Evenou ; Ar Biniou gant A. Toravel ; Hor Breizh, Sevenadurezh Penn ar Bed ; Dazont ar brezhoneg gant A. Toravel ; Hol Levraoueg gant Herve Maze ; Gwerz an Harozed.

Renerezh : E. Evenou, 10, rue Perrault, Fontenay-le-Fleury.

AR SONER. -

Niverenn 107 « Ar Soner » a zo kendalc'h C'houez ar Beuz. Kavout a reer enni rentañ kont kenstrivadegoù Brest, Bro-Wened ha Gourin ha pennadoù diwar-benn an Dans Fisel hag ar Podoù Fer.

« Ar Soner », koumanant-bloaz : 1.000 lur. P. Montjarret, 18, boulevard Joffre, Lorient. C. C. P. Nantes 1436-15.

AN LEF KERNEWEK. -

Niverenn 63 ar gelaouennig kerneveg a zo deut er-maez. Saludiñ a reomp amañ kalonegezh hor mignoned tramor o klask adsevel o yezh hag o bro.

« An Lef », trimiziek, 300 lur, 16 Trevu Rd Camborne.

ANVADUREZH LEC'HIOU MOR. -

Resevet hon eus studiaden an anvioù lec'h en-dro da inizi Houad hag Houedig. Savet eo bet an ensklask-mañ gant Gweltaz Bernier hag embannet gant ar Verdeadurezh Vrezel.

403

RAKPREN. -

Kemenn a reer dimp e vo embannet gant Embannadurioù Brekilien an dastumad barzhonegoù gallek « Chants de l'Armor et de l'Argoat » gant Yves Broustailh.

Al levr da rakprenañ a goust 500 lur. Kas an arc'hant da Y. Broustailh, Lotissement Larvol, Penhars par Quimper. - C.C.P.

1443-47 Rennes. Pep skouerenn a vo niverennet ha merket warni anv ar rakprener.

SECTION MAUNOIR. -

Ar gevredigezh-se a obererezh katolik a zo anavezet mat e-touez Bretoned Pariz ha tro-dro. En he c'hannadig ez eo bet moulet brezhoneg meur a wech. An niverenn 15 (Here 1958) a zo enni un toullad frazennoù brezhoneg a-zivout ar bedenn.

PAJENN AR RE YAOUANK

Gwengolo-Here 1958

Niverenn 12

Unvaniezh a ra nerzh

KER-IZ

gant ERWAN EVENOU

Pa sav ar mor, 'kil an douar.
Dalc'h soñj, Breizhad, eus da gêr gozh,
Dalc'h soñj eus ar gêrbenn dispar
Kouezhet en islonkoù an noz.

Keit ha ma talc'ho hon eñvor,
'Talc'ho hon ene war arvar,
O c'hortoz dirak eon ar mor
Distro hor c'horf war an douar.

Ar c'houmm ur wech o deus lonket
Hor palez meur ha pinvidik,
Hogen en o stradoù kouezhet
'Lamm c'hoazh e galon virvidik.

Kêr-Iz a bae he fec'hedoù,
Ha ni a bae hon digalon.
Met warc'hoazh e tarzho gouloù
Diouzh braouac'h an donder ec'hon.

Selaou, Breizhad, selaou en noz,
Ez bagig, war spoum an houl bras,
Dirak kerreg ar pleg-mor kozh,
Selaou gwerz ar gêr a vev c'hoazh.

Selaou kan ar c'hleier sklinton
A vrall, ez kêrbenn, eus mil tour,
Savet skañv diouzh strad ar c'hevren,
Sklintonoc'h c'hoazh a-dreuz an dour.

Rag ar bobl kollet ha divro
'Adkavo gouestladoù he feiz :
Ar mor don un deiz a gilo,
Ha war ar bed e skedo Breizh.

WAR VARC'H D' AR MOR

gant ALAN TORAVEL

Chomet eo e Breizh ar marc'h arouez ar binvidigezh hag ar galloud, daoust d' an ardivinkoù a bep seurt a weler - ha gwell a se ! - amañ hag ahont. Heuliet o deus ar c'hezeg a dost red hon istor hag hon hengounioù. Marc'hegiezh Breizh a voe e derou ar Grennamzer an hini c'halloudusañ en Europa. A-drugarez dezhi hon eus gonezet an trec'h war Charlez ar Moal e Ballon. Dre ziouer anezhi, e voemp trec'het, ha tost da goll hor frankiz, e Sant Albin an Hiliberenn e 1488.

Anavezet mat eo istor ar marc'h breizhek. Goude bezañ bet distrujet a viliadoù e Rusia da heul Napoleon, e voe kondaonet da vont da get gant ar Stad C'hall 6-pad an XIXvet kantved. Tost e voe d' ar ouenn mervel nemet youl un nebeut saverien gezeg a zalc'has ganti. Deut eo da vezañ Breizh ur greizenn a

saverezh-gezeg a vez gwerzhet he loened er bed a-bezh.

Eveljust sent e-leizh o deus graet war-dro ar c'hezeg evit o gwareziñ. An hini pouezusañ anezhe a zo Sant Alar. War a seblant, en deus ar Sant-mañ kemeret war e gont galloud ur sant koshoc'h ha breizhek-rik, Sant Telo. Kavout a reer ivez Sant Alar e kornioù 'zo eus Bro-C'hall, e Bro-Bikardez hag e Bro-Limouziñ. Hervez ar c'hiz, e-lec'h pedennoù pe arc'hant e vez roet d' ar Sant ur bouchig reun kemeret diwar ar marc'h a fell d' ar gouerion diwall a bep kleñved. War aodoù Bro-Dreger, n' o deus ket aon ar c'hezeg rak ar mor. Bep bloaz e vez lidet war div enezenn ur pardon gouestlet d' ar c'hezeg. Gallout a reer o zizhout war droad d' an izel vor. Bez e vez zoken etre enezenn Maodez bag an Douar Bras ur redadeg kezeg. Un arvest dispar eo gwelout ar c'haloupadeg a-hed an traezhennoù. E-doug ar pardon e vez binniget ar c'hezeg.

Nevez 'zo eo bet savet ur greizenn ar varc'hegerezh war un enezenn 'tal-kichen Trebeurden, en enezenn Milio, enni 14 marc'h. An enezennig-se a ro dimp ur skeudenn, e bihan, eus hor c'hoar tramor, Iwerzhon, paradoz ar c'hezeg war an douar.

KOEFOU HA BRAGOU-BRAS

gant ALAN TORAVEL

Dilez ar gwiskamantoù broadel gant pobl Vreizh a zo danvez da glemm d' an douristed, ha dimp-ni ivez, met evit abegoù disheñvel. Paneve ar c'helc'hioù keltiek, e vefe aet ar soñj anezhe diouzhimp.

O istor a denn un tammig d' an hini a c'hoarvez pa daoler ur bodad lann en tan. Deviñ a ra al lann en un taol en ur strakal hag, a-benn nebeut, n' eus mui nemet ludu. Daoust da gredenn kalz a dud, n' eo ket kozh-tre hor gwiskamantoù. Abaoe an dispac'h hepken o deus diwanet war ar maezioù. Dister a-walc'h e oant en derou, **ha** ne oa ket kalz a gemm etreze ha re gouerion Vro-C'hall. Tamm-ha-tamm avat e teujont da vezañ bravoc'h-bravañ, pephini o fellout dezhañ bezañ fichet kaeroc'h eget an amezeg. Dilhadoù ar merc'hed eveljust a voe ar muiañ kinklet. Keñveriet eo bet o dilhad ouzh re an uhelidi wechall. E gwirionez, ar gouerion o deus adkemeret dilhadoù o mistri en ur adaozañ anezhe diouzh o mennoz ha diouzh o yalc'h. Arabat krediñ koulskoude ne heulient ket giz an deiz. Er c'hontrol, betek 1914, o deus kemmet dizehan. Koef ar Bigoudennez, da skouer, a zo aet war vrasaat betek tizhout an uhelder a anavezet bremañ. Ur boned bihan e oa hepken ur c'hantved 'zo.

Goude ar brezel kentañ ez a war gilañ dre-holl ar gwiskamantoù, a-gevret gant ar yezh hag ar spered broadel. Paouezet o deus da gemmañ hag an dra-se a voe an taol diwezhañ evite. Un dilhad a dle kemmañ. Adal ar poent ma klaskas a nebeut dastumerion bodañ ha mirout er mirdioù hor gwiskoù, e oant kondaonet da vervel dizale.

Ret o menegiñ strivoù Janed Malivel a soñjas zoken e-pad ur pennadig sevel ur gelaouenn mod. Labourioù Kreston war an hevelep tachenn nepell 'zo a c'houlenn meleudi ivez.

An holl strivoù-se avat ne roont ket un diskoulm d' ar gudenn. Ur gudenn hep diskoulm a lavaro tud 'zo o komz evelhen : n' eus ket tu da vont enep red ar vuhez modern. Tonket eo d' an dilhadoù kozh mervel. Ya, a c'hell bezañ, met n' eo ket d' ar skiantourion da reiñ ar respont. D'ar bobl eo, ha betek-hen, n' o ket bet roet dezhi an tu d' hen ober. Ur pezh-dilhad evel ar c'habig, adlakaet en enor abaoe ar brezel diwezhañ, a brou ez eus tu gant un tamm ijin d' ober gant doareoù kozh ar gwiskamantoù hep bezañ gwisket evel da Veurlarjez.

PAJENN AR RE YAOUANK, aozet gant KEVREDIGEZH AR VREZHONEGERIEN YAOUANK.
Renerezh : E. EVENOU, 10, rue Perrault, Lotissement de la Croix-du-Mont,
Fontenay-le-Fleury (Seine-et-Oise).

Embannet gant Al Liamm.

DEIZIADUR GODELL 1959

(luc'hskeudenn gaer ur vag dre lien)

an 10 : 200 lur franko

Ne vez ket gwerzhet a-unanoù

P. Bodenan, 3, Chemin des Potiers, Ergué-Armel

Quimper. - C. C. P. 212-23 Rennes

BRUDEREZH

Unan eus nerzhioù brasañ ar bed

a-vremañ

UN DIBAB eus labourioù gwellañ Arzourion hag Arzvicherourion AR VRO

e-kreiz PARIS e ti

R oc' Armor

30 straed St-Roch - PARIS (1)

e-kichen an Opera

MERC'HODENNOU - BRAVIGOU - KABIGOU

PRIAJOU KEMPER

GWIADOU - BRODEREZH - DANTELEZ

TAOLENNOU - KIZELLADURIOU

PRENIT

EMBANNADURIOU AR BIBL

E Ti

An Dimezell M. L. PHILIPPE

"Aux Sept Saints"

19 ru Lyon - BREST

Arz relijiel - Delwenoù - Skeudennoù - Levrioù - Gwiskamantoù liderezh

E gwerzh :

- AVIEL St YANN 275 lur
- AVIEL St MAZE 275 lur
- KOHELETH (An EKLESIASTEZ) 100 lur
- DISKULIADUR St YANN 200 lur
- LEVR AR FURNEZ 210 lur
- HABAKOUK, HOBDIA, YOEL, YONA 210 lur
- AR WERC'HEZ VARI 170 lur

AL LIAMM - SKRIDOU BREIZH

TAOLIT EVEZH ! Betek an 31 a viz Kerzu kement-hini a breno evit 2.000 lur a levrioù er roll da heul en devo ar gwir da zibab ul levr e-touez ar re merket gant ur steredennig.

HASTIT BUAN

- 1) Dictionnaire Français-Breton (R. Hemon) 700 lur
- 2) Dictionnaire Breton-Français (R. Hemon) 700 lur
- 3) Grammaire Bretonne (R. Hemon) 310 lur
- 4) Yezhadur Bras (Kervella) 900 lur
- 5) Le Vannetais unifié (R. ar Mason) 50 lur
- 6) Yezhadur berr ar C'hembraeg (Abeozen) 250 lur
- 7) Korf an den (Per Denez) 100 lur
- 8) Komzoù bev (Maodez Glanndour) 1.100 lur
- * 9) An Aotrou Bimbochet e Breizh (R. Hemon) 350 lur
- * 10) Kleier Eured (R. Hemon) 350 lur
- * 11) Dremm an Ankou (Abeozen) 350 lur
- * 12) Hervalina Geraouell (Abeozen) 400 lur
- * 13) Evit ket a netra (R. ar Mason) 400 lur
- * 14) An Ti Satanazet (J. Riou) 350 lur
- * 15) Labous ar Wirionez (R. Hemon) 400 lur
- * 16) Alanig an Tri Roue (R. Hemon) 400 lur
- * 17) En ur Rambreal (Kerwerc'hez) 400 lur
- 18) C'hoariva brezhonek 300 lur

19) Ar Marvailher Italiat	100	lur
20) Trema an heol o sevel (Kaba)	250	lur
21) Telenn Arvor (Brizeug)	100	lur
22) Istor ar Bed (II, Vallée-Mordiern)	200	lur
23) Traoniennoù ha kaniennoù mor (A. Guilcher)	200	lur
24) Notennoù diwar-benn ar Gelted koz (Vallée)	800	lur
25) Marvailhoù ar Vretoned (lennadurioù)	250	lur
26) Marvailhoù loened (Abeozen)	250	lur
* 27) Buhez Lommig (Drezen-Haas)	350	lur
28) Archives Institut Celtique Niv. 1, 2, 3 (ar pezh)	200	lur
* 29) Langue Bretonne (R. Hemon)	350	lur
* 30) An Antekrist (Malmanche)	320 (Alfa)	180 lur
* 31) Ar Spontailh (Jarl Priel)	480 (Alfa)	350 lur
32) Aquis Submersus (tr. P. Denez)	280 (Alfa)	150 lur
33) Kleñved an Togn (Jarl Priel)	150	lur
34) Ar c'horf dindan dreid va zad kozh	50	lur-
35) Bisousig Kazh an Tevenn (Abeozen)	150	lur
* 36) Barzhaz (Alfa)	400	lur
37) Cours Elémentaire de Breton (R. Hemon)	380	lur
* 38) Va Zammig Buhez (Jarl Priel)	800, ha	495 lur
* 39) Evidon va unan (Ronan Huon)	650 ha	460 lur
* 40) Va Buhez e Rusia (Jarl Priel) ..	1.000, 800 ha	495 lur
* 41) An Ti a drizek siminal (R. Hemon)	495	lur
42) Aman hag ahont (Jarl Priel)	1.200 hag	800 lur
43) Istor al Lennegezh (Abeozen)	1.500, 1.200 ha	850 lur
44) Geriadur Istorel - lizherenn A (R. Hemon)	1.000	lur
45) Tristan hag Izold (Langleiz)	1.000	lur
46) Arnodenn an Trec'h	60	lur
47) Geotenn ar Werc'hez (J. Riou)	400	lur
48) Barzhonegoù (Kerverziou)	400	lur
49) Ali Baba (tr. J. Konan)	180	lur
50) Tour ar Bleiz (P. Feval)	100	lur
51) Merc'hig ar Rozenn	150	lur
52) Paotr e varv glas	150	lur
53) Robinson Krusoe	150	lur
54) Ar C'hemener bihan kalonek	180	lur
55) Luduennig	150	lur
56) Ar Goantenn e Koad ar c'housk	190	lur
57) Kabeliig Ruz	150	lur
58) Gwenn-Erc'h	150	lur
59) Istor Meudig	190	lur
60) Ar c'hazh e heuzoù ler	190	lur

Ar RADIO e BREIZH

ENKLASK

"Kevredigezh ar Selaouerien"

A - Goulennoù

1. - Ha klevout a rit abadennoù RADIO-KIMERC'H ? Mat - Fall - Tamm ebet.
2. - Ha selaou a rit an abadennoù-se ? Bep gwech - Alies - Gwechoù 'zo.
3. - Danvezioù abadennoù da renkañ hervez ho soñj :

Beajoù

Kanaouennoù

Kegin.

Keleier (ar Vro hag ar Bed)

Kentelioù brezhoneg

Deskadurezh

Giz (breizhat hag etrevroadel)

Levrioù nevez embannet

Lezennoù

Micherioù

Pezhioù-c'hoari

Skiantoù (petra nevez...)

Sonerezh

Sportoù

(1) Kinnigit ivez danvezioù all.

B - Evezhiadennoù

Kasit ar follennoù-mañ da :

Abel OMNES, Kastell Kêrigoantik, 10, straed Duguay-Trouin, Sant Brieg
Goulennit follennoù all ivez.

Hoc'h anv :

ho chomlec'h

AL LIAMM 71

AL LIAMM
Tir na n-óg

NIVERENN 71

Du – Kerzu 1958

TAOLENN

Ginivelezh, gant A. Toravel	415
Hamlet, gant Boris Pasternak	416
Gwerz diwar-benn ur fload listri kollet war dal pennmarc'h	417
Ar Poltred, gant Jorj Le Cler	420
Skol Louarn Veig Trebern, gant Youenn Drezen	427
Kanevedenn, gant Youenn Olier	432
Selma Lagerlöf, gant Jakez Konan	437
Ar Bioloñzour, gant Selma Lagerlöf (tr. gant J. K.)	442
Kelennerezh ar gouezeleg e skolioù Bro-Skos, gant D. S. Thomson	451
Kengomz, gant Jil Ewan	455
Loeiz Eunius, gant Jakez Konan	458
Lizhiri Meven Mordiern da Yann Ber Kalloc'h (br. gant an Dr Palaux)	470
Gwall Amzer, gant Bleun Benal	475
Notennoù	476
Roll ar Pennadoù	484
Pajenn ar re Yaouank	488

GINIVELEZH

gant

Alan TORAVEL

Kuitaet em eus va c'hambr klouar,
 Ha kerzhet hep ur vantell en noz,
 'Kreiz glaveier mut ar glac'har.
 War gompezennoù hir ha dic'hoarzh
 O deus ruzataet botoù va skuizhder.

Erru on erfin e-tal an aod.
 Savet em eus ouzh un noz o serriñ
 Banniel va goanag.
 N ' em astenn a ra, bras ha fetis
 Evel ur c'han a ziwan en tav.

Bremañ e c'hellan treiñ kein.
 'Vel ul laer e redan kuit.
 'N ' eus netra em chakod avat,
 Nemet em c'halon ur yac'had spi,
 Ar spi a c'hanas un deiz ar stered.

Me 'm eus graet ur bed.
 Em c'hambr emañ holl neizh ar bed,
 A hej ken taer stalaf va frenestr.
 Pa savo an heol,
 E tavo pep tra emañ.

Hag ar joa a gano er vanell didud.

HAMLET

gant Boris PASTERNAK

Ar varzhoneg-mañ a zo tennet eus « An Doktor Jivago », romant Boris Pasternak, echuet e 1954. Roet eo bet dezhañ Priz Nobel e 1958. Lakaet eo bet e brezhoneg ar gwerzennoù-mañ diwar an droidigezh c'hallek.

Pep tra a dav. War al leur on savet.
 Va c'hein ouzh an nor e klevan,
 Damvouget evel ur vouezh pell,
 Un heklev eus kement 'zo ouzh va c'hedal

An noz du he deus graet ac'hanon he fal
 Ha troet kant lagad war va zu.
 Abba tad, gra, mar deo posubl
 Ma ne vo ket evidon ar c'halir-mañ.

Da vennad pennek, neoazh a garan,
 Hag ar roll-se a zo diouzhin.
 Met un drama all a zo war al leur :
 Ro din evit ar wech, ar gwir da vont.

Hogen divizet eo bet urzh an oberoù
 Hag an termen, da vat.
 Va unan. E pep lec'h emañ ar farizianed mistri.
 Gwashoc'h eo bevañ eget treuziñ ur park.

GWERZ DIWAR-BENN UR FLOAD LISTRI KOLLET WAR DAL PENN-MARC'H

Bremañ bloaz da foar santez Katell
Sortias ar flod diouzh stêr Bourdel.

Ha pa voe war ar rad mouilhet,
Ne oa banne avel ebet.

Ha kaer he devoa naviget,
Avel a-walc'h ne gave ket.

Pa voe erru war dal Penn-Marc'h,
He doe kavet avel a-walc'h.

- Gouloù a-dreñv, gouloù a-raok ?
Ha ni 'vont, e Penn-Marc'h, d' an aod !

- Kouraj, kouraj, bugaligoù,
Da vont 'benn avel d' ar C'heloù (*) .

« Ma 'z eomp 'benn avel d' ar C'heloù,
Ni vo ka(v)et, e Penn-Marc'h, en aochoù.

- Petra c'hoarvez gant Penn-Marc'hiz,
'Terc'hel gouloù-noz 'n o iliz ?

« Gouloù a-dreñv, gouloù a-raok,
Me 'sonje din be'añ 'kreiz ar flod. »

418

Kriz e galon, neb na ouele,
War dal Penn-Marc'h neb a veze.

O welet ar mor o virviñ,
Gant ar vartoloded o veuziñ ;

O wel't ar mor bras o ruziañ
Gant gwad ar gristenien ennañ.

- Piv gaso 'r c'heloù da Waien,
Eo kollet ar flod holl 'met unen ?

- Piv 'fell deoc'h, 'met ur chas-mare,
'Met ur chas-mare a rafe ?

« Ur chas-mare a Borzh-Louizou,
A soñje 'toulle ar C'heloù. »

N' oa ket e gomz peurlavaret,
Un taol-mor en deus eñ beuzet.

Kriz e galon, neb na ouele,
War dal Penn-Marc'h neb a veze,

Neb a wele merc'hed Gwaien
O vont d' an aod pep a unen ;

Neb a wele merc'hed Gwaien,

'Tont d' an aod gant liñselioù gwenn;

Seizh intañvez ha seizh ugen',
O vont d' an aod en ur vandenn ;

O c'houl' an eil digant eben :
- N' peus ket klevet keloù va den ?

- Keloù ho ten, ha va hini ?
War dal Penn-Marc'h 'mañ o veuziñ. »

Kriz e galon, neb na ouele,
'Korn an Dorchenn neb a veze,

O wel't ar c'horfoù marv o ton'
Da Blozeved ha d' ar C'hadon.

419

Ret eo bennigañ ar parkoù
Evit douarañ ar c'horfoù.

E Plozeved, er parkoù, 'mañ
Gouelioù lien ar flod o sec'hañ.

An ozhac'h Dreo ' zo un den mat ;
'N eus sternet e garr d' o charreat,

Evit o c'has, a dri da dri,
Da vered Penn-Marc'h da interi'.

Mallozh, mallozh da Benn-Marc'hiz,
A zalc'h gouloù-noz 'n o iliz ;

Da Benn-Marc'hiz da Blozeved,
Ivez da Benn-Horz ha d' an Dreinded,

A zalc'h gouloù 'n o ilizoù,
'Vit ma 'z ay d' an aod batimanchoù !

Dastumet hag adaozet gant
YOUENN DREZEN.

(*) Ar C'heloù : kerreg bras er-maez da Geriti Penn-Marc'h ; « Les Etocs », e galleg.

AR POLTRED

gant Jorj LE CLER

D' am mignon ker E. AR BARZIG, en deus skoazellet ac'hanon war hent marzhus ar brezhoneg.

Tolpet e oa an holl diegezh er mintin-mañ. Ouzhpenn ur sizhun dija e oa bet sebeliet korf an tad Herve : gant ur bern kamaradoù e oa bet ambrouget da vered e barrez, un tammig bered e kousk enni o diwezhañ hun kement a vartoloded luskellet gant kan ha garm an avel-vor. Pemp bloaz ha daou-ugent en doa merdeet an Herve gozh : setu degouezhet an diskuizh peurbadus evitañ.

Bez' e oa eno Marianna, e verc'h, gant he c'hoef atav a-dreuz war he fenn, he fried Frañsez, bet martolod ivez met deuet da vezañ gward-stal en Oriant, ur gwall vutuner anezhañ ; c'hoar Marianna, Katell, fichet brav, kozh dimezell o chom e Pariz, o tibunañ hep ehan bravder ar gêrbenn... ; o breur Lom, martolod evel e dad, hag e wreg Eliza.

Ne gomzan ket eus ar vugale : leun e oa an ti gant garmoù ar re-se. Moged butun a save diouzh genou hanter-zizantet ar baotred. Pep hini en doa da gemer e lodenn. Paour a-walc'h o doa bevet ar gerent, met abalamour d' o furnezh ha d' o skiant o doa labouret en ur lakaat da greskiñ o madoù dister.

Hiziv e oa ret d' o bugale kemer o feadra e Kervihan, un tammig ti kluchet war gribell ar vro, tost a-walc'h ouzh ar mor.

Digor bras an armelioù e furche ar maouezed, oc'h astenn war ar gweleoù liñserioù gwenn-kann, c'hwez vat ganto evel ma vez peurvuiañ war ar maez.

421

- « Setu tavañjer hor mamm, Doue d' he fardono, an hini a veze lakaet ganti da Sul ar Bleunioù pe da Sul Fask... Marianna, kemer anezhi 'ta n' em eus netra d' ober ganti. » Ar baotred a skrabe er c'hav, o tigeriñ un diretenn amañ, o firbouchal a-hont, o hejañ ur sailh merglet, ur rastell dorret pe ur voest leun a draoùigoù : sifell, kanelloù, higennoù, hag all... Bep an amzer e veze c'hoarzhadeg ken na veze dav d' ar maouezed dont diwar herr evit lakaat peoc'h...

- « Tavit 'ta, paotred. N' eo ket dereat c'hoarzhin evelse ! » Diskouezet e veze dezho an tog plouz kavet e-traoñ ar ganastell, un tog a oa war penn an tad un deiz ma oa deuet d' ar gêr mezv-dall. Soñj hoc'h eus ? Kollet en doa an tog e riolenn Kerpinet. Ne oa ket kustum d' en em vezviñ koulskoude, met bet e oa an deiz-se o kerc'hat e leve...

En un hanter-zevezh e voe dismantret madoù ar gerent : leun-kouch e oa ar malizennoù.

Ar vugale, mall bras warno, a furgute er grignol boultrennek. Ur grignol ! Ur baradoz evit ar re vihan ! Dre-holl e spurmante loustoni ha kozhkailhoù a bep seurt liv. Nag a draoù dister en doa dastumet ar paour-kaezh tad !

Pa c'hoarvezas d' ar maouezed pignat gant an diri e pennboufent raktal dirak al labour o doa da gregiñ ennañ. N' oa ket c'hoari bouloù piti edo ar vugale : c'hoari cow-boy ha Tarzan ne lavaran ket. Safar spontus : yudal ha jestraouiñ a raent evel diaouloù chomet o lost etre dent Sant Per.

Kavet ur verc'hodenn dindan ur bern liboudennoù, Annaïg a huche kreñv ha ne oa ket evit en em glevout gant e c'hoarezed, pep hini anezho o c'hoantaat ober skol d' ar bompinenn evel « dimezell Anna » o skolaerez.

Yann, ar c'hoshañ eus ar vugale, a lamme war an treustoù divent pa chomas a-greiz-holl e veg war nav eur : dirazañ, ya dirazañ... ur vaouez o sellout outañ ! Ur sell leun a velkoni... Piv e oa ? Yann a chomas sebezet, o tigeriñ e zaoulagad brasoc'h eget tour-tan Kernevest. Ne oa ket e vamm, na Katell nag Eliza, e voerebed. Kalz re yaouank e seblante bezañ ar Vreizhadez-se ; piv e oa 'ta ? Goustadig e tostaas outi evit sellout spisoc'h. Mousc'hoarzhin a reas outañ e-unan : gant an deñvalijenn en doa kemeret evit ur vaouez vev pezh ne oa nemet ur... poltred a-ispilh ouzh ur boentenn, poltred ur vaouez wisket e-giz ar vro. Hag eñ da ziskenn diouzh e ched.

- « Hopala, emezañ, ret eo din mont da lavarout d' am mamm... »

422

Peder ha peder e teuas gantañ ar skalieroù, o huchal a-bouez-penn : « Mamm, kavet 'm eus ur poltred, ur pezh hini, deus buan d' e welout... » A-daol-trumm e sailhas e-barzh ar gegin evel un tarz-hurun o skrakal en oabl digoumoul. Darbet e voe d' an eontr Frañsez diskar e werennad win a sune gant plijadur ur c'hazh o lipat e vanne laezh... E dad a savas... e vamm a c'harmas... Kateli a vesteodas :

- « N' out ket hanter sot, marmouz... N' az peuz ket mezhañ o huchal evel-se. Sell ouzh da eontr... »

Paour-kaezh tonton Lom ! ! ! Ruz ken ma oa ruz e pasae ken ma oa un druez ouzh e welout : hanter lonket e rezad-dent gantañ, e oa war-nes bezañ mouget e-pad ma rede gwin ruz (hini Aljeria) a-hed e vragoù voulouz.

- « *Cet âge est sans pitié...* »

- « Petra ' lavarez, Yann, ur poltred ? Ur poltred a lavaran-me, ur skeudenn n' eo ken moarvat... Pelec'h emañ ? »

Hag hep gortoz respont e heuljont ar paotr difeson.

Pazennoù dismantret ar skalier a gouignas spontus dindan ar prosesion. Gaoliata a rejont an truilhoù strewet tu evit tu dre-holl gant o zudigoù hag i da wilc'hañ ouzh ar poltred diskouezet gant ar bugel.

- « Loustoni 'zo warnañ, » eme Marianna.

Gant korn he zavañjer e torchas ar skeudenn en ur dostaat ouzh al lomber dister ha strizh.

Poltred ur plac'h eus ar vro e oa : divjod livrin, daoulagad digor-frank, glas evel ar foeneg e miz Mae. Mousc'hoarzhin a rae an dimezell dianav. Ar familh a ziredas da welout gwelloc'h. Marianna a flouras an daolenn.

- « N' on ket evit lavarout petra eo se. » Hag hi da reiñ ar poltred d' he breur. Pep hini a sellas outañ gant evezh : tremen a reas ouzh an eil dorn d' egile.

- « Ha gwelet hoc'h eus ? Bez 'z eus un anv bennak skrivet en traoñ, hanter-ziverket ma 'z eo gant ar bouldrenn. »

Goude bezañ adkemeret ar poltred, al lunedoù uhel war he fri evel ar gward-maezioù, Marianna a embannas krenn ha krak e oa : « MORIN » an anv-se. An tiegezh a-bezh a asantas diouzhtu gant doujañs evit ar c'hoar henañ. Eontr Lom a zisklerias en doa anavezet ur « Morin » er c'hatekiz ha tintin Katell a zisplegas e oa « Morin » anv ur paotr-lizhiri e Pariz, met « re sot e oa evit livañ un dra ken fall zoken ».

- « Feiz, petra a vo graet anezhañ ? » eme Lom.

- « N' eus ket nemet e reiñ d' an neb en deus e gavet, a eilgerias Katell. Ma vije bet ul livadur brav ! Mechal perak mirout bitrakoù evel-se pa 'z eo leun dija hor malizennoù. Evidon-me, n' em eus netra d' ober gantañ : poltredoù kalz kaeroc'h a vez gwelet bemdez e Pariz. Yann, mar karez e va dit. »

423

Hep marc'hata tamm ar paotr e gemeras...

...Ur wech muioc'h ar pazennoù a gouignas dindan pouez didruez ar furcherien o kaketal.

Evit gwir, ne ouie ket Yann tamm ebet petra ober gant skeudenn an dimezell. Ne gave ket anezhi brav-tre. Daoust hag e vestr-skol ne roe ket dezhañ imajoù soudarded Napoleon-kozh kalz fromusoc'h ha, pezh a zo dedennusoc'h, a c'helle bezañ peget war follennoù al levr Chokolad « Cemoi » ?

Aes eo gouzout pezh a c'hoarvezas : lakaet e voe ar poltred war ur bern pilhoù ha Yann a gendalc'has e abadenn c'hoari gant e gendirvi. Ankounaet krenn e voe poltred an dimezell hag he mousc'hoarzh kevrinus...

* * *

Diouzh an noz e echuas ar reuz. Tonton Lom a hikete dre ar gwin ruz lipet a-hed an deiz. Ar vugale, skuizh goude un devezh ken plijus, a gave gwelloc'h c'hoari er-maez a-raok mont kuit.

War-dro seizh eur an otoioù a zifoupas er porzh. Ret e oa kargañ ar c'hirri. E korf o roched, ar wazed a grogas gant o labour. Gant evezh bras e voe douget an armelioù o lufrañ evel botoù ar person pa zeu an eskob d' ar barrez. Lakaet en arigrap, goullonderet, serret ar stalafioù, an ti oa deuet da vezañ ur c'horf hep ene... Mantrus eo soñjal e vez dilezet ken aezet kavell ur familh !

Dindan ar fiezenn e kreske bernioù pilhoù diskennet gant eontr Lom.

E-touez an traoù freget ne c'helle ket an dud gwelout poltred ar Vreizhadez... Ar pilhaouer, dezhañ mourroù tev hag un oto a c'hiz kozh, en doa da gemer ar pakadoù evit pemp kant lur.

A-hont al lusenn a c'holoe an oabl a-us d' ar mor. An heol, echu e dro, a ziskenne goustadig a-dreñv pin Kerkado. Roc'hadenn an otoioù o loc'hañ a zirenkas peoc'h an ti...

En oabl hurrenek, morvrini a goage : un taol arnev a darzho c'hoazh fenezh.

* * *

424

C'hwec'h miz a dremenas... Pep hini en doa kendalc'het gant e hent hervez e labour hag e galon.

N' en doa ket labouret Frañsez an deiz-se : poent e oa pleustriñ war ar pour el liorz en doa feurmet e rakkêr an Orient. Tuig ha talig e oa dezhañ ober war-dro an douar, eñ bet martolod taer e-pad meur a vloavezh, met Marianna ne leze ket anezhañ da gontañ blev e vourroù...

C'hoarvezet a c'hoarvezo ez ae d' e jardrin evel un den barnet da vezañ krouget...

Er mintin-mañ Frañsez en doa plantet pour e vuiañ-karet. Goustadig ez ae war e giz. Kreisteiz a dinte e tour an iliz pa zegouezhas er gêr.

- « Petra 'zo da verenn ? » a c'houlennas-eñ gant e bried.

- « Brizhili fritet, » a respontas e wreg en ur fourgasiñ he fillig.

An den a glemmas war an amzer tefourek. Dav e oa bet dezhañ mont da c'houlenn pour e ti Job Kariou : n' eo ket gant pevar c'hant pourenn e c'heller aozañ soubenn evit ur vloavezh ! Ker eo bevañ hiziv an deiz !

* * *

Peurechu ar verenn, Yann, ar paotrig, a zistroas d' ar skol herr warnañ, ha Marianna a grogas gant he skudilli.

Nag ur blijadur eo, goude merenn, sunañ ar c'horn-butun en ur lenn ar gelaouenn ! Frañsez a azezas en e gador-vrec'h, o vandrouilhat e bipenn rikamanet. En e gichen, Marianna, o piltrotat er gegin, a echue dichipot he labour.

A-greiz-holl ur youc'hadenn skiltrus, ul lamm krenn... Frañsez a jestraoue ar gelaouenn en ur vlejal spontus :

- « Sell 'ta... Sell 'ta... ar... pol... poltred ! »

Marianna, souezhet-mik, a lezas he skubell da gouezhañ war al leur (unan nevez, prenet e Prizunik ar sizhun dremenet). He fried, ruz e zivjod ken ma oa ruz, dispourbellet e zaoulagad, a horjelle evel ur verc'hodenn beurflastret.

- « En an' Doue petra a c'hoarvez ? »

425

Beukal a rae Frañsez hep gellout respont. Diskouez a reas gant e viz-yod ul luc'hskeudenn. Marianna a ziframmas ar gazetenn diouzh bizied he gwaz... hag e welas... Ul luc'hskeudenn vras... Diouzhtu ec'h anavezias poltred ar Vreizhadez kavet e grignol he c'herent, poltred roet d' he mab, ar poltred ma oa merket « MORIN » warnañ...

Treuzigellañ a reas... hag hi da lenn :

« Dilun diwezhañ eo bet gwerzhet ur poltred livet gant an arzour brudet MORIN e Mirdi New-York ; poltred ur Vreizhadez yaouank eus kornad Alre eo.

« Prenet eo bet evit 30 milion a lur gant ar paramantour John Skelton, eus Boston.

« Ar pempvet poltred Morin eo a zo bet kavet abaoe dek vloaz. Krediñ a reer ez eo bet livet an daolenn-mañ pa chomas Morin e Mor-Bihan hanter-kant vloaz 'zo. »

Ne oa ket evit faziañ... Marianna ne grede ket toullañ kaoz gant aon rak he fried. Falvarc'hañ a rae Frañsez, e vlev a-bik war e benn, e zaouarn o krenañ, e seblante bezañ war-nes mougañ. Bep an amzer e huanade, e risigne e zent. Rigasat a rae evel un den a zo un naer-wiber en e advragou.

- « Te gred ivez eo... »

Marianna a chome alvaonet, torret he fenn gant ur c'heloù ken dic'hortoz.

Leuskel a reas an den ur youc'hadenn skrijus, hep lavarout ur ger e sailhas trema an nor. Difaragoellañ a reas gant an diri, o huchal a-bouez-penn :

- « Ar pilhaouer, mallozh ruz, ar pilhaouer... »

Marianna a chomas nec'het. Kouezhañ a reas war ur gador hag e zirollas da ouelañ.

...Er-maez e voe klevet c'hwitellerez an Oriant o c'hervel ar vicherourien d' al labour.

* * *

Pell e chomas Marianna da zifronkañ. Da belec'h e oa aet Frañsez ? Redet en doa marteze da bellgomz d' ar pilhaouer ?... Sklaer e oa ar gudenn : Yann en doa lezet ar poltred e-touez ar pilhoù kozh. Da biv rebech ar sottoni-se ? Piv en dije kredet e oa al livour-se ken talvoudus ? Daoust hag n' he doa ket lavaret he c'hoar Katell e oa ur « bitrak » ar skeudenn-se ? Perak lenvañ ? Re ziwezhat e oa bremañ. Bevet o doa war-bouez o divrec'h bete-vremañ... kenderc'hel a raint d' hen ober. Tregont milion a lurioù ! Ur bern arc'hant avat ! Met n' eo ket gant an arc'hant e teu an eürusted : lavaret e vez eo diaes d' un den pinvidik-mor mont d' ar baradoz...

426

Hep dale e tistroio Frañsez, kompren a raio...

...Marianna ne welo ket ken he gwaz... a-benn un eur, daou archer a bignas gant an diri : Frañsez en doa pellgomzet d' ar pilhaouer, hemañ en doa gwerzhet, emezañ, ar poltred evit eizh kant lur... Ne ouie ket da biv... keuz en doa ivez, met ne c'helle ket divinout e oa ken prizius an tamm poltred-mañ !

. . . . .

Ambrouget e voe Frañsez da di ar-re sot e Lezvellec. N' anaveze mui den ebet. Pa veze komzet outañ, e kouezhe en e goazez en ur grial :

- « Tregont, me ' lavar dit... tregont milion... » Hag e tirolle da c'hoarzhin.

A-benn ur bloaz, da vare ma vez al laboused o neizhiañ e beg ar skourroù deliek, ur ruzell-veure, e kouezhas Frañsez marv-mik : kavet e voe a-hed e gorf war leur ar gambr gant ar c'hlañvdiour o tegas dezhañ ur volennad gafe.

...Ha pell, pell, en tu all d' ar mor, ar Vreizhadez yaouank a gendalc'he da vousec'hoarzhin ouzh an dud n' o doa ket he disprizet.

SKOL-LOUARN VEIG TREBERN

GANT YOUENN DREZEN

Da ROPARZ HEMON.

Evit komz heñvel ouzh ar wirionez n' eo ket an daou baotrig eo a vije bet da damall abalamour d' ar skol. Ur skol-louarn, a fell din lavarout, hag a badas ur miz. Mes Jakez Konan, ar bouloñjer, hag an Dimezell Blev-Griz - burev-butun ha kelaouennoù - eus ar Ru-Vras. An dud war an oad, evel Jakez Konan hag an Dimezell Blev-Griz, o vezañ m' int bet, evel an holl, krouadurien d' ur mare bennak eus o buhez, a dlefe gouzout n' eus digarez mat ebet da zistreiñ ar vugale diwar hent ar skol ; rak ar vugale ne garont ket ar skol. An daou-mañ, dreist-holl, ne c'houlennent ket gwelloc'h eget chom hep mont di. Dres a-walc'h, n' eo ket diouer a skoilhoù o doa d' o lakaat da jourdal 'hed o hent, dre ma oa ti o zud, er penn all da gêr, e bord al lenn, war ar Waremm-Mên. Skritell e potin glas korn o ru e oa merket warni « Voie Romaine ». Brezhonekaet a oa bet an anv dic'hiz-se gant an dud, ha distaget e veze «Waremm-Mên ». N' oa ket bet lazhet c'hoazh Jean Jaurès, ha n' oa ket keal en amzerioù-se, da zistroadañ ar « Voie Romaine », ha lakaat en e lec'h anv an Teodeg Meur, evel m' eo bet graet abaoe.

Ha neuze « Jean-Jaurès » pe « Voie Romaine », ken hir ha ken hir eo forzh penaos, hent ar skol - Sant-Gabriel - gant teir blasenn ha ruioù, n' oar den pet, da dreuzañ pe da hedañ.

Re verr, memes tra, zoken evit divesker paotredigoù eizh vloaz, n' oa na mall na c'hoant ganto bezañ degouezhet. An daouig-mañ ne vourrent ket er skol, evel ma 'm eus lavaret, ha ne lakaent ket nemeur a dizh da vont dre an hent ar berrañ da zastum deskadurezh digant ar Frered, du-hont, er penn all da gêr, war Hent ar Vered, e-tal ar parkeier.

428

Graet o doa an dro vras, evel kustum, ha chom a raent da ruzañ o botoù-koad war ar Marc'hallac'h. Gwir eo n' oa nemet eizh eur nemet kard, pe war-dro ; hag heolig gwengolo a oa ken sart war ar pavez lintrus !

Edont o tic'henaouiñ dirak boutig bravigoù Per Berc'hirin, pa zegouezhas, dre an dorn, fistilh ha c'hoarzh ganto, ha prim o filtrot, daou grennardig eus o oad, Herri ha Leon, hag a oa evelto e klas M. Karadeg.

- Ne zeuez ket d' ar skol, Veig ? » a daole Leon da Veig, dre ma rae outañ ul luchadenn a vignoniezh. Leon a oa poud un tammig ha Veig a zivanke dezhañ e fazioù, dre guzh.

- Eo vat ! » a responte hemañ, o tistagañ e fri diouzh gwerenn ar bravigoù ; « amzer 'zo ! »

En ur loc'hañ ez em lakae Veig da c'hoarzhin :

- Ha ma 'z afemp dre an dorn, ni ivez, Paotr-tev ! » emezañ d' e geneilig.

- Lar ta, te ! » a responte egile, gant ur vouezh a glaske bezañ dirukel. « N' on ket mui ur papabig. »

E tiegezhioù ar vicherourien, e vezer dizonet abred diouzh ar sev. Hag an daou-mañ, chigarderien evel ma oant, a oa muioc'h boazet o jodoù ouzh ar flac'had eget ouzh ar bouchoù. Ret eo lavarout ivez e veze prenet dezho er gêr ur breur bihan pe ur c'hoar vihan ar bloaz, ha n' oa ket teneridigezh da goll

gant ar re goshañ.

A oad e oa Herri ha Leon gant an daou all, hag en hevelep skol, mes pas eus ar memes kouch. Pinvidik e oa o c'herent, anat an dra diouzh o doare. Hep bezañ kar na par, heñvel e oant en o gwiskamant : nevez o lergoad, nevez o zavañjer du, nevez o c'hasketenn, hag o sac'h-skol, klenket klok war o c'hein gant div lerenn ; n' oad adkroget gant ar studi nemet abaoe un teir sizhun bennak. Ha gwalc'het, kribet, broustet, sired, naet. Ma luc'hent evel an aval. Gwennik, marteze, o divjod e-keñver an daou fas rouz all, ha mistr, ha daoulagad bras souezhet dezho.

Herri a oa e dad, an Aotrou Kalvez - un den mao, gant dilhad voulouz rouz, lunedoù ha bodreoù - medisin loened e laez Penn-ar-C'hap, ha tad Leon, ar Guichaoua, a oa o terc'hel stal-vezher ha kemenerezh, un tammig izeloc'h, e Pont-Gwern. Ur bouilh peizant bigoudenn anezhañ, yaouank c'hoazh, deut, a gostez Treogad, da fortunañ e kêr gant an dimezell Jentrig, ur verc'h nemeti - « aze oa « grifou » en div « fouilhez » a lavare ar gemenerien a neude evitañ ».

429

An aotrou Kalvez hag ar Guichaoua a « brege » galleg ouzh o itron hag o bugale, nemet gant pouez-mouezh ha doareoù-komz ar brezhoneg.

E-giz ker, eveljust, e oa mamm Herri ha mamm Leon, da lavarout eo gant tokeier ledan sabatuus, warno bleunioù ha laboused - e-lec'h koef gwenn ar merc'hed bigoudenn - ur rouedig war o dremm, dalc'het e-stign gant penn o fri, brozhioù seiz pe wiadoù skañv o ruzañ war an douar, ha botoù-ler beget pik gant nozelennoù ha seulioù uhel. Ha c'hwez vat d' o heul ken e oa c'hwez vat. Tud cheuc'h, en ur ger.

Hag o bugale, n' eus ket da nac'h, a oa bugale fur d' o zad ha d' o mamm. Redek a raent d' ar skol, war-eeun, ha n' eo ket « korntroi », evel an daouig all, eus ar Waremm-Mên.

Talvoudegezh he deus ar skouer vat, hep ket a var, rak en em lakaat a rae an daou stlejer da c'haloupat war-lerc'h Herri ha Leon. Hag e c'hwitellent. Brav-bras e vijent bet d' an eur er skol panevet unan eus an diaeled-se a skoilhoù-se a veze strewet evel a-ratozh dindan o zreid.

An taol-mañ, e voe ur pezh bern fagod derv, nevez-diskarget dirak ti Jakez Konan, bouloñjer ar Ru-Vras. Ur bern uhel a save betek prenestr kambr al laez, hag a stanke ouzhpenn an hanter eus an hent. Dres a-walc'h ivez edo Jakez Konan war dreuzoù e zor, o kemer an aer, en ur dennañ moked diouzh e sigaretenn, diskramailh, diarc'hen en e spadrilhoù laosk, gwenn e otoù, e flanelenn, e voustachoù hag e vlev gant ar bleud.

Leun oa ar ru, un dudi, gant c'hwez ar bara tomm.

- Hep ! ar c'hwitellerien, » a c'halve ar bouloñjer, « n' ho peus ket c'hoant kaout pep a zaou wenneg ? deuit da lojañ din va c'heuneud ! »

N' oa ket e gomz peurlavaret, evel ma vez kanet er sonioù, ma oa Veig o hejañ ar bern fagod - Deus ta paotr tev ! - ha, krog a-dro-vriad en e samm kentañ ma fuste, dre an aître, a oa don ha teñval, davet porzh an ti-forn. Edo Paotr-tev war e seulioù gant e fagodenn ivez.

Evit bezañ skañvoc'h, e taole Veig, ha Paotr-tev a rae eveltañ e votoù-koad hag e sac'h-skol war bavez ar riblenn-straed, hag e sache ur fagodenn all diouzh ar bern.

- M' o dije goulennet o mamm diganto mont da gerc'hat ur sailhad dour, me bari ne vije ket bet kement a bres war o zoull, » a lavare ar vouloñjerez d' he gwaz.

430

- « An arc'hant ! Maivon. An arc'hant !... » a responte Jakez en ur c'hoarzhin.

Ur vigoudenn fonnus e oa Maivon, flour ha livrin, ha blev melen dezhi. Pezh ne vire ket outi da gontañ mat-tre.

An arc'hant, ya !.. Ar re vras n' ouzont ket petra a c'hell ur paotr bihan prenañ gant daou wenneg : limaigou, regalis, fisel, kanetennoù, paper dekalkomani, un doupig, ha meur a deñzor all, sur...

Ar baotred, eta, a zouge fagod, hag ar mevel-baraer, er porzh a vernie.

- Pet eur eo bremañ ? » a c'houlenne Veig ur wech bennak.

- Re ziwezhat evit ar skol, ha re abred evit merenn, » en doa respontet ar mevel-baraer. Hag e skrogne an azen-se.

Ur wech bennak all, hag hep ehanañ da biltrotat, e lavare Paotr-tev da Veig :

- T' eus ket gwelet ar bouloñjer ? N' eus ket ur vlevenn war e zivrec'h na war e grubuilh.

- An toaz an hini 'ra an dra-se te !

- Hag en deus bronnoù evel ur « voizenn ». Hi ! hi !..

Ne voe ket pell a-barzh ma voe diloret ar pavez betek diouzh ar vleunhenn diwezhañ.

Gwisket o botoù ganto en-dro, sammet o sac'h-skol war o skoaz, ur rufl d' o fri, ha pep a daol-torch dezhañ gant o milgin, ruz o c'hlipenn diwar an difrae o doa graet, ha bliv o lagad gant ar blijadur, ez ae an daou gantolor da doull an nor, Veig dirak, Paotr-tev a-dreñv. Toc'hal a rejont hag en em darlaskat.

- A ! echu eo ? » eme Jakez Konan. « Gwazed oc'h. Fogasiñ a rin ac'hanoc'h da verc'hed an Enez... Setu ho kopr !... » Hag e tennas un dornadig pezhioù diouzh e chakod. « Gast ! » emezañ. « N' eus ket moneiz rouz. Dalit ur pezh pemp kweneg ! C'hwi a genlodo...

« Ha troc'hit d' ar skol, bremañ ! »

Poent e oa, sur, redek d' ar skol. Tremenn poent zoken. Ne vez ket lojet evel-se, un dorgennad keuneud derv, amzer ur c'hwitelladenn, ha daouhanteriñ pemp kweneg !... N' oa dalc'h ebet er gudenn evit ur paotrig dilu, evel ma oa Veig. Edo ar pezhig nikel en e zorn, ha ne voe ket roet amzer dezhañ zoken d' ober anaoudegezh gant e chakod.

431

Dor ouzh dor e oa ar bouloñjer gant an dimezell Blev-Griz, ur plac'h yaouank kozh hir ha sec'h, e-giz ker, faeüs he beg. Burev-butun ha kelaouennoù. War hent ar skol, atav, gant temptadurioù trellus ar c'helaouennoù skeudennet. Ha Veig tre e baradoz al lennegezh hep na salud na deiz-mat :

- « L'Intrépide, 'mezell, ha L'Epatant ! »

Hag e taole Veig e « arc'hant » war daolig-marbr ar valañs-butun. Rentet e voe dezhañ ur gweneg war e brenadenn. N' oa ket deut, e mod ebet, en e soñj goulenn e ali digant egile. Soñjet en dije hemañ, da gentañ en e gof. Kontant-bras e oa memes tra. Gouzout a ouie lenn, eñ ivez. Hag aze 'oa plijadur da gaout : Krokignol, Ribouldeñgn ha Filochar, an tri baotr-termaji farsus eus un tu, ha trid-kalon, eus an tu all, gant tirvi moueek ar Far-West, hag emgannoù taer ar C'hof-Boied ha Buffalo-Bill ouzh ar c'houezidi ruz, lostoù kilhog war o c'hlopenn. Ha kezeg d' ar pimperlamm, ken a findaone, ha strakadeg an tennoù

fuzuilh.

Ur pochad boñboñ kreñv e boutig poultrennek an dimezell Kenkiz kozh, e ru Kereon - ken nemet evit lavarout e oa bet foeltret ganto betek o « graf » diwezhañ : ur gwenneg ne vez ket arboellet - hag e pennadas Veig hent ar skol adarre, egile atav d' e heul. Ur paotrig tev divoloñtez e oa egile.

Berboell eo ar yaouankiz munut. Betek-gouzout ! Rak, goude treuzet ganto plasenn an Amann, hon daou Yannig Diwar-Lerc'h a chome a-sav e korn Hent ar Vered - Sant-Gabriel a oa aze, sko e-tal ar Vanell-Zu ha gwez bras Koad ar Gomon. Ne ouezent ket pet eur 'oa. Mes gouzout a raent mat-tre e oant diwezhat, ur vezh, o vont d' ar skol.

- Chomomp da c'hoari ! eme Veig krenn. Pa sono kloc'h ar skol, ez aimp d' ar gêr da zebriñ merenn. Ne ouezo den netra.

Kentelioù M. Karadeg, o mestr-skol, a c'hortozo.

Skoachet e voe ar seier-levrioù ; a-dreñv kleuz ar vanell, e parkad kaol-saout ar C'hoseg Ruz, hag e c'hortozjont kloc'h unnek eur, azezet bravik ouzh traoñ ur wezenn fav, e-kreiz ar c'hoad, en ur zebriñ boñboñ kreñv hag o lenn « L'Intrépide » ha « L'Epatant ».

(Da genderc'hel.)

KANEVEDENN

GANT YOUENN OLIER

Digoret e voe an nor. Eus an trepas e teuas er-maez Mari Gwichaoua. O skubañ e oa. « Añ ! » a laoskas ha setu ar blodoù stlapet ganti er porzh. Eno e chomjont, a stlabez. Digeinañ a reas Mari.

- Kig-torr am eus paket hi'iou, » a zivouezhias o lakaat he dorn e traoñ he c'hein. Dihelc'het e oa ha diroufal a rae.

Plantañ a reas Mari ar valaenn e-tal an nor. Ur sellad a reas en-dro dezhi. Serr e oa stalafioù ar solier. Den ebet en ti : aet e oa Emili Marc'heg, ar berc'henez, d' ober un dro e Kemper da welout he mab. Mont a rae di bep sadorn.

Kammañ a reas Mari he beg. Ur soñj a ziwanas trumm en he spered. Diframmañ a reas bleuniennoù dalia a greske, riget mat, dindan prenestr Emili Marc'heg hag o bannañ war an hent. « Gouzer d' al loened, » a zistagas. Lavarout a rafe da Emili e vije bet graet an taol gant he niz... « Amañ ' vo reuz tuchañtik, » a guzutas, stad enni.

An dra-se en doa disammet he c'halon. Un tenn-anal a reas. Ur menoz all, neuze, a darzhas en he fenn. Hag hi da vont betek ar skiber a-dreñv an ti. Edo ar marc'h-houarn-tan eno : lemel a reas Mari bond ar stivell-esañs hag hen stlepel e-kreiz ur bod-strouezh, er park. Neuze e tistroas en he c'hambro vrizh-c'hoarzhin hag o frotañ he daouarn.

- Me ' zo sklavez d' ar re-se, » a randonas. Ret e oa dezhi prenañ dor an ti war o lerc'h, skubañ trepas an traoñ en o lec'h, paeañ priz an tredan evito rak ne oa nemet ur c'honter en ti. Ha chom a raent diwezhat da noz da gas trouz. Hi, avat, he doa tri c'hrouadur.

433

- Dao e' dign mon' da glemm gad ar jañdarmed, » a c'hrozmoles Mari e-doug ma klaske dirouestlañ he blev melen dirak ar melezour, spilhennoù etre he dent. Sachañ a ra kalonek gant ar grib da zifuilhañ he zorkad ; droug he deus, avat, hag ehanañ a ra. Sellout a ra pizh ouzh he dremm er milouer en ur dremen he biz war-c'horre he zal. N' he doa ket merzet c'hoazh ar roufenn-se. Koshaat a ra : hegaset hag enkrezet eo gant ar soñjenn-se.

Rambreal a ra adarre. Ya, ret eo dezhi en em veñjiñ. Petra a c'hellfe ober ? Mousc'hoarzhin a ra : kavet he deus. En deiz all he deus klevet an niz o kareziñ ar gouarnamant en arbenn da vrezel Aljeria. Lennet he deus war ar gazetenn, avat, e oa bet barnet tud en Oriant abalamour ma oant a-enep d' ar brezel-se. Poelladiñ a ra Mari : daoust hag un test a vefe a-walc'h ? Ne oar ket. N' eus forzh : plijadur e-leizh he deus oc'h empennañ kimiad ar paotr tev ha talfasek-se etre daou archer. Pebezh mezh ! An denig yaouank-se a vez atav o farsal ne vije ket mui ken faro, sur.

Diruilhal a ra ur preder all en he spered. Ne oa ket distro c'hoazh he gwaz diouzh ar c'hae. Dilabour e oa abaoe pemzekkez. Teir gwech bep sizhun e ranke diskenn betek ar maerdi da lakaat siellañ e gartenn ruz dilabour. Hiziv e tlee touch un nebeut mounreiz. Anv a oa gantañ da vont d' an Oriant. Fred a gavje eno, a grede. Ma c'hellfe kavout lojeiz du-hont ! E Gwaien n' eus ket tu. Pet gwech he deus goulennet ur pezh ouzhpenn digant ar berc'henez ! Bepred eo bet nac'het outi : gwell eo gant Emili feurmiñ he c'hambroù d' an douristed e-pad an

hañv.

- Mar gallon lac'ha hounne' ... » Sevel a ra he brec'h hep gouzout dezhi e-giz pa vije war-nes darc'haviñ un taol. Lugerniñ a ra he daoulagad glas gant ar gounnar er meleziour : aon he deus Mari ha distreiñ a ra he sellou.

Kregiñ a ra da gempenn an ti. Heuget eo : ne c'heller ket derc'hel e ratre. Brein eo al leur gant dour ar skaotachoù. Ranket he deus lakaat ur c'holc'hed e-tal an nor evit an hini bihan. Dastum a ra Mari ar c'hrezioù lous. Hag hi er-maez o tougen he boutegad dilhad dindan he c'hazel. Leuskel a ra anezhañ e-tal ar poull-kanañ. Dont a ray d' ober kouez goude kreisteiz.

Pa zistro eo unnek eur hanter. N' eo ket erru he gwaz. Emichañs e teuy mezv d' ar gêr goude difoeltriñ e c'hopr-dilabour en ostaleri. Droug a ya enni o soñjal en dra-se. Mont a ray da gavout anezhañ ; kas a ray Jojo, ar mab yaouankañ, d' ober mezh dezhañ. E pelec'h emañ hemañ ? Emichañs eo aet da c'hoari gant e zaou vreur. Ne zle ket bezañ pell. Huchal a ra. Hep dale e tegouezh Jojo.

434

- P'lec'h emañ ho predeur ?

- N' ouzon ket, » eme Jojo. « Me ' joñj dign ign est da 'n' Od-vihen. »

- Perak n' oc'h ket deut dustu ? » a c'hourdrouz Mari. Fest ar vazh a dap Jojo. Yudal a ra.

- Peoc'h Doue dom breme ! » a c'hourc'hemenn Mari. « Et d' en em wiski. » Sentiñ a ra Jojo en ur zifronkal.

- Chiloet pezh muzik, » a c'hoapa Mari. « Sa'et bugale egiz ma lavar ar veleien : atô e vent e choual peotramant e leoñ. »

Hag hi en hent. Emañ degouezhet e lein an diri a gas d' ar porzh. Stlejañ a ra Jojo hep damant war he lerc'h. Termal a ra da ziskenn : risklus ha diblaen eo ar pazennoù-maen. Chom a ra da arvestiñ ouzh ar porzh : en traoñ en em led lennad kompez an dourioù glas splann dilufr : aet eo an heol da guzhat adreñv ur vargedenn a ruz goustad en oabl evel ul lestr. En tu all d' ar porzh e vored bourc'h Poullgwazeg hag iliz louet Sant-Juluan ; ha sorañ a ra pelloc'h tiez gwenn Lezar-Rouan strewet er parkeier, izel hag aonik, tro e c'hein ouzh ar mor. Plavañ a ra ar peoc'h e pep lec'h. Nemet e kalon Vari e verv ar fulor.

Stagañ a ra da ziskenn gant ar skalier. Diraez a ra an ti-kêr. Morloc'h a zo war ar c'hae. Deut eo d' an aod darn vuiañ ar bigi-grilheta hag ar bigi-touneta : paneroù, boullou-gwer ha dafaroù a bep seurt a zo o sparlañ an hent. War-bouez e vale ar c'hirri-tan.

- Alo ! Buanoc'h 'ta ! » a gemenn groñs Mari o sachañ Jojo d' he heul. Skopañ a ra war-c'horre ur « Versailles » a dremen e-biou dezhi. Kasoni he deus ouzh ar vondianed a zeu bep hañv da Waien. He zad ne oa nemet ur martolod e boch bara. Biskoazh n' he deus anavezet nemet dienez. N' eus justis ebet er bed-mañ.

Un astenn d' he gouzoug a ra evit sellout a-zioc'h ridochoù an ostaleri « Le Gouvernail ». Ur garg a dud a zo e-barzh. Ne c'hell ket diverzout mat piv a zo aspledet ouzh an daol-gont. Bez ez eus Job Barz a zo martolod war ar « Stalingrad », Herve Donarz, mab mestr al « Labous-Gwenn ». C'hoant a-walc'h he deus Mari mont da welout hec'h unan. Ne gred ket avat. Daveañ a ra he mab. Hemañ a zistro ur vunutenn goude. N' en deus ket gwelet e dad.

435

Mari a imbourc'h an holl davarnioù betek plasenn ar marc'had. Gour ebet. Anken ha gloaz he deus dre ma klask en aner. Mezevellet eo gant safar an dud a

glev en-dro dezhi : ur paotr yaouank a zo oc'h ober fent en he c'hichen ha diskargadennoù a darzh a bep tu. Pellaat a ra Mari, tizh warni.

Sevel a ra d' he fenn mont da gavout Katell Fereg a zo o chom e-tal an Ospis. Marteze eo deut d' ar marc'had hag he devo kejet gant he gwaz. Gaoliata a ra basgodennoù ar marc'hadourezed legumaj deut eus ar C'hap d' ar mintin. Hag hi da fennañ torkadoù karotez war al leur. Garm ha kri. Tec'hout a ra Mari hep sellout a-dreñv dezhi. Tremen a ra dirak ar Ru Doub. Sed emañ hi dirak ti he mignonez e-kichen ar baraerdi. Skeiñ a ra ouzh an nor.

- Fi an huni e' ! » a lavar Katell Fereg. Paket eo he blev en ur skerb du. O paouez kempenn an ti emañ.

Displegañ a ra Mari perak eo deut.

- Nann, n' em eus ket gwelet aneñ, » a ziskleir Katell. « Bet on war ar marc'had koulskoude. »

- Aze'et, » emezi neuze, « pezh liou fall ' peus. Morglaoñ oc'h mechañs. »

Sentiñ a ra Mari. Emañ dindan hec'h anken : dont a ra d' he spered ez eo aet kuit he gwaz marteze hep lezel ur gwenneg dezhi.

Lavigat a ra Mari penn-da-benn ar gegin. Hag hi da ziac'hubiñ an daol. Skarzhañ a ra ar pluskennoù tomatez a zo chomet war an daol-goaret ha torchañ a ra gant ur spoue gleb.

- Pe'ra ' rign doc'h breme ? » a c'houlenn echu ganti he zrevell, o soublañ a-us d' an daol.

- Mann, 'm eus ked im netra, » a respont eben, krenn. Kluchañ a ra Katell e-kichen Jojo a zo o sunañ e viz, peg e sae e vamm.

- Ha fi, ma zammig krouadur, pe'ra ho po ?

- Losket aneñ, Katell, » eme Vari, « poent eo dign mon' d' ar gêr. »

- Busku matreze, » a gendalc'h Katell. Mont a ra betek ar ganastell ha degas ar voest gwastilli.

- Kemeret 'ta, ne renkar ket chuki ar bez emose, » a gemenn Katell, tener. « Gotet, » tapout a ra krog en ur vuskuenn ha kinnig anezhi d' ar bugel. Hemañ a nac'h oc'h hejañ e benn.

436

- Biskoa' c'hoa' deñ, » a ziroll Mari. « Sellet deuz heme : beg on Otrou ha reor or pol-kez, egiz ma lavare ma mamm, Doue d' he fardono. Malis a ya ennon... » Hag hi da begañ e skoaz he mab d' ober un hej dezhañ.

- Ne ra forzh, » eme Gatell, keuziet. « Be' zo limigoù amañ ue. » Jojo ne ra ket chistroù en dro-mañ. « Disteñget, kia ? » a addispleg Katell.

Mari, avat, a zo savet en he sav. Graet eo he soñj ganti : distreiñ a ray d' ar gêr. Salv maz ay he gwaz da veuziñ er porzh diwar-lerc'h e gorfad gwin. Un difagras kaer e vo dezhi atav. « On didalve egiztañ, » a voustougn dre maz a c'haoliadoù bras a-hed ar c'hae.

Emañ distro Mari war-laez. Steuziet eo ar vargedenn : lintrañ a ra an heol hag aet eo da aour bev dour ar porzh en traoñ. Garm ar goelini o klask o boued a zeu betek enni.

Kerkent hag erru er gêr e kas Jojo en-dro da c'hoari. Ne vo ket merenn

feteiz. A-zindan ar zink e tenn ur voutailh gwinn : gourlonkañ a ra div werennad. Choukañ a ra neuze war ur gador ha gortoz. Gwrez an alkool a sav enni evel ul lanvezhiad tan.

Sart eo Mari. Nann, ne fardo ket boued hiziv. « Evit piou ? Me ' c'houl... » Sellout a ra outi gant dudi er melezour : bliv eo he sell, livrin he divoc'h. Birvilhet holl eo ha skañv eo he c'halon, ur bam !

Er-maez ez a. Emañ niz ar berc'hennez o furgutañ er sailh blodoù. Mari a zaoubleg, he meilh-dorn war he c'hroazlez, prest da zejanal.

- N' hoc'h eus ket gwelet bond ar stivell-esañs, » a aters ar paotr o tisoublañ, « marteze ho pugale o deus kemeret... »

- Biskoazh kemend-all ! » a c'harm Mari, arfleuet. « Va bugale, Aotrou, a zo savet gwelloc'h egedoc'h... »

Distreiñ a ra Mari e-barzh he c'hambr. Poan he deus da zic'hoarzhin. E barr al levenez emañ. « Plijadur a zo er vuhez, » a hiboud. Hag en he c'halon e splann ur ganevedenn.

Roazhon, miz Meurzh 1958.

SELMA LAGERLOF

gant Jakez KONAN

D'an ugentvet a viz Du mil nav c'hant eizh hag hanter-kant e vo kant vloaz abaoe ma voe ganet e rannvro ar Vermland, e Bro-Sveden, Selma Ottilia Loeiza LAGERLOF, merc'h d'un denjentil diwar ar maez, Erik Gustav Lagerlöf, eus un tiegezh brudet-mat ha perc'henn da zouar Morbacka e parrez Amtervick.

Dleout a rae ar verc'hig vihan-se donet da vezañ unan eus anavezetañ romantourien ar bed-holl.

Tremen a reas Selma bloavezhioù kentañ he yaouankiz e Morbacka o c'hoari hag oc'h ebatal gant he c'hoar ha gant he breur. Siwazh, abret e teuas an trubuilh d' ober e reuz en e buhez. Ne oa c'hoazh nemet tri bloaz hanter pa zeuas da goll pep nerzh en he divc'har. N' helle mui kerzhout. Gwallnec'het e voe he zad hag he mamm. Rankout a reas an hini vihan chom en he c'hoazez a-hed an deiz, o sellout ouzh ar vugale all o c'hoari. He mamm-gozh a zalc'he kompagnunezh dezhi. Honnezh a ouie ur bern kontadennoù ha danevelloù. Ur geginerez kozh a oa ivez en ti d' ar mare-se ha hi a anaveze marvailhoù hag awidelloù e-leizh. Bourrañ a rae Selma o selaou an div blac'h kozh. Maget e voe evel-se he spered ez-yaouank gant kentelioù ar mojennoù-pobl ha broudet e voe he faltazi gant doareoù marzhus tud ar bed boemus displeget dirazi.

Ur bloavezh bennak e padas ar vuhez-se. A-benn an diwezh, pa ne zeue gwellaenn ebet enni, e fellas d' he c'herent he c'has da Stromstad, e-lec'h ma 'z oa ur c'houronk m' en devoa an dour anezhañ ar brud da zegas ar pare. Feurmiñ a rejont un ti nepell ac'hane digant gwreg ur c'habiten war vor e veze graet Strömberg anezhañ.

Un dervezh e lavaras gwreg Strömberg da Selma vihan e oa he fried perc'henn d' ul lestr anvet « Jakob » hag e bourzh ar Jakob-se e oa un evn-baradoz. Goude klevout kement-se e voe sorc'hennet ar plac'hig gant ar c'hoant da welout al labous. Krediñ a rae dezhi e vije degaset ar pare dezhi marteze gant an evn mar gallje e welout.

439

Un deiz enta e teuas ar « Jakob » d' ar porzh en-dro, goude ur veaj hir. Ha Selma da c'houlenn ha bez' e oa bepred gant an Aotrou Strömberg an evn kaer ma talc'he da huñvreal ennañ. Douget e voe da vourzh al lestr. Eno e krogas ur moraer yaouank en he dorn hag hec'h ambrougas da gambr ar c'habiten e-lec'h ma chomas bamet dirak al loen hollgaer. He c'herent, deredet gant herr war he lerc'h, o devoe ur souezhadenn vras : chom a rae Selma en he sav hec'h-unan. Kerzhout a rae zoken hep harp den ebet.

Yac'h e oa Selma. Ha hi en-dro da v-Morbacka. D' ar c'houlz-se avat e voe rannet he c'halon gant marv he mamm-gozh. En he c'hreiz e vire an eñvor eus ar c'hontadennoù bet klevet diganti hag e vage he soñjoù ganto. Goulenn a rae digant kement den a veze degemeret e ti he zud displegañ dezhi ar marvailhoù a anavezent. War-dro ar mare-se e teskas lenn. Diwar neuze e veze atav o klask kaout ul levr etre he daouarn. Hep dale e voe gouest da lenn seizh levrenn an « Istor Hollvedel evit ar Merc'hed ». D' he seizh vloaz e tegouezh ganti « Oceola », un danevell diwar-benn an Indianed hag a zizolo dezhi ur bed nevez. Ul levezon badus en devo al levr-mañ war he spered.

Pa dizhas he nav bloaz, ur c'hoar dezhi a vennas kleñvel adarre. Kaset e voe da Stockholm da welout ur mezeg hag a alias he lakaat d' ober korfembregerezh. Un nebeut mizioù goude e oa yac'h ha kreñvoc'h eget biskoazh.

A-vec'h ma kamme c'hoazh un dister dra pa zistroas da v-Morbacka.

Er bloavezh 1869, he zad, Erik Gustav Lagerlöf, a gouezhas klañv. Pedit kalonek a reas Selma evitañ. Klevet he devoa lavarout e oa ar Bibl gwellañ mezeg a oufed da gaout war an douar. Gouestlañ a reas lenn anezhañ penn-da-benn evit ma teuje ar pare d' he zad. Ne oa ket peurlennet ma teue ar yec'hed da Erik Lagerlöf en-dro. Hi avat, gouestlet ganti lenn al levr santel penn-da-benn, a zalc'has d' he ger. Evel-se e teuas d' hen anaout en e bezh.

E 1873, siwazh dezhi, e rankas monet da Stockholm adarre d' ober korfembregerezh-reishaat, hec'h izili o kinnig notañ ur wech all.

Daoust ma chomas gwan he c'horfadur e teuas da vezañ ur plac'h yaouank ouesk a gorf ha lemm a spered. Kredañ areas abret da skrivañ pezhioù-barzhoniezh.

439

Un deiz e savas ur rimadell da geñver eured un amezeg. Lennet e voe gant Erika Fryxell, ur skrivagnerez anavezet-mat. Ober a reas houmañ he gourc'hemennoù d' an oberourez. Leun a c'hred, Selma Lagerlöf a gasas dezhi barzhonegoù all da varn. Siwazh, ur gerseenn e voe eviti, rak Erika Fryxell a roas dezhi hec'h holl skridoù en-dro pa n' o devoa kavet, emezi, degemer mat ebet e-touez an dud lennek eus hec'h anaoudegezh. Aliañ a reas Selma da ober klokoc'h studioù.

Ober a reas houmañ diouzh kuzulioù ar skrivagnerez. D' he zri bloaz warn-ugent e voe degemeret e Skol-Uhel ar Gelennerien e Stockholm ha d' hec'h eizh vloaz warn-ugent e voe anvet da skolaerez e Landskrona, ur gêrig war ribl ar mor.

Hec'h holl amzer dizalc'h a implijas diwar neuze o studiañ hengounioù he bro rak bepred edo en he fenn ar soñj da vezañ un deiz ur skrivagnerez vrudet.

Mervel a reas he zad diganti p' edo oc'h ober skol e Landskrona, hogen un nebeut mizioù a-raok e varv en devoa danevellet dezhi istor un den bet anavezet gantañ.

Ha hi ha kregiñ da sevel diwar steuenn an istor-se he romant kentañ, an hini a reas ur skrivagnerez holl-vrudet anezhi : « Marvailh Gösta Berling ». Setu penaos e teuas ar romant-se da vezañ anavezet : e mizioù kentañ ar bloaz 1890 e oa bet savet gant ur gelc'hgelaouenn anvet « Idun », ur genstrivadeg danevelloù. Selma a gasas dezhi ar pemp pennad kentañ eus he levr. Ar maout a yeas ganti ken aes ha tra. Ma lavaras rener ar gelc'hgelaouenn kemer warnañ embannidigezh al levr kerkent ha ma vije peurskrivet. Er bloaz warlerc'h e teuas eus a-zindan ar wask, hogen ne lammas ket an dud d' hen prenañ evel ma 'z oad engortoz. En Danmark e voe embannet war-dro an hevelep koulz : eno ne gavas ket ivez gwelloc'h degemer. Koulskoude, er vro-se, e Kjöbenhavn, e voe lennet « Marvailh Gösta Berling », gant ur skridvarnour bras, Georg Brandes e anv. Kavout a reas al levr kaer-kenañ hag ur skrid meulus-tre a lakaas moulañ en e gelaouenn diwar e benn. Diouzhtu e voe gonezet al lennerien. Buan e voe karzhet ar stalioù-levrioù eus holl skouerennoù « Marvailh Gösta Berling ».

Er bloaz 1895 e voe pedet Selma Lagerlöf gant ar « Vreuriezh-Lenn » da zonet da lenn a-ouez d' an holl ar marvailh diwezhañ edo o paouez skrivañ. An dud a zeredas a-vil-vern d' he selaou. Seizh vloaz ha tregont e oa ar skrivagnerez d' ar c'houlz-se. Dilezet ganti he c'harg a skolaerez e Landskrona, hag o vezañ bet ur yalc'had digant Gouarnamant Bro-Sveden e c'hallas monet da ober un dro da Italia. Er bloaz 1899 hag e mizioù kentañ 1900 e veajas dre Aegupta ha dre Balestina. Eno eo e tastumas danvez hec'h oberennoù « Yerusalem », « Marvailhoù ar C'hrist » ha « Levr ar Marvailhoù ».

440

Distro d' he bro, ne fellas ket dezhi chom d' ober hec'h annez er gêrbenn : ken bras e oa aet he brud - re vras war he meno - ma n' he deveze mui peoc'h da labourat. Ha hi da dec'hout d' ar gêr gozh a Falun, e Dalekarlia, e-

lec'h m' edo he c'hoar dimezet o chom. Eno e c'hallas tañva un tamm adarre ar vuhez-tiegezh-se m' he devoa hiraezh dezhi abaoe ma 'z oa marvet he zad ha ma 'z oa bet gwerzhet o c'hêr garet Morbacka da heul ar c'holl-se. Ur sorc'henn he devoa miret avat : gallout adprenañ un deiz ar Morbacka-se ha monet di da chom da vat. E 1906 ez embannas « Beaj vurzhudus Nils Holgersson », ur pennober, hag er bloaz 1909 e rojod dezhi ar Priz Nobel evit al Lennegezh. Anvet e voe ivez da zoktorez « Honoris Causa » gant Skol-Veur Upsala. Ar wech kentañ e oa d' ar Priz Nobel bezañ gounezet gant un den a Vro-Sveden. Gant an arc'hant anezhañ e c'hellas kas hec'h huñvre da wir : adprenañ a reas Morbacka hag he c'halon leunbarr gant al levnez e tistroas da lec'h he c'havell.

Neuze eo e tiskouezas un dro-spered ha ne vefed ket evit krediñ e vefe kavet e penn ur plac'h troet gant ar werinoniezh hag al lennegezh. Ar vaouez a benn-se en em lakaas da ren he domani ha da gas an traoù en-dro ennañ en un doare a souezhas an holl. Sebezet e voe meur a hini gant hec'h anaoudegezh eus ar marc'hadoù, gant he gouziegezh war al labour-douar ha gant he skiant-embreger. Donet a reas Morbacka da vezañ un domani brudet. Ar saout-laezh a vagas eno, a c'honzas prizioù. Ur vilin he devoa hag a vale kerc'h-brignon ha flour-kerc'h a lakaas anv Morbacka da vezañ anavezet pell tro-dro. Plijout a rae dezhi kemer perzh e labour ar vereuri evit sikour an dud izel a boanie eviti. Gwech hag amzer ez ae da Falun da dremen un nebeut deizioù gant he c'hoar. Ar vuhez simpl-se a renas betek he marv.

Etre keit-se e kave evelato amzer da skrivañ. Er bloaz 1911 e voe moulet « Ti Lilliecrona », ur romant dudius hag er bloaz 1912 unan eus he fennoberoù, « Paotr Karr an Ankou » ma voe tennet ur film anezhañ. E 1914 e voe degemeret da ezel eus Breuriez-Veur Bro Sveden. Ar wech kentañ e oa d' ur plac'h kaout an enorioù-se.

441

Meur a bennad-skrid a savas ivez evit difenn ar Gredenn hag ar skrivagnerien a veze klasket trabas outo en abeg da re-frankiz o menzioù.

Pa dizhas he dekvet bloavezh ha tri-ugent, e 1928, e voe graet gouel dezhi evel d' ur rouanez gant he c'henvroiz. Dre ar bed holl e oa aet ar brud anezhi. E pemp yezh ha tregont ez eo bet troet he levrioù ha kalz anezho graet pezhioù-c'hoari pe filmoù diwarno.

Daoust da se e nac'has bevañ en enorioù hag el lidoù, gwell ganti plediñ gant he domani a Vorbacka. Eno eo e teuas an Ankou d' he sammañ er bloaz mil nav c'hant daou-ugent.

Renet he devoa ur vuhez entanet gant ar feiz, habaskaet gant ar vadelezh ha bleniet gant ar garantez evit ar werin hag evit he bro. Ar marzh hag ar voem hag a vagas he spered en he bugaleaj, he sikouras da wintañ, en he skridoù, ar werinoniezh war uhelañ pazenn al lennegezh hollvedel.

J. K.

AR BIOLONZOUR

gant Selma LAGERLOF

Arabat hen nac'hañ : war dreuzoù ar gozhni e tiskoueze Lars Larsson, soner Ullerud, bezañ un den fur ha poellek-kenañ. Ne oa ket bet atav evel-se, avat. En e yaouankiz, hervez klevout, e oa bet ken balc'h ha ken fougeer m' o deveze an holl mezh evitañ.

War a gonter, e cheñchas evel unan all en e blas en ur ober un nozvezh hepken ha setu penaos e c'hoarvezas an dra-se :

Ur sadornvezh d' an noz, diwezhat-meurbet anezhi, e valee Lars Larsson, e violoñs gantañ dindan e gazel. Stad vras a oa ennañ, rak edo o tistreiñ d' ar gêr eus ar gouel e-lec'h m' en devoa lakaet kozh ha yaouank da zañsal ouzh sonerezh e venveg.

Un drugar e oa dezhañ soñjal ne oa bet den evit herzel da fringal e-keit ha ma 'z ae e wareg en-dro. Savet e oa bet dre an ti troidelladeg ken diroll ha ken birvidik ma kavas dezhañ meur a wech gwelout kadorioù ha taolioù o kemer perzh er c'horoll.

- « Krediñ a ran e gwirionez n' o deus bet biskoazh va far evel soner dre amañ, » a soñje-eñ. « Nag a skoilhoù, avat, am eus ranket diskar a-benn donet da vezañ an den a zo ac'hanon bremañ. N' em beze ket gwall-galz a blijadur em amzer-grennard pa vezen kaset gant va zud da vaesa ar saout hag an deñved ha me oc'h ankouaat pep tra evit huñvreal en ur lakaat kerdin va bioloñs da dregerniñ. Du-mañ, siwazh din, ne veze tamm keloù ebet da baeañ ur gwir violoñs din. Ur c'hozh kasedig-koad, stignet ganin kerdin warnañ, n' em boa ken da venveg.

War an deiz e vezen lezet va-unan-penn er forest ha ne vezen ket re da glemm. Pezh a veze gwashoc'h, avat, e veze distreiñ d' ar gêr d' ar pardaez-noz dianket va bandennad loened ganin. Pet gwech n' em eus ket klevet digant va c'herent ne oan nemet un didalvez ha ne zeujen biken da vezañ netra a vat. »

443

Er rann eus ar forest ma 'z ae Lars Larsson dreizi e rede ur wazh-dour o klask hec'h hent. Meinek ha tosennek e oa an tolead ha poan he devoa ar wazh o vonet war-raok. Kantren a rae a-gleiz hag a-zehou ; a-lammoùigoù ez ae dreist ar vein ha koulskoude e vije bet lavaret n' errue neblec'h. An hent ma kertzhe ar soner gantañ, avat, a boanie da vonet an eeunañ 'r gwellañ. Dre-se e keje da bep mare gant ar wazh-dour kammigellek hag he zreize bep tro war ur pontig. Dalc'hmat enta e veze ret d' ar soner treuziñ ar stêrig ha, pa vo lavaret mat, ne zisplije ket se dezhañ. War veno Lars Larsson e oa evel pa vije bet unan bennak ouzh e ambroug hag evel pa ne vije ket bet e-unan-penn er c'hoad ken.

Sklaer e oa an noz tro-dro. Ne oa ket savet an heol c'hoazh hogen an diouer anezhañ ne rae mann : ur sklaerder splann a bare evelato.

Padal, e verzed ne oad ket e-kreiz gouloù an deiz. Disheñvel e oa liv an traoù. Gwenn-holl e oa an oabl, hag un arliv louet a wiske ar gwezh hag ar bodoù uhelañ o kreskiñ war an douar. Ken aes ha war greiz an deiz e oa o gwelout, avat. Chomet a-sav war unan eus ar pontoù bihan da sellout ouzh ar wazh o redek e c'helle Lars Larsson gwelout kement klogorenn a bigne diwar strad an dour.

- « Pa sellan ouzh ur stêrig e-giz houmañ, » a brederie ar soner, « ne vezan ket evit mirout da adwelout em spered va buhez-me. Ken pennek ha hi ez on bet pa fellas din ober va zremen dre an holl harzoù a save dirazon. Gwech e veze va zad : en em lakaat a rae a-dreuz d' am hent, kalet evel ur garreg. Gwech e

veze va mamm : fellout a rae dezhi va derc'hel dre va fakañ tener evel etre daou dorkad kinvi. Tizhet em eus distreiñ diwar an eil hag egile hag ez on en em daolet a-benn-kaer er vuhez.

Ya 'vat ! Pa soñjan ez eo chomet va mamm du-hont da ouelañ abalamour din ! Dleet a-walc'h e vije bet dezhi kompren e ranken-me donet da vezañ ur gwaz e-lec'h klask stankañ an hent ouzhin ! »

En un taol feuls e tiframmas un torkad delioù diouzh ur vodennad hag o zaolas er stêrig.

- « Setu e pe zoare en em zistagis-me diouzh kement am dalc'he du-hont, » emezañ, e selloù o heuliañ an delioù o tec'hout gant kas an dour.

444

- « Ha gouzout a ra va mamm ez on-me bremañ akuitañ bioloñsour ar Vermland a-bezh ? » emezañ outañ en ur genderc'hel gant e hent.

Hag eñ da gerzhout, tizh warnañ, ken na gejas a-nevez gant ar wazh. Arsaviñ a reas adarre da sellout ouzh an dour.

Aze ez oa aet ar wazh d' ur froud herrek, un dourni vouzarus ganti. O vezañ ma 'z oa noz anezhi e kleved o tonet eus an dour trouzioù disheñvel-mik diouzh ar re a glever war an deiz ha souezhet-bras e voe ar soner gant an dra-se.

Geiz ebet er gwez gant an evned, sarac'h ebet gant an delioù, gwigour-rod ebet war an hent, titirin-ourouller ebet er c'hoad. Netra ne gleved nemet krozmol al lammdour ha setu perak e tregerne fraesoc'h eget war an deiz. Lavaret e vije bet e oa an traoù diwirheñvelañ o tifretañ e donder an dour. A-wechoù e veze evel pa vijed bet o valañ ed etre daou bikol maen-milin ; a-wechoù e save ur son sklintin hag a roe da soñjal e stokadeg ar gwer pa vezer o trinkañ en ur banvez ; a-wechoù all avat e veze an hevelep tousmac'h ha war blasenn an iliz d' ar c'houlz ma teu an dud er-maez eus an ofis, an eil o hopal war egile ha safar ar c'haozioù o fraoñval.

- « Un doare sonerezh eo kement-mañ ivez, » eme Lars Larsson outañ e-unan, « goude ma n' on ket evit kavout e talvezfe kalz tra. Da vihanañ, war va meno, e oa un tamm mat dudiusoc'h an ton nevez am boa savet en deiz all. »

Ha seul-vui e chome da selaou al lammdour, seul-vuioc'h e teue da brizout ar c'han anezhañ.

- « Gwelloc'h e teu ganit e gwirionez, a gav din, » a youc'has-eñ dezhañ. « Moarvat e tleez bezañ komprenet ez eo an hini a zo ouzh da selaou, gwellañ soner ar Vermland a-bezh. »

D' ar c'houlz end-eeun m' edo o tistagañ ar c'homzoù-se e kredas dezhañ klevout un doare stirlink o tarzhañ eus donder an dour evel pa vije bet eno unan bennak o reizhañ e violoñs.

- « Dal 'ta ! Dal 'ta ! Emañ an Neck e-unan o tonet. E glevout a ran o reizhañ e venveg. Ac'hanta, gwelomp bremañ ha c'hoari a rez gwell egedon ? » a grias Lars Larsson en ur c'hoarzhin.

- « N' hellan ket, avat, chom amañ e-pad an noz da c'hortoz ken na vo mat dit kregiñ gant da don, » a gendalc'has-eñ troet war-du al lammdour. « Ret eo din monet kuit bremañ. Hogen va ger a roan dit e chomin war ar pont kentañ a gavin, da selaou ha gouest out da gevezañ ganin. »

445

Hag eñ en e roud adarre.

Tra ma talc'he ar wazh-dour gant hec'h hent kammigellek a-dreuz ar c'hoad ez adkrogas ar soner da gounaat traoù an amzer dremenet.

- « En em c'houlenn a ran penaos emañ kont gant ar ruzelenn a rede a-hed porzh hor c'houmanant. Ur wech all c'hoazh e karfen a-walc'h hec'h adwelout. Dleet-mat e vefe din tremen dre du-mañ, kement ha gouzout penaos emañ ar bed gant va mamm, bremañ pa 'z eo marv va zad. Gant va holl bratikoù, siwazh, e teu da vezañ dic'hallus din, koulz lavarout. Gant va holl bratikoù, emezon-me, ne zeuan a-benn da soursial ouzh tra nemet ouzh va bioloñs. A-hed ar sizhun ne vez ket un nozvezh a gement e vefen lezet dilabour ! »

Ur pennad goude-se e tegouezhas a-nevez gant ar wazhdour, ar pezh e zistroas diwar e brederiadennoù. En dro-mañ n' errue ket ar stêrig a lammoù bras trouzus, hogen distrafuilh ha don e oa he zonnoù. Dindan an delioù, louet o liv en noz, e hañvale bezañ luftr ha du, o kas c'hoazh war he gorre torkadoù eon gwenn, eñvoradoù a-ziwar-lerc'h an dourlammoù tremenet.

Chom a reas ar soner a-sav e-kreiz ar pont. Ne glevas nemet trouzig ur bourbouilh dister o tonet gwech ha gwech all gant an dour. Hag eñ da zirollañ da c'hoarzhin kreñv :

- « Goût a ouien a-walc'h ne oa ket nec'het an Neck gant ar c'hinnig am boa graet dezhañ d' en em gavout el lec'h-mañ ganin. A-viskoazh koulskoude em eus bet klevet lavarout e oa ur soner holl-vrudet anezhañ. Petra a c'heller da c'hortoz avat a-berzh ur c'hrouadur hag a chom kuzhet en e wazhdour a-hed an amzer hep klevout kammed netra nevez ? Sur-mat e tle gouzout ez eus amañ unan hag a zo trec'h dezhañ. Setu perak ez eo gwell gantañ gortoz, bete gouzout ! »

Lavaret se gantañ hag eñ kuit. Adarre e kollas ar gwel eus ar wazh-dour. Dizale e tegouezhas en ul lodenn eus ar forest en devoa kavet atav gwall-fromus. Goloet e oa an douar gant melloù druilhadoù mein ma tifoupe euzus etrezo gwrizioù gwez-sapr diblusk ha korvigellet. Mar doa er c'hoad gwallspereoù drougoberus, sur-mat e tleent bezañ war-c'hed eno.
446

P' edo oc'h en em glask dre douez an tolzennadoù mein, gouez o doare, e krene ar soner gant ar spont hag e teraouas anzav outañ e-unan e oa bet diboell-bras oc'h en em veuliñ dirak an Neck. Krediñ a reas dezhañ edo gwrizioù bras ar gwez-sapr o hejañ d' e c'hourdrouz :

- « Diwall, te hag a lavar bezañ trec'h d' an Neck ! » a youc'hent-i dezhañ.

Santout a reas Lars Larsson e galon o vihanaat gant an enkrez. Ken bras e oa ar waskadenn m' en devoa bec'h o tennañ e alan ha ma teuas e zaouarn da yenaat.

Hag eñ o chom a-sav e-kreiz an hent d' en em soñjal.

- « Biskoazh n' eus bet kavet tanfoeltr soner el lammdour, » emezañ outañ e-unan. « Brizh-kredennoù ha siklêzonoù ne deo ken. Neuze 'ta ne ran forzh eus ar pezh am eus lavaret pe n' am eus ! »

Deuet se gantañ e taolas ur sell tro-dro er c'hoad evel pa glaskje harp d' e gomzoù. Mar bije bet war an deiz, emichañs, en divije pep tra, zoken an delienn disterañ, blinket e lagad war-du ennañ da reiñ da c'houzout dezhañ ne oa netra a wall-risklus er forest. Met e-kreiz an noz evelhen, ar gwez a oa moulbennek hag amlavar, an doare dezho da guzhat a bep seurt riskloù kevrinus.

Dre-se nec'hetoc'h-nec'hetañ e teue Lars Larsson da vezañ. Ar gwashañ ma 'z oa enkrezet e oa o soñjal e ranke treuziñ ar wazh-dour ur wech all c'hoazh, rak ne bellae-hi da vat diouzh an hent nemet pelloc'hik.

En em c'houlenn a rae petra edo an Neck o vonet d' ober dezhañ pa dremenfe dre ar pont. Marteze e welfe un dorn bras o tiflukañ eus an dour evit e sachañ d' ar strad.

Pennfolliñ a reas kement, ken m' en em c'houlennas ivez hag-en ne vefe ket

gwelloc'h dezhañ donet war e giz. Met neuze e tegouezhfe adarre gant ar wazh-dour ! Ha mar dafe diwar an hent evit kerzhout dre greiz ar c'hoad, sur ne c'hwitfe ket da errout ganti kerkoulz all gant ar c'hildroennek ma 'z oa ar red anezhi.

Ken bras enkrez e waskas ma n' ouias mui petra d' ober. Paket e oa, ereet, chadennet gant ar wazh-dour spontus-se ha ne gave tu ebet d' en em zistrobañ anezhi.

A-benn ar fin hag eñ o verzout ar pont diwezhañ dirazañ. Ouzh-eeun en tu all d'ar stêrig e oa ur vilin gozh, dilezet meur a vloaz ' oa, hervez doare. Ar rod vras a oa difiñv a-skourr a-us d' an dour ; edo dor ar skluz o vreinañ war an douar hag ar c'hinvi a oa krog da c'holeiñ ar reñwell. El lomberioù goullo e kreske stank ha stank ar raden hag ar spoue.

- « Mar bije bet en amzer wechall em bije kavet tud dre amañ, » a soñjas ar soner, « ha diriskl e vije bet din. »

447

Dinec'het e voe evelato o welout un dra savet gant dorn mab-den. Pa dreuzas ar stêr n' en devoa tamm aon ebet ken, koulz lavarout, ha, na petra 'ta, ne c'hoarvezas netra iskis gantañ. Anat e oa n' en devoa ket an Neck miret kas outañ. Droug a savas ennañ outañ e-unan o vezañ en em bennfollet evel-se evit mann, mann ebet.

Hag eñ laouen ha dinec'het-mik. Laouenaat a reas muioc'h c'hoazh pa welas dor ar vilin o tigeriñ hag ur plac'h yaouank o tonet davetañ. Doare ur bloueziadez yaouank a oa warni. Ur mouchouer kotoñs war he fenn, berr he brozh, ledan he c'horfenn ha diarc'hen.

Tostaat a reas ouzh ar soner hag e lavaras didroidell :

- « Mar kerez seniñ evidon e korollin evidout. »

- « Mat eo din, » a eilgerias ar soner, deuet seder adarre pa oa aet ar riskl diwar e dro. « Ne welan droug ebet e se. Biskoazh em buhez n' en eus bet nac'het seniñ evit ur plac'h koant, c'hoant dañsal dezhi. »

Monet a reas en e goazez war ur maen nes d' ar skluz, lakaat a reas e violoñs dindan e elgez hag e krogas da vuzikat.

Ur paz bennak a reas ar plac'h hogen chom a reas a-sav hogozik kerkent.

- « Peseurt ton emaut-te o seniñ ? » emezi. « N' eus tamm lusk ebet ennañ ! ».

Kemmañ ton a reas-eñ. Unan sartoc'h a zeuas gantañ, hogen bepred e tiskoueze ar plac'h yaouank bezañ drouklaouen.

- « Daoust hag-en e c'hellfen-me koroll war un ton ken truezus all ? » a lavaras-hi.

Neuze e stagas Lars Larsson gant an ton drantañ a anaveze.

- « Mar ne vez ket mat hemañ dit, » emezañ, « e ranki klask ampartoc'h soner egedon. »

A-vec'h distaget ar gerioù-se gantañ, hag eñ o santout evel un dorn o kregiñ en e vrec'h e-kichen e ilin hag oc'h en em lakaat da sachañ-disachañ buanoc'h-buanañ war e wareg evit primaat al lusk.

Donet a reas gant ar benveg ken kaer ton ma n' oa bet biskoazh klevet e bar. Kement a verv a oa ennañ ma kavas da Lars Larsson n' hellje biken ur rod, plantet tro enni ken na fraoñvfe zoken, monet d' e heul.

- « Eus se eo e ran un ton-koroll da vihanañ, » eme ar plac'h yaouank. Ha hi oc'h en em lakaat da droidellat.

Ar soner avat ne selle mui outi ; ken boemet e oa gant an ton edo o seniñ ma serras e zaoulagad da glevout gwelloc'h.

448

Un nebeut munutennoù diwezhatoc'h, p' o addigoras, e oa aet ar verc'h yaouank diwar wel. Ne gavas ket re souezhus an dra-se.

Derc'hel a reas da seniñ pell, pell amzer, mann nemet abalamour n' oa biskoazh degouezhet gantañ betek-hen klevout sonerezh ken dispar.

- « Bremañ ez eo poent din paouez, » a lavaras outañ e-unan en diwezh. Hag e fellas dezhañ diskregiñ diouzh e wareg.

Homañ avat a zalc'has da vonedoneañ, tu ebet d' he lakaat da ehanañ. Dañsal ac'hanen hag aleshont a rae war ar c'herdin, ret-mat da zorn ha da vrec'h ar paotr difretañ d' hec'h heul.

E zorn all hag a oa o tougen troad ar violoñs hag o viziata war ar c'herdin, n' hellas ket distagañ kennebeut.

Neuze e teuas ur c'hwezenn yen da bizenniñ war dal Lars Larsson, hag ur spouron mantrus e lakaas da fallgaloniñ.

- « Penaos ez echuo an dra-mañ ? Daoust ha ret e vo din chom amañ bete Deiz ar Varn Ziwezhañ ? » en em c'houlennas-eñ, an anken en e greiz.

Derc'hel a rae ar wareg da vonet gant he c'horoll diroll, o c'henel bep ma 'z ae, evel dre c'hoari, tonioù ha n' oa fin ebet dezho. Da bep momed e tifluke ur pezh-sonerezh ken kaer ma ranke ar paour-kaezh bioloñsour anzav pegen dister e oa e ampartiz-eñ. Ha muioc'h e voe poaniet gant ar soñj-se eget gant ar skuizhder.

- « An hini a zo o seniñ gant va bioloñs a oar diouzh ar vicher, » a soñje. « En e geñver n' on bet biskoazh nemet un toufer. En dro-mañ, e gwirionezh emeon o teskiñ petra eo seniñ. »

Ur pennadig c'hoazh e c'hellas en em lezel da vezañ ken entanet gant ar sonerezh ma 'z ankounac'haas e blanedenn reuzeudik. A-daol-trumm avat e santas e zivrec'h brevet gant ar skuizhder hag adarre e voe gwasket e galon gant an anken.

- « Ne vin ket gouest da ziskregiñ diouzh ar benveg-mañ ken na vin marvet o seniñ, ' meus ar gredenn ! Anat eo ne dorro ket d' an Neck gant nebeutoc'h. »

Dirollañ a reas da ouelañ dezhañ e-unan en ur zerc'hel da seniñ.

- « Gwell e vije din bezañ chomet em ziig-prenn e-kichen va mamm. Da betra ar brud am eus dastumet mar rankan finvezañ evel-hen ? »

449

Eurvezhioù-pad e chomas er stad-se. Ma teuas ar beure da c'houlaouiñ, an heol da sevel hag an evned da richanañ. Eñ, avat, a sone, a sone dibaouez.

Daoust ma 'z oa an deiz nevez-tarzhet-se ur sul e rankas Lars Larsson chom e-unan-penn e-tal ar vilin gozh. Ne gemeras den hent ar c'hoad. Monet a reas an holl war-du an iliz en draonienn pe davet ar c'hêriadennoù a-hed an hent bras.

Tremen a reas ar beurevezh hag e pignas an heol uheloc'h-uhelañ atav en oabl. An evned a davas hag en o lec'h e klevjod sarac'h nadozioù hir ar barroù-pin. Ne voe ket tomder an devezh-hañv-se evit lakaat Lars Larsson da ehanañ. Bepred e sone hag e sone.

En diwezh e teuas an abardaez hag ar c'huzh-heol hogen ne fellas ket d' e

wareg diskuizhañ. Ma rankas e vrec'h derc'hel da vonedoneañ diastal.

- « Sur-mat, n' echuo an traoù-mañ nemet gant va marv, » emezañ, « hag ur c'hastiz dleet a-walc'h din e vo en abeg d' am brasoni. »

Diwezhat-tre diouzh an abardaez, setu ma welas un den o tostaat dre ar c'hoad. Ur paour-kaezh maouez kozh e oa, daoubleget gant an oad, louet he blev ha roufennet he dremm gant an trubuilhoù.

- « Un dra iskis eo evelkent, » a soñjas ar soner, « met, me a gav din ez anavezan ar plac'h kozh-mañ. Ha posubl eo e vefe va mamm-me ? Ha posubl eo e vefe deuet ken kozh ha ken gwenn he blev ? »

Hopal a reas warni evit ma chomje a-sav.

- « Mamm, mamm, deus amañ ! » a youc'has-eñ. Ober a reas ar plac'h kozh ur arsav, nemet ne oa ket a-dro-vat.

- « Anat eo din bremañ e gwirionez, p' az klevan gant va diskouarn-me ez out an ampartañ soner-bioloñs a zo er Vermland penn-da-benn, » emezi. « Ha kompren a ran n' hellfes mui ober van eus ur vaouez kozh evel don. »

- « Mamm, mamm, na dremen ket e-biou ! » a youc'has Lars Larsson. « N' on ket ur soner ampart. N' on nemet un didalvez. Deus amañ ma c'hellin komz ouzhitte ! »

Neuze e tostaas e vamm outañ hag e welas e pe stad truezus e oa-eñ. Liv ar marv a oa war e zremm, diverañ a rae ar c'hwezenn diwar e vlev ha donet a rae ar gwad eus a-zindan e ivinoù.

- « Mamm, kouezhet eo ar gwall warnon abalamour d' am brasoni ha bremañ e rankan derc'hel da seniñ ken na varvin. A-raok avat, lavar din ha gallout a rez pardonin din, din-me hag am eus da lezet da unan-penn ha paour ez kozhni ? »
450

Truez vras ouzh he mab a leunias kalon ar vamm, hag an droug he devoa maget outañ, a yeas kuit hep gouzout doare dezhi.

- « A dra sur e pardonan dit, » emezi.

Hogen pa welas pegen enkrezet e oa-eñ e fellas dezhi lakaat da gompren gwelloc'h e teue he fardon eus kreiz he c'halon. Setu perak, evit reiñ muioc'h a bouez d' he gerioù, e tistagas anv hor Salver.

- « En anv Jezuz Krist, hon Aotrou, e pardonan dit, » emezi.

D' ar gerioù-se e paouezas ar wareg, e kouezhas ar bioloñs d' an douar hag e savas ar soner en e sav, salv ha diere. Rak torret e oa bet ar strobinnell raktal pa 'z oa bet ken teneraet kalon gozh e vamm gant an druez d' e wallblanedenn, ma lavarar-hi warnañ anv an Aotrou Krist.

Ar brezhoneg gant Jakez Konan.

Kelennerzh ar Gouezeleg e Skolioù Bro-Skos

gant Derick S. THOMSON

Evit neb a sell eus an diavaez e tle an Emsav gouezelek e Bro-Skos seblantout rannet, dister ha dinerzh. Direizh a-grenn ne vefe ket ur seurt barnadenn, daoust ma tleer he habaskaat. Kalz a strivoù hiniennel a zo bet dispignet en Emsav-se e-pad ar c'hant hag hanter kant bloavezh tremenet ha meur a hini a zo bet, evit darn, kaset da vat. Kalz a labour efedus o deus sevenet kevredigezhioù ar skol gouezelek en 19vet kantved, en ur ziorren lennerien zesket e gouezeleg, daoust ma oa an dibab lennegezh kinniget d' an dud-se gwall ac'hubet a zanvez relijiel pe zeol. Diskouez a rae koulskoude dastumad ar c'helaouennoù, adal 1830 betek dibenn ar c'hantved, ez oa bet bodet ur rummad niveruzik a lennerien ha, panevet ar pouez dreist roet d' ar saozneg er skolioù da heul Lezenn Kelennadurezh 1872, niver al lennerien-se a vefe aet bravik war greskiñ anezhañ-e-unan.

Abaoe 1872, war ar saozneg eo bet diazezet a-grenn ar gelennerzh er gouzelva. E-kerz ar rummad kentañ da heul 1872, e voe degaset kelennerien nann-gouzelegerien er vro-se hep teurel ple ouzh o niver hag un doare kevren eo manet evidomp penaos o deus toullet kaoz gant ar vugale na gomzent nemet gouezeleg. Aotreet e voa ar bazhadoù. Evel en Iwerzhon hag e Kembre d' an hevelep mare, boas edod da enebañ ouzh ar re a gomze gouezeleg er skol pe war al leur-c'hoari. A re a reas o mad, a-benn an dibenn, eus ar gelennerzh-se a dizhas ur seurt pal en desped da skoilhoù na vefent ket strewet gant ur gevredigezh a dud-seven dirak o bugale.

452

Bez' ez eus bet, abaoe 1880, emsavioù lies-doare da wellaat lec'h ar gouezeleg er skol. Gorrek e voent da zougen frouezh, ha pa zeuent a-benn da dizhout ur gounid bennak e veze ken gwanaet ar gwellaennoù ma n' hellent kaout nemet un dister a levezon evit kemmñ doare peursaoz ar gelennerzh en Uheldirioù.

Kreizennet e teuas da vezañ an adreoliadur war derezioù uhelañ ar gelennerzh-skol. Stagat e voe da reiñ tu da studiañ ar gouezeleg er skolioù-etre, e 10 vloaziad kentañ an 20vet kantved ; en eil dekvloaziad e voe degaset da gentañ un aters gouezelek en arnodennoù evit gounit skrid testeni uhelañ an dibenn-studi, hag e 1918 ur reizhadur a voe lakaet e Lezenn Gelennerzh ar bloaz-se evit reiñ da vugale ar gouzelvaoù ar gwir da resev un tamm deskadurezh war ar gouezeleg. Dibaot a dud a voa hardizh a-walc'h o c'hoant da c'houlenn ma vefe roet un hevelep aotre e-maez eus ar gouzelva, ha kudenn ar skol e gouezeleg ne voe ket klasket a-zevri dibunañ pelloc'h.

Adreizhadur gouezelek 1918 a c'hellfe bezañ tremenet evit ur bazenn da vont uheloc'h, ar gounid avat ne voe ket graet gantañ a youl-gaer er gouzelva end-eeun. Skolioù a voe a bourchasas kelennerzh ar gouezeleg adal an oad a 9 pe 10 vloaz, lod all a zaleas degemer ar gouezeleg er roll-labour a-raok an oad a 11 pe 12. War-dro ar mare-se e voe dibabet muioc'h-mui gouzelegerien da vistri e skolioù bihan an Uheldirioù, hag e teuas da vezañ boazet implij ar gouezeleg e derez izelañ ar skolioù evit aesaat an tremen eus parlant ar ger, ar gouezeleg, da hini ar skolioù, ar saozneg. Graet e voe alies gant ar gouezeleg e daouvloaziad kentañ skol ar bugel, peurliesañ avat evel an doare da dizhout ar pal, a oa dont a-benn da intent ar saozneg. Uheloc'h eget an derez-se ne voe implijet ar gouezeleg evel benveg kelenn nemet dibaot a wech, e maez eus ar skolioù ma veze roet ar gelennerzh kristen er yezh-se ha ne voe ket alies ma voe graet taolioù esa a-frapadoù war un dachenn ec'honoc'h.

Evit komz dre vras, setu pehini eo c'hoazh stad an traoù e skolioù an Uhel-dirioù. Ar skolidi, pa guitaont ar skol d' o femzek, a zo peurliesañ barrek da lenn gouezeleg en ur dermal. Dibaot a wech ez int gouest da skrivañ ar yezh ez assur, pe zoken en un doare reizhik. Kalz desketoc'h int deut da vezañ war ar saozneg eget en o yezh dezho o-unan.

453

Padal start e gwir ez eo lec'h ar gouezeleg e skolioù-etre ar gouezelva, daoust ne deo ket alies, anat eo, ma vez ar skolidi ken desket e gouezeleg hag e saozneg, anezhañ an hent ma teu dezho hogos holl o deskamant. Un derez dereat a ouestoni a vez tizhet avat gant ar re a gemer ar gouezeleg da zanvez o studi er skolioù-etre. Tu a zo bet roet e tri eus Skolioù Meur Bro-Skos (Glaschu, Obardeathain, ha DinEdin) da gas pelloc'h war-raok studi ar gouezeleg hag en ur strollañ ar studi-se ouzh hini ledanoc'h ar yezhoù hag al lennegezhioù keltiek. Tro a zo bet roet ivez e daou eus ar skolachoù gourdonañ-mistri (Jordanhill hag Obardeathain) d' ar vistri anezho gouezelegerien. E Jordanhill, abaoe un nebeut bloavezhioù ar pep brasañ eus kelennerzh ar gouezeleg hag an doareoù-embreger ar gouezeleg a zo kaset war raok dre hent ar yezh hec'h-unan, hag e c'hall dont da wir e tougfe an doare ober-se frouezh e skolioù an Uhel-dirioù en amzer da zont.

Da heul brezel 1939-45 ur c'hammed war-raok a-bouez a zo bet graet war dachenn kelennerzh ar gouezeleg da nann-ouezelegerien a-vihanik, er-maez eus ar gouezelva. Unan pe ziv skol, abaoe pell 'zo er rann-se eus ar vro, evel Skol-Uhel Oban ha Skol-Uhel Fort William, o doa endeo roet tro da seurt studioù hag hiziv ez eo an darnvuiañ eus o skolidi war ar gouezeleg eus ar seurt-se. Da c'houde ar brezel e voe roet ar gouezeleg evel danvez-studi e div skol-etre uhel eus Glaschu : Bellahouston Akademi ha Woodside-Etre-Senior. Mat eo bet ar respont gant 200 skoliad ar bloaz well-wazh, e Glaschu, o tibab an danvez. E 1957 en deus Strollad kelennerzh Din-Edin degaset ar gouezeleg en ur Skol-EtreJunior, Norton Park, ha roll an enskrividi eno a ro tro da vagañ spi. Er bloavezhiad-mañ (1958-59) ez eo bet lakaet ar gouezeleg war roll labour Skol-Uhel Greenock. Mat eo reiñ da c'houzout n' o deus an darnvuiañ eus ar skolidi kêr-se, dibabet ganto ar gouezeleg, liamm ebet ouzh an Uhel-dirioù, ha stagañ a reont da zeskiñ ar gouezeleg diwar netra.

A-bouez eo seurt displegadurioù, nemet nebeud a levezon o deus da gaout war stad ar gouezeleg en Uhel-dirioù. An dra nemetañ a c'hell kaout bremañ ul levezon diarvar war lec'h ar yezh dre eno a zo ur renadurezh poellek eus ar gouezeleg, heñvel ouzh renadurezh kembreat kontelezh Carnarvon. Un tamm spi a zo da gaout ma vo graet un esa eus ar renadurezh-se, da vihanañ war un dachenn zister e kontelezh Inbhir-Ness, marteze evit ur pennad-esa. Mar deo kaset da vat, e vo heuliet ar skouer e rannvroioù all ar gouezelva.

454

Berzh-mat pe fall an taol-esa-se a zo stag ouzh un niver a zegouezhioù. War dachenn ar studioù, ez eus nebeud a arvar ez eo parlant an ti benveg-natur kelennerzh ar skol evit an holl zanvezioù, nemet ar yezhoù estren, a zo da zeskiñ dre an hent eeun. E c'hell bezañ, evelkent, e teufe an diouer a levrioù skol e gouezeleg da sparlañ evit ul lod ar gwellaennoù, hag ezhomm a zo eus ur rummad nevez a gelennerien, gourdonet en doareoù kelenn nevez ha nann-douget en a-raok da impli ar saozneg, a-raok ma c'hell ur seurt taol-esa dont da vat a-grenn. Kentelioù evit ar gelennerien a zo da sevel hervez mennad kontelezh Inbhir-Ness, hag un nebeut levrioù skol gouezeleg da vihanañ a zo da aozañ. Kevredigezhioù all, evel **An Comum Gaidhealach** hag ar gelaouenn drimiziek **Gairm** a striv un tamm evit prientiñ seurt levrioù, hogen an diaester brasañ a zo penaos pourchas an dispign-se.

Deut omp d' ur mare ma tle renadur ar gelennerzh e sell ar gouezeleg kemmañ penn-da-benn. Div gudenn veur a zeu war wel : 1°) daoust ha mennout a reomp, daoust ha dastumet hon eus peadra da reiñ d' an taol-esa nevez-se un diskoulm dereat, ha 2°) daoust ha re ziwezhat eo evit pouezañ war al lec'h dalc'het gant ar gouezeleg en Uhel-dirioù.

(Brezhoneg gant F. E.)

KENGOMZ

Gant Jil EWAN

Da viz Here diwezhañ, hon eus gallet lenn war ar c'helaouennoù e oa bet dalc'het ur c'hendiviz etre Arabed hag Israeliz dindan gadoriadur ez-vaer Fiorenza, an Ao. Giorgio La Pira.

Marteze ez eo an emvod-se talvoudusañ hini a zo bet graet abaoe diwezh an eil brezel-bed a-wel sklaeraat ha kompezaat an hent dirak div bobl na welont diskoulm ebet d' o c'hudennoù nemet hini ar gasoni hag an emgann gwadek.

E gwirionez, betek bremañ ne oa bet krouet an disterañ tamm aergelc'h yac'hus evit tostaat Arabiz ouzh Israeliz. « Hanterourion vat » broadoù bras ar C'hornog n' o deus graet biskoazh berzh ebet e seurt keñver. Ouzh sklerijenn kendivizoù Fiorenza hag ivez war-lerc'h c'hwitadenn ziwezhañ ar Galloudoù Meur e-kerzh Bodadeg ar Broadoù Unanet e New-York o tennañ da ziluziañ kudennoù prevez an Arabed etrezo, e welomp anatoc'h-anatañ na c'hell ket mui buhez politikel broadoù nevez ar Reter-Tostañ bezañ renet hervez reolennoù diamzeriet an Diplomaturiezh klasel.

Ar pobloù yaouank-mañ a zo gouennoù ma kaver enno holl berzhioù Barbared ar Grenn-Amzer : feiz, birvidigezh ha dreist-holl kizidigezh. Lezennoù an Diplomaturezh Bourc'hizel ne glotont tamm ebet outo. Israeliz hag Arabiz n' hallint ket eta dirouestlañ o c'hudennoù, anez bezañ paket, e gwirionez, e roued ur garantez hael, treset evito gant tud a galon - ha salv ma vefe kristenien ha katoliked anezho - dres evel m' en deus klasket ober an Ao. La Pira e Fiorenza, gant berzh a-walc'h hervez ar Wask.

456

Oc'h eveshaat, avat, ouzh doareoù iskis Gallaoued 'zo en Aljeria, e vezer troet d' ober ur goulenn : daoust hag eñ n' o deus ket dislivet Reteriz-Pell pe Reteriz-Tost war a re-se, met diwar c'horre hepken, pa hañvalont, gant ar « spered nevez » pe « neveshaet », hervezo, a ziskouezont kaout, distreiñ d'un oadvezh ha n' eo ket ken o hini ? Kaer o devo seurt Gallaoued ober, mil virviken ne vo treantet o spered, en e bep donañ, gant hini Reteriz, rak bevet he deus ar vroad C'hall ur blanedenn glok, hiviziken, ha pep broad evel pep den bevet gantañ e vuhez n' hall ken dont war e c'hiz. Gwelloc'h evitañ chom fur da dremen ur gozhni diogel e korn an tan.

Aesoc'h eo diwar-se kompren perak n' eo ket gouest ar seurt Gallaoued « da gengomz » e gwirionez, gant ar vroadelourion Aljeriat, peogwir ar feiz hag ar virvidigezh a stlapont d'ar pevar avel gant youc'hadegoù ha taboulinadegoù, n' int nemet perzhioù brizh ha diwar c'horre na c'hellont ket tamm ebet, kejañ gant meni feiz ha birvidigezh ar pobloù Arabat o c'henel d' ar vuhez, evel broadoù modern ha kenurzhiat.

Pa ne vev ket un den pe ur vroad hervez ar wirionez n' hall mui kavout hent ebet d' ar garantez. Brizhvroadelourion C'hall Aljer ne vevont ket hervez ar wirionez. Setu perak e kredan e vo aesoc'h lakaat emglev da ren etre Arabed hag Israeliz eget na vo etre Aljeriz vrogar ha Trevadennourion C'hall, spontet gant un Dazoned na vo mui ennañ lec'h ebet evit brasoni na gounid diroll an amzerioù kent...

Nemet ha dont a rafe bagad Gallaoued Aljeriañ da vevañ hervez spered o oadvezh...

Kement ha chom war graf ar gengomz dre vras, lavaromp e tle bremañ ar

C'hallaoued adkavout ur ster d' o « broad-stadelezh », merc'h vihan d' o jakobinelezh hollvrudet. Ha penaos hen ober ? Da gentañ dre gendivizout etrezo ivez war dachenn nemeti talvoudegezh ar Stad C'hall e gwiad ar bed nevez a zo bremañ war ar stern. N' eus tu ebet a-hend-all evit ar Frañs da gavout he c'hempouez en-dro, en askont da stuz ar sistem emdroet-dizemdroet ha teuc'h a zo stag ouzh hec'h anv hag ouzh he boazioù amzereat.

Bernout a ra neuze d' ar Frañs anzav en he stern ar pep retañ da vihanañ eus ar strolladoù politikel a fell dezho labourat EVIT HE MAD-HI DA GENTAÑ ha naren EVIT O MAD-INT A-RAOK PEP TRA, evel da vare ar IVre Republik. Lezenn pep kendiviz eo se, ha, da heul, lezenn pep furnezh ivez.

457

Ha ni Breizhiz, o walc'hiñ hon dilhad lous etrezomp, nih ualet hon tonkadur ouzh hini ur seurt Stad politikel, daoust ha ne ve ket dav dimp ivez prederiañ war gudenn bouezus ar c'hendiviz ? Eo, hep ket a var ha frouezhusoc'h, un toullad mat a-wechoù, e c'hallfe bezañ disoc'hoù ar gengomz etre Breizhiz war bep tachenn eget diskoulmadennoù ar C'hallaoued d' o c'hudennoù « broadstadel », peogwir Breizh evel pobloù ar Reter-Tostañ a zo ivez ur boblad yaouank, harzet siwazh war hent he buhez, buhez he Sevenadur ha dreist-holl hini he yezh bet emzivadet.

* * *

Strivadenn an Ao. La Pira, un den dreist mar deus unan, o silañ, un aezenn garantezus etre enebourion douet evel Israeliz hag Arabiz, a zlefe bezañ ur skouer evidomp, breudeur vreizhat un hevelep bro, a-wel sevel ur C'homite-Studi gouestlet da reiñ lañs da gendivizoù etrezomp, a vare da vare, war gement kraf a zo ouzh hon disrannañ ken truezus.

En unvaniezh karantezus an ober, gant doujañ moarvat pep frankiz ha pep arliv-menez, eno emañ nerzh pep strollad, pep broad ha pep denelezh dellezek eus hec'h anv.

AU PAYS BRETON

16 straed Grégoire de Tours - PARIS (6)

e ti an Itron COSSEC e vez Kavet

TRAOU MAT ha TRAOU KAER AR VRO

Priajoù - Kabigoù - Bravigoù - Krampouezh dantelez - Kouignoù

Holl Levrioù AL LIAMM ha SKRIDOU BREIZH

Levrioù bvezhonek ha gallek diwarbenn Breizh

Pellgomz : DANton 49-64

LOEIZ EUNIUS

Gant JAKEZ KONAN

Ne zegouezh ket alies ganin, abaoe m' emañ o chom « en tu all d' ar mor don », lenn levrioù brezhonek kozh. Setu perak, em eus aon, em bez muioc'h a blijadur a se pa 'n em gav unan etre va daouarn.

Ac'hanta, n' eus ket pell em boe tro da lenn LOEIZ EUNIUS, ur pezh-c'hoari anavezet-mat gwechall war ar maez e Treger ha soñj am eus da vezañ bet klevet unan gozh, genidik eus Kervaria-Jular, o tibunañ pennadoù anezhañ.

Ar mouladur a zo ganin eo :

BUEZ LOUIS EUNIUS
DIJENTIL HA PEC'HER BRAS
TRAJEDIEN EN DAOU ACT
GANT EUR PROLOC EVIT PEB ACT
Lanhuon, En ti Intanvez Ar Goffic, Mouler-Levrer, 1871.

Kant teir enebenn ha tri-ugent a zo el levr. E gwerzennoù diwar skouer an doare-gwerzaouiñ implijet e galleg ez eo bet savet ar pezh-c'hoari oc'h ober an danvez anezhañ. Etre div lodenn ez eo rannet ar pezh e-unan, ur raklavar hag un arvest e pep hini anezho. En hini gentañ e taolenn buhez Loeiz Eunius pec'her, gwaller, muntre, h.a. En eil e tisleger penaos e reas pinijenn ha penaos e voe e dro dre burgator Sant Padrig, ul lec'h leun a ziaouloù a reer alies an ifern anezhañ.

A-zivout ar c'hoari e-unan e c'heller lavarout ez eo disheñvel-bras an div lodenn : an hini gentañ, diskouezet enni gwall-daolioù Loeiz Eunius, a zo leun a vuhez ; an eil avat, ponneraet ma 'z eo gant displegadennoù ha diskleriadennoù hir-hir, a zo gwall-nebeut a fiñv enni.

459

Evit ar yezh, aes eo gwelout ez eo tregerieg. N' heller ket lavarout evelato ez eo digemm penn-da-benn. Damveizañ a reer ez eo bet savet LOEIZ EUNIUS da gentañ (diwar ar galleg, moarvat) er yezh implijet e rann walarn Bro-Dreger, goude ma kaver, a-blasoù, enni stummoù-gerioù a vro-Leon (**selaouit, kerkent, gragez**, h.a.) ha roudoù a yezh Kernev evel **morse, ato**. Hogen, posubl eo e teufe an doareoù-se diwar skouer skridoù lennet gant aozer ar pezh-c'hoari.

An destenn am eus etre va daouarn avat a zo bet, hep mar ebet, adskrivet gant un den a Vro-Weloù. Penn-da-benn d' al levr ez eo anat roudoù ar gwelaoueg : **Doae a bermetou, arre, sur e chomou, neffou**. En eil lodenn dreist-holl ez eo heverk al levezon-se hag arroudoù 'zo a ro da grediñ ez int bet ijinet ha staget ouzh ar skrid kentañ gant hor Gwelaouad.

A-well-wazh, mar deo ar yezh implijet er pezh-c'hoari al lavar e veze graet gantañ d' ar mare ma veze savet ar seurt oberennoù, gwelloc'h ha reishoc'h eo kalz en darn gentañ eget en eil. A-hed ar raklavar hag an arvest kentañ e c'heller teskaouiñ danvez fonnus evit studiañ an tregerieg. Kavout a reer troioù-lavar divoutin pe stummoù kozh, evel, da skouer :

P. X - Livirit din, mar plij, pet a vestroù er bed
A c'hell kaout ur mevel hag a ve hevelep ?

P. 4 - Ne ran nemet farsal : petra 'c'hoare dide ? (1)
P. 48 - Hag eñ 'yel er stank-mañ pa 'medi e-kichen
P. 55 - Er bed-mañ emedi 'vite ar baradoz
P. 62 - Eno da vihanañ n' end on ket anavet
h.a., h.a..

(1) Un enklask a vefe d' ober diwar-benn implij ar stumm « de » -se, anavezet c'hoazh e meur a lec'h e Bro-Dreger hag e Bro-Leon. Em c'horn-bro e reer alies gant evidout-de, ganit-de, dit-de, ha., distaget **ewidoude, ganide, dide...**

Lavaret em eus uheloc'h e oa divuhez a-walc'h eil lodenn ar pezh-c'hoari, en abeg d' an displegadennoù re hir hag a laka anezhi da vezañ divourrus. An aozer (pe un adaozer bennak) e-unan en deus bet aon ivez, a-hervez, na en em inaoufe an arvesterien gant ar prezegennoù kentelius. Setu perak en deus silet amañ hag a-hont ur fentigell bennak, a-wechoù zoken ur farsadenn « berr met tev », evel ma leverer du-mañ. Da skouer, komzoù daou ziaoul er bajenn 112 :

460

Gallet en deus Loeiz Eunius diskar Satan d' an douar ha lakaat e droad war c'houzoug an drouk-ael. Ha hemañ da yudal ha da c'hervel e genseurte war e sikour. A-benn an diwezh e teuont da dennañ at paour-kaezh diaoul eus a-zindan botez Loeiz Eunius. Satan avat a gav ez int bet pell o tonet, hag eñ da c'harmiñ :

« A diaouloù fallakr ! Pelec'h e oac'h manet ?
Sede kignet ma c'horf, allas, divouzellet !
Setu me gwad ha labez, karget a c'houlloù !
Kement 'c'h on bet gwasket ma 'm eus graet em bragoù ! »

Ha Beelzebuzh a respont :

« Krediñ 'ran, Satan gozh, ar pezh hoc'h eus lâret :
C'hwez ar foeltr 'zo amañ ! Deomp kuit, ne harzan ket ! »

Ha petra a livirit-hu diwar-benn an doare ma tisklerio Loeiz Eunius stad truezus e gorf goude e dremen dre an ifern:

« N' em eus 'met ar c'hroc'hen war un toullad eskern :
Ar c'hig a zo chomet a-stlabez en ifern ! »

Er pezh-c'hoari ez eus ivez arroudoù ha n' eus ket da grediñ e vefent bet troet diwar ar galleg rak awenet int gant selledoù re « lec'hel ». Ouzhpenn-se, tennañ a reont kalz da zoareoù ar **Bugel Fur**.

Ha c'hoant hoc'h eus da c'houzout penaos e tezrevell an diaouloù ar pezh o deus gwelet war an douar ? Klevit 'ta da gentañ ar varnadenn-mañ diwar-benn ar C'hallaoued :

BEELZEBUZH

« Ne ve ket posubl din, zoken e-pad eizh te (iz) ,
Kontañ deoc'h war e hed, 'vel m' eo ret, an doare,
'Baoe ma 'z on gante, demeus ar Fransizien :
Lavarout a rafen a-boan an drederenn.
. . . . .
Pet mestr 'c'hell gourc'hemenn e kêr ha war ar maez ?
Mab, merc'h, mevel, matezh ' fell dezhe lezenniñ
Se 'zo kiriek d' an traoù da gerzhout fall en ti !
Ar gasoni a ren e plas ar garante(z).
Gwelout a reer an eil o tromplañ egile,
Paour koulz ha pinvidik, kozh, yaouank, a bep stad.

461

Ar verc'h a laer ar vamm, ar mab a laer e dad.
Er foar hag er marc'had, leun a loened siet

'Lies a baeer ker, goude ma vo touet
War-bouez an ene deoc'h ne c'hoarvez mann dezhe !
Gant kement a werzher e vez kont evel-se ;
Diaes eo kaout tra vat, ar pouez hag ar muzur !
Met ar vicherourien hag int 'zo muioc'h fur ?
Neb en deus da ober gant an artizaned
A gustum peurvuiañ dont da vezañ stranet.
Da c'hoari d' an davarn ha d' ar gwall-nozvezhioù
En em denner e-lec'h monet d' an ofisoù.
Hag er c'houignoù (c'hornioù) teñval en em laosker d' ar fall
Dibaot den ac'hane en em denn didamall. »

Breizhiz ivez a dap war o zoupenn :

« Darn eus ar Vreizhaded a zo ken aheurtet
Ma c'houlennont bep ger m' vo o ene daonet !
En o bro e kever druilhadoù a beorien.
N' end eo ket hep rêzon, rak leun a feurmerien,
An hanter a 'n amzer, a goll an douaroù !
Evel-se 'n em zaonont, e rivinont ar vro
Faot da zont da rentañ ar vad evit ar fall.
Ret 'vo ober 'vite, souden, ur bater all !
E Treger e weler resped ha karante (z)
Mar deo mat d' an eil paour treitouriñ egile
E Kernev 'z int fidel rak eno e tromplont
Nebeut eus tud o bro hag e kavont gwell gout
Mes evite da bediñ kalet en iliz,
Mar grit marc'had gante, c'hwi a boazho ho priz ! »

Hogen ar maout a ya gant ar Saozon :

« Ar Saozon koulskoude 'zo mel en o c'homzoù ;
An ampoezon avat 'gaver 'strad an tasoù.
Kaer o devez parlant dalc'hmat a librentez
Ez int Farizianed eus al Lezenn Nevez.
Bete ma vezo brav ar pezh 'zo diavaez,
Kenavo karantez ha ra vo dienez !
O nesañ 'zo 'vite ken lies a venveg
A lakont en implij diouzh ma vent (vezont) talvoudek.
Mar n' hellont ket tennañ profit demeus un den.
E vezo gwell gante, prest, un dra pe ul loen
Rak o relijion a zo marteriel
Ha ne ra van ebet eus an traoù peurbadel. »

462

Evit reiñ da lennerien « Al Liamm » un tañva eus LOEIZ EUNIUS, setu, amañ war-lerc'h, ur pennad tennet eus an arvest kentañ. Evel en arroudoù meneget uheloc'h ez eo bet implijet ar reizhskrivadur a-vremañ ha graet un tamm c'hwennat d' ar yezh. Da heul, siwazh, ez eus bet adkempennet ur werzenn bennak. An nebeutañ ma 'z eus gallet avat ez eo bet graet ar c'hemmadennoù-se. Se a zo kiriek, end-eeun, e vo kavet gerioù pe stummoù rannyezhel evel **demeus** (eus) pe **e-giz kevfet** (kavot) , h.a.

Setu enta an darn vrasañ eus an Trede Diviz hag ar Pevare Diviz eus an arvest kentañ (enebennoù 6 da 13) :

Diviz III

.....
UR SERJANT a zeu da saludiñ Loeiz

Me ho salud, Aotrou, gant joa ha karante(z).
E oan pell 'zo e soñj da zonet d' ho pete
'Vit gallout ho pediñ, mar aotreit din-me,

Da evañ boutailhad demeus ar gwin neve (z) .

LOEIZ

Sell ! Plijusat ur c'hwil 'zo degouezhet ganin.
Petore gopr enta, livirit, hoc'h eus-c'hwi ?
Pa sellan ouzh ho fas hag ouzh ho mourrennoù
E seblant din penaos ez oc'h mab d'un aotrou.

AR SERJANT (MESTR FRANSEZ)

Serjant ar roue 'c'h on, Aotrou, diouzh va micher,
Er gêr-mañ a Doulouz ha dre-holl er c'harter,
Hag ar veli din-me d' ober d' an dud sentiñ,
Kenkoulz nobl ha bourc'hiz, pa vez kemennet din.
Setu m' em eus c'hoant bras, dre ma 'z oc'h gwall-zoujet,
D' en em lakaat ivez e-touez ho mignoned.
Deu(i)t d' evañ boutailhad demeus ar gwin nevez
A fell din kinnig deoc'h gant ur wir garantez.

463

LOEIZ

Nann, nann sur, va mignon, nen eo ket dleet-kaer
Ez evfemp boutailhad evit bezañ tud ker.
Evelkent pan hoc'h eus menoz da baeañ din,
Kerzhomp enta hon-daou 'barzh en ostaleri.

Ur wech e-barzh, AR SERJANT a gomz

Salud deoc'h, ostizez, ha c'hwi hoc'h eus gwin mat ?
Na dennit ket dimp 'vat mar n' eo ket dilikat
Rak an den yaouank-mañ nen eo ket kustumet
Da evañ lies-meur e-barzh tavarn ebet.

AN OSTIZEZ

Ya, c'hwek-mat co va gwin, mestr Frañsez ! M' hen toufe,
Ne gevfet ket a well e kêr Doulouz aze.
Pignit du-se ouzh krec'h. Ez an d' ho servijiñ
Hag un tamm boued, nebaon, ho pezo da zibriñ.

LOEIZ

Ya, degasit dimp-ni ur gostezenn rostet,
Rak evit ho soubenn, me ne c'houlennan ket.
Alo 'ta, mestr Frañsez, pignit du-se er viñs !
Keit eo ho mourrennoù evel ma 'z eo va biz !

MESTR FRANSEZ

Azezit 'ta, Aotrou ! Me ho ped diardoù.
Erru an ostizez, bervig en he selloù.
Er gêr-mañ a Doulouz, ar vravañ gwreg a zo
Eo an ostizez-mañ, pa ve mil anezho.

AN OSTIZEZ

Sed amañ, aotrounez, ur pintad gwin skañvik
hag un tamm dilikat demeus rost un oanig.
Ho servijiñ a rin evel ma tellezit
Ha pa vanko nep tra, me ho ped, livirit.

An Ostizez a ya er-maez.

464

LOEIZ a gomz

D' ho yec'hed, mestr Frañsez ! Evomp hon bannac'hoù
Troet eo ho mourrou e-barzh en ho kenou :
Ho tagañ a raint sur mar sac'hont en ho koùg.
D' ho yec'hed, mestr Frañsez ! Hemañ 'ta en e roud !

MESTR FRAÑSEZ

Ho trugarez, Aotrou. Deoc'h e hetan yec'hed.
Me 'ev d' ho krasoù-mat enta, mar aotreet (aotreit) .
Gwellat bannac'h gwin eo ! N' oufed ket kavout gwell
E-barzh e kêr Doulouz nag a-dost nag a-bell !

LOEIZ

Arsa 'ta, mestr Frañsez, ha c'hwi a c'houl c'hoari
Un taol a deir c'hartenn 'vit en em ziduiñ,
Rak giz ar serjanted pa vezont oc'h evañ
Eo c'hoari ar c'hartoù d' en em ziduellañ ?

MESTR FRAÑSEZ

Ya, plijout a ra din c'hoari al lanskaned,
Ar brelant hag ar feurm ; n' oufen bout touellet.
Arsa 'ta, ostizez, deu(i)t da reiñ dimp karto(ù)
Ha limit an doubier. Neuze ni ' c'hoario.

AN OSTIZEZ

Setu amañ kartoù nevez-flamm, gwenn ha kaer.
Iskuzit, aotrounez, m' am bezo an doubier.

LOEIZ

Mat eo se, ostizez. Deu(i)t ar pallenn amañ
Met ne gevfet ket iskis mar dan d' ho priata.
Roit peoc'h, rak gwall-goant en ho kavan ive(z) !
Ha netra a laeret nen eus ganeoc'h aze ?

AN OSTIZEZ

Ar pezh a zo aze nen eo ket traoù laeret.
Roet ez eo bet din gant preder da viret,
Met n' eo ket evidoc'h, rak prometet ez e(o)
E bezañs tud a gred ha dirak un Doue.
Mar doc'h-c'hwi foll, Aotrou, kiriek me nen on ket
Ha ne refet ket din ar pezh hoc'h eus soñjet.

465

LOEIZ

Sell ouzh ar gantouilhenn penaos ez eo penn-fall !
Bale 'ta d' az kegin da bleidiñ gant da stal !

An Ostizez a dec'h er-maez.

LOEIZ, o kenderc'hel

Eh bien ! mestr Frañsez, deu(i)t ar c'hartoù amañ.
Troc'homp evit goût piv ' ray an dorn da gentañ.
Dalit enta, Frañsez ! Ur roue 'm eus troc'het.
Din eo d' ober an dorn, nen eus ket da laret !

Troc'hit bremañ, Frañsez. Meskit mat ar c'hartoù.
Ne welfet ket ervat a-dreuz ho mourrennoù !

FRAÑSEZ

Nebaon, gwelout a-walc'h ! Hep dale e welfet !
Nen on ket un azen da c'hoari lanskaned.
Met c'hwi 'zo ur farser : se a welan bremañ !
Daoust penaos 'vo ar gont kent diwezh an taol-mañ ?

LOEIZ

Ha c'hwi a yel e-barzh, Frañsez, va mignon koant ?

FRAÑSEZ

Hanter-kant lur bremañ souden, ya, hep damant.

LOEIZ

Diskouezit ho c'hoari : ar pikez a zo din !

FRAÑSEZ

Pemp karavenn am eus : pikez n' em eus hini.

LOEIZ

Arsa, kollet em eus evit an taol kentañ !
Daspugnit an arc'hant ha grit an dorn bremañ
Ha reit (1) (roit) din kartoù mat evit va c'hennerzhiñ,
Rak pa 'z on krog ganti, un diner ne virin.

(1) ur sillabenn.

466

FRAÑSEZ

Er wech-mañ, me a gred, Aotrou, e c'honezfet.

LOEIZ

Alo, ez an e-barzh ; likit hanter-kant skoed.
Vingt et un e treflez : dister a-walc'h ez e(o)
Diskouezit ho kartoù. Petra hoc'h eus ive(z)

FRAÑSEZ

Teir a geur a welan. Treflez n' em eus hini
Ha war a welan sklaer, Aotrou, e c'honezin.

LOEIZ

Ur filouter, Frañsez, a gredan nen oc'h ken
Pe un trufler bennak eus ar filouterien !

FRAÑSEZ

N' eus ket a drucherezh, Aotrou, gwelout a rit :
C'hwi 'ya d' ober an dorn. Reit (1) (roit) din pezh a girit.
Mar bez mat ez in 'barzh, mar bez fall 'z in ive().
Ne gredan ket ho pe da en em glemm a se.

LOEIZ

Dalit un trikon kaer ! Gonit 'refet arre !

FRAÑSEZ

Marteze o farsal e lârfet gwirione(z).

LOEIZ

Mont a refet e-barzh ? Alo, hep aon, serjant !

FRAÑSEZ

Hanter-kant lur bremañ souden, ya, hep damant.

LOEIZ

Diskouezit ho c'hoari : ar c'haro a zo din.

FRAÑSEZ

Ha teir damez am eus ! Alo, setu-i din !
Sellit outo ervat : nen eus nep truchiri.

(1) ur sillabenn.

467

LOEIZ

Palatete die ! Kollet em eus arre.
Mallozh d' ar serjanted ! Ne c'honz den gante (ganto).
Arsa 'ta, kozh lankon, koll a ran daou c'hant skoed !
N' hoc'h eus nemet soñjal ha c'hwi a zo troet
Da reiñ din-me dre gaer an hanter anezhe (anezho).
Pe da vin peurgollet mar n' em bez ho puhe(z).

FRAÑSEZ

Aotrou, dre wir c'hoari em eus-i gonezet,
Met kent 'get ma feukfet 'roin deoc'h pevar skoed.

LOEIZ

Pevar skoed, trufler fall, palatete die !
Mar bez c'hwi a dailho war va arc'hant din-me,
Onest-bras e vo deoc'h kaout, krak ha krenn, kant skoed !
Mallozh diner n' ho po ur wech ma vin feulzet
Nemet ur milion demeus a daolioù bazh !
N' ouzon ket e pe lec'h e ven ma rafemp c'hoazh !
Dalit a-dreuz ho penn, kozh penneg didalvez,
Rak nen oc'h ket amañ o sekwitiñ gwragez.

MESTR FRAÑSEZ

Forzh ! Forzh ! Forzh ! a grian d' ar varnerien eus kêr.

LOEIZ

Dalit enta, lankon, hailhon, mab-henañ laer !
Da c'hortoz ar barner da zont d' ho skoazellañ
Em bo-me ho stlejet tro-war-dro d' ar gambr-mañ.
Dalit, kozh souchadenn ! Dalit, fallakr, truant !
Likit en ho kodell, dalit ho paeamant !

AN OSTIZEZ, o tont ouzh krec'h

Ha c'hwi 'glev, Aotrounez ? Va faeañ a dleit.
Daou skoed eo ar skodenn. Kontit mar n' am c'hredit.

LOEIZ

Deu(i)t amañ. Va heuilhit. Me 'rey (roio) deoc'h paeamant !
Dalit moneiz evel ma roan d' ar serjant !
Dalit, dalit, dalit, kalkenn ar burzhudoù !
Livirit pe da goulz 'vo leun ho kodelloù,

468

AN OSTIZEZ

Leun a-walc'h int pell 'zo, hailhon ha drouklazher !
Ur pezh-fall ez out-te, un torfetour, ul laer.
Forzh ! Forzh ! a grian war ar muntrer diremed
En deus evet em zi hep bezañ va faeet !

Loeiz a ya kuit.

AN OSTIZEZ, a gri bepred

Forzh ! Forzh ! Harzit buan ar muntrer didalvez
'N deus an divergontiz da vazhata gwragez.

Diviz IV

Donet a ra ar serjant dre un tu, ar barner hag ar gouarner dre unan all.

AR SERJANT

Aotrounez al Lez-Varn ha c'hwi, gouarnerien,
Sellit penaos e reer d' ho kwir servijerien !
Setu me da viken lakaet en dienez
Gant un den drouk meurbet e ti an ostizez.

AR GOUARNER

Piv ez eo an den-se 'zo bet ken dizamant
D' ho kwallgas er c'hiz-se, livirit din, serjant,
Ha me 'bromet hardiz penaos, eus va ferzh-me,
E vezo houarnet kent ma vo noz fete(iz) .

AR SERJANT

Aotrou, e anv mat a zo Loeiz Eunius,
Un den fallakr, ul laer hag un hailhon gwallus !
Aet e oamp da evañ chopinad ergentou
Hag e pedas 'c'hanon da c'hoari ar c'hartoù.
Gonezet em boa-me daou c'hant skoed warnezhañ
M' en deus va bazhataet ha graet din o rentañ.
Eus an eil penn d' ar gambr em zaole d' egile.
Me 'soñje ne zeujen birviken ac'hane.
Lakaet on en ur stad na rin mui nep labour !
Me c'houlenn ma vezo talvezet d' an treitour.
An ostizez ivez 'zo gantañ mac'hagnet :
E gwad ha labez holl, euzhus eo he gwelet !

469

AR BARNER

Faziet ez oc'h bet, mestr Frañsez, er wech-mañ :

Hennezh 'zo dijentil demeus ar renk kentañ
Ha filhor d' ar roue. Ganeoc'h emañ ar gaou :
Likit evezh, serjant, n' ho pe c'hoazh bazhadoù.
Petra 'oa deoc'h ivez, paour kaezh paotr, klask pleustrañ
Un den evel hennezh ? Respontit 'ta bremañ ?

AR SERJANT

Ne soñjen e nep droug pa 'n em gavis gantañ :
Dre sevended hepken hen pedis da evañ
Ur « galopin » pe zaou demeus ar gwin nevez ;
Nemet dre garantez, ne oa ken digarez !

AR BARNER

Evel fin 'roan urzh ma vezo dastumet
Ha lakaet er prizon, ya, mar bez gallet.
Hennezh 'zo paotr mat hag en em zifenko.
Neb a dostay outañ en devo bazhado(ù).
Met evit kement-se e refomp hon dever !
Skrivit 'ta ar c'hemenn, c'hwi, Aotrou Gouarner ;
C'hwi 'yel d' an ospital diouzhtu, mestr Frañsez,
Hag e chomfet eno ken n' vo fin d' ar prosez.

LIZHIRI MEVEN MORDIERN DA YANN BER KALLOC'H

(brezhoneg gant an Dr PALAUX)
(kendalc'h)

Trede notenn diwar-benn ar gerioù nevez

Ar gerioù nevez impliet en tri fennad a zo evit an darn vuiañ mat-tre, savet int mat. Menoz Vallée eo (lizher eus ar 7 a viz C'hwevrer). An tamall nemetañ a c'heller ober eo ez eus marteze un tammig re anezhe. E meur a zegouezh e vije bet tu da dremen hep sevel gerioù nevez m' en dije klasket hiroc'h ha m' en dije bet un anaoudegezh donoc'h ha klokoc'h eus an danvez a c'heller tennañ eus ar rannyezhoù. Ret eo ivez ober anaoudegezh gant kement a zo bet graet betek-hen evit ar yezh, - ha kalz a zo bet graet, kalz muioc'h eget na greder, evel ma lavaren deoc'h em lizher diwezhañ. Kuzulit d' ho mignon lenn ar muiañ posubl pennadoù mat e yezh plaen, d' o lenn en doare ma tesko evit mat ar gerioù ha kevreadurezh ar frazennoù. Setu ur roll pennadoù da studiañ: ar re wellañ a anavezan eo.

XXvet KANTVED

lañ) **Dastumadenn Kroaz ar Vretoned.** Stad vras a ran eus an dastumad-se, ha, d' am soñj ez eo ret grañs, d' an neb a fell dezhañ n' em varrekaat war ar yezh, studiañ anezhi, abalamour da bennadoù Vallée hag a zo gwir pennoberennoù ha skouerioù dibar betek-hen. Holl bennadoù Vallée a rank bezañ studiet evit ar gerioù hag an ereadurezh.

a) Ar gerioù, glan-tre da heul an amprestoù graet da bep rannyezh o klotaat an eil eben p' o anavezer mat (evel ma ra Vallée), kalz a c'heriou nevez mat o sellout ouzh ar vuhez a-vremañ.

471

b) Ar c'hevreadurezh, o vezañ ma n' eo ket levezonet gant ar galleg, ar pezh a zo dibaot-tre.

Pennadoù Vallée a bleustr war danvezioù liesseurt : kudennoù broadel breizhek ha keltiek, kevreadurezh ha reizhskrivadur (da lenn), istor Breizh hag ar broioù keltiek, lennegezh, rentañ-kont oberenn brezhonek, gouelioù, abadennoù c'hoariva, gounidigezh douar ha desaverezh loened, kefluskerioù-eol douar, binvioù labour douar, darvoudoù an deiz, keleier eus ar bed-holl, keleier eus ar vro, darvoudoù istorel a-vremañ (brezel Mandchouria, an Dispac'h Rusian, h.a.), beajoù, trevadennoù, peñseoù, gwall-zarvoudoù hent-houarn ha mengleuzioù, h.a.

Eno e kaver ar vuhez a-vremañ e Breizh ha zoken er bed a-bezh displeget sizhun dre sizhun hag en ur brezhoneg dispar ar pezh a ra anezhe testennoù dibar evit studi hor yezh.

E-kichen pennadoù Vallée e kaver re an Ao. Bescond, beleg (Ar Mignon) ur strobard taolennoù eus ar vuhez war ar maez e Breizh, skrivet en ur yezh divoutin, un tammig rannyezhel met glan ha brezhonek rik. Talvezout a rafe ar boan o adembann e stumm ul levr, kerkoulz ha re Vallée ha re ar Yeodet. Barzhonegoù kaer a zo gant Erwan ar Moal, Gab Liskildry (o daou e rankfent bezañ embannet en ul levr), Person Tredrez, h.a.

Eus an holl gazetennoù sizhuniek, dastumad Kroaz ar Vretoned eo a dra sur an hini dudiusañ ha talvoudusañ da vihanañ e-pad ma voe dindan renerezh Vallée, da lavarout betek 1909. An nebeut a levezon en deus bet war yezh ar « varzhed », en o zouez Jaffrennou, a ziskouez pegen divarrek e oant da zeskiñ ha da wellaat.

21) Frañsez Vallée : « **Notennoù diwar-benn ar Gelted koz** ». N' eus ket ezhomm lavarout pegen talvoudus eo ar skrid-se evit studi gerioù ha kevreadurezh ar yezh. Met arabat krediñ ez eo trawalc'h. Ar pennadoù all embannet gant Vallée war « Groaz ar Vretoned » abaoe he c'hrouidigezh a zo kalz talvoudusoc'h dre ma pleustront war danvezioù muioc'h liesdoare hag o sellout ouzh ar vuhez a-vremañ.

3de) An Ao. Le Clerc, beleg : « **Ma beaj e Jeruzalem** », Sant-Brieg, 1903. Brezhoneg dreist, kalz gwelloc'h eget hini **Ma beaj e Londrez** hag a zo laoskoc'h e-leizh a c'herioù gallek ennañ daoust m' o c'haver e brezhoneg, da skouer **esposition** e-lec'h **diskouezaden** pe **diskouezadeg** ; **Indoued** e-lec'h **Indeziz** ; **journal** e-lec'h **kazeten, keloen, h.a.**

472

4re) Oberennoù Klaoda ar Prat : netra dibar met skrivet e leoneg klasel ha mat.

5vet) Oberennoù ar C'horonal Bourgeois. (E droidigezh eus kentelioù gounidigezh-douar ar Breur Abel a zo bet embannet e 1903 pe 1904 war « La Résistance de Morlaix » m' am eus soñj.)

6vet) Erwan ar Moal. An daou « Pipi Gonto », un tammig re rannyezhel, da skouer implij stummoù evel **oc'h** « den dimezet, tad a familh », **laret** ha ne dalvezont ket ar stummoù leonek **ozac'h, lavaret.**

XIXvet KANTVED

7vet) Dastum « Feiz ha Breiz » kozh. A bouez bras, a c'hell marteze bezañ kavet e levraoueg broadel Pariz.

8vet) Ao. Guillou, beleg. « Buhez Sant Teodot » (kentañ mouladur 1872 ?). Unan eus pennoberennoù ar yezh plaen en XIXvet kantved. Advoulet eo bet gant Vallée war « Groaz ar Vretoned » en 1913.

9vet) An Ao. Inizan, beleg. **Emgann Kergidu, Toull al Lakez**. Anavezet eo talvoudegezh an oberennoù-mañ. Daou pe dri ger gallek diret evel **jamez** e-lec'h **biskoazh, biken, morse, kammed, nepred.**

10vet) Kervarker. Ali d'al lenner, 13 pajenn digoradur skrivet evit « Marvailhou Gwrac'h koz Milin » (Brest, Lefournier, 1867). Ur skouer dreist eus ar pezh a c'hell ober eus ar brezhoneg un den desket hag en deus e studiet hag a anavez e holl berzioù.

11vet) An Ao. Morvan, beleg. **Istor an Testamant kozh hag an Testamant nevez**. El levr-se e kaver un nebeut gerioù gallek didalvez, **sarpant, punissa, diluch, dezerez, humilite**, e-lec'h ar gerioù brezhonek : **naer, kastiza, livadenn-veur, gouelec'h, izelegez** (pe uvelded) , ar c'hevreadurezh n'eo ket atav didamall, da lenn gant evezh eta. Daoust da se ez eo gwelloc'h eget an darnvuiañ eus al levrioù a zevosion. Skrivet eo en un doare plijus. Gant un nebeut reizhadennoù e c'hellfe ober ul levr mat e pep keñver.

473

12vet) G. Milin : **Sonjit ervat en ho finvezioù diveza** (Brest, 1869) ; Jezus, skouer ar Gristenien (1869) , troidigezh an « Imitation » gant kenlabour Troude. N' am eus ket o lennet met o varn diwar oberennoù Milin anavezet ganin ez eo, evit doare, kalz gwelloc'h eget troidigezhioù nevesoc'h an Aotronez Ugen ha Le Gall. **Penaoz karet Jezus-Krist**, gant Sant Liguori (Brest, 1900) ; **Marvailhou brezhonek**. Holl oberennoù Milin a zo e leoneg klasek mat.

13vet) An Ao. Henry, beleg : **Levr ar c'heneliez** (Kemperle, 1847) ; **Buhez an duk a vourdel**. Vallée a ra kalz a veuleudi da levrioù an Ao. Henry. « Labouret en deus kalz, » a skrive din e 1903. Ober a ra stad dreist-holl eus Buhez an Duk a Vourdel.

14vet) An Ao. Graveran, eskob Kemper : **Kelennadurez an Ao. 'n Eskop a**

Gemper (Kemper, 1846, 1847...). Kervarker en e bennad ne veneg nemet daou vloaz anezhe. Met re all a zo bet moarvat. Anavezout a ran un arroudenn embannet en **Divizou gallek ha brezonek**. Yezh dreist ha kuzulioù ken mat all war ar reizhskrivadur hag ar geriadur. Diskouez a rin deoc'h disul.

15vet) **Lizeriou Breuriez ar Feiz** (Kemper, Blot). Kervarker a veneg ar bloavezhioù 1844, 1845, 1846, 1847. Krouet e oa bet gant diskibien d' ar Gonideg. D' ar mare ma skrive Kervarker e bennad o devoa al lizheroù-se 20.000 lenner. Kelaouenn vrezhoneg ebet ne dizh an niver-se hiziv. Seblantout a ra Kervarker o meuliñ. « Enne, emezañ, e kaver an anaoudegezh kentañ a vefe roet d' ar Vretoned eus o istor hag o douaroniezh. »

M' emañ an dastumad-se el levraoueg broadel e vefe dedennus gwelout ma telez bezañ studiet e-keñver yezh.

Vallée en e lizher eus 1903, meneget a-us, en deus meneget ivez levr an Ao. Durand war an Dispac'h o lavarout e oa ennañ gerioù nevez dedennus : moarvat ez eo ar Feiz hag ar Vro, kanaouennoù broadel ha relijiel ar Vretoned etre 1789 ha 1814 (Gwened, 1847).

474
11-2-1914.

Gwelet am eus an Ao. Loth er beure-mañ. Kinniget dezhañ un nebeut menozioù. A-du eo ganin evit lod. Displegañ a rin deoc'h an traoù penn-da-benn disul.

Deoc'h a wir galon.

R. Le Roux.

ECHU

UN DIBAB eus labourioù gwellañ Arzourion hag Arzvicherourion AR VRO
e-kreiz PARIS e ti Roc'Armor
30 straed St-Roch - PARIS (1)
e-kichen an Opera
MERC'HODENNOU - BRAVIGOU - KABIGOU
PRIAJOU KEMPER
GWIADOU - BRODEREZH - DANTELEZ
TAOLENNOU - KIZELLADURIOU

KORN AR GWENEDEG**Gwall Amzer**

gant BLEUN BENAL

Avel kornog en deus c'hwezhet e-pad an deiz,
N' eus ket gellet skubat ar c'hogus ag an neñv.

An ebr a zo izel, teñval, melkonius,
Ema o kempenn deomp un nozvezh braouac'hus.

Gwelet em eus tuchant peder bagad brini
O nijal dreist ar vro gant kalz a cholori.

Mont a raent da gludein er c'hoadeier sapin
Evit tremen an noz ha gortoz ar mintin.

Glav a gouezh hep arsav, a garg ar fozelloù,
A walc'h pep tra er vro hag a veuz an douaroù.

Skeiñ a ra hep ehan ouzh gwer ar fenestri,
Marsen e karehe klask repu en un ti ?

Gant barradoù avel ar vein glas distaget
A rudel ar an doenn hag a gouezh, bruzhunet.

Ouzh an amzer spontus ar gwez paour a c'houren,
Eit chomel en o sav, lod, merhat, o do poen.

Arc'hoazh e vo gwelet e-leizh diswriennet
Astennet ar an douar gant o barroù drailhet.

Doue da gemer truez ouzh ar vartoloded
A dremenno an noz ar ar mor, horoset.

Hag eñ da reiñ dezhe, arlerc'h spont hag aoen
Splannder hep par an heol hag un devezh laouen.

NOTENNOU

PROFOU. -

Setu roll ar profoù degouezhet ganeomp e miz DU :
Brudañ ha skignañ, Yerres, 400 lur ; Frañsez Kervella, 14.600 ; Dll M.-J. Marot, 800 ; Yann Bouessel du Bourg, 1.000.
War un dro, 16.800 lur.

Abae derou ar bloaz ez eo bet profet d' AL LIAMM 138.304 lur, peadra da baeañ hon niverenn 68 diwar-benn « Flandrez » (132.328. lur). Trugarez, en anv ar gelaouenn, d' ar brofourien galonek.

LIZHIRI. -

Digant ul lenner ha kenlabourer eus Afrika an_ Hanternoz ; « Mat-tre an niverenn diwar-benn Flandrez hec'h unan. Gouzout a ran ez eo diaes-tre kaout an holl bennadoù a feller, hogen, d' am meno, pennadoù diwar-benn ar vro a vije bet dudius. Da skouer pennadoù diwar-benn ar yezh, an istor, stad-bremañ ar vro a ra diouer hag ivez diwar-benn luskoù ar boblañs, al lennegezh hag all. Er c'heñver-se niverenn Frizia a oa ur skouer...

Un nebeut evezhiadennoù :

- 1) Mat e vefe merkañ ez eo bet savet. « Kanenn Veur ar Pbloù gwasket » war don « Het Leeuw van Vlaanderen ».
- 2) En niverenn 67, ar « Son soudard », dastumet. gant Ivon Krok, am eus klevet war bladenn « Kan ha diskan » (Gant Kelc'h Poullaouen, Vogue, LDM 30057), hiroc'h eo, ha plijus da glevout.
- 3) « Al Lestr Honeymoon » ar pennadoù embannet betek-hen a zo anezhe « istorioù berr » e gwirionez, ha ne gollont ket o vezañ embannet evelse ; evel just n' ouzon ket penaos e tro ar romant, ha ma vez staget ar c'hontadennoù ouzh ur stern...

Plijet en deus din « Hortus Mangarevensis » daoust da vezañ un tammig ispisial dre an danvez. Amañ am eus gallet anaout meur a blantenn ma komz R. Jestin dioute. Hetañ a ran evel Roparz Hemon e vo ar studiadennoù-se adembannet un deiz e stumm ul levr gant tresadennoù pe skeudennoù. Hetañ a ran kemend-all evit studiadennoù Youenn Olier a-zivout hor skrivagnerien.

An Notennoù : Plijus eo lenn ar pennadoù kaset gant an Itron Kemere diwar-benn al levrioù gwerzhet hag an diskouezadegoù aozet ganti. Er c'heñver-se, daoust hag en deus graet berzh diskouezadeg « Al Liamm » e Brest ? (1)
Dont a ra da soñj din : daoust ha ne vefe ket posubl ober un enklask diwar-benn gwerzh al levrioù brezhonek er bloavezhioù-mañ ? Diaes-tre e vefe moarvat evit an holl levrioù brezhonek, hogen marteze e vefe posubl da vihanañ evit embannadurioù « Al Liamm ».

P. P.

(1) 40 levr a zo bet gwerzhet er stal-se (21.665 lur) etre an 9 a Vezheven hag an 9 a viz Kerzu. - R. H.

477

Jarl Priel a skriv dimp : « Emaon o paouez adlenn « Shall we join the ladies », un arvest savet gant ar skrivagner saoz hollvrudet J. M. Barrie, hag a sinas Peter Pan ha meur a bezh all c'hoariet koulz lavaret e pep bro hag e pep yezh. N' eo ket echu ar pezh, siwazh, met c'hoariet eo bet gant ur strollad dibabet e-touez gwellañ c'hoarietien kêrbenn Bro-Saoz, e Covent Garden da geñver ur gouel lidet en enor d' an dramaour marv. N' ouzon ket pet ha pet gwech em eus lennet an arvest-se ha dre lenn setu ar soñj deut em spered. E sell on da dreiñ e brezhoneg ar pezhig-se, un oberenn fromus-tre ha zoken skrijus. Mar kavit ez eo dellezek da vezañ embannet el Liamm e c'hellfer skrivañ goude ar gerioù diwezhañ un notenn evelhen : ar pezh-mañ 'zo manet diechu ha sed amañ danvez ur c'henstrivadeg dedennus meurbet. Daoust ha n' hellfe ket ho lennerien klask tu d' ijinañ ha d' aozañ un arvest all evit echuiñ ar pezhig leusket evelse gant J.

M. Barrie.

Petra lavarit diwar gement-se ? Mar doc'h a du ganin, e krogin raktal gant an droidigezh ha d' am meno e talv ar boan lakaat al labour-se war ar stern. Hag en tu-hont da se, marteze e c'hellfe ar seurt kenstrivadeg broudañ lennerien 'zo hag e-giz-se, piv 'oar, e savfe en o zouez unan pe zaou dramaour nevez ouzhpenn.

Skrivit din mar plij, un toullad gerioù diwar-benn se. E sell on ivez da gemer perzh er genstrivadeg, met bete-vremañ n' am eus kavet diskoulmadur ebet hag a dalvfe ar boan ober meneg dioutañ, met amzer 'zo. » J. P.

Kemennet hon eus da Jarl Priel e oamp a du ha kregiñ diouzhtu gant al labour en doare ma vefe prest evit an niverenn a zeu.

« Gourc'hemennoù evit niverenn 70 Al Liamm !

E-keñver yezh e hañval bezañ diraezhet ar c'hempouez etre an damant d' an aester, a-benn gounit ha mirout lennerion, hag an damant d' an uhelder, o klotañ ouzh goulenn ar spered broadel. Nec'het e oan pa ginniges risklañ e lagenn ar rannvroelezh. Ha pa vefe 9 war 10 eus da lennerion o vourrañ e saourusterioù euver Breizh-Izel, da zlead groñs a vefe koulskoude derc'hel gant hent ar yezh vras a sevenadur hon eus ezhom. Petra hon eus d' ober gant ar saourusted-hont ken brudet gant sodien-broviñs, tra m' emañ krog yezhoù gwirion ar bed gant kudennoù donañ hon tonkad, loskusoc'h bemdez ma teuont ! Aergelc'h « Gwalarn » a adkaver ez niverenn 70, gant arlivioù tommoc'h ouzhpenn, hag eveljust pinvidikoc'h dilhad, un dudi hen merkañ. » A.

THE LITERATURE OF FRIESLAND. -

Prenañ a c'heller al levr-mañ, savet gant E. Howard Harris, evit 550 lur. 3 skouerenn anezhañ a chom c'hoazh e ti ar merour.

HOR SKRIVAGNERIEN. -

En hon niverennoù diwezhañ hon eus degemeret daou skrivagner nevez. Unan anezhe n' eo nevez nemet evit ar gelaouenn. Eus Bleun Benal eo e fell dimp komz. Gant plijadur eo avat hon eus degemeret ur skrid diwar dorn ur gwenedour ha hetañ a reomp e heulio meur a wenedad e skouer. Gouzout a ra an holl e oa Bleun Benal unan eus kenlabourerien feal Loeiz Herrieu pa rae war-dra « Dihunamb ». Per Denez, en hon niverenn diwezhañ a rae meuleudi Tomas O Crohan, o lavarout e oa fromus dre ma skrive evel ma komze hag e konte e vuhez evel ma teue, en un doare eeun hag hep ficherezh. Bleun Benal a zo ur seurt Tomas O Crohan er c'heñver-se.

478

Ur stumm all eo a gavomp e barzhonegoù unan yaouank flamm evel Alan Toravel. Ur blijadur eo bet evidomp avat anavezout ennañ ur gwir barzh ha gwelout re yaouank o kemer lec'h e-touez ar re goshoc'h. Adlennit « Gortoz » ha « Ginivelezh » hag e welfec'h petra a zo barzhoniezh.

An nor, evel ma weler, a zo digor eta da skrivagnerien yaouank all ha da Wenediz ha spi hon eus e teuint da greskiñ hon niver.

NEDELEG E KERANNA. -

Evit Nedeleg ez eo bet aozet un abadenn-noz e sal-vras ar c'hastell e Keranna. A drugarez da labouradegoù Gondolo ha d' o « Nedeleg Souezhus » ez eo bet kinniget d' an dud un abadenn sonfilmskeudennerezh ha da heul roet da bep bugel ur prof.

Evit klozañ ar gouel e voe lidet an oferenn gant an Aotrou Chardronnet, aluzenner Skouted Bleimor.

UL LEVE SKOL NEVEZ gant A. ar C'halvez. -

Daoust d' e anv, « Kontadennoù kozh ha nevez » a zo ul levr kelenn. Dre ma vije bet re ger e voulañ, daoust d' e dalvoudegezh, ez eo bet ret roneoskrivañ al levr-se hag a servijo dreist-holl ha da gentañ d' ar skol divyezhek nemeti a zo e Breizh hag a vo moarvat sevenadur brasañ hon amzer. Ur pikol levr eo er stumm-se peogwir en deus 118 pajenn. Spi hon eus avat e vo kavet arc'hant un deiz evit moulañ an oberenn bouezus-se.

Al levr a denn da « Me a lenno » Yann Sohier dre m' eo displeget pep tra e brezhoneg ha dre ma 'z eus pennadoù-lenn gant poelladennoù ha displegadurioù war-lerc'h.

Ar poelladennoù avat a zo kalz niverusoc'h hag an doare d' ober diazezet war stummoù nevesañ ar gelennadurezh. Ar pezh a fell d' an oberour eo reiñ un anaoudegezh bev, dre an implij, eus an displegañ. Ar pouezusañ n' eo ket ar yezhadur, hogen deskiñ ur yezh reizh, pinvidik, bev ha komzet fraez. Desket e vez gerioù diwar-benn pep lodenn eus ar vuhez hag ar vuhez a-vremañ n'eo ket hini hon tadoù kozh.

Al levr a zo graet evit bugale etre 8 ha 12 vloaz, n'eo ket graet avat evit deskiñ da c'hallegerien vihan. Gallout a ra servij d' ar gerent, zoken pa n'int ket boaz da gelenn, rak ar respontoù bag ar gerioù da zeskiñ a vez roet war-lerc'h ar c'houlennoù.

An oberenn-mañ a seblant dimp bezel savet mat-tre ha gellout a raio bezañ implijet gant an holl gerent a sav o bugale e yezh ar vro. Hor gourc'hemennoù d' an oberour A. ar C'halvez.

An niverenn-mañ eus Sol, niv. 4, 118 pajenn ennañ a goust 600 lur gant ar mizoù-kas. Distaol d' ar skolioù, 5 skouerenn 10 %, 10 skouerenn 20 %. Abbé A. Le Calvez, Rundavid, Plouezec - C. C. P. 1911-06 Rennes.

479

UR GELAOUENNIG EVIT AR VUGALE. -

A-raok ar brezel e oa bet savet gant « Gwalarn » ur gelaouennig e brezhoneg evit ar vugale. Setu m' en deus gwelet, an Ao. Kalvez adarre, e rae diouer d' ar re yaouank hevelep kelaouenn. Siwazh amañ ez eus adarre ur gudenn arc'hant, rak ur seurt oberenn a rankfe bezañ skoazellet. Spi hon eus e kompreno ar Vretoned kement-mañ hag e kasint holl o frofoù da Guzul ar Brezhoneg (a-hed ar bloaz) o vezañ ma 'z eo ar strollad nemetañ a sikour an oberennoù-mañ hag ivez re « Al Liamm ». An dud n' o deus ket a vugaleeo o dever ivez sikour ar gelaouennig ha zoken koumanantiñ dezhi. Evel ar skol savet e Plouezeg ez eo un oberenn hag a laka ar brezhoneg er vuhez gwirion, ar pezh a ziskouez n'omp ket o c'hoari gant hor yezh nag o vogañ soñjoù er c'houmoul.

« Wanig ha Wenig » a zo ur gelaouenn, liesskrivet, gant skeudennoù e liv, aozet gant tud a vicher. Enni e vo kavet kontadennoù, labourioù dorn, romantoù, kenstrivadegoù. 4 niverenn e-doug ar bloaz-skol 58/59. Priz ar c'houmanant : 150 lur. C. C. P. Journal Wanig ha Wenig, Plouezec, Côtes-du-Nord, 1705-96 Rennes.

AR GERIADUR ISTOREL. -

Levrdi Hachette e Pariz en -deus divizet lakaat war e rolloù levrioù ar « Geriadur Istorel - Lizherenn A » embannet gant Al Liamm e derou ar bloaz.

MANKOU E-BARZH NIVERENN DIWEZHAN AL LIAMM.

Pennad Youenn Olier : « Arnev » :

P. 362 , ar pempvet linenn a-raok an traoñ : an eil « avat » a zo da lemel.

P. 367, e dibenn ar pempvet linenn el laez e ranker lenn : « ar vlenierez ». « Ouden agan » evel ma lavare ar C'hresianed.

En hevelep pajenn, linenn diwezhañ eo ret lenn evel-hen : (...empentiñ a rae gant dudi ar glac'har) a felle dezhañ frealziñ. Mantret mik e oa avat gant soñj he c'himiad (ha disouezhet dre ma...) Ul linennad a-bezh a zo bet lamet o voulañ.

En hevelep pajenn e-kreiz ar bajenn : « diroufal » e-lec'h « difoural ». Ur metatez n' eo ken, evel ma lavarer e brezhoneg modern.

Notenn : « Ouden agan » a dalv « Netra re » ! Mat eo karout ar zh hogen arabat mont re bell.

TABUTOU DIABARZH AN EMSAVIOU. -

Alies e lavarer ez eo tech ar Vretoned hag ar Gelted en em chaokañ an eil egile. E gwirionez n' eo nemet tech mab-den e kement bro a zo. Setu perak e roomp amañ arroudoù tennet eus eñvorennoù Koestler (Arrow in the Blue) : « Reuzbuhez Jabotniski a voe planedenn boaz un den a oa meur a vloaz en a-raok war e amzer. Bez e oa ur c'hemmdiazez etre e demz-spered hag hini pennoù brasañ ar Sionourien, an Doktor Weizmann da skouer. Nac'h a rae ar renerien-se e vije pal ar sionouriezh sevel ur Stad Yuzev, an anv-mañ zoken a oa difennet e zistagañ. Dre zindan, koulskoude, an dud spisvel a vennege frazenn anavezet-mat Weizmann : « Soñjomp ennañ bepred, hep komz anezhañ morse ».

Doare an diplomatelez ofisiel sionist a oa e gwirionez tostaat goustadik ha dre an adreñv ; Jabotneski, er c'hontrol, a skoe war an nor-dal.

Diwezhatoc'h, en ur sellet adrek, e komprenner e oa ret-mat an daou stumm-ober-se.

480

Panevet da evezhiegezh makiavelek ar renerien ofisiel diouzh un tu hag emzalc'h rok an dispac'herien diouzh an tu all e vije bet mouget an emsav pe e vije bet flastret en ur stourm kaer met aner.

Met goude an darvoudoù ez eo aes-tre gwelout pehini 'oa an hent mat. Er bloavezh 1924, d' ar mare ma teuis d' an emsav-sionour e seblante pep tra bezañ eeun ha sklaer : ni, an tu enep, e oa ar gwir ganeomp hag ar re all a fazie.

An abegoù da stourm a oa alies re bersonel pe menoziel, ha peurliesañ ur meskaj displann eus an daou. Deskiñ a ris ober gant an darn vrasañ eus an tabutoùigoù-se, lavaret menoziel, evel pa vefent heuliadoù eus ur c'hevezerezh etre an izili. Un dra a voe splann evidon : seul vihanoc'h ur strollad, seul vuioç'h e tiwan menziourien o klask pemp troad d' ar maout ha tud enep dre natur.

D' ar mare e kredis e oa aze merkoù dibar ar Juzevien pe an emsav adnevezer, hag e oan heuget a-walc'h. Bloavezhioù goude-se, avat, e teuis da welout hevelep doareoù en Etrevroadelerezh komunour. »

Eneblezh diabarzh an Emsav sionek.

Ar Yuzevien a oa rannet etre meur a rummad, hini ar Sionourien a oa unan eus ar re vihanañ anezhe ; e-barzh ar rummad bihan-se, an emsav adnevezer (1) ne oa ennañ nemet un niverig dister a dud, met e-kreiz pep kevrenn e oa c'hoazh tud a-enep ar pep brasañ, ha rannoù o stourm taer an eil ouzh egile. Ar memes reuz a rene eus Kovno betek Pariz, eus Berlin betek Salonika.

(1) Emsav « revisionniste » ma oa Koestler un ezel anezhañ p' edo studier e Wien. Krouet e oa bet gant Jabotneski evit adneveziñ ar sionouriezh.

DA BEP HINI E BEADRA. -

Ankounac'haet hon eus en niverenn 69 reiñ anv Per PENNEG en doa savet ar pennad « Ar Yuzevien hag an Trede Reich ».

DIWAR-BENN BREIZH. -

Er gelaouenn « Feasta », niverenn Nedeleg 1958, ez eus bet embannet, en iwerzhoneg, ur pennad diwar dorn Per DENEZ anvet Tionchar na hEireann ar Ghluaiseacht Naisiunta Na Briotaine, da lavarout eo : Levezon Iwerzhon war Emsav Broadel Breizh.

KELAOUENNOU. -

Resevet hon eus eus Sao Paulo « An Trede Diskuliadur ».

« Barr-Heol » gant pennadoù dudioù e-leizh. Sed amañ roll ar skridoù a gaver en niverenn : Freuzhadenn-voger ; Lizher da « La Croix » ; Amzer an Anken (Emil Bocher) ; Ar Pab hag ar Vretoned ; Kelc'hlizher Combes ; Kelaouennoù ha mouladurioù ; Bernioù Bugale er skolioù ; Doujañs da Vreizh (Kuzul ar brezhoneg) ; Dielloù : Lizher da Gaieroù ar Bleun-Brug ; Lizher d' ar gazetenn Breiz », Lizher da rener an R. T. F.

Resevet hon eus ivez, evel boaz, « Breiz », kelaouenn Kendalc'h.

481

UL LIZHER D' AR GELAOUENN « LA CROIX ». -. Tennañ a reomp ar pezh a zeu da heul eus ar gelaouenn « Barr-Heol ». Talbenn ar pennad a zo : Ferhat Abbas ha Breizh:

War ar gazetenn c'hallek « La Croix » eus Pariz, ez eus bet moulet dindan sinatur Pierre LIMAGNE, ur pennad-skrid diwar-benn AFERIOU ALGERIA : « Quel que soit le Statut, vaincre la misère » (Ne vern ar reoladur : ret trec'hiñ war an Davantegezh). Ar skrid a-bezh n'en deus ket un dalvoudegezh ispisial evit lennerion « Varr-Heol », hogen kaout a ra dimp e talvez ar boan advoulañ amañ an derou anezhañ, ha da heul al lizher kaset gant Penn-skrivagner B. H. da Benskrievagner « Kroaz Pariz ».

...« Ferhat Abbas a damall bremañ d' ar Frañs bezañ hen disrannet diouzh e bobl, dre m' eo chomet hep kelennañ dezhañ yezh e dadoù. Renerion ar Brovañs ha reoù Vreizh a c'hellfe a-walc'h moarvat rebech ivez d'ar Frañs bezañ tremenet hep deskiñ dezho ar Yezh Ok pe ar C'heltieg, daoust ma kavent e oa dija karget

a-walc'h evel-se ar programmoù d' ar mare m' edont war bankoù ar skol. Met e galleg hag e galleg hepken ez eo bet skoliataet o holl genvroiz, rak n' heller ket kelennañ war an dro d' ar bobl ar yezh a zo galvet da rentiñ servij dezho ar muiañ, hag hini o hendadoù pell pe belloc'h.

Er Skol-Veur, e Kevrenn an Apotikerezh, ne voe nepred sellet Ferhat Abbas evel ur studier a eil-renk. Hag an deskidi algeriat, aet darn anezho a-du gant an Disujidigezh, n' o deus biskoazh santet o pouezañ warno muzulioù a-ziforc'h, e-pad o studioù e skolioù an eil-derez.

Dont a ra ar reuzioù a-vremañ eus ar fed n' eo ket bet peurheñvelaet an engroezioù algeriat d' ar mare ma c'hoantaent bezañ, ha ma oa kreñv a-walc'h hon danvez da reiñ galloud dimp da heñchañ pobladoù na oant ket c'hoazh eus an niverusañ, d'ur stad heñvel ouzh hon hini. »...

(La Croix, 3-10-58, paj. 1.)

Sklaer a-walc'h ez eo hon troidigezh evit ma kompreno diouzhtu hol lennerion eus petra a zo anv amañ. Hep mennout pouezañ war gement kudenn a c'heller da gaout e pennad an Aotrou P. Limagne, e kasas Pennskrivagner « Barr-Heol » al lizher-mañ da Bariz :

Bulien, 4-10-58.

D' an Aotrou Wenger

Pennskrivagner « Kroaz Pariz »

Aotrou Pennskrivagner,

Emaon o paouez lenn, gant un tamm souezh, pennad ho kenlabourer mat, an Aotrou Pierre Limagne : « Quel que soit le Statut, vaincre la misère ». Komz a fell din eus derou ar skrid hepken lec'h ma weler meneget un tamm bihan mesk-ha-mesk Ferhat Abbas, Bro-Brovañs ha Breizh.

482

N'em eus netra da lavarout evit difenn ar paotr-araok Aljeriat, Ferhat Abbas, hogen anzav a ran e komprenan ervat an tamalloù a ra hag e glemmoù war zigarez n' en deus ket gallet mont tre betek kalonenn ar sevenadur arabiat, o vezañ ma ne oa nemet skolioù gallek digor dezhañ. O reiñ re a bouez d'e arguzadur e teufe an Aotrou Limagne da lavarout traoù hag a zo, hep mar ebet, gwell-bell diouzh e soñj. « Kammed, e Kevrenn an Apotikerezh, eme ho kenlabourer, ne voe graet ouzh an Aotrou Ferhat Abbas evel ouzh un den a eil-renk. » Daoust ha n' eo ket aze, war un dachenn all, daelennoù ar re a zo a-du gant ar Skol-Unik hag Hollvestroni ar Gouarnamant war ar Skolioù : « An holl dud war ar memes troad hag er memes skolioù ! » (?) Dleet ez eo d' ar Stad doujañ personelezh pep hini eus he sujidi, e-keñver Relijion evel e-keñver Deskamant : honnezh eo, mar ne fazian ket, kelennadurezh an Iliz.

Evit pezh a sell ouzh ar Brovañs hag he c'hultur e lezan gant izili « Burev an Escola Occitana » ar garg da ziskleriañ o santimant.

E-keñver Breizh avat, e fell din sevel va mouezh enep politikerezh ar peurheñvelaat difennet gant an Aotrou Limagne. Er bloaz 1947, dileuridi eus Bro-Gembre kouviet gant Gouarnamant ar Frans a zeuas da Vreizh d' ober un enklask diwar-benn ar gwallgaserezh a lavared, o devoa gouzañvet ar Vretoned da heul an Dieubidigezh, hag an Dileuridi-se a embannas ar rentañ-kont eus o bizit e kembraeg hag e galleg ; hag e c'heller lenn er bajenn 12 (testenn gembraek) hag er bajenn 32 (testenn c'hallek) eus al levrig diskleriadur sebedennus an Aotrou Nagelen, ministr d' ar c'houlz-se : « Labour ar skolaerion er c'hornadoù brezhonek evel hini ar skolaerion en Algeria eo peurheñvelaat ar boblañs, koustet a gousto ». An testeni-se (a-douez kalz a reoù all) a lakaas an Dileuridi da chom mantret ha droukskoueriet, pa ne oant ket evit intent ur seurt emzalc'h hag a zeu da zistrujañ peadra sevenadurel ur Vroad : « Un eostad dreist-priz ha kaer-meurbet savet ha bleuniet, a-hed ar c'hantvedoù, e-touez ar Bobl vreizhat ».

Ne fell ket din re-bouezañ war an traoù, Aotrou Pennskrivagner, hogen ret eo merkañ c'hoazh pebezh kammed c'houllo a ra an Aotrou Limagne o skrivañ kement-mañ... « Rak n' heller ket kelennañ war an dro d' ar bobl ar yezh a zo galvet da rentiñ servij dezho ar muiañ, hag hini o hendadoù pell pe belloc'h ». Daoust ha n' en deus biskoazh an Aotrou Limagne klevet komz eus an « Doare-Skoliata Divyezhek » implijet da skouer e Bro-Gembre, e Frizia hag er Sleswig ?

Plijet pe zisplijet d' an Aotrou Limagne, emañ an doare-skoliata-se en implij, e Breizh zoken. E Ploueg-ar-Mor, gant aotreadur ha grad-vat Renerezh an Deskadurezh eus Eskopti St-Brieg, ez a en-dro a-c'houde ur bloaz 'zo ur SKOL DIVYEZHEK, ur « SKOL-HENCHAN » renet gant ur beleg yaouank, ur c'heltiegour eus ar c'hwekañ, an Aotrou 'n Abad Kalvez.

Marteze ez eo un tamm dre na seblant ket ar Frañs anavezout sevenadur talvoudus ebet na yezh all ebet a zeskadurezh estreget he sevenadur hec'h-unan hag he yezh-hi, n' e deus ket gallet ha n' eus ket bet fellet dezhi kompren spered ar pobloù all bet staget gant darvoudoù a bep seurt ouzh karr he flanedenn, hag he deus dre-se kement a vec'h ouzh o derc'hel bodet en-dro dezhi.
483

Ha pa gomzimp diwar-benn Algeria hec'h-unan, Aotrou Penn skrivagner, daoust ha ne gav ket deoc'h penaos ar peurheñvelaat ar boblañs Algeriat, koustet a gousto, a zo risklet da grouiñ war dachenn ar gevredigezh, ar vuhezegezh hag an doareoù-soñjal, un digempouez a sach o gwall-zrougioù d' e heul ?

Ho tigarez a c'houlennan, Aotrou Pennskrivagner, mar am eus kavet mat diskleriañ va soñj - seul-vui ma tiskouez peurvuiañ ho kazetenn hag ho kenlabourer, an Aotrou Limagne, kalz a objektivelezh.

Gant va gwellañ santimantoù relijiel.

M. LE CLERC,
Person, Bulien.

GERIADUR BRAS
GALLEK - BREZHONEK
FRANSEZ VALLÉE NEVEZ HA KEINET
2.500 lur
digant P. DENIS, Ploaré, Douarnenez
- C. C. P. : 1499-51 Rennes

Roll ar Pennadoù

embannet war Al Liamm Bloavezh 1958 (niv. 66-71)

Anvioù an oberourien renket hervez urzh al lizherenneg

AR C'HALVEZ (Armañs)	
Eñvorennoù ur Mestr-Skol	289/69
ASSEMAN (C.)	
Flandrez e Frañs	202/68
BLEUN BENAL	
Gwall Amzer	475/71
BERLAVENEZ (L. M.)	
Son ar Gemenerien	85/67
BOSSCHE (Karel van den)	
Ar Studierion Flandrezat	195/68
BROUDIG (Roparzh)	
Gerioù Berr diwar-benn Anatol ar Bras	35/66
BRUYNE (Joris de)	
Hirson	163/68
BRUYN (Jeanne de)	
Flandreziz dindan Kroaz ar Suz	212/68
BRUYNE (Arthur de)	
Jerom Leuridan	222/68
KELDREG (Reun Menez)	
Troioù Kamm Kemenerien Pont-n' Abad	18/66
KONAN (Jakez)	
Kontouriezh	41/66
An hini kozh	329/70
Selma Lagerlöf	437/71
Ar Bioloñsour (tr.)	442/71
Loeiz Eunius	458/71
KROG (Yvon)	
Son Soudard	87/67
DEDEURWAERDER (Joris)	
Cyriel Verschaeve	227/68
DENEZ (Per)	
Istor Ober	56/66
Al levrioù	62/66
Tomás O Criofain	135/67
DISANV (L. M.)	
Korn ar Gwenedeg	60/66
Korn ar Gwenedeg	146/67
Kanaouenn Vroadel Flandrez	215/68
DREZEN (Youenn)	
Gwerz	417/71
Skol louarn Veig Trebern	427/71
ELIES (Fañch)	
Tumporell an Ankou	103/67
Un Danvez-Den	280/69
ELST (Frañs Van der)	
De Volksunie	184/68
EWAN (Jil)	
Filmoù	148/67
Kengomz	455/71
FLANDREZAT (ur)	
Flamanked eus Frañs	209/68
FRANCE (Marie de)	
Eaustic Sanct Malo	387/70
GEZELLE (Guido)	
Amzere	164/68
Pedet hoc'h eus hoc'h unan	165/68

Bevañ	166/68	
HEMON (Roparz)		
An dornad plouz	108/67	
Torfed Emma	268/69	
Eaustic Sanct Malo	387/70	
HEUSAFF (A.)		
Dibab	89/67	
Darvoudoù Iwerzhon	138/67	
HUON (Ronan)		
Menoz Al Liamm	83/67	
LAGERLOF (Selma)		
Ar Bioloñsour	442/71	
LANDTSHEER (Cl de)		
Pirc'hirinaj Tour an Ijzer	199/68	
LE CLERC (Jorj)		
O sellout ouzh ar mor	88/67	
Ar Poltred	420/71	
MATON (Jef)		
Kudennoù arboellerezh ha kevredigezh e Flandrez a-vremañ	187/68	
OLIER (Youenn)		
Un devezh hañv	4/66	
Amred an Distro	248/69	
Arnev	354/70	
Kanevedenn	432/71	
OUSTON (S.)		
Inglis Gundry	286/69	
PALAUX		
Meven Mordiern ha Y. B. Kalloc'h	51/66	
Meven Mordiern ha Y. B. Kalloc'h	141/67	
Meven Mordiern ha Y. B. Kalloc'h	303/69	
Meven Mordiern ha Y. B. Kalloc'h	390/70	
Meven Mordiern ha Y. B. Kalloc'h	470/71	
PASTERNAK (Boris)		
Hamlet	416/71	
PENNAOD (Goulc'hen)		
Dyaspat Uvch Annvryn	327/70	
PENNEG (Per)		
Ar Yuzevien hag an Trede Reich	307/68	
PRIEL (Jarl)		
An Intañv	91/67	
Olga	257/69	
Erin Go Bragh	336/70	
RAES (Roland)		
Kinnig	161/68	
Emsav Bro-Flandrez	169/68	
An diskouezadeg-bed e Brussel	217/68	
Ar c'helenner Daels	230/68	
ROLLAND-GWALC'H (Pol)		
Ar Pask Meur	378/70	
SIKEMMA (Martin)		
Ar c'hoarzh	331/70	
THOMSON (Derick S.)		
Kelennerzh ar Gouezeleg	451/71	
TORAVEL (Alan)		
Gortoz	247/69	
Ginivelezh	415/71	
TREGOMEL (Karadeg)		
En ur Park	394/70	
TULKENS (Julia)		
Va bugel	167/68	
VERCAMMEN (Jan)		
Goude un nozvezh c'hoazh	168/68	
VERREPT (Staf)		
Kevredelouriezh Flamank	191/68	

WAGEMANS (Mauritz)

Ar C'han Broadel Flandrezek

219/68

PAJENN AR RE YAOUANK

Du-Kerzu 1958   Niverenn 13

MARVAILH AR PESK-ROUE

(hervez Mojennoù Melanezia)

Biskoazh, sur-mat, n' oc'h eus klevet komz, tud kaezh, eus Koinda, ar pesk souezhusañ bet gwelet e dourioù Mor-Habask ar C'hreisteiz.

Bras-tre eo e vrud e-touez pesketaerien an inizi aour. Kozh-kenañ e seblant bezañ ha rummadoù morianed a gomz anezhañ gant fent ha doujañs war un dro.

Setu ar pezh a zo bet kontet din un nozvezh-hañv ma oan azezet war an traezh, dindan ar gwez-koko, e sioulder an noz trovanel ha ma huñvreen e peoc'h en ur selaou mouezhioù ar Velaneziz o vousekanañ en o bigi.

« En amzerioù-gwechall dija, a grogas Poindi va mignon du, e oa Koinda, roue an holl besked kreñv, madelezhus evel ma tere ouzh ur roue. Pesk ebet, na toun, na pesk-klezeiat, na krankal-dantek zoken ne grede enebañ ouzh e c'halloud.

Gwellañ besketerien ar vro n' o devoa ket gallet e bakañ daoust d' o linennoù hir ha d' o harponoù lemm.

Chom a rae hep e bar e donderioù glas ha gwer hor morioù kouralek. Gwelet e veze a-wechoù e skeudenn louet oc'h en em sankañ didrouz etre div wastellenn-goural ruz pe melen, nemet, kaer o deveze paotred hor meuriadoù lammat en o birogoù ha reiñ bec'h d' ar roeñvoù, diouzhtu e kuitae Koinda al lec'hioù arvarus-se gant un taol lost prim...

Kantvedoù ha kantvedoù e padas an hollc'halloudegezh-se.

Koinda a rene e rouantelezh gant furnezh ha gant madelezh, rak hor pesketaerien du n' o devoa, evit e bakañ nemet binvioù didalvoud evit ul loen ken bras, ken kreñv ha ken speredek. Ha setu neuze ma erruas ar re-wenn. Bras e oa al listri o gwernioù uhel ma tiskennent dioute. Digas a raent gante ur bern traoù dianav d' hor gouiziekañ sorserien zoken.

Mont e noazh a oa deut da vezañ merk ar re divergont.

Ar re-wenn a ziskouezas dimp penaos lazhañ perc'hell-gouez hag evned hor c'hoadoù gant pezh a anvent fuzuilh. Mont a raent da besketa gant kaletañ linennoù gwelet biskoazh ganimp. Implijout a raent ivez traoù iskis, hag a rae trouz kurun, ken war zouar ken war vor. Kantadoù a besked hag a loened vor a zeue diouzhtu goude da ziskouez o c'hofoù liesliv d' hon daoulagad dispourbellet.

Hogen ma oa bet treuzfurmec'h hor buhez en un doare plijus-tre, reuz a oa gant Koinda en e rouantelezh koural. Niver e sujidi a yeas war zigresk kerkent erruet an diaouled wenn. « Hola 'vat, » a soñjas ar roue-pesk, « poent eo ober un dra bennak, an istrogelled-mañ a ya da welout petra koust mont a-enep d' am youl. Betek-hen ez on chomet sioul met arabat dezhe mont re bell memes tra. »

Krog e oa ar re-wenn d' ober ur sport souezhus en hon dourioù. Mont a raent da chaseal dindan ar mor pe, mar fell deoc'h, da besketa gant ur fuzuilh ! Kelennet gante e teuas hor yaouankizoù da vezañ kalonekoc'h-kalonekañ. Ha setu an darvoud kentañ a zegouezhas gant Koinda.

Ur paotr a oa aet da chaseal pesked gant e fuzuilh hag e lunedoù gwer. Koinda, avat, a saves droug ennañ o welout kanfarted mab-den o c'hoari las endro d' e doull, ha gant ar bras hag ar c'hofek ma oa, setu ma pakas anezhañ en e c'henou dantek. Ar pesketaer a oa koulz ha marv. Unan all en e lec'h a vije bet marvet gant ar spont a-raok bezañ lazhet gant al loen. Hogen hor pesketaer yaouank a oa bet kenteliet gant ar re-wenn.

Kalonek-meurbet ar Roue-Pesk. Hemañ, avat, gant ar souezh hag an displijadur a laoskas ar pesketaer da vont gant merkoù ruz e zent lemm war e gein ha war e gof.

Kozh-tre eo bremañ ar paotr-se, met ma 'z it da Enez ar Gwez-Pin e c'hellot gwelout ur c'hozhiad hag a denn d' un den livet gant e gorf du, gwenn-roudennet.

Gwall-drubuilhet e oa bet Koinda gant an taol-se. Daoust d' e veurded Roue ne grede ket mui kement en e c'halloud dreist-natur. An eil darvoud a voe spontusoc'h c'hoazh.

Aet e oa da bourmen a-us d' ur prad geot mor, e-lec'h ma vez kavet alies ar peskedigoù gwenn hag a oa e voued boaz.

Setu ma zamvelas, a-greiz-holl, un tamm kig o neuñ en dour glan. E bakañ a reas en ul lonkadenn brim... Neuze e voe savet hep gouzout na penaos na perak. Poan a rae e c'henou dezhañ.

A-benn ar fin e komprenas : tapet e oa bet gant an diaouled wenn.

Kaer en devoa lostennadiñ a-gleiz hag a-zehou, karget e voe er vag enni ur bern paotred wenn o sellout outañ. Staget e voe ouzh e lost ur chadenn dir evit ma chomfe difiñv.

Paour-kaezh Koinda ! Soñjal a reas neuze e oa echu gantañ mont da neuñ e dourioù boull an islonkoù koural, echu an emgannoù taer ouzh enebourien e rouantelezh. Marv ar Roue, e sujidi a vefe hep sikour na difenn. Neuze ar fulor e zallas ! Santout a reas ennañ un nerzh nevez. Ul lamm treuz, ha setu m' en em gavas dishualet. Gant ar spontet ma oa bet e lammas ur paotr gwenn en dour. Koinda ne reas vann ebet outañ ; sankañ a reas en dour, un tamm chadenn dir stag ouzh e lost bloñset evel merk mezhus ar sujidigezh.

Gwelloc'h e vije bet evitañ chom da vervel war vourzh ar vag ma oa bet paket, rak gwir kalvar e teuas ar vuhez da vezañ evitañ.

Kaer en doa bet gwintañ evit en em zieubiñ diouzh ar chadennig luc'hus-se, chom a rae merk an dizenor stag outañ. Echu brud ar rener hag ar stourmer e oa bet. Evit e holl sujidi ne oa mui nemet arouez bev o faezhidigezh.

Ur c'huzul a voe bodet dindan ar brasañ kabell-touzeg koural damruz, ha Koinda a voe barnet gant e genseurter. Kriz e voe. « Hiviziken, » eme Rener-Pesk al Lez-Varn, « hiviziken n' ho pezo ken ar gwir da bourmen en hon dourioù ; ur skouer fall emao'h bremañ evit yaouankizoù hor broad ; skouer ur c'hrouadur en deus kavet gwell an dizenor eget ar marv a zo ac'hanoc'h. Arabat deoc'h krediñ e viot drouklazhet ganimp. Ho kastiz, er c'hontrol, a vo chom an hirañ ar gwellañ da c'houzañv dismegañs ho tud, evel-se bezet graet ! »

Peoc'h a zeuas da c'houde. Daoulagad damzigor ar marvailher a selle ouzh an tan o vervel en e gichen. Mouezh ar Ganaked he doa paouezet da veulganañ taolioù kaer o meuriad. Ne gleved ken war dro nemet trouz ar mor, sioul ha klouar hag a zeue da lipat an traezh gwenn ; skeudenn ar gwez-koko en em zistage war al loar-gann.

« Ha setu penaos, » a gendalc'has Poindi va mignon du, « pa 'z a pesketerien an enezenn war-du lagonoù an Hanternoz, e c'hellont gwelout gwech ha gwechall, sklerijenn ur chadenn luc'hus o tremen da heul skeud ar pesk forbannet. »

HERRI AR RALLEG.

PAJENN AR RE YAOUANK, aozet gant KEVREDIGEZH AR VREZHONEGERIEN YAOUANK.
Renerezh : E. EVENNOU, 10, rue Perrault, Lotissement de la Croix-du-Mont,
Fontenay-le-Fleury (Seine-et-Oise).